

קריית ספר

רבעון לביוגרפיה של
בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלם

שנה כ"ב

ירושלים תש"ה-תש"ו

החברה להוצאת ספרים על-יד האוניברסיטה העברית

173 .. .. . ידיעות בית הספרים

במבליוגרפיה

דפוס ישראלי

180 ,85 ,1 .. .. . עתונים וקבצים
184 ,89 ,4 .. .. . ספרים וחבורות

הספרות העברית ומדעי היהדות

201 ,108 ,29 .. .. . עתונים וקבצים
109 ,30 .. .. . ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל
202 ,111 ,30 .. .. . מדע המקרא
203 ,111 ,32 .. .. . תלמוד ומדרש, ספרות רבנית
204 ,112 ,32 .. .. . מדע הדת, פילוסופיה יהודית
204 ,112 ,32 .. .. . קבלה וחסידות
205 ,113 ,33 .. .. . תפלה ועבודה, דרשות ומוסר
205 ,113 ,34 .. .. . היסטוריה והמדעים הקרובים אליה
207 ,117 ,35 .. .. . עם ישראל בהווה
209 ,120 ,37 .. .. . ציונות וידיעת ארץ ישראל
211 ,122 ,40 .. .. . אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות
211 ,123 ,40 .. .. . בלשנות
212 ,123 ,41 .. .. . ספרות יפה עברית של ימי הביניים
212 ,129 ,41 .. .. . ספרות יפה עברית חדשה
212 ,129 ,41 .. .. . ספרות יפה יודית
213 ,130 ,42 .. .. . ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים
214 ,130 ,43 .. .. . ספרות הנוער
214 ,131 ,43 .. .. . חנוך והוראה
215 ,131 ,43 .. .. . ספרי לימוד
215 ,131 ,43 .. .. . ספרי מדע כלליים בעברית
215 .. .. . שונות
216 ,131 ,44 .. .. . ב ת ו ך כ ת ב י ע ת

מפתחות

311 .. .. . מפתח שמות האנשים, החברות והמוסדות בעברית וביוונית
315 .. .. . מפתח שמות כל הספרים בעברית והספרים האנונימיים ביוונית
320 .. .. . מפתח שמות המחברים בערבית
323 .. .. . מפתח שמות המחברים והספרים האנונימיים בלועזית

דברי בקורת

- 94 גליק, נ. : ב. מיזלר, בית שערים .. .. .
- 110 יערי, א. : M. M. Kaplan, Panorama of Ancient Letters .. .. .
- 113 מונטנר, ז. : H. Friedenwald, The Jews and Medicine .. .. .
- 21 נושטדט, ד. : א. שטראוס, תולדות היהודים במצרים וטוריה .. .. .
- 184 קוק, ש. ח. : פסקי חלה לרבינו שלמה בן אדרת, מהדורת יוסף הלוי .. .. .
- 97 שוחטמן, ב. : פ. לחובר, ביאליק חייו ויצירותיו .. .. .
- 213 שוחטמן, ב. : בריוו און רעדעס פון י. ל. פרץ .. .. .
- 116 שטראוס, א. : מסעות ר' בנימין מטודילה, תרגום ערבי עם מבוא .. מאת י. חזאר
- 123 שירמן, ח. : J. M. Millas Vallicrosa, La poesia sagrada hebraico-espanola .. .. .

רשימת הסימנים והקצורים

- סימן כוכב * לפני המספר מורה שהספר אינו נמצא באוצרות בית הספרים.
- סוגרים עגולים ( ) מורים שהדברים לא נכללו בשער אלא הובאו מתוך הספר.
- סוגרים מרובעים [ ] מורים שהדברים נוספו ממקור חיצוני.
- סוגרים מהוקצעים < > מורים שהדברים נזכרו בשער בתוך סוגרים.
- סימני התבנית: 8° : 10—25 ס"מ; 4° : 25—32 ס"מ; 2° : 32—40 ס"מ; 2° גדול : למעלה מ-40 ס"מ.
- בסוגים מסוימים מציינים : א. ספרים שגבהם למטה 10 ס"מ; ב. ספרים שרחבם גדול מארכם; ג. מפות.
- זמ"ד : חסר מקום הדפוס. חש"ד : חסרה שנת הדפוס. חש"מ : חסר שם המדפיס. כר' : כרטיס.
- ע' : עמודים. ק. ס. : קרית ספר.

מאמרים וחקירות

240	.. ..	אסף, ש.: מפירושו של סעדיה בן דוד אלעדני על הרמב"ם
262	.. ..	בניהו, מ.: ספרי תקנות ומנהגים של ירושלים
135, 49	.. ..	יערי, א.: הדפוס העברי בשקלאוו
223	.. ..	יערי, א.: דפוסים קדומים
		א. משנה, דפוס לא נודע. ב. תהלים, ספרד לפני רנ"ב. ג. סידור תפלה מנהג ספרד, פורטוגאל לפני רנ"ו. ד. שארית יוסף לר' יוסף בן שם טוב, שאלוניקי שב"ח.
245	.. ..	הכהן, פ. י.: שני ספרים בלתי ידועים מדפוס קושטאנדינא
		א. טוב טעם, ח"ח. ב. פתרון בהתר ספקות משנת תגרי לוד, לערך רצ"ו.
247	.. ..	רצהבי, י.: פיוטי תימן, ביבליוגרפיה
161	.. ..	שלום, ג.: פרקים מס' סולם העליה לר' יהודה אלבוטני

מגנזי בית הספרים

		אטיאש, מ. וי. בן-צבי: ספר שירות ותשבחות של השבתאים (עם הערות מאת גרשם שלום) (סוף)
73	.. ..	
266	.. ..	יואל, י.: כתובות מאיטליה בגנזי בית הספרים

הערות

171	.. ..	אברמסון, ש.: תוספת ל"קריית ספר" שנה כ"א, עמ' 238 ואילך
82	.. ..	בן-יעקב, א.: מלואים להדפוס העברי בארצות המזרח
305	.. ..	וילנסקי, מ.: לפרט, לפרט קטן ולפרט גדול
64	.. ..	יערי, א.: הערה על רשימת וונדבר
83	.. ..	לוונשטיין, ח.: האם היה בעל ה"לוחיימר לידרבוך" יהודי?
307	.. ..	מלכו, י. ר.: על ספר שירות ותשבחות של השבתאים
172	.. ..	קלוזנר, י. א.: Salvatio Romae בספר-מקאמות חימני
84	.. ..	שלום, ג.: הערה בענין "אגרת הקדש" המיוחסת להרמב"ם
307	.. ..	שלום, ג.: ר' מאיר אנאשיכון
308	.. ..	שלום, ג.: "ספר מוסר" לר' יעקב צמח?

דפוסי ארץ ישראל

עיתונים וקבצים

ראה גם להלן במדור "בתוך כתבי עת"

1 ביולטין אינפורמטיבי לחברי התאחדות עולי רומניה. Buletin Informativ pentru membrii lui Hitachduth Olei Romania. תל אביב. תש"ה 1945. 2° הטכסט בעברית (מיעוט) ורומנית. דרישבווען, גלי 18—19 יצא בטבת. במכונת הכפלה.

2 במעלה, גלי 18—19 <322—321>. כי שנה להסתדרות הנוער העובד. תל אביב, י"ט תשרי תש"ה. 18 ע', פורטרטים, תמונות. 4°.

3 בתוך, למחשבה ולבעיות הזמן. (תל אביב, "בתוך", דפוס מוסס, תש"ד. 8° ירחון. האחראי: י. רוטנברג, גלי [א] יצא בתמונה פנימית.

4 גזית, קהילות ישראל בתפוצות הגולה. בתוך גזית כרך ז' חוב' ד—ה. תל אביב, תש"ה. תמונות. 4° התכנן: ד"ר רבין; עדת ישראל בהוראדנא. ע' 1—6; ה—ו: י. ד. בית הלוי: קאליש <באיות קוללעש>. ע' 1—7. את הקדומים ראה ק. ס. שנה כ"א ע' 66 רע' 221.

5 דבר, תו שיון דלת בעולם, באומה, בתנועה ובארץ. שנתון "דבר" לדברי ספרות עיון וסקירה (תל אביב, הוצאת דפוס "דבר", תש"ה). 440 ע'. 8° העורך: זלמן רובשוב. התכנן: שירים מאת י. פיכמן, ג. אלתרמן, ע. זוסמן, י. בתימרים, י. רבינוב, ב. טנבוים, ד. חומסקי. ספרים מאת ד. בארון, ח. הוז, י. יערי, ד. שטוק. ש. שלום: עלית כפרחסיים; זכרונות. [לזכר] ב. כצנלסון; ב. כצנלסון: דרכי לארץ. עם עובד, ב. דינבורג: ראשיתו של ברל. א. ציוני: יחודיתנועה — י. עברי: השנה החמישית למלחמת העולם. מ. פרגר: ילחמת גרמניה הנאצית ביהודים. מ. ניישט: מרד יהודי ורשה. י. פטאי: היהדות ההונגרית, א. רומאנו: היהדות בולגרית לפני המלחמה. ד. לוי: הרס היהדות היגוסלאבית. י. ישעיה: העליה מתמן. י. לשצנינסקי: לסוציולוגיה של האנטישמיות באמריקה. י. קלינוב: ההיאבקות הציוניות. מ. אסף: הפוליטיקה של אברהם סעוד. ע. אטינגר: ההתישבות והתקלות העובדת. ג. צידרוביץ: התעשייה העברית.

התפתחותה וסיכוייה. א. מ. קולר: משק הקבוצה בתקופת המלחמה. ה. פרומקין: בנינו על סף התמורות. ש. משקה: מלחמתנו ביוקר. ו. פרויס: ההסתדרות בשנת תש"ד. ש. ת.: נתיבות בגאולת האדמה. ה. ברגר: שנת בחירות. י. ברץ: מגדודים לחי"ל. א. קריב: ספרים מספרים. ע. זוסמן: התיאטרון הא"י. ע. בן-גוריון: ספרות המלחמה בעברית. ש. פרידמן: ספרות יהודית ברוסיה הלוחמת. ג. אלקושי: יכול ספרותנו. י. רוניצקי: ספרות הסטנסיים בישראל. מ. רבינא: המוסיקה במלחמה. י. קרוק: ז' דוריס (שלושים למוות). ג. רוטנשטיין: בין הס לסיקין (עשרים למוות). רשימות-הספד על א. וינגייט (מאת ח. ויצמן). ו. באש, ש. הורוויץ, י. שטוק, י. רוטנפלד, ע. רינגבלום, ב. פומרנץ, ו. לרר. את השנתון הקודם (תו שיון גימל) ראה ק. ס. שנה כ"א ע' 4. 6 חד הישוב; דרישבווען לבעיות מוניציפאליות ובעיות הישוב. (רמת-גן, שלום הלוי; תל אביב, דפוס שהם). תש"ה 1945. פורטרטים. 4° העורך האחראי: שלום הלוי. גלי א' יצא בכ"ו טבת. "אנו באנו לתת לאזרח את הבטאון, את המדריך החסר לו" (מדברי המערכת).

7 הסתדרות המהנדסים, האדריכלים והמודדים בארץ-ישראל. בשבילי התכניקה: קבץ מאמרים. תל אביב; (חיפה, דפוס "אות"), תשרי תש"ג. 72 ע', תכניות, תמונות, תרשימים. 2° השער גם באנגלית: Engineering Record; essays and articles. Published by The Engineers', Architects' and Surveyors' Union of Palestine. September 1942. כולל 21 מאמרים בעניני תכניקה ושכנו. בסיון תש"ג יצא קבץ דומה בשם: בדרכי התכניקה Engineering Topics, 73 ע', ובארץ תש"ד יצא קבץ בשם: בנתיבי התכניקה Engineering Survey. 47 ע' — ראה גם ק. ס. שנה י"ח ע' 313.

8 הסתדרות הרופאים הוטרנריים בארץ-ישראל. עלו, תל אביב, [19]39. 2° תכפית ההופעה לא נזכרה. עלון 1 יצא ב"ב באפריל 1939, 8 — ב"ב באוגוסט 1941. במכונת-הכפלה. החל מן 1942 י"ל בשם רפואה וטרנריית; קובץ, יו"ל ע"י הסתדרות הרופאים

זכרונות ורשימות מאת העורך, בגיבוי סלוצקי, י. א.
אלישיב, נ. שכווביץ, יצחק ומיכל רבינוביץ, בת אי"ש
ואחרים.

12 יוסף חיים ברנר; מבחר דברי זכרונות, ערוך
בידי מרדכי קושניר, [עין-חרוד], הקבוץ המאוחד,
(דפוס "אחדות", תש"ד, 258, [1] ע', פורטרט, צלום.
8° מבחר הדברים שנכתבו על ברנר על ידי בני
זמנו שהכירוהו מקרוב. הדברים סודרו לפי סדר-הזמנים
בחייו ברנר. חלק גדול מהם ערוכים מחדש למען יהיה
הספר שווה להמוני הקוראים ולקוראים הצעירים.
הדפים מיומנו של מ. י. ברדיצבסקי ודברי-לואי
מאת רחל בן-גוריון, דברי א. י. גולני, י. כהן וג. שופמן
מתפרסמים כאן בראשונה. השאר פורסם תחילה בקצצים
ובתע"ע שונים. הספר, שסודר בטעם, כולל 34 מאמרים
ורשימות. 10 הספדים, 10 קטעים מתוך מאמרי הערכה.

13 ירושלים. האוניברסיטה העברית. ד"ר מ.
של סינגר ז"ל, דברים שנאמרו באזכרה באוניברסיטה
העברית ביום ט"ו בסיון תש"ד (7.6.44). ירושלים. האוני-
ברסיטה העברית, (דפוס "הספד", תש"ד, 23, [1] ע',
פורטרט, 8° מכס שלסינגר (תרגום הדילברג — תש"ד
ניו-יורק) מו"ל ס' אלדד הדני וחלק של אנסאב אל-אשראף,
לבלאדירי, חבר חבר הנאמנים וועד הפועל של האוני-
ברסיטה. החוברת כוללת דברי הספד מאת י. ל. מגנס,
פ. י. בער וג. זיל.

14 ירושלים. האוניברסיטה העברית. השכלת
העם בארץ והחינוך העברי בתפוצות; סימפוזיון
שעורך ע"י האוניברסיטה העברית בהשתתפות מהלכת
החינוך לכנסת-ישראל והסתדרות המורים העברים בארץ-
ישראל בימים ח'—ט' באלול תש"ג... ירושלים, האוני-
ברסיטה העברית, (דפוס וייס), תש"ד, [3] 115, [4] ע',
8° שער נוסף באנגלית. התכנן: א. ריגרי; הקדמה.
ת. י. רות (רקטור האוניברסיטה); דברי פתיחה: ש. צמח;
הינוך מבוגרים בכפר. ויכוחים. א. ריגרי; הפצת התרבות
העברית בתפוצות. הדוברות אנגלית. ויכוחים. סיום.

15 כנרת: עלון הגוש של משק עמק-הירדן האמצעי.
(דגניה א'; מרחביה; דפוס השומר הצעיר), תש"ד, 8°.
תכנית ההופעה לא נזכרה. העורך: ש. ברהוץ גל' ב'
יצא באלול, פנימי לא למכירה.
16 מבפנים. ברל כצנלסון, בתוך מבפנים.

הוטרנייים בארץ ישראל. בחלק מהגליונות שער נוסף
באנגלית על המעטפת השמאלית.

9 התאחדות מגדלי הבקר בארץ-ישראל.
לזכרם — — — התאחדות מגדלי בקר בארץ ישראל.
[תל-יזרעאל]; (מרחביה; דפוס השומר הצעיר), תש"ה, [64]
ע', 11 פורטרט, 8° לזכר 11 ממשלתפי הכנוס
של התאחדות מגדלי הבקר שטבעו בים כנרת ככ' בתשרי
תש"ד.

10 חברות בקבוץ קובץ ראשון. עין-חרוד, הוצאת
(דפוס) הקיבוץ המאוחד, תש"ד, 9, [1], 421, [1] ע',
לוחות-חמונות. 8° על השער למטה: ההסתדרות
הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל. — השתתפו
בספר למעלה ממאה חברות מעשרים ושמונה ישובים
בקיבוץ. התכנן: הקדמה. פרקי חיים: (בארץ
ישראל): ע. שטורמן; שנים בארץ. ק. גלעדי; בגליל.
ר. מחנימית; דפים מתוך יומן. ש. יצקר; מתוך היריעה.
ר. רוזנפלד; שלבים. ר. ר. מתוך פנקס. בלומה מ:
חברות. ש. בלומקורניץ; חיי בעבודה. ש. צפורי; עם
"גדוד העבודה". פ. גורליק; ישוב קבוצי בתוך מושבה.
מ. בת-ארכה; מבית-יתומים לעבודה בקיבוץ. ב. מנחם —
(בגולה); כסניה; קטעים מספר; אם ובת. ברכה ר. עם
תנועת צ. ס. בברית-המועצות. א. בערבות סיביריה.
ל. צ. בפעולה ובמאסר. רעיה ר. בשורות "השומר
הצעיר" בברית המועצות. רות ל. העפלה לארץ. א. לב;
בימי מלחמה והברחה בגולות. ל. בוזיבסקה; יציאה.
ר. אל הגבולות. ח. גלברד; בגיטו-חשד. בעבודתה:
53 רשימות ותמשה שירים. ביחידות ובציבור;
32 רשימות, 6 שירים ו-5 מכתבים (מאת ג. שרתוק).
בשולי הספר מאת ל. ב[סיני].

11 יד ושם ליהושע אריה הורביץ הי"ד; קובץ
זכרונות והערכות יוצא במלאת שננים למותו. ירושלים,
(דפוס ש. וינפלד), תש"ה, [3], 47, [1] ע', פורטרט, 8°.
העורך והמו"ל: יעקב דוד אברמסקי. י. א. הורביץ
(תרמ"ג) אוברוביץ מחוז הומל רוסיה הלבנה — ה' אדר
תש"ג מחנה ההסגר שטובולסק, סיביר), אחיו של הסופר
וההוגה דעות ש"י הורביץ, יו"ר קהלת לינינגרד מ-1919
עד סגירתה ב-1929 ויו"ר הוועד המרכזי של ההסתדרות
הציונית ברוסיה מתרפ"ז עד מאסרו בתר"ץ. מתר"ץ עד
מותו ישב בגירוש ובמחנות הסגר בקזקסטן ובסיביר.
הקובץ כולל ביוגרפיה של הורביץ מאת יל"ג כהנוביץ.

וצבי הר כב"י. ירושלים, תוצאת הספרים הארץ-ישראלית בסיוע "מוסד הרב קוק" (דפוס י. ע. איתאח), תש"ה. 148 ע"י, 8°. בראש השער: איגוד סופרים דתיים בארץ-ישראל. על הסופר וההוגה דעות הלל צייטלין (נולד בקרומה פלך מנהילב רוסיה ולפי הידיעות, שאח"כ היו גם הכחשות לצדן, מת כקדוש בגיטו ורשה בשנת תש"ג). התכן: הקדמת העורכים: ש.י. אורבאך; מגילת חיו (ע' 9—61). י. וולפסברג; דמותו הרוחנית ועולמו המחשבתי. ת. צ. י. קוק; זכר למקדש כהלל. י. גושזוב; ישראל והאומות בתפיסתו. בנימין ליפקין; ירידה צורך עליה. ש. פושנסקי; ר' ה. צייטלין איש המסתורין. ר' בנימין: משהו. צ. הרבני; פירורים.

21 עין הספר: אסקלריה למדפסים ארץ-ישראלים. ת[ל]א[ב]יב], "בית-מכה-יוסף" [ברדיצבסקין] (בסיוע ארגונים ואגודים תרבותיים וספרותיים בארץ), חש"מ, תש"ה 1945. 8°. תכפית ההופעה לא נזכרה. גל [א] יצא בט"ו בטבת, [ב] — בט"ו באדר. פגיגה רציפה. העורך: עמנואל בן-גוריון. "פנימי, לא למכירה". "הקשר עם תפוצות הגולה — ע"י ברית העברית העולמית". "משאלת הכימילוגרפיה הזאת לפקוד את הספר העברי בהופעתו הרצופה בארץ, מראשית שנת תש"ה. בשני הגליונות (32 עמודות) נרשמו 121 ספר וחוברות בצירוף הערות מסבירות.

22 על המדוכה: בטאון המשמרת הצעירה למפלגת פועלי ארץ ישראל. חוש"מ, תש"ד. 8°. תכפית ההופעה לא נזכרה. גל א' יצא באלול.

23 עמודים; שבועון של עליה חדשה. תל אביב, (הנהלה על ידי הוצאת "בטאון"; ירושלים, דפוס "אחזה"). תש"ד 1944. 4°. מו"ל ועורך אחראי: רוברט ילש. גל א' יצא בא' באב 21 ביולי.

24 הקרן הימית לישראל. י"מ, "קול האדמה". י"א — י"ב בתשרי תש"ד. ירושלים, הלשכה הראשית של הקרן הקימת לישראל, (דפוס "הספר"), תש"ד. 56 ע"י, תמונת. 8°.

25 רפואת השנים בארץ ישראל, דו ירחון של הסתודות רופאי השנים בא"י. תל אביב, חש"מ, תש"ה 1944. 8°. תמונת. חברי המערכת: בתל אביב: ה. בדור, א. ויסוצקי ואחרים; בירושלים: מ. גלסמן, ה. דרוקר.

עין חרוד, הקיבוץ המאוחד, חשון תש"ה. ע' 1—67. 8°. התכן: י. טבנקין; מופת-חיים. מ. ברטלסקי; בתהיה על דמותו. נ. בנארי; בהתיחדות עמו. י. אשד; דברי אזכרה. ב. איינשטדט; המחנך. א. פרידמן; פגישות ושיחות. ז. יוסקוביץ; עם הסתלקותו. ד. כנעני; לזכרו. ש. אבך שושן; ליל מותו. פ. ברגשטיין; צורר רחשילב על קברו של ברל. י. רבינוב; לנכח הכנרת, שיר מוקדש לזכרו של ב. כ.

17 מוריה; בטאון הישיבות בארץ ישראל. ירושלים, מפעל התורה למען הישיבות בארץ ישראל, דפוס י. ע. איתאח, תש"ה. 4°. תכפית ההופעה לא נזכרה. ירחון: העורך והמנהל האחראי: ש. יעקבסון. העורך התורג: ש. ב. ורגר. חוב' ד' יצאה בתשרי.

18 מחקרים בכימיה מוגשים ע"י הסתודות הכימאים בארץ-ישראל לפרוץ חיים ווייצמן ליום הולדתו השבעים. ירושלים; (תל אביב, דפוס "הפועל הצעיר"), טבת תש"ה. 101, [1], 41 ע"י, טבלאות. לוח-פורטרט, תמונות. 8°. העורך: יהודה הירשברג. עם תמצית באנגלית ושער: Scientific papers presented by the Palestine Chemists' Organisation to Prof. Ch. Weizmann on the occasion of his seventieth birthday edited by Y. Hirschberg, Jerusalem, December 1944.

התכן: פ. ברגמן; ווייצמן ככימאי חוקר. כימיה פיטקלית: מאמרים מאת י. הירשברג, ל. פרקש, א. פישר, י. שכטר, י. ל. סנדור, מ. נאמן, כימיה איראניגית: מאמרים מאת מ. בופטלסקי, י. ירדן, א. גלזר, נ. אורי. כימיה אורגנית: מאמרים מאת פ. ברגמן, חנה ויצמן, ו. טאוב, אהרן ואפרים קצילסקי, מ. פרנקל, ל. חסקלברג, משה ויצמן, א. בוגרשוב, ש. פנחס, א. שורק, א. ברגמן. כימיה ביאולוגית: מאמרים מאת א. סימון, א. בונדי, ח. מאיר, א. ורטהימר, י. ליבוביץ, ש. הסטרין, י. שטורדלוי, נ. ליכטנשטיין, פ. י. פודור. כימיה חקלאית: מאמרים מאת ש. רביקוביץ, א. פרל, א. מורבסקי, י. אמן. כימיה תעשייתית: מאמרים מאת ש. בלכוביץ-בוסקי, ח. הימן, ל. רוס, ג. ג. מונסליוה. נ וף-הספר (ע' 1—41) סיכום המאמרים באנגלית.

19 המשקיף. המשק העברי בתקופת המעבר. בתוך המשקיף גל 1813 מ"ב שבת תש"ה. ע' 5—16. 2° גדול.

20 ספר צייטלין, עורך בידי ישעיה וולפסברג

Interne Ausgabe für unsere deutschsprechenden Abonnenten.

הכפלה: שטרן. גלי ה' בתשרי-אוקטובר. עם מדור ושער אנגלי: The Dental Journal of Palestine; the Journal of the Palestine Dental Association.

ראה גם להלן מספר 27

22 PALESTINE KENNEL GAZETTE; monthly bulletin for members of the Palestine Kennel Club. English Edition. (Haifa), 1944. 2°.

העורך: Rudolfine Menzel גלי א' יצא ביוני. במכונת הכפלה.

33 THE PALESTINE TRIBUNE, incorporating Hadar. (Tel-Aviv, The Palestine Times Publishing Co., typ. M. Shoham), 1945. 40.

שבועון. העורך: J. M. Lask. גלי א' יצא ב'18 בינואר. ראה גם ק. ס. שנה ה' ע' 12 מספר 1.

34 ידיעות חזית הישוב YISHUV FRONT LINE NEWS; Karnenu special issue. Jerusalem, (Keren Kayemeth LeIsrael, typ. Goldberg), 1944. facs., illus., ports. 4°.

העורך: E. M. Epstein. הופיע בל"ג בעומר — מאי. הסכסוך רק באנגלית.

35 ZIONIST ORGANISATION. YOUTH DEPARTMENT. Information Service. <Incorporating "Jewish National Fund Youth News and Keren Hayessod Bulletin">. Jerusalem, 1943. 40.

הכפלה: תכפולת ההופעה לא נזכרה. גלי 28 יצא ביולי. במכונת הכפלה.

ספרים וחברות

36 אברהם בן שלמה זלמן מוילנא. ספר מעלות התורה... מעלות התורה ולומדיה. מלקט מש"ס... ספרא, ספרי, מכילתא, גם מאמרי וזה"ק... אשר אסף... אדמו"ר אברהם מוילנא אחיו של הגאון... אליהו... בתוספת לקוטים: אור תורה בנגלה, יקר אורייתא בנסתר, ממני המן! אליהו לנדא נכד הגר"א. ירושלים, צ. י. לוריא, תש"ב. [8], 8, 56 ע'. 8°.

37 אוליצקי, אריה [Arieh Leo Olitzki]. סודות תורת החסון. נערך ע"י יעקב שטיין. הוצאה שניה, מתוקנת ומחודשת. (חלק א: תורת האנטיגנים והגופים הנגדיים). ירושלים, (דפוס א. פרידמן), ת"ש.

26 ACTA OTO-LARYNGOLOGICA ORIENTALIA. Jerusalem, (Hasepher Printing Press), 1945. 8°.

באנגלית. תכפולת ההופעה לא נזכרה. העורך: K. Bernfeld. חוב' א' של כרך א' יצאה בהתחלה 1945. בעמ' האחרון סיכום עברי של המאמרים.

27 THE DENTAL JOURNAL FOR PALESTINE AND THE NEAR EAST. Jerusalem, (Sole distributors Pales Press Co., "Gesher" Printing Press), 1944. 8°.

הכפולת ההופעה לא נזכרה; ירחון? העורך: Harry L. Drucker. גלי 1 של כרך ב' יצא בנובמבר. ראה גם לעיל מספר 25.

28 FRONT DE COMBAT HEBREU; périodique des combattants pour la libération d'Israel. Eretz Israel, 1944. 4°.

הכפולת ההופעה לא נזכרה. גלי [1] יצא באפריל. במכונת הכפלה.

29 JERUSALEM. HEBREW UNIVERSITY. GEOLOGICAL DEPARTMENT. Bulletin... Vol. 5. no. 1.: J. Vroman: The petrology of sandy sediments of Palestine. Jerusalem, 1944. 11, [1] p., illus. 8°.

עם סיכום בעברית: הפטרוגרפיה של סלעי המשקע החוליים של א"י, מאת י. פרומן. את הקודמים ראה ק. ס. שנה כ"א ע' 68.

30 JEWISH AGENCY. COMMITTEE FOR THE JEWS OF OCCUPIED EUROPE. Bulletin. Jerusalem, 1944. 40.

הכפולת ההופעה לא נזכרה. ירחון? במכונת הכפלה. מוקדש לאינפורמציה על מצב היהודים במדינות הכבוש על סמך חומר (עדויות וחומר נדפס ובכת"י) שהגיע לידי הסוכנות.

31 KREIS DER BUECHERFREUNDE חוג Tel-Aviv, "Lepac" Levant Publishing Comp., (typ. "Haaretz"), 1943. 8°.

חוג Tel-Aviv, "Lepac" Levant Publishing Comp., (typ. "Haaretz"), 1943. 8°.

הקהלות המקומיות. תקציב ומסים. מחלקות הועה"ל ופעולותיהן. סכום ההכנסות וההוצאות של הועה"ל מתרצ"א עד תש"ד. נספחות (החלטות אספות הנבחרים, תקנות כ"י, רשימת הנבחרים ששמו כחברי הועד הלאומי בתקופות שונות. הנהלת הועד הלאומי בתקופות שונות).

42. אלבק, חנוך [Chanoch Albeck]. מחקרים בברייתא ותוספתא ויחסן לתלמוד. מאת חנוך אלבעק. ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס מרכז), תש"ד. 8, 194. [1] ע' 8°. הספר הוא המשך לחקירותיו של המחבר במשנה ובמדרש הלכה (ראה ק"ט, שנה ד' ע' 130). רוב החומר והמסקנות מוכנים מהזמן ההוא. הסיכום: "רבי קיבץ את ההלכות מבתי מדרשות של התנאים שבזמנו והניח יסוד חדש לסדור ההלכות. כמו שהתחילו בסדר הלכות לפניו במס' עדיות. שאר המשניות שלא הספיק לסדר הוסיף בתלמודו, ובית מדרשו הלכו בעקבותיו ואספו המשניות הקדומות הסתמות... והוסיפו על, כולן פירושים מזמנים קדומים ומוזמנים והלכות חדשות. הברייתות האלה נשנו ביחד עם המשנה בבתי המדרש של האמוראים. בסוף ימיהם נקבצו הברייתות השונות ונתחברו בתוספתא שלנו, אבל גם עורך התוספתא לא גמר את מלאכתו והשאיר הרבה ברייתות שלא הכניס בקובצו... הרבה מברייתות אלה נשארו לנו בשני התלמודים, אבל כמה מהן אבדו במשך הזמן. כיון שלא הובאו בתלמודים ולא נסדרו גם בקבצי הברייתות". התכן: הברייתות בשני התלמודים: השמות מתנייתא וברייתא. תנן, תנו רבנן, תניא, תנא, מתני. ברייתות על שם האמוראים ששנו או סדרו אותן. ברייתות מבית ר' ישמעאל ור' שמעון וכ"י. הברייתות המובאות בשם במתנייתא תנא, תנא. — התוספתא, מקורו: היה ומחברה: השמות תוספתא, תוספתא ותוספות. מקורות התוספתא שלנו ומחברה. — יחס שני התלמודים לתוספתא. — כונת התוספתא ויחסה למשנה. — תוספות ותקונים. — מסתת המקורות שנתבאר.

43. אלקלעי, ראובן. מחרוזת; ארבעה עשר סיפורים קצרים ממיטב הספרות האנגלית בצירוף תולדות מחבריהם. עברית ראובן אלקלעי, תל אביב, צ. ליינמן, (דפוס "גוטנברג"), תש"ה. 306 ע' 8°. התכן: 1. קולונס; משה משונה. פ. מאריאט; החתול השחור. ד. דפו; קוסם בא לעיר. א. טרולופ; מרת בוש. פ. אקוורו; הוד מעלתו החוק. ק. דויל; לבלר של ספסר. המניות. ה. דה ור סטקפול; הנערה הסינית. יו וולפול;

[2]. 102 (צ"ל 118) דף, 3 לוחות. 4°. במקונת הכפלה. — ביבליוגרפיה: 93—102.

38. אולמן, שלמה ברוך [Salomon Baruch Ullman]. מדעי הטבע ובריאת העולם. תל אביב, "יבנה"; (ירושלים, דפוס פ. אבן, הקדמה תש"ד). 76 ע' 8°. מסקנות המחבר: המדע אינו יכול לעסוק בבריאת העולם. כל מה שאנשי המדע יכולים להביא בענינים אלה הוא בגדר השערות. אנו צריכים... לחקור בטבע הנברא ולהכיר בו את "מעשי ה' ופועל ידיו".

39. אופנהימר, חנן [Heinz Reinhard Oppenheimer]. סדרה הפרייה בוני תפוחים ואגסים... תל אביב, "ספרית השה" (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ג. 29, [1] ע' 8°. = הסוכנות היהודית לארץ ישראל. חננה לחקר החקלאות. מחלקת ההדרכה. חוברת ג.

40. אחדות העבודה; קובץ מפלגת פועלי ארץ ישראל. ג: הועידה החמישית של המפלגה בכפר ויתקין (מושב שלישי). תל אביב, (דפוס "אחדות"), תש"ד. 192 ע' 8°. הועידה התכנסה ב-25—29 באוקטובר 1942. את הקבצים הקודמים ראה ק"ט, שנה כ"א ע' 3 ושנה כ"ב ע' [182].

41. אטיאש, משה (Moshe Attias). ביסות ישראל בארץ ישראל; ייסודה וארגונה... הקדמה מאת י. בן צבי. ירושלים, המחלקה לעתונות ולהסברה של הועד הלאומי, (דפוס "האומן"), תש"ד. 8, 251. [1] ע' 8°. המחבר — מזכיר הועד הלאומי של כנסת ישראל — השתמש לעבודתו זו ברוב החומר השמור בגני הועד הלאומי. כאן ימצא הקורא את כל פרשת העבור של כנסת ישראל החל מהגיון של כנסית זכרון יעקב (התקיימה באלול תרס"ג ע"י יזמתו וקריאתו של מ. אישישקין). הפרקים המוקדשים למושבי אספות הנבחרים מעבירים לפנינו את פרשת התאבקותו הקשה של הישוב היהודי בארץ על זכויותיו ועל סמכותו העליונה בכל עניני הצבוריים והישוביים. הספר יכול לשמש מורה דרך מוסמך בכל חדרי הכנסת ומוסדותיה. (מהקדמת י. בן צבי "דבר הועד הלאומי"). התכן: הכנסת בזכרון יעקב. הועד הומני ליהודי א"י. אספת הנבחרים הראשונה, השנייה, השלישית. המו"מ לאשור חוקת הקהלות. סכבר יותיה של כנסת ישראל ותפקידה: אספת הנבחרים, הועד הלאומי. מועצת הרבנות הראשית ולשכות הרבנות.

49 אשבל, ד[ב]. הטמפרטורות היומיות במזרח הקרוב >ארץ-ישראל, הלבנון, סוריה וארם נהריים> ירושלים, האוניברסיטה העברית, [1944], ו. [1], IV, 72 דף 2°. במכונת הכפלה, עברית ואנגלית. על המעטפת השמאלית שער נוסף באנגלית: Daily temperatures in the Near East... by D. Ashbel.

50 באואר, אוטו. בין שתי מלחמות-עולם: המשבר של המשק העולמי של הנימוקרטיה והסוציאליזם. תרגום מ. דורמן. [עין-חרוד], הקיבוץ המאוחד, (דפוס "הפועל הצעיר", תש"ד. [8], 335 ע', פורטרט. 8°. שם המקור: Otto Bauer: Zwischen zwei Weltkriegen.

51 בהרב, ז. י. אבנון, עורכים. ילקוט הילד. תל-אביב, "מסדה", (דפוס "אהודות", תש"ה. 159 ע', תמונות. 8°. הספר כולל מאה מעשיות, משלים, משחקים, שעשועים, חידות, בדיחות.

52 בוך, יצחק מאיר. ספר פאר הדדים: הדרגים על המסכתות שבת, ערובין, פסחים, כתובות, קדושין, ב"ק, וחושין למסכתות פסחים, קדושין, ב"ק ב"מ ותמורה. גלוה אליהם לפול לברמצוה... שהשאר... הרב... יצחק מאיר בוך... הובא לבית הדפוס ע"י אלמנת המחבר... יוסה בוך. ירושלים, דפוס "ארץ ישראל", תש"ג. 104 ע'. 8°.

53 בורוכוב, בר[ר] [Ber Borochow]. כתבים נבחרים. סדרים בידי ז[למן] רובשוב. כרך א. לחקר שאלת היהודים. תל-אביב, "עם עובד" (דפוס "אהודות", תש"ד. 216, [1] ע', טבלאות, פורטרט. 8°. (ספרית "דעת"). בראש השער: בר בורוכוב. במלאת 25 למוותו של בר בורוכוב נגשה הוצאת "עם עובד" להוצאת כתביו הנבחרים, שהיו פזורים בכת"ע וקבצים שונים ובלשונו שונות. בכרך זה נדפסו 4 מחקרים משנות 1905—1910: לשאלות התיאוריה הציונית, לשאלת ציון וסאריטוריה (תורגמו מרוסית), תנועת הפועלים היהודית במספרים, ההתפתחות הכלכלית של העם היהודי (תורגמו מיודית), בתחלת הספר (ע' 7—89): י. בן-צבי (יד יד) וכן עירו של ב[ר] נעורי ב. ב. פרקי זכרונות: זה רובשטן; ב. ב. זמורשת, קיום לדמות ולדרכי תורתו.

54 בילר, קרל. קיצור ההתפתחות הררית חנית של הילד. תרגום נלי דייזיק, בעריכת יעקב לוי. [עין-חרוד], הוצאת (ודפוס) הקיבוץ המאוחד, תש"ד.

הגולה. סאקי: החלון הפתוח. ה. ג. וולס: החידק הגנוב. צ. דיקנס: האסיר האיטלקי. ג. ק. צ'סטרטון: הרפתקאותיו המחרדות של מייגור מראון. מ. ארלן: הוגן היקר. ס. מוהם: מקינטוש.

44 אנור, [ג'וד] [Emil Enoch]. כתיבת ארץ-ישראל: ספר למד למתחילים. תל-אביב, "מסדה", (דפוס שושני), [תש"ה]. 199, [1] ע', דיאגרמות, מפות. 8°. מנוקד.

45 אפרתי, מ. צ. ש. מונזון. שחרית: ספר קריאה לשנת הלימודים החמישית... ספר חמישי... תל-אביב, (דפוס "הפועל המזרחי"), תש"ב. 144, [2] ע', תמונות. 8°. ראה גם ק.ס. שנה י"ז ע' 262.

46 ארלוזורוב, חיים [Chaim Viktor Arlosoroff]. מבחר מאמריו. סדר בצוקף מבוא בידי ישראל כהן. ירושלים תל-אביב, "מצפה", (ירושלים, דפוס וייס), תש"ד. [2], 185, [1] ע', פורטרט. 8°. מנוקד. = ספרית "שרשים" פרקים נבחרים מספרות היסוד של הציונות. ספר ה. התכן: י. כהן. ח. ארלוזורוב (מבוא). ה. נ. ביאליק: מדבריו ביום "השבועה". מבחר כתבי ארלוזורוב: הלאומיות היהודית והציונות. הגולה. לשון עברית ותרבות עברית. דרכי הגשמה, התישבות. מכשירי בנין והתישבות. חברה חדשה. דרכנו במדיניות. הפקידות הברטית. אנו ושכנינו. מהות הכחות המתנגדים לציונות. מועלים יהודים וערביים. עיונים. מהות הטכניס. מיצירת הפיוטית. מחוך מבחביו. רשימה ביבליוגרפית (ע' 183—185). — את כל כתבי ארלוזורוב ראה ק.ס. שנה י"א ע' 416—418, שם גם הערכה מאת ב. שוחטמן.

47 ארנבורג, איליה. נפילת פאריס: רומן. (מרוסית מרים וג[בריא]ל טלפר). תל-אביב, "גזית", (דפוס "ספר", תש"ה. 515 ע'. 8°. שם המקור: Илья Арнбург: Падение Парижа. רומן מחי פריז בזמן מלחמת העולם השנייה ושנים אחרות לפנייה.

48 אשבל, ד[ב]. חמש עשרה שנות הצפיות באקלים וההידרוגרפיה של ים המלח. ירושלים האוניברסיטה העברית, [1944]. 114 [צ"ל 113], [3] דף, דיאגרמות, מפה. 2°. במכונת-הכפלה עברית ואנגלית. על המעטפת השמאלית שער נוסף באנגלית: Fifteen years observations on the climate and hydrography of the Dead Sea, by D[ov] Ashbel.

59. בלום, אורי. לשיטת ההוראה בכתות היסוד. «שיטת הנושא המרכזי» תל אביב, המרכז לחינוך, (דפוס «אחדות»), 1944, 36, [1] ע' טבלאות. 8°

60. בן-גוריון, דוד [David Ben - Gurion]. שליחותנו בקונגרס הפועלים העולמי. תל אביב, מרכז מפלגת פועלי ארץ ישראל, חשי"מ, תש"ד. 29, [1] ע' 8°. באביב 1944 צריכה היתה ההסתדרות הכללית לשלוח צירים לקונגרס הפועלים העולמי. בחברת זו כונסו דברי המחבר בדבר ההוראות לצירים.

61. בן-יהודה, ברוך [Barukh Ben-Jehuda]. תולדות הציונות: תנועת התחייה והגאולה בישראל. מהדורה שנייה מתקנת ומגהת. א: מימים ראשונים עד הופעת הרצל. תל אביב, «מסדה», (דפוס «אחדות»), תש"ד. [4], 315, [1] ע' תמונות. 8°. מוקד. את המהדורה הראשונה ראה קס. שנה ט' ע' 9, שם גם הערכה מאת ב. שוחטמן.

62. ברנט, קונסטנס ביול. בן הסוחר: חייו הגם כריסטין אנדרסן. מאנגלית לפי ק. ב. ברנט מ[שה] בן-אליעזר. תל אביב, «עם עובד», (דפוס «דבר»), תש"ד. [1], 327, [1] ע' תמונות. 8°. «שחרות» — שם המקור: Mrs. Constance Buel Burnett: Shoemaker's son; the life of H. Ch. Andersen. בסוף הספר ע' [328] הספד על מ. בן-אליעזר, שמת כשהספר היה עוד תחת מכשיר הדפוס.

63. [ברנשטיין, מרדכי]. חלום יום המסין: קומדיה. תל אביב, «עדי», (דפוס «אחדות»), תש"ג. 94 ע'. 8°. בראש השער: מרדכי בן-צבי.

64. [ברנשטיין, מרדכי]. לורד ג'ורג' קומדיה מחיי הארץ. תל אביב, «עדי», (דפוס «אחדות»), תש"ד. [2], 147 ע'. 8°. בראש השער: מרדכי בן-צבי. המקום והזמן: ירושלים 1942. בתחלת הספר (ע' 3—50): הקדמה ללורד ג'ורג'.

65. ברקוביץ, יצחק [דב]. הראשונים שבני אדם: סיפורי זכרונות על שלום עליכם ובני דורו. (גיה) תל אביב, «דבר», בהשתתפות «מוסד ביאליק», (דפוס «דבר»), תש"ג. [389]—[631]—[633]—839; [841]—1035 ע'; לוחות פורטרטים. 8°. הזכרונות נדפסו

218, [6] ע' תמונות. 8°. בראש השער: קארל ביהלר. לפני שם ההוצאה: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ ישראל. תורגם לפי המהדורה החמישית משנת 1929. שם המקור: Karl Bühler: Die geistige Entwicklung des Kindes.

55. ביון, אלכסנדר [Alex. Bein]. ההתיישבות החקלאית של היהודים בארץ ישראל. (תרגום מכתב יד גרמני). ירושלים, (המחלקה לעניני הנוער של ההנהלה הציונית בהשתתפות קרן היסוד, דפוס ווייס), תש"ד. 56 ע'. טבלא. 8°. = קו לקו: ספריה לידועת ארץ ישראל ועם ישראל... א. בראש השער: אלכסנדר ביון. החוברת היא תמצית ספרו המקיף של המחבר: «תולדות ההתיישבות הציונית» (ראה קס. שנה כ"א ע' 71), בסופה (ע' 52—55): רשימת הישובים החקלאיים העבריים בא"י.

56. בירון, ג'ורג' גורדון. נוהל. סובג'ניזם עבריות. תרגם יעקב אורלנד. ירושלים, «אחיאסף», (דפוס «הספר»), תש"ד. 45 ע'. 8°. עם שער אנגלי בעמ' ד' של המעטפת ועם מכון קצר מאת המתרגם. שם המקור: George Gordon Noel Byron: Hebrew melodies.

זהו התרגום העברי החמישי; קדמו לו תרגום מתחיהו שמחה ראבנר, «נגינות עבר», צ'רנובין, תרכ"ד; שלמה מאנדלקרן, «שירי ישרון», לייפציג תר"ן; ח'ג'ום י. ל. גורדון של כמה משירי מחזור זה שנכנסו לתוך כל שירי י"ג ותרגום נתן הורוויץ, «שירי ישראל» לונדון, 1930 (ראה קס. שנה ח' ע' 230).

57. בירנבוים, נתן [Nathan Birnbaum]. כתבים נבחרים... תרגם מ. שנפלד. חלק א. ירושלים תל אביב, נצח; (ירושלים, דפוס ביה יתומים דיסקין, תש"ג). 32 ע'. פורטרט. 8°. = ספרי נצח. ה. = דברי עיון ומחשבה. ספר א. התכן: המוצא היהודי בגלות אצל היהודים. פשעי עכו"ם (פורסם בתרג"ג). אירוסה. מכופר למאמין. משיח. עת לעשות.

58. בלובשטיין, שושנה. על ל. תימן: מראשית ימיה התימנים ארצה. תל אביב, «יבנה», (דפוס «אחדות»), תש"ג. 95 ע'. 8°. זכרונות מימי העליה ההמונית של היהודיתמן לארץ ישראל בשנות תרס"א—תרע"א. המחברת היתה פעילה בסדור עליה. זה התכן: עליה התימנים לכנרת. נדיתה. חדרה. פרקי שפיה. ועוב הדרה. אהל.

קופים וקיפופים. תל-אביב, "מצפה", (דפוס "אחוזות"), תש"ג. [2] 87. [1] ע' טבלאות, תמונות. 8°.

70 גבריאלי, נחום; ברוך אביבי. תורה ללד; חוברת לעבודה ולחזרה. מהדורה שניה. א-ב. תל-אביב, "יבנה" (דפוס לוריא), תש"ד. 32: 32 ע' 8°.

התכן: א: בראשית. ב: שמות, ויקרא, במדבר ודברים. מהדורה א' ראה ק. ס. שנה י"ט ע' 164.

71 גוטמן, טוביה. ספר הדוקומנטים על ההיסטוריה היהודית בזמן הנאצי. ספר כבוד לעם ישראל... תל-א. ירושלים, "אביר יעקב", (דפוס "הפועל המזרחי"), תש"ג. 64 ע' 8°. הספר כולל עדויות בשבועה של יהודים על מה שעבר עליהם בליפציג, וקסנהויין, בוכנולד, לכא, לובלין, בורגנלד ווינה בשנים שלפני נובמבר 1938. רק דוקומנט לובלין הוא מזמן המלחמה. בסוף הספר הנוסח של חוקי גרינגר ושל כמה פקודות, בהתחלת הספר הקדמה מאת מ. גוטמן: האנטישמיות בצורתה של היום (ע' 5-8).

72 גוטסמן, בנימין. ביאולוגיה של הדת. תל-אביב, "דעת" ע"י "מצפה", (דפוס "אחוזות"), תש"ד. 95. [1] ע' 8°. "שקיעת האמונה הגורר אחריה שקיעתה של התרבות. כל המקדים בקורת למחקר, אל נא יתלה במדע, כשם שמי שעוצם את עיניו, מלראות בהישג המדע מפני כבוד האמונה, את הקודש הוא מבלע, כי אין לו אמון שהאלוהים יעמוד בפני החקירה" (מהקדמה).

73 גולדשמיט, אלישבע (וכסלר). חקירות ציטולוגיות במשפחת Chironomidae... (ירושלים, דפוס גולדברג), [תש"ד]. 10, [2] ע' לוח תמונות. 8°. דיסרטציה, ירושלים, תש"ב. — "חקירה" עם תמצית באנגלית ושער נוסף Cytological studies in Chironomidae... by Elizabeth Goldschmidt...

74 גונס, ס[דריק] [נורמן] Cedric Norman. [Johns]. מצודת ירושלים "מגדל דוד"; מורה דרך למבקרים. ירושלים, (דפוס מרכז) תש"ד. 15, [1] ע' כפות, לוחות-תמונות. 8°. בראש השער: ממשלת פלשתינה (א"י), מחלקת העתיקות, את המקור האנגלי ראה ק.ס. שנה כ"א ע' 257.

75 גורדין, ז[למן] [Salman Gordin]. הסוכרת; מדריך מדעי-שימושי לחולי-סוכרת. תל-אביב,

תחלה פרקים פרקים ב"מוסף-דבר" וב"דבר". את הקודמים ראה ק.ס. שנה ט"ו ע' 408. שם גם תאור קצר של הספר. — התכן: ג': הצחק האדום (החל מסוף תרס"ו ושנות תרס"ח-תרס"ט; באה"ב, שווייץ, רוסיה ופולין). ד': ימי מרגוע (שנות תר"ע-תרע"א ומחצית תרע"ב); בורשה, וילנה, בדנווילר, בול, אודיסה. ה': (תרע"ב-י"א אייר תרע"ו, יום מותו של ש"ע; באודיסה, ברלין, מקומות המרפא בשווייץ ובאוסטריה, קופנהגן וניו-יורק). — בין השאר מתאר המחבר את חבורות הסופרים בורשה, וילנה ואודיסה; פרקים מיוחדים על "העולם" (בויילא ובאודיסה), שהמחבר השתתף בו בקביעות, על העתונים "דער מאמענט" (ורשה) ו"שלום-עליכם" (אודיסה); על ביאליק, רבניצקי, לוינסקי, פרץ, פרישמן, ספקטור, דינהאן ולינצקי.

66 ברקלי, שאול [Schaul Barkali]. לוח הפעלים השלם; לוחות לנטית הפעלים על כל גזרותיהם בניניהם וצורותיהם; רשימה מלאה של שרשי-הפעלים בלשון העברית מתקופת התנ"ך ועד ימינו אלה והוראות מפרטות לנטיתם... מהדורה שניה מרחבת ומשכללת. ירושלים, ר. מס, (דפוס ש. וינפלד), תש"ה. 79 ע' 8°.

67 ברקלי, שאול [Schaul Barkali]. לוח השמות השלם; לוחות לנטית השמות על כל משקליהם וצורותיהם בצרף רשימה של 12,000 שמות עצם מתקופת התנ"ך עד גמיון אלה והוראות מפרטות לנטיתם. ירושלים, ר. מס, (דפוס אשכול, 1944). 108 ע' 8°.

68 ברש, אל[כסנדר]; ד[בורה] אילון-סרגי. ביולוגיה כללית: פרקים. ספר ללומדים ולמשתלמים. תל-אביב, "מסדה", (דפוס "גוטנברג"), תש"ד. [2] 240 ע' תמונות. 8°. לא התכוו לקבוע מסמרות בשאלת היקף חומר-הלימודים הצטמצמו בבאור היסודות... נתנו דעתנו על כך, שבספר תשתקפה הדעות החדשות ביותר המנסרות בעולם מדעי החיים... צרפנו בסוף הספר (ע' 230-234) מלון מיוחד לרוב המונחים שהשתמשו בהם בעבודתנו. מלון זה יישמש גם מעין סיכום תמציתי לענינים שנדונו בעבודה זו" (מהקדמה).

69 (ברש אל[כסנדר]; מ. ומירי דור; ד[בורה] אילון-סרגי). עולם החי. פרימטים Primates.

ויזניצר. תל-אביב, אגודת פועלי הדפוס בסיוע חוג ידידי המנוח, (דפוס הארץ), תש"ד—1943. [8] ע' 27 לוחות תמונות, פורטרט. 8°. "פנימי". תחומי טורים בנייר שחור. — בתחלת הספר ע' [1—8] ביוגרפיה קצרה של ויזניצר ומאמר עליו מאת דוד דוקוביץ.

93 וילנאי, זאב. המפה העברית של ארץ ישראל; מחקר בקורות הכארטוגרפיה העברית, תיאור מפות ותרשימים מהמאה האחת-עשרה ועד ימינו, בצירוף ביבליוגרפיה, עשרים וחמשה תרשימים ומפות מהם ארבע בצבעים, ירושלים, החברה העברית לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה, "בהשתתפות מוסד ביאליק", (דפוס מרכז), תש"ה (1944). 45, [5] ע' 24, 36. הקון טעויות על פתקה מיוחדת. תמצית ותכן גם באנגלית. שער, נוסף באנגלית: The Hebrew maps of Palestine... [by] Zev Vilnay. Jerusalem.

התבן: מבוא: על הכארטוגרפיה העברית בכלל. תרשימים עבריים בימי הביניים: תרשימי הארץ בפירושי של רש"י. תרשימים של הרמב"ם בתשובותיו. תרשימים במיומנום הברסל... בספריית המדינה, ברלין... בבמ"ד לרבנים, גויירוק. תרשימים בכמה ידי של מסעות באסולה. תרשימים של ר' אליהו מזרחי... של ר' יוסף בן יששכר. מפות עבריות מן המאה הי"ח והי"ח: מפת ר' אברהם בן יעקב—תנ"ה. תרשימים של הארץ ושכנותיה — תקל"ב. תרשימים של ר' אריה בן יצחק — תקע"ג. מפת ר' יהונתן בן יעקב — תקמ"ד. מפות מן המאה הי"ט: המפות המיוחסות לגאון ר' אליהו מוילנה (הגר"א). לוח ארץ ישראל מאת יעקב אוישמיץ תקע"ו ועוד שש מפות משנות תקצ"ז—תרנ"ד. מפות הארץ בתקופת ההתישבות הציונית. ביבליוגרפיה של מפות הארץ ותרשימיה: ע' 39—46, כוללת 210 ערכים.

94 וילנסקי, מרדכי. הפולמוס מסביב לשיבת היהודים לאנגליה במאה הי"ח... (ירושלים, דפוס "המערב"), [תש"ד]. [8], 224, [2] ע' 8°. דיסרטיציה, ירושלים, תש"א. שער נוסף באנגלית. — הופיע גם בשם שיבת היהודים לאנגליה במאה השבע-עשרה, "בהוצ' ר. מס, ירושלים, תש"ד, בלי השער האנגלי. "מגמתו של החיבור הנוכחי לא לחזור מחדש על פרשת שיבת היהודים לאנגליה, אלא להראות את השתלשלותו של הפולמוס שנתעורר מסביב לה... המחבר שאף לעקוב אחר כל מהלך הפולמוס על כל שלביו... לברר את טענות שני הצדדים, המחייבים והשוללים, לפרט

להגות החקלאות. קואופרציה חקלאית, חברות, שהתפתחו. אשראי חקלאי. מכס. שרותים, צבוריים. ארגון הישוב וממשלת הארץ. סיום.

87 המאירי, אביגדור [Avigdor Hammeiri]. בין לילה ללילה: נובילות. תל-אביב, "יבנה" (ירושלים, דפוס "המערב", 1944). 171 ע' 8°. כולל 25 ספורים מהי ארץ-ישראל וארצות-הגולה.

88 וויסלבסקי, צבי אריה [Z. Woylsawski]. ערובי רשויות: מסות על אישים ותורות. תל-אביב, "יבנה" (ירושלים, דפוס "המערב", 1944). 220 ע' 8°. על ביאליק, ברש, דוד קוגן, ליב שסטוב, משה הס, ג. ברנדס, מ. גרשנון, מכס אדלר, טרופצקי.

89 וולך, מ. משלי עם בחרוזים: 1000 משלים ופתגמים עממיים, אפוריימים ואפיקורמים, אמרי בינה ומשחק. מלים, מתורגמים לעברית בחרוזים מאת מ. וולך... חלק ב', תל אביב, (דפוס אחדות), תש"ג. 6, [2], 184, [2] ע' 8°. החומר מסודר לפי הנישאים ב-29 מדורות. חלק א' ראה קס. שנה י"ח ע' 123. לכמה משלים ופתגמים מצורף באור קצר.

90 וולפסברג, ישעיהו [Oscar Wolfberg]. הרב ד"ר נחמיה צבי גוב... ירושלים, המחלקה לעניני הנוער — המדור הדתי, של הנהלת ההסתדרות הציונית בהשתתפות קרן היסוד בסיוע "מוסד הרב קוק", (דפוס "איתאח"), תש"ד. 99, [1] ע' פורטרט. 8°. — דמויות — בצינונות ובתולדות הישוב. 5. על ד"ר נובל (תל"ב) נגיד הונגריה — תרפ"ב פרנקפורט ע/מ) מעמודי היהדות החרדית כגרמניה המתנגדת להתבדלות. היה מהמעטים בחוגו שהצטרף לצינונות בראשית הופעתה, חתם בשנת תרנ"ח על הכרזת לסובת הציונות יחד עם וולפסון, רילף ובודניצמר, והשתתף בכמה קונגרסים.

91 וידלר, יצחק. ספר שיה יצחק חלק ראשון. שאלות ותשובות בדרך היכי תמצא בבבלי וירושלמי בפוסקים ראשונים ואחרונים לחד תלמידי ורבנן... עם תוספות הערות... מאת הרב יצחק וידלר... ירושלים, דפוס בית יתומים דיסקין, תש"ג. [6], 21, [3] ע' לוח תמונות. 8°.

92 ויזניצר, יוסף. מגזרות: מעשי די יוסף

הספר הוצא למלאה שבעים שנה לחיים וייצמן ב"א בכסלו תש"ה. נדפס בשלוש מאות ספרים מוטומים. ההוצאה יפה. את ההוצאה הראשונה ראה ק.ס. שנה י"ד ע' 291, את המקור האנגלי שם ע' 310.

99 ולפובסקי, מנחם [זלמן] Menachem Wolfowski. מעבודות לחרות; ספורחיו של בוקר ושינגטון הכושי. כתוב על פי ספר זכרונותיו ומקורות אחרים. תל אביב, "יבנה", (דפוס פירסט, 1943). 80 ע' 8°.

100 ולפובסקי, מנחם [זלמן] Menachem Wolfowski. נערים במחצבה. [עין-חרוד]. הקבוץ המאוחד; תל אביב, דפוס "ספר", תש"ה. 83 ע' 8°.

101 זאב. ספן צעיר הפליג בים הצעירים: נחום גוטמן. תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "דבר", תש"ג. 58, [1] ע' 18: 20. ספריה "לילד"). כולל 25 שירים לילדים.

102 זוטא, חיים [אריה] Chajim Arie Zuta. א. שטרנברג. קדמוניות: תולדות עמי הקדם ועם ישראל עד גלות בבל. ספר למד לבתי הספר. מהדורה שנייה. תל-אביב, "מסדה", (ירושלים, דפוס "העברי", תש"ה. [4] ע' 175 מפות, תמונות. 8°.

103 זמירין, שמואל. מדריך לבגידול בנות... בעריכת ש. ד. יפה. דניאל ויס. תל-אביב, "ספרית השדה", (דפוס גוטנברג) תש"ד. 76 ע' תמונות. 8°.

104 טונס, דב (Bernard Tunes). בעיות הרוקחות בעולם ובארץ. תל-אביב, המחבר, (דפוס הפועל הצעיר), תש"ג. 67, [2] ע' לוחיתמונה. שער נוסף באנגלית.

105 [טלוצ'חור, אלויס]. ילדי המערות בבנין אבנים. תרגם א. פרנק. חלק א-ב. תל-אביב, "אמנות", (דפוס "הפועל הצעיר", 1944). 266, [2] ע' תמונות. 8°.

השער פסיונים המחבר: א. ח. זולטנר. — שם המקור:

את נימוקיהם, לחשוף את שרשי הטעיות שמקורן בספרות האנגלית והדתית והפוליטית העשירה, ושמקורן גם בדעות הכלליות של הזרמים השונים שהטביעו את הותמן על אירופה במאה ה"י. אע"פ שהמחבר יודע להעריך את חשיבות הנימוקים הכלכליים, שגרמו להצלחת הפעולה של מנשה בן ישראל, הרי בכל זאת מעמיד הוא בשורה ראשונה את הגורמים הרוחניים, שהם הם שהכשירו את הקרקע לפעולה המדינית וגם מילאו תפקיד ראשון במעלה בעצם ימי הדיונים, אם אמנם בסופה של הפעולה היתה יד הנימוקים הכלכליים על העליונה. — את הספרות הפולמוסית בדק המחבר בספריות אנגליות. (מזאקדמה). התכן: הכשרת הרוחות לקראת הפעולה המדינית (התפתחות הענינים עד שנת 1649). בעית עשרת השבטים. השאלה היהודית בימי התגברות שלטון הפורטינים. שליחותו של דורמיו. מנשה בן ישראל בלונדון (ניתוח "בקשה צנוה"). הדיונים בוויטהול (דצמבר 1655). הפולמוס הספרותי בימי הדיונים בוויטהול ולאחריהם: "שאלת היהודים" לברלאו; השוללים; המחייבים; "שאלת הצפון" לדיורי; עם גמר הפולמוס. "תשועת ישראל" למנשה בן ישראל. המפגש ביחס ליהודים בחוגי הריאליסטים (בהצד צירלס השני הגולה). קהילת האנוסים בלונדון. סיכום. 95 וילקי, ונדל. עולם אחד. מאנגלית יוקף נובה. [ירושלים], "מסדה-ירושלים", (תל-אביב, דפוס "אחדות"), תש"ד. 214, [1] ע' פורטרטים. 8°.

שם המקור: Wendell Willkie: One world.

96 וינשל, זינה. המחרות. [חיפה], חש"מ, 1944. 32, [2] ע' 8°.

97 ויצמן, חיים [Chaim Weizmann]. חיים ויצמן על האוניברסיטה העברית. [תל אביב]. הועד הארצי של אגודת שוחרי האוניברסיטה העברית בארץ-ישראל; (ירושלים, דפוס העברי), [תש"ה]. 45, [1] ע' 8°.

98 ויצמן, חיים [Chaim Weizmann]. משא חיים ויצמן לפני הוועדה המלכותית לארץ-ישראל ביום י"א לסלו תרצ"ז בירושלים. (ירושלים, מוסד ביאליק, דפוס מרכז, תש"ה). 32, [2] ע' 4°.

"הספר הראשון שהותקן כולו על טהרת תוצרת הארץ".

במקצועות המסחריים לקורס מקוצר... חלק
א: הנחת פנקסים וחשבון מסחרי... תל אביב, בית הספר
התיכוני למסחר, [תש"ד], 94 [צ"ל 95] ע' 8°.
במכונת הכפלה.

112 יפה, מרדכי גימפל בן דב ברי. ספר הגדת
מרדכי על הגדה של פסח מרבנו... מרדכי גימפל יפה
בהגאון... דובר יפה... והובא לדפוס בהוצאה שניה...
במלאות יובל שנים להסתלקות כ"ה מרחשון ש. ז.
מחובר... עם הספר... בית ישראל... יען...
תחילת יצירתו בבתי"ק של רבנו חי נמצא בגליונות
הנדבקים בספר הנ"ל, לכן מופיע בתחילת יצירתו... ירושלים,
תל תלפיות, דפוס בית יתומים דיסקין, תש"ב, [6]
92, 46 ע' 8°. מהדורה א' יצאה בשנת תר"ע
בפיטרבורג, דפוס צעדערבוים, ל"בית ישראל" שער
מיוחד, ראה ק.ס. שנה ט"ו ע' 415 מספר 1582.

113 ירדני, צבי; מ. רבינוביץ. חיד ופתר!
להטוטי חשבון ושאלות משעשעות ליחיד ולחברה, עפ"י
מקורות שונים. תל אביב, י. שמעוני, (דפוס הפועל
המזרחי), תש"ד, 155 ע' תמונות. 8°. מנקוד.
המקורות: מתעלולי חכימא, צפנת פענח, בסוד מספרים.
קסמי מספרים, רבועי קסם, פתרונים.

114 ירחי, ש' שרה שנירר. ירושלים תל-
אביב, נצח; (יפו, דפוס "החשן"), תש"ב, 32 ע' פורטרט.
8°. = ספרי נצח ד. — אנשי שם בישראל, ספר ב.
שרה שנירר מקרקוי (תמוז תרמ"ג — אדר תרצ"ה)
מיסדת בתי הספר "בית יעקב".

115 כוכבא, מ[שה] [Moshe Kokhba].
נושאים לחבורים... ירושלים, "עבר" בהשתתפות
"קהלת", (דפוס "הספר", תש"ד), 48 ע' 8°.

116 כפרים בצירי ז. פ. מילא ק. פיסארו,
ו. ון-גוג. [מרחביה, הקבוץ הארצי, "השומר הצעיר"],
(1943), [2], 8, [1] ע' 24 לוחות תמונות, תמונות. 8°.
(אלכסון; חוברות לאמנות בעריכת אריה נבון ולאה
גולדברג), (ספרית פועלים), כולל 24 רפרודוקציות מיצירות
הציירים הנ"ל וגם משל סזן, קורו, ון אוסטדה, ברויגל
ומבוא מאת יעקב פיכמן (ע' 1-8).

117 כצנלסון, ב[רל] [Ber Kaznelson].
בחבלי אדם; על מורים וחברים. תל אביב, "עם

Alois Tluchor: Die Höhlenkinder im Steinhaus

106 טשרניחובסקי, שאול [Saul Tscherni-
chowsky]. שירי מ. תל אביב, שוקן, (דפוס
"הארץ"), תש"ג, [2], 268 ע' 8°. = ספרי מופת
לבתי ספר, יוצאים לאור בהשתתפות בית הספר הריאלי
העברי בחיפה ובעריכתו. מספר 5.
המדורות: אידיליות, פואימות, בלדות, זמירות, הארץ.
חיוניות עכום, שירי הגיון, אלגיות, מגנינות, מראות.
הגיונות.

107 [יוארד, קונסטנס]. אילנה והמטריה.
צוורים: שמדי. עברית: דודה חיה [= חיה פריס-הורב].
[תל אביב], דפוס נגה, [תש"ד], 16 ע' 8°. שם המקור:
Constance Heward: Amellar-Anne and the green
umbrella.

108 יום, דוד. מסכת טבע האדם. ספר א:
על התבונה... תרגם מאנגלית יוסף אור. (כרך א-ב).
ירושלים, חברה להוצאת ספרים עליז האוניברסיטה
העברית, (דפוס העברי), תש"ב, XII, 224, [2], [2].
225—490, [2] ע' 8°. (ספרי מופת פילוסופיים,
כא-ב). עם שער נוסף אנגלי בכל כרך וכרך:
David Hume: A treatise of human nature, Book I.
Of the understanding, Jerusalem, 1941.
כרך א' ע' [IX]—[XII]: דברי פתיחה; כרך ב' ע' 475—
486: תוספת הערות, ע' [487]—490: מלון המונחים.

109 ילין, דוד [David Yellin]. דפים
נבחרים. סדורים בידי אשר בן ישראל, ירושלים,
"קהלת" מיסודה של הסתדרות המורים העברים בא"י
[ע"י ר. מ.ס. (דפוס "ארץ ישראל", 1944), 64 ע' 8°.
עם הקדמת המסדר הכוללת ביוגרפיה קצרה של ד. ילין.

110 יעקבוביץ, אברהם אריה ליב [Abram
Jakubowicz]. עולם האגדה והוא ספר
המיתולוגיה של יון ורומא ויתר העמים העתיקים, חבר
ועבד לפי המקורות הראשיים א. ל. יעקבוביץ, ספר א-ב.
תל אביב, "זרעאל", (דפוס רוהלד, 1943—1944), 8°.
מנוקדים. התכן: ספר א: מן התהו ובהו עד מלכות זוס.
(1943), 118, [2] ע' תמונות. ספר ב: בניו ובנותיו
של זוס. (1944), 156, [1] ע' תמונות.

111 יעקבסון, ב. אברהם] לבטוב. עבודה

- עובד, דפוס "דבר", תש"ה. 321 ע', פורטרט. 8°
 התכן: קודמי קודמינו (על העתונות הא"י עד העליה השנייה), מאריך מיוחד (על מוצא), בן שגלה (על זכרונותיו של א. פרומקין, ראה ק.ס. שנה י"ח ע' 160), המעפיל הראשון (ק. נטר), הנדיב הדוע (ברון אדמונד רוטשילד), איש ההחלטה (ח. חיסין), גואל הנחלה (י. חנקין), המופת החי (הרצל), אחרון הראשונים (מ. אוסישקין), כלל חמדה (ש. לוי), איש הבנין (רופין), נס העליה השנייה, ברוז ופעלו (י. ויתקין), כליל הסגולות (אליעזר זפה), בית השומר (א. זייד), מי מונה לאבידותינו (נח שפירא), י. זאמזוים, שלמה קפלן, מ. שבה, א. פקטורי, בוחר בחיים (אורי), חידת פלאים (א. די גורדון), נושא חלינו (ברנר), ללא התגלות (אליעזר שיון), אזכרה שנתאחזה (על י. ל. ברגר), בעל "האמת" (ליברמן), אושפיז הדורות (סוקולוב), הקרוב הרחוק (ברדיצבסקי), יחידהאומה (ביאליק), תקות שנגדעה (ארלוזורוב), צופה לבית ישראל (מ. בילינסון), איש המערכה (ד. הוז), באבון חברים צעירים (ז. אורבך, א. רוננבאום, י. גת), מכאוב הסופר (מעוללות אחרתם, ז. אפשטיין, ברנפלד), מיקדי הרוח (ויטר), בין אדם לחבריו (ליסין), אוצר נשמות (א. ליסיון), המאמרים על א. יפה ורופין יצאו בשעתם כחבורות לחור, ראה ק.ס. שנה כ"א ע' 10 ושנה כ" ע' 132.
- 118 כצנלסון, ברל [Ber Kaznelson]
 דברי ברל כצנלסון על האוניברסיטה העברית, ירושלים, (דפוס "אחדות"), תש"ה, XI, 53, [1] ע', פורטרט. 8°
 ב. כ. היה מייסדי אגודת שוחרי האוניברסיטה העברית בא"י ועד סוף ימיו היה חבר חבר הנאמנים של האוניברסיטה העברית וחבר הועד הפועל שלה. אחרי מותו הוציאה אגודת שוחרי האוניברסיטה חמשה נאומיו על האוניברסיטה שנאמרו בשנות תרצ"ו, תש"ג—תש"ד.
- 119 כצנלסון, ברל [Ber Kaznelson]
 שני ירכו חיים. תל-אביב, מרכז מפלגת פועלי ארץ ישראל, (דפוס הפועל הצעיר), תש"ד, 30, [1] ע'. 8°
- 120 ספר כרם ציון. ט. קונטרס מלכי צדק: כולל חדושים ובאורים בה' התלויות בארץ, יוצא לאור ע"י "מדרש בנין ציון" קבץ לברור הלכות א"י, ירושלים, כסיוע "מוסד הרב קוק", (דפוס סלמון), תש"ד, [12], 152, 18 ע'. 8°
 את הקודם ראה ק.ס. שנה כ" ע' 132.
- 121 לאודרמילק, ו[לטר] ק[לי]. ארץ ישראל הארץ היעודה. מאנגלית ש. גילאי. (מרחביה), הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר), תש"ה. 257 ע', טבלאות, לוחות-תמונה, מפה-מקופלת, פורטרט. 8°
 (ספרית פועלים), את המקור ראה להלן מספר 301; שם גם באור מפורט.
- 122 לוי, שרה. ערך החצרן. ספרה שרה לוי צירה בלה ברעם-תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ד. 24 ע'. 8°
 (ספרית "קטינא", [ג]), שיר לילדים.
- 123 לוי, מלך. כתבי מלך לוי. גידול עופות. חלק א': אוסף המאמרים שנדפסו, חלק ב': כתבים שנשארו בעובד. כונס ע"י א. קיינס. תל-אביב, "ספרית השדה", (עין חרוד), דפוס הקבוץ המאוחד, תש"ה. 22, [2], 350 ע', טבלאות, תמונות. 8°
- 124 לוכסמבורג, ר[וזה] [Rosa Luxemburg]
 כתבים נבחרים. תרגום מנחם ז[למן] ולפובסקי. עם מבוא והערות מאת מ. דורמן. כרך א. (עין-חרוד), הוצאת (דפוס) הקיבוץ המאוחד, תש"ג. 9, 360, [2] ע', פורטרט. 8°
 הכרך הזה מקיף פרק של שמונה שנות פעולה ספרותית-פוליטית של המחברת משנת 1898 עד 1906. התכן: תקונים סוציאליים או מהפכה. שאלות הסוציאליזם הצרפתי. שבת-ההמונים, המפלגה והאגודות המקצועיות. — הערות (ע' 320—360).
- 125 לחובר, פ[ישל] [Fiszel Lachower]
 ביאליק, חייו ויצירותיו. (כרך א—ב), (תל-אביב), מוסד ביאליק, עלידי "דביר", (דפוס "אחדות"), תש"ד. 12, 369, [371]—606, [1] ע'. 8°
 עם פורטרטים ופסימילים. הספר זכה לפרס-ביאליק של עיריית תל-אביב. מהדורה א' של הספר שהגיע עד תקופת אדיסה בחיי ביאליק (עד שנת תר"ס, גיל ה'27 של המשורר) ראה ק.ס. שנה ט"ו ע' 30—32, שם גם בקורת מאת ב. שוחטמן. מהדורה זו מורחבת ומתוקנת, ובכמה חלקים הוכנסו שינויים עיקריים מיסודם על סמך חומר חשוב שהמחבר מצא בארכיונו של המשורר, אגרותיו שכונסו, אגרות של המשורר וכתבי שבעזבונו שסודרו, אחרים מכתבי-הנעורים שנמצאו בכת"ע ומאספים שונים וכעיקר במדור ביאליק של "כנסת", שיוצא בעריכת המחבר. כרך א' מגיע עד התחלת תרס"ב סוף 1901, זמן הופעת הקובץ הראשון של שירי ב. כרך ב' עד סוף תרס"ו. יופיע עוד כרך שלישי.

ע' 8°. את החוברת באנגלית וגרמנית ראה להלן מספר 205. התכן: "עליה חדשה" חטיבה מדינית חדשה. עקרי מדיניותה הציונית. לתכניתה הפנימית-עליה חדשה. הפועל והנוער. מבקריה.

132 מודיליאני, אמדאו [Amadeo Modigliani]. אמדאו מודיליאני זיל פאסקן, חיים סטיין. [מרחביה, הקיבוץ הארצי, "השומר הצעיר"]; (תל אביב, זפוס עזריאל, 1944). [2], 8, [1]. ע' 25 לוחות-תמונה, תמונות. 8°. = ציורים יהודים. ב. (אלכסון; חוברות לאמנות בעריכת אריה נבון ולאח גולדברג). (ספרית פועלים). ריפרודוקציות מיצירותיהם של הציירים הג'ל בצירוף מכאז על האמנים האלה.

133 מוסנזון, משה. רשימות חיל עברי. תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "אחדות", תש"ד. 70, [1] ע' 8°. 39 הרשימות שבספר נדפסו תחלה בשנות 1941—1943 ב"החיל העברי" העלון הפנימי של יחידת הובלה עברית.

134 מופסן, גי דה [Guy de Maupassant]. מסיפורי 1871. מצרפתית א[ליהו] מייטוס. (מרחביה) הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר), [תש"ד]. 78 ע' 8°. (ספרית פועלים). (דורון). בראש השער: גי דה מופסאן. התכן: דוקרב. הדודה סוכאו. המטרופ. אבא מילון. שבויים: מאדמואל פיפי.

135 מזמורים לחייל היהודי, בעריכת ישעיהו שפירא. (תל-אביב), תועד הארצי למען החייל היהודי. (דפוס י. שלום, 1943). [6], 73, [1] ע' תוים. 8°. "סדר מזמורים אלה הוכן ונערך על ידי הועדה הבין-קבוצתית לפעולה מוסיקלית". האוסף כולל 34 שירים, טכסט עם תוים, ביניהם ההימנונים של כנות הכרית, ועוד 36 שירים בלי תוים.

136 מיצקוויץ, אדם. קונרד ולנרוד; סיפור היסטורי בשירה. תרגם שלמה סקולסקי. ירושלים, ספרי חרשוש, (דפוס ירושלים), תש"ד. 85 ע' פורטרט. 8°. בראש השער: אדם מיצקוויץ. שם המקור: Adam Mickiewicz; Konrad Wallenrod; powiesc historyczna. הסיפור הוא ממלחמת הליטאים והפרוסים במאה ה-19.

137 מליך, ד[וד]. מעגלות; סיפורי תל-אביב.

126 ליברמן, צבי. פוסט-פוסט, ועוד ספורים מעלילות פוטי. [א—ג]. כרך אחד. תל-אביב, ב. ברלוי, (דפוס "הנקדן"), [1943?]. 21, 23. מצוירים ומגודקים. לכל חוברת שער מיוחד. = "עלילות פוטי" 1—3. התכן: [א]: פוסט פוסט. פוטי מתערב. 10 ע' [ב]: פוטי עושה שלום. פוטי רופא-בהמות. 12 ע' [ג]: פוטי נוסע לתל-אביב. 12 ע' ראה גם ק.ס. שנה כ' ע' 132.

127 ליברמן, צבי. השומר והחומה. ועוד ספורים. [א—ג]. כרך אחד. תל-אביב, ב. ברלוי, (דפוס לוריא), [1943?]. 21, 23. מצוירים ומגודקים. = "עלילות פוטי" 13—15. לכל ספור שער מיוחד. התכן: [א]: פוטי שומר. 11 ע' [ב]: חומה ומגדל. 12 ע' [ג]: גבעת הסלעים. 12 ע' ראה גם ק.ס. שנה כ' ע' 191.

128 ליכטנבוים, יוסף [Josef Lichtenbaum]. בלדות סרבייות. עברית י. ליכטנבוים. הציורים גיטה רייטלר. [מרחביה], הקיבוץ הארצי השומר הצעיר; (תל אביב, דפוס "אחדות", 1944). 63 ע' 8°. (ספרית פועלים). (דורון). עם פתיחה (ע' 5—10) והערות (ע' 62—63) מאת המתרגם.

129 ליכטנבוים, יוסף [Josef Lichtenbaum]. מתחום אל תחום; מסות תל-אביב, צ. ליינמן, (דפוס "גוטנברג"), תש"ד. 272 ע' 8°. התכן: מדור ראשון: ל. נ. טולסטוי. לרמונטוב. גורקי. ורלן. רימבא. שניצ'ר. גיאורגה. רילקי. הופמאנסטאל. ורפל. מומברט. שיקלה. לגרלף. קספרוביץ. אורקן. סטאף. מדור שני: יל"ג. מנדלי. פרישמן. ביאליק. טשרניחובסקי. שופמן. פייכמן. יעקב שטיינברג. בארון. עגנון. ברש. שוהם. מרדכי טמקין. י. לרנר. פרידלנדר. שמעון גינצבורג. שנברג. לנסקי. משוררות (רחל א. ראב, פינקרפלד, בת-מרים). לפני ארון הספרים; מעין סוף דבר.

130 למדן, יצחק [Isaac Lamdan]. במעלה עקרבאים; ששה סדרי שירים. תל-אביב, מוסד ביאליק עלידי "דביר", (דפוס כספ), תש"ה. 238 ע' 8°. השירים נכתבו בשנות תר"ץ—תש"ג. קובץ קודם של שירי המשורר ראה ק.ס. שנה ד' ע' 504.

131 לנדאואר, גאורג [Georg Landauer]. "עליה חדשה"; חמשה מאמרים. ירושלים, (דפוס "אחדות"); תל-אביב, הוצ' עליה חדשה, 1944. 47, [1]

ג'אואהרלאל ניהרוי. לחלק ב' שער מיוחד. תורגם והוצא לאור ברשיון המחבר. השם האנגלי: Jawaharlal Nehru: An autobiography.

144 נסאוא, א[ריך] [Erich Nassau].
ה מ ס ס ל ת; מורהדרך לעובדות בתיחלדים ולאמהות... (מרחביה), הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, דפוס השומר הצעיר, [תש"ד]. 175, [1] ע', טבלאות, תמונות. 8°.
(ספרית פועלים).

145 סויפט, יונתן. מסעי גוליבר. תרגם מאנגלית מ[נחם] מבשיץ, ארבעים ותשעה ציורים מאת גראנוויל אחריהדבר מאת [צחק] שנברג. ירושלים ותל-אביב, שוקן, (דפוס "הארץ", תש"ה. [2], 325 ע', תמונות, פורטרט. 8°. ההוצאה יפה. שם המקור: Jonathan Swift: Gulliver's travels.

146 הסוכנות היהודית לארץ ישראל. היועץ לענייני התגוננות בפני התקפות אויר ה.ג.א.א.
ילקוט הפקחות להלכה ולמעשה. (תל-אביב, הוצאת לשכת ההדרכה המרכזית להג"א, דפוס "הסועל הצעיר", תש"ג. 94 ע', 8 טפסים, [1] ע'. 8°. בראש השער: יועץ הסוכנות היהודית לענייני הג"א.

147 סלגרי, א[מיליון] [Emilio Salgari].
בדר האינדיאנים; מימי ההתקוממות האחרונה של אומי העור באמריקה. תרגם פ. פאדובה, חלק א—ב. תל-אביב, "יורעאל", (דפוס הסועל [המזרחי], תש"ד). 135, [1]; 159, [1] ע'. 8°. לנוער. מנוקד.

148 סמיש, זנבקה. שימור פירות וירקות בבית. תל-אביב, "ספרית השדה", (דפוס "הסועל הצעיר", תש"ד. 43, [1] ע', טבלאות, תמונות. 8°. בראש השער: הסוכנות היהודית לארץ-ישראל. תחנה לחקר החקלאות. מחלקת ההדרכה.

149 ספיבק, יצחק [Isaac Spivak].
מפתח ביבליוגרפי לספרות הפדגוגית בתורת הגן. <תרגם—תש"ד>. ירושלים, תש"ד. [4], [107]—[128], [1] ע'. 8°. מתוך: "שעורים בתורת חנוך התינוקות" מאת יחיאל היילפרין (ראה ק.ס. שנה כ"א ע' 142) עם מלואים ותיקונים. המפתח הזה הוא אחד המדורות מעבודתו הביבליוגרפית הפדגוגית של המחבר,

"עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ה. 260 ע'. 8°. (ספריה "לדור"). סיפור מחייתם בקיבוץ עמק יזרעאל.

138 מנקין, פתחיה. פרדס פתחיה; ביאורים על... [התורה], מאת פתחיה ב"ר אריה ליב מנקין... [א—ג]. תל-אביב, דפוס לויצקי, תרצ"ו—תש"ג. 8°. התכנן: [א]: בראשית, תרצ"ו. [6], 112 ע'. [ב]: בראשית >מחזור שני<. ת"ש. 19, [1] ע'. [ג]: שמות. (דפוס מ. שהם), תש"ג. [2], 94 ע'. (לוח תקונים על המעטפת השמאלית).

139 מקולי, תומס בבינגטון. מסות היסטוריות: לורד קליב / וורן היסטינגס, ונוספו עליהן אחרית-דבר מאת ר. קנור, מפתח שמות והערות. (תרגם מ[שה] בן אלעזר [=גלמבוצקי]). ירושלים ותל-אביב, שוקן; (תל אביב, דפוס "הארץ", תש"ד. 200 ע', מפה. 3 פורטרטים. 8°. שם המתרגם מהמעטפת החיצונית. שם המקור: Thomas Babington Macaulay: Historical essays: Lord Clive. Warren Hastings.

140 מרגולין, יהושע [Jehoshua Margolin].
תורת בעלי חיים; ספר לימוד לבתי-ספר תלכונים ולבתות המשך... חלק א: הסרי חוליות. (עין חרוד). הקיבוץ המאוחד; (תל אביב, דפוס "הסועל הצעיר", תש"ה. VII, 191, [1] ע', תמונות. 8°.

141 משניות. תפסיר מסכת שבת <על-פי כתב-יד>, עורך ומשלב <עם חלופי גרסאות והקדמה>. בידי ע[ורא] צ[יון] מלמד. ירושלים, (דפוס ר. ח. הכהן), תש"ד. 48 ע'. 8°. ביאור למשנה של מס' שבת בפרסית-יהודית.

142 בבון, אריה. בחזית יזרעאל. תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ה. [3], דף 100 לוחות-תמונה. [3] דף. 8°. הספר כולל באה קריקטורות שפורסמו תחלה ב"דבר" בשנות 1938—1944. החומר מסודר בג' מדורות: בחזית (מאורעות המלחמה), בעורף (על הנעשה בא"י), נעילה (על מצב היהודים בעולם).

143 נהרו, ג'הרלל. אבטוביוגרפיה. מאנגלית ח. גליקשטיין. חלק א—ב. (מרחביה), הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר, 1942). 502, [1] ע'. פורטרט. 8°. (ספרית פועלים). בראש השער:

11

161 פרימן, אברהם חיים [A. Freimann]

כדר קידושין ונישואין אחרי חתימת התלמוד;
מחקר היסטוריו-דוגמתי בדיני ישראל-ירושלים, מוסד הרב
קוק, (דפוס ווייס) תש"ה, 8: 400 ע"י. 8°. "ספר זה —
הראשון בסדרת מחקרים בדיני אישות — יסודו בהוצאות
על דיני אישות שהרציתי בשנת תש"ג מטעם האוניברסיטה
העברית בחוג חברי אגודת עורכי הדין היהודים בירושלים,
והוא מיוחד כולו לסדר הקדושין והנשואין, לצורה המש-
טית להעמדת קשרי האישות בישראל... נושא מרכזי זה
בדיני האישות נועד לשמש אבן-בוחן לשאלות-היסוד
שבהיסטוריה המשפטית של עמנו: מה הם הכוחות היוצרים
בדיני ישראל אחרי "סוף ההוראה", עד היכן מגיעה
מבכותם החוקית לתקן ולחדש, לשנות ולבטל, ומה היו
הגורמים להפעלתם? בחרתי בנושא זה לא רק בגלל
חשיבותו המעשית הרבה, אלא גם מפני חשיבותו
הדוגמתית לקביעת תחומי הסמכות החוקית להנהגת
תיקונים לגיטימיים בגדר החוק-הקונסטитуציה הישראלית,
התורה הכתובה והמסורה, דוקא בשטח העדין והרגיש
ביותר בכל מערכת דינינו בדיני האישות. מקורות עקריים
היו לי הפוסקים והתשובות שיצאו מבתי הדין ומגדולי
ההוראה הלכה למעשה, וכן התקנות וההסכמות שהונהגו
במשך הדורות בקהלות ובמדינות. במקורות המשפטיים
שלטה יד המקרה, ספרימקור חשובים נשארו גנוזים
בכת"י, וגם ספרי דפוס מרובים לא הגיעו מעבר לגבולות
ארצם של מחבריהם... מתפקידי המחקר בדיני ישראל
להעלות מתוך חומר מפורד ומפורד זה את גילוי הציורה
המשפטית לתקופותיה השונות ולחשוף את שרייה
ויניקתיה — לא בחינת חקר קדמוניות בלבד, אלא
כמורה-דרך בהוי המשפטי של ימינו וכסולל מסילה לעתיד
משפטנו בארצנו" (מההקדמה). התכן: מבוא, תקופה
ראשונה: תקופת הגאונים עד גירוש ספרד; תקופת
הגאונים. תקופת הקדמונים (מאה י"ב). תקופת
הראשונים (מאה י"ג—ט"ו); צרפת—אנגליה—אשכנז.
איטליה—רומניה—א"י. פרובינציה: מנהגים, משפטו של
ר"ש אבן תבון, תקנות. ספרד: מנהגים, תקלות, תקנות.
צפון אפריקה (מערב). אשכנז במאה הטי"ז, תוגרמה;
תקנות. סיכום. — תקופה שניה: מגירוש ספרד עד גזירת
ת"ח: מערב. מצרים—טריפולי. א"י—ארצות המזרח.
תירי—קנדיה. איטליה: מנהגים — חשש סבלונות —
תקנות. תוגרמה: מנהגים — חשש סבלונות. פולין וליטא:
מנהגים — חשש סבלונות — תקנות. אשכנז. סיכום. —
תקופה שלישית: מגזירת ת"ח עד אבן האוטונומיה

הקדומים ראה ק.ס. שנה י"א ע' 167 ושנה י"ב ע' 299.
הספר יצא בהדור רב.

157 פינסוד, ישעיה. תורת החש"מ >אלקטרו-
תבניקה כללית... לבעלי מקצוע... ולתלמידי בתי-ספר
תכניים. ירושלים, אחיאסף, תש"ד. [1], IV, 126 ע',
דיאגרמות, 272 ציורים. 4°. בראש השער: י. פיינסוד —
במכות-הכפלה.

158 פישמן, יהודה ליב [Jehuda Lajb Fischman].
שרי המאה: רשומות וזכרונות. חלק א—ב'. מהדורה
שניה עם תקונים והוספות: חלק ג'. בכרך ו'. ירושלים,
"מוסד הרב קוק" שעל יד המורחז העולמי, (דפוס הפועל
המורחז), תש"ד. 283, 341, [10], [13]—259 ע'י. 8°. —
מהדורה א' ראה ק.ס. שנה י"ט ע' 94, שם גם ציון קצר
ותכן הענינים. בכרך ב' מסופר על הש"ך, הגר"א מוילנא,
ר' משה איווער, ר' יהושע צייטלס (=ציטליץ), ר' מנשה
מאליה, המגיד מדובנא (ר' יעקב קראנץ), ר' שלמה זלמן
מולוז'ין, ר' מנחם מנדל ור' ישראל משקלוב, ר' חיים
מולוז'ין, ר' עקיבא איגר, ר' אברהם-אבלי פוסבולר, ר'
דוד מנוהרדוק, ר' יצחק מולוז'ין, ר' יוסף זונדל מסלנט,
ר' שמואל סלנט, ר' ישראל סלנט. בכרך ג' מסופר על
גדולי ההסידות: ר' ישראל בעש"ט, ר' יעקב יוסף
מפולנא, ר' פנחס מקרויץ, תלמידי הבעש"ט, ר' ברוך
המגיד ממרוז'ין, ר' ליב שרה"ס, ר' נחום מצ'רנוביל, ר'
לוי יצחק מברדיצ'יב, ר' ישראל מרוז'ין ואחרים.

159 פלסנר, מאיר מ. [Martin Plessner].
דקדוק הלשון הערבית לבתי ספר עבריים...
מהדורה מעובדת ומתוקנת. ספר ב'. התחביר למבנה
המשפטי. ירושלים, ר. מס, (דפוס "אשכול"), תש"ג.
95, [2] ע'י. 8°. את הקודם ראה ק.ס. שנה י"ט ע'
236.

160 פרויד, זיגמונד. פסיכופתולוגיה של
הייוס-יום; על שכתה פליטתה, מעשה-השגה,
אמונת-הבל וטעות. עם פתח-דבר מאת [נס] איטינגון.
(תרגום מגרמנית צ' [בי] וויסלבסקי). מהדורה שניה. (תל-
אביב), "לגבולם" בהשתתפות מוסד ביאליק [ע"י]
"מסדה" (דפוס פירסט), תש"ד. 9, [2], 296 ע'י. 8°. —
(לגבולם) כנוס מבחר יצירותיהם של יהודים בלשונות-
זכר, בעריכת ש. פרלמן. שם המקור: Sigmund Freud
Zur Psychopathologie des Alltagslebens.
מהדורה א' ראה ק.ס. שנה י"ט ע' 94.

נמשות הסבירה לי כמה התלהבות ותקוה הביא אדם בורד וגלמוד זה לעולם בכחה של מחשבה אחת בלבד" (ע' 89). יש גם זכרונות על ולטר רטנאווי מכס הדרן וזו פלייד (פגזשות אתו בלונדון בהגירה ושיחות בעוני יהודים (ע' 298—305). הרבה מסופר על החנוך באנסטריה במאה הי"ט ועל פעולותיו הפציפיסטיות של צויג בזמן מלחמת העולם הראשונה. הספר נכתב באה"ב ובברזיליה במסבנות בלתי נוחות כשלא היה לפני המחבר שום ספר ורשימה משלו, שום מכתב מידיד, והוא נשען אך ורק על זכרונות.

165 צ'רצ'יל, וינסטון [ליאונרד] ספנסר. שחרית חי. חרגם פסח גינבורג... תל-אביב, "אמנות", (דפוס לוריא), תש"ה. [5], 256, [3] ע', מסות, תמונות. 8°. מנוקד. שם המקור: Winston Leo-nard Spencer Churchill: My early life. ספר אוטוביוגרפי זה של ראש ממשלת בריטניה מסתמך בגמר המלחמה האנגלו-בורית, בשנת 1902, כשהמחבר היה בן 28.

166 קופר, פנימור. אחרון המוהיקנים. חרגם דב עמיקם. תל-אביב, "יורעל", (דפוס הפועל המזרחי, תש"ד), 179, [1] ע', 8°. מנוקד. שם המקור: James Fenimore Cooper: The last of the Mohicans.

167 קופרשטיק, ל. גורל יהודי רומניה. תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ד. 107 ע'. 8°. ("מן המוקד"). על מצב היהודים ברומניה מזמן הכרת עצמאות המדינה (ב-1878) עד סוף 1941, בקשר לחיים הכלליים במדינה זו והשינויים במשטרה.

168 קוק, אברהם יצחק [Abraham Isaac Kook]. אברהם אברהם תהיה מאת הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל. כרך א: (שנות תרמ"ה—תר"ע). ירושלים, אגודה להוצאת ספרי הראי"ה קוק ז"ל, (דפוס ווייס), תש"ג. 387, [1] ע', 8°. עם הקדמת בנו של המחבר צבי יהודה הכהן קוק (ע' 5—11). מכתבי הרב קוק הוצאו בראשונה בשנת תרפ"ה בשם "אגרות ראיה" ושם כונסו אגרותיו עד שנת תר"פ אבל ההוצאה שלפנינו שלמה הרבה יותר, וכוללת 334 מכתבים. בסוף הספר (ע' 372—384), "נוספות".

169 [קיפניס, לויין] [Levin Kipnis]. הכה נטיל אל ארץ הפלאות. הצירים מאת צבי

המשפטי: איטליה: מנהגים—תקנות. קהלות הפורטוגזים. קהלות האשכנזים: מנהגים—תקנות. תוגרמה. מערב (מארוק) — אלג'יריאה — תונס — טריפולי — מצרים. ארץ-ישראל: מנהגים — תקנות. ארצות המזרח. מחוזות המזרח. הודו—תימן. סיכום. — תקופה רביעית: באבדן האוטונומיה המשפטית: נישואין כדת משה וישראל: אוסטריה ומזרח אירופה. גרמניה—צרפת. אלג'יראה. מצרים. סיכום. זיווגין שלא כדת משה וישראל: זיווגין לפי נימוסי הכנסיה הנוצרית. זיווגין לפי נימוסי הישמע' אלום. זיווגין חפשיים. נישואין אזרחיים: דיונים ראשונים — הונגריה — רוסיה הסובייטית — אמריקה — שאר ארצות ארץ ישראל בהווה. נספח — הצעות לתקונים.

162 [פריס—חורב, חיה]. בת המלך והגמד דים. ציורים: רנה. תל-אביב, "חורב", (דפוס שושני), [תש"ד]. 7, [1] דף, תמונות. 17: 24. בראש השער: דודה חיה — שיר לילדים.

163 פריסטלי, ג' [וין] [בוינטון]. אור יום בשבת: רומן של בית-חרושת למטוסים. תרגם מאנגלית פסח גינבורג. תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ד. 310 ע'. 8°. ("לדורי"). מהי העובדים בבית חרושת בזמן מלחמת-העולם של זמננו. — שם המקור: John Boynton Priestley: Daylight on Saturday.

164 צויג, סטפן. העולם של אתמול. עברית: ברוך קרופניק. תל-אביב, צ. ליינמן, (דפוס "גוטנברג"), תש"ד. 319 ע'. 8°. בראש השער: סטפאן צווייג. שם המקור: Stefan Zweig: Die Welt von gestern.

זכרונותיו של הסופר הגרמני היהודי הנודע סט. צויג (1881 וינה — 1942 פטרופוליס ברוזיליה). המחבר מתאר בעיקר את המאה הי"ט עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה. כי מרגיש הוא "שהעולם שבו גודל והעולם של היום והעולם שבין שניהם הם עולמות מעולמות שונים". הספר מגיע עד פרוץ מלחמת העולם השנייה. בין השאר מסופר על פגזשותיו עם הרצל, שבתור עורך הפיליטון ב"נויה פרייה פרסה" היה הסנדק הספרותי של צויג (ע' 83—89) וגם על הלוייתו של הרצל. "ההלוכה היתה בלתי סוף. וינה וזעזעה והרגישה שלא סתם סופר הלך לעולמו, אלא אחד מיוצרי הדעות המופיעים כמנצחים לעם בורד בהפסקות מופלגות... כל סדו הופיע מתוך מין אבל איתנים של התפשטות גשמיות שלא ראיתי כמוהו נעולם בהלויה. והשתפכות תוגה ענקית זו ממעמקי אלפי

שער נוסף באנגלית: *Lexicon of Hebrew homonyms*
by Solomon Klonitzki-Kline.

174 קפליבצקי, יוחנן [Jochanan Kapliwatzky].

שְׂבִיל? לשון ערב; לבתי הספר העממיים...
מהדורה שניה ומתוקנת. חלק א—ג. ירושלים, "קריית
ספר", (דפוס "אשכול"), תש"ד (44—1943), 72; 72;
127 ע' 8°. שער נוסף בערבית ובאנגלית. מהדורה
א' ראה קס. שנה י"ט ע' 97 ושנה כ' ע' 65.

175 קרן היסוד. הדבר והמפעל: דברים
ובכנס סופרים ועיתונאים ביום יסודה של קרן היסוד,
רמת הכובש, ב' תמוז תש"ג... ירושלים, המחלקה לנוער
של קרן היסוד, תש"ג [1], 38 [צ"ל 35] דף, 8°.
במכונת הכספה. התכנן: א. הרצפלד; היום והמחר
בהתישבות. ע. אולסבגור: השליחות בעם. א. אוליצור:
המפעל בהתגשמותו.

176 רגלסון, אברהם [Abraham Regelson].
אל האין ונבקע; שירים. תלביב, "עם עובד",
(דפוס "דבר"), תש"ה. 160 ע' 8°.

177 רופין א[רתור] [Arthur Ruppin].
מרקל חיי. (ערך מן העזבונו אל. בייך, תרגם מגרמנית
א. ד. שפירא). ספר א: (נעורים ושחרות בגולה, 1876—
1907) (תלביב, "עם עובד", דפוס "דבר", תש"ד).
238 ע', פורטרט. 8°. (ספרית "לדור"). העסקן
והמיישם הציוני הידוע. ששמש גם פרופיסור לסוציולוגיה
יהודית, שמעון ארטור רופין (1876 ראויטש, פוזן—
1943, ירושלים) התחיל בגיל הבר מצוה בכתובת. יומן,
ובמשך 50 שנה ומעלה רשם יותר מעשרת אלפים עמודים.
על סמך יומניו וחומר מרובה של דו"ח איגרות ומאמרים
כתב רופין אח"כ את זכרונותיו, והתכוון לפרסם כשיתקרב
לגיל השבעים חלק שני של זכרונותיו על פעולתו בא"י.
אבל קדמו המות טרם הגיע לגיל 67. בספר זה מספר
המחבר על חייו עד שהתחיל בפעולה ציונית כשנסע
בליץ 1907 לא"י וקבל על עצמו את התפקיד, שהוטל עליו
ע"י הוועד הפועל הציוני, ליישב בשעת ביקורו עניינים מסוי
מים של ההסתדרות הציונית או לחוות דעתו עליהם. בספר
זה ניתן לנו תאור של חיי משכיל יהודי בגרמניה בתקופת
הפרויקט של יהדות גרמניה (בסוף המאה הי"ט והתחלת
המאה ה"כ). המחבר נולד וקבל את ראשית חינוכו בעיר
השדה ויש לנו, בספר ידיעות על חיי היהודים בעריה השדה.

מלבנציק. תל אביב, "יבנה", (דפוס גוטנברג, תש"ב).
[22] ע' 8°. על המעטפת: ל. אביסל [פסידונים
של ליון קיפניס], צבי מלבנציק: אל ארץ הפלאות.
ספורים לילדים.

170 קירי, או. מאדם קירי, מאת או. קירי
(מצרפתית כרים וג[בריא] טלפיר). תלביב, "גזית",
(דפוס "הפועל הצעיר"), [תש"ד], 318, [2] ע', לוחות
תמונות. 8°. שם המקור: Eve Curie; Madame Curie.
ביוגרפיה של החוקרת הידועה מריה קירי
סקלודובסקה, שהיא ובעלה גלו את הרדיום.

171 קירי, או [Eve Curie]. מחזית לחזית.
מאנגלית יצחק עברי. תלביב, "עם עובד", (דפוס
"ספר", תש"ד, 451, [1] ע' 8°. "מן המוקד"),
בתרגום הישטטו כמה קטעים. המתברת בתה של המלומדת
קיריסקלודובסקה, שמשו סופרת צבאית ומספרת בספרה
על מסעותיה בשנת 1942. התכנן: רוסיה, בורמה, סין,
הודו.

172 קלוזנר, יוסף [Joseph Klausner]. י. ש.
הנצרים, ובני חיו ותורתם... הוצאה חמישית מוספת
ומתוקנת. תלביב—ירושלים, "מסדה", (דפוס "הפועל
הצעיר"), תש"ה, [4], 525 ע' 8°. בגלל יוקר
ההדפסה נדפס מאמהות של ההוצאה הראשונה (ירושלים,
שטיבל, תרפ"ב). משאר ההוצאות לא היו אמהות. לכן
נדפסו כל ההוספות ותקונים, הן אלה שבהוצאות
הקודמות והן אלה שנועדו להוצאה זו לתוך בסוף הספר.
במדור הוספות ותיקונים להוצאה חמישית (ע' [467]—
525). — את ההוצאה הקודמת ראה קס. שנה י"א ע'
22—28, שם גם בקורת מאת פרופ. א. מרמורשטיין. את
התרגום האנגלי ראה שם ע' 49, שם גם רשימת התרגומים.
מהדורה כ' של התרגום הגרמני שם שנה י"ב ע' 53. בשנת
1943 יצאה מהדורה חדשה של התרגום האנגלי.

173 קלוינצקי-קליין, ש(למה) ז. מלון דקדוקי
כיל כל המלים שיש בהן הרכב של חלקי דבור שונים
עם משמעויותיהם והוראותיהם השונות. לפי התנ"ך
המשנה והמדרש. ספר עזר ושימוש למורים, מתלמידים
ולכל שוחרי הלשון העברית ודקדוקה. מאת ש. ז.
קלוינצקי-קליין, תלביב, "מצפה", תש"מ, [תש"ד].
XVI, 286 ע' 8°.

179 רחובות. תחנה לחקר החקלאות. קונטרס

ל"ג—ל"ה. רחובות, תש"ג — 1944. טבלאות, תמונות. 8°. בראש השער: הסוכנות היהודית לארץ-ישראל. התחנה לחקר החקלאות. קונטרס ל"ג ול"ד בעברית עם שער נוסף ותרגום מקוצר אנגלי (ל"ג) סכום אנגלי (ל"ד). קונטרס ל"ה באנגלית לבד. השם האנגלי: The Jewish Agency for Palestine. Agricultural Research Station. Rehovoth. Bulletin.

התכן: ל"ג: ריכרט, י[שראל]; י[וסף] פלטי בהשתתפות ב[נימין] כפולר: נסיונות ראשונים בהדברת מחלות הקשואים. הוצאת "ספרית השדה", חש"מ, תמוז תש"ג, 30, X ע"י. ל"ד: פרלברגר, י[עקב]: מחלת החלדון בעצי פרי גלעניים. — פרלברגר, י[עקב]: י[וסף] פלטי: נסיונות ריסוסים נגד החלדון בעצים גלעניים. העורך: ש[למה] צמח. (תל אביב, דפוס "הפועל הצעיר"), אב תש"ג, 15, [3] ע"י.

Trials for the control of grape vine diseases. Rehovoth, "Sifriat Hassadeh", n. p., March 1944. [1], 11 ע"י. את הקודמים ראה ק.ס. שנה כ"א ע"י 27.

180 רטנר, א. פרקים בתורת הטיס. תל אביב, מרכז הקלוב הארצישראלי לתעופה, תש"ג. [1], 9 דף, ציורים. 4°. במכונת-הכפלה. "חוברת זו רואה אור בזמן שמחברה טייס, שוהה בלונדון עקב המצאה חשובה. הנוסח הסופי מופיע על-כן מבלי שהמחבר יכול לעבור עליו." (מההקדמה).

181 ריבו, ת[יאודיל ארמן] [Théodule-Armand Ribot]. הזכרון. מתורגם בידי א. בן-ישראל. ירושלים, "קהלת", (דפוס ר. ח. הכהן), תש"ג, 44 ע"י. 8°. (ספריה מדויגת למורים ולחורים).

182 ריד, מין. המנהיג הלבן. תרגם דב עמיקם. תל אביב, "יורעל", (דפוס הפועל המזרחי, 1944). 147, [1] ע"י. 8°. מנוקד. ספור לילדים. שם המקור: Mayne Reid: The white chief.

183 רידר, אנדרה דה [André de Ridder]. מארק שאגאל. מאת אנדרה דה רידר. תל אביב, "גוית", (דפוס פירסט והספר), תש"ג, 10, [2] ע"י. 32 לוחות-תמונות על 16 דף, תמונות, פקטימיל. 8°. 37 ריפרודוקציות מיצירות שגל עם מבוא על יצירתו.

184 רילקה, רינר מריה. נעימת אהבתו

בשנות השמונים שמרו היהודים בערי השדה את השבת, החנויות היו סגורות, גם בביה"ס פטור היה המחבר מכתובה בשבת. המחבר עשה בעצמו את דרכו בחיים, עברו עליו ימים קשים מבחינה חמרית, והוזהר למרצו וכשרונו ונאמנותו בסט את מצבו הכלכלי וגם רכש לו עמדה כוזבה בפרס מדעי וכסופר של העתון המפורסם בשעתו "ברליגר טגבלט". הוא מתאר את ימי השלוח בחייהם של יהודי גרמניה. אע"פ שכבר אז היתה קיימת ומורגשת האנטי-שמיות (עין ע' 38, 196—203 ועוד). בסוף 1892 רושם המחבר "יוםם ולילה מתחבט אני בבעיות האנטישמיות". וכחמש שנים אחרי זה הוא רושם "יש רגלים לדבר שבעטייה של האנטישמיות אהיה אנוס סוף-סוף להגר מגרמניה לארץ שאין בה אנטישמיות, לאנגליה למשל" (ע' 198). ואף אם בקי כשנה זו באספות ציוניות ובאוגוסט 1902 כתב שיר "באין לי מולדת", נכנס לתוך ההסתדרות הציונית רק בשנת 1905, אחרי שכבר עסק בסטטיסטיקה יהודית ופרסם את ספרו הידוע "היהודים בזמן הזה". בשנת 1903 נסע המחבר לגליציה, הולנד ואנגליה לשם חקירת מצב היהודים שם (ע' 203—228). בתחלת הספר (ע' 9—31) מבוא נאח ב. כצנלסון: "על רופיץ", הכולל פורטרט של העסקן ותאור קולע של תפקידו בארץ ישראל ובהתישבותה.

178 רות, חיים יהודה. למוד גבוה וחנוד הדור. ירושלים, האוניברסיטה העברית ע"י הוצאת "יבנה" כתל אביב, (דפוס "הספר"), תש"ד, [8], 174, [2] ע"י. 8°. שער נוסף באנגלית. המחבר פרופסור לפילוסופיה בקתדרה ע"ש אחריהעם, שמש רקטור האוניברסיטה בשנות תש"א—תש"ג. בספר כונסו מקצת נאומיו לפני הקהל האוניברסיטאי ולפני הצבור הרחב. התכן: תפקיד האוניברסיטה העברית. האוני. ותעודותיה. מה עשתה האוני. העברית למען הלשון העברית. התעמלות ותרבות. האוני. ומוסמכיה. דבר אל הנוער. מה נוכל ללמוד מבית-הספר הקלאסי. בענין החנוך הקלאסי על למוד הספרות בבית-הספר התיכוניים. האוני. כמרכז לרוח ישראל. איש המדע ומדותיו. מדעי הטבע ומדעי הטבע. תרבות ולשון. המדע והחיים. האוני. ובוגרי בתה"ס התיכוניים. שליחות האוניברסיטה. מה קיים באוני. שלנו? התקדמות האוני. בימי המלחמה. על תיקון שיטת הלימודים באוני. האוני. וחנוד הדור. הרחבת הגבולין באוני. לשרות הלאום. כיוונה של האוני. על הפצת התרבות. חנוך למבוגרים. החנוך והדת. שלש שנים של גדול ולקחן.

ודלה ביותר, ובלית ברירה נאלץ החוקר להשתמש בספרות המסלמית כבמקור עיקרי (ברם מאידך גיסא החומר על היהודים במקורות הערביים מהתקופה הממלוכית גדול בהרבה מאשר במקורות הערביים מהתקופות האסמית והאיובית). ה) התקופה הממלוכית לא נחקרה עדיין כל צרכה, ואם כי ישנם האחרונות חלה התקדמות נכרת בשטח זה, רבים עוד שרות הכור בה שלא נגעה בהם יד החוקר כלל. ע"כ נאלץ העוסק בתולדות ישראל בתקופה הממלוכית לתאר את ההיסטוריה היהודית בתוך מסגרת כללית רופפת עד למאוד, ואף חייב לחקור בעניינים שהם מחוץ לגדר נושאו. אם הוא מספל, למשל, בתולדות הבסחר היהודי, צריך הוא לערוך חקירה מקורית גם בתולדות המסחר הכללי, אם הוא עוסק בסדרי הקהילה עליו לחקור את מבנה של העיר המוסלמית, וכו'. הבא לבקר מחקר על תולדות ישראל בתקופה הנדונה חייב איפוא לשים לבגד עניניו את הקשיים האובייקטיביים האלה, הכובלים בהכרח את ידיו של החוקר, ומצמצמים את הבסיס שעליו הוא חייב לבנות את מחקרו.

הכרך שלפנינו דן בתקופה הראשונה של השלטון הממלוכי, הידועה בשם התקופה הבחריית. הוא מורכב מהקדמה, ממבוא ומששה שערים. בהקדמה מספל המחבר בבקורת מקורות התקופה ובמחקרים שנעשו ע"י קודמיו. במבוא ניתן תאור המבנה הפוליטי של המדינה הממלוכית, המבנה הכלכלי שלה וסקירה על היהודים במצרים ובסוריה בתקופה שלפניו שלטון הממלוכים. שמות שערי הספר הם: א) מכבוש המונגולים עד גזרת ס"א ב) בצל הרמב"ם ג) דרכי הפרנסה ד) תקופת אלמלך אנינאצר ה) ממות אלמלך אנינאצר עד סוף הבחריים ו) היהודים והחברה.

בטרם נגיש לבקורת עניינים מסוימים במחקר זה נציין את מעלותיו ומגרעותיו העיקריות, כפי שהן נראות בעינינו:

א) המעלות. 1) המחבר מגלה בקיאות רבה בין במקורות הערביים, בין במקורות היהודים והיהודים-ערבים ובין במקורות האירופיים הנוגעים לאותה תקופה. מונו של בקיאות בשלושה סוגי-מקורות אלו גם יחד בחוקר אחד הוא נדיר ביותר. 2) כותב הטורים האלה מכיר את המקורות הערבים יותר מאשר מקורות אחרים, ולכן יצמצם את חוות דעתו לגביהם בלבד. המחבר אסף בשקידה ראויה למופת את החומר על היהודים במקורות אלו, וביכלתו להראות רק מקרים בודדים, ולאו דווקא חשובים, שנעלמו מעיניו. זהו שבח גדול בשים לב להקף העצום של הספרות הממלוכית. 3) המחבר משתמש גם

ומותו של נושא הדגל כריסטוף רילקה, מגרמנית י. רטוצר), תל-אביב, "גזית", (דפוס "הארץ"), תש"ג. 32 ע"ג. 8°. מנוקד. שם המקור: Rainer Maria Rilke: Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke.

185 רמון, י[וסף] צ[בלי]. כתרים: שירים. תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ד. 192 ע"ג. פורטרט. 8°. בספר כונסו מבחר שיריו של רמון, שהתחיל את פעולתו הספרותית בשנת תרס"ו. השירים פורסמו תחלה בכתבי-עת שונים. בתחלת הספר (ע' 7—32) מאמרים על המשורר ושירתו מאת יעקב רבינוביץ וא. קריב יורשימה ביוגרפית קצרה מאת בן המחבר דוד רמון.

186 השומר הצעיר, הסתדרות עולמית של נער צופי-חלוצי. 10 שנים להסתדרות "הבונים", נוער צופי-חלוצי בטרנסילבניה. 1932—1942. [אפיקים וכנרת]. ההנהגה העליונה של ההסתדרות העולמית של נצ"ח "השומר הצעיר" וקיבוץ "מעגן"; (עין חרוז, דפוס הקיבוץ המאוחד), תש"ג. [2], 129, [3] ע"ג. תמונות. 8°.

187 שור, אברהם צבי [Abraham Schorr]. ספר שביבי אש; חידושים, ביאורים ושו"ת על ש"ע אה"ע, ירושלים, חברת מחזיקי-הדת, (דפוס שרגא וינפלד), תש"ד. [2], 9, [1], 191, [1] ע"ג. 8°. עם שער אנגלי בעמ' ד' של המעטפת. את הקודם (חידושים על ש"ע אה"ע בחו"מ) ראה קס. שנה י"ח ע' 136.

שטראוס, א. תולדות היהודים במצרים וסוריה, כרך א. עיין ק. ס. שנה כ"א ע' 255.

העוסק בתולדות היהודים בתקופה הממלוכית נתקל בחמשה קשיים עקריים, והם: א) עליו להקיף ספרות עצומה הנוגעת בתולדות היהודים רק לעתים רחוקות ביותר. ב) בעית המצויים הדתיים במדינה הממלוכית היתה בעיקרה נוצרית ולא יהודית, וכשמזכירים המקורות את "אנשי החסות" מתכוונים הם לעתים קרובות לנוצרים בלבד. ג) הידיעות במקורות הממלוכיים על "אנשי החסות" הן ברובן המכריע בעלות אופי חריגני ביותר: אלו נזכרים בעיקר בקשר לגזרות, רדיפות, הרס בתי כנסיות, השתמרות, סחיטת קנסות ומסים וכדומה. ד) בתקופה האסמית משמשת הידיעות במקורות הערביים רק תוספת והשלמה לספרות העשירה של הגניזה, ואילו בתקופה הממלוכית מועטה היא ספרות הגניזה

בהן לתקופה קודמת, וגם שאר המקורות הנ"ל שייכים לאותו זמן" (עמ' 182). והלוא עיקר החומר של הפרק הגידון מובא בסעיף זה. (5) נכון, אמנם, שלש הבנות מעמדה של העדה היהודית מן הראוי לתאר גם את מעמדה של עדת ההסרת הראשונה במעלה, היא העדה הקופטית, אך נדמה לנו שבענין זה הגיע המחבר לכלל הפרזה נכרת. (6) המחבר מרבה במסירת פרטים על המדינה הממלוכית, אך לא תמיד הוא מצליח לקשר פרטים אלו עם תולדות ישראל, במקרים רבים מובא תאור ההיסטוריה הכללית של המדינה הממלוכית ובצידה ההסטוריה הישראלית מבלי שיווצר מגע ביניהם, והלוא יש הצדקה לתאור הכללי רק במידה שהוא מסייע להסברת הרקע שעליו צמחו תולדות ישראל. (7) מבחינה לשונית וסגנונית זקוק הספר לעריכה יסודית.

להלן נעיר כמה הערות על ענינים מסוימים. נדגיש כאן כי בהערות אלו אין אנו דנים באותם הענינים הרבים והחשובים שלדעתנו יש להסכים בהם למסקנות המחבר. ההערות דלקמן מצמצמות אך ורק בכמה השגות, תיקונים ואילו מילואים.

עמ' 3. המחבר מדבר על מציאותם של יהודים בין החיילים הממלוכים. בענין הדרך הנכונה לזהו גזעו הממלוכים דנים אנו במקום אחר, ומאחר שההבדלים חורגים ממסגרת הבקורת הזאת נביא כאן רק את המסקנה ביחס ליהודים: אין אף ידיעה ודאית אחת על מציאותם של יהודים בצבא הממלוכי.

עמ' 4. החטיבה הצבאית הממלוכית, "אלטבקה אלכיאמסה" שהמחבר קורא לה שלא בצדק. "הקולונה החמישית" נוסדה בסוף התקופה הממלוכית, היא הוקמה במטרה מיוחדת להתאמן בשימוש בנשק חם וביתוד ברובה. נקראה בשם "אלטבקה אלכיאמסה" משום שיתר החטיבות היו מקבלות את משכרתן החדשית באמצע החודש בארבעה תאריכים ואילו היא קבלה את משכרתם בתאריך חמישי שהיה חל בראשית החודש או בסופו. עמ' 5. ברשימת המספרים של הממלוכים הסלטאניים שנים שמביא המחבר הוא מבליע גם כמה מספרים הנוגעים לממלוכים קנויו של הסלטאן המושל בלבד (משטרואת) שהיו רק חלק מהממלוכים הסלטאניים. נוסף לכך: המקורות מביאים גם מספרים צנועים יותר וטוענים כי הם הנכונים.

עמ' 32. בקשר לדמיה מוטב לצטט את המקור העברי, סמברי עמ' 120 (לפי הוצאת נויבאר).

עמ' 33. 35. במצב ידיעותינו כיום מוטב היה

במספר ניכר של כתבי יד ערביים. החומר שבהם מוסיף פרטים רבים שלא היו ידועים עד כה. ביהוד חשוב הוא להשלמתם ולהבהרתם של ענינים שהיו ידועים כבר מהמקורות הנדפסים. ברם מספר הידיעות בעלות ערך ממדרגה ראשונה שהובאו בספר מהן כתבי יד ערביים — קטן הוא. נשאלת, איפוא השאלה באיזו מדה רשאים אנו לצפות לשינויים גדולים בידיעותינו על תולדות היהודים במצרים בתקופה האמורה עם הדפסתה של הספרות הממלוכית שעודנה בכתב-יד. (4) ברוב פרקי הספר נותן המחבר תאורים מלאים ומפורטים יותר מאשר המחברים שלפניו שעסקו באותם הנושאים. (5) לציון מיוחד ראוי הפרק "חכמי הגויים והיהדות" (עמ' 357—376). אם איננו טועים, המחבר הוא הראשון שטפל טפול רציני בשאלה: "מה ידעו על היהדות המוסלמים והנוצרים שישבו על יד היהודים תחת שלטון הממלוכים" (עמ' 357). (6) המחבר מגלה כשרון רב בבקורת המקורות, במיוחד יש לציון את המבוא המוקדש ברובו הגדול לכך. אך גם בגוף הספר פזורות הערות רבות המטפלות בבקורת המקורות שיש להסכים לרובן. (7) מסקנותיו של המחבר — פרט לכמה מקרים — מתונות ושקולות. (8) השגותיו על חוקרים שקדמו לו צודקות ברובן.

(ב) המגרות. (1) אין המחבר מבחין במקרים רבים בין עיקר לתפל. הוא מציף את הקורא במבול של פרטים שלא כולם חיוניים לתאור התמונה, ועיי"כ הוא מסייע לטשטוש יותר מאשר להבהרתה. כן רבות מאוד החזרות במחקר זה. דוגמאות אפייניות ראה בעמודים: 67—63, 71—67, 81, 84 ואילך, 104—116. אך אלו אינן הדוגמאות היחידות. (2) בחלקים רבים של הספר טושטש התחום בין אוסף מקורות לבין הרצאה היסטורית. (3) אין המחבר מזכיר במדה מספקת את עבודותיהם של החוקרים שקדמו לו כשמסקנותיו מודחות עם מסקנותיהם, גם בשעה שהוא מסתמך על אותם המקורות שכבר הובאו על ידם. (4) המחבר משתמש שמוש נפחן בחומר של תקופה קודמת בהרבה וסבליו בתקופה הממלוכית. הכוונה היא בעיקר לחומר של הגניזה מהתקופה הפאטמית. המחבר חייב היה להביא נימוקים הרבה יותר משכנעים מאלו שהוא מונה בעמ' XIV כדי להצדיק שמוש כזה. ידיעותינו על מקורות הפרנסה של היהודים בתקופה הממלוכית דלות עד למאד, ואין ברירה אלא להשלים עם עובדא זו. נביא את דברי המחבר עצמו בסיכום לסעיף א' בפרק "מלאכה ותעשייה". הוא אומר: "כל התעודות מהגניזה המובאות לעיל או שהן חסרות תאריך או שהן שייכות לפי התאריך הרשום

ס"א מן הראוי היה להביאה גם כאן. זוהי אגב, הידיעה המאוחרת ביותר על יהודי כיבר הידועה לנו ממקורות ערבים. בג'מאדי אלאכירה שנת 1302/701 תבעו יהודי כיבר את שחרורם מתשלום הגזיה. במועצה של אנשי דת מוסלמים בראשותו של אבן תימיה קבעו כי התעודות אינן מקוריות וחייבו את יהודי כיבר להמשיך ולשלם את הגזיה (אבן כתיר, XIV, 19, ש' 10—1).

עמ' 181. המחבר מקבל ללא ביקורת את המספר של 200 יהודים צבעים בירושלים, לפי ספרו של בנימין מטודלה, בעוד שקרוב לודאי כי המספר הנכון הוא ארבעה יהודים, כפי שנוכר באחד מכתבי היד של המסע הזה. (הד' נשתבש, כנראה, לר'). לנוכח הפוליטיקה של גרוש היהודים מירושלים, ולנוכח העיבדא שפתחה מרגנבורג, אשר ביקר בירושלים שנים מספר לאחר בנימין מטודלה, הוכיח רק צבע יהודי אחד בה — יש להניח כי המספר ארבעה הוא הנכון (ועיין, למשל, משיכ בענין זה קליין, תולדות הישוב היהודי בא"י, עמ' 136—135).

עמ' 181. המחבר מדבר על ענפים שעברו כליל לידי היהודים ומזכיר רק ענף אחד, והוא הצביעה. עמ' 184, הערה 2, את הוראת המלך "קואו" אפשר למצוא בכל מלון רגיל ואין צורך להסתמך על קטרמר בהערותיו לסלון.

עמ' 195. "על כל פנים נעלה מכל ספק שבתקופה זו התקיימה, בעדן קהילה גדולה" ייתכן שהמחבר צודק, אך הוא אינו מוכיח את הדבר לא בעמוד זה ולא בשער ההקדמה. פרק ב' שאליו הוא מפנה את הקורא.

עמ' 202. "אולם על אף מעוט המקורות ברור שרובה של שכבת המשכילים היהודיים פנה למקצועות" (מקצוע הרפואה). קשה להסכים למסקנה זו שאינה מלווה בהוכחות מתאימות.

עמ' 203. לרשימת הרופאים בעמוד זה יש להוסיף: אבו אליג'אני יוסף בן עמר בן רסול אלאסראילי, ויסטנפלד, מס' 246.

עמ' 204. לא רק פקיד הממשלה היהודים הנזכרים בביאוגרפיות הממלוכיות ובמקורות אחרים היו משוכנים ברובם הגדול, גם הפקידים הנוצרים הנזכרים שם קבלו כמעט כולם את האסלאם, ואילו לפי דברי המחבר אין הדבר כן.

עמ' 221—222. נכון אמנם שהיתה בראשית התקופה הממלוכית הגירה גדולה מ"המזרח" (בהגדרה נכונה: האזורים המשתרעים מזרחית לפרת ועד בואכה סין).

להשאיר פתוחה את שאלת מספרי היהודים במדינה הממלוכית, ומכל שכן שאין אנו רשאים להרחיק לבח ולקבוע את אחוזם בין יהודי העולם.

עמ' 69. בהערה 20 מביא המחבר ציטטות בערבית מתוך אבן כתיר, כרך XIII, עמודים: 260, 265. ישנם הבדלים ניכרים בין הגרסה במקור לבין הציטטות כפי שהן מובאות בספר.

עמ' 70. למראי המקומות המובאים בהערה 32 בקשר לשיך כיצ'ר יש להוסיף: אבן טולון אלמעזה סימא קיל פי אלמוזה, עמ' 17—16.

עמ' 72. שלטונו של אלמלך אלסעיד ברכה כ'אן נסתים בשנת 1279 ולא בשנת 1280.

עמ' 76. אשור נוסף לדעת המחבר כי בשנת 908 פטר אלמקתדר לא רק פלויים נוצרים אלא גם יהודים יש למצוא גם באבן אלכזי, VI, עמ' 82, ש' 15—13.

עמ' 84—103. בנוגע לגזרת ס"א מדגיש המחבר שזו לא היתה גזרת מקומית, אלא חרטה והתפשטה מתוך לתחומי המדינה הממלוכית. בקשר לכך מן הראוי להזכיר כי בשנת 1333/734 הגיעה למצרים הידיעה כי אדון בגדאד ציווה על הנוצרים לחבוש מצנפות כחולות ועל היהודים מצנפות צהובות, "בעקבותיו של הסלטאן אלמלך אלנאצר [הסלטאן הממלוכי] שהנהיג את המנהג הנאה הזה" (סלון, II, 375, ש' 3—1. לדברי זיאדה באה אותה הידיעה גם בכרך התשיעי של אלנגוס בהוצאת קהיר.

עמ' 109. שהדפסתו עדיין לא נשלמה. בבגדאד הנהיגו איפוא את הגזרה כ־33 שנה אחרי המדינה הממלוכית, מה שנותן להניח כי קצב התפשטותה לא היה מהיר כל כך. עמ' 89, הערה 7. צ"ל: בהא אלדין אלעאמלי ולא בדר אלדין.

עמ' 92, הערה 30. צ"ל: אבן כילכאן, בולאק 1299 ולא 1275.

עמ' 95, הערה 51. את הוצ'ת אלמנאסר מצטט המחבר לפי כ'י בירות. הספר כבר נדפס בשולי אבן אלת'יר, הוצאת בולאק, 1290, כרך IX. הידיעה שהיא מביא בהערה זו נזכרת בטקסט הנדפס בעמ' 156. ברם יש לציין כי כמה מהידיעות שהמחבר מביא מכת'י הנ"ל אינן נזכרות בטקסט הנדפס. ועיין, למשל, עמ' 320, הערה 4.

עמ' 97, הערה 12. אצל גויבאר שוכרה ולא שכרה. עמ' 103—84. המחבר מתכוון לדון במיוחד על יהודי כיבר, אך בשים לב לעובדא ששאלת תשלום הגזיה של יהודים אלו נתעוררה מיד עם חקיקת הגזרה משנת

מקדונו, אשר את דבריו מצטט המחבר, אומר: "כח' קדום אלמשארקה אלי מצר". מדברים אלו אין ללמוד למי הכוונה בדיוק. אולם כשאנו מעיינים בכתובות במקרים הקונקרטיים המדברים על הגירה כזאת, מתברר כי רוב מנינם ורוב בנינם של המהגרים היו שבטים לוחמים נומדיים. חלק ניכר מהם הגיע אף לקהיר והשתקע בה, ואלו הם אשר הביאו לריבוי אוכלוסיתה ולהרחבת אוזורה הבנויה. שגלי הגירה אלו סחפו גם יהודים בהיקף ניכר, לא עלה בידי המחבר להוכיח. הוא מביא בסך הכל ידיעה אחת מהמאה ה"א שאיננה שייכת לתקופה המדוברת, כפי שהוא עצמו מציין. כן הוא מזכיר שולחני יהודי בשם אבן אלכאדוני שחי בקהיר במחצית השנייה של המאה השלש עשרה. והלוא אפילו ביחס ליהודי יחיד זה קיימת האפשרות שלא הוא או אביו אלא אחד מאבות אבותיו הגר למצרים, שכן ההתייחסות למקום המוצא היתה עוברת בירושה מאב לבן במשך דורות רבים. לדעת המחבר לא היתה הגירה זו גדולה מבחינה מספרית בין כבוש פרס ובבל ע"י הולאנו ועד אמצע המאה הארבע-עשרה. אך נשתנה המצב עם התמוטטות השלטון של האילכאנים, ושוב גבר זרם המהגרים היהודיים מפרס למצרים. עברו רק שנים. מעטות אחריו מות הכאן בן סעיד (1335) האחרון מצאצאי הולאנו ששלט ביד חזקה על כל מדינות פרס ומדי ואנו שומעים על הגירת משפחות שלמות של יהודים מפרס למצרים. ברם את דעתו זו הוא מבסס על הגירתה של משפחה אחת בלבד (עמ' 324—323). כמו כן לא מספיק החומר שהוא מביא כדי להוכיח הגירת יהודים בהיקף ניכר מספרד וצפון אפריקה.

עמ' 223—224. מאחר שמקור נוצרי מוסר ידיעה אחת על מציאותם של שבויים יהודים בידי הממלוכים אין צורך לתאר בפרוטרוט ובאריכות, כפי שעושה המחבר, את פרשת השתדלויותיו של מלך ארגון לשחרור שבויים פרנקים נוצרים. כן קשה להבין על יסוד מה משער המחבר שהסלטאנים דרשו מראשי הקהילות פדיון גבוה עבור שבויים יהודים שלא היה ביכולתם לפדותם ולכן נשארו אלו זמן ממושך בשבי הממלוכים.

עמ' 223—224. מאחר שמקור נוצרי מוסר ידיעה אחת על מציאותם של שבויים יהודים בידי הממלוכים אין צורך לתאר בפרוטרוט ובאריכות, כפי שעושה המחבר, את פרשת השתדלויותיו של מלך ארגון לשחרור שבויים פרנקים נוצרים. כן קשה להבין על יסוד מה משער המחבר שהסלטאנים דרשו מראשי הקהילות פדיון גבוה עבור שבויים יהודים שלא היה ביכולתם לפדותם ולכן נשארו אלו זמן ממושך בשבי הממלוכים.

עמ' 240, הערה 49 — עיין גם צבה, III, 357. עמ' 245. לא רחוב אלכוראני אלא רחוב. אבן אלכוראני.

עמ' 248—249. יתכן שהיו יהודים בדמיאט בתקופה הבחריית, אך הידיעות שמביא המחבר אינן מוכיחות את הדבר. אין ללמוד על מציאותם של יהודים בעיר זו מדברי המשורר יוסף בן תנחום הירושלמי הכותב אל אחד

מיידידיו "כאשר נסע אל דמיאט", ולא מזה שרופא יהודי נקרא בשם אלדמיאטי.

עמ' 267. המחבר מביא ידיעות על בית הכנסת היהודי בגיזבר מראשית המאה השלש עשרה ומהתקופה שלאחר גרוש ספרד. בית הכנסת נזכר גם בתקופה הבחריית באחד משיריו של הכתוב הדמשקאי משה בן שמואל שפרסם מאנן ב־ JRAS משנת 1919, עמ' 166, ש' 23—21, ואחר ב־ JRAS Texts and Studies, II, 230, ש' 23.

עמ' 270, הערה 16. למקורות שמביא המחבר על חילול בית הכנסת בחלב בשנת 1327 יש להוסיף: אבן אלשחנה, רוצ'ת אלמנאכ'ר, IX, 163; אבן כח'ר, XIV, 132; אבן חביב, II, 345.

עמ' 273. למראי המקומות שמביא המחבר על "שער היהודים" בחלב יש להוסיף גם דול אלאלסלאם, II, 182, ש' 21, "באב אלסלטאן ויערף בבאב אליהוד".

עמ' 276. על העיר חמה אומר המחבר: "אחרי מותו [של אבו אלפד'א] ירדה העיר ואבדה לה כל חשיבותה". הגדרה כזאת מוגזמת לגבי עיר ששמה במשך כל התקופה הממלוכית בירת אחת הנציבויות החשובות כבלאד אלשאמיה.

עמ' 277, הערה 16. במקום אללה יש לקרוא אלאלה.

עמ' 279—291 (ומקומות אחרים בספר) — המחבר קורא לפרק זה בשם "מגפת שמד". לדעתו התגבר השמד בקרב היהודים ביחוד לאחר גזרת שנת 1301 (עמ' 288); אולם החומר שהוא מביא בענין זה אינו משכנע, ונראה לנו שאפילו שם יותר צנוע מ"מגפת שמד" יש בו משום הפרזה. למעשה אין לנו ידיעות על שמד המוני של יהודים במשך כל התקופה הממלוכית. בידינו בסך הכל מספר מצומצם של ביאוגרפיות של משומדים וידיעות בודדות על התאסלמות קבוצות סטנות של יהודים. ואם אנו מציאים לאחר שנת 1301 מספר יותר גדול של ביאוגרפיות של משומדים מאשר בתקופה קודמת, הרי יש לייחס זאת קודם כל לעובדה שהרוב המכריע של הביאוגרפיות המדוברות לוכיות שברשותנו הוא מראשית המאה הארבע-עשרה ואילך, וממילא גדל גם מספר הביאוגרפיות של משומדים. המקור שהמחבר מסתמך עליו בדבר ההשמות המוניים של יהודים בזמן הגזרות האמורות הוא סמברי. אולם סופר זה שחבר את ספרו במחצית השנייה של המאה השבע-עשרה, הכיר את המקורות הערבים הכהה שטחית וקלושה ביותר, ואף טרם אותם לא פעם והכניס בסמוך נזות, דבר שלא נמנע מלעשותו גם ביחס למקורות

יהודים שנקראו ביחיד מסלמאני וברבים מסלמא ראה: אבן כתייר, XIV, 8, ש' 24—22; כ"ט, א, 110, ש' 20—19). לדעת דווי השם אסלמי מיוחד למתאסלמים נוצרים ואילו השם מסלמאני משותף למתאסלמים מכל עדות החסות. לא ברור לנו על סמך מה הוא קיבע את החלוקה הזאת, אך לא מצאנו במקורות סתירה לדעתו. את הכנוי אסלאמי שהוא מיוחד לדבריו, למתאסלמים יהודים לא מצאנו במקורות הממלוכיים. גם המקורות שהם מסתמך עליהם אינם מן התקופה הממלוכית.

עמ' 291. בר הבריאוס לא היה משומד אלא בנו של משומד.

עמ' 306, 307. מן הראוי להסביר בעברית את המונח „אלמואריה" אלחשריה.

עמ' 333. במקורות שבהערה ד' יש להוסיף: קלקשנדי, צבח אלאעשי, IV, 75.

עמ' 339. לא מחמד אלאאעוני אלא אחמד אלאאעוני.

עמ' 340. למקור בהערה 18 יש להוסיף: סלוק, II, 227, ש' 10—8.

עמ' 346, 347. מהעובדה שאת אלנשו, הוויר הקוסיט שהתאסלם, ואת אחיו אלמכילץ קברו בקברות היהודים מסיק המחבר שהיהודים היו בזויים בעיני המוסלמים יותר מן הנוצרים. זו אינה ראייה בשלעצמה, ומכל שכן אם נשים לב כי בעת שקברו את אלה בקברות היהודים קברו את רוק אלה, אחיו השני של אלנשו, בקברות הנוצרים. יש להוסיף כי שלושת האחים האלו נקברו בקברות עדות החסות לא רק לאות בניו, אלא גם כדי למנוע את ההמון המוסלמי מלהוציא את הגופות מקבריהן ולשרפן. כפי שמציין המקור בפרוש. ברור שאמצעי זה לבדו לא היה מספיק, ולכן הציבו על קברו של אלנשו, נוסף לכך, משמר במשך שנים ימים (סלוק, א, 480, ש' 10—9; 486, ש' 4—2).

עמ' 348. לדולף דה סורס הכיר בצפת יהודי מארץ מולדתו ולא התאכסן אצלו.

עמ' 355. למראי המקומות בהערה 7 יש להוסיף אלטבאן, V, 109.

עמ' 376. יש לקרוא „יהודי פלסטין" במקום כת ה„פלסטינית".

המחבר אינו מדבר בכרך זה על סדרי הקהלה, גבית המסים וכ"ו. למדנו מפיו כי בדעתו להקדיש לנושאים אלו פרקים מיוחדים בכרך הבא של ספרו, ואכן טוב עשה כי לא סצל את הנושאים האלה לשנים, אלא יסמור תאור שלם שיכלול את התקופה הממלוכית כולה.

עברים. מקורות התקופה הערבים המרובים המתארים את הגזרה הואת בפרטי פרטים אינם מזכירים שמד המוני של יהודים. שמד כזה בקרב היהודים היה חידוש עצום בהשוואה לעבר, וקשה להעלות על הדעת שלא היה מסב את תשומת לבם של דהיסטוריונים המוסלמים ולא היו מצביעים עליו במיוחד. הלא המקורות הערבים הוזכרו בפרוש את השתמדותן של קבוצות לא גדולות של יהודים, ואף תארו את החגיגות שנערכו בקשר לכך (למשל, אבן כתייר, XIV, 19, ש' 18—15; 239, ש' 23—16) ומדוע זה יעלימו עין דוקא מן השמד ההמוני? נביא כאן דוגמא אפנית לרושם הרב שעשתה התאסלמות קומץ קטן של יהודים במורח המוסלמי ובמדינה הממלוכית: ממלוכו של אלמג'ד אלסלאמי (הסוחר והשליח הדיפלומטי הידוע של הסלטאן אלמלך אלנאצר מחמד ד' קלאון, כ"ט, א, 43, ש' 23—20) בא בשנת 736/1335 בלית צירו של הכאן בו סעיד ומסר לסלטאן אגרת שספרה על מחלת הכאן, על מסיים שבטל בתוריו, בגדאד ומוצל ועל התאסלמות דיואן אליהוד וששה מנכבדי היהודים בבגדאד. ההיסטוריון הממלוכי המוסר את תכנה של האגרת מציין את שתי העובדות הראשונות במלים ספורות, ואילו את הרוב המכריע של דבריו הוא מקדיש לתאור השתמדותם של יהודים מעטים אלו. לרושם הגדול ולשמחה העצומה שהדבר עורר בכל בגדאד ולהרס כנסיות היהודים שבה עקב השתמדות זו (סלוק, II, 389, ש' 13 — 390, ש' 7; ועיין גם: דול אלאסלאם, II, 187, ש' 5—4). גם הפתגם שמביא המחבר מספרו של אבן איאס (עמ' 279) אינו מלמד הרבה. אפשר היה, אולי, להביאו כתוספת לשורה ארוכה של עובדות שאין לעפק באמינותן, אך כשהוא לעצמו אין ליחס לו חשיבות.

מאחר שהמחבר מדבר בהרחבה על משומדים מקרב אנשי החסות מן הראוי היה שיציין את השם שבו הם נקראים במקורות. המשומד מבין אנשי החסות נקרא אסלמי או מסלמאני, ברכים: אסלמיה, מסלמא או מסלמה (ואולי מסלמה), שמות אלו שכיחים עד למאד בספרות הממלוכית (למשל: אבן כתייר, XIV, 8, ש' 24—23; 57, ש' 13; סלוק, א, 843 הערה 1; שם, II, 423, ש' 18; 464, ש' 18; 465, ש' 7; נג'ום, VIII, הוצאת קהיר, 79, ש' 15—12; נג'ום, V, ש' 5; שם, VI, 48, ש' 13—1; אלמנה אלצאפי, III, 19 a, ש' 15; b, 70, ש' 3; שם, IV, 73 b, ש' 23; 98 a, ש' 9; שם, VIII, 506 b, ש' 13—12; חסן אלמחאצרה, II, 168, ש' 18—17; אדווא אללאמע, III, 102, ש' 8; 180, ש' 25. על משומדים

ה"מערכה" 1943—1944, 335, [1] ע"י 8°. לחלק ב' שער מיוחד את הקודם ראה ק.ס. שנה י"ט ע' 19.

191 שמורק, א[מיל] [Emil Schmorak]

לקראת תקופה חדשה בבנין הארץ, ירושלים, הסוכנות היהודית-לארץ-ישראל, המחלקה למסחר ותעשייה, (דפוס וייס), תש"ד, 23, [1] ע"י 8°. הרצאה בכינוס הציוני השלישי שהתקיים ביום 5—6 לאוקטובר 1943. — המחבר חבר הנהלת הסוכנות ומנהל המחלקה למסחר ותעשייה, את החוברת באנגלית ראה להלן מספר 220.

192 שמעונוביץ, דוד [David Shimonowitsh]

ספר האידייליות. תל-אביב, "מסדה" (דפוס "גוטנברג"), תש"ד, [8], 383 ע"י 8°. האידייליות שנכתבו בשנות תרע"ב—תש"ג, כוללות תאור אמנותי של הישוב החדש בארץ ישראל החל מתקופת העליה השנייה. מהדורה ראשונה ראה ק.ס. שנה ה' ע' 34. כאן נתוספו שיאוניה. מצבה, על הגג, רסיסי לילה, מכתב לאישם. — האידייליות פורסמו תחלה בכתביעת ובמאספים שונים ויצאו גם כל אחת לחוד וגם נדפסו מחדש כמה פעמים.

193 שניצלר, ארתור. הקוקאי הירוק; מחזה

במערכה אחת. עברית בידי יצחק שניצלר, ירושלים, ספרי תרשיש, (דפוס מרכז), תש"ד, 77, [1] ע"י 8°.

שם המקור: Arthur Schnitzler: Der grüne Kakadu.

194 שפירא, דוד [David Spira]

שאלות ותשובות בני ציון... אשר יגעתי ומצאתי... דוד שפירא... בן... ר' מנחם בן ציון, חלק א, ירושלים, דפוס העברי, תרצ"ח, [6], 97 דף, טבלאות, תמונה, 2°.

195 תלמוד בבלי. פרקי גמרא עם פירוש רש"י

במילואו, מסומנים בסימני-הפסקה ומנוקדים נקוד חלקי, ועם המסביר לפנים הגמרא ולפירוש רש"י מאת ג' בן מרדכי... ספר עזר למורי גמרא למתחילים, לתלמידים ולמתלמדים, מהדורה שלישית... תל-אביב, "יורעאל", (דפוס רוהלר, 1943), 8°. דפוס סטראוטיפי. התכנון: פרק אלו מציאות <פרק שני מטסכת בבא מציעא>, 68 ע"י, — פרק המניח <פרק שלישי ממסכת בבא מציעא>, [2], 42 ע"י.

196 תנ"ך, נ"ך. מקרא ומדרשו; ספרי

נביאים וכתובים. בצירוף כל מאמרי חז"ל בתלמוד ובאגדה מתלמוד בבלי וירושלמי, תוספתא ומדרשים. נערך בתוספת

לבסוף כמה הערות בנוגע לטרנסקריפציה: לא מובן

מדוע משתמש המחבר באותו הסימן צ' לא רק עבור ש' אלא גם עבור ט' במקום הסימן המקובל טי'. הוא כותב, למשל, רוצית אלמנאציה, אלמלך אצי'אאהר, נאציר אלגיש וכו'. במקום רוצית אלמנאציה, אלמלך אצי'אאהר, נאציר אלגיש (עמ' 64, 95, 105, 108, 109, 155, 254, 273, 293, 320, 324). נוסף לכך יש בספר מספר ניכר של טעויות בטרנסקריפציה. יש לכתוב: עין גאלות ולא עין גלות (עמ' 50, 57, 58, 59, 62); אבן אלג'יעאן ולא אבן ביאן (עמ' 174). שלש פעמים באותו עמוד, אסמאעיל ולא איסמאיל (עמ' 293); אלמדכיל ולא מדחל (עמ' 26, 183, 333); שובך ולא שאובך (עמ' 48); ראס נובת אלנוב ולא ראיס נובת אלנוב (עמ' 8). אמנם לעתים משבשים המקורות עצמם וכותבים אלנוב במקום אלנוב, ועל שבוש זה כבר עמד אבן תגריברדי; גאמע אלאהור ולא ג'מע (עמ' 96); מאלך ולא מלך (עמ' 376); חראן ולא חרן (עמ' 210); סלטאן ולא שלטאן (עמ' 62 וכן בכל הספר); קראן ולא קוראן (עמ' 210, 211); שרשאתאניה ולא שראשאתאניה (עמ' 376); חשאשין ולא אסאסינים (עמ' 49, 63); המורה היא השגיאה קאסם אמיר אלמאמנין במקום קסימ; ביהודי משום שהיא באה באותיות ערביות (עמ' 8).

בסיכום נאמר: את ספרו של שטראוס יש לראות, לדעתנו, כהתקדמות חשובה בחקר תולדות היהודים במדינה הממלוכית, ביחוד אם נביא בחשבון את הקשלים הגדולים שעמדו בפניו, ואשר פורטו בפתיחת הקורות הזאת. החוקרים את תולדות ישראל בימי הממלוכים יצטרכו להזקק לחומר העשיר שנאסף בספר זה ואף להרבה ממסקנותיו.

188 שירים לילדים, בעריכת מנשה רביא. א:

שירי יודיה גורוכוב. תל-אביב, המוסד למוסיקה בעמ', תש"ד, 8 ע' תוים. 12: 17.

189 שלום, ש[=שלום יוסף, שפירא Schalom Josef Schapira]

שבת העולם; פואימה דרמטית בחמשה מראות ופתיחה: תל-אביב, "יבנה", (דפוס "ספר"), תש"ה, [2], 92, [1] ע"י 8°. בין הנפשות שבפואימה ר' שמעון בר יוחאי, אלישע בן אבויה, ר' מאיר וברוריה בן זומא.

190 שמואלי, אפרים [Efraim Shmuelli]

תולדות עמנו בזמן החדש. כרך שני. המאה התשע-עשרה. [חלק א]—ב. תל-אביב, "יבנה", (דפוס

Levy, Chairman. [Haifa, 1944]. [2], II, 121 1, pl. tabs 2°.

Municipal Corporation of Haifa. General Administration.

במכונת הכפלה. את הקודם ראה ק. ט. שנה כ"א ע' 82.

203 HORNSTEIN, ANATOLE N. Index to the Magistrates' Courts procedure rules 1940. Tel-Aviv, S. Bursi, (typ. "Hapoel Hazair"), [1941?]. 26 p. 4°.

החקים פורסמו בחוץ
Supplement 2 to the Palestine gazette extraordinary no. 978 of 15th January, 1940.

204 KANTROVITCH, MAX, compiler. Cases on the law of evidence. (Tel-Aviv, typ. M. Shoham, pref. 1944). xxxii, 444 p. 8°.

הספר מספל בהוכחות במשפטים אורחים ופולנים.
205 LANDAUER, GEORG. Aliya hadasha; a new political grouping. Tel-Aviv, Biton Ltd. (Jerusalem, typ. "Achva"), 1944. 24 p. 8°.

יצא גם בגרמנית:
"Alija chadascha"; eine neue politische Formation. = Schriftenreihe der Alija chadascha, Nummer 1.

את החוברת בערבית ראה לעיל מספר 131.

206 DIE LETZTEN TAGE DES DEUTSCHEN JUDENTUMS. Berlin Ende 1942. Tatsachenbericht eines Augenzeugen. Tel-Aviv; "Irgun olej merkas Europa", (typ. "Haaretz"), 1943. 41, [1] p. 8°.

המחברת מורה שנשארה בברלין עד סוף אוקטובר 1942 ונכנסה ע"י הממשלה האנגלית (בהשתדלות הסוכנות היהודית) לרשימת הנחלפים וקבלה רשות לצאת לארץ ישראל. היא מספרת במלים פשוטות על חיהם של יהודי ברלין, על ההגבלות, החיפושים והגירושים, על יחס האוכלוסיה ליהודים. היא מציגת שרוב הגורות על היהודים לא פורסמו בעתונות ונשארו בלתי ידועות לאכלוסיה הכללית. הגורה האיומה ביותר היו הגירושים. היא מתארת את מצבה הסרטי של הקהילה וחבר "כזיה" שבפקודות הממשלה היו צריכים להודיע וגם לעזור להוציא לפועל את הגורות על היהודים.

207 LIPSHITZ, ARON. Index to the Su-

ביאור קצר ע"י אברהם סופר [=שריבר]... כך א:
כפר יהושע. ירושלים, (דפוס מרכז), תש"ד. [8], 105, V.
[1] ע' 8°. "המאמרים סדורים לפי הפסוקים אשר הם מוסבים עליהם. מאמרי חז"ל הובאו בצורתם ובלשונם. כשהמאמר בא בהרבה מקומות בספרות חז"ל, בחרתי מקור הנראה ברור יותר מבחינת הרצאת הדברים. בסוף הספר תבוא רשימה שלמה של כל המקורות לכל אחד ואחד מהמאמרים." (מההקדמה).

197 תנ"ך. נביאים ראשונים. נביאים ראשונים.
מבאר לפי פרוש רש"י ועוד, על ידי י. ח. קרוגברג.
ספר יהושע. תל-אביב, (דפוס רוהלד), ת"ש. 70 ע' מפה. 8°.

198 תנ"ך. [כתבי הקדש עם באור מקרא מפרש מיסודם של י[וסף] א[הרן] טריוויל. ד. גוסטיק ונ. לוי]. הוצאה חדשה ארץ-ישראלית. מתקנה והתאמה לצרכי הלמוד בימינו. בעריכת א[ברהם] א[ריה] עקביא וא[ריה] ל. פינס]. תל-אביב, "זרעאל", (1942—1943). 8°. התבן: ספר יהושע. (1943). 8, 72 ע' מפה. ספר יחזקאל. (1943). 10, 201 ע' תבניות. ספר תרי עשר. (1942). 22, 214 ע'. לכל ספר נספח סדר הזמנים של תקופתו, מאת א. א. עקביא. ראה גם ק. ט. שנה י"ט ע' 164 ו"239.

199 תפלות. נוסח תפילה קצרה בעד כללות כל ישראל... לומר בכל יום אחר שלש תפלות... [סדר ע"י] יאודה משה ישועה פתיא. ירושלים, דפוס "איתחא", תש"א. [1], 14 ע' 8°.

200 BONNE, ALFRED. Twenty years of economic research in Palestine. Jerusalem, Jewish Agency for Palestine, Economic Research Institute, (typ. "Achduth"), 1943. 26, [1] p. 8°.

ביבליוגרפיה מקוצרת: ע' 22—26
"From an address delivered before the Palestine Economic Society, in April 1942."

201 FAERBER, MARCELL. Residenz Schuchan; Schauspiel in drei Akten. Illustrationen von Isa. Tel-Aviv, Hozzaath "Aetan", (typ. "Sefer"), 1944. 93 p., pl. 8°.

202 HAIFA. MUNICIPAL CORPORATION. Tenth annual report, 1943—1944. Shabetay

code of the criminal law of Palestine; a compilation of substantive law by E.D. Gordon. With a foreword by M. J. Hogan. Haifa, typ. "Oth", 1943. xvi, 335 p. 8°.

215 PALESTINE. GOVERNMENT. SOIL CONSERVATION BOARD. Bulletin. No. 1: Sydney, H[erbert] Shaw and N[ajib] Alref[ah] P[ha]raon: Nablus—Tulkarm valley. Jerusalem, n. pr., [1944]. 20 p., illus., map, tabs. 2°

216 PALESTINE TRADE CATALOGUE, pub. under the auspices of the Government of Palestine. Pt. 4: Diamonds, office supplies, gifts, addenda to parts 1, 2, 3. (Tel-Aviv, Trade and Industry <Press> Ltd., typ. "Haaretz", 1944). [14], 173, [1] xl p. 8°. Foreword to Part IV by W.T.H. Mulford, A/Controller of Light Industries.

את הקודם ראה ק.ס. שנה כ"א ע' 161

217 POCKET GUIDE TO THE BLACK MARKET. (Published by the Friends of the black market society, printed at the No-permit press, Jerusalem). [Jerusalem?, 1943?]. [16] p., illus. 8°.

קריקטורות על "השוק השחור".

218 ROSENBERG, S. Index to Criminal code ordinance 1936. Jerusalem, Obtainable from: P. Kadi, (typ. Jerusalem), 1937. 59 p. 8°.

219 SCHLOSS, JUSTUSS. [!]. Die jüdische Wirtschaft nach dem Kriege. Tel-Aviv, Bitan; (Jerusalem, typ. "Achwa"), 1944. 82 p. 8°. = Schriftenreihe der Alija chadascha. 2.

המחבר מנתח את התפתחות הישוב במשך 20 השנה שבין שתי מלחמות-העולם (1919—1939) ואת ערכן והפקידן של העלויות ג-ה' מבחינה כלכלית, ומעיר על הליקויים והשינויים שנושאו לדעתו. הוא זורש להגשים תוכן משקי אחרי המלחמה. הוא מציע להביא את התקלאות והתעשייה לידי תיאום ופעולות-גומלין- לענין חוגי הכלכלה הבריטיים בתוצרת הישוב, להשתדל לרכוש שוקי המזרח התיכון, להכין דירות, לשים לב להכשרה מקצועית מתאימה.

II

preme Court rules 1938, with comparative tables of the English Supreme Court rules 1883. Tel-Aviv, S. Bursi, (typ. "Hapoel Ha-zait"), [1938?]. 27 p. 8°.

החקים פורסמו בתוך:

Supplement no. 2 to the Palestine gazette extraordinary no. 755 of 31st January, 1938.

208 MOUCHLY, J[ACOB]. The only way for the Hebre nation! (Haifa, typ. Warhaftig, 1944). 19 p. 8°.

המחבר מציע שתוף פעולה פוליטי וכלכלי אך ורק עם הקיסרות הבריטית, בטול המנדט על א"י והחלפתו בסטטוס של דומיניון יהודי בקיסרות הבריטית עם דרגת מעבר לפני זה.

209 MOUCHLY, J[ACOB]. The way to sustain Palestine industries. n.p., [1944?]. 6 p. 8°.

210 PALESTINE. GOVERNMENT. ACCOUNTANT GENERAL. Report on the accounts and finances for the year 1943—44. Jerusalem, Government Printer, 1944. viii, 114, [1] p., tabs. 4°. = No. 12 of 1944.

את הקודם ראה ק.ס. שנה כ"א ע' 82 מספר 469.

211 PALESTINE. GOVERNMENT. DEPARTMENT OF AGRICULTURE AND FISHERIES. Annual report for the year 1941—42 (year ended March 31, 1942). Jerusalem, Government Printer, 1943. 13, [1] p. 8°.

את הקודם ראה ק.ס. שנה י"ט ע' 100.

212 PALESTINE. GOVERNMENT. DEPARTMENT OF LABOUR. Annual report for 1943. Jerusalem, (G[overnment] P[rinting] P[ress]), 1944. 16 p. 8°.

213 PALESTINE. GOVERNMENT. DEPARTMENT OF STATISTICS. Statistical abstract of Palestine 1943. 7th ed. Jerusalem: Government Printing Press, 1944. v, 189 p. 8°.

את הקודם ראה ק.ס. שנה כ"א ע' 30.

214 PALESTINE. GOVERNMENT. LAWS. A

I

223 TEL-AVIV. DISTRICT COURT. Law reports of the District Court of Tel-Aviv. 1941 & 1942. Tel-Aviv, S. Bursi, (typ. "Hapoel Hazair"), 1943. 256 p. 8⁰.

ע' 131—224 בעברית: פסקי הדין של בית-המשפט שנכתבו עברית. את הקודם ראה ק. ס. שם כ' ע' 143.

224 TEVA, Middle East Pharmaceutical and Chemical Works Co., Jerusalem. Therapeutic problems of today. Number [1]—2. Jerusalem, (typ. Lychenheim), 1942—43. 120 p. illus., tabs.; 76 p., illus., tabs. 8⁰.

פכצי מאמרים.

225 الخليل، عمر. الوقاية من الامراض السارية التيفوس الوبائي الطاعون الجدرى. حيفا، طبع بالمطبعة التجارية، (1944). د 18 ص. 8⁰.

השמירה מפני המחלות המדבקות: טיפוס הבהרות, דבר, בעבודות, מאת ד"ר עמר אל-ביליל, חיפה, 1944.

226 الدجاني، على طاهر. مشاهدات في الحج. القدس، طبع بمطبعة العرب، (1262 هـ 1944 م). 16 ص، تصاویر، صورة، خريطان. 8⁰.

רשמים מעלית הרגל למכה מאת עלי טאהר אד-דג'אני, ירושלים, 1944.

המטרה העקרית: להמציא אפשרות קיום צנוע, בלי פחד ממשברים ליישוב המתרחב באפן מתמיד. בשביל זה יש להגדיל במדה מכסימלית את ההכנסה הלאומית ע"י הרמת התוצרת התעשייתית והחקלאית.

220 SCHMORAK, E(MIL). The economic development of Palestine; the tasks ahead. Jerusalem, Jewish Agency for Palestine, Trade and Industry Department, (typ. Weiss), 1943. 27, [1] p. 8⁰. "Address delivered at the Third Palestine Zionist Conference, Tel-Aviv, on October 5th—6th, 1943".

המחבר חבר הנהלת הסוכנות היהודית לא"י ומנהל מחלקת המסחר והתעשייה בה. — את החוברת בעברית ראה לעיל מספר 191.

221 SHAKESPEARE, WILLIAM. Julius Caesar. With vocabulary lists, annotations, questions and topics for discussion prepared by Reuben G r o s s m a n. Tel-Aviv, "Beth hatalmid", 1940. 111 p., ports. 4⁰.

במכונת הכפלה.

222 SHENKAR, ARIE. Palestine industry, its position, tasks, possibilities and requests; addresses held at the Annual general meeting of the Manufacturers' Association of Palestine on 28th October 1943. Tel-Aviv, Manufacturers' Association of Palestine, (typ. Shoham), [1943]. 15, [1] p. 8⁰.

את החוברת בעברית ראה ק. ס. שנה כא ע' 159. המחבר נשיא התאחדות בעלי-התעשייה בארץ-ישראל.

הספרות העברית ומדע היהדות

Milestones : 650 G. T. coy. RASC. נוסף באנגלית: Notes to 1st anniversary.

228 דקלים: שבועון האורדונס העברי בבנגאזי. בנגאזי, חש"ד. 2⁰. מצויר. נוסד ע"י ג. מוסקוביץ. העורכים: ב[נימין] יפה, יעקב איציקסון. גל' א' יצא בכ"ט אב 18.8.44. בהקטוגרף מכתב-מכונה. מגילון ח' Dekalim : Hebrew weekly. כתובת המערכת באנגלית: Editorial: Ord. Dep. Benghasi. R. S. D.

עתונים וקבצים

ע"ן גם להלן במדור "בתוך כתבי עת".

227 בריטניה הגדולה. צבא. חילים יהודים ארץ-ישראליים. יחידה עברית להובלה 650. ציוני דרך: קובץ רשימות למלאות שנה לקיום יחידתנו 650. יחידה עברית להובלה כללית. חמ"ד, 1943. 68 דף, תמונות. 4⁰. במכונת-הכפלה. מאמרים אחדים באנגלית (עם הרגום עברי). יצא בנובמבר. על המעטפת השמאלית שער

זשורנאלן, בראשון, ארטיקלען, רעצענזיעס, אא"וו, וואס דער יידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט האט פובליקירט אין די יארן 1925—1941. ניריארק, יידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט, 1943. 210 [2] ע"י. = ארגאניזאציע פון דער יידישער וויסנשאפט, נומער 26.

עם שער אנגלי נוסף: Bibliography of the publications of the Yiddish Scientific Institute—Yivo 1925—1941. New York, 1943.

במכונת הכפלה, רק השערים והקדמה נדפסו. הרשימה כוללת 2529 ערכים מסודרים לפי י"ג מדורות: אלגעמיינעס, ביבליאָאָגיע, געשיכטע, דעמאגראפיע, עקאנאמיק, סטאטיסטיק, טעאטער־פארשונג, ליטעראטור־פארשונג, סאציאלאגיע, פסיכאלאגיע, פעדאגאגיק, פאלקלאר, עטנאגראפיע, פילאסאפיע, רעליגיע, קונסטפארשונג, שפראכפארשונג.

237 ROSENTHAL, SOLOMON. The Solomon Rosenthal Collection of Hebraica; ed. by Abraham I. Katsh. [New York], 1942. [15], 53, [21] p. 4°.

במכונת הכפלה, עם שער עברי מקוצר; הספריה על שם שלמה רוזנטאל ז"ל <1848—1937>. קטלוג של ספריו העבריים והיוונים של שלמה רוזנטל, כולל 496 ספרים וכת"ע, שנמסרו במתנת לספריה האוניברסיטה בניו-יורק ע"י בנו של בעל הספריה, ויליאם רוזנטל.

מלבד אלה עיין בדפוס אי"מ' 21, 149.

מדע המקרא

238 כהן, רחמים חי חיותה. ספר מנחת כהן... על חמשה חומשי תורה... ונוסף... מנחת ערב, מוסרים ומעשיות מיוסדים על פסוק א' מכל פרשה... בל ערבי... נאמן... רחמים חי חיותה בלא"א חנינא הכהן... [א—ב]. גירא, דפוס מ. ד. סעדון, ת"ש—תש"א. 8°. כרך [ב]. נדפס בדפוס חברת זוהר הרקיע, התכנן: [א]. בראשית, שמות, ת"ש. [4], 124 דף. [ב]: זיקרא, במדבר, דברים, תש"א. [2], 141 דף.

239 שורצמן, מאיר. ספר מאיר עיני ישראל... על חמשה חומשי תורה: ילקוט... רעיונות והשקפות... בגדול וקדושי עליון, ומאות מאמרים אשר חדשתי... הצעיר מאיר בהר"ם שווארצמאן... חלק א—ב.

229 דער ווידערשטאנד... טשעכאסלאוואקיש-איראפייאישע ידיעות. New York, 1940. 8°. תכיפות ההופעה לא נזכרה. גל' 1/2 יצא ב-8 בנובמבר. במכונת הכפלה, מקצת הגליונות ז"ל בשם: דער ווידערשטאנד... אנטראקסיס בולעטין.

230 THE CONFERENCE RECORD; a bulletin of activities of the American Jewish Conference, New York, (American Jewish Conference), 1944. 40.

תכיפות ההופעה לא נזכרה. גל' 9 של כרך א' יצא באפריל.

231 JUEDISCHE RUNDSCHAU, revista judia. Habana, 1939. 2°.

שבועון העורך: M. Brafman. גל' א' יצא ב-28 ביולי. משנה ב' גל' 64 (25 אוקטובר 1940) ואילך שם העתון: Cuba Post und Juedische Rundschau.

232 JEWISH MIRROR; an independent American Jewish magazine. (New York, Ph. Herstein), 1942. 8°.

ירחון. העורך: M. J. Nuernberger. יצא באוגוסט.

233 NASZA TRIBUNA <Our Tribune>; pismo zydów polskich. New York, 1940. 2°. מופיע פעמים בחודש. העורכים: J. Apenszlak, A. [rie] Tartakower. גל' א' יצא ב-10 בנובמבר.

234 Провинциална трибуна; орган на Единната провинциална организация на България. София, 1945. 2°.

שבועון. העתון התחיל להופיע זמן קצר אחרי שחרור בולגריה מהכבוש הגרמני. גל' ו' יצא ב-10 בנובמבר.

235 الكليم، مجلة نصف شهرية. (مصر)، 40. 1940—1941.

אל-כלים (ברשיחת); דו-שבועון קראי בלשון ערבית, יוצא בקהיר. הגליון הראשון יצא ביום ג' אדר תש"ה.

ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל
236 יידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט.
יווא-ביבליאגראפיע: א רשימה פון די ביכער,

- 244 JOHNSON, ALLAN CHESTER, ed. The John H. Scheide Biblical papyri: Ezekiel ed. by Allan Chester Johnson, Henry Snyder Gehman, Edmund Harris Kase. Princeton, Princeton University Press, 1938. XII, 181 p., 1 l., XLIII pl. on 11 l. 2°. = Princeton University studies in papyrology, no. 3.
כתה"י הוא מהמאה השנייה או מסוף המאה השנייה והתחלת המאה השלישית לספירה.
התכן Preface. Bibliography (p. IX—XII). Introduction. Date. Description of the text. Punctuation. Relation to other uncial texts. Relation to Origen's Hexapla; ...to old Latin version. The nomen sacrum in Ezekiel. The translators of Ezekiel. Relation to Hebrew, Syro-Hexaplar and Greek texts. Observationes criticae. Text and apparatus criticus.
- 245 ROBINSON, GEORGE LIVINGSTONE. The bearing of archaeology on the Old Testament. 2nd ed. New York, American Tract Society, 1944. 207 p., pl., 8°.
המחבר היה מנהל "בית הספר האמריקאי לחקירת המזרח" בירושלים, ואיגו ארכאולוג לפי מקצועו אלא חוקר התנ"ך והברית החדשה. בספרו שלפנינו שיצא ראשונה בשנת 1942, הוא מתאר בצורה מדעית פופולרית את תוצאות המחקר הארכאולוגי ביחס למדע התנ"ך. למסגרת סקירתו הכניס את מצרים, בבל, ערב, ארץ החתים, ראש שמרה וארץ-ישראל. לספר נספחו 35 תמונות על לוחות, מפה, ושני מפתחות.
- *246 SNAYTH, NORMAN HENRY. The distinctive ideas of the Old Testament. London, The Epworth Press, 1944. 194 p. 8°. (Fernley-Hartley Lecture 1944.)
- 247 THE WESTMINSTER HISTORICAL ATLAS TO THE BIBLE; ed. by George Ernest Wright and Floyd Vivian Filson. With an introductory article by William Foxwell Albright. Philadelphia, Westminster Press, 1945. 114 p. incl. illus., maps. 2°. Quality Printing & Publishing Co., St. Louis.
תש"ב—תש"ד (1943), 144, [8]; ע' 207, 8°. חלק ב' Shulsinger Bros. בחוץ, New-York ב' חלק א' נספח לוח טעיות. על בראשית—שמות.
- 240 BALSCHERT, B[RUNO]; W[ALTHE] EICHRODT. Die soziale Botschaft des Alten Testaments für die Gegenwart. Basel, F. Reinhardt, [194—?]. 59 p. 8°.
התכן B. Balscheit: Die soziale Bedeutung und Geltung des alttestamentlichen Gesetzes. — W. Eichrodt: Die soziale Botschaft der Propheten als Wort Gottes für unsere Gegenwart.
- 241 BIBLE. PENTATEUCH. TR. ENGLISH. The five books of Moses; selected and translated for Jewish youth by Ben-Ami Scharfstein. (New York), Shilo, (1944). x, 219, [1] p. 8°.
בעיקר תורגמו כאן ספרי התורה.
- 242 COPPENS, JOSEPH. The Old Testament and the critics; tr. from the French of J. Coppens, by Edward A. Ryan and Edward W. Tribbe. Paterson, N. J., St. Anthony Guild Press, 1942. XIV, [2], 167 p. 8°.
את המקור ראה ק. ט. שנה י"ח ע' 30; בהוצאה האנגלית, שהופיעה בראשונה ב"1939, תיקונים והשלמות עד הזמן האחרון. מהדורה השנייה, שלפנינו, שוב תוקנה והורחבה ע"י המחבר ב"1940.
- 243 FRITSCH, CHARLES T. The anti-anthropomorphisms of the Greek Pentateuch. Princeton, Princeton University Press, 1943. [8], 81 p. 8°. = Princeton Oriental texts, 10.
התכן Introduction. Anti-anthropomorphisms. Anti-anthropopathies. The name of God changed or omitted. Motion and place denied God. Direct and indirect softening. Grammatical changes. Intermediary elements. Miscellaneous matters. Conclusion. Appendices. Bibliography (p. 73—77).

למען ירוץ הקורא בהם. ויקל להבינם להגות בהם, והוספת כמה הערות מאשר שמעתי והבנתי מרבותי נ"ע".

252 GILLET, LEV. Communion in the Messiah; studies in the relationship between Judaism and Christianity, with a foreword by the Bishop of Chichester. London, Lutterworth Press, (1943). xiv, 247 p. 8° = Lutterworth library, vol. xiv. Missionary research series, no. 3.

"Bibliographical note", pp. xiii—xiv.

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 38, 72, 168.

קבלה וחסידות

253 שניאורסון, שלום דב ברי. חנוך לנוער: צוואתו הראשונה של... מוה"ר שלום דובער מליובאוויטש, בצורף ראשי פרקים מתולדות ימי חייו. ברוקלין, "אוצר החסידים", תש"ג. 40 ע' פורטרט. 8° = "ספר" — אוצר החסידים — ליובאוויטש. קובץ שלשלת האור, היכל ה' שער א. על השער סימן של "הוצאת ספרים קרני הוד תורה, ליובאוויטש". רשימת כתבי ומכתבי המחבר: ע' 15.

254 [קראקאווסקי, לוי יצחק]. אויב נישט יעצט, ווען? Kabbalah Foundation, Brooklyn [תרגום—?], 19, [1], 16 ע' 8°. על ע' 2 דברי שבע על הרב לוי יצחק קראקאווסקי: כנראה הוא מחבר החוברת. על הצורך בלמוד חכמת הקבלה. יודית ואנגלית. שער אנגלי: [Levi I. Krakowski]. If eventually-why not now?

255 שמועסן מיט קינדער און יוגנד... ארויס-געגעבען פון מרכז לעניני חנוך... ברוקלין, קרני הוד תורה = קהלת תש"ב. 8°. ירחון. חוב' ה' יצאה בחניכה. כמכונת הכפלה. מכ' ב' ואילך בדפוס. מרכז לעניני חנוך נוסד ומתנהל ע"י האדמו"ר מליובוביץ ר' יוסף יצחק שניאורסון.

256 [שניאורסון, מנחם מנדל]. דער "שמע ישראל" וואס אדמו"ר רשכבה"ג הצמת צדק האט געזעצט אין פעטערבורג פאר די סאלאטען וועלכע דער צאר ניקולאיי דער ערשטער ימ"ש האט אפגעריסען יונגערהייט פון זייערע עלטערן... ניו-יארק, מ"מ קונין און דוד שופרין,

הספר כולל 33 מפות על 11 לוחות בצורף באורים גיאוגרפיים-היסטוריים. הוצאת מהודרת. מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 138, 196—198.

תלמוד ומדרשי ספרות רבנית

248 (כהן, יעקב בן שלום). ספר זרע יעקב: הירושים... על איזה מקראות ומדרשים ומאמרים... על אותיות א"ב מסודרים... גירבא, בן המחבר, ר' בן ציון כהן, דפוס מ. ד. סעודן, 5698. [7], 30, [2] דף. 8°. בתחלת הספר: תולדות המחבר ודרוש לזכרו מאת בנו.

249 סוירן, דוד דובר. דביר דוד: ספר הלכה, לפוליס חריפים, הדרנים מצוינים, שאלות ותשובות. מאת הרב ר' דוד דובער מוירען... ניו-יארק, (דפוס Ginsberg), תש"ב. 142, [2] ע' 8°.

250 BIALIK, CHAIM NACHMAN. Halachah and Aggadah; tr. from the Hebrew by Sir Leon Simon; with an introductory note by Ephraim Broido. London, (Education Department of the Zionist Federation of Great Britain and Ireland), 1944. 28 p. 8°. Hayim Nachman Bialik.

בראש השער: שם המקור: הלכה ואגדה. פורסם תחלה במאסף "כנסת אוהיה, תרע"ז ונכלל בכל כתביו. תרגום אנגלי אחר מאת J. L. Siegel. ראה קס. שנה א' ע' 195. תרגום יודי מאת י. י. שווארץ עם מאמר של ח. גרינברג על שיחות המשורר עמו על נושא זה פורסם ב"אדישע קעמפער" גליון 517 (בצורת ספר) מער"ה שנת תש"ד. תרגום גרמני מאת גרשום שלום נדפס ב"Der Jude שנה ד' חוב' א' ונכלל אחר"כ בתרגום הגרמני של מסות ביאליק. תרגום רוסי מאת חיים גרינברג נדפס בקיץ הרוסי "ספרות" א' מוסקבה, 1917.

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 36, 42, 52, 81, 91, 120, 141, 158, 161, 187, 194.

מדע הדת, פילוסופיה יהודית

251 ספר בית השואבה, והוא קובץ מאמרים על עקבתי דמשיחא. כולל פסוקים, מדרשים ומאמרי חז"ל עם פירושים... (New-York), האחים שולצינגר, תש"ב (1941). 157, [1] ע' 8°. "פסוקים ומדרשים הנוגעים לימי עקבות המלך המשיח. עם פירושי הראשונים והאחרונים, ובעד האנשים הפשוטים כמוני ערכתי אותם בסדר נכון

לאר... וגם חלק שני מחזור לר"ה ויוה"כ. יצא לאור בהגהה מדויקת וכמה הוספות ע"י אגודת חסידי בר"ה העולמית. ברוקלין: [ניו יורק] דפוס האחים שולזינגר, (תש"א). 233, [1], 41 [צ"ל 40] דף. 8°. דפוס צלום. "לוח המולדות ומועדים" לשנות תש"ז—תש"ה הודפס על דף [ע"ד]; "לוח התיקון" 4 ע' נספח. למחזור שער מיוחד, עליו שנת תש"א.

*263 DUGMORE, CLIFFORD WILLIAM. The influence of the synagogue on the divine office. London, Oxford University Press, 1944. IX, 151 p. 8°.

264 JUNG, LEO. Crumbs and character; sermons, addresses, and essays. New York, The Night and Day Press, 5702—1942. [8], 315, [5] p. 8°.

Preface: The dangers of the pulpit. Things and ideals. Concentric circles. Troubles and hopes. The Jew in the world. Some friends (J. Rosenheim). Eulogies.

265 KOHN, EUGENE. Shir hadash; new prayers and meditations for Rosh Hashanah and Jom Kippur. (Revised). New York, Behrman, 1941. X, 93 p. 8°.

פורסם תחלה בשנת 1939.

266 SEGAL, SAMUEL MICHAEL. The Sabbath book. New York, Behrman, 1942. XV, 238 p. 8°. The unchanging Sabbath in a changing world. The story of the Sabbath. Sabbath legends. The Sabbath in Jewish theology. The Sabbath, past and present. Bibliography (p. 229—232).

267 ZILBERTS, ZAVEL. Music for the synagogue, containing musical settings for all new additions to the revised Union prayer book, five antiphonal responses for cantor and congregation for the Sabbath eve services and two chants for cantor with organ accompaniment. For cantor, mixed choir and organ. New York,

תרצ"ט. 30 ע'. 8°. התבן: מ. מ. שניאורסון; דער "שמע ישראל". [שניאורסון, יוסף יצחק]: א קיצור פון א בריוו צו א גרופע געבילדעטע אידען ווי צו פארשפרייטען דעם לימוד תורת חב"ד; א שיחה נאה צו די "חברת עזרת נשים" בנייריורק נמטרה ע"י יחזקאל פייגין. — א. ה. אלטהאוז: מכתב על מאסרו ושתדורו של הרבי מליובבין יוסף יצחק שניאורסון בקיץ תרס"ז.

תפלה ועבודה, דרשות ומוסר

257 הגדה של פסח. Hagadah of Passover. A faithful English rendering by Abraham Regelson. Illus. by Nota Koslowsky. New York, Shul-singer Bros., 1944. 64 p., illus. 8°.

על המעטפת: מנחה לידידי הישיבה הקי דטעלונ... עברית ואנגלית עמודה מול עמודה. עם שער אנגלי על עמ' די של המעטפת.

258 הגדה של פסח. סדר חדש. The New Hagadah for the Pesah Seder. Ed. by Mordecai M. Kaplan, Eugene Kohn and Ira Eisenstein for the Jewish Reconstructionist Foundation. Illus. by Leonard Weisgard. Rev. ed. New York, Behrman, 1942. XV, 176 p., illus., notes. 8°.

השער נדפס על 2 דפים. — עברית ואנגלית עמוד מול עמוד. נוסח "מתוקן".

259 כהן, בן ציון בן יעקב. ספר אומר לציון, מכיל י"ב דרושים על סדר בראשית עפ"י הקדמות מחז"ל הקדושים... ממנו: בן ציון כהן בלא"א... יעקב כהן. גרבה. דפוס מ. ד. סעדון ת"ש. [3], 52, [2] דף. 8°.

260 כהן, משה בן שלום. ספר דרכי משה בו יבואו ארבעה וחמשים נאומים, דרושים מוסריים, מסודרים על כל פרשיות התורה... [מאת] משה כהן. גרבה. דפוס וי. עידאן ושותפיו תרצ"ה. [4], 62 דף. 8°.

261 מחזור. תפילות לראש השנה. [טריי פולין]. דפוס כ. זור, [תש"ג]. [8] ע'. 8°. פיוטים אחדים, לצרכי החיילים היהודים.

262 תפלות. סדר. סדר תורה אור; תפלות ישראל על פי נוסח הקדוש האר"י על כל הדינים והמנהגים, כאשר יסד... מהר"ר שניאור זלמן מק"ק

געווערקשאפטן און די יידישע ארבעטער-פעדעראציע.
את הקודם ראה ק.ס. שנה כ"א ע' 166.

270 מיזיל, נחמן. ד"ר חיים. זשיטלאוו סקי:
דער אומדערמידלעכער קעמפער פאר דער יידישער שפראך.
(New York), לאה קעסמאן-ליטעראטור-פאנד ביים איקוף.
(1943). 29 ע', 8°. דברי הספד על הסופר וההוגה
דעות חיים זיטלובסקי (תרכ"ה) אושטי פלך ויטבסק —
תש"ג בארצות הברית, שהיה יודישאי קיצוני ומתנגד
לעברית.

271 קיסמאן, יוסף. שטודיעס צו דער געשיכטע פון
רומענישע יידן אין 19טן און אנהייב 20סטן יארהונדערט.
ניו-יארק, ביבליאטעק פון ייווא יידישער וויסנשאפטלעכער
אינסטיטוט, היסטארישע סעקציע, 1944. 118, [1] ע',
טבלאות, לוחות, תמונות, פקסימילים. 8°. עם תבצית
באנגלית ושער נוסף: Studies in the history of Ru-
manian Jews in the 19th and the beginning of the
20th centuries. by Joseph Kissman...
התכן: די אלטע רומענישע און אירע יידן, די יידישע
עמיגראציע פון רומעניע ביז דער ערשטער וועלט-מלחמה.
די יידישע ארבעטער-באוועגונג אין רומעניע ביזן סוף פון
19טן י"ה (ע' 53—93). מאטעריאלן.

272 DUBNOV, SEMEN MARKOVICH. Ele-
tem története; Marton Ernő bevezetésével.
Kolozsvar, 1942. 158, [1] p. 8°. = A Fra-
ternitas kiadó időszerű zsidó írások sorozata.
[10].
בראש השער: Simon Dubnow.
"ספר החיים" (אוטוביוגרפיה של דובנוב), ראה ק.ס. שנה
י"ד ע' 150; את המקור הרוסי ראה ק.ס. שנה י"ב ע' 468
(שם גם הערכה מאת ב. שוחטמן), את התרגום הגרמני
המקוצר ראה ק.ס. שנה ט"ז ע' 339.

273 Az emancipáció 'multja es jövöje;
négy tanulmány írták: Marton Ernő, Kaszt-
ner Rezső, Róth Siegfried, Junger Jozsef. (Ko-
lozsvar), Fraternitas, 1942. 108 p., 1 l. 8°.
= A Fraternitas kiadó időszerű zsidó írások so-
rozata, [8].

האמנוציפציע, עברה ועתידה; 4 מחקרים.

274 HELLMAN, GEORGE [SIDNEY]. Benja-
min N. Cardozo; American judge. New

Board of American Hazan-Ministers, 1943.
136 p. 4°.

Evening service. Hanukkah service. To-
rah service. Morning service.

מלבר אלה עיין בדפוס: א"י מס' 112, 199.

היסטוריה והמדעים הקרובים אליה

268 אמעריקאן סאקאלאווער אינדעפענדענט
פעראייניג. שיקאגא. יובל-בוך: פערציק יאר
סאקאלאווער אין שיקאגא, ארויסגעגעבן לכבוד דעם
דרייסיגיאריקן יובילעאום פון דעם אמעריקאן
סאקאלאווער אינדעפענדענט פעראייניג. רעלאגירט פון משה
מאנדלבוים. שיקאגא, תש"ב—1941. 204, 60 ע', תמונות.
8°. עם מדור אנגלי. על המעטפת השמאלית שער נוסף
באנגלית: Jubilee-book: Forty years Sokolover in
Chicago. issued... by the American Sokolover
Independent Vereia... Chicago, 1941.

מן התוכן: מ. מאנדלבוים: די סאקאלאווער אין שיקאגא; די
געבורט און דאס לעבן פון א לאנדסמאנשאפט (ע' 7—94)
ווגם באנגלית: M. Mandelbaum: The story of the
Sokolov Immigrants in Chicago (1—26 בסוף הספר).

269 יידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט.
היסטארישע סעקציע, געשיכטע פון דער יידישער
ארבעטער-באוועגונג אין די פאראייניקטע שטאטן... אונטער
דער רעדאקציע פון א. טשעריקאווער. (צווייטער
באנד: פון די אנהייבן ביז 1890). (ניו-יארק), ייווא,
(1945). 518, [1] ע' פורטרטים, פקסימילים. 8°. שער
נוסף ותכן הענינים באנגלית. הכרך יוצא לאור אחרי מות
עורכו (מת ב' 28 באוגוסט 1943 בניו-יורק); את העריכה
גמר מ. וויינרייך. התכן: נ. גאלדבערג; הויפטאמענטן פון
דער אמעריקאנער ארבעטער — באוועגונג; די יידישע
סאציאליסטישע באוועגונג אין די 80ער יארן — דער
"יידישער ארבעטער-פאראייניג"; "פאנירע דער פרייהייט";
די יידישע-סאציאליסטישע באוועגונג סוף די 80ער יארן;
די אנטוויקלינגען באוועגונג. א. טשעריקאווער: לאנדאון און
איר פיאנערשע ראלע אין דער באוועגונג; רעוואלוציא-
נערע און נאציאנאלע אירעאלאגיעס פון דער רוסי-יידישער
אינטעליגענץ. א. סמענס: די "עם-עולם"-באוועגונג. י.
ליבשיץ און א. טשעריקאווער: די פיאנער-תקופה פון דער
יידישער ארבעטער-באוועגונג. ה. פראנק: די אנהייבן פון
דער טרייד-יוניאן-באוועגונג; די פאראייניקטע יידישע

בישופים של בורגוס, מושלים, דיפלומטים וסופרים. —
מחקר מקיף על שני המשומדים פאול די בורגוס ובונו.

279 Боровой, С[ау]л Я[ковлевич]. Национально-освободительная борьба украинского народа против польского владычества и еврейское население Украины. В: Исторические Записки, изд. Академии Наук СССР, 9 (1940). стр. 81—124. 80.

שאל בן יעקב בורובוי: מלחמת השחרור הלאומי של העם האוקרייני נגד השלטון הפולני והאוכלוסיה היהודית של אוקריינה. ב"איסטוריוסקיה ופסקי", הוצאת האקדמיה למדעים ב.ס.ס.ר., כ"ט (1940). המאמר הזה הוא הרצאה תמציתית של חלק ממחקרו הגדול של המחבר על תולדות היהודים באוקריינה במאה ה"ז וה"ח. — המחבר נוקט בשיטה מרכסיסטית (המבוססת על עיקרון של מלחמת המעמדות) להסברת גורות שנת ת"ח באוקריינה. הוא מתנגד להסברה המקובלת עד עתה בהיסטוריוגרפיה היהודית שיהדות אוקריינה נמצאה אז "בין הפטיש והסדן". הוא סובר ששכבות סוציאליות שונות נקטו עמדה שונה לגבי הצדדים הלוחמים, שהמעמדות השליטים של היהודים תמכו בגלוי בפולנים והטילו את הקדיניות שלהם על המוני העם, בהשתמשם בשלטונם. לעומת זה היו הרבה יהודים מהמעמדות הנמוכים בצבא האוקרייני של המלניצקי. אין לקרוא למאורעות אלה בשם שחיתות או פרעות, כי למעשה היהודים ברובם היו צד במלחמה וכל מה שעבר עליהם בא כתוצאה מעמדתם זו. המחבר השתמש במקורות שונים יהודיים (ספרי כרוניקות), אוקרייניים ורוסיים.

מלבד אלה עיין בדפוסים א"י מס' 65, 94, 125, 158, 161, 167, 172, 177, 190.

עם ישראל בהווה

280 אגדת הרבנים דארצות הברית וקנדה.

ד"ר מות הרבנים חברי אגודת הרבנים דארצות הברית וקנדה. (New York) תש"ג. [3], 41 ע"י. 80. השמות הם באותיות עבריות ולטיניות. על המעטפת השמאלית שער נוסף באנגלית: Membership list of the Union of Orthodox Rabbis of the United States and Canada.

281 דער ווידערשטאנד. יאן מאסאדיק, א פריינד פון יידישן פאלק. צוזאמענגעשטעלט און באארבעט צ. ה. וואקסמאן. ניו יארק, דער ווידערשטאנד, 1943.

York, Whittlesey House, (1940). ix, [1], 339 p., fascims., ports. 80.

בנימין ג. קרדווי (1870 ניו יורק — 1938 ושינגטון) יהודי, עורך דין ושופט שמש משנת 1932 עד סוף ימיו שופט עליון בארצות הברית.

275 JORDAN, W[ILBUR] K[ITCHENER]. The development of religious toleration in England from the convention of the Long Parliament to the Restoration, 1640—1660. The revolutionary experiments and dominant religious thought. London, G. Allen & Unwin, (1938). 560 p. 80.

על הפוליטיקה של קרומול כלפי היהודים ועל המו"מ עם מנשה בן ישראל: ע' 208—218; על בעית היהודים במדינה נוצרית: ע' 129, 142, 174, 255, 397, 484, 489, 504, 526, 530, 542.

*276 LOWENTHAL, MARVIN. Henrietta Szold; life and letters. New York, The Viking Press, 1942. ix, 350 p., facs. port. 80. על המנהיגה הציונית ה. סולד, מניחת היסוד להסתדרות הציונית באמריקה, מייסדות "הדסה" וראש ההסתדרות הוו במשך שנים רבות. הספר יצא אחרי יובל השמונים להולדתה (בדצמבר 1941). (הסולד נפטרה ב"ח אור תש"ה בירושלים).

277 PORTNOY, ANTONIO. Los Judios en la literatura espanola medieval. Buenos Aires, Instituto cientifico judio, 1942. 108, [4] p. 80. = Publicaciones del Instituto cientifico judio en la Argentina.

היהודים בספרות הספרות של ימי הביניים.

278 SERRANO, LUCIANO. Los conversos Pablo de Santa Maria y Alfonso de Cartagena, obispos de Burgos, gobernantes, diplomaticos y escritores... Madrid, 1942. 331 p. 40. = Publicaciones de la Escuela de estudios hebraicos, Ser. B, num. 1.

Consejo superior de investigaciones cientificas... Instituto Arias Montano. Escuela de estudios hebraicos.

המיומרים פבלו דה סנטה מריה ואלפונסו דה קרתגנה;

Special articles: H. M. Kallen: J. M. Mack. H. Schneiderman: Herbert Friedewald. M.G. Welt: The National Council of Jewish Women. S.P. Rudens: A half century of community service: The Story of the New York Educational Alliance.

את הקודם ראה ק.ט. שנה כ"א ע' 37.

285 JEWISH WELFARE BOARD. Harry L. Glucksman annual lectures. [2—4]. New York City, (1940—42). 80. התכן: [2]: M. D. Waldman: Training for Jewish communal life. (1940). 16 p. [3]: E. L. Israel: The Jewish center in the present emergency. M. R. Cohen: American democracy in the present emergency. F. L. Weil: Community moral in the emergency. (1941). [3], 24 p. [4]: S.W. Baron: The effect of the war on Jewish community life. (1942). 15 p.

את הקודם ראה ק.ט. שנה י"ט ע' 29.

286 THE JOURNAL OF EDUCATIONAL SOCIOLOGY. Vol. 18, no. 5, January 1945: Special number: The Jew in the postwar world. New York, 1945. p. [257]—320. 80.

עורך חוברת זו: Abraham J. Katsh.

התכן: I.: What is to be done — The responsibility of the Jewish community: A. M. Dushkin: The role of American Jews in postwar reconstruction. S. M. Blumenfield: Jewish education in the postwar world. T. H. Gaster: Foundations of Jewish cultural reconstruction in Europe. A. Tartakower: Problems of Jewish cultural reconstruction in Europe. II.: What can be done — The responsibility of the general community: R. Gordis: The role of Judaism in the postwar world. J. B. Berkson: Jewish Palestine in the postwar world. N. Reich: Antisemitism. S. Segal: Problems of minorities regarding an international bill of rights. L. Nadelman and S. Shulman: Jewish student acti-

13, 9—3 ע' פורטרטים, תמונות. 80. = דער ווידערשטאנד; אנטיאקסיס נייזס בולעטין. יארגאנג 14 נומ. 36/37. ספעציעלע אויסגאבע. עם מדור אנגלי ושער נוסף על המעטפת השמאלית: Jan Masaryk, friend of the Jewish people... Edited by Z. N. Wachman. על יאן מסריק (בנו של הנשיא מסריק) המשמש כעת ציר צ'כיה בארצות הברית.

282 AMERICAN JEWISH COMMITTEE. RESEARCH INSTITUTE ON PEACE AND POST-WAR PROBLEMS. Reprint series. No. 1—4. New York, 1941—43. 80.

התכן: No. 1: Hevesi, Eugene. Hitler's plan for Madagascar. 1941. p. 381—394. Repr. from Contemporary Jewish Record, vol. 4 no. 4, August. No. 2: Moskowitz, Moses: The Jewish situation in the protectorate of Bohemia-Moravia. 1942. 28 p. Repr. from Jewish Social Studies, vol. 4, no. 1, January.

No. 3: Duker, A.G.: Political and cultural aspects of Jewish post-war problems. 1943. 15, [1] p. Repr. from The Jewish Social Service Quarterly, vol. 19, no. 1, September 1942. No. 4: Munz, Ernest: Restitution in post-war Europe. 1943. p. 371—380. Repr. from Contemporary Jewish Record, vol. 6, no. 4, August.

283 AMERICAN JEWISH CONFERENCE, 1ST, NEW YORK, 1943. American Jewish Conference; a statement of the organization of the Conference and a summary of resolutions adopted at the first session held in New York City, August 29 to September 2, 1943. New York, [1943?]. 31 p. 80.

284 THE AMERICAN JEWISH YEAR BOOK, 5705; September 18, 1944 to September 7, 1945. v. 46; ed. for the American Jewish Committee by Harry Schneiderman. Philadelphia, The Jewish Publication Society of America, 1944. xxx, 620 p., tabs. 80.

solution. Appendixes. Bibliography, p. 597—658.

291 Zsidó Írások. Kolozsvár, Fraternitas, 1941. 71, [1] p. 80. = A Fraternitas kiadó időszakos zsidó írások sorozata, [3].

„כתבים יהודיים” (קבץ מאמרים וגם ספרות יפה בעניין זהירות).

292 Болгария. Законы. Наредба-закон за уредване на имуществените последици от отмяната на противоеврейските закони. Публ. Държавен вестник бр. 50 от 2 март 1945г. София, „Еврейски вестник”, 1945. 16 стр. 80.

„בולגריה, חוקים. חק הקובע את תוצאות האזרחות של בטול החוקים האנטי-יהודיים. פורסם בעתון הממשלתי גלי 50 מיום 2 במרץ 1945.”

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 4, 71, 206.

צינונות וידעת ארץ ישראל

293 בונד. פוילן. אייסלענדישע רעפרעזענטאציע. די יידישע קאנסעריענץ <זאמלהפט>.

ארויסגעגעבן דורך דער אמעריקאנער רעפרעזענטאציע פון „בונד” אין פוילן, [ניו יורק], 1943. 63, [1] ע' 80.

התקפה על החלטות הציוניות של הועדה האמריקאית-יהודית שהתקיימה ב-2 באוגוסט 1943 — בספטמבר 1943.

294 שוטהיים, א. ל. מנחם אוסישקין. <צווייטע אויפלאגע>. בוענאס איירעס, צענטראל ביורא פון קרן קימת לישראל. פאר לאטיין אמעריקע, תש"ג. [2], 72, [1] ע' פורטרט. 80. סקירה כללית על תפקידו של אוסישקין בתנועה הציונית ועל פעולותיו העקרוניות.

295 BOGGIS, ROBERT JAMES EDMUND. Down the Jordan in a canoe. London, Society for Promoting Christian Knowledge, (1939). 193 p., pl. 84.

המחבר הוא כומר שחקר בשנת 1932 את ים המלח. בספרו הוא מספר על תוצאות עבודתו וגם על המשלחות הקודמות לים המלח.

296 CROWFOOT, JOHN WINTER. Churches at Bosra and Samaria-Sebaste. London,

vity in the university. Selected bibliography, p. [317]—320.

287 KULISCHER, EUGENE MIKHAILOVICH. The displacement of population in Europe. Montreal, International Labour Office, 1943. [2], IV, 171 p., fold. chart, maps, tabs. 80. המחבר היה פרופסור בקיבוץ פרק מיוחד מוקדש ליהודים. The expulsion and deportation of Jews (p. 95—116).

המחבר מעריך את מספר היהודים שנעקרו ממקומותיהם מומן התחלת המלחמה במדינות שתחת שלטון גרמני, ליותר מארבעה מיליונים. הוא נותן ידיעות על מספר הנעקרים לפי המדינות ולפי הסוגים (מגורשים, מהגרים, פליטים, נשלחו לעבודות כפייה וכו').

288 MARK, B. Powstanie w ghetcie Warszawskim. Moskwa, Związek Patriotów Polskich w ZSRR, typ. Iskra rewolucyjna, 1944. 70, [2] p. 80.

„המרד בגטו ורשה. מוסקבה, אגודת הפטריוטים הפולנים. כ.ס.ס.ר., 1944.”

289 MARTON, ERNOE. A zsidó nép világhelyzete 1941-ben. Kolozsvár, Fraternitas, 1941. 64 p. 80. = A Fraternitas kiadó időszakos zsidó írások sorozata, [2].

„המצב העולמי של העם היהודי בשנת 1941.”

290 TARTAKOWER, ARIEH; KURT R. GROSSMANN. The Jewish refugee. New York, Institute of Jewish Affairs of the American Jewish Congress and World Jewish Congress, 1944. XIII, [1], 676 p. 80.

התוכן: Introductory. Jewish refugees during and after the world war. The present Jewish refugee problem. Countries of refugee and settlement: Palestine. The United States. France. Great Britain. U. S. S. R. Switzerland. Minor refugee centers. The refugee in figures. Fundamental problems in the life of refugees. Intergovernmental aid to Jewish refugees: The Jewish private organizations. The

Town, Betar, typ. Unie-Volkspers BPK., 1941. 104 p., port. 8⁰.

יצא ליום השנה למותו של ד'בוטנינסקי.

התכן J. Benary: The story of V. Jabotinsky (p. 9—25). V. Jabotinsky: Shivah (upon the death of Th. Herzl). The ideology of the Betar. On state and social problems. Concluding chapter of "The story of the Jewish legion". The Fata Morgana Land. My typewriter speaks. שני שירים עבריים: ביתר. שמאל הירדן.

301 LOWDERMILK, WALTER CLAY. Palestine, land of promise. (2nd ed.) New York, Harper & Brothers, (1944). [12], 236 p., map., pl. 8⁰.

המחבר, מומחה לשימור קרקע, ליעור ולהירידולוגיה, הממשש סגן מנהל-השירות לשימור הקרקע של ארצות הברית, נשלח ע"י ממשלתו בשנת 1939 לנטיעת-הקריה לדרום-אירופה, צפון אפריקה והמזרח הקרוב, ובדרך נסיעתו זו עשה גם בארץ ישראל וחקר על המקום את בעיות הקרקע וההתיישבות. המחבר משהו את צפיפות האוכלוסיה ואת עויבת האדמה בימינו לעומת המצב בימי ראשית הנצרות (כשהאוכלוסיה לפי אומדנא זהירה הגיעה לידו שלשה מליון איש בא"י עם עבר הירדן), ובא לכלל מסקנא שירידתה המודרנית של א"י לא באה מחמת שינוי האקלים אלא נגרמה ביד אדם, וכי פריון האדמה תלוי — כיום כבימי קדם — במידת הטיפול, שמטפלים בקרקע ובהגנה שמגינים עליה. אם יטפלו בני א"י באדמתם בכל ההקפדה תאכל בה לחם. המחבר קובע בתולדות ארץ ישראל (במשך 4000 שנה) חמש תקופות. א. הארץ מאוכלסת ציידים ורועים. ב. איכרים התחילו מעבדים את אדמת המדרונות וגרמו לסחף הרסני. ג. תור חקלאית המדרונות. בוצעו מפעלים לשימור קרקע ומי הגשמים, והגיעו לדרגת שגשוג מכסימלי. ד. התנוונותה של החקלאות (מהמאה השביעית, שהיא התחלת התקופה הערבית, עד המאה העשרים). ה. תור חידוש עלומיה של הארץ, כדי שתשמש מקלט לאדם ותספק לו את צרכיו שבאו הודות להתיישבות היהודית ושהמחבר מתפעל מהשיגיה. ארץ ישראל כשאר ארצות המזרח הקרוב זקוקה — לפי מסקנות המחבר — לאוכלוסיה גדולה יותר כדי לחדש את מלוא פעילותה ופריחתה. הארץ זקוקה ביותר לאגירת מים ולמפעלי-רכבת. המחבר עיבד תכנית מיוחדת בשם תכנית הרשעה

Issued by the Council, [1937]. VIII, 39, [1] p., illus., col. front, 17 pl. (incl. plans) 9 l. 4⁰. = British School of Archaeology in Jerusalem. Supplementary paper 4, 1937.

המחבר נהל בשנות 1933—1931 את החפירות בשומרון שנערכו מטעם אוניברסיטת הרברד, החברה לחקירת א"י שבלונדון, האוניברסיטה העברית וביה"ס הבריטי לארכיאולוגיה בא"י.

297 HADAR; a periodical devoted to Jewish national youth. (New York City), Brith Trumpeldor, 1939. illus. port. 4⁰.

ירחון, גלי 3 של כרך 2 יצא במרץ 1939.

298 HARINGTON, SIR CHARLES. Plumer of Messines ...with a foreword by His Grace the Archbishop of Canterbury. London, J. Murray, (1938). XVIII, 351 p., illus., maps. 8⁰.

בראשונה נדפס הספר בשנת 1935 בשתי מהדורות. ראה ק.ס. שנה כ' ע' 149. שם גם באורים.

299 HERZL, THEODOR. Páginas escogidas. (Versión castellana de Sigifredo Krebs). Buenos Aires, Editorial Israel, 1940 5700. 500 p., x l., fascims., pl. ports 8⁰.

תיאודור הרצל: עמודים נבחרים. תרגום קסטלני. — התכן: א. כין: תיאודור הרצל (ע' 9—85). — אוטוביוגרפיה. ת. הרצל וברון הירש. מדינת היהודים. שני נאומים בקלוב המכבים. נאום באוניאון של יהודי אוסטרית. הפרוגרמה של "די ולט". הקונגרס. לירוצ'בוליה ואנטי-שמיות. נאומים בקונגרסים הציוניים הראשון—השני. הקונגרס בבזל. היהודי הנצחי. נאום בברלין. דעותיו של קלוד מונטיפיורי. נאום בלונדון. ציוניות. נאום וינה. מושבותיו של רוטשילד. הנשים והציוניות. עדות בועדה המלכותית לעניני הגירה (בלונדון). ארץ-ישראל. א"י ואוגנדה. מכתב אל העם העברי. סחרון שאלת היהודים. העמודים האחרונים מיומנו. תזכיר אל הצאר. שלש תכניות של הציראר. שלשה מכתבים אל דוד וולפסון. את המקור ראה ק.ס. שנה י"א ע' 290 (שם גם ידיעות על תרגומים). תרגום עברי — שנה י"ד ע' 435—436.

*300 JABOTINSKY, VLADIMIR. From the pen of Jabotinsky; being a selection from the written works of Vladimir Jabotinsky. Cape

Walpole: Land settlement in Trans-Jordan.

גם בהרצאות אחרות ובכוחים נכזרו ענייני א"י.

304 SIMPSON, SIR JOHN HOPE. The Palestine mandate. In: The Fortnightly, no. 936, New Series, December 1944, p. 341—349. 8°.

המחבר, שאחרי מאורעות הדמים של תרפ"ט נשלח ע"י מיניסטר המושבות הלורד פספילד לחקור את בעיות ההגירה ההתיישבות והפתוח בארץ ישראל ופרסם אז דו"ח בכון אנטיציוני, תוקף גם במאמרו זה את המדיניות הציונית של זמנו ודורש הגשמת תמצא לדעתו את מתכונת 1939. בעית היהודים הנרדפים תמצא לדעתו את מתכונת אם בריטניה, ארצות הברית, ס.ט.ט.ר. וצרפת יפתחו את דלתותיהם.

305 THOMPSON, DOROTHY. I speak as a Christian. (New York, Christian Council on Palestine, 1943). xi, [i] p. 8°. "Address delivered at the celebration of the twenty-sixth anniversary of the Balfour Declaration at Carnegie Hall, New York".

המחברת מדגישה שלפי הכרות בלפור הזכרה ארץ ישראל כביתו הלאומי של העם העברי ודורשת להגשים את הדבר הזה.

306 U.S. CONGRESS. HOUSE. COMMITTEE ON FOREIGN AFFAIRS. The Jewish National Home in Palestine; hearings before the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives, 78th Congress, on H. Res. 418 and H. Res. 419, resolutions relative to the Jewish National Home in Palestine. February 8, 9, 15, and 16, 1944. With appendix of documents... Printed for the use of the Committee... Washington, Govt. Printing Off., 1944. [2], 512 p. 8°.

ל"נספח" שער מיוחד. אל הקונגרס האמריקאי הוכנסה הצעת החלטה פרוציונית בענין ארץ ישראל. הועדה לענייני חוץ הקדישה לשאלה זו כמה ישיבות. הספר הוא דו"ח מפורט של הישיבות האלה. נדפס בו גם מכתבים, בקשות ותחלשות שנתקבלו מאת אישים ומוסדות שונים. ב"נספח" (ע' 389—496) כוונסו פרקים מהחזירות של מיניסטריון החוץ של א"י על המנדט על א"י נוסח ההסכם בין אנגליה

The Jordan Valley Authority לעמק הירדן

הדומה למפעלי השקאה בטנסי ובקליפורניה. המחבר בסוף כי הגשמת התכנית שתביא לידי ניצול מלא של שטח עמק הירדן ואגני הניקוז הסמוכים להפקת כוח ולהשבת האדמה, עשויה להבטיח במשך הזמן מעמד איתן במשקי חקלאות ותעשייה לארבעת מיליונים פליטי ישראל מאירופה. לכל הפחות, בצד 1.8 מיליון היהודים והערבים היושבים כעת בארץ ישראל ובעבר הירדן. לפי תכנית ההשקאה של הרשות לעמק הירדן יוטו המים המתוקים של הירדן העליון, הירמוך ושל נהל זרקא אל תעלות פתוחות או צינורות ואפשר יהיה להשקות אדמות בעמק הירדן, עמק יזרעאל ועמק בית-שאן. לפי תכנית זו יש גם להוליך את מימי ים התיכון לעמק הירדן וע"י ניצול ירידת מי הים אפשר להקים מפעלי כוח שיתנו כוח חשמל (אלף מיליון קילואט-שעות לשנה) שיספיק בתנאי האקלים והמים של א"י לצרכיהם של יותר ממיליון אוכלסים נוספים. המחבר מציע להעביר חלק של הכוח הזה לנגב, שעכשו רובו שומם, ולהקים שם מפעלי תעשייה כדי להביא לדגירתו של התעשייה בא"י.

LOWENTHAL, M. Henrietta Szold.

עין מס' 276.

302 McDONALD, JAMES G[ROVER]. Palestine to the rescue; life or death for a people. (London, Williams, Lea & Co., 1943). 7, [i] p. 8°.

המחבר שמש עד שנת 1936 נציג עליון לענייני פליטים מטעם חבר הלאומים.

303 MIDDLE EAST AGRICULTURAL DEVELOPMENT CONFERENCE, 1ST, CAIRO, 1944. The proceedings of the Conference... Cairo, February 7th—10th, 1944. Cairo, (typ. Printing and Stationary Services, 1944). X, 220 p., 1 l., diagrs., pl., tab. 8°. = Middle East Supply Centre. Agricultural report, no. 6. D. Stedman-Davies: Farm irrigation from wells and springs in Palestine. B. A. Lowe: Dry farming in the Beersheba District of Palestine. G. N. Sale: Soil erosion in Palestine. I. Elazari-Volcani: Activities of the Agricultural Research Station, Rehovoth. G. F.

312 BERCONSKY, I.; J. NEUMAN: La frecuencia de los diferentes tipos de enfermedades del corazon en el Hospital Israelita de Buenos Aires. In: Revista Argentina de Cardiologia, IX, Nov.-Dec. 1942. p. 293—310. 8°.

313 COOPERSMITH, HARRY. Songs of Zion, compiled and ed. by Harry Coopersmith. Under the auspices of the Department of Youth and Education of the Zionist Organization of America. English renditions by Deborah Pessin, illus. by Margot Tomes... New York, Behrman, 1942. [14], 241 p., music.

בעמוד שלפני השער: שירו לנו משירי ציון. הטקסט בעברית, מתחת לתווים המלים בעברית באותיות לטיניות. ע' 233—241: תרגום אנגלי של כמה שירים. — עבודה רבה השקיעו בהכנת השירים על תרגומם, תווים וציוריהם. והספר יצא מהודר. הוא מכיל למעלה ממאתים שירים.

314 MARITAIN, RAISSE. Marc Chagall. New York. Editions de la Maison Française, 1943. 50 p., portr., 6 illus. on 6 pl. 8°.

על הצייר היהודי המפורסם שגל (נולד בפולין ויטבסק ב־1887, אח"כ בלנינגרד, פריז וכעת באמריקה). בתחלת הספר שיר על שגל מאת Meudon ההוצאה מהודרת.

315 ROSTOVTSSEV, MIKHAIL IVANOVICH. Dura-Europos and its art... Oxford, Clarendon Press, 1938. xiv, 162 p., 1 l., illus., fold. map. fold. plan, pl. 4°.

פרק ד' (ע' 100—134):

The Synagogue and the Christian Church.

(ביה"מ הזה נמצא בזמן החפירות בשנת 1932—1933).

ראה גם ע' 29, 31, 53, 61—62, 94.

בלשנות

316 שרפשטיין, צבי. ספר הבטויים; כולל

ניבים ומליצות ומלים נרדפות <עם מפתח אנגלי> לשומר הסגנון בחבור ובדבור. סודר בידי צבי שרפשטיין, ניו יורק, שילה, (1944), [2], 100 ע'. 8°.

Sefer Habituym; Idiomatic Hebrew... Arranged by Zevi Scharfstein.

ואה"ב בענין א"י מוצמבר 1924, הספר הלבן על א"י מאי 1939, נאומי הבקורת על הספר הלבן שהושמעו בטרלמנט האנגלי במאי 1939, תוכיר הסוכנות היהודית נגד הספר הלבן. — הנספח הזה יצא גם כספר בפני עצמו.

307 WEISGAL, MEYER WOLFE. Chaim Weizmann; statesman, scientist, builder of the Jewish commonwealth, ed. by Meyer W. Weisgal. New York Dial Press, 1944. 340 p., diagrs., port. 8°.

קבץ מאמרים לכבוד מרופ' ויצמן במלאת לו שבעים שנה. הקבץ מחולק לארבעה מדורות: The statesman. The advocate of his people. In the arena of Zionist action. The scientist.

מלבד אלה עיין גם בדפוס ארץ-ישראל.

אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות

308 דאברושין, י[חזקאל]. בינאמיני זוסקיני. מאסקווע, מעלובע-פארלאג, "דער עמעס", 1939. 60, [3] ע', פורטרטים. 8°. עם שער רוסי בסוף הספר. ב. זוסקין הוא משחקני ה"גוסט", התיאטרון היודי הממלכתי ב.ס.ס.ר.

309 דאברושין, י[חזקאל]. מיכאעלס דער אקטיאר. מאסקווע, מעלובע-פארלאג, "דער עמעס", ריגע, פארטייפארלאג, 1940. 122, [2] ע', פורטרטים. 8°. עם שער רוסי בסוף הספר. מיכאעלס הוא מהשחקנים של ה"גוסט", התיאטרון היודי הממלכתי ב.ס.ס.ר.

310 מעסטל, יעקב. אינווער טעאטער. ניו-יארק, שרייבער טעקציע ביים איקוף, 1943. 199 ע'. 8°. = פאלקס-ביבליאטעק, [4]. הספר הוא קומפילציה של ספרים שהופיעו קודם, והחומר קוצר ובמקום שהיה צורך בדבר — הורחב לפי מקורות חדשים. התכן: אריינפיר. פון פורים-שפיל ביו קונסט-טעאטער. דער קריוס. מא' דערנער טעאטער. טעאטער פאר סאסן.

311 AMERICAN FRIENDS OF THE MEXICAN INDIAN JEWS. Indian Jews in Mexico; a brief sketch of the history and the survival of the Mexican Marranos. [Mexico], 1944. [16] p., illus., ports. 8°.

„אידישע וועלטענען“ ח' ב' בסוף הספר (ע' [35]—79):
מוסף ממאמריו האנגליים, תרגם יוסף ליבנון.
מלבד זה עיין גם בדפוס ארץ-ישראל.

ספרות יפה יודית

322 אפאטאשו, יוסף. ווען פוילן איז געפאלן. ניר
יארק, ציקא (1943), 311 ע' 8°. 54 ספורים מחי
היהודים בפולין בזמן מלחמת העולם השנייה ושנה לפניה.
323 אפטער, ש. דער בונט, און אנדערע דערציילונג
גען. ניריארק, שרייבער-סקציע ביים איקוף. (1942).
93 ע' 8°. = פאלקס-ביבליאטעק. 3. ספורים מחי
היהודים בפולין ובאמריקה, נכתבו בשנות 1938—1940;
ספור אחד (פדיון שבויים) היסטורי מתמאה הטי, מקום
המעשה איטליה.

324 גלאטשטיין, יעקב. געדענקלידער. ניריארק,
אידישער קעמפער, 1943, 84, [2] ע' 8°. 21 שיר
בשני מדורות: אין מדבר בליס א מאנדלשטעק. געם א
פונקס און פארשרייב (שירי הזמן).

325 גאדינער, ש. אנדערע מענטשן: דערציילונגען.
מאסקווע, מעלובע-פארלאג, „דער עמעס“, 1940, 287, [1]
ע' 8°. מחי היהודים בס.ס.ר. בשנות העשרים
והשלשים של המאה העשרים.

326 גארדאן, הירש לייב. דראמען. ווארשע, ח.
בושאוא, 1939, 108, [3] ע' 8°. על המעשית: 1938.
התכן: דער מקובל, דער נסתר. — המעשים בישיבות
חלווין 1910 ובארץ-ישראל בזמן מלחמת העולם
הראשונה.

327 גארדאן, ע[ליע]. דערציילונגען און נאוועל.
מאסקווע, מעלובע-פארלאג, „דער עמעס“, 1939, 164, [3]
ע' 8°. ספורים ונובילות מחי היהודים בס.ס.ר.
(בעיקר מההתישבות היהודית), נכתבו בשנות 1927—
1938.

328 טרייסטער, ל. אריבער די ברעגן. ניריארק,
הויפט-פארקויף פארלאג משה שמואל שקלארסקי, 1942.
332 ע' 8°. סיפור מחי היהודים בפולין סמוך
למלחמת העולם הראשונה.

329 לעווי, יוסף הלל. ווען די העלט ברענט.
„דערציילונגען“. לאנדאן, נאראדיצקי, 1943, 96 ע' 8°.

317 קאברין, לעאן. פון דייטש-מעריש צו יידיש
אין אמעריקע. (New York). לאה קעסמאר-ליטעראטור-פאנד
ייט איקוף. (1944), 30, [2] ע' פורטרט. 8°. על
התפתחותה ושיפורה של שפת העתונים היהודיים באה"ב
בסוף המאה הי"ט ותחלת המאה העשרים.

318 GORDON, CYRUS HIRSCH. Ugaritic
grammar; the present status of the linguistic
study of the Semitic alphabetic text from Ras
Shamra. Roma, Pontificium Institutum Bib-
licum, 1940. VIII, 130 p. 4°. = Analecta
orientalia; commentationes scientificae de rebus
orientis antiqui, 20.

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 66, 67, 173.

ספרות יפה עברית של ימי הביניים

319 יהודה בן שמואל הלוי. שירי יהודה
הלוי. הוצאה לעם. אסף שירי קדש וחול ערוך-ומבואר.
על ידי שמעון ברנשטיין. ניריארק, עגן על יד
ההסתדרות העברית באמריקה, תש"ה. XXX, 336 ע' 4°.
שער גוסף באנגלית. בספר זה נאספו 236 שירי קדש
ו-75 שיריחול לריה"ל. בתחלת הספר הקדמה מאת מנחם
ריבולוב (מסעם ההוצאה) ומבוא: דבר אל הקורא (ע'
X—XXX) מאת העורך. ההוצאה מהדורה.

שווארץ, י. י. העברעאישע פאעזיע. עיין מס' 335.

320 MILLAS VALLECROSA, JOSE[P] MARI[A].
La poesia sagrada hebraicoespaniola. Madrid,
1940. XII, 367, [2] p. 4°. = Publicaciones de
la Escuela de estudios hebraicos, ser. A, num.
Consejo superior de investigaciones científicas... Instituto Arias Montano. Es-
cuela de estudios hebraicos.

„שירת-קדש היהודית-ספרות“. מחקר מעמיק על
המסורות היהודים בספר ותרגום רבים משיירה.
מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 79, 83.

ספרות יפה עברית חדשה

321 קומיקו, זלמן ברוך. העולם הצבוע.
מעשים שהיו. מאת זלמן ברוך קאמיקא. תרגם מיהדות
יוסף ליבנון. שקגו, תש"א. 79 ע' פורטרט. 8°.
מחי היהודי האירופאי בארצות הברית. שם המקור:

השער גם באנגלית. ספורים מחיי היהודים בפולין ובגרמניה בזמן מלחמת-עולם הראשונה והשניה ולפניהן.

330 סאכאטשעווסקי, חיאל מאיר. שמע ישראל פון ברא. סאכאטשעווסקי. לאנדאן, דפוס י. נאראנצקי, 1943. 99 [1] ע. 8°. השער גם באנגלית. שיר בשלשה חלקים; שני החלקים הראשונים פורסמו ראשונה בתוך *Jewish Guardian*, 24—29, 1923. החלק השלישי (ע' [51]—99) על מאורעות הזמן נכתב בסוף 1943.

331 פאליאנקער, ה. פון דיעסטער ביז הונג *בעסראבער פארציכונגען*. קיעז, מעלוכע-פארלאג פאר די נאציאנאלע מינדערהייטן אין אוסטריה, 1940. 95 [1] ע. 8°. כולל 8 ספורים.

332 קאזאקאווויטש, עמ[נואל]. שאלעם און כאווע; ראמאן אין פערן, מאסקווע, "אגיו" מעלוכע-פארלאג, דער עמעס, 1941. 205 [3] ע. 8°. עם שער רוסי בסוף הספר. מקום המעשה: ס.ס.ס.ר. בשנות העשרים והשלושים למאה העשרים.

333 ראבלע, פ. גארגאנטיוא און פאנטאגריעל. געקירצטע אויפלאגע, יידיש-אי. קיפניס. קיעז, מעלוכע פארלאג פאר די נאציאנאלע מינדערהייטן אין אוסטריה, 1940. 290 [2] ע. תמונת. 8°. העורך: מ. דובינסקי.

334 ראסיק, ש. צו דער צייט. מאסקווע, מעלוכע פארלאג "דער עמעס", 1939. 124 [2] ע. 8°. שירים. המדורות: אנדער, ר. צו דער צייט. אין יענעם ווינטער. אונטער אנדער זון. פון אייביקן קוואל. באלאדעס. פון דער וועלטיכטונג (שירי פושקין, טוושעו, לערמאן טאו, שטעטשענקא, ר. וואגנער, היינע, געטע, האפין). פון דער סאזעטישער דיכטונג (מ. רילסקי, אשיג מירזא, ו. לעבעדיעווקאמאטש, פאלקסלידער, מ. סוועטלאן, מ. גאלאדני).

335 שווארץ, י[שראל] י[עקב]. העברעאישע פאעזיע. <אנטאלאגיע>. [נידריאק], אידיש-נאציאנאלער ארבעטער-פארבאנד, XV, 357 [10] ע. 8°. הספר כולל תרגומים מהשירה העברית החל מהספרים החיצוניים וגומר בפרישמן וקמינקא. היצירות לא הובאו בשלמותן אלא בהשמטות. התכן: אלטע צייטען און

מיטלאטער: יצירות שמעון בן סירא, משוררים אנונימיים, יוסי בן-יוסי, ינאי, אליעזר הקליר, אמתי בן-שפטיה, רס"ג, רה"ג, רש"י, משולם בן-קלונימוס, שמעון בן יצחק, שמואל הנגיד, רשב"ג, בחי בן יוסף, י. בן-גיתא, רמב"ע, ריה"ל, יהודה בן-גיתא, חייא בן-אלדאודי, רמב"ע, יעקב בן-מאיר, בנימין בן-זרח, קלונימוס בן-יהודה, משה בן יוסף הכהן, מנחם בן-יעקב, אלעזר בן-יהודה, משה בן אליעזר הכהן, אלחנן בן-יצחק, יהודה חריזי, אפרים בן יעקב מבוגא, אליעזר בן-יעקב הכבלי, ענן בר-מרינוס הכהן, שמואל בן-קלונימוס, בנימין בן-אברהם הרופא, משה בן-אברהם, מאיר בן-חזאל, משולם דאסירא, שפיטוב פלקירא, רבי נחום, מהר"ם מרונבורג, ידעיה הפניני, עמנואל הרומי, דניאל בן-יהודה הדיין, יחזקאל הכהן, יוסף אלברדאני, אליעזר אוקריי, שלמה בונפיד, יהודה אברבנאל, יוסף בן-שמואל צרפתי, שמעיה, ישראל נאגארה, יוסף בן-משה גאנסא, שבתאי צבי, שלום שאבאי, יעקב ועמנואל פראנסיס, די תקופה פון השכלה: רמח"ל, מהר"ל, ש. א. ראמאנעלי, אליהו חלפן הלוי, שלום הכהן, שלמה ליווין, רחל מורפורגו, אד"ם הכהן, שד"ל, מיכ"ל, גוטלברג, יל"ג, י. קמינר, ק. א. שפירא, יהודה ליב לויין, שלמה מנדלקין, נ. ה. אימבר, מ"מ דוליצקי, מ. צ. מנה, ד. פרישמן, א. קמינקא.

ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים

336 CITRON, SAMUEL J. Still they come; a play in three scenes and a prologue. New York, Department of Youth and Education, Zionist Organization of America, 1941. 64 p. 8°.

המעשה בביתו של ר' יהודה הלוי בטולידו (פרולוג), באניה ע"י חופי ארץ ישראל (בשנת 1941) ובארץ ישראל.

337 REZNIKOFF, CHARLES. The lionhearted; a story about the Jews in medieval England. Philadelphia, The Jewish Publication Society of America, 5704—1944. [6], 243 p. 8°.

מחיי היהודים באנגליה בתקופת המלך ריצ'רד לב האריה (בסוף המאה ה"ב).

338 WASSERMANN, JACOB. Szilágyi Ernő: Wassermann zsidó önvallomása. Jacob Was-

ז"ל (ע' 104—119). ג. שמן און י. י. וואהלגעלערנער:
אנטשטייאונג און אנטוויקלונג פון ח"ת „עץ חיים“,
מאטעריאלען צו דער געשיכטע (ע' 127—187). י. קמנצקי:
כהן משיח וכהן עובד' ש. ד. כהנא: פסח וחגיגה. ד.
גרויבארט: חילופי גרסאות בתרגום משלי. נחמני: האלמוג.
מ. פינדלינג: שיטת-הכלכלה על-פי התורה. הקבץ מכיל
גם זכרונות, מאמרים קצרים בשאלות החנוך היהודי
באמריקה. ספורים, שירים. ברכות למסד (קרוב ל-250 ע').

343 יידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט.
דאצענטן און מיטארבעטערס פון ייווא 1940—1943.
(ניי-יארק, 1943). 10, 9, 8. יודית ואנגליה. בראש
הרשימה האנגלית: Members of the faculty and contri-
butors to the publications of the Yiddish Scientific
Institute, 1940—1943.
בצורף דיעזע ביוגרפיות קצרות על המורים והעוזרים.
מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 14, 54, 59, 115, 178.

ספרי למוד

344 בכרך, קלמן. הספר: ספר למוד למתחילים.
חלק שני. ספר למוד הלשון אחר „אלף בית“. מאת קלמן
בכרך. מציר ביד: צבי קרוסקין. ניו-יורק, אילת, תש"ב.
[4] 91 ע'. 8. את הקודם ראה קס. שנה י"ח ע'
271.

345 רובינשטיין, שמחה. אנחנו נוסעים —
לארץ ישראל. מאת שמחה רובינשטיין. מציר ביד
אמנון רבינשטיין. חלק א. ניו-יורק, תקומה, תש"א (1940).
130, [5] ע'. מפה, תמונות. 8. תרגילון, מאת שמחה
רבינשטיין, תוכנית א. ניו-יורק, תקומה, תש"א. [2], 62
ע'. 8. במכונת-הכפלה. שם „תרגילון“ רק על
המעטפת; על השער: „אנחנו נוסעים — לארץ ישראל“.
מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 44, 45, 70, 102, 111,
140, 157, 159, 174, 195.

ספרי מדע כלליים בעברית

346 בריטניה הגדולה, צבא. מהנדסים מלכותיים.
אימון מקצועי בחש מלאות. כרכים ב—ג
(מכונות חשמל לזרם ישר, מכונות חשמל לזרם חלופים).
במדבר, 1943. [3], 116 ע'. דיאגרמות, תמונות. 21:16.
בראש השער: פלוגה עברית, 544 לחשמלאות ולמכונאות,
מהנדסים מלכותיים. כ. המ. הת. במכונת הכפלה.
מלבד זה עיין בדפוס א"י מס' 18, 37, 50, 68, 69,
73, 108, 139, 160, 170, 181.

sermanni: A fürthi Messiás. Kolozsvár, 1943.
104 p. 8°. = A Fraternitas kiadó időszerű
zsidó irások sorozata, [11].

מחוך ספרו של י. וסרמן:

Mein Weg als Deutscher und Jude
והקדמה: „הקדמה“ לספרו Die Juden von Zirndorf.

339 Гроссман, Леонид. Лермонтов и культура
Востока. В: Литературное Наследство 43—44:
М. Ю. Лермонтов. Москва, Академия Наук ССР,
1941. стр. [673] — 744, факсимиле, иллюстра-
ции. 8°.

„ליאוניד גרוסמן: לירמונטוב ותרבויות המזרח“. המחבר,
יהודי, מברר במחקרו זה השפעת התנ"ך (הישירה ובעקיפין)
על לרמונטוב, מנתח את דרמת-הנעורים שלו „הספרדים“
ומוכיח שמשפט עלילת-הדם בולדי (1823—1835) השפיע
על המשורר הצעיר.

ספרות הנוער

340 טשרניחובסקי, שאול. חוברת לתלמי-
דים לזכר שאול טשרניחובסקי. מקום: ההסתדרות
העברית באמריקה. New York, ועד החנוך היהודי, תש"ד.
16 ע'. תוים. 8. בראש השער: לכבוד החדש העברי.
לקט מיצירותיו עם מבוא מאת חיים ליף [=וינר].
„ליב קייטקו, שיחה. תרגום מיוונית ילנה בלגנינה.
מוסקבה, הועד המרכזי של אגודת הנוער הלנינסטי
קומוניסטי, 1940.“ — שירים לילדים.

341 ליבנוון, יוסף. ספורים קצרים.
<קבץ א'>. קיודאן, דפוס ש. מובשוביץ, תרצ"ו. 60 ע'.
תמונות. 8. מנוקד. כולל 6 ספורים לבני-הנעורים.
עב שער ליטאי מעבר לשער העברי.

שמועסן מיט קינדער און יוגנד. עיין מס' 255
מלבד אלה עיין גם בדפוס ארץ-ישראל.

חנוך והוראה

342 טאראנטא. תלמוד תורה „עץ חיים“. יובל
ב' 25 יאריגער יוביליי תלמוד תורה „עץ חיים“.
טאראנטא, תש"ג. 48, 496 ע'. לוחות-תמונות, פקסימלים.
8. שער נוסף באנגלית: Jubilee book... Talmud Torah
"Eitz chaim".

ביודית, בעברית ובענגלית. מן התכן: ג. שמן: ר' י. ל.
גרויבארט ז"ל (ע' 13—45). י. בוימאיל: הרב י. רונברג

בתוך כתבי עת

במדור זה ירשם תכן כתבי-עת במדעי היהדות בעברית ובלועזית, וגם מאמרים בודדים מענייני-יהדות, מתוך כתבי-עת כלליים, יכללו כאן מחקרים בלבד ולא ספרות יפה ואף לא עיונים בבעיות ימינו. עתונים חדשים נרשמים גם לעיל במדור "עתונים וקבצים".

בנתיבי התכניקה. תל אביב, הסתדרות המהנדסים הארציכלים והמודרים, אדר תש"ד. מן התוכן: קינקרפלד, י: ארדיכלות בתי הכנסת באיטליה.

בצרון. שנה ו' חוב' ג', ניו-יורק, כסלו תש"ה. מן התכן: אורבאך, ש. ב: תורת הגזע הנאצית ורעיון הבחירה בישראל (ניטשה ור' יהודה הלוי). — רב צעיר: השם "סופר" והגדרתו (פרק מתולדות ההלכה ח"ד שנמסר לדפוס). — אפסוביצר, א: חקר אגדה — ווישניצר, מ: לתולדות עם ישראל במאת השנים האחרונות. — ווינר, ש: לברור היחס של הגאון ר' יחזקאל לנזו להגאון ר' יהונתן אייבשיץ.

שנה ו' חוב' ד', סבת תש"ה. מן התכן: חורגין, ג. א: משנתו של נוימרק ביהדות. — ביימל, י: "סלה" (לחקר המוסיקה בכתבי הקודש). — כהן, ש: רופאים חלוצים בתנועה הציונית (חזונוביץ; פאסמאניק). — פיטרשקה, ש: היחס בין ישעיה א' והתוכחה בחומש ויקרא (פירוש חדש לפסוק ישעיה א' ה).

חוב' ה', שבט תש"ה. מן התכן: חורגין, ג. א: משנתו של נוימרק ביהדות. — שפירא, ד. ש: האלילות והמונר תאות. — קמינצקי, א: הסברות ובאורים לדברים תמוהים בתלמוד. — ווילנסקי, מ: לבירור נוסחאות ב"ד החזקה" להרמב"ם.

הד התנוד. שנה י"ט חוב' ד', תל-אביב, ניסן תש"ה. מן התכן: ורדימון, י: לבעית הקרי העברית. חוב' ח'—ט', איר תש"ה. מן התכן: בן-שבת, ש: החנוך מדורות.

כנסת... לזכר ח' נ. ביאליק, ספר ט', תל אביב, תש"ה. מן התכן: מעובדו של ביאליק—צ'ריקובר, א: שקיעתה של הגולה היהודית במצרים בתקופה הרומית—הינמן, י: הפילוסוף המשורר; ביאור מבחר פיוטים של ר' יהודה הלוי. — רוטשטריין, נ: אוניאה מוסרית וישות אמתית; על תפיסת הדת והיהדות של הרמן כהן. — תשבי, י: בין שבתאות לחסידות; שבתאותו של המקובל ר' יעקב קופל ממזריטש.

ספר כנסת ישראל; מוקדש לתורה ומוסר. כרך ה' חוב' ח' (מ"ט). ירושלים, סבת תש"ה. מן התכן: שאולזון, א: מאמר הנהגת האדם מספר האמונות והדעות לרבינו סעדי גאון ז"ל (העתקה מוסברת שנערכה על יסוד תרגומו של אבן-תבון ז"ל) [המשך].

לשוננו. כרך י"ג חוב' ד', ירושלים, ניסן תש"ה. מן התכן: טורטשינר, ג. ה: בשולי המלון של אליעזר בן יהודה. — זינגר, א. ד: מבעד לעברית; סקירה על דקדוק לשון אוגרית. — כהן, הרב יוסף: ביאורים לענייני דקדוק ומסורה. — אלוני, נ: מקורות לתולדות הדקדוק העברי בימי הביניים. — ריבלין, י. י: גימוסי לשון. — בן-חיים, נ: הסך והסכום. — מלמט, א: הצימוד כגורם לשינוי "הטעמה". — ועד הלשון: מונחי פסיכולוגיה, רשימה ד'.

מאזנים. כרך י"ט חוב' ה', תל אביב, שבט תש"ה. מן התכן: כהן, ישראל: קרח ועדתו. — פולק, א. נ: אחר "כזריה" (הסוף בחוב' אדר).

כרך כ' חוב' א', ניסן תש"ה. מן התכן: כובר, מ: ישראל במצרים. — קויפמן, יחזקאל: עניני מקרא.

מערכות; ירחון לשאלות מדיניות כלכליות וצבאיות. חוב' כ—כא (= כרך ד חוב' א—ב), תל-אביב, תמוז תש"ד. מן התכן: הארץ ערב הכיבוש העברי; מיזלר, ב: כנען שלפני הכיבוש הישראלי. גרסטנג, ג: נשק וביצורים בכנען.

חוב' כד—כה (= כרך ו [?] חוב' ה—ו). אדר תש"ה. מן התכן: ייבין, ש: סיבוש הארץ.

סיני, שנה ח' חוב' ז—ח, ירושלים, כסלו—סבת תש"ה. מן התכן: קאסאוסקי, ח. י: מטעמי לשון. — היינמן, י: בחירת עם ישראל במקרא. — באדט, ב. ה: על הספר הרביעי של החזיונות הסיביליים. — זולאי, מ: קרובה בשבח הצדקה. — כהנא, י. ז: הדפוס בהלכה. — ברומברג, א. י: רש"י וירושלמי. — בן-מנחם, נ: הקדמתו של המאיר לספרו "משיב נפש". — בניהו, מ: לתולדות רבי גדליה קורדובירו. — שלם, נ: ר' יהוסף שווארץ. —

הרופא העברי. שנה י"ז חוב' ב'. נירנבורק, 1944.
מן התכן: גינבורג, ג'. היסטולוגיה תקינה ותיאור האברים
(קביעת מונחים). — גולדין, א. א': מלון רפואי (אנגלי
עברי).

תרכיץ. שנה ט"ז ספר א'. ירושלים, תשרי תש"ה.
התכן: מלמד, ע. צ': כינויו של הנשיא (המלך) במקרא. —
טורטשניר, ג. ה': לפתח חטאת רובץ. — קארל, צ':
המעשר והתרומה. — אפשטיין, י. ג': לארמית בבליית. —
אלוני, ג': מתרגום רס"ג ליתחזקאל. — מירסקי, א': נגינת
צורות עו"י וכפולים. — פירורים: אהרני, י. צלצל. —
קוטשר, י. לכל ארימה. — אפשטיין, י. ג': לרבינו ברוך
מארץ יון. — תשובות והערות: אכרמטון, ש. לירושלמי
שבעות פ"ו ה"ב. — בראון, ג': המקור הערבי של בית
שיר עברי לרמב"ע.

ספר ב'—ג'. טבת—ניסן תש"ה. התכן: זולאי, מ': שמונה
עשרה לרבינו סעדיה גאון. — אפשטיין, י. ג': תשלום
כירוש הגאונים לטהרות. — שלום, ג': לחקר תורת הגלגול
בקבלה במאה ה"ג. — זק, מ. א': שירה יתומה לרב יוסף
בן חסדאי—גרין, י. מ': העוים והעמלקים. — "עממים",
עילמים. — פירורים: טורטשניר, ג. ה': אלכסנדר בעל
הקרניים. — תשובות והערות: בנעט, ד. צ': על בית השיר
של רמב"ע ומקבילו הערבי.

געדאנק און לעבן. באנד 2 נומ' 2—3 ניויארק,
יולי — אקט. 1944. מן התכן: לעשניסקי, י. דאס
איראפעאישע יידנטום אין דער עמאציפאציע עפאכע. —
בערנהאלץ, ש. משה לייב ליליענבלום, דער שרייבער און
קעמפער. — ווינריב, ב. אן העברעאיש — יידישע
קארעספאנדענץ צווישן פראפעסאר וואנעוויל און יידן. —
מאהלער, ר. עמנואל רינגעלבלום (1900—1944). — בחלק
האנגלי, הנקרא The Jewish Review.

Kohs, S. C.: The Jewish community of Los
Angles. — Rosenberg, L.: The Jews of Canada.
— Bavl, H.: Saul Tchernichovsky (1875—
1943). — Grinstein, H. B.: Studies in the
history of Jewish education in New York City
(1728—1860).

באנד 2 נומ' 4. יאנואר. 1945. מן התכן: מינקאו, י. ג':
אלעקסאנדער צעדערבוים, מאנעקריטיקער. —
Fischhoff, E.: Economic attitudes of the Jews in
Bible times.

אלינר, א': השמדה בקרטוגרפיה (למפת ירושלים העתיקה).
חוב' ט. — שבטאדר תש"ה. מן התכן: פישמן, י. ל':
יחוסו תנאים ואמוראים. — זלוטניק, י. ל': שני קטעים
להשלמת "ספר העתים" לר' יהודה אלברצלוני. — כהנא,
י. ז': הדפוס בהלכה. — תשבי, י. כתבי המקובלים ר'
עזרא ור' עזריאל מגירונא. — ברומברג, א. י. רש"י
וירושלמי. — אמר מר: כל רב מבבל ורבי מארעא דישדאל
ורבא משאר ארעין. — קוק, צ. י. לאמתתם של דברי
תורה. — קוק, ש. ח. לשמוש "תנא" ו"תני".

ספר השנה של הסתדרות בני ארץ-ישראל
באמריקה. שנה י'. נירנבורק, תש"ד. מן התכן: נעכעס,
ש. מ. ברתותא. — מלאכי, א. ח. מחברים ארץ-ישראלים
באמריקה (ביבליוגרפיה).

עוונה, שנתון תש"ה. תל-אביב, מרכז "הפועל", ינואר
1945. מן התכן: פינצובר, פ. הרצים של שלמה המלך.

הפרקליט. שנה ב' חוב' ג'. תל-אביב, הסתדרות עורכי
הדין היהודים בא"י, מרץ 1945. מן התכן: שוורץ, צ. י.
הלכות עניים לרמב"ם כמות לדיני עניים באנגליה.

קדם; קובץ לחקר קדמוניות ישראל. ב' ירושלים,
תש"ה. התכן: סוקניק, א. ל': שלשה חותמות עתיקים. —
קלנר, ר. ב. שתי כתובות על גבי חרסים. — סוקניק:
הערה לחרס מתל אצי-אראם. — בנדור, ס. שני מטבעות
לבית סליבוקוס. — סוקניק: למטבעותיו של אגריס המלך.
— סוקניק: מערות קברים יהודיות בסביבות נחל קדרון. —
ייבין, ש. כתובת אוגריטית מארץ-ישראל. — סוקניק:
מיתקנים לשם פולחן המתים באוגריט הכנענית ובשמרון
הישראלית. — דיוו, ר. בשולי בעיית לבנין מקדש שלמה.
— סוקניק: שערי שמרון. — קוטשר, י. מגילה ארמית מן
המאה החמישית לפני סה"נ. — אביגד, ג. מערת אום
אל-עמ. — סוקניק: מצבות יהודיות מצויד. — פרנקל,
א. ה. הערה לכתובת ג' מצויד. — קאסוטו, מ. ד. ה.
התאריכים שבכתובות צוער. — עקביא, א. א. ערכן של
כתובות צוער לכרונולוגיה. — קאסוטו, מ. ד. הכתובות
העבריות של המאה התשיעית בווינסה. — סוקניק: ההיה
"ארון קודש" קבוע בביהכ"ס שבכפר נחופ? — לוי, י.
על גורלם של כלי הקודש אחרי חורבן הבית השני. —
מיזלר, ב. מנהג שרפת המתים. — אלוף, ג. לישוב
היהודי בצוער בתקופה התלמודית.

Bridge Street [Synagogue] to York Street [Synagogue]. — Cohen, M. L.: Caroline Chisholm and Jewish immigration. — Porush, I.: Retrospect of a century old charity. — Marks, E. S.: An early census. — Glass, S. B.: Jews of Goulburn.

THE BIBLICAL ARCHAEOLOGIST. Vol. 7 no. 2. New Haven, May 1944. Cont.: Cameron, G. G.: The Babylonian scientist and his Hebrew colleague.

No. 3, no. 4. Sept., Dec. 1944. Cont.: The significance of the temple in the ancient Near East: Nelson, H. H.: The Egyptian temple. Oppenheim, A. L.: The Mesopotamian temple. Wright, G. E.: The temple in Palestine—Syria. Filson, F. V.: Temple, synagogue, and church.

BULLETIN OF THE AMERICAN SCHOOLS OF ORIENTAL RESEARCH. No. 96. New Haven, Dec. 1944. Part cont.: Glueck, N.: Wadi Sirhan in North-Arabia. — Kramer, S. N.: Dilmun, the Land of the Living. — Sachs, A. J.: Some metrological problems in Old-Babylonian mathematical texts.

No. 97. Feb. 1945. Part cont.: Ginsberg, H. L.: The North-Canaanite myth of Anath and Aqhat. — Glueck, N.: A chalcolithic settlement in the Jordan valley. — May, H. G.: Lachish letter IV: 7—10. — Albright, W. F.: Postscript to Prof. May's article.

BULLETIN OF THE BIBLE READERS' UNION. Vol. 6 nos. 1—6 = nos. 50—55. London, תש"ה Part. cont.: Lazarus, H. M.: Cantillation (contin.). — Coleman, Sh.: Amraphel and Hammurabi. — Levy, S.: New moon to-morrow. — Coleman, Sh.: Pharaoh and the title of Egyptian kings.

BULLETIN OF THE JOHN RYLANDS LIBRARY. Vol. 28. Manchester, 1944. Part. cont.:

ידישע שריפטן. באנד 4 העפט 4. ניו-יורק, 1944. מן התכן: סימאן, ש.: דער נביא מיכה.

ייווא בלעטער. באנד 24 נומ' 1. ניו-יארק, סעפט—אקט 1944. מן התכן: חנינערי מ.: די אידעע פון מיסיע אין טראדיציאנעלן און מאדערנעם יידנטום. — פיין, י.: די לאנדאנער מיסיאנערן—געזעלשאפט פאר יידן און איר ארבעט אין רוסלאנד במשך פון 1919 טון י"ה. — עין, א.: דאס שטעטל סיסלעוויטש. — שאצקי, י.: די אינעווייניקסטע ארגאניזאציע פון דער קהלה. [נמשך בחוברת הבאה]. — שייקאחסקי, ז.: ווי אזוי מען האט אפגעשמוט צמה כרמי אין קארפערנטראס. — גאלד, ב.: יידן אין טערקיי אין די 1880ער יארן. — ג. ז. א. משכיל פון פאר הונדערט יארן וועגן דער יידישער ליטעראטור.

באנד 24 נומ' 2. נאך—דעצ' 1944. דאס קלאסיפיצירן יידישע אימיגראנטן אין די פאראייניקטע שטאטן; אן אויספארשונג פון ייווא און וואס מען קען פון איר לערנען.

THE AMERICAN JOURNAL OF ECONOMICS AND SOCIOLOGY. Vol. 3 no. 4. New York, July 1944. Part. cont.: Wallis, L.: Social conscience and the Bible. — In memoriam: Harry Weinberger, 1885—1944.

ANNUAIRE de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves. Tome 7 (1939—44). New York, 1944. Part cont.: Bickerman, E.: Héliodore au temple de Jérusalem. — Nelson, B. N.; Starr, J. The legend of the divine surety and the Jewish moneylender. — Honigsmann, E.: L'évêché phénicien de Porphyreon (Haifa). — Lieberman, S.: The martyrs of Caesarea.

ARS ISLAMICA. Vol. 10. Ann Arbor, 1943. Part cont.: Schapiro, M.: The angel with the ram in Abraham's sacrifice, a parallel in western and Islamic art.

AUSTRALIAN JEWISH HISTORICAL SOCIETY. Journal and Proceedings. Vol. 2 part 2. Sydney, Dec. 1944. Cont.: Porush, I.: From

Vol. 35 no. 4. April 1945. Cont.: Roth, C.: The Eastertide stoning of the Jews and its liturgical echoes. — Altmann, A.: The Gnostic background of the rabbinic Adam legends. — Wischnitzer, M.; Zeitlin, S.: The history of the Jews in Russia in recent publications. — Klein, H.: Mekilta on the Pentateuch. — Wilensky, M.: No emendation needed.

JEWISH SOCIAL STUDIES. Vol. 7 no. 1. New York, Jan. 1945. Part. cont.: Karbach, O.: The founder of political antisemitism: Georg von Schoenerer.

JOURNAL OF NEAR EASTERN STUDIES. Vol. 3 no. 4. Chicago, Oct. 1944. Part. cont.: Bowman, R.A.: An Aramaic religious text in Demotic script. — Albright, W. F.: The end of "Calneh in Shinar". — Irwin, W. A.: Eccles. 4, 13—16. — Irwin, W.A.: The Tetragrammaton; an overlooked interpretation. — Feigin, S. I.: The origin of "Eloh", "God", in Hebrew.

Vol. 4 no. 1. Jan. 1945. Part. cont.: Neugebauer, O.: The history of ancient astronomy; problems and methods. — Irwin, W.A.: I Kings 7, 20. — Gordis, R.: Corporate personality in Job; a note on 22, 29—30.

JUDAICA. Año 11 no. 128—29. Buenos Aires, feb.-mar. 1944. Numero de pascua. Año 11 no. 133—34. iul.-ag. 1944. Part. cont.: Grinberg J.: La tribu del Yemen (trad. del idisch). — Larrain de Castro, C. J.: Los judíos en Chile colonial. — Grandon, A. F.: Apellidos judíos en la historia de Chile. — Menes, A.: Los oficios manuales entre los judíos en la época bíblica y en la talmúdica (trad. del idisch). — Nunez y Domínguez, J. de: Un poeta judío procesado por la Inquisición de México en el siglo XVI.

* MAN. Vol. 44 nos. 26—52. London, March-April 1944. Part. cont.: Hornblower,

Fish, T.: The place of the small state in the political and cultural history of Ancient Mesopotamia. — Robertson, E.: Samuel and Saul. — Altmann, A.: Saadya's conception of the law. — Goldschmidt, L.: The book מאורעות חזקת. — Robertson, E.: Old Testament stories; their purpose and their art.

CENTRAL CONFERENCE OF AMERICAN RABBIS. Yearbook, vol. 54. Cincinnati, 1944. Part. cont.: Bamberger, B. J.: Individual rights and the demands of the state, the position of classical Judaism. — Atlas, S.: Rights of private property and private profit.

THE CHICAGO JEWISH FORUM. Vol. 3 no. 2. Chicago, Winter 1944—45. Part. cont.: Minkin, J. S.: Joseph Albo; thinker and prophet.

* CORNELL LAW QUARTERLY. Ithaca, N. Y., Sept. 1944. Part. cont.: Rabinowitz, J. J.: The origin of the common-law warranty of real property and of the inchoate right of dower [copied by the English from the Jews in the Middle Ages].

THE HARVARD THEOLOGICAL REVIEW. Vol. 37 no. 4. Cambridge, Oct. 1944. Part. cont.: Swain, J. W.: Gamaliel's speech and Caligula's statue.

Vol. 38 no. 1. Part. cont.: Rowley, H. H.: The nature of prophecy in the light of recent study.

THE JEWISH QUARTERLY REVIEW. Vol. 35 no. 3. Philadelphia, Jan. 1945. Cont.: Albright, W. F.: Is the Mesa Inscription a forgery? — Rabinowitz, L.: The routes of the Radanites. — Chomsky, W.: How the study of Hebrew grammar began and developed. — Zeitlin, S.: Judaism as a religion. — Klein, H.; Orlinsky, H.: On biblical topes — topse.

monuments of the Middle Ages in Germany, I. — Leslau, W.: Texts on Yemenite folklore. — Silberschlag, E.: Tschernichowsky and Homer. — Weiss, A.: The third-century seat of calendar regulation.

THE QUARTERLY OF THE DEPARTMENT OF ANTIQUITIES IN PALESTINE. Vol. 12 no. 1—2. Jerusalem, 1945. Cont.: Hamilton, R.W.: Khirbat Mafjar. Stone sculpture, II. — Schwabe, M.: Khirbat Mafjar. Greek inscribed fragments. — Ory, J.: A Middle Bronze Age tomb at el-Jisr.

TRANSACTIONS OF THE ROYAL SOCIETY OF CANADA. Section 2. = 3rd series, vol. 38, sect. 2. May 1944. Part. cont.: White, W. Ch.: Chinese Jews.

* TULANE LAW REVIEW. New Orleans, March 1944. Part. cont.: Daube, D.: The civil law of the Mishnah; the arrangement of the Three Gates.

G. D.: Cain and Abel; the choice of kind of sacrifice.

THE NATIONAL GEOGRAPHIC MAGAZINE. Vol. 86 no. 6. Washington, Dec. 1944. Part. cont.: Glueck, N.: The geography of the Jordan.

PALESTINE EXPLORATION QUARTERLY. London, July-Oct. 1944. Cont.: Kirk, M. E.: An outline of the ancient cultural history of Transjordan. — Clarke, N.P.: The four north walls of Jerusalem. — Birnbaum, S. A.: On the possibility of dating Hebrew inscriptions. — Shepstone, H. J.: Holy week in Jerusalem.

PROCEEDINGS of the American Academy for Jewish Research. Vol. 14. New York, 1944. Cont.: Atlas, S.; Perlmann, M.: Saadia on the Scroll of the Hasmonaeans. — Halkin, A. S.: Classical and Arabic material in Ibn Aknin's "Hygiene of the soul". — Kober, A.: Jewish

הדפוס העברי בשקלאוו *

מאת

אברהם יערי

את דברי ימי הדפוס העברי בשקלאוו תיאר פריעדבערג בספרו על הדפוס העברי בפולין בפרק מיוחד, שבסופו הוסיף רשימת מאה ספרים לערך שנדפסו בעיר ההיא⁽¹⁾. בסקירה ראשונה אפשר היה לראות שאין רשימתו שלמה, וקצת ספרים חסרים שעלו בזכרוני הוספתי בבקרתי על ספרו⁽²⁾. אולם רק לאחר שעלה בידי לרכוש בשנות המלחמה מאות ספרים מדפוס פולין-רוסיה לבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, וביניהם רבים מדפוס שקלאוו, נתברר לי שבתיאורו של פריעדבערג מרובה הפרוץ על העומד, ולא זו בלבד שנשמטו מרשימתו כשליש מכל הספרים שנדפסו בעיר ההיא, אלא גם זכרם של כמה בתי-דפוס שנדפסו בהם ספרים רבים וחשובים במשך שנים, לא באו בו, ואף רבים מהספרים שנרשמו ומהעובדות שנזכרו נסתלפו במדה מרובה. ואף שגם עתה ודאי לא הגעתי לשלמות באיסוף החומר, דומני שאפשר על יסוד הספרים שבידינו לתאר תמונת תולדות הדפוס בשקלאוו, תמונה שלא תשתנה בהרבה עם הידיעות הנוספות.

בעיירה הקטנה שקלאוו אשר ברייסיין, בפלך מוהילב שעל גדה דנייפר, היה ישוב יהודי עוד במאה השש-עשרה, אך היא עלתה לגדולה לאחר שנת תקל"ב (1772), שנת חלוקת פולין הראשונה, שבה נספחה שקלאוו לרוסיה, ושימשה מרכז מסחרי בין רוסיה ופולין וסוחריה הגיעו עד לרוסיה האסיאטית. בעקבות השגשוג הכלכלי באה פריחה תרבותית ושקלאוו נעשתה למרכז ספרותי, שני במעלה לוויילנא. ממנה יצאו תלמידי הגר"א ר' מנחם מנדל ב"ר ברוך ור' ישראל ב"ר שמואל, שעלו בשנת תקס"ח-תק"ע (1810-1808) לארץ-ישראל, והניחו בה יסוד איתן לישוב האשכנזי החדש; בה היה קן גדול של ההתנגדות לחסידות, ובה נתהוו אחר-כך גם מרכזי לחסידות חב"ד; בה הנצו גם נצנוצי-ההשכלה הראשונים, החל מר' ברוך ב"ר יעקב, שחיבר ספרים עבריים במדעי הטבע; ממנה יצא קול-הקורא הראשון לייסוד עתון עברי ברוסיה עוד בשנת תקס"ד (1804)⁽³⁾. בה נדפסו בפעם הראשונה רוב ספרי הגר"א ע"י בניו ותלמידיו, ובה גם נדפסו בפעם הראשונה ספרי ר' שניאור זלמן מלאדי ובנו ר' דוב בער. בה ישבה משפחת צייטליס-צייטלין, שבה התאחדו תורה וגדולה במקום אחד, ושמעה יצא למרחקים, ומחברים עבריים נמשכו אליה כדי למצוא תמיכה להדפסת ספריהם⁽⁴⁾. משקלאוו הסוחרת עם מרחקי רוסיה נקשר הקשר הראשון בין יהודי אירופה ובין יהודי בוכארה הנדחים⁽⁵⁾. ואין פלא אפוא אם הדפוס העברי פרח בשקלאוו בתקופה ההיא, ובה נדפסו כמאה וששים ספר במשך יובל-שנים ויותר, שנות תקמ"ג—

(*) מאמרי זה הוא המשך לסקירותי על הדפוס העברי בערי פולין ורוסיה; לאשצוב, ברסלב, מינקאווין, זסלב, באהסלב, פאריצק, מינסק, הרובשוב, ברדיטשוב. (קריית ספר, שנה י"ב, י"ג, י"ט, כ', כ"א).
(1) ח. ד. פריעדבערג, תולדות הדפוס העברי בפולניא, אנטוורפן תרצ"ב, עמ' 69—71.
(2) קריית ספר, שנה ט', עמ' 432—439. (3) עיין להלן ברשימה מס' 105.
(4) עיין: משפחות ק"ק שקלאוו... עם הערות והוספות לר' שלמה בערמאן ז"ל, נמסרו לדפוס עם תוספות ומלואים, תקונים וציונים ע"י מיכל רבינוביץ, בתוך "קבץ על יד" סדרה חדשה, ספר א' (י"א), ירושלים תרצ"ו עמ' קל"ה קפ"ו. (הדברים על הדפוס בשקלאוו, שם עמ' קפ"ב, קפ"ו—קפ"ז, הם מקוטעים).
(5) עיין להלן ברשימה מס' 93.

תקצ"ה (1783—1835), ולא עוד אלא שממנה יצאו מדפיסים גם לכמה ערים אחרות ברוסיה ובפולין.

בית־הדפוס הראשון בשקלאוו הוקם ע"י ר' צבי הירש ב"ר אריה ליב למשפחת מרגליות בשותפות עם חתנו ר' שמואל ב"ר ישכר בער סג"ל, שני מדפיסים נודדים שהרבו לפעול להתפתחות מלאכת־הדפוס בערי פולין ורוסיה. ר' צבי הירש יסד בית דפוס עברי בעיר אלעקסניץ בשנת תקכ"ו (1766) והדפיס שם כחמשה־עשר ספר עד שנת תקל"ו (1776)⁶. בשנת תקל"ו עבר לקארעץ, והדפיס שם בשותפות עם חתנו כתריסר ספרים עד שנת תקמ"ב (1782)⁷. מקארעץ עבר לשקלאוו. הספרים הראשונים מבית־הדפוסם בשקלאוו נדפסו בראשית תקמ"ג, והם הספרים "מדרש כונן" ו"ספר מוסר"⁸. בספר השני מתנצל המדפיס על כך שאין הדפוס עדיין "מהודר מאד כי לא נתקנו עלילות הנצרכים לדפוס... כי הוקם... מחדש... וגם הפועלים עדיין אינם עומדים על מקומם הנכון מחמת חסרון הידיעה" והוא מבטיח לתקן את הדבר מכאן ולהבא⁹. בספרים הראשונים הללו נזכר שמו של ר' צבי הירש בלבד, אולם לאחר כך נזכר גם שמו של חתנו, ובשערי־הספרים נאמר שנדפסו "בדפוס החדש אשר הוקם לתפארת ע"י המשותפים... צבי הירש במהו אריה ליב זצ"ל וחתנו... שמואל במהור"ר ישכר בער סג"ל". הם ניגשו למלאכתם במרץ רב, ועוד בשנה הראשונה הספיקו להדפיס שמונה ספרים. בית־הדפוס זה היה קיים עד שנת תקמ"ו (1786), ובמשך ארבע שנות־פעולתו נדפסו בו לפחות 25 ספרים¹⁰. מה גרם להפסקת פעולתו קשה לדעת. אולי התחרות של בית־הדפוס שני שהוקם בשקלאוו בשנת תקמ"ד (עיין להלן), ואולי מותו של ר' צבי הירש, שאין אנו מוצאים עוד זכר לשמו אחר שנת תקמ"ו¹¹. החומר הטיפוגרפי של בית־הדפוס זה עבר לרשותו של האלמנה שרה בת ר' משה סג"ל (אולי אלמנתו של ר' צבי הירש, עיין להלן). שותפו וחתנו של ר' צבי הירש, ר' שמואל ב"ר ישכר בער סג"ל, המשיך את נדודיו. משקלאוו חזר לקארעץ, שבה הדפיס בשנת תקנ"א (1791) את "תקוני הזהר", ובאותה שנה יסד בית־הדפוס עברי גם בפולנאה, והדפיס שם עד שנת תקנ"ג. בשנת תקס"א (1801) יסד בית־הדפוס עברי באוסטרהא, שהיה קיים עד שנת תקע" (1810), ובעוד בית־הדפוס שבאוסטרהא קיים יסד בית־הדפוס שני בברדיטשוב בשנת תקס"ז (1807). בשנת תקע"א (1811) עבר כולו לברדיטשוב והמשיך להדפיס שם עד מותו בשנת תקע"ז (1817)¹². הוא יסד איפוא בתי־הדפוס עבריים בשש ערים והדפיס בהם עשרות־עשרות ספרים במשך חמשים שנה לערך.

בעוד בית־הדפוס הראשון בשקלאוו קיים, נוסד בת בשנת תקמ"ד (1784) בית־הדפוס שני ע"י ר' יעקב ב"ר דוד ובניו גרשון ומרדכי. ראשית מלאכתם היתה הדפסת ספר "מסלת ישרים" לרמח"ל. בית־הדפוס היה קיים עד שנת תקמ"ו (1786), ובמשך שלש שנות־פעולתו נדפסו בו לפחות שבעה ספרים¹³.

בית־הדפוס שלישי בשקלאוו הוקם ע"י האלמנה שרה בת ר' משה סג"ל בשנת

⁶ עיין: פריעדברג, שם, עמ' 60—61.

⁷ עיין: א. טויבר, דפוסי קארעץ, קרית ספר, שנה א', עמ' 302—305.

⁸ בספר "מדרש כונן" נדפסה הסכמת הרב משקלאוו מיום כ"ו מרחשון תקמ"ג, שניתנה למדפיס "בקהילתנו... אור כגבור חלציו להקים משבח הדפוס... וזה יצא ראשונה" (עיין להלן ברשימה מס' 1).

⁹ עיין להלן ברשימה מס' 2.

¹⁰ עיין להלן ברשימה מס' 1—12, 14—15, 18, 21, 23—24, 26—30, 32—33.

¹¹ ובשנת תקמ"ה מוזכר בנו חיים, שהיה מסדר אותיות משקלאוו, את שם אביו בברכת המתים.

¹² עיין להלן ברשימה מס' 42, בקולופון.

¹³ על פעולתו בברדיטשוב כתבתי בפרוטרוט ב"קרית ספר" שנה כ"א, עמ' 100 ואילך, ועמ' 296.

¹⁴ עיין להלן ברשימה מס' 13, 17, 19, 20, 22, 25, 35.

תקמ"ז (1787). לידיה עבר החומר הטיפוגרפי מהדפוס הראשון של ר' צבי הירש וחתנו ר' שמואל ב"ר ישכר בער סג"ל, והיא המשיכה את פעולתו והדפיסה בשנה ההיא את החלק הרביעי של הזוהר, ושלושת חלקיו הראשונים נדפסו שנה לפני כן בדפוס ר' צבי הירש וחתנו¹³. באחד הספרים שהדפיסה באותה שנה נזכר גם שותפה אשר בן יוסף, בשאר הספרים נזכר רק שם האלמנה בלבד, או לא נזכר שם המדפיס כלל. בית-דפוסה היה קיים עד שנת תקמ"ח (1788) ונדפסו בו ספרים מעטים¹⁴. החומר הטיפוגרפי עבר לידי ר' אריה ליב ב"ר שניאור פייווש. בית-דפוס רביעי בשקלאו הוקם בשנת תקמ"ח (1788) ע"י ר' אריה ליב ב"ר שניאור פייווש, שקנה את החומר הטיפוגרפי מידי האלמנה שרה בת ר' משה סג"ל, ועד שנת תקנ"ה (1795) היה המדפיס היחיד בעיר, והדפיס עד שנת תקנ"ו¹⁵, ואולי גם אחר-כך בהעלם שמו. בשנת תקס"ב (1802) הצטרף לבית-דפוסם של שלשת השותפים, שבתי בן בן-ציון, אריה בן מנחם ואברהם בן יעקב סג"ל. (על דפוס זה ידובר להלן) ושותפותו אתם היתה קיימת עד שנת תקס"ד (1804)¹⁶. אולם בשנה ההיא נפרד משותפיו והדפיס ספר אחד לבדו¹⁷, ולא יסף עוד. החומר הטיפוגרפי של בית-דפוסו עבר לידי השותפים ברוך בן אליהו ויצחק בן שמואל (עיין להלן). בית-דפוס חמישי בשקלאו, והוא בית-דפוס חדש מעיקרו, נוסד בשנת תקנ"ה (1795) ע"י אליהו בן שמואל ובנו ברוך. בית-דפוס זה נמצא בבית האדון המיור הבלתי-יהודי קארל יאקובלעוויץ פון בערגער, ונקרא על שמו. בשערי מקצת ספרים שנדפסו שם נזכר שמו בלבד, ובשערי מקצת ספרים נזכר שמו וגם שמותיהם של המדפיסים היהודיים. ונראה שהבעלים האמתיים היו היהודים, ורק מטעמים חוקיים נקרא בית-הדפוס על שמו של הנוצרי. בית-דפוס זה היה קיים עד שנת תקנ"ז (1797) ובמשך שלש שנות קיומו נדפסו בו ספרים רבים¹⁸.

אליהו בן שמואל ובנו עברו לדובראוונא ויסדו בו בית-דפוס עברי שבו נדפסו ספרים בשנות תקס"ב–תקס"ד (1802–1804)¹⁹. הבן ברוך, שעוד בשנת תקמ"ז עבד כפועל במכש בדפוס הראשון בשקלאו, עבר בשנת תקס"ה (1805), לעיר לאדי, והדפיס שם, ביחד עם יצחק בן שמואל, שהיה אף הוא מסדר-אותיות בשקלאו בשנות תקנ"ו–תקס"ט, את הספר "עמודי גולה", הספר היחיד שנדפס בעיר ההיא. בשנת תקס"ז עברו שניהם לשקלאו, ויסדו בית-דפוס משרידי בית-דפוסם שבלאדי ומשרידי בית-דפוסו של ר' אריה ליב ב"ר שניאור פייווש (עיין להלן).

בית-דפוס ששי בשקלאו, אף הוא חדש מעיקרו, נוסד בשנת תקנ"ח (1798) ע"י שלשת

13 פריעדבערג, שם עמ' 70, כותב, שהיא היתה אלמנתו של ר' יעקב ב"ר דוד, בעל הדפוס השני, וזה בודאי לא נכון, ראשית, משום שהחומר הטיפוגרפי שבבית-דפוסה אינו של ר' יעקב ב"ר דוד, אלא של ר' צבי הירש וחתנו. שנית, אילו היה כך, בודאי שהיתה מזכירה בשערי הספרים שהיא אלמנת המדפיס שכבר הדפיס בעיר זו. שלישית, אילו המשיך בית-דפוסו של ר' יעקב ב"ר דוד לפעול, לאן נעלמו בניו גרשון ומרדכי שהשתתפו עם אביהם בחייו? פריעדבערג מסתמך על מגיד, עיר ווילנא, עמ' 60. אולם שם נאמר, שהיא היתה אלמנתו של ר' צבי הירש ב"ר מתתיה הלוי שהדפיס ספרים בשקלאו וממנו ירשה את בית-הדפוס. וגם זה לא נכון, כי לא מצינו מדפיס כזה בשקלאו. ואולי היתה אלמנתו של המדפיס ר' צבי הירש ב"ר אריה ליב, המדפיס הראשון בשקלאו, וממנו ירשה את בית-הדפיס, ומכאן נגרמה לו למגיד הטעות. אבל גם אז יפלא שלא הזכירה בשערי הספרים את שם בעלה המדפיס החרוץ שכבר יצאו לו מוניטין.

14 עיין להלן ברשימה מס' 33, 36, 37, 39, 40.

15 הספרים שהדפיס בתקופה זו עיין להלן ברשימה מס' 42–56, 62, 70.

16 הספרים שנדפסו בשותפותו הארבעה עיין להלן ברשימה מס' 94–106.

17 עיין להלן ברשימה מס' 107.

18 עיין להלן ברשימה מס' 58–61, 63–68, 71, 73–78.

19 עיין: פריעדבערג, שם, עמ' 89–90.

השותפים שבת' בן בן-ציון, אריה בן מנחם, ואברהם בן יעקב סג"ל. בשער הספר הראשון שהדפיסו העלימו את שמם. מהטעם הכמוס עמדם, אולם משנת תקנ"ט ואילך נזכרים שמותיהם בשערי הספרים. בשערי קצת ספרים נדפס דגל מיוחד, ועליו חקוק השם: אברהם מדפיס, שהיה כנראה המומחה, העיקרי²⁰). בשנת תקס"ב (1802) הצטרף אליהם שותף רביעי, ר' אריה ליב ב"ר שניאור פייווש (עיין עליו לעיל). בית-דפוס זה היה קיים עד שנת תקס"ד (1804) ונדפסו בו למעלה מעשרים ספר, ובכללם ספרים גדולים, כגון האלפסי כולו, עץ חיים לר' חיים ויטאל, מגיני ארץ ועוד²¹). אחד השותפים, אברהם בן יעקב סג"ל, עבר לקאפוסט, ויסד שם בית-דפוס עברי בשנת ההיא, יחד עם יצחק בן שמואל²²).

בית-דפוס שביעי בשקלאוו נוסד בשנת תקס"ו (1806) ע"י ברוך בן אליהו ויצחק בן שמואל. הראשון כבר הדפיס בשקלאוו ביחד עם אביו, אליהו בן שמואל, בשנות תקנ"ה—תקנ"ז, ואחר-כך עברו האב והבן לדובראוונא והדפיסו שם בשנות תקס"ב—תקס"ד (עיין לעיל). מדובראוונא עבר הבן אליהו בלבד בשנת תקס"ה ללאדי, ושם הצטרף אליו יצחק בן שמואל (מי שידע שנה לפני כן בית-דפוס עברי בקאפוסט, יחד עם אברהם בן יעקב סג"ל שעזב את שקלאוו) והדפיסו שם את הספר „עמודי גולה". מלאדי עברו שני השותפים לשקלאוו, ועל חומרי-הדפוס שהביאו אתם הוסיפו את החומר שרכשו משרידי בית-דפוסו של ר' אריה ליב ב"ר שניאור פייווש (עיין לעיל). בדפוס שני שותפים אלה נדפסו בשנת תקס"ו שני ספרים²³). אחר-כך נפרד ברוך בן אליהו מהשותפות, ואל יצחק בן שמואל נצטרפו שני שותפים אחרים, והם צבי הירש בן מאיר ויצחק בן שמואל זנזויל סג"ל, והדפיסו ספר אחד בשנת תקס"ט (1809)²⁴). וגם שותפות זו נתפרדה, אבל יצחק בן שמואל המשיך להדפיס לבדו עד שנת תקע"ו (1816)²⁵). ובשנת תקע"ו הדפיס ספר אחד בשותפות עם עזריאל זעליג בן יעקב (עיין עליו להלן)²⁶). בשנת תקע"ז (1817) עשה שוב שותפות עם בנימין בן דוד אריה ליב סג"ל, והדפיסו ביחד ספר אחד²⁷). ושוב נפרד, והמשיך להדפיס לחוד בשנות תקע"ח—תקע"ט (1818—1819)²⁸). ובשנת תקפ"ב (1822) עשה שוב שותפות עם יצחק בן יוסף [מענין] והדפיסו ביחד ספר אחד²⁹). ובזה נסתיימו גלגולי פעולתו במשך 18 שנה בקאפוסט, לאדי ושקלאוו.

בית-דפוס שמיני בשקלאוו נוסד בשנת תקע"ב (1812) ע"י ר' מרדכי ב"ר שמואל הורוויץ. הוא הדפיס לפני-כן בקאפוסט בשנת תקס"ט—תקע"א בשותפות עם ר' ישראל ב"ר יצחק יפה. ובשנת תקע"ב העביר את חלקו בשותפות לשקלאוו, ואף הוסיף חומר טיפוגרפי חדש. בית-דפוסו היה קיים עד שנת תקע"ד (1814). ובמשך שלש שנות קיומו, ובכללן שנת מלחמות נפוליון ברוסיה, נדפסו בו ספרים רבי-כמות, כגון מדרש רבה, מדרש תנחומא, תלמוד ירושלמי מועד עם פירוש קרבן העדה, כל המחזורים עם תרגום עברי-טייטש, וגם הספר „חוסן ישועות" לר' עזרא ב"ר יקותיאל זלמן, מחותנו של המדפיס³⁰). למדפיס זה היה דגל מיוחד שלו, ובאמצעותו המלים: מרדכי הלוי³¹). החומר הטיפוגרפי של בית-דפוס זה עבר לרשות עזריאל זעליג בן יעקב (עיין להלן).

20) עיין ספרי „דגלי המדפיסים העבריים" מס' 169.

21) עיין להלן ברשימה מס' 82—106. 22) עיין פריעדבערג, שם, עמ' 91.

23) עיין להלן ברשימה מס' 111—112. 24) עיין להלן ברשימה מס' 116.

25) עיין להלן ברשימה מס' 120. 26) עיין להלן ברשימה מס' 134.

27) עיין להלן ברשימה מס' 143. 28) עיין להלן ברשימה מס' 146—147.

29) עיין להלן ברשימה מס' 153.

30) עיין להלן ברשימה מס' 121. ובטעות כותב פריעדבערג, שם עמ' 92, שהספר „חוסן ישועות" נדפס

במינסק; ואין פריעדבערג מזכיר את המדפיס הזה בין מדפיסי שקלאוו.

31) עיין בספרי „דגלי המדפיסים העבריים" מס' 187.

בית-דפוס תשיעי בשקלאו נוסד בשנת תקע"ה (1815) ע"י עזריאל זעליג בן יעקב, שרכש את החומר הטיפוגרפי של ר' מרדכי ב"ר שמואל סג"ל הורוויץ, והשתמש אפילו בדגלן לאחר שמחק מתוכו את השם "מרדכי הלוי"⁽³²⁾. בית-דפוס זה היה קיים עד שנת תקפ"א (1821), ובמשך שבע שנות-קיומו נדפסו בו ספרים רבים, ובכללם אחדים בהעלמת שם המדפיס, ועתים גם בהעלמת שם העיר, ובזיוף שם מקום אחר ושם מדפיס אחר (וויז, יאזעף הראשאנצקיא) במקומם⁽³³⁾. בהדפסת ספר אחד בשנת תקע"ו השתתף אותו המדפיס יצחק בן שמואל (עיין עליו לעיל)⁽³⁴⁾.

בית-דפוס עשירי בשקלאו נוסד בשנת תקפ"ב (1822) ע"י יצחק בן יוסף מענין. את הספר הראשון הדפיס בשנה הזאת בשותפות עם המדפיס יצחק בן שמואל (עיין עליו לעיל)⁽³⁵⁾. בשנת תקפ"ה (1825) עבר עם מכשירי-הדפוס לעיר-הפלך מאהלו על נהר דנייפר, כדי להדפיס שם את הספר "חמדת צבי", חידושי ש"ס לר' צבי הירש אב"ד לוקאטש, שהובא לדפוס ע"י בנו ר' יעקב, הרב במאהלו⁽³⁶⁾. והוא הספר היחיד שנדפס במאהלו על נהר דנייפר. בית-דפוסו בשקלאו היה קיים עד שנת תקצ"ה (1835)⁽³⁷⁾.

ואלה שמות הפועלים שעבדו בבתי-הדפוס שבשקלאו במשך כל ימי-קיומם, בסדר א"ב בצורך ציון מלאכתם ושנות פעולתם:

אברהם בן יצחק, חתן יצחק סג"ל, משורר בשקלאו, מסדר אותיות, תקמ"ו—תקנ"ו.
אברהם בן ישראל משקלאו⁽³⁸⁾, מסדר-אותיות, תקס"ג—תקס"ד.
החתן אברהם בן שמחה בונם משקלאו, מסדר-אותיות, תקע"ו.
החתן אהרן בן הילל משקלאו, מסדר-אותיות, תקע"ח.
אהרן בן יעקב מק"ק דובראוונא, מסדר-אותיות, תקס"ו.
אהרן דוד טעבל מק"ק אלעקסניץ, דרוקר, תקמ"ד.
אייזיק בן צבי הירש משקלאו, פרעסין ציהר, תקע"ח.
אליהו בן גבריאל צבי, בעל מגיה, תקס"א⁽³⁹⁾.
אליעזר בן יוסף משקלאו, דרוקר, תקמ"ג.
אריה ליב בן דניאל מק"ק רסנא, מסדר-אותיות, תקנ"ד—תקס"ו.
החתן בנימין בן שמריה משקלאו, דרוקר, תקנ"ו—תקס"ו.
ברוך בן אליהו משקלאו, דרוקר, תקמ"ו⁽⁴⁰⁾.
ברוך בן שלמה זלמן מק"ק ווענגראו, דרוקר, תקמ"ג.
החתן דוב בער בן דן מק"ק האריע, מסדר-אותיות, תקע"ו.
החתן דוב בער בן צבי הירש משקלאו, מסדר-אותיות, תקע"ו.
דוד בן יוסף משקלאו, מסדר-אותיות, תקנ"ו.

(32) אף מדפיס זה לא נזכר ע"י פריעדבערג.

(33) עיין להלן ברשימה מס' 130—142, 144—149, 151.

(34) עיין להלן ברשימה מס' 134. (35) עיין להלן ברשימה מס' 153.

(36) בהקדמת בן-המחבר המביא-לדפוס נאמר: "והמניעה הגדולה [להדפסת הספר]... משום דלא הי' קבוע דפוס במתא דידן [מאהלו] וטריחא לי מילתא לעת זקנותי להיות נודד בכל עת... למקום הדפוס עד שהקרה השם לפני... מוהר"ר יצחק מדפיס משקלאו, ויצחק בא דאתי להכא עם מזבח הדפוס וכל המכשירין למען דפוס ספרא קדישא הדין..."⁽³⁷⁾ הספרים שנדפסו אצלו עיין להלן ברשימה מס' 152—158.

(38) אולי אביו של המדפיס ישראל בן אברהם ב"ק בברדיטשוב ואח"כ בצפת ובירושלים.

(39) הוא שחיבר את הספר "מנחת ידירות", שקלאו תקמ"ו, ואגרת אל יהודי בוכארה, שם תקס"ב. (עיין

להלן ברשימה מס' 34, 93), והוא היה מגיה בדפוס אליהו בן שמואל ובנו דובראוונא בשנות תקס"א—תקס"ד.

(40) בשנת תקנ"ה פתח בשקלאו בית-דפוס יחד עם אביו. (עיין לעיל).

דניאל בן יקותיאל ולמן כ"ץ מק"ק ראסנא, תקמ"ו—תקנ"ו.
 החתן חיים בן יחזקאל מק"ק האריע, מסדר-אותיות, תקע"ו.
 חיים בן צבי הירש⁴¹, מסדר-אותיות, תקמ"ג—תקמ"ח.
 יהודה ליב בן יעקב משקלאוו, דרוקר, תקס"ג.
 יהודה ליב בן ישכר בער מק"ק אסטראווצי, מסדר-אותיות, תקמ"ג.
 יהושע בן משה מק"ק בוחאב, דרוקר, תקנ"ו.
 יוסף בן אליעזר מהוראדנא, דרוקר, תקנ"ט—תק"ס.
 החתן יוסף בן דוד כ"ץ משקלאוו, מסדר-אותיות, תקע"ו.
 החתן יוסף בן כתרילא משקלאוו, מסדר-אותיות, תקנ"ו.
 יוסף בן שלמה מק"ק גריידינג, דרוקר, תקמ"ג.
 יוסף תנחום מק"ק הארקי, העוסק-במכבש, תקע"ד.
 יעקב ראובן בן הלל משקלאוו, מסדר-אותיות, תקע"ד.
 יעקב בן שלום שכנא, מגיה, תקנ"ח—תקס"א.
 החתן יצחק בן זאב מק"ק יאנוויץ, מסדר-אותיות, תקס"ו.
 יצחק בן שמואל משקלאוו, מסדר-אותיות, תקנ"ו—תק"ס⁴².
 יצחק אייזיק בן דוד משקלאוו, דרוקר, תקמ"ו—תקס"ו.
 יצחק אייזיק בן ראובן משקלאוו, מסדר-אותיות, תקע"ד.
 הבחור יקותיאל ולמן בן משה כ"ץ מק"ק רסנא, מסדר-אותיות, תקנ"ד.
 ירוחם פישל בן כתרילא (או: אכתיאל), מסדר-אותיות, תקמ"ח—תקס"ד.
 ישראל בן אריה ליב מ"מ דק"ק אורשי, מגיה, תקס"ד.
 ישראל יוסף בן מאיר מק"ק הראדאק, העוסק במכבש, תקע"ד.
 מאיר בן יוסף מק"ק הראדאק, העוסק במכבש, תקע"ד.
 החתן מאיר בן שלמה מק"ק קארעץ, מסדר-אותיות, תקמ"ו—תקמ"ז.
 מנחם מן בן משה משקלאוו, דרוקר, תקנ"ב—תקס"ד.
 מרדכי בן יעקב מק"ק אלעקסניץ, פועל במכבש, תקמ"ח.
 הבחור משה בן יעקב מהוראדנא, זעצר, תקנ"ט.
 משה בן יצחק משקלאוו, העוסק במכבש, תקס"ו.
 נחום בן שמואל משקלאוו, מסדר-אותיות, תקס"ו.
 ניסן בן מנחם נחום משקלאוו, העוסק במכבש, תקע"ד.
 נפתלי צבי בן ניסן משקלאוו, מגיה, תקמ"ז.
 צבי הירש בן דוד מקאפוסט, מסדר אותיות, תקע"ו.
 צבי הירש בן יהודה (או: אריה ליב) משקלאוו, זעצר, תקנ"ט—תקס"ג.
 שלום פרידמאן בן משה יעקב כ"ץ מק"ק טלאטשין, דרוקר, תקס"ג—תקס"ד.
 שלמה בן אברהם משקלאוו, דרוקר, תקמ"ז—תקנ"ו.
 שלמה בן אברהם מק"ק רמנאוו, דרוקר, תקנ"ה.
 שלמה בן ישראל משקלאוו, זעצר, תקנ"ז—תקס"ד.
 שלמה יצחק בן ראובן משקלאוו, מסדר-אותיות, תקע"ד.
 שמחה זימל בן יחזקאל מהוראדנא, מסדר-אותיות, תקנ"ט⁴³.

(41) בן המדפיס הראשון בשקלאוו.

(42) אחר-כך בעל בית-דפוס בלאדי ובשקלאוו (עיין לעיל).

(43) היה אחר-כך בעל בית-דפוס בחוראדנא. (עיין: פרידבערג, שם, עמ' 73—74).

אלה שמות 54 המסדרים ("ועצרים"), מגיהים ועוסקים במכבש (דרוקרים, פרעסין-ציהר) שעבדו בדפוס שקלאוו, רובם משקלאוו גופא, ומקצתם באו מערים אלה: אורשי, אלעקסניץ, אסטראווצי, בוחאב, גריידינג, דובראוונא, האריע, חארקי, הוראדנא, הראדאק, ווענגראב, טלאטשין, יאנוויץ, קאפוסט, קארעץ, רמנאו, רסנא, רבים מהם באו עם המדפיסים הנוודים.

*

רוב הספרים שרשמתי ברשימה דלקמן ראיתי בעיני, ורובם נמצאים בגנזי בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. חמשה ספרים ראיתי בגנזי ד"ר י. מ. הלמן בירושלים, ושלושה ראיתי בגנזי מר שלמה שוקן בירושלים, וצינתי את מוצאם ליד אותם הספרים ברשימה. ואני מחזיק טובה לבעלי הגנזים הללו שפתחו לפני את אוצרותיהם. את הספרים שלא ראיתי רשמתי לפי רשמיהם וצינתי בכל אחד מהם את מראה-המקום לרשימה. ואף הפעם אני מבקש מכל מי שיש בידו להוסיף לרשימתי שיבוא ויוסיף, ומני ומנייהו תסתייע שמעתתא.

רשימת הספרים שנדפסו בשקלאוו

תקמ"ג

1 ספר מדרש כונן אשר כבר היה לעולמים... ראינו להדפיסו בדפוס חדש ונייר יפה ואותיות חדשים ובדיו שחור... נדפס פה ק"ק שקלאוו תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויטש זאריטש יר"ה. בדפוס החדש אשר הוקם לתפארת ע"י... צבי הירש בהרבני מ' אריה ליב אשר היה מקדם מדפיס בק"ק קארעץ ובק"ק אלעקסניץ... [תקמ"ג]. [1], 12 דף. 80.

10:16 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם הסכמת ר' ישכר בער במהר"ל בשקלאוו, מיום כ"ו מרחשון תקמ"ג. ההסכמה ניתנה למדפיס "בקהילתנו הרמה יצ"ו אור כגבור חלציו להקים משבט הדפוס להדפיס ספרים ישנה וזה יצא ראשונה ספר מדרש כונן..."

שמות הפועלים לא נזכרו.

2 זה ספר מוסר אשר מימים רבים לא היה על מכבש הדפוס ועכשיו התעוררנו א"ע על הדפוס אותו לכבוש ונדפס בכל מיני יופי לבל יהא בו שמץ ודופי על נייר לבן ודיו שחור כאשר עפעפיכם יישירו נגדיכם. נדפס פה ק"ק שקלאוו תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויטש זאריטש... בדפוס חדש אשר הוקם לתפארת ע"י... צבי הירש בהרבני... אריה ליב אשר היה מקד' בעל מדפיס בק"ק קארעץ ובק"ק אלעקסניץ, בשנת אורח ח"ים תוכחת מוסר לפ"ק [תקמ"ג]. 17 דף. 80. 10:16 ס"מ (אותיות רש"י).

מעבר לשער נדפסה "התנצלות המדפיס" וזה לשונה: צחית במו פי יהיה להתנצל לפני כל יודעי דת ודין לדון אותי לכף זכות... והיינו מה שאין הדפוס עדיין לא מהווה מאוד כי לא נתקנו עליו... הנצרכי לדפוס כי הוקם המכבש הדפוס מחדש כי החסרון לא יוכל להמצא עדיין וגם הפועלים עדיין אינם עומדים על מקומם הנכון מחמת חסרון הידיעה מלאכה זו הנקיה, ואצפה לאל ית' ברוב הימים הרבה הידיעה וגם יתמלא כל צורכי הדפוס אשר עדיין הם חסרים..."

הקולופון: "גודת ה' מאד בפינו, ובתוך רבים נהללנו, אשר עד כה עזרנו, ספר מדרש כונן וספר המוסר שהדפסנו, כן ה' אליקנו עשות ספרים אין קץ יכוננו, ויהי נועם ה' עלינו. ואם המסדר האותיות יהודה ליב במהר"ר ישכר בער יצ"ו מק"ק אסטראווצי הסמוך לק"ק אפט, ונאם הדרוקר ברוך במהר' שלמה זלמן יצ"ו מק"ק ווענגראב ולעת עתה עוסקים במלאכת הקודש בק"ק שקלאוו."

בראש הספר כתוב: "ספר מוסר... ראה זה חדש... נמצא בכתובת יד ושם המחבר נעלם אף
אחר החקירה וחפוש בניירות נבנה מן צ"א בתים... ונתחלק לשבעת ימי המעשה את האור העשה
בבוקר ואת השני בין הערבים... בנתיבת דרך חיים ותוכחות מוסר...".

3 אורחות חיים חברו רבנו אשר... והמה דברי תוכחת מוסרים... וירא... מוהר"ר
יום טוב, הוא בעל תוספות יום טוב, לחלקו לחלקים שבעה... וצוה לאמר חלק א' דבר
יום ביומו בקהילתו... ולאשר חפץ... להצדיק אף לבלתי יודעים... בלשון הקודש ע"כ העתיקו
ג"כ ללשון אשכנז... ועוד נתוסף בו צוואת של רבינו... שעפטיל... הובא לבית הדפוס במצור...
מוה"ר יוסף בהרבני... אברהם בהגאון מוהר"ר שמואל אב"ד דגליל עליון... שקל אוו, בלי
שם המדפיס. [תקמ"ג]. 28 דף. 12°. (אותיות מרובעות ואותיות צור). (עפי"ו וויענער, קהלת
משה, מס' 914).

עם הסכמת ר' ישכר בער משקלאוו, משנת תקמ"ג.

4 ספר באר אברהם על ש"ע י"ד... מה"ל שחיטה עד ה"ל י"ג... דלה דלה... מעמק
הבאר ומעיינותיו... כל דין ודין... חיברו... מוהר"ר אברהם דוב בער בהרבני... מ' שלמה
ז"ל ה"ה אב"ד דק"ק ארשא... נדפס פה ק"ק שקל אוו תחת ממשלת האדון... סימאן
גוורילאוויטש זאריטש יר"ה בדפוס החדש אשר הוקם לתפארת ע"י... צבי הירש בהרבני...
אריה ליב ממשפחת מרגליות אשר היה מקדם בעל מדפיס בק"ק קארעץ ובק"ק אלעקסנדין, לסדר
ולפרט טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף לפ"ק [תקמ"ג]. 75 דף. 20°. 21:33 ס"מ. (אותיות
מרובעות ואותיות רש"י).

עם הסכמות אלו: הסכמת ר' אברהם קאצנלפוגין אב"ד בריסק דליטא, מיום כ"ח אייר תקל"ד;
הסכמת ר' שמואל אב"ד ווילנא, מיום א' דר"ח חשוון תקמ"ג; הסכמת ר' ישכר בער במהר"ל משקלאוו,
מיום כ"ב אדר תקמ"ג; הסכמת ר' יצחק אברהם ב"ר אשר אב"ד מינסק, מיום ר"ח אדר תקל"ב;
הסכמת ר' אברהם שמואל ברי"י איסרל אב"ד מאהלוב, מיום כ"ז סיון תקל"ז; הסכמת ר' יוסף ב"ר
אלכסנדר אב"ד בעליגטש, ניתנה בשקלאוו ביום ה' אלול תקכ"ז; הסכמת ר' גרשון גינזבורג אב"ד הארקי,
מיום ח' אדר ראשון תקמ"ג; הסכמת ר' אברהם ב"ר שלמה ז"ל מ"מ דק"ק שקלאוו (אחיו של הגר"א),
מיום י"ז אדר ראשון תקמ"ג; הסכמת ר' שמואל סג"ל אב"ד פוהאניטש, מיום כ"ז טבת תקל"א;
הסכמת ר' משה ב"ר דוד אב"ד גניזין ולע"ע רב"ד קראטשיץ, מיום ר"ח אב תק"ב.
נדפס רק עד סוף סימן צ"ז, ועל כך באה הודעה מהמחבר בסוף הספר (מחמת הוצאות הדפוס).
בסוף הספר נדפס שיר (תחלתו: חיים וחסד עשית עמדי) מאת המסדר אותיות חיים בן צבי
הירש מדפיס בשקלאוו; ושיר (תחלתו: יוסף ה' לי ברכה שלימה) מאת הורוקר יוסף ב"ר שלמה מק"ק
גריידינג ולע"ע עוסק במלאכת הקודש בק"ק שקלאוו.

5 ספר מורה צדק... על הלכות בציעות הפת [עם הפנים] אשר חיבר... מהור"ר
יעקב ז"ל (ברבי יהודה) אשר היה מגיד מישרים ומורה צדק... פה ק"ק שקלאוו והובא לבית
הדפוס ע"י בנו הרב... אהרן נר"ו שהיה אב"ד בק"ק פראפאסיק ובק"ק קראסנא פאליא וכעת
ד"ץ ומ"מ בכמה חברות ובראש' חברה לזוי גומלי חסדים דקהילתינו יצ"ו. ננדפס פה ק"ק
שקל אוו תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאוורילאוויץ זאריץ יר"ה בדפוס החדש אשר הוקם
לתפארת ע"י... צבי הירש בהרבני... ארי' ליב יצ"ו ממשפחת מרגליות, לפרט ויקם עדות ביעקב
ותורה שם בישראל לפ"ק [תקמ"ג]. [2]. 50 דף. 40°. 16:20 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם הסכמות אלו: הסכמת ר' ישכר בער במהר"ל משקלאוו, מיום ח' כסלו קהל"ת יעקב
לפ"ק (מהמלה השניה יש למנות רק הב' ועולת תקמ"ג); הסכמת ר' חנוך הענוך ב"ר שמואל שיק

משקלאו, מיום ח' כסליו תקמ"ג; הסכמת ר' אלי' ב"ר משה שפירא, דיין שקלאו, מיום ח' כסליו תקמ"ג; הסכמת ר' יעקב ב"ר ירחמיאל כ"ץ דיין שקלאו, מיום ט' כסלו תקמ"ג. — עם הקדמת בן המחבר המביא לדפוס ובה ידיעות שונות על המחבר; אחרי ההקדמה מודה בן המחבר לר' יוסף ב"ר העשיל מק"ק סלוצק שהוליד זה מכיסו לצורך הדפסת הספר.

הדף האחרון כולל לוח הטעות ולוח ראשי תיבות.

בסוף דף מ"ט הקולופון: „על ידי הפועל... המסדר אותיות... יהודא ליב במהרה ישכר בער יצ"ו מק"ק אסטראווצי, ועל ידי הפועל... הדווקר ברוך במהרה"ר שלמה זלמן יצ"ו מק"ק ווענגראו".

6 עין דור להיות כי החלק ראשון משלשת הנפת מעט הכמות ורב האיכות כי התייבחר הנחמד הזה מיוסד על התחלת ראשונות המולידות מושכלים שניים להעיר הנפש הערה והוכרה בדרך קצרה וראוי שהיה לעינים תמיד להגות בו ולהוסיף עלי' והפך בו וילדהו כי הוא מעורר אהבת האל... ובו דברים טובים דרושים... הדור הביטו וראו תועלותיו כי רבים כי נתוסף בו חלק הדקדוק... כולל כל כללי ספרי הדקדוק וכל בניני הפעלי' ובנייניהם ופירושם בל"א [בלשון אשכנז]... נעשה ע"י איש שלומי אמוני ישראלים פרי קדש הלולים ה"ה כבחיר ה' נחבא אל הכלים ע"כ לא נזכר שמו בשערים אשר בהלכה מצוינים... נדפס פה ק"ק שקלאו תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ יר"ה, בדפוס החדש אשר הוקם לתפארת ע"י המשותפים... צבי הירש במהו' ארי' ליב זצ"ל וחתנו... שמואל במהו"ר ישכר בער סג"ל, בשנת תקמ"ג לפ"ק, [36 דף, חסר הסוף], 8°. 11:17 ס"מ. (אותיות רש"י).

20 הדפים הראשונים כוללים דברי-מוסר, ומשם ואילך עניני דקדוק.

לפי דברי המחבר בהקדמתו התכוון לכתוב חלק שני בשם „דור סתם" וחלק שלישי בשם „לנפת דור". חלקים אלה לא נדפסו.

לפי הרמז שבשער „נחבא אל הכלים" ולפי שם הספר, היה כנראה שמו של המחבר: שאלו. אצל פריעדבערג בטעות: עין דור.

7 קונטרס מהגאון... מוהר"י [ר' יהושע] ולק כ"ץ זצ"ל בעל הסמע... במצות ובהוצאות... יהוד' ליב במ' חיים זעלג. שקלאו, בדפוס המשותפים... צבי הירש בן ארי' ליב וחתנו שמואל בן ישכר בער, אשר היו בעל מדפיסי' בק"ק קארעץ ובק"ק אלעקסניץ. תקמ"ג. 12°. דף.

עם הסכמת ר' ישכר בער שהיה אב"ד סלוצק, נחתה בשקלאו ביום י"א ניסן תקמ"ג.

8 קצור מצות גדול... במצות ובהוצאות... יעקב במהו"ר דוד זצלה"ה. נדפס פה ק"ק שקלאו תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ, בדפוס החדש אשר הוקם ע"י... צבי הירש בהרבני... אריה ליב... בשנת זכרו תורת משה עבדי לפ"ק [תקמ"ג]. 60 דף. 8°. 10:16 ס"מ. (אותיות רש"י).

הקולופון: „על ידי הפועל... המסדר האותיות יהודא ליב במ' ישכר בער יצ"ו מק"ק אסטראווצי, ועל ידי הפועל... הדווקר מ' אליעזר במהו"ר יוסף יצ"ו מק"ק שקלאו, על ידי הפועל... הדווקר ברוך בהר"ר שלמה זלמן יצ"ו מק"ק ווענגראו". לא נכלל ברשימת פריעדבערג.

תקמ"ד

9 ספר הבהיר... ובהיות כי ראה ראינו כי לא נמצאים אף אחד בעיר... והולנו זהב מכיסנו להדפיסו... בכרך קטן... נדפס פה ק"ק שקלאו תחת ממשלת אוניונו... סעמיאן

גוורילאוויטש זאריטש... בדפוס המשותפים... צבי הירש בהמנוח... ארי' ליב וחתנו... שמואל במוהר"ר ישכר בער סג"ל לפרט ועתה ראו אור בהיר בשחקים לפ"ק [תקמ"ד] 25 דף. 8° 10:18 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם הסכמת ר' ישכר בער במהריל משקלאו, מיום ט"ז מנחם-אב תקמ"ד. ההסכמה ניתנה לר' ישראל ב"ר יצחק מקאפוטס המביא לדפוס ספר זה וספר ברית אברהם (עיין בערך הבא) — בסוף ההסכמה באה הודעה כי "הרב... מוהר"ר אברהם במוהר"ר שלמה ולמן... מ"מ דק"ק שקלאו (אחי הגר"א) אמר עם הספר כהדא... ומחמת צנזורתו לא בא על החתום".

10 ספר ברית אברהם שחיבר... מוהר"ר אברהם במוהר"ר שבתאי הלוי וצלה"ה הורוויץ... לדעת חכמה ומוסר... ובהיות פי ראינו שספר זה אינו בנמצא... הדפסנו אותו פעם שנית... בכרך קטן... נדפס פה ק"ק שקלאו תחת ממשלת אדונינו... סימאן גוורילאוויטש זאריטש... בדפוס המשותפים... צבי הירש בהמנוח... ארי' ליב וחתנו... שמואל במוהר"ר ישכר בער סג"ל לפרט והמה בעלי ברית אברהם לפ"ק [תקמ"ד] 32 דף. 8° 10:16 ס"מ. (אותיות רש"י).

הובא לדפוס ע"י ר' ישראל ב"ר יצחק מקאפוטס. (השוה הכפר הקודם).

11 ספר חובות הלבבות מהרב... רבינו בחיי הדיין הספרדי ב"ר יוסף וצ"ל... ועתה נתחדש בדפוס חדש עם פי... מרפא לנפש (מאת ר' רפאל ב"ר זכריה מענדל וצ"ל שהיה דיין בק"ק פפד"א מק"ק יאמפלא ולע"ע מתגורר בק"ק שדה לבן)... הובא לבית הדפוס במצות ובהוצאת המשותפים... אשר בן... יוסף פרעמסלר מק"ק זאלקווי ושותפיו... אהרן בהתרגי מו' משה מרדכי מק"ק רעזלא ולע"ע בק"ק זאלקווי. נדפס פה ק"ק שקלאו תחת ממשלת האדון... סעמיאן גוורילאוויץ זאריטש, בדפוס המשותפים... צבי הירש בהמנוח ארי' ליב... וחתנו... שמואל במוה"ר ישכר בער סג"ל, לספר לפרט מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך לפ"ק [תקמ"ד] 112 דף. 8° 10:16 ס"מ. (הפנים באותיות מרובעות והפירוש באותיות רש"י). חלק שני. שם תקמ"ד. 122 דף. (עפ"י וויענער, קהלת משה מס' 3923).

עם הקדמה מפורטת מאת המפרש.

בסוף חלק א' נדפסו דברי המדפיסים לחתימת הספר.

הקולופון לסוף חלק א': "ותשלם המלאכה ביום ו' ע"ש קודש ערב ר"ח תמוז בשנת קרעו לבנכם ואל בגדיכם [תקמ"ד]. עם שיר, תחילתו "אף כי ראיתי כי פעולתי ומחשבותי עשיתי וגמרתה מלאכתי", סימן אהרן, וחתום: "נאום הפועל... הדרוקר אהרון דוד טעבל מק"ק אלעקסניץ ולע"ע עוסק... בק"ק שקלאו".

זהו מהדורה שניה של הספר עם פירוש זה; מהדורה ראשונה נדפס באלעקסניץ תקל"ד.

12 ספר מעיין החכמה... וכבר היה לעולמים פעם ראשון בק"ק אמשטרדם שנת א' ת' מלבנון כלה לפ"ק... ופעם שני בק"ק ברלין שנת ו' ב' ענבי ס' ו' ת' ה' לפ"ק וכעת ליוקר מציאותו... הדפסנו אותו בדיו שחור על נייר טוב ובהג"ה מדויקת... נדפס פה ק"ק שקלאו תחת ממשלת אדונינו... סימאן גוורילאוויטש זאריטש, בדפוס המשותפים... צבי הירש בהמנוח... ארי' ליב וחתנו... שמואל במוהר"ר ישכר בער סג"ל, לסדר ולפרט וזאת הברכה אשר ברך משה [תקמ"ד] 7 דפים. 8°.

הקולופון: "תם ונשלם... יום ה' ט"ב אלול לסדר ולפרט והחכמה מאין תמצא לפ"ק... [תקמ"ד].

לא נרשם ברשימת פריעדבערג.

13 ספר מסילת ישרים כולל כל עניני מוסר ויראת ה' חברו... כמפורסר משה חיים לוצאטו זלה"ה ומחמת רוב תועלתו וחשיבותו אינו כנמצא הדפסותיו בכרך קטן... נדפס פה שקלאוו תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ ואריץ... בדפוס... יעקב במה' דוד ובניו המחוקקים... גרשון... ואחיו... מרדכי... בשנת תקמ"ד לפ"ק. דף. 46. 8°.

10:15 ס"מ. (אותיות רש"י).

14 מסכת שקלים דבני מערבא עם פירוש מספיק כפי שנדפס מקדם על ידי... מוהר"ר אליה ועתה נחוסף עליו תוספות מרובה מפירש"י ומברטנורא ומפירוש הגאון תוספת יום טוב ז"ל ושאר ספרים וחדושים ובתקון כל הטעיות שנפלו בראשונים. ואיזה קושיות ופרוקי מדלי אני הצעיר יעקב (בן ר' שמשון) מקראקא חתן הגביר... שמעון וויצנהויז. נדפס פה ק"ק שקלאוו תחת ממשלת האדון... סימאן גאורילאוויטש ואריטש, בדפוס אשר הוקם לתפארת על ידי המשותפים... צבי הירש בהמנות... אריה ליב... וחתנו שמואל במוהרר ישכר בער סג"ל אשר היו מקדם בעלי מדפיסים בק"ק קארעץ, לפרט בשנת מחצת השקל בשקל הקודש לפ"ק [תקמ"ד]. דף. 48. 8°.

12:20 ס"מ. (הפנים באותיות מרובעות, והפירוש באותיות רש"י).

אצל פריעדבערג בטעות: תלמוד ירושלמי (סחם).

15 ספר הישר על תוכחת מוסר חברו רבינו יעקב תם [והוא לר' זרחיה היוני] אשר נדפס באמשטרדם... נדפס פה ק"ק שקלאוו תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ ואריץ... בדפוס החדש אשר הוקם לתפארת ע"י המשותפים... צבי הירש בהרבני... אריה ליב... וחתנו... שמואל במוהר"ר ישכר בער סג"ל אשר היו מקדם בעלי מדפיסים בק"ק קארעץ ובק"ק אלעקסניץ, בשנת ת"ס ויושר יצ"ר לפ"ק [תקמ"ד]. 40 דף. 8°.

10:16 ס"מ. (אותיות רש"י).

בסוף הספר נדפס: תוכחה לרבי שלמה (תחילתה: שכחי יגונך נפש הימיה); תוכחה אחרת (תחילתה: בן אדמה יזכור במולדתו); תוכחה לרבי אברהם י' עזרא (תחילתה: אין מלה בלשוני מפני כובד דונוי).

פריעדבערג רושם בטעות: תקמ"ה.

16 פרקי רבי אליעזר. שקלאוו תקמ"ד. (פריעדבערג, בית עקד ספרים, בערכו).

17 ציון במשפט והוא אבני זכרון לבני ישראל... שלא תשתכח תורה מישראל עפ"י מסורת וסימנים חברו... מ' אהרן במו' ישראל זלה"ה בעל מחבר תורת אהרן ומנת אהרן ויגד אהרן ומדת אהרן ובג המלך ושערי ציון על ארבע' ש"ע ועל משניות ועל שבע חכמות ממשפחת ברודא ומשאל המלך זלה"ה ומגזע איטינגין. והובא לבית הדפוס ע"י בנו הרב... ניסן אב"ד דק"ק ראדון... נדפס פה שקלאוו תחת משלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ ואריץ בדפוס חדש של... יעקב במו' דוד ובניו גרשון... ושם השני... מרדכי... לפרט נזכה לשמוע במבשר ציון לפ"ק [תקמ"ד]. 32 דף. 8°.

10:17 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם הסכמה חתומה על ידי אלה: משה יהושע הלוי הורוויץ אב"ד הראדנא; שמואל חתונה בגליל עליון [צפת]; ישכר בער במהר"ל משקלאוו; חיים אב"ד שעפ"י — עם הקדמת בן המביא לדפוס. ובסופה הוא מוכיר לשבח את ר' צבי ב"ר נתן נטע מבית שאול המלך, שסייע בידו.

הספר מסודר לפי הלכות שלחן ערוך חושן משפט.

נדפס בשני טורים ובראשם כתוב: אבן ספיר ואבן תקומה, אבל אין כל חלוקה בגוף הספר.

18 ספר שערי זמרה והוא חלק שני מספר שערי תורה שחברתי אני... שלמה הכהן

נקרא זלמן הענא והוא כולל הנגינות והטעמים. נדפס פה ק"ק שקלאוו תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ... הובא לבית הדפוס ע"י... ישכר בער במו' מנחם נחום... בדפוס אשר הוקם לתפארת ע"י המשותפים... צבי הירש בהמנוח מו' אריה ליב וחתנו מו' שמואל במו' ישכר בער סגל אשר היו מקדם בעלי מדפיסים בק"ק קארעץ ובק"ק אלעקסניץ, בשנת תקמ"ד לפ"ק. [8] דפים. 8°. 11:18 ס"מ. (אותיות רש"י).

בסוף הספר שיר מאת המחבר, סימן שלמה הכהן, תחילתו: "שפל ערכי אני מכיר".

תקמ"ה

19 ספר **אותיות דרבי עקיבא** זצ"ל... נדפס פעם ראשון בויניציאה ושנית בק"ק קראקא ושלישית בק"ק אמשטרדם ומגדל חשיבותו אינו בנמצא... התעוררנו להדפיסו... נדפס פה ק"ק שקלאוו תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ, בדפוס... יעקב במהור"ר דוד ובניו המחוקקים... גרשון והרבני... מרדכי... בשנת תקמ"ה לפ"ק. 28 דף. 8°. 10:17 ס"מ. (אותיות רש"י)

20 **אורחות צדיקים**... שקלאוו, בדפוס יעקב בן דוד ובניו גרשון ומרדכי, תקמ"ה. 49 דף. 4°. (אותיות רש"י ואותיות מרובעות). (עפ"י וויענער, קהלת משה, מס' 928).

21 ספר **אורחות צדיקים**... אויף טייטש גימאכט... נדפס פה ק"ק שקלאוו תחת ממשלת האדון... סעמען גאורילאוויץ זאריץ, [בדפוס צבי הירש ב"ר אריה ליב וחתנו שמואל בן ישכר בער סג"ל]. [34] דף. 8°. 11:18 ס"מ. (אותיות צור"ר). מקום שמות המדפיסים ופרט השנה קרוע. את שמות המדפיסים השלמתי עפ"י המסגרת הקישונית. לא נרשם ברשימת פריעדבערג.

22 זה הספר **באר מים שחיבר**... מה' מרדכי במ"ה ח"ים מטיקטין ולע"ע מושבו בק"ק מיר... נדפס פה ק"ק שקלאוו תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ בדפוס... יעקב במ' דוד ובניו המחוקקים... גרשון וה"ה... מרדכי נרו, לפרט באר הפרוה שרים יקרר"ה נדיבי עם לפ"ק [תקמ"ה]. [1], 19 דף. 4°. 17:21 ס"מ. (אותיות רש"י). כולל חידושים על מסכת ברכות ומעט על מסכת שבת. עם הסכמת ר' אברהם קצנאלן פוגין מבריסק דליטא, מיום י"ג כסלו תקכ"ו (כנראה נפלה טעות בפרט), ועם הקדמה מאת המחבר.

23 ספר **הר אדני** והוא זוהר על מגילת רות המיוחס להתנא הגדול רשב"י... נדפס ככר... בק"ק אמשטרדם ופעם שנית בק"ק זאלקווי... וליוקר ערכו לא נשא' אף א' בעיר... ונתעורר... מוהר"ר צבי במוהר"ר יעקב זצ"ל שהיה שמש פה קהילתנו להדפיסו מחדש... נדפס פה ק"ק שקלאוו תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ... בדפוס... המשותפים... צבי הירש בהמנוח... ארי' ליב זצ"ל וחתנו מה' שמואל במהור"ר ישכר בער סג"ל לסדר ולפרט יזהירו כוזהר הרקיע לפ"ק [תקמ"ה]. 8 דפים. 8°. 10:17 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם הסכמת ר' ישכר בער משקלאוו, מיום כ"ב כסלו תקמ"ה.

בסוף הספר נדפס זמר נאה ליום השבת שמזמרים היהודים הדרים בעיר שינגלי ובעיר קוגנין... שבארץ מאלאבאר שבמדינת הודו מזרחית, (תחלתו: על אהבתך אשתה נא גביעי). פריעדבערג רושם בטעות: תקמ"ה ובבית יעקב ספרים הוא רושם בטעות: תקע"ה.

24 ספר חוקר ומקובל... ודעו וראו כי חדש הוא אשר לא היו מעולם בדפוס... אשר חיברו... מוהרר משה חיים לוצאטו זלה"ה... נדפס פה ק"ק שקלאוו בדפוס המשותפים... צבי הירש בהמנות... אריה ליב זצ"ל וחתנו... שמואל במהור"ר ישכר בער סג"ל... בשנת חיים הם למוצאיהם ולבשרו מלפא [תקמ"ה]. 27 דף. 8°. 12:18 ס"מ. (אותיות רש"י). עם הסכמת ר' ישכר בער ב"ר ליב שהיה אב"ד סלוצק ועתה בשקלאוו. מיום ט' אייר תקנ"ה.

25 ספר יסוד יוסף אשר חברו... כמו"ה יוסף אב"ד דק"ק דובנא... בן... כמו"ר יהודא ידל אב"ד דק"ק קאוול... והוא ספר מלא הנהגות קדושות ומוסרים נפלאים וגם אשר ליקט המחבר מספרי הקדמונים ובפרט מספר הוזהר. והנה זה קרוב למאה שנה שהי' מזנח זה הספר בכ"י ולא בא בדפוס עדיין, והרבה דברים מזה הספר כתבן הרב בעה"מ ספר קב הישר שהי' תלמידו של הרב הגאון הנ"ל כפי שמבואר בהקדמת ספרו רובם נשארו באמתחת זה הספר... הובא לבית הדפוס ע"י נכדו... כמוהר"ר אברהם יעקב בהמנות... מ' משה ר' יוזלש משקלאוו. נדפס פה ק"ק שקלאוו, תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ, בדפוס... יעקב ב"מ דוד ובניו המחוקקים... גרשון... מרדכי נרו, בשנת תקמ"ה לפ"ק. [2] 69 דף. 4°. 16:20 ס"מ. (אותיות רש"י).

* בדף שלאחר השער נדפסו הנהגות המחבר, שקיבל על עצמו לנהוג על פיהן.

26 ספר כתר מלכות להמשורר הגדול הרב רבי שלמה ׳ גבירול זלה"ה... ולא נדפס רק במחזורי הספרדים ואצל קצת מבני עמנו... נמצא בכתובת יד טמון... והנה כעת הגיע לידינו מחזור מנהג ספרדים של יום הכפורים על ידי אחד מן האנשים אשר בארץ מתגוררים וכתר מלכות בו מצאנו על כן... באנו לחקוקו בעט ברזל ועופרת... נדפס פה ק"ק שקלאוו תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ... בדפוס המשותפים... צבי הירש במוהר"ר אריה ליב וחתנו... שמואל במוהר"ר ישכר בער סג"ל, לפרט ובכ"י הכל וכתירו לפ"ק [תקמ"ה]. 11 דף. 8°. 11:18 ס"מ. (אותיות רש"י).

מדף ח' ע"ב ואילך נדפס: ח' בן מקיץ "חברו החכם רבינו שלמה הספרדי ׳ גבירול ז"ל והבעל שפתי ישנים יחסו למוהר"ר אברהם ׳ עזרא ז"ל.

27 ספר מסילות חכמה בשלשים ושתים נתיבות חכמה מהרב המקובל מהו' מאיר פאפרש... לעלות במסילה דרך עץ החיים להרב מוהרר חיים וויטל ז"ל... ומצורף לזה קונטרס יבו פיר' על אילן של הרב המקובל... מוהרש"ל ז"ל... נדפס פה ק"ק שקלאוו בדפוס המשותפים... צבי הירש בהמנות... אריה ליב וחתנו... שמואל במהור ישכר בער סג"ל, לפרט תקמ"ה לפ"ק. 13 דף. 8°. 12:18 ס"מ. (אותיות רש"י).

28 ספר פרפראות לחכמה... לא נדע מבטן מי יצא... אך בהיר בשחקים כי מן לב חכם הרזים נחקקים, ואל אדני-יחכמי אמת מיוצקים. כל מלתא דאמרו חז"ל רמזין באורייתא... הן רמז והן מספר... נדפס פה ק"ק שקלאוו תחת ממשלת אדונינו... סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ יר"ה, בדפוס המשותפים... צבי הירש בהרבני... אריה ליב וחתנו... שמואל במו ישכר בער סג"ל, ותשלם המלאכה בכי טוב ביום ג' י"ט מנחם אב בשנת תקופות וגמטריות פרפראות לכמה לפ"ק [תקמ"ה]. 48 דף. 4°. 16:20 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם הסכמת ר' ישכר בער ב"ר יהודה ליב משקלאוו, מיום כ' מנחם אב תקמ"ה.

ומסורת ביינו שהוא לה"ר נח מינדיס מוילנא בע"ס נפלאות חדשות" (בן-יעקב).

29 ספר פרקי היכלות שחיבר... ר' ישמעאל כ"ג... שקלאוו בדפוס השותפים צבי הירש ב"ר אריה ליב וחתנו שמואל ב"ר ישכר בער סג"ל, תקמ"ה. 8 דף. 12° (אותיות רש"י). (עפ"י וויענער, קהלת משה, מס' 3102).

לא נרשם ברשימת פריעדבערג. — נדפס בפעם הראשונה בספר "ארוז לבנון", ויניציאה שס"א.

30 ...מאמר צבאות יהוה הוא המאמר הששי מספר אמרות טהורות להרב רבינו מנחם עזריה מפאנו זלה"ה... ובהיות... שהוא אינו נמצא אף אחד בעיר... אורנו מתנינו להדפיס... נדפס פה ק"ק שקלאוו תחת ממשלת האדון... בדפוס המשותפים... צבי הירש במוה' אריה ליב וחתנו... שמואל במוהר' ישכר בער סג"ל... לפרט מאמר צבאות ה' לפ"ק [תקמ"ה]. 21 דף. 8° 11:18 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם הסכמת ר' ישכר בער משקלאוו, מיום כ"א מנחם אב תקמ"ה. — לא נרשם ברשימת פריעדבערג.

31 ספר קרנים: קבלה לר' אהרן ב"ר אברהם מקרדינא. שקלאוו תקמ"ה. (בן-יעקב, אוצר הספרים, בערכו).

תקמ"ו

32 ספר בית מדות... ממגד מוסרי הפלסופים... מכל עדן הנפשות... לתקן את הדרכים ולהורות את הנבוכים... חברו הרב... מוהר"ר ל' [ר' יהודה לייב] מרגליות אב"ד בק"ק בוזנאב... [מחבר] קרבן ראשית על גפ"ת... אור עולם על חכמת הטבע, נכד הגאון בעל הלבושים והגאון מטה משה. בשנת כסף משנה קחו בידכם וקחו החבור הזה הטוב כי הוא מתוק מדבש ונופת צופים לפ"ק ודוק [יש להביא בחשבון רק המלה "מתוק", והוא תקמ"ו]. נדפס פה ק"ק שקלאוו תחת ממשלת האדון... סעמיאז גאורילאוויץ זאריץ, בדפוס המשותפים... צבי הירש במו' אריה ליב ממשפחת מרגליות וחתנו... שמואל במו' ישכר. 50 דף. 4° 16:19 ס"מ. (אותיות רש"י ואותיות מרובעות-מנוקדות).

יש טפסים שבהם נשמט מהשער שם העיר שקלאוו, שם המושל ושמות המדפיסים; במקומם נדפס: נדפס פה ק"ק פראג. וזולת זאת אין ביניהם שום הבדל. עם הסכמות אלו: הסכמת ר' אברהם ב"ר דוד קצנלבוגן אב"ד בריסק דליטא, מיום ה' אייר תקמ"ו; הסכמת ר' ישכר בער ב"ר יהודה ליב משקלאוו מיום א' דר"ז אייר תקמ"ו; הסכמת ר' שאול אב"ד לובלין משנת תקמ"ב.

33 ספר הזהר על התורה... כפי אשר נדפס באמשטרדם [בשנת תפ"ח] דף על דף... הובא לבית הדפוס במצות ובהוצאות המשותפים... מוהר"ר אשר בן... יוסף פרעמסלר מק"ק קארץ ושותפו... אהרן בן משה מרדכי מק"ק זאלקווי... שקלאוו, חלק א—ג, בראשית-ויקרא. בדפוס ר' צבי הירש ב"ר אריה ליב, תקמ"ו. חלק רביעי: ספר במדבר ודברים. שם, בדפוס האלמנה שרה בת ר' משה סג"ל תקמ"ו. 4° 16:21 ס"מ. (אותיות רש"י). חלק ראשון. בראשית. [4]. 251, 14 דף. חלק שלישי ורביעי. 300 דף. (ח"ב—ח"ד על-פי וויענער, קהלת משה, מס' 3393; שלום, קונטרס הזהר מס' 13).

הקולופון בסוף ח"א: "על ידי הפועל... המסדר אותיות אברהם במוהר"ר יצחק חתן... יצחק סג"ל משורר דק"ק שקלאוו, על ידי הפועל... המסדר אותיות הבחור מאיר במהורר שלמה זצ"ל מק"ק קארעץ ולע"ע עוסק בק"ק שקלאוו, על ידי הפועל... הדורק ברוך במהורר אליהו יצ"ו מק"ק שקלאוו, על ידי הפועל... הדורק יצחק אייזיק בן... דוד יצ"ו מק"ק שקלאוו. המגיה חותם בסוף ח"א: דניאל ב"ר יקותיאל זלמן כ"ץ זצ"ל מק"ק ראסנא.

34 מנחת יידות מכתב תודה מאת ר' אליהו בעל מגיה. שקלאח [תקמ"ז].
8 דפים. 80°. (פריעדבערג, בית עקד ספרים, בערכו).

35 עוזר ישראל הנותן אמרי שפר... לעבוד שמו ית' באמת ובתמים... נדפס פה ק"ק
שקלאח תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ... בדפוס... יעקב במה' דוד
ובניו המחוקקים... גרשון... מרדכי. לפרט אין בכלל אלא מ"ה שבפר"ט, וא"ת [ואל תקרי] מה אלא
מאה [תקמ"ז]. [1], 19, [2] דף. 40°. 15:20 ס"מ. (אותיות רש"י).

כאלל דרושימוסר בדרך קרובה לחסידות. שמו של המחבר לא נזכר בכל הספר.
עם הסכמת ר' מאיר גנובורג אב"ד גליל וויזון, משנת תקל"ח, ובה נאמר על המחבר עליוס השם
שהוא "מגיד מישרים באחת מערי הגליל שלו", וההסכמה היא על "פירוש על פרקי אבות ופירוש על
ספרי תהלים ולקוטים" — עם הקדמת המחבר, בלי חתימת שם.

תקמ"ז

36 ספר הלכה פסוקה על משניות ממסכת שבת [עם הפנים] עם פירוש רבינו הגאון
עובדי' מברטנורה עם הלכה פסוקה מש"ע א"ח מה שחיבר... מהר"ר שלמה בן מוהר"ר
משה כץ מק"ק פינסק במדינת ליטא. נדפס פה ק"ק שקלאח תחת ממשלת האדון...
סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ... בדפוס המשתפים... אשר בהרבני יוסף... והאשה האלמנה...
שרה בת... משה סג"ל... וה' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר [תקמ"ז]. 72 דף. 120°. 9.5:15
ס"מ. (הפנים באותיות מרובעות, והפירושים באותיות רש"י).

עם הסכמות אלו: הסכמת ר' ישכר בער משקלאח, מיום ח"י אדר תקמ"ז; הסכמת ר' לוי יצחק
ב"ר מאיר אב"ד פינסק, מיום ח"י תמוז תקמ"ה; הסכמת ר' יוסף קצנאלפיון אב"ד בריסק דליטא,
מיום ט"ז אלול תקמ"ה; הסכמת ר' אליעזר ב"ר צבי הירש אב"ד זורדנא, משנת תקמ"ז — בכל
ההסכמות נזכר הפירוש על מסכת ברכות שהדפיס המחבר בהמבורג.
הקולופון: "על ידי הפועל... המסדר אותיות אברהם במהורר יצחק זצ"ל חתן הר"ר יצחק
משורר דק"ק שקלאח, על ידי הפועל... המסדר אותיות החתן מאיר במהורר שלמה מק"ק קארץ ולע"ע
עיסק בק"ק שקלאח".

ספר הזהר. חלק רביעי. במדבר ודברים. תקמ"ז. עיין לעיל מס' 33.

37 ספר שיח השדה אשר חיבר... מהר"ר אליעזר בהרבני... מאיר הלוי,
אשר היה מקדם אב"ד בק"ק חאמסק ולע"ע הוא רב"ד קלויז ומ"ץ בק"ק פינסק... נין ונכד להגאון
בעל המחבר מהרש"א ומהדורא בתרא... דרושים [על סדר פרשיות התורה]... נדפס פה ק"ק
שקלאח [בדפוס האלמנה שרה בת ר' משה סג"ל], תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ
זאריטש. לסדר ולפרט אתה תקום תרחם ציון לפ"ק [תקמ"ז]. 132, 29 דף. 20°. 20:32 ס"מ.
(אותיות רש"י).

בסוף הספר הספר על ר' אהרן הלוי ראב"ד קראקא, משנת תקמ"ז, דרוש לחג הסוכות, דרוש
לעצירת גשמים ודרוש על מיתת ילדים ח"ו.

עם הסכמת ר' אביגדור ב"ר יוסף חיים אב"ד פינסק, מיום י"א שבט תקמ"ז; עם הסכמת ר' ישכר
ליב משקלאח, מיום ט"ז תמוז תקמ"ז. — עם הקדמת המחבר, שבה הוא מתאונן שמגזינים
עובדי ארחות גבנו את דרושיו ושמו בכליהם. אחרי ההקדמה שיר מאת המחבר, תחלתו: אודך בתוך
קהל ועדה. ובסוף הספר שיר ממנו, תחלתו: אמרתי כמה אקדם ואסוף לאלהי מרומי. — בסוף הספר
מוזכר המחבר לטובה את אחיו צבי, שהביא את הספר לבית הדפוס.

בסוף הספר „התנצלות המגיה“ נפתלי צבי ב"ר ניסן מק"ק שקלאוו.
בסוף הספר דברי מסדר האותיות אברהם בן יצחק חתן ר' יצחק סג"ל משורר דק"ק שקלאוו,
ודברי מסדר האותיות מאיר בן שלמה „מק"ק קארעץ ולע"ע... בק"ק שקלאוו“. על ידי הפועל...
הדוקר מהור"ר יצחק אייזיק במהור"ר דוד מק"ק שקלאוו, על ידי הפועל... הדוקר... שלמה במהור"ר
אברהם זצ"ל מק"ק שקלאוו.
פריעזבערג רושם בסעות: תקמ"ו.

38 **שפה ברורה.** מ"ה כללים בדקדוק לשון הקודש, מאת ר' יהושע ב"ר יעקב
מטשאווס. [שקלאוו] תקמ"ז. 8°. (בן-יעקב, אוצר הספרים, בערכו).

תקמ"ח

39 [ספר באר מים חיים שיר מוסרי בסדר א"ב עם פירוש] כבר עלה במחשבותי
להדפיס משניות עם פי' משנת חיים מה שחיבר אחי הקדוש... מהורר חיים... ולא עלתה בידו
לדפוס רק סדר זרעים... נכספתי לדפוס סדר מועד... וגם תיקונים לשבת ולי"ט וגם תוכחת מגולה
זו... מה שחיבר... מהורר יהודא ליב במהור"ר יצחק מייזלש זלה"ה מלובמלא... בן
אחותי... טעמריל ע"ה... אפס כי עיקר חסר מן הסיפור... ודפסתי מועט דפסתי... היינו תוכחת
מגולה הנ"ל וגם פי' על הפייט לכה דודי... וקראתי שמו באר מים חיים... כ"ד... יעקב
מרדכי בהרבני... זכריה זצ"ל בן... מהורר יצחק מק"ק הרבשוב בן... מהורר אברהם אשכנזי
זצ"ל... נדפס פה ק"ק שקלאוו [בדפוס האלמנה שרה בת ר' משה סג"ל] לפרט יענך ה'
ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב [תקמ"ח]. [3] דפים [חסר הסוף]. 12°. 10:15 ס"מ. (השיר
באותיות מרובעות והפירוש באותיות רש"י).

תחילתו של השיר: אולת אדם תביאנו להוציא דבת.

בראש השיר מתחנן המביא לבית-הדפוס: „ואחר כל הדברים האלה באתי להשתטח לחלות...
מאת נדיבי עם אלהי אברהם לחוס על טלטולי הקש' לעת זקנתי ועל עוללי ושפי וקנו מידי קינטרס
זה במחיר...“.

לא נרשם ברשימת פריעזבערג.

40 ספר **ישועה בראש** והוא ביאר על... רבינו אשר מג' מסכתות ב"ק כ"מ ב"ב...
[מאת ר' יהושע העשיל ב"ר מאיר מ"מ ומ"ץ במינסק]. נדפס פה ק"ק שקלאוו.
תחת ממשלת האדון... סימאן גוורילאוויץ זאריטש... בדפוס האשה אלמנה מרת שרה בת...
משה סג"ל זלה"ה, לסדר ולפרט וכבע **ישועה בראשו** לפ"ק [תקמ"ח]. [2]. 72—4 דף. 4°. 17:22 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם הסכמת ר' ישכר בער ב"ר יהודה ליב משקלאב, ועם הסכמת ר' ישראל במהר"ל אב"ד
מינסק, התאריכים בשתי ההסכמות אינם ברורים. ועם הקדמת המחבר, כולן נזכר שם המחבר.

41 **כתר תורה כולל פאר...** תורתנו הקדושה, מאת ר' פנחס בן ר' יהודה מגיד
מישרים דפאלצק, שקלאוו תקמ"ח. (עפ"י וויענער, קהלת משה, מס' 5496).

42 זה ספר **מעשה אבות** [על פרקי אבות, עם הפנים] אשר דרש... מהור"ר משה...
בהרב... מהור"ר יונה... אב"ד דגליל עלין יצ"ה. ויוסיף דעת... בדרושים יקרים אשר בסוף
הספר נתונים... נדפס פה ק"ק שקלאוו, תחת ממשלת... סעמיין גאורילאוויטש זאריטש...
בדפוס אשר הוקם לתפארת על ידי... אריה ליב בהמנות... שניאור פייווש זצ"ל, לפרט וזאת

עם הסכמת ר' ישכר בער משקלאוו, מיום כ"ה סיון תקמ"ח.

לא נרשם ברשימת פריענדבערג.

מייזיל ש. שקלאוו תקמ"ח. 8° (בן-יעקב, אוצר הספרים, בערכו).

4^c. 16:20 ס"מ. (הפנים באותיות מרובעות-מנוקדות והפירוש באותיות רש"י).

ט"ו תמוז תקמ"ו.

שקלאי! על ידי הפועל... הפרעסין ציהר... אייזק במהרר דוד יצ"ו מק"ק שקלאוו.

2

36 דף. 2°. 20 : 32 ס"מ. (אותיות רש"י).

וואאלף אב"ד לייפניק, מיום ער"ח תמוז תקמ"ו; הסכמת ר' אריה ליב ב"ר דוד אב"ד האציפלאץ, מיום

כ"ד סיון תקמ"ו; הסכמת ר' יעקב ב"ר אהרן מרדכי סג"ל אב"ד קריימנא, מיום ד' אלול תקמ"ו; הסכמת ר' לעמל הלוי מגלוגא אב"ד אייזשטאט, מיום ר"ח אב תקמ"ו; הסכמת ר' ירמיה אב"ד מטרשדארף, מיום ב' אב תקמ"ו; הסכמת ר' אברהם יקותיאל זלמן אב"ד פלונצק, מיום כ"ג מרחשון תקמ"ה; הסכמת ר' חיים אב"ד חאדושי, בלי תאריך; הסכמת ר' יוסף ב"ר ליב פארנבאך אב"ד פינטשוב, מיום כ"ב לעומר תקמ"ו; הסכמת ר' יהודה ליב אב"ד טשעכנאוויץ, מיום ה' אדר ראשון תקמ"ו; הסכמת ר' אפרים יעזר תקמ"ו; הסכמת ר' אב"ד וויסאקי דליטא, מיום י"א טבת תקמ"ו; הסכמת ר' אברהם אב"ד קאליש, יהודה ליב מייזיל אב"ד, הסכמת ר' ישכר בער משקלאוו, בלי תאריך; הסכמת ר' יצחק הלוי מלבוז, מיום ד' תמוז תקמ"ד; הסכמת ר' משולם זלמן כהן אב"ד צילץ, מיום כ"ג סיון תקמ"ו; אב"ד קראקא, מיום ט' אלול תקמ"ה; הסכמת ר' משה זלמן כהן אב"ד, מיום כ"א אדר ראשון תקמ"ו; הסכמת ר' יצחק כהנא, הסכמת ר' יהודה פסח הכהן אב"ד ווענגראוי, מיום כ"א אדר ראשון תקמ"ו; הסכמת ר' יצחק כהנא אב"ד טשעכנאוויץ, מיום כ"ו טבת תקמ"ו.

תק"ן

46 ספר אהל רחל... תוכחת ומוסרים... הכין ופעל... מו' דוד הקארני בהרבני מו' יצחק, ק"ק זבארוב הרה וגדלו וק"ק בראד גדלה שעשועו... בשנת ממנה פנה ממנו יתד [תק"ן] נדפס בק"ק שקלאוו, תחת ממשלת האדון... סעמיאן גוורילאוויץ זאריץ, בדפוס... אריה ליב במו' שניאור, 40 דף, 4°. 16:19 ס"מ. (אותיות רש"י).

הספר נחלק ליתדות והיתד התשיעי, יתד החצר, כולל הספדים.

עם הסכמות אלו: הסכמת בד"צ דק"ק שקלאוו, מיום ג' ניסן תק"ן, ועליה חתומים: ר' חנוך הענוך ב"ר שמואל אב"ד פרוזנא, ר' יוסף גרשון זעליג ב"ר מרדכי שקלאוו אב"ד סרעליץ, ר' יעקב ב"ר ירחמיאל כ"ץ, ר' שמואל ב"ר אריה ליב, ר' צבי הירש ב"ר מאיר; הסכמת בד"צ מאהליב, מיום כ"ה אדר תק"ן, ועליה חתומים: ר' יצחק ב"ר יקותיאל זלמן, ר' יעקב ב"ר משה לוריא, ר' דוד ב"ר יצחק, ר' יוסף יוזפ ב"ר שבת, ר' מרדכי ב"ר יצחק, ר' דוד ב"ר זאב וואלף כ"ץ, ר' יעקב ליברמן ב"ר צבי הירש, ר' שרגה פייש ב"ר יהושע כ"ץ, ר' יחזקאל ב"ר יצחק; הסכמת ר' חיים סג"ל לנדא אב"ד פודקאמין, מיום כ"ח אדר ראשון תקמ"ח, ניתנה בבראד; הסכמת חכמי בראד מיום ט"ו אב תקמ"ו, ועליה חתומים: ר' מתח מענדיל ב"ר אפרים זלמן, ר' צבי הירש ב"ר דוד סג"ל, ר' ישראל ב"ר יוסף היילפרמן, ר' דוד ב"ר משה הכהן, ר' יצחק אייזיק ב"ר נחמן שהיה אב"ד לובמלא, ר' אפרים אליעזר ב"ר צבי, ר' יהושע הענן ב"ר מנחם מענדיל אב"ד יאנוב, ר' אברהם ב"ר יהודה ליב, ר' גרשון מיאמפלא; הסכמת ר' משה ב"ר נפתלי הערץ אב"ד סטנאב, מיום כ"ו מנחם אב תק"ם, ניתנה בבראד; הסכמת ר' מרדכי אב"ד ולאויץ ועתה אב"ד טקטין והגליל, מיום י"ב שבט תק"מ; הסכמת ר' מרדכי ב"ר יוסף אב"ד יארטשוב, מיום ט"ו מנחם אב תקל"ו; הסכמת ר' יוסף יאסקא אב"ד פודקאמין, מיום ט"ז סיון תקל"ה. — עם שתי הקדמות מאת המחבר.

תקנ"א

47 קנה המדה והוא ביאור חכמת המשלשים הוצאות הבקעת והנוגעים והחותכים: וביאור דברי הרמב"ם להלכות קדוש החדש... (מאת ר' ברוך ב"ר יעקב מ"מ ומ"צ שקלאוו). נדפס פה ק"ק שקלאוו, תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ... בדפוס... אריה ליב בהמנוח... שניאור פייבוש, בשנת והיה מידי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו [תקנ"א], [2], 17 דף, 4°. 16:20 ס"מ. (אותיות רש"י).

לשני הדפים האחרונים מחוברים טבלאות ציורי הנדסה פיתוחינהושת.

עם הסכמת דייני שקלאוו: ר' חנוך הענוך ב"ר שמואל ור' צבי הירש ב"ר מאיר, מיום ר"ח המזל תקנ"א; ועם הסכמת ר' ישראל אב"ד מינסק מיום י' שבט תקמ"ט; בשתי ההסכמות נזכר שם המחבר. ועם הקדמת המחבר בלי חתימה.

תקנ"ב

48 מאמר בחינת עולם חברו... מהורר ידעיה הפניני במהורר אברהם הכדרשא... ומאחר שבדברי זה המחבר חתומים וסתומים... קם עתה... מוהר"ר יעקב מגיד משרים והוא מק"ק טשיוויטש וחיבר וליקט אורות ממפרשים קדמונים... נדפס פה ק"ק שקלאו, תחת ממשלת האדון... סעמיען גאורילאוויץ זאריץ... בדפוס... אריה ליב בהמנוח... שניאור פייבוש... בשנת תקנ"ב לפ"ק. 47 דף. 40. 16:20 ס"מ. (הפנים באותיות מרובעות והפירוש באותיות רש"י).

בהקדמתו כותב המפרש: "תמכתי יתדותי על פרושי אלה שלשה... שם האחד שפה יוסף, ושם האחד חביב עבד שהוא ממשפחת חביב [ר' משה חביב] ושם האחד פרנס [ר' יוסף פראנסיש]... הקולופון: "ע"י הפועל... המסדר אותי אברהם במו יצחק זצ"ל מק"ק שקלאו, וע"י הפועל... המסדר אותי ירוחם פישל ברי כהריאל יצו משקלאו, וע"י הפועל... הדווקר יצחק אייזיק במו דוד יצו מק"ק שקלאו, וע"י הפועל... הדווקר מנחם מן במו משה זצ"ל מק"ק שקלאו... פריעובערג רושם בטעות: תקנ"ג (ובספרו "בית עקד" אל נכון: תקנ"ב). ויש טפסים שבהם נוספו בשער דברים אלה: "ומחמת מתיקתם ויופי הלצתם אריה [הוא המדפיס בסדר פנים קבל אותם להעלותם על מזבח הדפוס על הוצאת שלו כרי לזכות הרבים במים מתוקים להשקותם בכדי שיעמוד זכותם לי ורועי לדורותם ומעז יצא מתק". (י. ריבקינד, ספר היובל לכבוד אלכסנדר מארכט, נירנבורק תש"ג, עמ' 37).

49 ספר מנחה חדשה... חדושים שנתחדשו לי... משה בן... מוהרר שמעון נ"ע יבחרתי בחדושי ראש השנה להדפיס בראש... נדפס פה ק"ק שקלאו, תחת ממשלת האדון... סעמיען גאורילאוויץ זאריץ... בדפוס... אריה ליב בהמנוח... שניאור פייבוש... לפרט והקרבנות מנחה חדשה לה' לפ"ק [תקנ"ב]. 29 דף. 40. 16:20 ס"מ. (אותיות רש"י).

תקנ"ג

50 ספר זבד טוב פירוש נאה על בנין יחזקאל שחיבר... כמוהרר זאב וואלף (ב"ר דוב בער אלטשול) מ"מ דק"ק לוצין והסביבה... נדפס פה ק"ק שקלאו, תחת ממשלת האדון... סעמיען גאורילאוויץ זאריץ... בדפוס... אריה ליב בהמנוח... שניאור פייבוש... לפרט זה הבית אשר תבנו לי לפ"ק [תקנ"ג]. 13 דף, 2 לוחות תרשימים. 17:10 ס"מ. (אותיות רש"י). עם הסכמת מורי הוראות דק"ק שקלאו ר' חנוך הענוך ב"ר שמואל שיק יר' צבי הירש במהרי"מ. מיום כ"ב אדר תקנ"ג.

51 ספר לב טוב... אונ דאש בוך איז אין צוואנציג פרקים אויש גשפרויט, דרינגן גפינט מן דיא גאנצי יודשקייט... [לר' יצחק ב"ר אליקים מפוזנא] נדפס פעם שנית תחת ממשלת האדון... סעמיען גאורילאוויץ זאריץ... בדפוס... אריה ליב במהורר שניאור פייבוש... זלה"ה. בשנת תקנ"ג לפ"ק. 51 דף. 40. (אותיות צו"ר). (ראיתו בגנוי מר שלמה שוקן בירושלים).

תקנ"ד

52 ספר אבן פנה ביאור על מגלת רות [בדרך קבלה, עם הפנים] כפי אשר חנני אלקים... זאב וואלף במו דוב בער אלטשול זלה"ה יושב על מדין בק"ק לוצין והאוייערוד במדינת איפלאנד. נדפס פה ק"ק שקלאו, תחת ממשלת האדון... סעמיען גאורילאוויץ זאריש... בדפוס... אריה ליב בהמנוח... שניאור פייבוש... בשנת אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה

לפ"ק [תקנ"ד]. 18 דף. 4. 16:20 ס"מ. (הפנים באותיות מרובעות-מנוקדות, והפירוש באותיות רש"י).

בסוף הספר מודיע המחבר יחוס משפחתו.
הקולופון: „על ידי המסדר... הועצר... אברהם במוהר"ר יצחק זצ"ל מק"ק שקלאוו, על ידי המסדר... הועצר ירוחם פישל בהר"ר אבתיאל יצ"ו מק"ק שקלאוו, ע"י הפועל... הדורקור יצחק אייזיק במוהר"ר דוד יצ"ו מק"ק שקלאוו, על ידי הפועל... הדורקור מנחם מן במו" משה זצ"ל מק"ק שקלאוו."
לא נרשם ברשימת פריענדבערג.

53 חמשך חומשי תורה... עם תרגום אונקלוס... ועם פרושים שלשה: פרש"י... והשני... מרבתינו בעלי התוספות... והחש המושלש... הוא קיצור הערוך אל ש"ך... מהגאון... משה אלשיך זצ"ל... שכבר נדפס בק"ק זאלקווי... כל כרך וכרך בפני עצמו אחד אחד כל החמשה... תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורג'לאוויץ זאריץ... בדפוס... אריה ליב בהמנוח... שניאור פייבוש... בשקלאוו בשנת תקנ"ד לפ"ק. במדבר. [1], 92 דף. 2. 21:33 ס"מ. (התורה והתרגום באותיות מרובעות-מנוקדות, פירוש אלשיך באותיות מרובעות, ושאר הפירושים באותיות רש"י).

צורת פנים הספר בגודל 4, אלא שהגלימות רחבים מאד. הסופס שבבית-הספרים נדפס על נייר כחלחל. נמצא רק במדבר, אבל אין ספק שנדפס החומש כולו.
עם הסכמת רבני שקלאב, ר' חנוך העניך ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש במוהר"מ מייב ט"ז אייר תקנ"ד.

הקולופון: „על ידי... המסדר אותיות ארי' ליב במו" דניאל כ"ץ מק"ק רסנא, על ידי... המסדר אותיות הבחור יקותיאל זלמן במו" משה כ"ץ מק"ק רסנא... על ידי הפועל... הדורקור... יצחק אייזיק במו" דוד יצ"ו מק"ק שקלאב."
לא נרשם ברשימת פריענדבערג.

54 ספר חמשה חלוקי אבנים... [פירוש על שיר השירים בדרך קבלה, עם הפנים] אשר פירשו... מוהר"ר זאב וואלף במוהר"ר דוב בער אלט שול יושב על מדין בק"ק לוצין והאוייעזר במדינת איפלאנד בעל המחבר ס' זכד טוב על בניין יחזקאל וספר שפת היס... על הגדה של פסח... נדפס פה ק"ק שקלאוו תחת ממשלת האדון... סעמען גאורג'לאוויץ זאריץ... בדפוס... אריה ליב בהמנוח מו" שניאור פייבוש... לפרט קדמתי בנשף ואשוע ולדברך יחלתי לפ"ק [תקנ"ד]. 26 דף. 4. 16:20 ס"מ. (הפנים באותיות מרובעות-מנוקדות, והפירוש באותיות רש"י).

עם הסכמת זייני שקלאוו: ר' חנוך העניך ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש ב"ר מאיר, מיום כ"ב אדר תקנ"ג. ועם הקדמה מאת המפרש.
השם „חמשה חלוקי אבנים" מרמז שהתכוון המחבר להדפיס פירוש על כל חמש המגלות, אולם הדפיס רק חלק זה על „שיר השירים" וס' „אבן פנה" על רות. (עיין לעיל מס' 52).

55 ספר חנוך קטן אונורי ספרי מוסר שרייבן דו דר פאטר אונ מוטר זענן מחויב די קלייני קינדר צו גוויינן לשון הקודש צו ריידן און האבן מיר גפונן איין ביכל דש איז גדרוקט גווארן פיל ווערטער לשון הקודש אוף טייטש און איך האב פיל דייטשי ווערטער מוסיף גווייזן כדי אז עש זאל מקוים ווערן דר פסוק (ולמדתם אותם את בניכם) וועט איר זוכה זיין (למען ירבו ימיכם וימי בניכם) ועתה הדפסנו בה מקראות מיט טייטש. נדפס פה ק"ק שקלאוו תחת ממשלת

האדון... סעמען גאורילאוויץ זאריץ... בדפוס... אריה ליב בהמנוח מו' שניאור פייבוש... לפרט ולמדתם אותם את בנכם לפ"ק [תקנ"ד]. [12] דף. 12°. 10:16 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות ואותיות צו"ר).
לא נרשם ברשימת פריעדבערג.

56 ספר שפת הים. ביאור על הגדה של פסח [עם הפנים, מאת]... מוהר"ר זאב וואלף במהורר דרב בער אלט שולר... בעל המחבר... זכר טוב על בניין יחזקאל וספר חמשה חלוקי אבנים על חמש מגילות אשר אנו עסוקים כעת בהדפסתו... נדפס פה ק"ק שקלאו, תחת ממשלת האדון... סעמען גאורילאוויץ זאריץ... בדפוס... אריה ליב בהמנוח... שניאור פייבוש... בשנת ו'רא ישראל את ה' הגדולה אשר עשה יי במצרים לפ"ק [תקנ"ד]. 32 דף. 4°. 16:19 ס"מ (הפנים באותיות מרובעות-מנוקדות והפירוש באותיות רש"י).
עם הסכמת מורי הוראות דק"ק שקלאב, ר' חנוך הענוך ב"ר שמואל שייק ור' צבי הירש ב"ר מאיר, מיום כ"ב אדר תקנ"ג.
לא נרשם ברשימת פריעדבערג.

57 הלכות תלמוד תורה לר' שניאור זלמן ב"ר ברוך. שקלאו תקנ"ד.
8°. (בנייעקב, אוצר הספרים, בערכו).

תקנ"ה

58 ספר אבקת רוכל [בעניני אותות המשיח לר' מכיר תלמיד הרא"ש]... נדפס פה ק"ק שקלאו (תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ, בדפוס האדון קארל יאקוולעוויץ פון בערגר), בשנת מגדיל ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו [תקנ"ה]. 32 דף. 8°. 11:18 ס"מ. (אותיות רש"י).
הקולופון: „על ידי הפועל... הדרוקר... שלמה במהורר אברהם זצ"ל מק"ק רמנאו ולע"ע עוסק בק"ק שקלאו בדפוס חדש".

59 אגרת הקודש... חברו... כמ"ר גרשון בהר"ר אליעזר סג"ל אשר ראה כל הדרכים וכל הגלילות של ארץ הקדוש... להודיע מהן פלאי פלאים ומעשים נוראים... שקלאו. בדפוס של קארל יאקוולעוויץ מייאר בערגר, בדפוס חדש אשר הוקם ע"י אליהו במה' שמואל ובנו מו' ברוך, תקנ"ה. 18 דף. 8°. (אותיות רש"י). (עפ"י ווינער, קהלת משה, מס' 195).

60 חלק ראשון. איין ביכל וואש דרינג גיפינט זיך זאכין ציקאווי בעדערפטיג און מיט נוי אזו וויא צו פר היטן דאש גיוונד און צו פרנסה פון פיל זאכין וואש דרינג שטייט צו האבן עש איז ארוש גינומן גיווארן פון נאייע אלטארעו פון פרעמדי לענדער בארלין ווין גאנצק לייפסיק פארזייער און עצטערא און אויף אונזר לשון גרינג אז אלי זאלין קאנן לייגן און צו האבן פון דעם איין נוי איז איכר גילייגט גווארן און מיט עטליכע זאכין צו גילייגט פון דעם אלטאר. נדפס פה ק"ק שקלאו, תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ, בדפוס חדש של האדון קארל יאקוולעוויץ מאיר בערגר, לפרט שנת תקנ"ה לפ"ק. 43 דף. 12°. 10:16 ס"מ. (אותיות צו"ר).

ספר כולל דברי רפואות ועשיתן, בסוף הספר מוסר המחבר מודעה: „אויב איך וועט דאש ביכל וואל גיפאנין האב איך נאך גרעשיצי ציקאווי זאכין און מיט מער נוי און וואש עש איז פר הנדון אין ביחער פון אנדרי לשונות איבער צו לייגן אויף אנדער לשון גרינג אז איטליכר זאל פר שטיין".
לספר זה מתכוון כנראה פריעדבערג, כשהוא רושם: סגולות ורפואות, שקלאו תקנ"ה.

61. ספר מסילת ישרים כולל כל עניני מוסר ויראת ה' חברו... כמוהרר משה חיים לוצאטו זלה"ה... נדפס פה ק"ק שקלאוו, תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ... בדפוס חדש של האדון קארל יאקוולעוויץ מאיר בערגר, בשנת אשרי אדם עז לו בד מסילות בלבבם [תקנ"ה]. 52 דף. 8°. 11:18 ס"מ. (אותיות רש"י).
הקולופון: "ע"י הפועל... הדפוס שלמה כמוהרר אברהם יצ"ו מק"ק רמאנו ולע"ע בדפוס חדש בק"ק שקלאוו".

62. ספר עץ חיים דאש איז דאש קעסטליכ ספר קיצור שני לוחות הברית איוף טייטש גשטעלט, יראה אונ מוסר וואול במעלט [לר' יחיאל מיכל ב"ר אברהם עפשטיין]... בשקלאוו, תחת ממשלת האדון... סעמען גאורילאוויץ זאריץ... בדפוס... אריה ליב בהמנות... שניאור פייבוש... בשנת תקנ"ה לפ"ק. 60 דף. 4°. (אותיות צו"ר). (ראיתו בגנוי מר שלמה שוקן בירושלים).

בטופס שלפני נדפסו רוב הקונטרסים על נייר כחול.
הקולופון: "דאש קעסטליכ ספר עץ חיים איז גינעצט גווארן דאך האנט פון הועצר ירוחם פישל בה"ר אברהם יצ"ו מק"ק שקלאוו".
לא נרשם ברשימת פריענדבערג.

63. ספר ריח השדה [דרושים על סדר פרשיות התורה עד סוף בחוקותי, ובסופם הספדים]... כ"ד המעתיר והמחבר אליעזר... בהרבני... מאיר הלוי בעל המחבר ספר שיה השדה רב דקלויז דק"ק פינסק יצ"ו. נדפס פה ק"ק שקלאוו, תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ... בדפוס חדש אשר הוקם ע"י... אליהו במוהר"ר שמואל זצ"ל זבנו... ברוך... בדפוס חדש של האדון קארל יאקוולעוויץ מאיר בערגר, לפרט ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה לפ"ק [תקנ"ה]. 123 דף. 2°. 21:35 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם הסכמות אלו: הסכמת ר' חנוך הענוך ב"ר שמואל שיק, ניתנה בשקלאוו ביום ט"ו כבת תקנ"ה; הסכמת דיני שקלאוו ר' יעקב ב"ר ירחמיאל כ"ץ מק"ק אוסטרא, ר' שמואל ב"ר אריה ליב זר' אליעזר ב"ר יצחק, מיום ח"י אדר תקנ"ה; הסכמת ר' צבי הירש ב"ר מאיר, מיום ט"ז אדר תקנ"ה; הסכמת ר' אביגדור ב"ר יוסף חיים אב"ד פינסק, מיום ה' תמוז תקנ"א; הסכמת ר' אהרן ב"ר יעקב שהיה מ"ץ ומ"מ בק"ק שקלאוו, בלי תאריך.
אחרי ההסכמות נדפסו הקדמה ושיר מאת המביא לבית הדפוס, אחי המחבר, ר' צבי הירש ב"ר מאיר הלוי (תחלתו של השיר: צנק ואמתי כל מעשים הם בחונים). גם בסוף הספר הודעה ממנו שבה הוא מצטדק שלא הדפיס את הספר כולו על כל התורה.
פריענדבערג רושם בטעות: תקנ"ה.

64. ספר שבחי האר"י אידי דוטר מילייהו הוטב בעינינו להבי' לבי' הדפוס בידים שניות... נדפס פה ק"ק שקלאוו, תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ... בדפוס חדש של האדון קארל יאקוולעוויץ מאיר בערגר, בשנת תקנ"ה לפ"ק. 28 דף. 12°. 11:17 ס"מ. (אותיות רש"י).

בסוף הספר נדפסה הודעה זו: באו ונחזיק טובה לטובים... מ' יעקב כמוהרר ישכר בער שוכה וויכה אחרים עמו אשר היויל זהב מכיסו להמציא לדפוס את ספר הלז...

65. ספר תומר דבורה... מהרב... כמוהר"ר משה קורדואירו זל... נדפס פה ק"ק שקלאוו, תחת ממשלת... סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ... בדפוס חדש של האדון קארל

יאקוולעוויץ מאיר בערגר, לפרט ברך ה' חילו ופעל ידיו תרצה לפ"ק [תקנ"ה] 16 דף 12°.
11:17 ס"מ. (אותיות רש"י).
הטופס שבידי גופס על נייר כחלחל.

תקנ"ו

66 ספר אור החיים חברו... מהור"ר יוסף יעבץ זצוק"ל... נגד כת הפלסופים מבני
עמינו העוסקים בספרי חיצונים... והספר הזה כבר נדפס שנת שני' [בלובלין] אבל ממש לא נתנו
לקרוא מבלבול הדפוס וגם לא היה בנמצאים... חזרנו לדפוס... נדפס פה ק"ק שקלאו...
בדפוס של האדון קארל יאקוולעוויץ מאיר בערגר, לפרט ברוך ה' לעד וקים לבצח לפ"ק
[תקנ"ו] 36 דף 8°. 10:16 ס"מ. (אותיות רש"י).
עם הסכמת ר' חנוך הענך ב"ר שמואל שיק, והסכמת ר' צבי הירש כמהר"ם, שתיהן שקלאו
ג' ניסן תקנ"ו.
ספר זה נדפס בצרוף לספרו "מאמר האחדות" בפירארה שי"ד, בלובלין שני' ובנאומיזואר תקנ"ד.

67 ברכת הנהנין. דיני ברכת הנהנין וסדר נטילת ידים על פי האר"י. שקלאו
תקנ"ו. (פריעדבערג, בית עקד ספרים, בערכו).

68 ספר גרושין [קבלה] להחכם... מהור"ר משה קורדואירו זלה"ה... נדפס
פה ק"ק שקלאו תחת ממשלת... סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ... בדפוס חדש של האדון
קארל יאקוולעוויץ מאיר בערגר, בדפוס אשר הוקם לתפארת ע"י אב ובנו שראו לחדש דפוס
יפה... אליהו במהור"ר שמואל זצ"ל ובנו... ברוך, שנת תקנ"ו לפ"ק. 44 דף 8°. 13:21 ס"מ.
(אותיות רש"י).
עם הסכמת דיני שקלאו ר' חנוך הענך ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש ב"ר מאיר, מיום
כ"ד סיון תקנ"ו.

69 דרך הישר לעולם הבא מוסר בלשון אשכנז ע"ד השל"ה מאת ר' יחיא
מיכל ב"ר אברהם הלוי עפשטיין. שקלאו תקנ"ו. 8°. (בן יעקב, אוצר הספרים,
בערכו; ופריעדבערג, תולדות הדפוס העברי בפולניה, עמ' 71, רושם: תקנ"ח).

70 הגדה של פסח... ווייל אבר (בעונותינו הרבים) אין דען דור די מיינשטי לייט
מאנש פארשונג ווייניג (לשון הקודש) פר שטנן (מכל שכן) ווייבר און קינדר די פרשטיאן פשיטא
ניקש. און ווייל די עיקר מצות אין די (הגדה) צו פר שטין וואש גשעה איז דרום האבן מיר
גטראכט און די (הגדה) פון לשון הקודש אויף טייטש גיבראכט... נדפס פה ק"ק שקלאו
תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ... בדפוס... אריה ליב בהמנוח... שניאור
פיינש... בשנת תקנ"ו לפ"ק. 16 דף 4°. 17:22 ס"מ. (אותיות מרובעות מנוקדות ואותיות צור"ר).
המקור והתרגום נדפסו טור מול סיר.

71 זה החיבור... קראתיהו... טוב טעם... פירש הטעמים עם הציוור של כל טעם וטעם
(עפ"י הדרוש ועפ"י הסוד, מאת ר' מנחם נחום הלוי מק"ק דריבין)... נדפס בדפוס חדש
פה ק"ק שקלאו תחת ממשלת האדון... סעמיאן גאורילאוויץ זאריץ... בדפוס חדש של
האדון קארל יאקוולעוויץ מאיר בערגר, בשנת טוב טעם ודעת למדני' כי במצותך האמנת לפ"ק
[תקנ"ו] 33 דף. (דף ב' חסר ואולי לא נדפס). 8°. 11:17 ס"מ. (אותיות רש"י).
עם הקדמה מאת ר' חנוך הענך ב"ר שמואל שיק, ניתנה בשקלאו ביום ה' כסלו תקנ"ו.

הקולופון: „על ידי הפועל... המסדר אותיות אברהם במהרר יצחק זצ"ל מק"ק שקלאוו, על ידי הפועל... המסדר אותיות יצחק במהרר שמואל גרו מק"ק שקלאוו, על ידי הפועל... המסדר אותיות ארי לוב במהרר דניאל כ"ץ מק"ק ראסנא, על ידי המסדר אותיות דוד במהרר יוסף יצ"ו מק"ק שקלאוו, על ידי הפועל... הדרוקר יצחק אייזיק במהרר דוד יצ"ו מק"ק שקלאוו, על ידי הפועל... הדרוקר שלמה במהרר אברהם יצ"ו מק"ק שקלאוו.

72 ספר לקח טוב [לר' אברהם ב"ר חנניה יגל]... תוכחת מוסר דרך שואל ומשיב רב ותלמיד... נדפס פפ"ע יצא [שקלאוו] הובא לבית הדפוס ע"י יעקב ח"ק ק"ק במ"ת זצלה"ה שנת כי לקח טוב נתתי לכם לפ"ק [תקנ"ו]. 16 דף. 8°. 10:15 ס"מ. (אותיות רש"י).

הדפוס ב' ג' ד' מסומנים בטעות: ג' ד' ה' דף ט"ז מסומן בטעות: י"ז.

עם הסכמת דייני שקלאוו ר' חנוך הענך ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש בן מהר"ם משנת תקנ"ו; ועם הסכמת ר' פנחס ב"ר יהודה [המגיד מפאלצק] בלי תאריך. שתי ההסכמות ניתנו למביא לבית הדפוס הישיש ר' יעקב קלוגימוס קלמן ב"ר תנחום. — עם הקדמה מאת המביא לבית הדפוס. — בסוף הספר נדפסו דברים שונים מהמביא לבית הדפוס, ובסופם סגולה.

בין הסכמה להסכמה נדפסה הודעת המביא לבית הדפוס, שבה הוא מודה לר' אברהם אברלי מק"ק קראו שלע"ע הוא מ"מ בק"ק פאלצק שהעירן להדפיס ספר זה.

הקולופון: „על ידי הפועל... המסדר אותיות החתן יוסף בלא"א... כתריאל מק"ק שקלאב ולע"ע עוסק פפ"פ... ועל ידי הפועל... הדרוקר החתן בנימין בלא"א כמהר"ר שמריה מק"ק שקלאב ולע"ע פפ"פ... — קשה לדעת מה גרם כאן להעלמת שם מקום הדפוס והמדפיס.

לא נרשם ברשימת פריעודברג.

73 ספר מהר"ל הוא מורינו... כמהר"ר יעקב בכמ"ר משה הלוי ז"ל שחבר ותקן מנהגי ק"ק אשכנז... מראשית השנה ועד אחרית השנה, ונתוסף עליו חדושים רבים שנמצאו מספרי ישינים עם כמה הגהות ומנהגים הנוהגים בק"ק ורנקבורט ואגפיה ובשאר מקומות באשכנז וחדושי שחידש מהר"ר הירץ לוי ז"ל שהיה אב"ד פה ק"ק ורנקבורט... נדפס פה ק"ק שקלאוו, תחת ממשלת... סעמיאן גאורילאויץ זאריץ... בדפוס חדש של האדון קארל יאקוולאויץ מאייר בערגר, בדפוס חדש אשר הוקם ע"י אב ובנו... אליהו במהר"ר שמואל... ובנו מו' ברוך... לפרט ברוך יי כי הפליא חסדו לי בעיר מצור [תקנ"ו]. 77. [1] דף. 2°. 18:28 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם הסכמת ר' חנוך הענך ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש במהר"ם [דייני שקלאוו] מיום ג' אייר תקנ"ו. — הסידור הפנימי בצורת 4°, אלא שהגליונות רחבים.

הקולופון: „ותהי השלמתו בירת סיון שנה חמשת אלפים וחמש מאות וששה וחמשים ליצירת היום יום ג' כ"ג סיון... על ידי הפועל... המסדר אותיות אברהם במהר"ר יצחק זצ"ל מק"ק שקלאוו, על ידי הפועל... המסדר אותיות אריה לוב במהרר דניאל כ"ץ מק"ק ראסנא, על ידי הפועל... המסדר אותיות יצחק בן... שמואל יצ"ו מק"ק שקלאוו, על ידי הפועל... המסדר אותיות דוד במהרר יוסף... על ידי הפועל... הדרוקר יצחק אייזיק במהר"ר דוד יצ"ו מק"ק שקלאוו, על ידי הפועל... הדרוקר יהושע במהרר משה יצ"ו מק"ק בוחאב ישן. — פריעודברג רושם בטעות: תקנ"ה.

74 ...תקוני הוזהר... מוגה... כתיקוני זהר דפוס קושטנדינא כפי... אשר הגי' הרב... יעקב וילנא ירושלמי... כאשר מצא בכתבי האר"י לוריא... כנזכר בהסכמת... חכמי... קושטנדינא [שנשמטה כאן]. שקלאוו (הובא לבית הדפוס ע"י ר' שבתי בר בן ציון נר"ו מקארעץ) בדפוס של האדון קארל יאקוועלעוויץ מייאר בערגר, בדפוס חדש אשר הוקם ע"י אליהו ב"ר שמואל ובנו ברוך, [תקנ"ו]. 173 דף. 8°. (אותיות רש"י). (עפ"י ווינער, קהלת משה, מס' 3426).

עם הסכמת דייני שקלאוו ר' חנוך הענך ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש במהר"ם מיום כ"א כסלו תקנ"ו. — בסוף הספר התנצל בע"מ [בעל מסדר] דניאל בן יקותיאל ולמן כ"ץ מק"ק ראסנא.

(סוף יבוא)

ספר שירות ותשבחות של השבתאים

מועתק ומתורגם מכתב־יד יחיד בעולם על ידי
משה אטיאש

הובא לדפוס על ידי
יצחק בן־צבי

עם הערות מאת גרשם שלום

(סוף; עיין ק. ס. שנה כ' ע' 231—246, כ"א ע' 46—60, 125—136, 204—213)

נב ביאתי אלהי

רוח פסקיות חלק
יבש ידו בראו
מי הוא אין סוף הוא פתח
תלת חד הוא הנו אחד

„אלף” יצאה בשתי כנפים⁽³⁾
כל אותיות ממנה נגרו
קו הישר הנהו בתווח
תלת...
שבתי הוא סוד מצנפת⁽⁴⁾
על ראשו תאר יפת
סוד אמונה אמת
תלת...

רואח פאשקאיות⁽¹⁾ איל פארטייו
שיקו⁽²⁾ שו מאנו לו קרייו
מיהו אי"ן סו"פ איל אבריו
טריס קייס אונו איליס איתאר
תם
אליפ' קון דוס אלס שאליו
טודאס ליטראס די איל קוריו
קאב' האיאשאר איס אין מידייו
טריס
שבתי איס סוד מישליפ'ית^[1]
שוב'רי שו ראש תוהאר ייפ'ית
שיקריטו אמונה אמי"ת
טריס

נג שיבאח אלהי

יעקב איש תם
באבות מהולל
קרא אותו ישראל
הוא משיח גואל

עקב של יוד רמזו
סוד יבוק הנו⁽¹⁾

יעקב' בארון קונפלידו
בי אביות אלאביאדו
יאמו אאיל ישראל
איליס גואל אונטאדו
תם
עיקיב' די יוד שו רימזו
שיקריטו די יאבוק איס

- נב (1) צ"ל רוח פסקנית, והוא לדברי המקובלים מסדרון.
(2) אולי יש לקרוא „שאקו” ופירושו „הוציא”. [אס].
(3) לפי צורת האלף שיש בה קו ישר כאמצע ושתי כתפיים.
(4) „המצנפת הטהורה” משמשת אצל השבתאים תמיד רמז להמרה שבאה מכח „תורת חסד”
נג (1) עיין בס' ל"ה.

פתח קדושות
הוא...
כי הוא השפיע [על] השתים²
יחד עולמות ארבעה³
ויתקן את כלם
הוא...
הוא בא למען תקן
ואותנו ליחד
טוב"ה באה להלל
הוא...
חזק לגשמתו
יעקב אליב"ה שמו
משך באמונתו
הוא גואל...

אבריו שאנטיאדיס
אילים
קי איל אינפלוויז לאס דוס
אאונו קואטרו מונדוס
אי אדוביו אה טודוס
אילים
בינו פארה אדוב'אר
אי אנוס פור אאונאר
טוב"ה בינו פור לואר
אילים
חזק אשו נישאמה
יעקב אליב"ה ייאמה
טירו אין שו אין אימונה
אילים גואל

נד

הושיני אלהי

שבתי צבי מלכא יסוד
הגיה עולם כלו
אין שני כמותו
תלת קשרי מהימנותא
איללה הוא
למד ישרות התפשטה
בתפארת הסתתרה¹
שבתי צבי גלה אותה
תלת...
תורת חסד של עתיקא²
פתח אותה למטרוניא
חוט ישר קושר שם
תלת...
יוד מפנים לצמצום³
בא ניצוץ דכל ניצוצים⁴
שבתי מים עמוקים
תלת...
אבא רם שהוא חכמה
משם יצא שם כח מה⁵

שבתי צבי ריי פינדו
ארילונברו טודול מונדו
קומו איל נואי שיגונדו
תלת קישרה מהימנותא
איללה הוא
למד דיריגו שי אישפאנדינו
אין תיפיריד שי אישקונדינו
שבתי צבי לו דישקוברינו
תלת...
תוראת חיסד די עתיקה
לו אבריו אה מאטרוניאה
פילו דיריגו אאי אטה
תלת
יוד די אדינטרו די איל צימצום
בייני נישוץ די קול נישוצים
שבתי מאיים עאמוקים
תלת
אבה אלטו קי איס חכמה
דאליי שאליו שים קואחמה

(2) על "לאה" ו"רחל", עולם הנסתר ועולם הנגלה.

(3) עולמות אצילות בריאה יצירה ועשיה.

(1) אור קו הישר שהוא סוד אלהי ישראל המסתתר בתפארת. (2) עיין בס"י כ"ו.

(3) יו"ד זאת שלפני הצמצום היא שורש אמיר"ה, לפי שירים אחרים.

(4) עיין ס"י ט' הערה 2. (5) אותיות חכמה שהיא "כח מה".

הוא הנו עביר עם האימא

תלת...

מקום עמיקא דעמיקא

שבתי הוא דמותו

יחיש לנו הגאולה

תלת...

אילים עיבור קונלה אימה

תלת

לוגאר פונדו די פונדורה

שבתי איס שו פיגורה

לה גיאולה מוס אפרישורה

תלת *

נה

בייאטי אלהי

שבתי צבי גואל

אתה הוא אור ישראל

ויטע אותך ב'

סוד שאלתיאל (1)

שבתי צבי גואל

טו שום אור די ישראל

אי פלאנטו אטי איניל

שיקריטו די שאלתי איל

יה הוא יה. הוא יה מניחוא שבתי צבי ההוא

תם

ברוך הוא נטעך

ואנו זמורתך

פנימה בית מקדשו

בסוד...

הרי נטועים אנחנו

במקום אשר לא לנו

פה קדוש[ים] נהיה אנו

בסוד...

תלת קשרי מהימנותא

שלוש זמורות רמות(2)

הראה גואל קדוש

בסוד...

בביתו שתולים

סוד בתולים(3)

כתיב טובה דברים

בסוד...

יה הריא יה הו"א יה מניחוא שבתי צבי ההו"א

תם

בארוך הוא אטי פלאנטו

אי נוס טו שארמיינטו

דינטרו שו קאזה שאנטו

שיקריטו

יה מוונטרס פלאנטאדוס

אין לוגאר קי נו אנוס

אקי שייאמוס קאדוש

שיקריטו

תלת קישרה מיהימנותא

טריס שארמיינטוס אלטה

אמושטרו גואל שאנטה

שיקריטו

אינשו קאזה שיתולים

שיקריטו די ביתולים

קאטיב טובה די בארים

שיקריטו

נו

שוזידיל בישטי

אהבתי אליך אדוני אינה פוסקת מעומק לבי

הראה לנו כי אני קרבנך הוד רוממות

חיי — — — (?) בעל תסד

תם

ביקמאן דירוני דילדין איפיינזים מוחאביטין

קורבאנין אולדיגום בוזי קושטיר דובליתיין

אימרום דיל שיטאנים אגאנים מיהרי באנים

תם

נה (1) אביו של זרובבל שהוא כאן כנראה בבחינת משיח.

(2) אולי רמז ל"שלושה שריגים" שבגפן?

(3) הרמז אינו מובן לי.

אמאן ריץ תאג אי טאב' סוד משיח
 אי טאנביין קאב עיט אי נואח
 שבת"י צב"י סוד קיריש נאטאע
 ודאי תאנה צב"י שירטה
 קיין פאייארה פונדו פונדו שד"י גאנחה פור שירטו
 ב'אייקאדיש ליעאמו קון פאס
 ודאי אילים סוד גאק לי פאש
 ש"ץ באתיק מואישטרו גואיל
 קי"ץ אי חאשיב' אי קאזית שאץ
 תם
 שובירי טי פויא דיגו איין קיץ אד"ם קאדמון
 פאשו לוס ב'אייאדוס בייאד סאנדאל פ"י ד"ו גוי"ן

אמאן ריץ תאג אי טאב' סוד משיח
 אי טאנביין קאב עיט אי נואח
 שבת"י צב"י סוד קיריש נאטאע
 ודאי תאנה צב"י שירטה
 קיין פאייארה פונדו פונדו שד"י גאנחה פור שירטו
 ב'אייקאדיש ליעאמו קון פאס
 ודאי אילים סוד גאק לי פאש
 ש"ץ באתיק מואישטרו גואיל
 קי"ץ אי חאשיב' אי קאזית שאץ
 תם
 שובירי טי פויא דיגו איין קיץ אד"ם קאדמון
 פאשו לוס ב'אייאדוס בייאד סאנדאל פ"י ד"ו גוי"ן

נז

נמשח סימן בואת בראך
 ויחבר את הדלית עם האח (1)
 בסוד אהיה אינו מפרד מן האך (2)
 מלך צבי מו"ר (3) שכתו גואל אך
 אשר גאל נשמתנו עם האך (4)
 רובם בהעתירו (5) השכינה
 בהעתירו (6) פתח האמונה
 בטל בכי וינשא הסימנא (7)
 מלך...
 בהעתירו (8) נכנס בגיא ישמעאל
 ויגאל כי הוא בני ישראל
 בגיד מראשית אחרית יתיד הוא
 מלך...
 ביום ההוא [?] קים מהכל (9)
 זבוח תקן ארבעה עולמות
 טוב"ה אמר סוד עמק עמק
 מלך...
 חזק תהי נפשו נשמתו
 יעקב האליב"ה שמו נקרא
 תדבק רוחו באימא
 מלך...

שילי אונטו סיכאן ביזאת איגיל אך
 אי אגונטו אלה דאליד קוניל את
 ביסוד אהיה נו אפארטה די איל אך
 מיליך צב"י מור שבת"י גואיל אך
 קי ריחמיו נישמאתינו קוניל אך
 אינו אלשאר אין האתיח אה שיחנה
 אין האתירו אבריו לה אימונה
 באלדו ייורו אי אלשו לה שימאנה
 מיליך
 קון האתילא אינטרו אין גאי ישמאל
 אי ריחמיו קי איש בני ישראל
 מאגיד מיראשית אחאריט אונטו איל
 מיליך
 ביום האחות קופליו דיל טודו
 אי קונאישטו אדוביו קואטרו מונדוס
 טוב"ה פאבילו שיקריטו פידו פונדו
 מיליך
 חזק שיהי שו אל מה שו נישאנה
 יעקב האליב"ה שו נומברי שייאמה
 אפיגארה שו רואח אינלה אימה
 מיליך

- נז (1) בסוד אחד. (2) אהיה עולה כמנין א"ך.
 (3) עיין בס' י"ח וס' כ'. (4) לא ידעתי מהו ה"אך" כאן.
 (5) נשיאת ה"סימן" קשורה בלי ספק במעשה מיוחד של ש"צ, כנראה בהמרה.
 (6) גם כאן יש כנראה רמז למעשה חיקון מסויים של ש"צ שבו תקן את עולמות אבי"ע.

נח

יושג טוב הלב	שי אלקאנשה אלה בונדאד
באמונת האמת	קון איימונה דילה בידראד
האספנו באחוה	אה קו גייד ב'וס קון אירמאנדאד
באמונת האמת	קון איימונה דילה בידראד
מורשת יידיים יש	אירידאד די אמיגוס איי
טובנו מלכא שבתי	מואיסטרו ביין ריי שבתי
ודאי הוא קים וחי	שיירטו איליש קאייאם וחאי
באמונת...	קון
פלא עליון צבי גואל	פילי עליון צבי גואל
אדם נסתר (1) הוא הנו	אומברי אנקובייטו איש איל
רצון אלהים בו	בילונסטאד די אל דיו אינל
באמונת...	קון
שם גדול מי [זה] ישג	נומברי גראנדי קין אלקאנשה
בתורה — היא ירושה	קונלה ליי קיאיש יירושה
זכרי דע (2) מלכא קדישא	זכרי דע מא[ל]קה קאדישה
באמונת...	קון
חזק תהי נשמתה	חאזק שייה אשו אלמה
פלומבה שמה נקרא	פאלמבה שו נומברי יאמה
דבקה היא באימא	שי אפינה אינשו דאמה
באמונת האמת	קון איימונה דלה בידראד

נט

פישלייז איקטים קולפיטי

מרחם אהיה אני	אפייאדאדו יו שירי
בכי עלי הורתי	יורה פור מי טו מי מאדרי
לעולם לא אשמחה	נון אליגרי פארה שיינפרי
בכי עלי הורתי	יורה פור מי טו מי מאדרי
חשוך היה מזלי	בי מאזאל חואי אישקורה
שם קדשו יגיה לי	איל שים שאנסו מי אלומברה
במכאוב — פטירתי	קון דולור חואי מי פיטירה
בכי עלי הורתי	יורה פור מי טו מי מאדרי
מעשי מלכא אדוני	לאש פיגיאש די ריי אדונאי
נסתרים הם בודאי	אנקובייטראש שון בי ביאדאי
מה הוא — לא ידע האדם	נון שאבי איל אומברי קי אי
בכי...	יורה

נח (1) ש"צ הוא אדם קדמון, עיין למעלה בס"ח וי"ג ועוד.

(2) אולי יש לפרש דע כמו "דא": ברוכיה ושבתי צבי מזדהים כאן עם "מלכא קדישא"? או שמא הכוונה לידיעת מ"ק והכרת סודו ע"י "זכרי"?

פתחו לי השערים
מסבת הדמעות
זכרי עשה לנוכח
בכי...
חזק ושלום עליה
שם פלומבה קורא לה
יהי זאת למען שמה
בכי...

אבריד אמי לאש פוארטאש
פור שיבה די לאש לאגרימאש
זכרי פיוז פור נומבראנשאש
יורה
חזק קון שאלום אילייה
פאלומבה יאמה אילייה
אישטו שירה פור שו פאמה
יורה

ס

רחל היא אחרונה הנגה
כי היא שרש של אמירה⁽¹⁾
הוא הראה מה שיהיה
כי היא שרש של אמירה.
לבניה אהבתה
ותושע את אומתה
ושרשה כי הוא אימא
כי היא שרש של אמירה.
שתי ההיין שהן אחת⁽²⁾
לא הבחינו אף אחד
כי היא הצום בטלה
כי...
דוד דבר על רחל
יהי זה לו לשבח
יעלה עדי יובל⁽³⁾
כי...
קדוש[ה] תהי נשמתה
רחל לזיה שמה
תגיע עד אימא.
כי...

ראהיל אילייה הי טראוירה
קי איש ראיו די אמירה
איל אמושטרו לוקי שירה
פי איש ראיו די אמירה
אילייה אשוש פיוזש אמה
אי אישקאפו אשו אומה
אישו ראיו קי איש הימה
קי איש ראיו די אמירה
דוש היין קי אילייה אונג
נו אפארטאבאן ניגונו
אילייה קי אלשו איינו
קי
דאביד פאבילו שובירי ראהיל
שייה אונה פאמה איל
שובירה אשטה יוביל
קי
קאדוש שייה אשו אלמה
רהיל ליבייה שייאמה
אלקאנשארה אשטה אימה
קי

סא

בייאטי מירחום ראבייך אנימין אושולדי נבויי הינדי

יפי מראה — כלילה
פאלומבה שלי⁽¹⁾ הלכה לשליחותה
בין הנשים נודעה
פאלומבה שלי⁽¹⁾ הלכה לשליחותה
עיניה בכחל משוחות

פירמוזורה די אילייה איס קומ(פ)לידה
מי פאלומבה פיוא אשו מאנדאדה
אין דואיניאס אירה אילייה שאבידה
מי פאלומבה פיוא אשו מאנדאדה
שוס אוזוס קון אלקוחילוס פונטאדוס⁽²⁾

ס (1) שורש המשיח הוא במלכות דאצילות שהיא רחל.

(2) ההיא הראשונה שבשם שהיא בחי אימא וההיא האחרונה בחי רחל.

(3) עד ספירת הבינה שהיא אימא.

סא (1) יונת, השיר בנוי כמו כל שירי האשכבה לנשים באוסף זה, על הדרוש הסמלי של שם הנפטרת כסמל השכינה. (2) צ"ל פינטא דוס [אט].

ופיה עגול כשושנות
בלשונה דברה גדולות
פא...
בטנה סוגה שושנים
שני שדיה עפרים...
זרועותיה נטויות לאלהים
פא...
כלך יפה רעיני
מראש עד רגל בלי מום
אהבה היא שכניה כי היא סוד אמירה
פא
חזק, נשמת פאלומבה תהי קדושה
אביה אמה נשאר שרופים
נתן לי מכבודו ילבש לבושה
פא

אישו בוקה רידונה קומו רוזאס
קון שו לואינגה אבילאכ'ה גראנדיזאס
מי פא
שו ביינזרי רוזאס בייאדידאס
דוס שוס פיגוס אינודייס מילישאדאס
שו בראשוס אהיל דיי אישפאנדידאס
מי פא
כודה טו ארמוזה מי קונפאניירה
די קאבישה אשטה פייס שין מאנקורה
אהבה איש שיחניה קיס סוד אמירה
מי פא
האזאק נישמאת פאלומבה שיאה קאדוש
קידו שו פאדרי שו מאדרי קימאדוס
מי דיי מיתביזדו בישטירה שו ליבוס
מי פא

סב

עושאק מירהום ראבייה האנימין

כנפיו פשוטה (= פשוטות)
להציל אומתה
גואל מהימנותה
שהוא מטרוניתה
היא יונה קדושה
באדונה קשורה
שחוף מעלה
עטרת בעלה
עשה לו גאולה
עד כי יבוא שילה
יין יהוה
שתי כנפים וא"ו גוה (2)
למאמינים צוה
ליחל תקותו
היוד ראש שרשה
אמר כי הוא קדושה
והנחיל ירושה
את עמו ינשא
אפף בעמוקות
ליחד טהירות (3)

קינאפאב' פישוטה
ליהאשיל אומתה
גואל מיהימנותה
שיהו מטרוניתה
איס פאלומבה שאנטה
קון שו פאטרון אסה (1)
שיטופ מאעאלה
קאטירית ביעאלה
לי אינו גיאולה
עאד קי ייאביו שילה
יין די ייהוב'ה
דוס אללאס וא"ו גיב'ה
לימאמינים ציב'ה
ליאחיל שו תיקב'ה
האייוד רוש שוראשה
הומאר קין קדושה
באנאחיל יירושה
אית עאמאו אינשאלשה
עפאפ' ביעאמוקות
ליאחיד טהירות

סב (1) שתי שורות אלו הוכנסו לתוך השיר אח"כ וגם הכתב שונה [אט].

(2) בתיאור זה יש כנראה רמז לסדר האות א, כמו בסי' נ"ב.

(3) העמוקות הן כנראה הקליפות שתיקן אותן כדי ליחד את תחומי הטהירו הנקראים כאן בלשון

על כן כל עולמות
אהבה סוד אלהות
קדוש[ה] נפשה תהי
פלוגה קאריליו
תרכוש שם הויה
בין מלך ידידיה⁽⁶⁾

אלקין קול עולמות
אהבה סוד אילאהות
קדוש נאפשה שיאה
פאלונפה⁽⁴⁾ קאריאה⁽⁵⁾
קוברי שים האבייה
בייאר ריי ידידיה

סג

שיר אידופרוך שאריני

יען כי "אהיה" יובל ודאי
לאה עולם רם ונסתר⁽¹⁾
חמשים שערי בינה הוא קשר
לאה
התשובה — אם הבנים שמחה
בירו חים יתרפא
התשועה כי היא יובל, הוא יפתח
לאה
יען כי שמו בינה נקרא
שהוא שם ס"ג אחוריים דחוטמא
כי הדינים ישתרגו בה
לאה
התשובה היתה, רכות עינים
[אור] ישר עשתה חזון, השיבה הפנים
כזאת [ה]דרך יצאו חגית נהיים⁽³⁾
לאה
הוא בנה כל מעשה בראשית
אני אהיה אמן⁽⁴⁾, הוא — אהיה שלישי⁽⁵⁾
אהבה — סוד מגיד מראשית אחרית
לאה
חזק תהיה נשמתה של
לאה [ה]חסידה בעדן תתענג
תשלח ביובל שרשיה
לאה

פורקי אהיה קי אים יוביל שירטו
ליאה מודו אינקובירטו אי אלטו
חאמישים שאעארי בינה איל אטו
ליאה
האחישובה אים האבאנים אליגרה
פור שו מאנו לה מאר מיליונארה
לה שאלבאשיון קיד יוביל איל אברירה
ליאה
פורקי אשו נומברי בינה שייאמה
שיהו שים סא"ג אחוראים די חותמה
קי לוס דינים אין אלייה שי אינראמה
ליאה
האחישובה אירה ראקות עינאיים
ייאשיר איו חזיר טורנו אה פאנים
ביוות דירח שאלירון חאגאת ראהים⁽²⁾
ליאה
איל פראגאו סודו מאשי בירישית
יו שירי אמן אים אהיה שילישית
אהביה סוד מאגיד מירישית אחארית
ליאה
חאזאק שירה שו נישאמה די אלייה
ליאה חאסידה אין עידין אלביישיה
איר ביארה⁽⁶⁾ אין יוביל שוראשיתה
ליאה

רבים "טהירות".

- (4) שבוש השם פאלונבה.
- (5) כנראה ממשפחת Karillo. ונכתב כאן קאריאה במקום קאריאו לשם החרוז. וזהי משפחת ר' יוסף קאריליו או קארינו מברוסה (תשובה אליו משנת ת"א נמצאת בשו"ת בעי חיי ח"א בחלק הנספח על אה"ע, ס" כ'). הוא המיר עם ש"צ באוריאנופול ונזכר כמה פעמים בספרות. ⁽⁶⁾ הוא שמו של ש"צ גם בס"י י.
- סג (1) כל השיר מדבר על סמלים של ספירת הבינה שהיא לאה או "עולם הגסתר" (בווהר); כך הכנויו "אהיה" איננו רגיל לגבי ספירה זו.
- (2) צ"ל נאחיים.
- (3) מן הבינה יצאו שבע הספירות התחתונות שר"ת שמותייהם חגית נאחיים.
- (4) על פי "ואהיה אצלו אמן" (משלי ח').
- (5) הדברים אינם מובנים.
- (6) שבוש במקום "אינביארה" [אט].

- שתיקן מ"ור ועט"ר כמוהר"ר יוסף חיים זיע"א" [בגדאד], חש"ד, 1 דף, 13: 17 ס"מ.
- (11) "תפלה ובקשה לאומרה ביום כפור כשמניחין הס"ת על הבימה קודם קריאת ספר תורה", [בגדאד], חש"ד, 1 דף, 13: 21 ס"מ.
- (12) [נוסח שטר עסקא], [בגדאד], חש"ד, 1 דף, 14: 22 ס"מ.
- (13) "הסכת ושמע ישראל..." — בערבית באותיות עבריות, אותיות כרובעות, מאת א. ש. בה"ר אליהו נחום, מטבעת אלישע שוחט, בגדאד, [הרפ"ה?], 4 ע, 14: 22 ס"מ.
- (ב) לרשימת הספרים שנדפסו בכלכתה יש להוסיף:

— "ספר תקון החיים" / The Quick And / עשה חסד Ordinance on The Amenities For Concrete The Dead Report on the Internal working of the "Oseh-Halsed" 1926. בטוף הספר כתוב. Calcutta Printed by P. Knight, Baptist Mission Press and published by M. M. Wolff, 32 Weston Street. for The Calcutta Hebrew Burial Board.

1 + 37 + 2 ע, 14: 21.5 ס"מ. הספר הוא קובץ פסקי דין של חכמי בתי הדין בבגדאד, ירושלים ולונדון על היתר קבורת מתים בארונות ממין מיוחד. פסקי הדין באו כתשובה לשאלתו של משה מיכאל זאב מנהל החברה "עשה חסד" בכלכותא. פסקי הדין נדפסו בעברית ונחרגו לאנגלית ומהם גם לערבית באותיות עבריות. א. בן-יעקב

האם היה בעל ה"לוחיימר לידרבוך" יהודי ?

בראש המקורות של הגניזה העצמית בגרמניה עומד כתב-יד הנועד בשם "לוחיימר לידרבוך" (Locheimer Liederbuch). שנכתב באמצע המאה ה-11. מאחר שנמצאים בו דברי-קדשה באותיות עבריות, שיערו המוציאים לאור הראשונים, ארנולד ובלרמן¹⁾, שכותבו היה יהודי. הם סמכו בזה על הכתיב — המכריע לפי דעתם — שהיה נהוג אצל יהודי אשכנז בימים ההם²⁾.

חוקרים ומחברים שכתבו על הגניזה היהודית והפולקלור היהודי קיבלו הנחה זו כעובדה, ולא הרהרו אחריה. ובגללם עומד "האסף היהודי של הלוחיימר לידרבוך" במקומו בתאורים השונים של חיי היהודים ונגינתם עד היום הזה³⁾.

אמנם מתוך עיון בשירים עצמם מתבררת כל-צרכה זרותה של השערה זו. כי אין בהם זכר כל-שהוא לאיש יהודי (מלבד שורה אחת בודדת, שאנו עומדים לדון בדיקנות); אדרבה, נכללים בהם המנגונים של הכנסיה בגרמנית ואף בלטינית, ואפילו נזיר נוצרי הוסיף בו כמה מילים של ברכה. לכן צדוק חוקרי המוסיקה הכללית שעזבו את הערתם של המוציאים לאור הראשונים⁴⁾ — אלא שעדיין לא נעקרה בספרות היהודית. לפי ההוראות שכבר ציינתי במקום אחר⁵⁾ נבדוק כאן את השורה הנזכרת הכתובה בכתב העברי ובשפה הגרמנית, ונמצא שאין היא משמשת אלא עדות נגד כתיב יהודי.

בפקסימיליה של כתב-יד שיצאה לאור ע"י ק. אמלן⁶⁾ הננו קוראים: Ir ze Lieb.

דער אללערליעבסטען בארברא מעינעם טרעווען ליעבסטען געמאקן.

מתוך הכתיב של דברי-קדשה אלה הפונים אל "ברברה החביבה", מתברר שכותבם לא ידע את הכתיב

1) Chrysanders Jahrbücher für musikalische Wissenschaft Vol. II. Leipzig, 1867.

2) I. c., p. 12—13.

3) A. Z. Idelsohn, Jewish Music, p. 206. New York, 1929. — Paul Nettl, Alte jüdische Spielleute und Musiker, p. 33. Prag, 1923. — S. Levy, Das Judentum in der Musik. Erfurt, 1930. — Erich Werner, Die hebräischen Intonationen in B. Marcellos Estro poetico-harmonico, p. 395. MGWJ Vol. 81. Breslau, 1937.

4) Otto Ursprung, Archiv für Musikwissenschaft Vol. V., p. 316 seq. Leipzig, 1923.

5) Herbert Loewenstein, Philologisches zum Locheimer Liederbuch. Zeitschrift für Musikwissenschaft Vol. XIV, p. 317. Leipzig, 1932.

6) Konrad Ameln, Facsimile-Ausgabe des Lochamer Liederbuches. Berlin, 1925.

של יהודי אשכנזי, ושל אלה היה לו מושג כל שהוא על ספרותם בדורו. נשׂוההיג פסוק זה לצורתו הנכונה לפי חוקי הכתיב שאנו מוצאים בספרות העממית של יהודי אשכנז בלמים אלה:
 „דער אלר ליכשטן בארבראר מיינע טרייאן ליכשטן גימאקן“ או:
 „דר אלר ליכשטן בארבראר מיינע טרייאן ליכשטן גמאקן“.

ונראה מתוך השוואה זו, שהיתה לו לכותב רשימת האלף-בית בעברית ובלועזית גם יחד, והוא החליף בשעת הכתיבה כל סימן לועזי בסימן עברי, אות באות, מבלי לשייכלב לחוקי הכתיב.
 יש לציין, בין השאר, את הכתיבה המשונה של הדפסונגים, את הלי המכופלת, את העי בהברות הכללי מודגשות ואחרי הן הארוכה. בסוף המלה „אללערליעבזטענן“ כתובה הני כפליים, ונראה שהכותב מצא ברשימת הדוגמה שלו את הני הרגילה והסופית זו בצד זו וראה בהן אות אחת.
 השורה העברית ב„לויכיימר לידרבוך“ היא מעין מעשה-תשבץ ואינה מיוסדת על ידיעת השפה העברית. הכותב השתמש בכתב העברי ככתב-סתר, כדי שדבריו לא יהיו מובנים אלא ליודעי הסוד.
 זהו כל הקשר בין כתביו זה לבין עניני היהדות, ואין לו כל זיקה לתולדות הפולקלור היהודי או הנגינה היהודית.
 חנוך לוונשטיין (הלאביב)

הערה בענין „אגרת הקדש“ המיוחסת להרמב״ם

להערותו של מר קוק (קריית ספר כ״א עמ׳ 316) על „השערות“ בענין השם הקדוש של ס׳ אגרת הקדש שהיה „שערי צדק“, עלי להעיר: ה׳ קוק לא הבין את דבריו, אני לא שערתי השערה על השם הקדוש, אלא קבעתי עובדא והיא שבכתב יד הקדוש ביותר של „אגרת הקדש“ (משנת 1328) נמצא בִּפְּרִיט השם „שערי צדק“ כאשר נשתמר בכתב יד רבים. כפי שאמרתי שם, אני מצטער אם דבריו נתנו מקום לאי-הבנה. לא המליצה שבהקדמה (המאשרת את השם) אלא כותרת-מפורשת „שערי צדק“ קבעתי את העדות שעליה נסמכתי במאמרי. מר קוק מצא במאמרו של ש. קראוס רק מה שנקבע קודם לכן במאמרי, לא על פי כתב-יד בודד אחד אלא על פי סוג שלם של כתב-ידים. ההקדמה עם המליצה „אורה לך שערי צדק“ נמצאת גם בדפוסים ולא הייתי צריך לצטט עדותם של „כל כתבי יד הקדומים“ של הספר אילו היתה כוונתי להדגיש רק השערה המיוסדת על המליצה הזאת.

ג. שלום

הערה על רשימת וונדרבר

ב„קריית ספר“ שנה כ״א, עמ׳ 293–295 עזר ג. שלום את דבר נאמנות רשימתו של וונדרבר ב„ליטעראטור-בקאט דעם אריענטס“ והטיל בה חשד גדול של זיוף.
 והנה כבר העירותי לו, שהספר „גנת אגוז“, מאת הלב תקל״ח, הוצג לראוה בפטרסבורג בשנת 1894 בתערוכת הספרים הראשונים שנדפסו בערי פולין-רוסיה, ונרשם ע״י ש. וינר ברשימת התערוכה ההיא (רשימת הספרים העברים שנדפסו בארץ רוסיה ומלכות פולין הנועדים לבוא לשער המצבה, סט. פטרסבורג 1894), וכבר תיקן ג. שלום את הדבר בהערה, שם עמ׳ 316.
 עתה שבתי ראיתי שגם ספר „ענן החשמל“, קארעץ תקל״ח, הוצג בתערוכה ההיא (שם עמ׳ 8), ודבר זה מתאים גם לתולדות פעולתו של המדפיס ר׳ צבי הירש ב״ר אריה ליב מרגליות, שבאותה שנה עזב את שדה-פעולתו באלעקסנדין והתחיל בהדפסה בקארעץ. (ענין עליו במבוא למאמרי על הדפוס העברי בשקלאוו בחיבורת זו של „קריית ספר“).

ולא עוד אלא שאפילו ס׳ „מערכת האלהות“, קאפוסט תקנ״ז, שהוא-הוא שעורר כנראה את חשדיו של שלום, קיים ועומד, ואף הוא הוצג בתערוכה הנ״ל (שם, עמ׳ 8), ואין וונדרבר „היחיד המעיד כי ראה במו עיניו הוצאה של ס׳ מערכת האלהות שנדפסה בקאפוסט בשנת תקנ״ז“.

על יסוד שלשה ספרים אלה, שבמקרה-נודעה לנו מציאותם הודאית מתוך רשימת וינר, מתחזקת בי המסקנה, שרשימת וונדרבר נאמנה (אף שאסתר שאינה מדויקת בפרטים), ביהוד מאחר שאין לראות כאן שום מוטיב לזיוף, ושוב נתקיים כאן הכלל הישן: לא ראינו אינו ראוי.

אברהם יערי

דפוס ארץ ישראל

351 בית יעקב; בטאונה המרכזי של תנועת בנות
אגודת ישראל בארץ ישראל. תל-אביב, הסתדרות בנות
אגודת ישראל בא"י, (דפוס א. מוס), תש"א. 2. תכופות
ההופעה לא נזכרה. גל [א] יצא בכסלו-שבת. חלק מן
הגליונות י"ל בתוספת-מה לפני עצם השם.

352 בכל נפשנו... מפי חברות חולדה ורמת-הכובש.
חמ"ד, תש"ד. 63, [1] ע'. 8. "רשמה וצרפה ר. א."
על חיפשי המטרה בישובים אלה בחשון תש"ד.

353 "בני-ברית", ארץ ישראל, "בני-ברית"
מה? מציאות וחזון, ירושלים, הלשכה הגדולה בארץ-
ישראל, (דפוס "המערב"), תש"ד. 16, 158, [2] ע'. 8.
יצא ליובל המאה של בני-ברית.

354 הגזע העברי. ערוך לידו [ישראל] אפ שטיין.
תל-אביב, ברית הנוער ע"ש יוסף תרומפלדור בארץ-
ישראל, (ירושלים, דפוס ר. ח. הכהן), תש"ד. 92 ע'.
15: 23. = ספרית כפקדים, חברת וי. כונסו בו מאמרים
רשימות מאת ז. זיבוטנסקי, ב. לובצקי, י. קלצקי,
א. אחימאיר, נ. סלושק, ב. גוטסמן וא. בן דב וקטע (על
התרכובת הגזעית של יהודי א"י) מספרו הגדול של רופין.

355 הגלגל. גליון הנצחון, ירושלים, תש"ה.
60 ע'. מפות, תוס', תמונות. 4. ההוצאה מהודרת.
התכן: הפילדמרשל סמאטס, הרבנים הראשיים ר' י"א
הרצוג ור' צ' מ. ח. עזיאל; דברים אל קוראי "הגלגל".
א. בריאנס: פשר הנצחון. הגלגל (מהמערבת), א. צווייג;
מי ינצח במלחמה זו? — צעד אל צעד אל הנצחון (ד"ר
המלחמה), א. סמאל; נס המאה העשרים, מ. בובר; אל
קנא, ש. ה. ברגמן; התקוממות האלילים, פ. שיף; על
הציור בעולם הגדול בשנות המלחמה, ב. צונדק; ההתקדמות
בשדה הרפואה, ר. קבנר; מלחמה של בריטניה והבעיה
היהודית, י. שנברג; ימים: מספרו של פליס, ד. הורוביץ;
מאמץ המלחמה הכלכלי של א"י, ק. קיסטר; שיחה עם
א. סימון, י. מהלמאן וגב' מ. על החינוך, פ. גולדשטיין;
המוסיקה בימי מלחמה ושלום, ר' אליהו חלפן הלוי; שיר
השלום בצירוף באורים מאת ג. אלקושי, שירים מאת

עתונים וקבצים

ראה גם להלן במדור "בתוך כתבי עת".

347 אגדת האינג'ינרים והארכיטקטים בארץ
ישראל, מו"ל, בעיות העבודה מבחינה תכנית
והיגיונית; דברים שנאמרו בכינוס אגודת האינג'ינרים
והארכיטקטים בארץ-ישראל. <תל-אביב, 15—16 לינואר
1943>. תל-אביב, (דפוס מ. שהם), תש"ד. 65 ע'.
תמונות. 8.

348 אגדת המהנדסים, הארדיכלים והמודדים
בארץ ישראל. בעיות השיכון המאורגן;
דין וחשבון מהכינוס שהתקיים בימים 27—29 לאפריל
1944. [תל-אביב], הסתדרות המהנדסים, הארדיכלים
והמודדים בארץ-ישראל; (חיפה, דפוס "אות", תש"ד).
136, XII ע'. 8. לפני שם הארגון המו"ל: הסתדרות
הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, עם תמצית
באנגלית ושער נוסף: Proceedings of Conference of Engineers' Architects' and Surveyors'
Union in Palestine.

349 איטליה; רבעון לחקר חרבות יהודי איטליה
והולדותיהם בעריכת מ[שה] א[ביגדור] שלואס, ירושלים.
(דפוס עזריאל, תש"ה. 8. עם סיכומים
ושער נוסף באנגלית ואיטלקית: Italy; a quarterly for
the culture and history of the Jews of Italy. Ri-
vista trimestrale di studi sulla cultura e sulla
storia degli ebrei d'Italia. Edited by, diretta da M.
A. Szulwas.

שנה א' חוב' א' יצאה בניסן-סיון. את התכן ראה להלן
במדור "בתוך כתבי-עת".

350 אילת השחר, אליהו צפרוני; ליום
השלישים, אילת-השחר; עין חרוד, דפוס הקיבוץ המאוחד,
תש"ד. 126, [2] ע'. פורטרט. 8. א. צפרוני (תרנ"ד—
תש"ד) חבר פועלי ציון ברוסיה, עלה ארצה ב-1912 ואחרי
שחרורו מהגדוד העברי נכנס לקבוצת אילת השחר.

י. פייכמן, י. כהן, פ. שילר, ש. שלום, שיר בן הארבע (מאנגלית), רשימות מאת פ. בנטליה, נ. וואהרמן ור. ב. הלום, ארבע התריוות של הנשיא פ. ד. רואולט.

356 דבר, שנה למותו של ברל כצנלסון, בחור
דבר גלי 6097 מיום כ"ד אב תש"ה, ע' 3-7, פורטרטים.
התכן: מדבריו (ממאמריו ונאומיו ומכתביו), זכרונות
ומאמרים עליו.

357 דברים על אהרן אהרנסון. 25 שנה לפטירתו
לתרע"ט — תש"ד, בעריכת: אורי קיסרי, מבוא מאת
אלכסנדר אהרנסון, ירושלים, "אחיאסף", (תש"ד), 144,
[4] ע', פורטרטים, פקסימילים, 8°. כולל ביוגרפיה של
אהרן אהרנסון, כתובה ע"י אלכסנדר אהרנסון, ומאמרים
ורשימות עליו מאת מדינאים, עסקנים וסופרים בעלי-שם
יהודים ולא-יהודים.

358 דגניה ב', דב פרלמוטר: לזכרו, דגניה
ב', (תל-אביב, דפוס "אחדות", תש"ד, 55, [1] ע',
פורטרט, 8°. ד. פרלמוטר עסקן החלוצ ברומניה, עלה
ארצה בתרפ"ה חבר דגניה ב' מתרצ"א, המאסף כולל
מאמרים ורשימות של ד. פ. ורשימות עליו.

359 דפים לידעת הספר והספרנות, מיועדים
לפעילים בספריות הצבוריות, ירושלים, מחלקת התרבות
של הוועד הלאומי, (דפוס "הספר", תש"ב-תש"ג, 31,
[1]: 35, [1]: 30, [2]: 30, [2]: 30, [2] ע', 8°. יצאו 5
חוברות: תמוז-אב תש"ב, תשרי-מרחשוון, כסלו-שבט,
אדר-אייר, סיון-אלול תש"ג, העורך: חיים בר-דיין, כסלו-
שבט תש"ג ואילך: המו"ל: המוסד ללשון ולתרבות
העברית ליד הוועד הלאומי לכנסת ישראל וההנהלה
הציונית, החוברות כוללות גם רשימות ביבליוגרפיות על
ספרים חדשים ועל נושאים מסוימים, סקירות ורצונות
על ספרים.

360 הסכת והשכל, עלון לתלמידים, (ירושלים,
לשכת-המודיעין הממשלתית מתוך שותף עם מחלקת-החנוך
של הוועד הלאומי לכנסת-ישראל ועם שרות-השדור בארץ,
דפוס ר. ח. הכהן, תש"ד—1943), טבלאות, מפות, תמונות,
8°. רבעון, העורך: חיים אורמיאן, גלי א' יצא בתשרי-
כסלו, על המדור "הסכת והשכל" של שרות השדור הא"י.

361 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים
בארץ-ישראל, פנקס קטן, (תל-אביב, דפוס

362 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים
בארץ-ישראל, הקבוץ המאוחד, חנצ'ה ופרומקה;
מכתבים ודברי-זכרון, [עין-חרוד], הקיבוץ המאוחד; (תל-
אביב, דפוס "ספר", תש"ה, 182, [1] ע', 2 פורטרטים, 8°.
כונס וגערך בידי זרובבל, — לזכר האחיות חנצ'ה
(תרע"ד — פלוטניצה ע"י פנקס — תש"ג בגיטו ורשה)
ופרומה פלוטניצקי (תרע"ח בפלוטניצה — אב תש"ג
בבניין), בנות "החלוצ", תיכיות ה"פרייהייט", חברות
הקיבוץ המאוחד, שנפלו במלחמת הגיטאות, חלק מהמכתבים
ובתכו יודית, פולנית או גרמנית, ותורגמו לעברית.

363 הסתדרות העובדים הספרדים בארץ-
ישראל, ידיעות הסתדרות העובדים הספרדים בארץ-
ישראל... (תל-אביב, (דפוס מוזס) תש"א—1940, 4°.
גליון שבט תש"א י"ל בשם: הד הסתדרות העובדים
הספרדים; ניסן תש"א: קול הסתדרות העובדים
הספרדים; סיון תש"א: במת הסתדרות העובדים
הספרדים, גליון סיון תש"א מכיל גם מדור אנגלי וצרפתי
עם שער-כותרת (Bamath (Tribune) of the Sepharadic
Labour Organisation in Palestine.

364 הסתדרות הצופים העברים בארץ-ישראל,
ירושלים, קהלת צופי "מתתיהו", לאה לב,
[ירושלים], (דפוס ר. ח. הכהן, תש"ג, [2] 38 ע',
פורטרט, 8°. מאסף, לי לב נדרסה ע"י אופנוע בר"ח
תמוז תש"ג.

365 הוועד הארצי למען החיל היהודי, חנוכה
תש"ג, [תל-אביב], (דפוס י. שלומי, [תש"ג], 52 ע',
11: 17, לקטי ספרות לחנוכה.

366 החברה שנה ה' חוב' 66: [חוברת-ז'בו-
טינסקי], תל-אביב, תמוז תש"ה, ע' [885]—899,
פורטרטים, 4°. יצא למלאת 5 שנים למותו של זאב
דבובינסקי.

367 חוגים; הוצאת חוגי הצעירים התימנים, חברי
ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י, תל-אביב,
תש"ז, 2°. במכונת-הכפלה, עלון ב' יצא בי"א באב,
מערה תש"א נדפס, ש"מ, שינויים בנוסח השער, —
רב הגליונות י"ל בחוספת-מה לפני עצם השבט, למשל:

עם טיעה ב' שנפרדה אחר-כך מהמפלגה והתארגנה כ"תנועה לאחדות העבודה".

374 הנוער; הוצאת הנוער הבורוכובי, תל-אביב, (רמת-גן, דפוס "ליגא"), 1940, 12 ע' / תמונות, 40. "חד-פעמית", האחראי: מרדכי איזנברג, יצאה במרץ, קדמו לו: דרך הנוער, 31.7.1936; יום הנוער, 11.9.1936; דגל הנוער, 6.11.1936; קול הנוער, 31.12.1936; דבר הנוער, 9.2.1937; הד הנוער, 15.5.1937; חזית הנוער, 30.11.1937; גיב הנוער, ספטמבר 1938; משמר הנוער, מרס 1939; לפיד הנוער, מאי 1939; אל הנוער, יולי 1939.

375 הספורט; הוצאה חד-פעמית לפתיחת עונת הסתיו, תל-אביב, (דפוס עזריאל), ת"ש 8 ע' / תמונות, 20. יצאה בי"ד אלול. כתש"א יצאו עוד הוצאות חד-פעמיות: הד הספורט, ג' כסלו; דבר הספורט, כ"ג שבט; גיב הספורט, י" ניסן; קול הספורט, כ"ט איר; נתיב הספורט, כ"ג אלול.

376 ספר יהושע; זכרון לרבי יהושע מאיר ברבי נתן רייכ מאן, מאישי ירושלים ומעסקניה המבורכים. ערך ומסודר: לרפוס על-ידי דב נתן ברינקר... ירושלים, (דפוס סלומון), תש"ב-ג, 139, [1] ע', 80. על העסקן הירושלמי י. מ. רייכמן (תרכ"ב ביאליסטוק—תש"ב ירושלים). הספר כולל ביוגרפיה מקיפה של רייכמן מאת ד"ר ברנקר (ע' 16—77), מאמרים, רשימות, הספדים עליו.

377 ספר השנה של העתונאים, תש"ה, תל אביב, אגודת העתונאים בתל-אביב, (דפוס הפועל הצעיר), [תש"ה], 239, [41] ע' / דאגרמות, טבלאות, מפות, תמונות, 80. העורכים: דן פינס, עזריאל קרליבך, המדורות: מאורעות השנה, פנקס הישוב: הארץ ותושביה. העיר והכפר, שרותי הצבור, ספרות ואמנות, עתונות, כלכלה (ע' 161—218), תעודות ולוח-זכרון, את הקודם ראה קסי, שנה כ"א ע' 138—139.

378 על המדוכה, יתמות (לזכר ברל כצנלסון). בתוך על המדוכה, חובי א' אלול תש"ד, ע' [3]—22, פורטרט, כולל 6 רשימות על ב' כ. ומדבריו: מקורות לא אביב, על "עם עובד".

379 עליה חדשה, מ"ל, 10 שנות העליה החדשה, תל-אביב, פרסום "צורה", (דפוס "הארץ"), [תש"ד], 79, [1] ע' / דאגרמה, תמונות, 80. עם מדור

ידיעות חוגים, מקצת הגליונות י"ל בשם: המזרח; בטאון החוגים של הצעירים התימנים.

368 חיפה: הקהלה העברית. העזרה הסוצי-אליה; פרקי מעשים ומגמות, הוי ומחשבה, חיפה (דפוס "אות"), תש"ד, 95 ע' / טבלאות, תמונות, 80. בראש: כנסת ישראל לארץ ישראל, ועד הקהלה העברית בחיפה. קובץ מאמרים: העורך: א. ש. שטיין, מן התכנ: ש. אסף; עבודת הצדקה בקרב היהודים בתקופות שונות (ע' 73—83), ג. גבריאלי: הילד הרעב וגידולו, לוח המוסדות הסוציאליים בחיפה (ע' 98—95).

369 החלוצי הצעיר; מאסף, ערך: ידו משה בסוק, כינס: מ. קליגר, עין-חרוד, הוצאת (דפוס) הקיבוץ המאוחד, 12, 426 ע' / תמונות, 80. המדורות: לאור החלוצי (תרפ"ד—תרפ"ז), תנועה-כבניה (תרפ"ח—תרצ"א), ימי גידול והיאבקות (תרצ"א—תרצ"ה), בדרך לאיתוד (תרצ"ו—תרצ"ח), התנועה המאוחדת (תרצ"ט), פני התנועה, נזכור.

370 חרות; עתון חפשי, חמ"ד, תש"ב, 20. תכופות התופעה לא נזכרה, גל [א] יצא כבי"א אדר תש"ב, גל ל"ט — בי"ז כסלו תש"ה.

371 ירושלים, הגמנסיה העברית, תלמידים. מצבה למלגאל חיות, למרדכי ינקא, ליהודה ישראלית, לרפאל מן, (הוצא על-ידי מחלקות ה"א וה"ב של הגמנסיה העברית, ירושלים), דפוס ק. ה. הכין, תש"ג), 92, [1] ע' / פורטרט, 80. 4 תלמידיו גימנסיה אלה נספו באסון בטיוול ב"ג אייר תש"ג, ההוברת כוללת לקט "כריתם שבכתב ומאמרים ורשימות עליהם.

פנרות; עלון הנוש של משקי עמק-הירדן "רחבה", דפוס השומר הצעיר, תש"ד, 80. זה יש לקרוא לאותו חלק בעמק הירדן, כביב לים כנרת, למן החום במיתה בצפון דרוםיה, ראינו לשוב להביא בגליונות יסוד של תולדות כל משק ומשק

פועלי ארץ ישראל, דברים י"ה להעודה של אחדות אמת", תל-ג, 23, [1] ע', 80. בענין הייכות

גרמני-אנגלי ושער גרמני: 10 Jahre Neue Alijah-Hrsg. von „Alija Chadascha“ מאסף, העורך: קורט לבנשטיין, כולל 28 מאמרים ורשימות.

380 העם; עתונה של התאחדות הציונים הכלליים בתל-אביב, ו' כסלו — כ' סיון תש"א. 11 גליונות. תל-אביב, (דפוס עזריאל), תש"א—1940—2°. המו"ל והעורך האחרון: י. סרלין. 9 גליונות הראשונים י"ל כהנא—חד-פעמיות. גליון ו' כסלו י"ל בשם: גיב העם; כ' כסלו: הד העם; ד' טבת: קול העם; כ"ה טבת: צו העם; י"ז שבט: אל העם; א' אדר: דבר העם; י"ז אדר: ניב העם; ד' ניסן: הד העם; כ"ה ניסן: אל העם.

381 עתידות; קובץ ספרותי מדעי לנוער, כרך א—ג. (תל-אביב), המחלקה לעניני הנוער של ההנהלה הציונית... והוצאת „מסדה“ [תש"ד—תש"ה], 287, [1]; 280, 288 ע' עם מפות ותמונות. 8°. בכל כרך 4 חוברות. העורך: אשר ברש. חוב' א' הופיעה בטבת? „יבוא ב... עתידות“ לסירוגין הדורות הבאים: ספרות יפה, פרקי מדע, פני ארצנו, משכנות ישראל, חבלי האומה, דפים קדומים, דעת ספרים, מתרבות העמים, מפני ראשונים ואחרונים, מעת לעת, נוער בישראל ובעמים, שדה צופים.

382 הפועל הצעיר. יום השנה למות ב. כצנלסון. בתוך הפועל הצעיר שנה ל"ח, כרך ט"ז גל' 41—42 מכ"ג כאב תש"ה. ע' 1—11. 4°. התכן: מתוך מכתבים של ברל. מאמרים, זכרונות ורשימות על ב. כ. כאת ש. יבנאלי, ש. לבאי, י. אורי, י. קוסוי, א. מ. קולר, י. מאירסון, ש. גביש, א. אופיר, רבקה כצנלסון, ע. בן-גוריון, ג. קרסל.

383 פלוגה עברית אחת על רמת-הכובש. חמ"ד [תש"י], 18, [1] ע' 8°. מאסף, כולל רשימות ומכתבים בענין החפשים ברמת-הכובש בחשון תש"ה.

384 הפרקליט. יצא מטעם הסתדרות עורכי-הדין היהודים בארץ-ישראל... תל-אביב, (דפוס מ. שהם), תש"ג. 8°. פנימי — לחברים. תכופות ההופעה לא נזכרה. ירחון? העורך: פלטיאל דיקשטיין. גל' א' יצא באייר, שניים קלים בשער. החל ממס' [6] י"ל כמוסף משפטי ל"הזינן". עם סכומי המאמרים באנגלית, בראשם: Hapraklitt. Published by the Jewish Bar Association of Palestine.

385 קהילת-עם, רמת-גן, כ"ב תמוז תש"ג.

386 ראש הגבעה; דברים שבכתב מאת חברי „ישיבת בני עקיבא“ אשר בכפר הראוה, חוברות א—ד. (כפר הראוה; תל אביב, דפוס לוריה, תש"ב—תש"ה). 16 ע' בכל חוברת. 8°. חוב' ב—ד': ירושלים, דפוס הפועל המזרחי.

387 רוזנבאום, ש. שמור על בריאותך בארץ-ישראל, עלייך: ש. רוזנבאום, מ. פפנהיים... [ועוד]. מוציא לאור: ש. רוזנבאום. תל-אביב, אולימפיה — מרטין פויכטונגר, (דפוס „הפועל הצעיר“), [תש"ד], 118 ע' תמונות. 8°. התכן: ש. רוזנבאום; המחלות המדבקות של הילד בא"י, מ. פפנהיים; כאב ראש ומיגרנה בתשומת לב מיוחדת למורח הקרוב, א. זקס; ערך האמהות, ע. סימון ות. אנגל; רגלים בריאות, שטרן; הליגינה והטיפול בעור באקלים הסוב-טרופי, ר. מוזס; הילד הנורמלי במובן הפיזי.

388 רשומות חקלאיות. כ' א' חוב' א', רחובות: (ירושלים, דפוס אחוה), תש"ה. 125 ע', דיאגרמות, טבלאות, תמונות. 8°. בראש השער: הסוכנות היהודית לארץ-ישראל. תחנה לחקר החקלאות, רחובות. התכן: י. אלעזר-וולקני; הגברת התוצרת החקלאית בארץ, א' משק ההדרים, ש. רביקוביץ; קרקעות כבול וקרקעות עשירי חומר אורגני בעמק החולה, י. ריכטר, י. פלטי וג. מינץ; נסיונות ראשונים במלחמה במחלות הכשותה והקמחון של מלפפונים, י. ריבנאי; על הפילופרתה נצרה ונוקה בא"י, ה. צ. קלין; הופעת זכוב הפירות י"ח התכון והסכנה הצפויה על ידיו לפירות ההדר באיו של א"י, ר. וולקני; נסיונות החמצה.

389 השדה כרך כ"ה, חוברת י': היוכל <תמוז תר"פ — תמוז תש"ה>. ר [353]—538 ע', דיאגרמות, טבלאות, תח. החוברת גדולה פי כמה מחוברות רגיל. מהחומר הרגיל, מאמרי זכרונות וסיכומים ענפי חקלאות. מהתכן: למחצית השדה: י. וייץ; כ"ה שנות השדה, מ. כ. ל"השדה", מ. פוחצ'בסקי; מכתב אל זגורודסקי; אבות החקלאי, א. איתן; מדר.

ישיבת מדרש בני ציון בסיוע מוסד הרב קוק, (דפוס סלומון), תש"ד, [12] 296 ע"י. 2°. הספר זכה בפרס הרב קוק מטעם עיריית תל אביב.

394 אולסבנגר, עמנואל, מתרגם. מוקשי בני ישראל: ספרים מימי קדם, תרגם מיאפנית עמנואל אולסבנגר, ירושלים, "אחיאסף", (דפוס ש. רוקח), תש"ד, 88 ע"י, תמונות. 8°. מנוקד. תורגם מתוך ספרים שונים.

395 אוסטרובסקי, משה [Moshe Ostrovsky], תולדות המזרח בארץ ישראל, ירושלים, ר. מס, (דפוס "המערב"), תש"ד, [4] 215 ע"י, 8°. הספר נגמר בהדפסה למלאת עשרים וחמש שנים להסתדרות המזרחי בא"י, שנוסדה באלול תרע"ח.

396 [איזנשטט, שמואל, Samuel Eisenstadt], יצחק ליב גולדברג: חייו ופעולותיו, בצירוף הקדמה מאת יעקב פיכמן, תל אביב, (הוצאת משפחת גולדברג), (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ה, 154, [1] ע"י, פורטרט. 8°. על י. ל. גולדברג (י"ב שבט תר"כ שאקי פ' סובלק פולין — ט"ו אלול תש"ה במקום מרפא בשיזן), מהעסקנים הפעילים ביותר של חבת ציון מראשיתה, עסקן ציוני מימי הקונגרס הראשון ועד הנהגת חבר מרכז ציוני רוסייה לשעבר ומנהלי המוסדות הבכספיים הישוביים הציוניים (אפ"ק, חברת הכשרת הישוב, גאולה ועוד) עד סוף ימיו. — המחבר השתמש ביומנו השיתחיים של י. ל. ג. משנות 1912—1935, הכוללים גם רשמי שבע מסעותיו לא"י, בתעודות אישיות מארכיון המשפחה ומהארכיון הציוני המרכזי, בזכרונות אישיים ובספורי בן עירו וידידיו של י. ל. ג. ז"ל. — ליובוביץ, ב. שוחטמן ליקט כמה תעודות ומיסמכים ששימשו יסוד למאגריפיה ע"י התכנן י. פיכמן: י. ל. גולדברג (ע"י 5—8). חלק א': חייו ופעולתו ברוסיה (1860—1918), חלק ב': חייו ופעולתו בארץ ישראל (1918—1935); היום וההתקיימות והלקו בהתיישבות העירונית, פעולתו התרבותית, הקרבן, שקיעת החיים.

397 [איזנשטט, שמואל] [Samuel Eisenstadt], שמואל ג'ורג' לילדורף, ירושלים, "דור", (דפוס "הספר", תש"ב, 26 ע"י, 8°. = ספרה שמושית קטנה, א' כולל 238 שניות, רובם מחודשים.

398 אלדמע, יחיאל [א'הרן], אלף בית, (תל אביב, ז. צולשין, דפוס שושני), [1944], [24] ע"י, תמונות.

ש. ד. יפה: שלבים בהתפתחותו של "השדה" — חקלאים מספרים: ב. בן-עזר (ראב); בחקלאותנו בימים ההם, ח. סלעס (קמיניצקי); זכרונות מהעבודה החקלאית, ד. בן-ישי; קטעי זכרונות על גידול דבורים. — א. גור: על השקד (זכרונות לחצי יובל "השדה"), ד. ארז: 25 שנות גדול עופות (הישגים ובעיות), א. פלדמן: ספרותנו החקלאית בתקופה האחרונה.

399 התנועה לאחדות העבודה, ידיעות התנועה לאחדות העבודה > מפלגת פועלי ארץ-ישראל — סיעה ב' — ובלתי מפלגתיים > תל-אביב, (דפוס "ספר", תש"ד, 2° גדול, פנימי לא למכירה, שבועון, גל' א' יצא בי"ח סיון.

ספרים וחברות

391 אברמוביץ, ז. [יצחק], י. גלפט, המשק הערבי בארץ ישראל ובארצות המזרח-התיכון, [עין חרוד], הקיבוץ המאוחד, (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ד, 384, [3] ע"י, טבלאות, ספות. 8°. "החקירה שלנו דמה בעיקר במשק הערבי כפי שהוא התגבש בשנים האחרונות שלפני המלחמה הנוכחית... עם זה השתלנו בכל פרק ופרק, במידת האפשרות... גם לציין את ההתפתחות שחלה בו במשך 1940—1942 ואת השינויים שהיא הביאה איתה", (הקדמה), התכנן: ארץ ישראל, (ע"י 1—130), סירה והלבנון, עיראק, מצרים, סיצרן, ביבליאוגרפיה (ע"י 369—374).

392 אוירבך, פ[סח]; אנדה פינקרפלד [Pesach Averbach; Anna Krampner-Pinkerfeld], ספרי הראשון, ספר קריאה לשנת-הלמודים הראשונה מציד בידו ה[י]ים גליקסברג, מהדורה חדשה ומתוקנת, תל-אביב, "דביר", (דפוס אחרונה) תש"ג (1942), [2] 107, [1] VII ע"י, 17:16, נספח לו: קרא ועבוד; תרגילי קריאה ועבודה לפי "ספרי הראשון", מצויר ע"י ב. גבירץ, מחברת א. "תל-אביב, "דביר", חש"ד, 16 דף, 8°. מהדורה א' דאה קס, שנה ט"ז ע"י 15.

393 אוירבך, שלמה זלמן בן חיים יהודה ליב, ספר מעדני ארץ, כולל באורים חדשים וחקרי הלכות בעניני שביעית, וגולה אליו קונטרס לאפרושי מאיסורא בענין הפרשת תרומות ומעשרות, חובר... מאת שלמה זלמן אויערבאך... בהרב... חיים יהודא ליב, ירושלים,

404 אנדרסן, הנס כריסטיאן [Hans Christian Andersen]. אגדות נבחרות. תרגום אברהם אריה [ליב] יעקובוביץ, תל-אביב, "יורעאל", (דפוס רוהלד, 1944), 115, [1] ע', תמונות. 8°. (ספריה "אלמות", מנוקד. — 10 ספרים.)

405 אריסטו. המדות לאריסטו, ספרים א—ב, והם דברי אריסטו על התכלית המוסרית ועל דרכי החינוך המוסרי, תרגום מיונית ח[יים] [הרדה] רות... ירושלים, חברה להוצאת ספרים עליד האוניברסיטה העברית, (דפוס ר. ח. הכהן, תש"ג, IX, [3], 86—5, [1] ע', 8°. = ספרי-מופת פילוסופיים, כג. שער נוסף באנגלית: Aristotle's Ethics, books I-II. Tr. into Hebrew by Leon Roth. Jerusalem, 1943

406 בובר, מ[רטין] [Martin Buber]. בין עם לארצו: עיקרי תולדותיו של רעיון. ירושלים תל-אביב, שוקן, (ירושלים, דפוס ווייס, תש"ה, 8, 169, [1] ע', 8°. "ספר זה מתכוון לחזק ולחדש בדרך עיון מבחינת תולדות הרוח את ההכרה כי בין עם ישראל וארץ ישראל קים יחס מיוחד, שאינו ניתן להתכנס בנוסחה סיבתית. הדבר העומד כאן לעיון מבחינת תולדות הרוח, היא תודעת היחס הזה למן המקרא ועד ימינו" (מההקדמה). התכן: מבוא: ציון והרעיונות הלאומיים. א': עדות המקרא. ב': עיוני אגדה. ג': קול הגולה: לבו של משורר (על ס' הכוזרי). פיתוח הרז (על ס' הוזהר). כפל יסודות (על מהר"ל מפראג). דיוק בא לארץ (על ר' נחמן מברסלב). ד': הרעיון הציוני: ראשון האחרונים (מ' הס). השעה דוחקת (על פינסקר והרצל). תורת המרכז (על אהוד העם). חדוש הקדושה (על הרב קוק). המגשים (על א"ד גורדון).

407 ביאליק, חיים נחמן [Chaim Nachman Bialik]. (דברי חיים נחמן ביאליק בפרק השני של מאמרו "הספר העברי") (ירושלים, דפוס "מרכז", תש"ג). [12] ע', 8°. על העמוד הראשון: בברכת שנת ישועה מאת מוסד ביאליק, ההוצאה יפה, גרסתה במאתנים טפסים. המאמר גרס תחלה בהשלח תרע"ד ונכלל בתוך כל כתבי המשורר.

408 בלום, לאון [Léon Blum]. ליאון בלום לפני שופטיו. לפי סטנוגרמות מבית-הדין שהוברחו לחוץ-לארץ על ידי המחתרת הצרפתית ונת-פרסמו באנגלית. (תרגום מצרפתית — מ[שה] כרמון).

20:13. הסברה לילדים על כ"ב האותיות ועל הנקודות בחרוזים בצירוף תמונות.

399 אלוטין, אריה [Arie Alut]. עזרה ראשונה במקרי-אסון. מהדורה ששית, מתוקנת ומורחבת. תל-אביב, הארגון הארצי של "מגן דוד אדום", (דפוס "אחדות"), ת"ש. א' 129 ע', תמונות. 8°. מהדורה א' ראה ק.ס. שנה ח' ע' 419—420, שם גם בקורת מאת ד"ר י. לי. רוקח.

400 אלוני, נחמיה [Nehemya Linde]. מספרות ימי הביניים. ירושלים, מוסד הרב קוק שעל יד המזרחי העולמי, (דפוס הפועל המזרחי) תש"ה. [4], 104, [2] ע', 8°. המאמרים, פרט לאחרון, פורסמו תחלה בכתבי-עת. התכן: מדקדוק המסורה. דור אבן ביליה ויצירותיו. נעים ונחים בימי הביניים. שרידים מדברי רס"ג. מתרגום רס"ג ליחזקאל. מלשון ימי-הביניים. מקורות לתולדות הדקדוק העברי בימי הביניים. מאוני משקל וקצב ומאוני משקל.

401 אלמולי, שלמה [Solomon Almoli (Al-muli)]. הליכות שבא. בצירוף הערות ודברי לואי מאת חנוך ילון. ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס ורקר, תש"ה, 117, [2] ע', 8°. = ספרות מקורות. ל' מהדורה א' קושטא ר"פ נמצאת בטפסים מועטים. מההדור הוציא לפי הטופס הנמצא בספרית שוקן והשתמש בצלום הספר שנמצא בבית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי עם הערות גליון בכת"ל. בסוף הספר (ע' 79—118): ח. ילון: סיום: לתולדותיו של רש"א; הליכות שבא; תיקונים ונוספות.

402 אלפרין, חיים. תל-אביב, תל-אביב, המשמר האזרחי, (דפוס שושני), תש"ד, 63 ע', מפה, תמונה. 8°. ע' 54—63: מודעות. "תקון טעות" על פתקה מיוחדת. "החבורה הגה נסיון לאחר בצורה פופולארית ובקיום כללים את תולדות העיר תל אביב".

403 אמק, יוסף יעקב. מנגנון החלוף של אטומי המימן בפחמימנים. (ירושלים, דפוס מרכז), [תש"א]—15, [4] ע', תמונות. 8°. דיסרטציה ירושלים, תש"א. — "תקציר" עם תמצית באנגלית ושער נוסף: On the mechanism of the exchange of hydrogen atoms in hydrocarbons... by Joseph Jacob Aman... Jerusalem, 1940

העבודה של ממשלת ארץ ישראל. ביבליוגרפיה: ע' 133.

415 בנשלום, בנציון. בסער ביום סופה;
פרקי פולין. תל-אביב, "מסדה" בסיוע מוסד ביאליק,
(דפוס "אחדות", תש"ד: 209 ע', 8° = ספרית "רמון"
23. המחבר היה בקרקו כשפרצה המלחמה, הצליח לעזוב
את פולין שבכבוש הגרמני, עבר לפולין שנכבשה ע"י
הרוסים והגיע לארץ ישראל במרץ 1940. המחבר מספר
בספרו זה מה שעבר עליו וגם מתאר את פולין ואת
יהדות פולין בימים גורליים אלה.

416 בקר, ה. הקישושה לפי תומאס. סדור
וציור ה. בקר. תל-אביב, "מגן דוד אדום", תש"מ, תש"ב
— 1941. 11 ע', 8°. "בקישושה לפי תומאס משתשים
בכל מקרה של פגיעה קשה בשרירים או בעצמות הירך
והשוק".

417 בקר, י[עקב]; ש[למה] שפאן; עורכים. מבחר
המסות העבריות מראשית ההשכלה ועד ימינו. תל-
אביב, "גוית", (דפוס "אחדות", תש"ה: 819 ע', 8°.
"החומר ערוך לפי הסדר הכרונולוגי. שקדנו לקבץ את
המסות השלמות והמשוכללות... מסות אחדות הן פרקים
מתוך ספרים. מקצתן נתנו בהשמות. בחרנו רק במסות
בעלות אופי עיוני כללי ולכן לא הוכנסו מסות הערכות
או בקורות על אישים ועל יצירות". (מהדקדמה) —
בספר בונס' 108 מסות של 90 ספרים. בסוף הספר
(ע' 807—815) רשימת המחברים לפי א"ב — בצירוף
תאריכי חייהם — ולוח המקורות; מפתח הענינים ואלו
הם: יהדות, ספרות ישראל, לאומיות וציונות, מועדים,
דת ואמונה, מוסר וחברה, פילוסופיה, היסטוריה, תרבות,
אמנות, לשון, בקורת.

418 בריל, משה [M. Brill]. עבריות
יצברניים בארץ-ישראל... עם הקדמה מאת גד
פרומקין... ירושלים, דביר אהרונסון, (דפוס האומן,
1941). 24 ע', טבלאות. 8° = ספריה לבעיות הזמן. ג.

419 ברנקר, דב נתן. "אגודת ישראל"
בארץ ישראל: תולדות יסודה, דרכיה ומעליות...
פגיעותה הקשות ביהדות הדתית ונושאי דגל התורה
יהודה, מוסדות התורה והיהדות ותגובת היהדות הדתית...
ירושלים, (דפוס הפועל המזרחי), תש"ג: 56 ע', 8°.

420 גורן, א[ריה]; א. אלוויל [A. Goren;
A. Allweil]. הבנין מבטון משורין;
II

תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ד: 107, [1] ע',
פורטרט. 8°. ("מן המוקד"), הביא לדפוס בתוספות
מן המהדורה האנגלית מ[איר] בוגדן.

409 בן-גבריאלי, מ[שה] י[עקב] [Moshe
Ya'aqov Ben-Gavriel]. בית בפרג: רומן.
(תרגום מכתביהד שי שלום). תל-אביב, "מסדה" בסיוע
מוסד ביאליק, (דפוס "הפועל הצעיר"), [תש"ה]. 203,
[1] ע', 8° = ספרית "רמון" 26. מחיי היהודים
בצ'כוסלובקיה בזמן הכבוש ההיטלרי.

410 בן-דור, ע[מנואל] [E. Ben-Dor].
בית-שאן: מורה דרך למבקרים. ירושלים, (דפוס
מרכז-תש"ד: 15, [1] ע', מפה, לוחות-תמונות. 8°.
בראש השער: ממשלת פלשתינה (א"י). מחלקת העתיקות.
את החוברת באנגלית ראה ק. ס. שנה כ"א ע' 256.

411 בן-יהודה, אליעזר [Eliezer Ben
Yehuda]. מלון הלשון העברית הישנה והחדשה.
כרך אחד עשר (פש — קדום). ירושלים, בן-יהודה —
הוצאה-לאור, (כ"ח להצהרת בלפור [תש"ה]). [8].
[5262]—5732 ע', 4°. נוספו שיערים באנגלית בצרפתית
ובגרמנית, שער בלטינית ושער נרחב בעברית.

412 בן-יהודה, חמדה. נושא הדגל, חיי איתמר
בן-אביב, ירושלים, בן-יהודה הוצאה לאור לזכר בן-יהודה,
כ"ח להצהרת בלפור, (דפוס "המערב"), [תש"ד]. 327,
[2], 37 ע', תמונות. 8°. א. בן-אביב (תרגום)
ירושלים—תש"ג בארצות הברית, עתונת יוסף, בנו של
אליעזר בן-יהודה, 37 ע' שבסוף הספר: בן-אביב בשירות
היפווי וחידושו בלשון, הספר כולל גם הרבה ידיעות
ביגרפיות על אליעזר בן-יהודה.

413 בן-נחום, י. יצחק גולדשטיין; ראשון
לבוים העברים ביפו, בעריכת י. בן-נחום, קאהיר, יעקב
<גק>. גולדשטיין, (תל אביב, דפוס מוסס), [תש"ג]. 16
ע', פורטרט על המעטפת. 8°. הדברים נכתבו בעיקר על
סמך זכרונותיו של י. גולדשטיין, נולד בתרכ"ה בקמניץ-
ליטובסקי סמוך לבריסק ועלה ארצה לפני יובל שנים ויותר.

414 בנגסון, מאיר. קופות הגבולים, יצירתו
הנהלתו; מרויך מעשי. תל-אביב, תש"ד. [6], 131, [4]
ע', 2°. במקונת הכפלה. עם הקדמות מאת קרן פנסיה
של עובדי קופת חולים ור. מ. גרייבט, מנהל מחלקת
I

תשובה גלויה של היהודים החרדים לדבר ה' התייחס
הלאומיים, למכתבו של הרבי מגור מיום א' במדבר, כ"ה
אייר תש"ג, על דבר חבלי המשיח של אחינו באירופה
ו"אגודת ישראל" והמפלגות האחרות בעמנו. ערוך ע"י
אבא גרינברג (תל-אביב), "הדת והלאומיות" (דפוס הפועל
המזרחי), [תש"ג], 22, [1] ע"י 8°. יצאה מהדורה
שניה ועליה רשום: ערוך ע"י אברהם בן אביגדור גרין
— בן גרין [בר"ת: אבא גרינברג] (תל-אביב, דפוס
"דבר", תש"ד), 23, [1] ע"י 8°.

426 דוד בן אברהם בן הרמב"ם. ספר מדרש
דוד: פירוש על מסכת אבות. מאת רבינו דוד הנגיד בן
רבינו אברהם בן רבינו הגדול הרמב"ם. יצא לאור בהוצאת
בן ציון קרינפס, ירושלים, (דפוס "האומן", תש"ד), [2],
14, [6], 158 ע"י 8°. פירוש זה של רבינו דוד נכד
הרמב"ם נדפס כבר פעמים בערבית באותיות עבריות (נא
אמון תרס"א, מצרים תרצ"ב) ועתה יצא הפעם הראשונה
בעברית עם הפנים. — "עלה בידי בעה" לתרגמו ע"י
מומחים בקיאים בטיב שתי הלשונות, תרגום מדויק
ונאמן, אומר המו"ל בהקדמתו, ומצד צלום מכתב מפרופ'
ילין ז"ל שהתנדב, "לעבר על התרגום העברי יבהשואה
למקור הערבי ולהשתדל כי ישוה האחד לשני". בשולי
העמודים נוספו ציונים ומראי-מקומות למקורות שמהם
שאב ר' דוד. מועילים מאד המפתחות הרבים והמפורטים.

427 דנטה אליגיירי. הקומדיה האלוהית...
חרב צמנואל אולסבנגר. [חלק א': (התפת). ירושלים,
ספרי תרשיש בסיוע מוסד ביאליק, (דפוס ירושלים),
תש"ד, 192 ע"י, תמונות, פורטרט, 8°. בראש השער:
דאנטי אליגיירי. ההוצאה מהודרת. "נוספו על הספר כ"ד
הרישומים ל"התופה" של סאנדור בוטיצ'לי, וכן תמונות
של דאנטי משנת 1400. שם המקור:
Dante Alighieri: La divina commedia. מכתב של
המתרגם אל הפרופ' מ. ד. קאסטו והקדמה ממנו (ע' 5
עד 19); הערות וביאורי המתרגם ע' 177—192; תורגם
קודם ע"י שאול פורמיגני בשם "ספר מראות אלהים",
טריאסטי, התרס"ט; ע"י אמיליו שריבר. (עמנואל סופר)
בשם "חזיון האלהי", רק מזמור ראשון (ראה קס. שנה ז'
ע' 423); ע"י זאב זיבוטנסקי (מזמורים א—ה,
י"ד—ל"ג, ב"התקופה" י"ט, כ"ו—כ"ז, כ"ט וכ"ד).

428 דנציג, אברהם בן יחיאל מיכל. תפלה

זכה. (ירושלים, דפוס ש. ויינפלד), הקדמה תש"ב, 8 ע"י

דיאגרמות וטבלאות עבור קביעת המדות והזיון של חלקי
בנין נושאים. מהדורה שניה מורחבת. תל-אביב, "הנדסה",
(דפוס הפועל הצעיר), תש"א, [12], VII, 66 ע' XXIII
לוחות, ציורים. 8°. שער נוסף באנגלית. מהדורה א'
ראה קס. שנה ט"ז ע' 18.

421 גלובמן, ע[קובא]. ציוני דרך. [מועידת
היסוד 1919 — לועידה הששית 1944]. תל-אביב, (הס'
חדרות הפקידים העברים בא"י, תועד המרכז), תש"מ,
1944, 33, [1] ע"י 8°. "הסתדרות הפקידים, לועידה
הששית". המחבר מנכ"ר הסתדרות הפקידים הארצית.

422 גפן, שם-טוב. קבץ: אבטיבוגרפיה וזכרונות,
דברי הערכה, מאמרי בקרת ושני ספריו של רבי שם-טוב
גפן, המוציאים לאור: יורשיו של ר' ש. ט. גפן, תל-אביב,
תש"ד, [2], 78 ע"י, פורטרט ופקסימיל מודבקים. 4°.
במכונת-הכפלה. "מלואים ותקוני טעויות" על פתקה
מיוחדת. המחבר (תרס"ז) בכפר כריבים פלך, קיוב —
תרס"ז ירושלים) היה תלמיד-חכם, שרכש לו באופן
אוטודידקטי בקיאות רבה בספרות הפילוסופית של העמים
ובספרי מדעי הטבע וגם כתב ספרים בפילוסופיה
ובמתמטיקה. ע' 34—77 מכילים "תורת הממדים לאין
ספרות", ספר א—ב, ספר א' פורסם ב"הכרם" תרנ"ז;
ספר ב' מתפרסם בזה הראשונה מתוך עזבונו. ע' 78:
ביבליוגרפיה של יצירות ש"ט גפן, יותר ממחציתן עודם
בכתובים.

423 גרוסמן, לוי. קונטרס שם ושארית: מכל
רשימה מפורטת מכל האישים החשובים מורי החסידות
ומנהיגיה, שהשפיעו על ישראל בתפוצותיו, הם וחבוריהם
ותולדותיהם כיוצא בהם וגם שלשלת יחס משפחתי...
ת"א, דפוס "בצלאל", תש"ג, 102, [4] ע"י 8°. הרשימה
מסודרת לפי סדר א"ב של שמות הערים, אשר בהן פעלו
האישים. הרשימה מכילה ידיעות קצרות (הגיואלוגיה,
הארכיבי חייהם, ובמקצת גם על ספריהם).

424 גרוסמן, ראובן [Reuben Grossman].
סופרי עולם. ערך וסדר ראובן גרוסמן. תל-אביב,
"עדי" (ירושלים, דפוס וויט), תש"ד, 203 ע"י 8°.
"ילקוט קטן של סופרי-עולם, ולא רק בשל צורתו
הקטנה" מההקדמה. — ציוני תאריכי חייהם של הסופרים,
עיקר פעולותיהם וספריהם החשובים ביותר.

425 גרינברג, אבא. יקוב הדין את ההר:

434 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל. מועצת פועלי ים-המלח. צפון. 4 שנות פעולה, אוגוסט 1937—אוגוסט 1941; סכומים והערכות. צפון ים המלח: [ירושלים] (דפוס אחות). 1941. 48 ע', טבלאות. 8°. על המעטפת: ההסתדרות בים המלח. מספר העובדים בצפון ים המלח עלה בתקופת הדו"ח מ-288 ל-619.

435 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל. מועצת פועלי ירושלים. ההסתדרות בירושלים 1942—1944. ירושלים, מועצת פועלי ירושלים (דפוס "הספר"), חש"ד. 166, [10] ע', טבלאות, תמונות. 8°. אוכלסי ההסתדרות (נא. חברי ההסתדרות עם משפחותיהם) בירושלים 19.787 נפשות. הדו"ח המקיף כולל ידיעות רבות על המצב הכללי בעיר. מדור מיוחד (ע' 20—30) במערכה על פתוח ירושלים. את הקודם ראה קס. שנה כ' ע' 12.

436 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל. מועצת פועלי סדום. 1940—1942. סכומים והערכות. [סדום]. מועצת פועלי סדום ים המלח: (ירושלים, דפוס "אחות"), 1942. 62, [2] ע'. 8°. העבודה בדרום ים המלח התחילה בשנת 1934; מספר העובדים בתקופת הדו"ח הגיע ל-272.

437 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל. הנער העובד. מלחמות שחרור בישראל ובעמים (תל-אביב). תש"ג. [1], 117, [4] ע' מפות. 21:16. לקוטי ספרות (מדעית-היסטורית-ספרותית). התכין: יצאית מצרים. חירבן הבית. מצדה. האנוסים. בימי חמלניצקי. ההגנה העברית. איטליה. הורו. סין. מלחמת הבושים.

438 וילנאי, זאב [Zev Vilnay]. תחבורה ונסיעה בארץ-ישראל. שרותי הנסיעה... הישובים העברים... והמקומות ההיסטוריים... ירושלים, "הור", (דפוסים "מרכז", "המערב"), תש"ה. 215 ע' מפות, תמונות. 8°. התכין: ירושלים-תל-אביב. חיפה. ישובים עברים. עיירות ערביות ומקומות היסטוריים. מקומות מרפא. הבראה ומרגוע. התחבורה הבין-עירונית. מסילות הברזל ותחנותיהן. המרחקים בקילומטרים ובמילים אנגליות. ציוני הורכים בארץ. תחבורה ונסיעה בעבר ובהווה.

439 וינטרויב, אהרן בן יעקב דוד. ספר אמרי

8°. ההקדמה חתומה: ועליג ראובן בענגיס; המו"ל בא "לתקן שני תיקונים" בתפלה וכה"ש שוהגין. לומר ביוה"כ פ בנכותו של... בעהמ"ח ס' ח"א"י מנוקד.

429 הברמן, א[ברהם] מ[איר] | Abraham Majer Habermann. סתומים וסתומים: מאה חירות חסר אחת מאת משוררי ימי הבינים והימים שלאחריהם. נלקטו ונערכו על ידי א. מ. הברמן. תל-אביב, מחברות לספרות, (דפוס "אחות"), תש"ה. 79 ע'. 8°. בסוף (ע' 53—79): אחרית דבר והערות.

430 הוברבנד, קלונימוס קלמיש. קונטרס חובת התלמידים. חבור... מוהר"ר קלונימוס קלמיש האבדוק"ק פיאסענצא בן... אלימלך... ירושלים. א. בן פורת, (דפוס וייס), תש"ד. 85 דף. 8°. עם העתק השער השני של ההוצאה הראשונה: קונטרס חובת התלמידים... גס... שלשה מאמרים לבאר מעט מן סתרי החסידות... יצא לאור בהשתדלות... הר' קלונימוס קלמיש הוברבאנד. ווארשא, תרצ"ב.

431 הילמן, שמואל יצחק [S. J. Hillman]. ספר אור הישר... [י-יב]. 3 כרכים. ירושלים, (דפוס הפועל המזרחי), תש"ג—תש"ה. 2°. [יא—יב] נדפסו בנפוס "התחיה". התכין: [י]: בבא בתרא. סנהדרין. ע"ז. שבועות. מכות. הוריות. עדיות. אבות. אבות דרבי סיפריים. שמחות. כלה. כלה רבתה. ד"א רבה. ד"א זוטא. גרים. כותים. עבדים. ס"ה. תפילין. ציצית. מזוזה. תש"ג. [1] 115 דף. [יא]: יבמות. כתובות. גיטין. קדושין. תש"ד. 204 ע'. [יב]: גורוס. נזיר. סוטה. נדה. זהרין. על ש"ס. תש"ה. 95 ע'. את הקדומים ראה קס. שנה כ"א ע' 73.

432 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל. חוקי עבודה: באנגליה—הי. סמואלס. בארץ-ישראל—ש[מואל] מרידמן. תל-אביב, (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ד—1943. 48 ע'. 8°.

433 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל. הסתדרות הפועלים החקלאיים. מועצת פועלי רחובות. ההסתדרות ברחובות ירשת פעילותה <1938—1941> [רחובות]: (תל-אביב, דפוס "אחות"), תש"ב—1941. 122, [1] ע', טבלאות. 8°. מספר הפועלים ברחובות עלה במשך תקופת הדו"ח מ-2862 ל-3592. — את הקודם ראה קס. שנה י"ח ע' 123.

א.ה.ר.ן: באור כמה מאמרי חז"ל סתומים אשר חנוני ה' הצעיר אהרן (וויגנרוב) בהרה"ק ר' יעקב דוד מרדומסק, ירושלים, דפוס ש. וינפלד, תש"ב, 16 ע"י. 8°.

444 זגרס, אנה, הצלב השביעי, מגרמנית מ. ליפסון [=מרדכי יבורובסקי]. [מרחבת]: הקבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר), [תש"ה]. 292 ע"י. 8° (ספרית פועלים), (לכול), ספור על מתנהגותו גרמני שם המקור:

Anna Seghers: Das siebente Kreuz

445 זינגר, מנדל [Mendel Singer]. [1914—1918]. שוב של. פרק מאורעות מסוף מלחמת 1914—1918. [עין חרוז], הקבוץ המאוחד; (תלאביב), דפוס "אחדות", תש"ד. 61 ע"י. 8°. המחבר מאשים את ההנהגה של תנועת הפועלים הסוציאליסטית באוסטריה שלא הבינה לרוח הזמן והכשילה את כחה המהפכני של התנועה. לזה היו תוצאות רבות בהתפתחות הבאה של המאורעות.

446 חבס, ברכה [Bräha Habas]. ילדים מצליחים. הצעירים לאה גרונדיג, ת"א, "עם עובד", דפוס "דבר", תש"ה. 238, [2] ע"י. 8°. ספר ילדים בני 8—18, יוצאי שבע-עשרה גלויות ודוברי עשר לשונות, שנצלו ועלו לא"י על מה שעבר עליהם בזמן המלחמה תחת שלטון נאצי. הרשימות שבספר נרשמו לסירוגין בשנות תש"ג—תש"ד.

447 החברה העברית לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה. בית שערים; פרשת התפירות בשנות תרצ"ו—ת"ש. כרך א: מערכות הקברים מס' 1 עד 4. מאת בנימין מייזלר. ירושלים, החברה... ומוסד ביאליק, (דפוס מרכז), תש"ה. 128, [6] ע"י XLII לוחות תמונות על 21 דף, תמונות. 4°. (פרסומי החברה העברית לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה).

ספר "בית-שערים" הכולל דין וחשבון על התפירות בשנות 1940—1936, והוא כרך א' על הקטומים 1—10. יהיה תמיד אחד הכרכים הבולטים ביותר בפרסומי החברה העברית לחקירת ארץ-ישראל. הספר נערך על ידי ש. ייבין ויצא לאור בירושלים על ידי החברה העברית לחקירת ארץ-ישראל ומוסד ביאליק של הסוכנות היהודית לארץ-ישראל.

ישראל, יש כאן כרך בצורת 4° הכולל 130 ע"י ו-42 לוחות-צלומים ובו, יחד עם כרכים אחרים שיצאו לאור, אפשר לראות רמז לתקופה חדשה בהוצאת ספרים עבריים בא"י. צורתו החיצונית של הספר היופי והבהירות של

440 וינטרויב, נח בן יעקב דוד [N. Wein- traub]. ספר באר חן... בהגי מילי דוטרן דוכינא משמיה... נח בהרה"ק ר' יעקב דוד מרדאמסק, ירושלים, דפוס ש. וינפלד, תש"ב, 16 ע"י. 8°.

441 [ורפל, גאולה (פישמן)] [G. Werfel]. רבי יחזקאל מיכל פינס. מאת גאולה בת-יהודה. ירושלים, המחלקה לעניני הנוער — המדור הדתי של הנהלת ההסתדרות, הציונית בהשתתפות קרן היסוד בסיוע "מוסד הרב קוק", (דפוס רוטנברג), תש"ד. 92 ע"י, פורטרט. 8°. = דמויות — בציונות ובתולדות הישוב. ד. חוברת על פעולותיו הישוביות-ציוניות ועל פעולתו הספרותית והלשונית של רימ"פ (תר"ד רוזינוי ליטא — תרע"ג ירושלים), המחברת מתארת, שבכמה סעיפים הקדים פינס את המציאות: למשל לפני ששים שנה ויותר הציע משק מעורב (חקלאות בצרף תעשייה); יחד עם בן-יהודה היה מן הראשונים לדבור העברי; כעשר שנים לפני יסוד הקרן הקימת לישראל הציע במכתב אחד ליסד מוסד זה בשם זה (ע' 69).

442 ורפל, יצחק [Isaac Werfel]. ספרות ציונית-דתית; ביבליוגרפיה. ירושלים, המחלקה לעניני הנוער — המדור הדתי של ההסתדרות הציונית/בסיוע מוסד הרב קוק, (דפוס וייס), תש"ה. 115 ע"י. 8°. = למדריך/ספרית המכון למדרכי הנוער הדתי. המחבר רשם מבחר הספרות הציונית-הדתית, שהופיעה משנת תר"ל ואילך. נרשמה ספרות עברית בלבד, לא נרשמו (חוץ מבמקרים מיוחדים) מאמרים בעתונות היומית, מפני שכרכי העתונות אינם מצויים. החומר מסודר ב"ג מדורות: רשימות ביבליוגרפיות, כתבי-יסוד, ציוני דרך, ספרות ההלכה, ספרי דרוש וילקוטים, ספרי מתנגדים ופולמוס, היסטוריה, זכרונות, אישים, בעיות והישגים, עתונים ומאספים, תעמולה, נוער, לכמה מן הספרים צורפו הערות וביאורים וגם בראשי המדורות.

443 ז'בוטינסקי, זאב [Vladimir Jabotinsky]. מכתבי ר. א. ש. ב. י. ת. זאב ז'בוטינסקי על הצבאות הישראלית. תלאביב, ברית הנוער העברי ע"ש יוסף תרומפלדור בארץ-ישראל/הנציבות, תש"ב. [3], 2.

טיב הכרך הראשון הזה מבטיח שהכרכים שיבואו אחריו יצטיינו כמוהו, ולפרסומם אנו מחכים בכליון עינים. יש לברך בכל לב את כל אלה שהשתתפו במפעל הזה.

גליון גליק

448 (חוצין, צדקה). מקיץ נרדמים: מוסר לר"ה תש"ג. ירושלים, דפוס "איתאח", כסלו, תש"ג. 64 ע"ג. 8°. באלול תש"ג יצאה הדפסה חדשה בחוספת שיר לש"ת ע"ס אבג"ד ותשר"ק. 63 [1] ע"ג.

449 (חריזמן, מרדכי) [Mordecai Chrisman]. אושר... חזון שלום העולם. מאת מורדכי [פסיד]. ירושלים, "שלום", חש"מ, תש"ג. 16 ע"ג. 8°. שיר.

450 טבנקין, יצחק. המדינה העברית והדרך אליה: לדברים בשאלת חלוקת הארץ. (עין חרוד). הוצאת (ודפוס) הקיבוץ המאוחד, תש"ד. 45 ע"ג. 8°. (קונטרסים). הדברים נתפרסמו תחלה בכלי-מבטאי של הקיבוץ בשנת 1937. המחבר מתנגד מאד לתכנית החלוקה.

451 טונס, דב (Bernard Tunes). חיל פשוט בתנועה הציונית: זכרונות. תל-אביב, (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ב. 89 [5] ע"ג. 8°. שער נוסף באנגלית. זכרונות על פעולתו הציונית של המחבר בערייהשדה בגליציה (בשנות תרנ"ו—תרפ"ד) ועל התיים בארץ-ישראל וההתפתחות המדינית כאן מתרפ"ד ואילך.

452 טוקצינסקי, יחיאל מיכל. ספר היומם בכדור הארץ הפתור שאלת מקום "קו התאריך" הישראלי "לשנוי היום", ומקום "קו המרכז" למזרח ולמערב: הקובע את ימי השבוע והשבת בכל היקף העולם. ירושלים, דפוס סלומון, תש"ג. [4] 4, 92 [3] ע"ג. שבלאות, מפות, ציורים. 8°. שאלת מקום "קו התאריך" הישראלי נעשתה לאקטואלית בשנות המלחמה. כשגלו יהודים עד קובא ויפן, ובאו לכלל ספק שמא כבר עברו את הקו, ולא ידעו מתי לשמור שבת ומעידים. המחבר בא להשיב תשובה לשאלות אלה.

453 טורברג, פרידריך [Friedrich Torberg]. ליקום ושלום: תרגם מגרמנית ש. שלום. דבר-לואי מנס ברוד. תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ד. 80 ע"ג. 8°. המחבר סופר ציוני בגרמנית שברח מן הנאצים מוינה ואחר כך גלגולים שונים הגיע להולנד

האותיות, לא רק באותיות העבריות השונות אלא גם באותיות לטיניות ויוויות. איכותם המצויינת של לוחות הצלומים והרשומים, מעידים כמאה עדים על העובדה, שהוצאת הספרים בארץ-ישראל יש ביכלתה לטפל בפרסום מדעי מפורט ומסובך ביותר בצורה אמנותית ומניחה את הדעת ביותר. ואב נזכור עוד שהספר נדפס בא"י בשנה החמשית למלחמה העולמית, הרי יאה הרושם של ההישג הטכני שהושג כאן גדול עוד יותר.

הכרך הראשון של הדו"ח הממצה על החפירות בבית שערס (שיך אבריק) נכתב על ידי ד"ר בנימין מייזלר מהאוניברסיטה העברית. העולם המדעי יחזיק לו טובה מרובה על הדו"ח מדעי ממדרגה ראשונה, מרובה בעדויות ומובע בבהירות, על חלק מהתוצאות של החפירות החשובות ביותר בבית-שערס, ובאחדים מהקטגוריות שלו, שמילא תפקיד חשוב כל כך בחיי היהודים בארץ-ישראל ובגולה במאה השלישית והרביעית לספירת הנוצרים. איכותו המעולה של הדו"ח של מייזלר מתחזקת על ידי הלוחות המצויינים של הצלומים שנעשו על ידי מר ש. י. שווייג ועל ידי התכניות הנגזרות שנעשו על ידי הארכיכל מר יעקב כינקרפלד.

למשל: האופן שבו עשה מר פינקרפלד רקונסטרוקציה של אחד מארונות העץ מתוך מסמרות מועטים וקצת כפיסי עץ קטנים מעורר רגשי הוקרה והסכמה. הוא מעיד על הוהירות המרובה ביותר שנהגו ד"ר מייזלר והחברו בשעת החפירות אפילו במציאות הנועזות ביותר, הנראות לכאורה בלתי חשובות.

בכרך זה אנו מוצאים את תולדות בית-שערס, סיכום מהות חורבות העיר ובית הקברות ומהלך החפירות. הפרק השלישי כולל דו"ח מפורט של הקטגוריה מס' א' שהיא הקטגוריה הגדולה ביותר הידועה עד כה מתקופת המשנה והתלמוד. בפרק שלאחר כך מתוארות הקטגוריות 2—4. מטעמים שונים אי-אפשר היה לפרסם בכרך זה את התכניות והמחזרות של הקטגוריות 1—4 וזה יבוא בנוספה לברך השני. שני הכרכים יסלימו איפוא זה את זה, והשני יכלול את התכניות היוניות של קטגוריות 1—4 וגם את התכניות והמחזרות השייכים להם. התכניות היוניות יפורסמו על ידי פרופ' טובה מהאוניברסיטה העברית. הכרך השני כבר מוכן בכתב-יד ויפורסם בהקדם האפשרי. קרוב לוודאי שיצטרפו עוד לכמה כרכים נוספים כדי לפרסם את התכניות היוניות והשמיות שנשארו, מלבד הקטגוריות, המאוולאום שעל ידם, ובית הכנסת, שעליהם עוד לא נפרסם דבר.

באמריקה. מתאר מפי אסיר במחנה הסגר את החיים במחנות אלה.

454 טורגניב, איבן [סרגייביץ]. קנאצ'יליס; רומן. (מרוסית ל. חזן). תל-אביב, "מסדה", (דפוס שושני). [תש"ה]. 160 ע'. 8°. הדפסה סטראוטיפית. יצא ראשונה: ורשה, שטיבל, תרפ"ד. שם המקור:

Иван Сергеевич Тургенев : Дворянское гнездо

455 טורגניב, איבן סרגייביץ. רודין רומן. (תרגם ל. חזן). תל-אביב, "מסדה", (ירושלים, מאמחות בדפוס "העברי"), תש"ה. 147 ע'. 8°. בראש השער: א. ס. טורגניב. הדפסה סטראוטיפית. יצא פעמים בהוצאת שטיבל: מוסקבה, תרע"ח; ורשה, תרפ"ב. עם מבוא לרודין מאת דוד אריה פרידמן ע' 3—10. שם המקור:

Иван Сергеевич Тургенев : Рудин.

456 טורי, יעקב. ימי הבינים והעת החדשה. מאת יעקב טורי, בהשתתפות ר. קבני. ירושלים, הלשכה לעלית ילדים ונוער, ועד הארגון של הכדורים, (דפוס "אחד"), תש"ג. 12, 152 ע'. 8°. (תכנית להוראת ההיסטוריה הכללית בחברות הנוער). ביבליוגרפיה: ע' 11—12. ספר עזר להוראת ההיסטוריה בחברות הנוער.

457 טורסקי, צבי אריה. אמונה ודעת. מאת צבי אריה טורסקי. ירושלים, דפוס בית יתומים דיסקין, תש"ו. 16 ע'. 8°.

458 טילור, פרנק הרי [Frank Harry Taylor]. הצילואת האדמה: חוברת המסבירה את הסכנות הנשקפות לארצנו עקב סחב האדמה והמצוינת את האמצעים שיש לנקוט בהם למניעתן. חוברת על ידי פ. ה. טילור. (ירושלים, הועדה לשמירת האדמה, חש"מ. [תש"ד]. 55 ע'. מפה: ציורים. 8°. בראש השער: ממשלת פלשתינה (א"י).

459 טבור, [תריאל] פישל. משנת הרב דמ"א עמ"א ל בהלכה ובאגדה. הקדמה מאת יצחק ורפל. ירושלים, אגוד סופרים דתיים בסיוע "מוסד הרב קוק", (דפוס הפועל המזרחי), תש"ג. 52 ע'. פורטרט. 8°. = ספרית "במשור" ח.

460 ירושלים. בית המדרש למורים העברי. פרקי למוד, הרצאות ביום העיון לזכר דוד ילין ז"ל

שנערכו ביום השנה השני לפטירתו, בכ"ב כסלו, תש"ד. ירושלים, בית המדרש למורים העברי בירושלים, (דפוס מרכז), תש"ה. 31 ע'. 8°. התכן: ב. דינבורג; הסיטואציה הנבואית: קביעתה וערכה בהוראת דרכי הנבואה. י. מהלמן; אורות וצללים בהוראת שירת ימי הביניים. י. גוטמן; להוראת החבור והסגנון.

461 כץ, מאיר יוסף. ספר שאר יוסף: ביאורים ופולפולים בדברי הרמב"ם, הערות והארות בטוגיות ועינים עמוקים בש"ס. ממני... מאיר יוסף ב"ר אברהם כץ הכהן... חלק א'. ירושלים, דפוס בית יתומים דיסקין, תש"ג. [8]. 152 ע'. 8°.

462 כצלנסון, [ברל] [Ber Kaznelson]. כתבי... כרך א'. (תל אביב) מפלגת פועלי ארץ ישראל, (דפוס "דבר"), [תש"ה]. 396 ע', לוחות פורטרטים. 8°. אחרי מותו של ב.ב. נגשה מפא"י להוצאת כתביו בעשרה כרכים. במלאת שנה למותו יצא כרך א' הכולל מאמריו שפורסמו בעתונות העבודה בא"י בשנות תרע"ג—תרפ"ב. בתחלת הספר שנים ממכתביו מא"י משנת תרע" (בשנה הראשונה לעלייתו) מתורגמים מיוונית. החומר מסודר לפי סדר הומנים המדורות: מימי הראשונים בארץ. בימי העליה השנייה. במלחמה העולמית הקודמת; לאור בשורת הגאולה. אחר: "אחדות העבודה". בימי מצור (ימי תל-חי), הפרעות בירושלים), ועידת לונדון בקיץ תרפ"ב. בראשות ההסתדרות. שליחות (לקונגרס הציוני הי"ב ולארה"ב). דברים מחקפת המדורים הקודמים שלא נכללו בהם. מאמרים באידיש (תרגם [דוד] זכאי), הערות ומילואים (ע' 355—383 מאת המסדר והמכלל) שמואל יבנאלי). הספר כולל חומר חשוב על הדעות והורמים בישוב ועל המצב בציונות בזמן הצלחמה הקודמת ולאחריה.

463 כרמי, יגאל. החומר הגבור. הציונים מאת יוסף קוסובני. תל-אביב, ("המנון", דפוס "הארץ"), תרצ"ט. 16 ע'. תמונות. 8°. ספור לילדים בחרוזים.

464 לוינסקי, קדיש. הקבוצה והנוער. (תל אביב). מרכז הנוער של חבר הקבוצות, (דפוס "הפועל הצעיר"), [תש"ה]. 29 ע'. 8°. "הרצאה בכנס בני הקבוצה בגניגר ב' תמוז תש"ד". המחבר טוען לאיחוד התנועה הקיבוצית.

465 לוינץ, שלמה. מליצת ישרון. עם מבוא מאת יעקב פיכמן. תל-אביב, מחברות לספרות, (דפוס

ר"מ אליאשברג, הוא מוכיח שביאליק היה אחד משני מייסדי האגודה ומנהלה בפועל וחשב אז — בשנת תרנ"א בהיותו בן י"ח — על עליה לארץ ישראל (הדבר הוה נוכח כמכתב לילינבלום אל המשורר, שנמצא בארכיון ב.) וגם ההקדן תכנית שלמה למען הלשון והדבור העברי והיתה זו מעין גרעין של ועד הלשון (גם רבו, ראש ישיבת ילזוין, הנצי"ב, התכונן אז לעלות לא"י) ראה ע' 72—79, 92. הדברים חשובים להבנת התפתחותו של ב. — שני פרקים (מ"ה, מ"ו) מקדיש המחבר לבקורת המפורסמת של כרגין על שירי ביאליק ולהבנתו של ב. על בקורת זו. המחבר קובע את זמן כתיבת "יונה החיט" (יצירה שלא נשלמה שנדפסה בחלקה עשרות שנים אחרי כתיבתה) לשנת תרנ"ד (ע' 186—188). בספרו על עבודתם המשותפת של ביאליק-רבניצקי ובן-ציון (ואח"כ רק של השנים הראשונים) בספרי המקרא, דברי נביאים, בעריכת ספרו הוצאת "מוריה" ובספר האגדה (בראשית) קובע המחבר את חלקו של ביאליק בכל העבודות האלה, איזה פרקים הוא הכין ועבד, איזו מבואות כתב, עבודת העריכה שלו בספרי "מוריה"; והיו מקרי-עריכה, שביאליק כתב משלו—בעולם שם—כשליש או חצי הספר (פרקים ק"ט—ק"א). אגב, בניגוד לדעה החיובית הכללית (פרט למנדלי מ"ס) על מפעלים אלה — משמיע המחבר דברי-בקורת על אופן העבודה, על ההשטיות ועל סיורו החומר שכוונם. — בד' פרקים (צ"ו—צ"ט) מסופר במפורט על ביאליק בורשה, יחסיו לסופרים ועל המרכז הורשאי בכלל, על הפרק "ורשה" בחיי ביאליק נכתב עד עתה מעט. המחבר מנתח כל יצירה של ב. לרבות שיריו היוניים, ויש לציין את הנתוח המפורט והבאור המקיף של יצירות חשובות ביותר, למשל "משירי החורף", "הברכה", "מגלת האש", בנוגע ליצירה אחרונה משער המחבר, שהיתה כאן השפעה של שלשה משוררים-חזנים פולנים: מיצקביץ, סלובצקי וקרשינסקי. את השפעת מיצקביץ מוצא המחבר גם ב"מתי מדבר", במקומות אחרים מראה המחבר על השפעות פושקין ובמקצת גם של טווסצ'ב. והנה הערות אחדות. עבודה עצומה השקיע המחבר בגילויי ההשפעות. הוא מצטט ולפעמים מכיח בשלמות (בנספחים) הרבה יצירות, הדומות מאד מכמה בחינות ליצירות ב. (ולפעמים גם דמוי מלולי בכמה חלקים). אבל מי כלחובר, העוסק עשרות בשנים בחקירת הספרות, יודע שמציאת קטעים דומים בשתי יצירות אינה קובעת שזו הושפעה מזו; יש ושתיהן הושפעו ממקור אחר משותף להן ויש ומוטיבים כאלה היו פופולרים ורחפו בחלל האוויר.

"אחדות", תש"ד, XI, 184, [3] ע' 8°. בראש השער: "שלמה לעזיזאקן. — ספרית הפואטיקה. א. — עם השער של מהדורה הראשונה: וין, דפוס אנטון שמיד, 1816. — יצא שנית שם 1831. — ההקדמה של המחבר לספר זה: "המליצה מדברת" יצאה גם לחוד. ראה ק.ס. שנה כ"א ע' 242.

466 לופטינג, יו [Hugh Lofting]

המלחמה בשודרי בריה; אפריקופיה ספר שני, כתוב על-פי ה. לופטינג בידי לוי קיפניס, מצויר בידי איזה הרשקוביץ, תל-אביב, י. שמעוני, (דפוס "בצלאל", תש"ד—1943), 35, [1] ע' 23:19. מנוקד. את הקודם ראה ק.ס. שנה כ"א ע' 11.

467 לוצטו, שמואל דוד [Samuel David Luzzatto]

אגרות אל מ. ה. לעטעריס. הביא לדפוס והקדים מבוא ישראל זמורה, (תל-אביב) הוצאות מחברות לספרות, (דפוס "אחדות", תש"ג, 5, 68, [1] ע' 8°. — ספרית אגרות, ג. בראש השער: שמואל דוד לוצטו, כולל 28 אגרות, מלוקטות מתוך "אגרות שד"ל" שפירסמו ע"י שאלתיאל אייזיק גרבר.

לחובר, פ. ביאליק, חיי ויצירותיו. עין ק.ס. שנה

ז' ע' 13.

הספר הוא פרי עבודה עשר שנים ויותר, לפני הופעת מהדורה א' של הספר — פרסם המחבר ט' פרקים ראשונים ועד תקופת וילזוין, בחוברת-ביאליק של "מאזנים" וכ"ד פרקים ראשונים (עד שנת תר"י) ב"דבר" בהמשכים, יבאופן כזה מקצת מברך א' של הספר הוא מהדורה ד' יספצתו מהדורה ג'; החל מפרק ס"ט ואילך, מע' 305 של כך א' וכל כך ב' הוא מהדורה א'. — המחבר חשב לסיים את מחקרו עם הכרך השני אבל היקף עבודתו התרחב ויבוא עוד כרך שלישי. שני הכרכים שלפנינו ביקפס 15—16 שנה של פעולת ב. (תרנ"א—תרס"ו), התקופה הפוריה והחשובה ביותר, תאור כללי של הספר אגב ציון מעלותיו החשובות נסיתי לתת בבקרתו בק.ס. ס"ו ע' 30—32. גם בספר שלפנינו הולך המחבר בשיטה שקבע לו ושם את הדגש על החלק הביוגרפי ובצדק גמור, הרבה נחוסף כאן לפרק וילזוין בחי ב. ידיעות חשובות מצא המחבר על האגודה-הסודית הצינית "נצה ישראל". הוא מכיח את תקנון האגודה ימצא בו, גם במאמרו הראשון של ב., ששמש כ"מניפסט" של האגודה, חוץ מהשפעות אחר-העם ויעבץ, גם השפעת הרב

לא, חשבו אז "שהקץ קרוב". באחד ממאמריו על הפעולה היום-יומית של עסקי תנועת הפועלים, שכתב לנין שנים אחדות אחרי 1892, מדבר ל. על המלחמה בקנסות-כסף על פועלים, ובסדרים אחרים של בתי-חרושת וכו' ואינו רומז למהפכה בעתיד הקרוב.

בפרק ק"ב, "צלילי מות" מנתח המחבר שני שירי-ביאליק על המות: "אחרי מותי" והשיר היודי "כיואלט געזען א בעלן וויסן" (נוסח-ראשון יודי של "לא הראני אלקים") ורוצה למצוא את הסבות למיטיב זה בשירתו באותה שנה (תרס"ד). המחבר מציג שני פתרונים אפשריים: א) אפשר לראות בשיר היודי נוסח מושלם מפותח הרבה של אותו נושא-פיוטי שעליו שר באותו זמן פרץ; ב) יש שדמיונות כאלה עולים בלבבות בני אדם בעלי הרגשה דקה, מתוך ניגוד, בגבור האושר והצלחה. — שמעתי מפי רבי פרופ' י. קלוזנר, שבשנת תרס"ד עבד יחד עם ביאליק (כעורכי "השלח"), שביאליק השמיע בפניו כמה פעמים, שנדמה לו שהוא — ביאליק — לא יאריך ימים יותר מאחיו הגדול, שמת בגיל ל"ב או ל"ג (מות אחיו נזכר במכתבו האוטוביוגרפי הידוע לקלוזנר, בכ"א של אגרותיו). בטבת תרס"ד נעשה ביאליק בן ל"א. ובוה אולי יש לראות את סבת "צלילי המות" בשירתו.

ע' 541: "פרעות הומיל (1904); פרעות של שנת 1905 לאחר מתן החירות באוקטובר, כשבמשך שבוע אחד היו פרעות ביהודים בכרכים ובערים ובעירות ברוסיה שמספרם הגיע קרוב למאה". פרעות הומיל היו ב-1903; מספר המקומות, שבהם היו פרעות ביהודים באוקטובר 1905 הגיע ל-660. ראה מאמרו הגדול של א. לינדן (=א. מוצקין) בספר הגדול, שיצא בעריכתו: Die Juden- Pogrome in Russland. Köln, 1909 ע' 187.

ולבסוף על בקורו של ביאליק בקישינוב אחרי הפרעות (בתרס"ג). בהרצאת המחבר על ענין זה (פרקים צ"א-צ"ב: קישינוב, "על השחיתות", ע' 424-429), השתרכבו סתירות. "באחרון של פסח תרס"ג [6.IV.1903] פוצו פרעות קישינוב. באודיסה נוסדה ועדה היסטורית לחקור את מעשי הפרעות ולאסוף חומר וביאליק נשלח מטעם ועדה זו לקישינוב. בארכיונו של ביאליק נשמר מכתב מאת דובנוב, יו"ר ועדה זו, מיום כ"ד ביולי 1903 [י"ד במנ"א תרס"ג] המוסר לידו "איה כללים נחוצים לסדר עבודתו ולחכמת הספר". ביאליק תרגם לעצמו את עיקרי הפקודות והוסיף לכמה מהן הערות... רשם בפנקסו מעין תכנית... וניגש אל הדבר ונסע לקישינוב וישב בה למעלה מחודש ימים ואסף חומר רב. עוד לפני צאתו לקישינוב התפרצה

והושבני שכמה השפעות, שנראות כודאיות, מוטב לרשום כהשפעות אפשריות או משוערות. — בנתחים ובאורים של יצירות אחדות יש ואנו נתקלים בפירושים דחוקים. למשל על השיר "על כף ים מות זה" (מוקדש לאחד-העם) כותב המחבר (ע' 591-592): "כוונתו הראשונה של המשורר היתה, כנראה, לתאר את חורבן המרכז הרוחני האודיסאי, שיצאו ממנו באותן השנים: מגדלי מר"ם, דובנוב, בן-עמי, בן-ציון, ועסקנים אחדים, וכאילו נשאר על כף-הסלע שבתוך הים רק האחד, אחד-העם, ערירי ובודד, והוא המגדל שבראש הסלע ובו נר-הפלא. וכמו שהאיר — יאיר, אבל דובנוב יצא את אודיסה באביב תרס"ג כשלש שנים ויותר לפני כתיבת השיר הזה. מגדלי עזב את רוסיה מיד אחרי הפרעות וישב באופן זמני בשווייץ. באודיסה ישבו גם אז כמה וכמה סופרים עבריים ומהם גם קרובים לביאליק, כמו י. ח. רבניצקי, וא. מ. ברוכוב-ברכיהו; ישבו אז באודיסה לילינבלום, לוינסקי, ח. צירנביץ, יהודה שטיינברג ואחרים. והעיקר, אחד-העם עצמו, החל מינואר 1903, היינו יותר מ-3½ שנה לפני חבור השיר, היה יושב באודיסה רק חצי שנה בשנה ושאר הזמן היה מבלה במסעותיו בכל רחבי רוסיה לרגל עבודתו בבית-מסחר גדול (זה אפשר לראות מאגרות אחד-העם כ' ג'). אינו מתקבל על הדעת שביאליק רצה להבליט שא"ה הוא בעיניו נציג יחיד של המרכז האודיסאי. אגב כחדשים-שלשה לפני כתיבת השיר קרה מקרה בחיים המדיניים של יהדות אודיסה, שהבליט במיוחד את בדידותו של א"ה. בבחירות בוררים לדומה הממלכתית הראשונה באביב תרס"ו הציעו את א"ה כאחד המועמדים. המתקדמים הרוסיים וגם המתבוללים היהודיים פסלו אותו, כיוון שהוהיר במאמריו את היהודים לבלי יהיו נלחמים ביותר למהפכה הרוסית ובל יוניחו את עניניהם הלאומיים. ובבחירות קבל א"ה 77 קולות מתוך אלפים מצביעים (ברובם יהודים), א"ה בכמה מאגרותיו בכך ג' מציין את העבדות והשפלות, שהתגלו בבחירות אלה. אם לחפש תיאור יחיד ובודד שיתן דחיפה לתיאור כללי-סמלי כבשירו של ב, מתקבל על הדעת מקרה זה, אעפ"י שא"ה לקבוע מסמרות בענינים אלה.

בפרק על "הרהור-לילה" כותב המחבר (ע' 121): אולם ביאליק קרא לסערה ושאל אותה "אף אקרא לסערה ואשאל את פיה". "ואין היא אלא כינוי פיוטי למהפכה, שרבים חכו לה ברוסיה וצפו ממנה לקץ... די לדפדף בכתבי הסופרים הסוציאליסטים מאותו הזמן (השיר נכתב ב-1892) כמו לנין, מרטוב ואחרים להוכיח שהם

-- דובנוב -- יצא מאודיסה לווילנא, והלאה הוא כותב: "כל זמן שעמד על סדר היום אוסף נוסף של חומר, אנחנו [ועד ההלאמה] החלטנו לשלוח שוב למטרה זו את ביאליק לקישינב. נסיעתו הנויה של ביאליק לקישינב הבטיחה להמציא הרבה מלואים לספור האיום". ובכן ברור הדבר: ביאליק ביקר בקישינב לשם חקירת הפרעות פעמים. מיד אחרי הפרעות בסוף ניסן ואחר כך בסיוון-תמוז תרס"ג. את "על השחיטה" כתב איפוא אחרי נסיעתו הראשונה לקישינב. השאלה של קלוזנר במכתבו מה: סיוון מכונת לנסיעתו הראשונה של ביאליק, בימים הראשונים של סיוון, כמו שקובע המחבר בצדק, יצא שוב ושהה שם כחודש ימים. ראה גם מכתבו של רבניצקי לא"ה, שפרסמתי ב"קריית ספר" שנה ה' (ע' 396—399) ורבניצקי כותב ב-25.V.1903 = י"ג סיוון תרס"ג: "ומשוררנו ביאליק נשלח לקישינב לאסוף חומר מדויק בשביל "מגלת איכה" החדשה. הוא ישהה שם כחודש ימים. בנוגע למכתבו של דובנוב מבי"ד ביולי 1903 — אולי חלה בו שגיאת דפוס או שגיאה בהעתקת התאריך. באב לא היה כבר ביאליק בקישינב, וגם דובנוב עזב כבר את אודיסה וישב בוויילנא ולא יכול היה לפעול בראש הועדה ההיסטורית באודיסה. יש גם לציין שועדה היסטורית זו הייתה על יד "ועד הלאמה" והועד הזה שלח את ביאליק, שהיה חבר הועד מוזמן שהתישב באודיסה.

הערות אלה וכיוצא בהן אינן משנות את העובדה, שהמחבר נתן לנו עבודה מקיפה וגדולה (לא היה לנו עזרתה ספר בקנה-מדה כזה על איזה סופר עברי שהוא) וביוגרפיה ראשונה מפורטת של המשורר, ביוגרפיה מבור-ססת על חומר ראשוני ועל תעודות.

המתעניין בשירת ביאליק ובתולדות ספרותו החדשה בכלל לא יוכל לפסוח על עבודה זו. מי יתן והכרך האחרון יופיע בקרוב.

468 ליבמן, ד. תנופה בחקלאות כיצד? [עין-חרוד], "יחוד", חש"מ, תש"ג, 78 ע', טבלאות, 80. המחבר סובר שאפשר ואפשר להגדיל את התוצרת החקלאית בא"י ע"י השקעות כסף וע"י הקמת מפעל מים, שימציא מים בוול, אבל השאלה היא: כלום מכילה הארץ בתוכה את היסודות הדרושים לשינוי משטר משקה החקלאי התשובה: רק ריכוז של מיליוני יהודים יביא לידו תנופה בחקלאות.

469 ליבנשטיין, אליעזר, עם הויכוח הציוני.

מפי ביאליק קינת הזעם "על השחיטה" (רשום: אייר תרס"ג). בסיוון ובתמוז תרס"ג שהה ביאליק בקישינב, באיגרות ד"ר קלוזנר אל ביאליק מאותו קיץ, אנו מוצאים שישוב ביאליק בקישינב חודש ימים וכנראה מימי סיוון הראשונים עד תמוז הראשונים. באגרת מיום אסרו חג של שבועות כתב קלוזנר לביאליק: "שמעתי שהיית בקישינב, הודיעני-נא מה עשית שם". עד כאן לחובר. אם ב. בא לקישינב בימי סיון הראשונים, איך יכול היה קלוזנר לכתוב לו בח' סיוון מורשה, שמעתי שהיית (השרטוט שלי) בקישינב? ואם מכתב עם הוראות של דובנוב נכתב בי"ד מנחם-אב, איך יכול היה ביאליק אחרי העתקת המכתב לנסוע לקישינב בימי סיוון הראשונים? — יש לנו ידיעות ממקורות נאמנים, שביאליק היה בקישינב מיד אחרי הפרעות. ד"ר יוסף ספיר כותב במאמרו על ביאליק (העולם שנה י"ח חר"ץ גל' 32 ע' 626): "מיד (השרטוט שלי) אחרי הפוגרום בקישינב ב-1903 יצאנו שלשתנו מאודיסה: ביאליק, זיבוינסקי ואני ונסענו לעיר ההרבה. סירנו את העיר בלזית המשחקת הרוסית פסחלובה. הגענו לרחוב "האסיאטי" מקום הטבח, מראות זועה ראינו... ביאליק דמם כאבן. הוא לא פתח את פיו גם בשוכנו בדרך לאודיסה". זיבוינסקי כותב ב"ספר ימים" במבוא לב' א' של כתביו הנבחרים, ת"א, הרצ"ו, ע' 53: "למערכת ה"נבו" (עיתון באודיסה שבו כתב זיבוינסקי) הגיע מבול נדבות לטובת קרבות הפו-גרים בקישינב, כסף ובגדים ואותי שלח לחלק אותם בעיר האסון. שם בפעם הראשונה הכרתי את עסקני הציונות הרוסית, וגם את ביאליק ראיתי שם". ר"נ סוקולוב במאמרו על ביאליק (אישים, כ' ג', ע' 70) כותב: "יש לי יחס אישי לפואימה זו [בעיר ההרבה] שפקחתי עליה קצת בשעת ההשראה הראשונה בסוד עיבורה. נפגשתי עם המשורר בעיר ההרבה בקישינב, תיכף להפרעות (השרטוט שלי)... הוא שהה שם כשבועיים... שינוי התי-הלבנו עפ"י רוב איש איש לבדו, אבל לפעמים גם צדיקים, בין החללים והפצועים". יאחרון אחרון: ש. דובנוב כותב בספרו הרוסי "קניגא זיני" (ספר החיים), כ' א' ע' 409—411: "את עבודת האיג-פורמציה (על פרעות קישינב) לקח לידי, ועד ההלאמה שלנו עם דוינגוף בראש. לפי שליחותו של ועד זה נסע לקישינב לשם אסף ידיעות על המקום משוררנו ביאליק, ששב אחר"כ מעיר ההרבה עם תמונות מזועזעות בשביל הפואמה המפורסמת שלו. הדכאון הנפשי הכריח אותי לנסוע לזמן מה מאודיסה, וממשיך שבכ"ג באפריל הוא

איגודי הקבוצות. משק וחברה. מפעלי התעשיה בקיבוץ.
הרכב הגילים. האשה. הדור הצעיר. תפקידה הלאומי. הת-
פתחותה בזמן המלחמה. ביבליוגרפיה: ע' [199—199].

474 מוסנזון, משה. מכתבים מן המדבר.
(עין חרוד), הוצאת (דפוס) הקיבוץ המאוחד, תש"ד. 238
ע"י. 8°. צורר מכתבים של חייל עברי, שנכתבו
בימים שבין 5 לאוגוסט 1940 ו-30 לנובמבר 1943 —
למשפחתו ולקבוץ. ליקט והכין לדפוס: משה ברסלבסקי.

475 מור, אריה. הלשון העברית בהגות
הדור, יסודות חנוכים ופסיכולוגיים. תלאביב, "יבנה",
(דפוס "ספר", 1945), 164 ע"י. 8°. התכנן: מבוא.
תפקידה של הלשון בהתפתחותו הרוחנית של הפרט.
הלשון והמחשבה. האוצר הלשוני. דקדוק. חבור. ספרות.
סוף דבר. ביבליוגרפיה: ע' [153]—164.

476 מחברות לסוציולוגיה... 1—7. תלאביב.
1943. 139 ע"י. 4°. "יוצאות ע"י מ. נאדל", במכונת
הכפלה. המחברות יצאו בין 20.2.1943 ו-10.6.1944. 1/2
5 מדור מיוחד: "דפים לבורוכוב", הכולל ביבליוגרפיה של
כתבי בורוכוב שברפוס (לע"ע 97 ערכים).

477 מיכאלי, מרדכי [Mordechai Michaeli].
ספורים לילדים. א—ה. ירושלים, א. לוסינגמן.
(דפוס ש. וינפלד), תש"ד (1943). 8°. תמונות. התכנן:
א. עין הנעורים 24 ע"י. — ב. בת המלך והענק. 22 ע"י. —
ג. שתי הכסות. 13 ע"י. — ד. פחמי הזהב. 12 ע"י.
ה. לב הדב. 15 ע"י.

478 מילר, אלן [אלן] אלכסנדר. פו הדוב... ציורים
מאת ארגסט ה. שפארד. תרגמו מאנגלית ו. ישראלית
וא. ד. שפירא. תלאביב, מחברות לספרות, (דפוס) "הפועל
הצעיר", תש"ג. 135, [1] ע"י. תמונות. 8°. מנוקד. לבני
הנוער. "השירים כספר מתורגמים עלידי נתן
אלתרמן". שם המקור:

Alan Alexander Milne: Winnie-the-Pooh.

479 מינץ, בנימין. ספר מאיר באהבה: כולל
תולדות חייו... של... רבי מאיר שפירא... מלובלין...
ונלוחה אליו מגילת החורבן... על חורבנה של ק"ק
לובלין... חברים יחדיו בנימין מינץ. ונוספה בקשה מאת...
רבי משה הכהן... בימי הגזרות ת"ח ות"ט. תלאביב.
המכון לתורה ולתעודה ע"ש רבי יוסף נחמיה קורניצר.

תלאביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ד. 67 ע"י. 8°.
כולל שבעה מאמרים, שנכתבו בשנות תש"ב—תש"ד.
התכנן: לפני 25 שנים ועתה. "מדינה דו-לאומית". "מנדט
בין-לאומי". "חלוקה". תכנית אנטיציונית מדי ציונים.
הציונים ורוסיה הסובייטית. הציונות ורוסיה הסובייטית:
נקודות-מגע.

470 ליטבק, א. [פסידונים של חיים יעקב הלפנד].
מה שהיה: זכרונות על תנועת הפועלים היהודית. תרגם
ה. ש. בן-אברהם. (עין-חרוד), הוצאת (דפוס) הקיבוץ
המאוחד, תש"ה. [3], 8, 256 ע"י. 8°. בראש השער:
א ליטבק. לפני שם המו"ל: ההסתדרות הכללית של
העובדים העברים בא"י. שם המקור: וואס גיווען. דאס ק"ס.
שנה ג' ע' 124. המחבר, מעסקני "הבונד", מספר
בזכרונותיו על סוף המאה הי"ט והתחלת המאה העשרים.
לתרגום העברי צורפו גם שני פרקים של זכרונות שפרסם
ב"צוקונפט" אחרי הופעת ספרו במקורו.

471 ליטוין, א. [פסידונים של שמואל הורוויץ].
נשמות בשראל. תרגום מא'דיש א[ברהם] קריב. ספר
א. תלאביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ד. 194 ע"י.
תמונות. 8°. ("שחרות"). שם המקור: יידישע נשמות.
הספר פרי מסעותיו של המחבר בתפוצות ישראל: בליקא,
פולין וגליציה. בשנות 1905—1914. כרך א' כולל 29
רשימות. מהתכנן: הרופא היהודי הראשון ברוסיה
(קושלבסקי) ורה. מטיבנה קופרשטין (מורה עזרת).
ר' חיים סולובייצקי, דוקטור (יוסף) חנוביץ.

472 לנדאור, גאורג [Georg Landauer].
יהודי העולם, הישוב והציונות: הרצאה בועידת
ה[תאחדות] ע[ילי] גרמניה. ע[ילי] א[וסטריה] בכפר
שמיתו ביום 31.10.42. תלאביב, "עליה חדשה", (דפוס
"הארץ"), 1943. 18 ע"י. 8°. "חומר לציון בקרב חברי
"עליה חדשה".

473 לנדסהוט, זיגפריד. הישוב הקיבוצי
בארץ-ישראל... (המהדורה העברית נערכה בידי ב.
ה. שמואלי). (ירושלים), מכון להשכלה ציונית, (דפוס
מרכז), 1944. [8], 197, [2] ע"י. 8°. = הספריה הציונית
הקטנה, ספר ד'. על הדף שלפני השער: הקבוצה;
מחקר סוציולוגי על הישוב הקיבוצי בארץ-ישראל.
התכנן: הישוב הקיבוצי כשותפות חיים. הישוב הקיבוצי
בארץ-ישראל: גורמי התהוותה ואפיה הכללי של הקבוצה.

- 485 סטרנין, שלמה. שבילי החשבון; קבץ שאלות חשבון והנדסה. לשנת הלימודים הרביעית. תל-אביב, "קנה", (דפוס "בצלאל"), תש"ה, ע' 84. 8°.
- עבוד חבורו של המחבר (ראה ק.ס. שנה ב' ע' 257 מספר 611). בהתאם לתנאי הארץ ולדרישות הפדגוגיות של זמננו.
- 486 סימון, אנדרה. אני מאשים! לפרשת תבוסתה של צרפת. עברית גדליהו זיכוביץקי. תל-אביב, צ. לינמן, (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ב, ע' 224. 8°.
- שם המקור: J'accuse. André Simon.
- 487 סמילנסקי, משה [Mosche Smeliansky]. שירי אוקראינה; ספור בחמשה חלקים. תל-אביב, "מסדה", (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ד, ע' 211. [1] ע' 8°.
- ספור מהחיים היהודיים בסביבת קיוב בסוף הקאה ה"ט.
- 488 סמפטר, ישע. אור מוצל מאש; שירים. (עברית פינחס לנדר). תל-אביב, "עדי", (דפוס "אחדות"), תש"ה, ע' 107. [4] ע' פורטרט 8°.
- התכן: ה. סאלד; פתח-דבר. ארץ ישראל. שירים קטנים על חלוצים. שירים פזוטים על ענינים קטנים וגדולים. עקבות השלום. חתנות במאבק. בעמק. — שם המקור: Jessie Ethel Sampter: Brand plucked from the fire.
- 489 עגנון, שמואל יוסף [Samuel Josef Agnon]. סיפורים ואגדות. ערוכים ומבוארים בידי יחיאל בן-נון. תל-אביב, שוקן; (ירושלים, דפוס ווייס), תש"ד, [4] ע' 148. 8°.
- ספרי מופת לבתי-ספר יוצאים לאור בהשתתפות בית הספר הראלי בחיפה ובעריכתו. מספר 6.
- 490 עמנואל בן שלמה הרומי. ל"ה סוניטות. הביא לדפוס והקדים מבוא ישראל זמורה. תל-אביב, צבי ע"י מחברות לספרות. (דפוס "אחדות"), תש"ד, ע' 47. 8°.
- כ"ה סוניטות הראשונות וההערות להן לפי ה. בראדי ז"ל. הנוסח של י"ח הנשארות נקבע בעזרתו של חיים שירמן וגם ההערות להן עפ"י עצמו. — ע' 43—44: לזכר כל סוניטה וסוניטה.
- 491 עקביה, אברהם. עם וינגיט בחבש. דברי הקדמה: דוד הכהן. תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ד, ע' 204. [2] ע' מפות, תמונות. 8°.
- "שחרות". המחבר היה מכני-ליתון הקרובים של וינגיט (יורד הציונות שהיה ממארגני הבטחון בארץ בשנות המהומות שלפני
- (דפוס יעקב משה לוריא), תש"ג, ע' 63. [1] ע' 8°.
- ר' מאיר שפירא (תרמ"ז—תרצ"ד) ידוע כראש ישיבת לובלין ומיסדה. — "מגילת החורבן של לובלין (ע' 39—56) נכתבה על סמך ידיעות שונות בעלות סמך שהגיעו מגיא ההריגה; הבקשה מאת ר' משה הכהן נדפסה לפי "לקורות הגזרות על ישראל" מאת גורלנד".
- 480 הנציגות של יהדות פולין. חורבן יהדות ורשא. עפ"י דוקומנטים רשמיים שנתקבלו בנציגות של יהדות פולין. (תל-אביב, 1943. [4] ע' 29. ע' הכנית. 4°.
- במכונת-הכפלה. הדו"ח הזה נוסא או"פ רשמי והוא חלק מדו"ח כללי על דבר המצב בפולין לסוף שנת 1942, המעובד ע"י הגורמים הפולנים הרשמיים בלונדון, על סמך ידיעות שהגיעו ישר משטח הכיבוש. הדו"ח מקיף את גירוש יהודי ורשא בשנת 1942.
- 481 הסוכנות היהודית לא"י. היועץ לעניני התגוננות בפני התקפות אויר <ה.ג.א. > תש"ד שנה התאזרחות והשם העברי. א—[ג]. תל-אביב, (דפוס הפועל המזרחי), תש"ד, 8°.
- התכן: א. התאזרחות. 47. [1] ע' טבלאות. ב: השם העברי. 47 ע' טבלאות. ע' 28—47: אוצר שמות עבריים ושמות משפחה. שמות פרטיים. שמות הנכיים. [2] הקלות בסדרי הגשת בקשות לשינוי שמות. — כללי הכתיב הלועזי לשמות עבריים. 4. [1] ע'.
- 482 הסוכנות היהודית לא"י. לשכת ההסברה. כסותבים מן הגולה הנאצית. ירושלים, (דפוס ווייס), תש"ג, ע' 24. 8°.
- פורסמו כאן מכתבים מאירופא המערבית, המרכזית והבלקנים, שנשלחו ברבע האחרון של שנת 1942. המכתבים נכתבו במקורם בגרמנית.
- 483 סופר, משה. ספר משה אמת ותורתו אמת; קביצת חידושי תורה ומנהגים מהגאון... משה סופר... המובאים בספר אורחות חיים אשר בכתב יד... מהרב... יהודא ארי' לעוונינגער... מיציאו לאיר' בנו הרב יצחק שלום לעוונינגער... ירושלים, דפוס א. קאסצבורג, (הסכ' תש"ב), [24] ע' 8°.
- ע' [17—24]: "לקיטי יצחק" מאת המו"ל.
- 484 סטימצקי, הוצאה, ירושלים. מפת ירושלים. (ירושלים), סטימצקי, תש"מ, [1943]. 65: 44 (ויספול 8°).
- מעבר למפה טכסט, מחולק ל-15 ע' על המעטפת מפות קטנות של בית-הכרם ורחביה.

הכפלה. ע' 33: רשימת המונחים ומפתח.

498 פתח-תקוה. עיריה. חמש שנים לעירית
פתח-תקוה, 1937—1942. דין וחשבון. לשנת הכספים
42—1941. פתח-תקוה, (דפוס א. מווס), [1942], [2],
36 ע' תכנית, תמונות. 2°. הוכן לדפוס ע"י נ. בן-
ברוך. יוסף ספיר — ראש עירית פתח-תקוה.

499 ציליק, ברוך [B. Chizik]. אוצר
הציורים; <אנציקלופדיה>. חוברות ט"ז—כב.
הערך: אגם (המשכים), תל-אביב, דפוס גוטנברג, 1943—
1944. ע' 233—352, תמונות. 4°. את הקודם ראה ק.ס.
שנה כ"א ע' 157.

500 צלניקר, נחום אריה [Nachum L. Zelniker].
"לוח נח"ץ" לארבע מאות שנה, משנת
ה' אלפים תר עד סוף האלף השני... ונוסף בו לדעת:
את כל ראשי החדשים לספירת שנות הרומים משנת 1840
עד 1940 ומשנת 1940 עד באיזה יום הם חלים בשבוע
בהדינו ובחשבון שנותינו לבריאה, ירושלים, דפוס
קלישר, ת"ש. 50 ע' 6, 8°. "השער והמודעות נדפסו
בדפוס ה. צוקרמן"; ע' 3—48 הם מתוך "לוח הנץ" של
אוטו. המחבר, ירושלים, דפוס י. א. ווייס, תרפ"ד. על
המעטפת השנאלית שער נוסף באנגלית. עם "תקוני
הטעויות" על 2 פתקאות מיוחדות ו"לוח... למצא תאריכי
חשבון העמים", א—ב.

501 צמח, שלמה [Shlomo Zemach].
השגות שלא השיגו (תל-אביב), מרכז הנוער של
הבר הקבוצות, (דפוס "הפועל הצעיר" [תש"ה], 68 ע'.
8°. פורסם תחלה ב"הפועל הצעיר" תש"ד. תשובה
למאמר של יחזקאל קויפמן: "בקרית תורתו של א. ד.
גורדון" שפורסם ב"מאנוס" כ' ט"ז ואח"כ גם בספרו
"בין נתיבות" (ראה ק.ס. שנה כ"א ע' 157).

502 צריקובר, אביגדור [Victor Tcherikover].
היהודים במצרים בחקופה ההלניסטית-
הרומית לאור הפאפירולוגיה. ירושלים, חברה להוצאת
ספרים ע"י האוניברסיטה העברית; (חיפה, דפוס "אות"),
תש"ה. 12, 272 [צ"ל 256], 32, [2] ע' 8°. עם תמצית
ושער נוסף:
V. Tcherikover: The Jews in Egypt in the Hel-
lenistic-Roman age in the light of the papyri.
Jerusalem 1945.

המלחמה) ועוזרו האישי בפעולותיו בחבש. — ההקדמה
(ע' 5—14): וינגט בארץ ישראל.

492 פומרנץ, מי. מדיניות החוץ של העם
היהודי. ירושלים, (דפוס האומן), תש"ד. 136, [2] ע' 8°.
המחבר מתאונן על שאין אצלו השפעת דעת הקהל על
מנהיגיו ומבקר את מדיניותם של הסוכנות ושל פרופ'
ויצמן. את המטרה הסופית של המדיניות היהודית הוא
רואה בהקמת מדינה עברית בארץ ישראל, שתהיה ותשאיר
חלק בלתי נפרד של האימפריה הבריטית, ובראש
וראשונה יש להשיג "שתנתן לנו אפשרות של עליה חפשית
לא"י ולכל השטחים האחרים בגבולות הארץ הזאת, שבהם
קיימות אפשרויות של התישבות".

493 הפועל המזרחי. ארגון עולי בוכרה. ועדת
התרבות. מגילת תרבות... למדו עברית. (תל-
אביב), דפוס "שכלול", [תרצ"ט], 7, [1] ע' 8°. רב
החבורת מכיל "הרגמיה ספר לבן".

494 פוקס, [הרולד] מונרו. היש חכמה
בהיות? מאנגלית (דבורה) אילון-סרגי. (מרחביה),
הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר,
[1944], 117, [1] ע' 16 לוחות-תמונות, פורטרט. 8°.
(נעורים), (ספרית פועלים). שם המקור:
Harold Munro Fox: Personality of animals.

495 פיגנברג, רחל. בעית האשה בספרות
העמים. <פרק מספר>. מאת רחל אמרי <רחל
פיגנברג>. ירושלים, "בני המולדת", (דפוס הפועל
המזרחי), תש"ה. 30 ע' 8°. מנוקד. בפרק זה מדובר
על האשה ביצירות גב' דה-סטאלי, ג' זאנז, גטה, טולסטוי
וטורגיניב.

496 פיכמן, יוסף. אלמה; אגד שירים. שדה-נחום;
(עין-הרוד, דפוס הקיבוץ המאוחד), תש"ה. 31, [1] ע'.
8°. המחבר הוא בנו של המשורר יעקב פיכמן.
החבורת יצאה ליום השנה השמיני לעלית חברי שדה-נחום
(ומחבר ביניהם) על הקרקע.

497 פינסוד, ישעיהו פ. שטינבוק. מבנה
המנוע והמכונות. ערוך ע"י י. פינסוד... ופ.
שטינבוק... ירושלים, המחלקה למקצוע, ועבודה שליר
מרכז הנוער העובד, תש"ג. 33 ע' ציורים. 4°. (שעורי
ערב להשתלמות מקצועית של... הנוער העובד...) במכונות-

506 קוק, אברהם יצחק [Abraham Isaak Kook]. קריאות גדולות לישראל תורתו וארצו לעמים ולפלגותיו, אשר קרא מזמן הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק, ירושלים, "יהושלים" ע"י הושיבה המרכזית העולמית, (דפוס סלומון), תש"ד, [4] 92 ע"י 8°.

507 קושניר, מרדכי. בין אדם לקבוצה. תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "אחדות"), תש"ד, 58, [1] ע"י 8°. ("דעות"). כולל 37 רשימות על בעיות הקבוצה שנכתבו ביצנות תרפ"ט—תרצ"ד ושנתפרסמו בשעתן ב"גזב הקבוצה".

508 קליינמן, משה [Moshe Kleinmann]. בין להבות: במלחמה ובמהפכה. תל-אביב, יבנה; (ירושלים, דפוס ר. ח. הכהן), [תש"ד], 384 ע"י 8°. = כתבי משה קליינמן [כרך ג], עם שער אנגלי נוסף. בראש השער: משה קליינמן. את הקודם ראה קס. שנה כ"א ע"י 26.

אוסף מאמרים על יהדות מזרח-אירופה, בעיקר יהדות רוסיה, בין המלחמה הקדומת והמהפכה הרוסית שלאחריה. המאמרים פורסמו במשך יובל שנים במאספים וכתבי-עת שונים בעברית, יודית רוסית וגרמנית. החומר סודר לפי התקופות ובתחום כל תקופה לפי הענינים.

509 קפליבצקי, יוחנן [Johanan Kapliwatzky]. מכתבים על המצב באוניברסיטה ובבתי-הספר העבריים בארץ. חוברת א. ירושלים, דפוס המערב, תש"ד, [4] 52 ע"י 8°. עם שער אנגלי מיוחד.

510 קפקא, פרנץ. אמריקה: רומן. (תרגם יצחק זינגר). ירושלים ותל-אביב, שוקן; תל-אביב, דפוס "הארץ", תש"ה, 264, [1] ע"י 8°. בראש השער: פרנץ קאפקא. עם אחריית דבר (ע' 258—264) מאת מוסס ברנדל. בו מסיפר בין השאר, שקפקא בקש את ברנדל ויידו לשרוף את העובין הספרותי, שישאר אחרי מותו. אבל ברנדל לא עשה זאת, והוא מסביר מקצת מהטעמים. שם המקור: Franz Kafka: Amerika. יצא ב-1927 בהוצאת חלק במינכן.

511 קפת התגמולים של עובדי עיריית תל-אביב: 10 שנות קיום. תל-אביב, (דפוס "הפועל הצעיר"), 1943, 46, [1] ע"י 8°. פנימי מאסף. כולל 10 רשימות.

גלגולים רבים עברו על ספר זה עד שלבש את צורתו הנוכחית. המחבר נגש לפני 10 שנים לחקירת ספירוסים יווניים במצרים במטרה למצוא בהם ידיעות על היהודים וזיהודות. כשנזכר שזמון בהם חומר היסטורי עשיר, החליט לכנס את כל התעודות הפאפירולוגיות הדגות ביהודים לתוך אוסף אחד ולהוציא "Corpus Papyrorum Judaicarum".

המחבר אסף את החומר, חלק אותו לפי התקופות ונגש לסירוש הפאפירוסים הבודדים וכתביה המבוא-העבודה לא נגמרה. בגלל אי-אפשרות לנסוע לאנגליה לשם גמר החקירה הפילולוגית, אז נגש המחבר לתרגם לעברית את הפאפירוסים החשובים ביותר ולהוציאם לאור עם פירושים ומבוא מפרט, וכזמן כתיבת המבוא נתרבתה המסגרת עד שלבסוף הפך המבוא לספר שלם. אין בספר הטכסט היווני של הפאפירוסים ולא תרגומם העברי, אלא ידפסו לחוד. בספר נותן המחבר את המסקנות ההיסטוריות מעבודתו בפאפירוסים יהודיים. התכין מבוא אי: ההתייחסות במצרים, כי: מצבם התרבותי של יהודי מצרים: חיללים, שוטרים, פקידים, אכרים, רועים ובעלי-עדרים, סוחרים ואומנים, שולחנים ומלחים בריבית, עבדים, כי: מסי היהודים: המסים הכלכליים. עם: וזיהודות. "מס היהודים". כי: המשפט העברי והמשפט העלניסטי. כי: למצבם האזרחי של יהודי מצרים בתקופה הרומית: רומי, אלכסנדריה והיהודים. החנוך הגימנסיוני וזאת האזרחות. הקיסר קלודיוס והיהודים. האזרחות הרומית. כי: מרד היהודים בירל טריאנוס. כי: שנות היהודים. הוספות ותיקונים.

503 קויפמן, יחזקאל [Jeeshkel Kaufmann]. פרקי הלכות חוברת כי: חיפה. בית הספר הריאלי; (ירושלים, דפוס "אשכול"), תש"ה, 11, 68 ע"י 8°. = פרקי הלכה ערובים בידי יהושע גוטמן יחזקאל קויפמן. "החזרה ברה כוללת לקטעים ממסכת בבא קמא". את הקודמת באה קס. שנה י"ח ע"י 134, שם גם ציון קצר.

504 קולודני, משה. במבחן השעה וכל קראת הבאיה. תל-אביב, הוצע הפועל של "העובד הציוני" בא"י, תש"ב, תש"ד, 30, [2] ע"י 8°. פנימי.

505 קוניס, אפרים. משק החום של הצמחים בארץ-ישראל... (ירושלים, דפוס "האומן"), [תש"ג], 12, [2] ע"י 8°. דיסרטציה, ירושלים, תש"ג. — "הצמיר" עם תמצית באנגלית ושער נוסף: The thermal relations of plants in Palestine... by Ephraim Konis... Jerusalem, 1943.

עורך-דין בתל-אביב, יליד רוסיה, ועזבה בשנים הראשונות לשלטון הסובייטי ודרך פולין-גרמניה עלה לארץ ישראל בשנת תש"ב. בספרו מספר המחבר על החיים ברוסיה הסובייטית ועל "הבלי הקליטה" בארץ לפני שקבל אפשרות לעבוד במקצוע שלו. הוא מספר על מקרים מעניינים מעבודתו כעורך דין, מתאונן מרה על הפילוגים בישוב, מספר על המצב בארץ ודרך אגב על פגישתו ושיחותיו עם אחד-העם, ביאליק, אוסישקין וזיבוטנסקי.

519 רודי, צבי [Zvi Hirsch Rudy]. יסודות הסוציולוגיה. תל-אביב, בית-הספר הגבוה למשפט וכלכלה, (דפוס "המשק") תש"ה. 184 ע'. 8°. שער נוסף באנגלית. ביבליוגרפיה בסוף כל פרק ופרק. הספר מכליל פרקים נבחרים מספרו המפורט של המחבר "סוציו-לוגיה שיטתית" שבכתובים. בספר שלפנינו מדובר על יסודות הסוציולוגיה ועל הבעיות האקטואליות שלה בהווה.

520 רוזן, יוסף. נגד מדינה יהודית? תל-אביב, "עם עובד" (דפוס "ספר") תש"ד. 52 ע'. 8°. (ספרית "דעות") — תשובות לדוברי "פועלי ציון" המתנגדים ל"תכנית בילטמור" וגם למתנגדים אחרים של הכנית זו.

521 רוזן, שלמה. מתוך המפלה. תרגם מכתב-יד אידי חיים טרטקובר. תל-אביב, "עם עובד" (דפוס "ספר") תש"ד. 95 ע'. 8°. (מן המוקד). המחבר מספר על ורשה וערי השדה בפולין בזמן התחלת המלחמה העולמית השנייה. הדברים נכתבו באביב 1941 באניה מיאפאן להודו.

522 רייבנבך, נח. המנגנון של ההפוך הסטראואיזומרי על פני קטליזטור... [ירושלים, תש"ב]. [4], 44, II, [2] ע'. דיאגרמות, טבלאות, תמונות. 4°. במכונת-הכפלה. דיסטריבציה, ירושלים, תש"ב. עם תמצית באנגלית ושער נוסף: On the mechanism of some catalytic stereoisomeric reactions, by Nojeh Rajbenbach. Jerusalem 1942.

523 ריט, ריצ'רד. יליד הארץ. מאנגלית יוסף לוי. (מרחביה) הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר, 1944). 333, [1] ע'. 8°. (ספרית פועלים). (לכל). בראש השער: ר. ריט. שם המקור: Richard Wright: Native Son. רוזן על חיי הכושים בקצווי כרך שיקאגו. תורגם בהשמטות אחדות.

512 קצנלסון, יהודה ליב [Judah Löb Katze- nelson]. שירם הזמיר: מבחר ספורים. בצורף חולדות; כתובות בידי יעקב פיקמן. (הציורים חיים) גליקסברג). תל-אביב, "עם עובד" (דפוס "דבר") תש"ד. 207, [1] ע'. פורטרט. 8°. (שחרות). מנוקד. בראש השער: בקי בן יגלי (דוקטור יהודה בנימין קצנלסון). התכן: י. פיקמן: בקי בן יגלי (ע' 52—53). — שירת הזמיר. קבורת הנשמות. היוגב אשר גורש מאחותו. בין אדני השדה. יום הכפורים בבולגריה.

513 קרויס, שמואל [Samuel Krauss]. קדמו-ניות התלמוד. <עם ציורים>. כרך ב' חלק ב': (מלושים ותכשיטים). תל-אביב, "דבר", (דפוס "אחדות") תש"ה. 323, [2] ע'. 8°. את הקודם ראה ק.ס. שנה ר' ע' 442.

514 [קרופניק, מנדל]. יגעת—מצאת. חמישים חידות-צירופים <עם מפתח לפתרונות>... תל-אביב, "יבנה" (דפוס לוריא) [תש"ד]. [3], 50, [6] ע'. 17:12. מוקד. בראש השער פסיד: המחבר: חד.

515 קרני, יהודה. שיר ודמ. תל-אביב, מחברות לספרות, (דפוס הפועל הצעיר), תש"ה. 104, [4] ע'. 8°. שירים. כאן כונסו משירי המחבר, שנכתבו החל מתרצ"ו בצורף שבעה שירים שנדפסו בספריו הקודמים של המחבר.

516 קרסל, ג[צל] [Getzel Kressel]. מהופעת "רומא וירושלים" עד מותו של הרצל. ירושלים, (המחלקה לעניני הנוער של ההסתדרות הציונית, דפוס ווייס), תש"ד. 64 ע'. 8°. = קו לקו. ב. "ההרצאה דלקמן מבקשת את דרך הביניים בין ההרצאה ההיסטורית והעניינית לבין המדריך הביבליוגרפי". (מההקדמה).

517 רבינוביץ, צבי מאיר. רבי שמחה בונם מפשיסטה: חייו ותורתו. תל-אביב, "תבונה" בסיוע מוסד הרב קוק, תש"ה. 8/96 ע'. פורטרט, פקסימיל. 8°. נדפס תחלה בירחון "סיני" כ' ח—רא, אולם הספר מכליל תוספות בפנים ובהערות ואוסף "משלים ופתגמים" בסוף הספר (ע' 87—92).

518 רודה, ניסן. בשוב אדם אל ארצו. ירושלים, "אחיאסף", (דפוס הפועל המזרחי, תש"ה). 316 ע'. 8°. לספר צורף: תקון טעויות. ודף. המחבר

כתב-יד, שנכתב ב-1944. שם המקור: Fritz Sternberg: Der Imperialismus.

530 שלום, ש. [= שלום יוסף שפירא Schalom Josef Schapira]. חג לז' היום: ישי ילדים... צורה לאה ירושלים, "עבר", (דפוס "אשכול"), תש"ה. 48 ע', תמונות. 8°.

531 שמעוניוביץ, דוד [Dawid Shimonowitsh]. ארמילוס הרשע; חזון בשלשה פרקים. תל-אביב, מסדה: (ירושלים, דפוס העברי), תש"ה. 53 ע', 8°. פואמה דרמטית, פורסמה תחלה ב"כנסת" ז' (ראה ק.ס. שנה י"ט ע' 147). נכתבה בשנות ת"ש-תש"א בשנות כיבושו הגדולים של היטלר.

532 שמעוניוביץ, דוד [Dawid Shimonowitsh]. שיאונה: אידיליה-תל-אביב, "מסדה", חשי"מ, [תשי"ה]. 65 ע', 8°. פורסם תחלה ב"ספר-קלזנר", ראה ק.ס. שנה י"ד ע' 144. ראה גם ק.ס. שנה ט"ז ע' 177.

533 שניאורסון, פישל [Fischel Schneersohn]. הרופא והפילוסוף; סיפור פלאים על הרופא יונה גיטליש. כרך א-ב. תל-אביב, מסדה: (ירושלים, דפוס "העברי"), [תש"ה]. 132, 86, [1]; 170 ע', 8°. כרך ב' נדפס בדפוס "בצלאל", ת"א. — סיפור מחיי היהודים ברוסיה מתקופת ההשכלה (באמצע המאה ה-19).

534 שבלים; (ספורים לילדים) (9-10). ירושלים, "אור לעם" א. לוסטינגמן, (דפוס ש. וינפלד), תש"ג. 8 ע' כל חיברת. 8°. מנוקדות. התכן: 9: א. מ. חריזמן; הגחלילית, 10: י. מ. שאנן; נסיון הוהב, את הקודמים ראה ק.ס. שנה כ' ע' 198.

535 שעה לקריאה. מס' [1]—25, 20 חוברות. תל-אביב, ספרית השעות, דפוסים שונים, [תש"ג-תש"ד]. 8°. התכן: 3: מואס, ויליאם סמרסט; אשאנדו, (תרגמה מאנגלית: מרים טל), [תש"ג]. 32 ע', 16: צחוב, א[נטון מבלוביץ]; ספורו של ראש הגננים. אולוקה החמורה, (תרגם מרוסית י. טן טי), [תש"ג]. 30 ע', 7: [צניורט] בר-יוסף, יהושע האלמוני, [תש"ג]. 32 ע', 13: נחמן בן שמחה מברסלב; מספורי רבי נחמן מברסלב, [תש"ג]. 30, [1] ע', — 14: בלוק, הנוורה דה; אימפריה היפה באשת איש. (תרגם י. טן טי), [תש"ג]. 29 ע', 15: לורנס, דוד הרברט; אנגליה, את אנגליה שלי. (עברית פ. עזאי), [תש"ד]. [32] ע', — 19: מעשה נורא; סיפור רבי יוסי

524 נמבה, א[יזיק]. במחיצתו של דבור-טינסקי (חלק [א]—ב). תל-אביב, (דפוס "ספר"), תש"ג-תש"ד. 187, 190, [4] ע', 8°. עם תמונות ופסקימיל. חלק ב' י"ל בשם: זיבוטינסקי לעולם ולעפרו. בהוצ' "אחיאסף", ירושלים. המחבר עורך "המשקף", מזכירו של זיבוטינסקי לשעבר, מתאר את זיב. האיש והמיונאי ואת פעולותיו בחמש שנותיו האחרונות (תרצ"ה-ת"ש). דבריהם וזכרונות יפים וכולטים, ונכתבו מתוך אהבה רבה, אבל גם בהתלהבות חסידית. הספר נדפס פרקים פרקים ב"המשקף". יבוא עוד חלק שלישי: "זיב, בין בני חלומי וסבור", בתחלת ח' א' (ע' 14) — הקדמות מאת יוסף קלזנר ושלמה גפשוטיין.

525 רמון, דוד. מכבי; <חמישים שנות ה"מכבי" בעולם> 1894—1944. תל-אביב, נשיאות ההסתדרות העולמית, "מכבי", (דפוס "אחדות"), תש"ד. 17 ע', פורטרטים, לוחות-תמונות. 8°.

526 רמת ישי; מהדברים שנאמרו ושנכתבו להנחת אבן הפנה של עשרת הבתים הראשונים ברמת ישי בסיוע קרן הפיתוח מיסודו של י"י ישראל יהודה ישי אדלר. ק"ט בטבת התש"ד. [תל-אביב], הועד ארצי לקרן היסוד בארץ-ישראל, (תש"ד). 41 דף, פורטרט. 8°. במכונת-הכפלה. העסקן והמורה ישי אדלר תרם עשרת אלפים לא"י לקה"י להקמת בתים בגדה.

527 הרצב בדיונגוף 30. איך נפלו לוחמי-חירות. תש"ה. הוצאת לוחמי חרות ישראל, תש"ד. 35, [1] ע'. 8°. במכונת-הכפלה. על המשפט על משה סבוראי ויעקב לבשטיין וניקולוגים על אברהם אמפר ווליק זק, חברי "לוחמי חרות ישראל".

528 שטיינמן, אליעזר [Bliczer Steinman]. בכתובות האמונה. ט"ו פרקים. תל-אביב, דפוס "אחדות", תש"ג. 96 ע', 8°. אפוזיאורה לאמונה ולמצוי העליון בצירוף הוכחות שונות לקיומם, אגב בקורת הדת העשירה.

529 שטרנברג, פ[ריץ]. האימפריאליזם: יעולם-המחר. עברית י. גליקשטיין. (מרחביה), הסיכון הארצי השומכ הצעיר, (דפוס השומר הצעיר), [תש"ה]. 310 ע', 8°. (ספרית פועלים). (לכל, התכן: האימפריאליזם ומברקיו. — שקיעת האימפריאליזם. — עולם המחר. החלק האחרון (ע' 249—310) מתפרסם מתוך

541 Aronstein, R[aphael] F[ritz]. Bibliography of the writings of Philipp Aronstein. במכונת-הכפלה. [Jerusalem, 1939]. [2], 19 p. 4°.

542 Ben-Chorin, Schalom; George L. B. Sloan. Comfort ye, comfort ye, my people; a Jewish and a Christian comment on the war. Jerusalem, Romema-Publications, (typ. Gesher), 1943. 41, [1] p. 8°. = "Niru nir", no. 8.

543 Bonne, Alfred. The economic development of the Middle East; an outline of planned reconstruction after the war. Jerusalem. (typ. Hamadpis Lipshitz), 1943. VII, 124 p. tabs. 8°. Jewish Agency for Palestine. Economic Research Institute.

בשם "המזרח התיכון" מתכוון המחבר לטורקיה, סוריה, לבנון, ארץ ישראל, עבר הירדן, עיראק, מצרים וקפריסין. מסקנות המחבר: המלחמה למדה אותנו שהמשלוח יכולות לכונן את הפעולה המשקית והחיים הכלכליים של המדינות. המגמה העקרונית של הדרכת החיים הכלכליים היא הרמת דרגת החיים של המוני העם בנוגע להזנה, שכון, הלבשה, חינוך ובריאות. בשביל זה יש לפתח חקלאות אינטנסיבית ולהקים תעשיות, וזה אפשר להגשים אם תגדל האוכלוסיה הכללית. דבר בזמנו הוא, שהיהודים שהוצאו מאירופה בזמן המשבר בעולם הושגו, נמצאים באסיה המזרחית בתקופה שחלק זה של העולם נכנס לחיים חדשים.

544 Collet, Mme. Anne. Le chemin de la délivrance: Damas — Jérusalem — Damas. 1940 juin 1941. Avec une préface du général Spears. (Jerusalem), Éditions "Les chars d'assaut Collet", (typ. Azriel, 1941). 113 p. 1 l. front., ports. 8°.

המחברת אשתו של המפקד הצרפתי קולה, שעם הופעות אירונים גרמניים בשמי סוריה בראי 1941 פנה לחייליו בכרוז להצטרף לצרפת החפשיה. המחברת מתארת את סוריה ומספרת על דרכה לא"י. פרקים אחדים של הספר מוקדשים לירושלים. המחברת מתארת את אירת השקט בארץ ישראל ומדברת בדברים חמים על המפעל היהודי.

545 Dodd, Stuart Carter. A pioneer radio poll in Lebanon, Syria and Palestine. by Stuart C. Dodd and assistants. [Jerusalem], Govern-

דילה ריינה. מעשה גורא משלמה מולכו. הביא לדפוס הימן ירושלמי [=א. מ. הכרמן]. [תש"ד]. 32 ע"י — 20: מואם, ויליאם סומרסט: גשם. (תרגם מאנגלית מ. תמרי). [תש"ד]. 32 ע"י — 21: פרנס, אנטול: מושל ביהודה-גברת דה לוצי. (תרגם מצרפתית י. לבנון). [תש"ד]. 30 ע"י — 22: צויג, סטפן: המצודה פרושה על כל החיים. (תרגם מ. אבי-שאויל). [תש"ד]. 32 ע"י — 23: זנגויל, ישראל: תיבת נח. [תרגם מאנגלית י. לבנון]. 30, [1] ע"י — 24: שמחה בונם בן צבי הירש מפשיסחא: משלים וספורים. אינו והביא לדפוס הימן ירושלמי. 29, [2] ע"י — 25: (האובן) הינריך הוברט: צחקוק של היינה. תרגם דב שטוק. [תש"ד]. 29 ע"י, שאר החוברות ראה ק. ס. שנה ב"א מס' 82, 328, 368, 381, 408, 444, 667.

536 שקספיר, ויליאם. ליר המלך. תרגם מאנגלית ראובן גרוסמן עם מבוא והערות מאת המתרגם. תל-אביב, "עדי", (ירושלים, דפוס וייס). [תש"ד]. 12, 270 ע"י. 8°. שער גוסף באנגלית. שם המקור: William Shakespeare: The tragedy of King Lear. הדומה תורגמה גם ע"י שמואל ליב גרדון (ש"ג) ויצאה בורשה, "חושיה", תרג"ט בתוך השורה "ביבליותיקה עברית".

537 תבורי, א[פרים]. מכתב גלוי לחברי סיעה ב"תל-אביב, חש"מ, 1944. 16 ע"י. 8°. בדבר הפילוג במפלגת פועלי ארץ ישראל.

538 תל-יוסף, הגדה של פסח. תל-יוסף: (עין-חרוד, דפוס הקיבוץ המאוחד). תש"ד. 15, [1] ע"י. 8°. מהגדה של פסח המסורתית הובאו רק קטעים, השאר על מצב ישראל (בפרווה ובשיר).

539 גוימאן, יוסף. 4 ליעדערי. תל-אביב, "אנהויב", 1943. [7] ע"י. 8°. = מלחמה אויסגאבע. 1. בראש השער: יוסף גוימאן. נדפס בחמישים טפסים.

540 Aharoni, B[athsheba] and I[srael]. Analytical key to the twenty six orders of birds inhabiting Egypt, Palestine, Syria, Iraq and Northern Arabia. Jerusalem, (typ. Eshkol), 1942. 1 fold. sheet. 62: 27. = The Zoological Society of Egypt: Apendix to Bulletin no. 5. 1942. ראה גם ק. ס. שנה י"ט ע' 100 מס' 531.

economic survey. Jerusalem, Jewish Agency for Palestine, Economic Research Institute, (typ. Achva), 1943. 142 p. incl. tab. 8°.

התכן: A Bonne: Preface. — The country and the people. Natural resources and their exploitation. Trade and industries. Transport and communication. State and economics. Conclusion. Appendix: Statistical abstract.

552 Loewenson, Jean. Variations sur le destin. Jérusalem, Livres de Tarscis <M. Spitzer>, (typ. Geshet), 1944. 67 p., 1 l. 8°.

כולל 30 הגיונות על הגורל.

553 Medicus, pseud. Everybody's pocket first aid for war-time: with full page diagram of arterial pressure points... Jerusalem, D. B. Aaronson, (typ. Central), 1941. 60 p. 8°.

554 Palestine. Government. Department of Health. A nutritional economic survey of war-time Palestine, 1942-1943, by W. J. Wickers. Foreword by Sir George Heron. [Jerusalem], Government Printer, 1944. [2], 116 p., diagrs., map, tab. 2°.

התכן: Introduction. Physiography and climatic conditions. Population trends. The dietary survey and the food expenditure. Large urban areas 1942-43. The satisfactory diet: availability and price. The rural communities. The small urban area. Some particular local food customs and analyses. The social and economic survey. Appendices: Family expenditure schedules 1942-43. Bibliography: p. 115-116.

555 Palestine. Government. Department of Labour. Annual report for 1943. [Jerusalem], Govt. Printer, 1944. 16 p., tabs. 8°.

556 Palestine. Government. Department of Surveys. Palestine. [Map]. Scale 1:250,000. [Jaffa], Survey of Palestine, 1944-45. 2 sheets (sheet 1: 56:56; sheet 2: 52:56). "Road revision to July 1944."

ment Printer, Palestine, (1943). 103, [1] p. incl. fold. charts. 8°.

"With the cooperation of the public and the Egyptian, Lebanese, Palestine, Syrian, American, British, and French Government Authorities"

במשך ששה שבועות בקיץ 1943 נערך משאל בין מאוני השדור בחמש עשרה ערים של לבנון, סוריה וארץ ישראל. בספר סוכמו התשובות בטבלאות סטטיסטיות בצורה מרושט ומסקנות.

546 Foreign Trade Institute, Tel-Aviv. The fashion guide of the Foreign Trade Institute: Third Fashion Show, Tel-Aviv, 1942. Tel-Aviv, (typ. "Haaretz"), 1942. [8] p., illus. 4°.

547 Grotto, M.; J. Lederer. Advances of chemical works in Zori laboratories, published on the tenth anniversary of the founding of the Company. Tel-Aviv, (typ. "Hapoel Hazair"), 1942. 9, [1] p. 8°.

548 Gruenbaum, Isaac. The history of Zionism: ten lectures. (Tel-Aviv), Lion, [1943]. 73 p. 8°. (The Zionist library).

החבר חבר הנהלת ההסתדרות הציונית העולמית. החבורה מגיעה עד הופעת הרצל. את החבורה העברית ראה ק.ס. שנה כ' ע' 11.

549 Guttman, Theodor. Dokumentenwerk ueber die juedische Geschichte in der Zeit des Nazismus... T. 1: Ehrenbuch fuer das Volk Israel. Jerusalem, Verlag "Awir Jakob", (typ. Hasepher), 1943. 96 p. 8°.

את הספר בעברית ראה לעיל מספר 71. שם גם באור קצר.

550 Jungerman, S. Fees and taxes in Palestine, comp. by S. Jungerman: arranged and ed. by H. Kitzinger. Tel-Aviv. S. Bursi. (typ. "Hapoel-Hazair"), 1939. [2], 177, [7] p. 8°.

גילל גם: "Supplement no. 1". — Supplement no. 2. Tel-Aviv. S. Bursi, 1941. 32 p.

551 Konikoff, A(dolf). Trans-Jordan: an

compiled from particulars supplied by the newspapers or published by the "Palestine Gazette". Jerusalem, Public Information Office, n. pr., [1944?]. 38 p. 80.

הרשימה כוללת 107 שמות של כת"ע. ניתנו גם תיאורים ביבליוגרפיים. יש לציין לשבח שהמסדרים לא הסתפקו בתאורים רשמיים-חיצוניים והוסיפו ידיעות על הכותן והמסרה, ההפצה וחוג הקוראים של כת"ע.

560 Samuel, Edwin. The Childrens Community of the Hashomer Hatzair at Mishmar Haemek. Mishmar Ha'emek, The Childrens Community..., (typ. Hashomer Hatzair), [194—]. 23 p., pl. 80.

561 محمود احمد، ميرزا بشير الدين
تحفة شاهزاده ويلز تاليف سيدنا امير
المؤمنين ميرزا بشير الدين محمود احمد
الخليفة الثاني للمسيح الموعود والمهدي
المعهود... تعريب... محمد شريف. حيفا، دار
التبليغ الاحمدية بالبلاد العربية، دون
تاريخ. ب، ٢، ١٤٥٠، ٢٠ ص، ٤ صور. 80.

"מנחה לפרנס אף וילס מאת מירזא בשיר אדיין מחמוד
אחמד, הכולל השני של הכתה האחמדית. תורגם לערבית
ע"י מחמד שריף". ח'פה, בלי תאריך [? 1943].

557 Palestine. Government. Department of Surveys. South Levant 1:100,000 series. 12 sheets. [Jaffa], Survey of Palestine. 1943-45. (P.D.R. 1522... M.D.R. 1522...). "Drawn by Survey Branch, H.Q., Ninth Army." "Reproduced by Survey of Palestine."

גליונות אחדים הוכנו ע"י גופים אחרים. תבניות שונות.
Yarmouk. NI 36 X 2. 1944. — Ezraa. NI 37
S 1. 1944. — Irbid. NI 36 X 4. 1944. — Deraa.
NI 37 S 3. 1944. — Salt. NI 36 X 6. 1945.
Amman. NH 36 F 2. 1944. — El Muwaqqar.
NH 37 A 1. 1943. — Shaubak. NH 36 L 4.
1944. — Gharandal. NH 36 L 5. 1944. —
Quweira. NH 36 R 1. 1944. — Aqaba. NH 36
R 3. 1944. — Um Sahm. NH 36 R 4. 1943.
Index map... n.p., 1944. 23:12.

558 Palestine. Government. Office of Statistics. Statistics of saving, provident and pension funds in Palestine. [Jerusalem, n. pr., 1943]. 20 p., tab. 20.

"Collected and compiled by the Department of Labour. Reprinted from the May, 1943, issue of the General Monthly Bulletin of Current Statistics."

559 Palestine. Government. Public Information Office. Register of the Palestine press

הספרות העברית ומדע היהדות

עתונים וקבצים

ע"ין גם להלן במדור "בתוך כתי עת"

562 ספר היובל לכבוד הפרופיסור אלכסנדר
מארבס במלאת ארבעים שנה לכהונתו כחור ספרן
בישראל בהשתתפות חכמים ידידים ומוקירים בעריכת דוד
פרענקל. ניו-יורק, "עלים" לביבליוגרפיה וקורות ישראל.
תש"ג. 154, X ע', פקסימילים. 80. עם חלק אנגלי
ושער אנגלי על המעטפת השמאלית:

Sepher Ha-Yovel: a tribute to Professor Alexander Marx on completing forty years of distinguished service as librarian of the Jewish Theological Seminary of America, New York, 1943.

הכתב: ביבליוגרפיה: אהרן פרייטאן: מאמץ כח.
דפוס בלתי נודע. ח' ליברמן: הערות ביבליוגרפיות. י.
ריבקנד: בקרית רפוס (קדוקי ספרים). ב. כהן: מזכרת
מחברי התשובות בס' פתח יצחק. א. מ. הברמן: רשימה
של שירי ויכוח למעלות בעברית. מ. היגער: הנגלות
והגסטרות (רש"י כת"י בפארמא). ד. פרענקל: קטעים
מפירוש רשב"ם על משלי. תעודות היסטוריות:
ש. אסף: פיתוח ודמסוס. ש. בארון: לתולדות הישוב
בטבריה בשנות תק"ב-ד'. י. זנה: לתולדות השבתאות
באשליה. ב. קלאר: כתבים חדשים לתולדות עליית בעל
אור החיים לא"י. ד. פרענקל: עוד כתבים לתולדות עליה

הסוציאליסטית שם בפרט, לפני המלחמה ואחריה.

567 דער קאנטנינענט; ג. זאמלשריפט פאר די אידישע אינטערעסן פון די אמעריקעס. מעקסיקע, דער וועג, 1941. [2], 140—5. [4] ע' תמונות. 8°. עס שער שפני בעמי ד' של המעטפת. העורכים: מ. ראזענבערג — מ. ראויטש. מהתכן: י. האכשטיין: עקאנאמישע און סאציאלע טענדענצן אין לאטיין-אמעריקע אין אינטיקן מאמענט. א. ביק: די אמעריקאנער פילאזאפיע און די מראקטישע אידישקייט. ש. רעזניק: אידן אין דער עלטערער שפאנישער ליטעראטור. א. גאלאמב: דאס פאלק אין זיין ליטעראטור. ב. ל. ראמינע: ערשטע שפאנישע אידן אין מעקסיקע. אידן אין אורוגואי (מאת ה. לאדוויסקי). אין ווענעזועלא (ע. ווינפעלד). אין בראזיל (ר. שאפראן). אין גואטעמאלא (מ. ראזענבערג). אין קאלאמביא (י. באטאשא-נסקי). אין מעקסיקע (ק. לאנדוי). אין סאלוואדאר (מ. ר.). אין פערו (ה. צויליך). אין עקוואדאר און אין פאנאמע (י. נ. קאהען). אין באליווי (א. יארמוש). אין האטי (י. לוריא). אין ארגענטינען אידישן דארף (י. הארן).

568 The Jewish Tribune. Montreal, Quebec, 1936. illus. 40. ירחון. גל' 4 של כרך ב' יצא באמאי.

569 Orientacion; revista mensual del Ateneo sionista. (Buenos Aires), 1936. illus. 40.

גליון א' יצא באגוסט.

570 Religion; a digest of Protestant, Catholic, Jewish thought. Arlington, Va., 1939. 40. תכופות ההופעה לא נזכרה. העורך: Jerome T. Gaspard. גל' א' של כרך ב' יצא בנובמבר.

ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל

571 שאצקי, יעקב. אידישע ביבליאטעקען אין פוילן. בתוך: פוילישער איד. יארג. 5 נומ. 28, ע' 11—14. ניו-יארק, 1945.

572 East and West Association. What to read about the Arabian Peninsula, Palestine, Syria and the Lebanon... New York, 1943. 12 p. 40.

"General bibliography on the Arabian Peninsula, Palestine, Syria and the Lebanon". עם ציונים קצרים לכל ספר וספר.

זו. שונות: ל. נעמאי: פי' אלקרקסאני על הפסוק „ומורעך לא תתן להעביר למולך“. א. שפאניער: על דבר אי אלו מדרשים וקובצי הלכות שנוסדו על סדר המספרים. ש. ברנשטיין: פיוטי „המצוד" של יוסף אלברדאני. ה ח ל ק ה א נ ג ל י: M. Marx: Gershon Soncino; contributions to the history of his life and his printing.

563 קובץ מדעי לזכר משה שור. ניו-יורק, ועדת זכרון משה שור, תשי"ה. XIII, 270, [3] ע' פורטרט. 8°. העורכים: אברהם ווייס, לוי גינצבורג. התכן: א. ווייס: הרב פרופ' ד"ר משה שור זצ"ל. ש. אטלס: לתולדות הסוגיא. ה. אלבעק: האירוסין ושטרותיהם. ש. בארון: לתולדות קהלות קורפו וארגונן. י. ברגמן: פרקים באגדה ובפולקלור. ל. גינצבורג: על היחס שבין המשנה והמכללת. י. מ. גרינץ: הפלשתיים בגרר והפלשתיים של חוף הים. א. י. העשל: פירוש על התפלות. א. ווייס: לחקר המשנה והתלמוד. נ. ה. טורטשינר: דברי קהלת. א. טרסקובר: המכון למדעי היהדות בירושלם. ויליוס לוי: הוראת השם חמ"ד. ש. ליברמן: תנא היבא קאי. א. מארכס: ר' יוסף איש ארלי ור' יוחנן טרוויטש. י. מורגנשטרן: תהלים כ"ג. ש. י. פייגין: עני ורובב על החבור ומקביליו הבבליים. א. א. פינקלשטיין: תקוני גירסה בתורת כהנים. מ. ד. קאטיטין: ערך גן אלהים. רב צעיר: משנה אחרונה. י. ריידר: דו-איתות תנכית לאור כתבי אוגריט.

564 יידישע שריפטן; פערטליאריקע זאמלהעפטן פאר יידיש-עטישער קולטור, ווירטשאפט און צייטפראגן... ניו-יארק, יידיש-עטישע געזעלשאפט, 1941. 8°. העורך: אבא גארדין. התכן של חוב' א': א. גארדין; אונדזערע אייפגאבן. ל. לעהרער: יידישקייט — וואס דארף מען טאן? א. פאזן: ירושלים, היום און בצרת. א. ביק: מער ווי דער „איד" איז ניטא. מ. יאכטער: יידן אין דער מאטעמאטיק. ש. סיימאן: ד"ר חיים זשיטלאווסקיס בוך „יידן און יידישקייט". שירים מאת מ. בארישא ול. היגדאף. אב. טאילאן: נייע ביכער.

565 סביבה: צוויי-מאנאט-שריפט פאר ליטעראטור אין קריטיק... ניו-יארק, 1943. 8°. העורך: קאדיע טאלאדאויסקי. גל' א' יצא בינואר-פברואר.

566 פארייניגונג פועלי-ציון <צ.ס.> — התאחדות. פוילן. אויסלאנדס-דעלעגאציע. „אונזער קאמף": זאמלבוך. ניו-יארק, 1941. 125 ע' 8°. קבץ מאמרים על מצב יהדות פוילן בכלל והתנועה הציונית-

במס' 200 חסר השער והושלם בכתב בזמן מאוחר, וכאן נמסר צילום השער הכתוב כאילו הוא היה השער המקורי.

מס' 235 נרשם כספר שנדפס באמסטרדם בשנת תע"ו (1716), "ובאמת אין הוא אלא כש"נ (= כמו שנדפס), והספר נדפס בפולין במחצית השניה של המאה התשע-עשרה.

בעמ' 287 נמסר צילום של דף, ולמטה הימנו כתוב: "A curious title-page of an old Prayer Book, devoid of any printed or written letters, symbolizing, perhaps, the idea of silent prayer."

ובאמת אין כאן אלא דגל המדפוס וזאת גרסה בוינציאה, הדף לקוח מסופו של אחד הספרים שנדפסו אצלו. (עיי' ספרי "דגלי המדפוסים העבריים" מס' 30).

הכלל היוצא מהדוגמאות המעטות הללו: באהבה בלבד לא סגי, צריך גם ידיעה, ואספן המוסר את אוסף-ספריו למוסד צבורי, ורוצה שישאר לו זכר בספרות הביבליוגרפית, ילך אצל ביבליוגרף מומחה וישכרו לחבר רשימה שתביא תועלת לכל אוהב-ספר ושומר דעת ספרותנו.

574 Landis, Benson Y[oung], comp. Christians and Jews: a reading list. New York, The National Conference of Christians and Jews. 1940. 11 p. 80.

575 Oke, Adolph S[igmund]. A history of the Hebrew Union College Library and Museum. Cincinnati, Hebrew Union College Press, 1944. [2], 14 p. 80. "Reprinted from The American Jewish Year-book: v. 45. 1943.

זהו חלק ממאמר מקיף יותר של המחבר Jewish book collections in The U. S. שנה כ"א ע' 37. המחבר, מעורכי Contemporary Jewish Record, לשעבר Hebrew Union College של (1933-1906) מה בתחלת שנת תש"ה.

576 The Universal Jewish Encyclopedia... an authoritative and popular presentation of Jews and Judaism since the earliest times. Ed. by Isaac Landman in collaboration with the... Board of Editors... In ten volumes. New York, The Universal Jewish Encyclopedia, (1939-

573 Kaplan, Mitchell M. Panorama of ancient letters: four and a half centuries of Hebraica and Judaica: bibliographical notes and descriptions of 1,000 rare books and manuscripts, forming a part of the Mitchell M. Kaplan Collection, presented to New York University Jewish Culture Foundation. Illustrated with reproductions of 300 title pages. Compiled and edited by Mitchell M. Kaplan. New York, 1942. [5], 316 p. 40.

מר מיטשל מ. קפלן אסף במשך 40 שנה כ-4000 ספרים ודפים, ומסר אותם בשנת 1942 במתנה ל"קרן התרבות היהודית" שליד האוניברסיטה של ניו-יורק. בקטלוג זה נרשמו כ-1000 חטיבות "שהם יקרי-המציאות" ביותר, אי-אפשר לומר, שבאמת יש כאן רק ספרים יקרי-מציאות. כי רבים מהם הם מהספרים המצויים ביותר.

הקטלוג הוא משונה ביותר, במקום למסור תיאור מפורט של הספר, נמסר כאן לגבי הספרים הישנים, וגם לגבי רבים מן המאוחרים, צילום של השער. הרפרודוקציה גרועה מאוד, וגם לא נמסר הגודל הטבעי של הספר. והנה צילום יש לו בדרך-כלל מעלה אחת, שהוא מדויק. אולם לצערנו גם מעלה זו אין כאן.

כך, למשל, במס' 4: ספקים וכתבים לר' ישראל איסרלין, וינציאה רע"ט, אנו משתוממים למצוא למטה מהשער איזה ציור, בשעה שידוע לנו שבספרי בומבירג הראשונים אין כל עיטורים וקישוטים. ובאמת אין הקישוט מספר זה, אלא הוא דגל המדפוס הנריקוס פטרוס בבא-ויליה, והוא לקוח מאחד הספרים שנדפסו אצלו שם, ואין לו איפוא שום שייכות לספר "ספקים וכתבים". (עיי' בספרי "דגלי המדפוסים העבריים" מס' 11).

וכן במס' 11: תדושי בבא בתרא להרמב"ם, וינציאה רפ"ג, אנו מוצאים פהאום כאן את השער מוקף מסגרת. ובאמת לקוחה המסגרת מאחד הספרים שנדפסו בלישכון או אחר-כך בקושטא, וצורפה באופן מלאכותי לספר זה, וסודרה לרוחב העמוד במקום לארכו, כפי שהיא נמצאת בדפוסים הנ"ל.

וכן מס' 12 דיני דגרמא, וינציאה רפ"ג, הוסיפו מתוך דפוס מאוחר מסגרת של קישוט, שסודרה אף היא לרוחב העמוד, ואילו בספר המקורי אין כל קישוט, כמו בכל דפוסים בומבירג הראשונים.

בכל הספרים האלה הוסיפו "מסגרת" מתוך ספר אחר "לתפארת".

580 MacDonald, Wilson. Greater poems of the Bible; metrical versions, biblical forms and original poems. Toronto, The Macmillan Co., 1943. XXV, 277 p. 80

קבץ גדול המכיל למעלה מן 180 שירי רובם הגדול מן התנ"ך ומיעוטם מן הברית החדשה והגנוזים. מקצתם ניתנו בנוסח St. James' version. בהיותם פיוט טהור בצורתם זו, אך רובם תרגם המלקט מחדש בצורה מטריא.

581 Porton, Joseph. Bible studies and Jewish ideals... Introd. and notes by Samuel Krauss. Foreword by Selig Brodetsky. Leeds, "Auto" Press, 1941. XVI, 159 p., port. 80.

הספר כולל 68 מאמרים ורשימות, שבמה מהם פורסמו תחלה בשבועונים אנגלו-יהודיים. המאמרים בחלקם הם ענייני מחקר ובחלקם מטפלים בשאלות השעה. הערות בקורת מאת פרופ' שמואל קרויס בסוף הספר (ע' 147-159).

582 Short, A[rthur] Rendle. Modern discovery and the Bible, London, The Inter-Varsity Fellowship of Evangelical Unions, 1943. 188 p. 80.

המחבר בא לידי מסקנה שההגליות של זמננו אינן סותרות את התנ"ך, אלא כמה מהן מאשרות אותו.

תלמוד ומדרש, ספרות רבנית

583 גינזבורג, יהודה ליב. ספר מוסר הש"ס. כרך שני: על סדר נשים וסדר נזיקין. מאת הרב יהודה ליב ב"ר דוב גינזבורג...

St. Louis, Quality Printing & Publishing Co. תש"ג. 368 ע'. 80. את הקודם ראה ק.ס. שנה י"ח ע' 363. "עד הנה כל חכמי ישראל ומפרשי המשנה היתה מטרה אחת לפנייהם לעשות אותה לשער של תורת ההלכה... אבל מוטל עלינו לעשות אותה גם לשער של תורת האגדה... עלינו להתבונן בדברי המשנה ולמצוא את חלק האגדה שטמון עמוק בתוך דברי ההלכה... ומפני שמגמת נפשנו היא לחבב את התורה והיהדות בעיני העוסקים בה, לפיכך יש שאיפה לפנינו למצוא את טעמי המצוות וההלכות כדי שיתקבלו אל הלב וישרגיש האדם בהם עונג רוחני". מההקדמה.

גריןולד, י. י. מהר"ל וזמנו. עיין מס' 597.

1943). illus., diags., facsim., maps, pl., ports. 40.

לערך 650 ע' בכל כרך וכרך. נספח כרך מיוחד: A reading guide and index... Compiled by Simon Cohen. New York, (1944). VI, 78 p. 40.

Board of Editors: Louis Rittenberg (Executive and literary editor), A. S. W. Rosenbach (Americana), Paul Goodman (Anglo-Judaica), William F. Albright (Archaeology), Clifton Harry Levy (Art), Julian Morgenstern (Bible), Louis L. Mann (Ethics), Ismar Elbogen. Abraham A. Neumann (History), Joshua Bloch (Jewish literature), Solomon B. Freehof (Liturgy), Leo Strauss (Philosophy), Louis Finkelstein (Rabbinics), Maurice J. Karpf (Social institutions), Samuel S. Cohon (Theology), Abraham Shinedling (Revision editor), Simon Cohen (Director of research).

מלבד אלה עיין בדפוסי א"י מס' 359, 442, 476, 516, 541.

מדע המקרא

577 Bible. Psalms. The Psalter of the Authorized version of the Scriptures set to the Gregorian Psalm tones and supplied with proper antiphons. prepared by Herbert Lindemann. Minneapolis, Minnesota, Augsburg Publishing House, (1940). 201 p., incl. music. 80.

578 Guillebaud, H. E. Some moral difficulties of the Bible. London, The Inter-Varsity Fellowship of Evangelical Unions, 1941. 208 p. 80.

המחבר מנסה לברר את השאלות המתעוררות בנוגע להנהגת העולם ולהשיב עליהן. הספר נועד לנוצרים.

579 London. British Museum. The Codex Sinaiticus and the Codex Alexandrinus... [London]: British Museum, Printed by order of the Trustees, 1938. 35, [1] p., facsim., 1 pl. 40.

"First pub. in 1934 under the title: The Mount Sinai manuscript of the Bible".

ראה ק.ס. שנה י"ב ע' 50.

589 Bergmann, Hugo. Pensadores Judios contemporaneos. (Traducción de Jacobo Epelbaum). Buenos Aires, Sociedad hebraica argentina, 1944. 185 p. 8°.

"ההוגים היהודים של זמננו". מבחר מקוצר בתרגום ספרדי מהספר "הוגי הדור". את המקור ראה ק.ס. שנה י"ב ע' 13-14. התכן: מוסר ודת בתורתו של ברגסון. קסירר והפילוסופיה של הצורות הסימבוליות. חשיבותה הפילוסופית של תורת אינשטיין. אינשטיין ומשבר החוקיות הפיסיקלית. הפילוסופיה של בובר. רוזנצויג וספרו "כוכב הגאולה". ספר-הזקונים של כהן.

590 Kosmala, Hans; Robert. Smith. The Jew in the Christian world. London, Student Christian Movement Press. (1942). 173 p. 8°.
המחבר הראשון גרמני ממוצא פולני שעסק בחקירת היהדות מתוך גישה נוצרית ושמש מנהל המכון היהודאיסטי הדליצשיאני; המחבר השני הוא מיסיונר נוצרי בקסוטלנד. המחברים מרגישים את המומנט הדתי של הבעיה.

591 Turner, Ralph. The great cultural traditions; the foundations of civilization. v. I-II. New York and London, Mc-Graw-Hill Book Co., 1941. XVIII, 601, XXIV; XV. [1]. 602-1333, XXXII p. with illus., maps. 8°.
v. I: The Sumerian and Semitic cultural traditions (p. 131-167); The beginnings of Hebrew culture (p. 330-358). v. II: The Hebrew cultural tradition: Judaism (p. 692-732).

היהודים נזכרו גם בקצת מקומות אחרים של הספר.
מלבד אלה עיין בדפוסים א"י מס' 306, 528.

קבלה וחסידות

592 שניאור זלמן בן ברוך. ספר לקוטי אמרים. חלק ראשון הנקרא בשם ספר של בינונים... (חלק שני הנקרא בשם חינוך קטן) ונתוסף בו אגרת התשובה... גם אגרת הקודש... כל אלה חוברו יחידי... מרנא ורבינא שניאור זלמן. ועזה הוגה היטב התוצאה החדשה והמתקנת... ווילנא, דפוס "ראס", ת"ש. [1].
163 דף. 8°. דפוס סטראוטופי מהוצאת 1909.
מלבד זה עיין בדפוסים א"י מס' 430, 423, 517.

584 פורת, ישראל. ספר מבוא התלמוד; תוכן וסיכום של סוגיות התלמוד, השקלא וטריא ומסקנת ההלכות בלשון פשוטה וקלה ומובנת לכל קורא. כל הלכה מתבארת מתחלת יסודה ועד סוף ימי האמוראים... > חלק ב <—(ג). 2 כרכים. St. Louis, (המחבר), תש"ג—תש"ה. 4°. את הקודם ראה ק. ס. שנה ב' עמ' 29.
התכן: ח' ב': («קונטרסי הרצאות על סוגיות בפרק ג' וד' ממסכת גיטין, וגם על סוגיות אחרות השייכות ומשתלבות מענין לענין»). 254, [1] ע'. — ח' ב': למסכת בבא קמא. 235, [2] ע'.

585 Cohen, Boaz. The Shulhan aruk, as a guide for religious practice today. New York. 1940. [2]. 36 p. 8°.

586 Keren Hadass. A marriage guide for Jewish women... New York City, Keren Hadass, 5701 [1941]. 16 p. 8°.
תרגום דינים מתאימים מהש"ע.
מלבד אלה עיין בדפוסים א"י מס' 393, 439, 440, 452, 459, 461, 483, 513.

מדע הדת, פילוסופיה יהודית

587 דנובסקי, יוסף. ספר החיים והמות; ספר כולל מאמרי חז"ל... מדרשים שונים... פילוסופים ואנשי שם... על דבר החיים והמות... כמו כן... הספרים וגאומים לגלוי מצבות, יזכור, ודברי הלכה. מאת יוסף דאנובסקי... ברוקלין, דפוס פאסטאר פרעסס, (1940). 93, [2] 24 ע'. 8°. עם מדור אנגלי ושער נוסף: Hachaim v'hamoveth: thoughts and deliberations on life and death... by Joseph Danowsky...
התכן: על המות. משלים ואמרי חכמה. הכות בפילוסופיה. אמונה. פסוקים מפרשיות השבוע להשתמש בהספרים. הספרים (17 צורות הספרים). סבי דבי אתונא שנצחם ר' יהושע בן חנניא. סיום בדבר הלכה. מדור אנגלי.

588 קליין, זאב צבי. קולטור-פילאסאפישע שטודיען. (בוענאס-אירעס, «סעריה» תש"ג). 88 ע'. 8°. התכן: פארלאג סעריה: (על המחבר וספרו). פארווארט. אין מעגלעך מאראל אן רעליגיעז? דער אמתער מקור פון אידענהאס—המחבר סובר שיש רק אמצעי אחד להתגבר על הצרות של זמננו: להיות כאשר צוה ה' לקיים את מצוות התורה, שוהי תעודתנו, ולהלחם למען האמת, שוהי שליחותנו ולבטוח בה.

American intercession on behalf of Jews in the diplomatic correspondence of the United States 1840-1938. New York, (American Jewish Historical Society), 1943. XIV, [1], 419, XVII-XXXV p. 8°.

= Publications of the American Jewish Historical Society. no. 36. Based on "Jews in the diplomatic correspondence of the United States" by Cyrus Adler.

את הקודם בשורה זו ראה ק.ס. שנה ט"ז ע' 319.
I: The Near East and Morocco: Turkey, Persia, Morocco, Palestine, II: Rumania, Poland, III: Russia: From 1873 to 1881; from 1881 to 1902; from 1903 to 1933. IV: Central Europe: Switzerland, Austria, Germany, Italy.

599 "Bund". The case of Henryk Erlich and Victor Alter; foreword by Camille Huysmans. (New York, American Representation of General Jewish Workers Union of Poland; pref. 1943). 31, [1] p., ports. 8°.

על ארליך ואלטער, מנהיגי הבונד בפולין, שהובאו למוסקבה אחרי כיבוש פולין, ונידונו למות. ראה גם ק.ס. שנה כ"א ע' 167 מספר 797.

*600 Cohen, Abraham. Anglo-Jewish scrap-book, 1600-1840; the Jew through English eyes. London, Cailingold, 1943. XXIII, 360 p. 8°.

Davidson, S. Our Jewish farmers,

עין מס' 621.

*601 Emden, Paul P. Jews of Britain: a series of biographies from 1655 to the present day. With a foreword by James Parker. London, Sampson Low, 1944. 592 p. 8°.

602 Friedenwald, Harry. The Jews and medicine; essays. 2 v. Baltimore. Johns Hopkins Press. 1944. XXIV, 390 p., facsim. pl., ports., IX, 391-817 p., facsim., pl., ports. 8°.
= Publications of the Institute of the History of Medicine, the Johns Hopkins University, series 1: Monographs, v. 2-3. "Bibliography

תפלה ועבודה, דרשות ומוסר

593 חורי, חיים. כתאב נפלאות גדולות, דאכילהו שעשיות עזאז ופי אכסיר כל מעשה מבין אלמוסרים ומדות טובות אלדי יכרמי מנה... הצעיר ע"ה חיים חורי בלא"א המון ה"ר זקן אברהם... גרבה, דפוס כ. ע. כהן, ת"ש- [2], 33 דף. 8°.

594 רחמי האב. ספר רחמי האב בלסאן ערבי; כתאב מוסר... אנטבע האר אלכתאב כ"מס' מררחה... רגענא וטבענאח לפאידת אכיאנא צ'אר ישראל בלסאן ערבי... הכ"ח... חיים חורי בלא"א ה"ר אברהם זקן חורי. גרבה, דפוס י. חדאד, תרצ"ט. [1], 59 דף. 8°.

595 Millgram, Abraham E[zra]. Sabbath, the day of delight. Philadelphia, The Jewish Publication Society of America, 5705-1944. XXX, [2], 495 p., illus. (music), pl. 8°.

המסדר התבונן לצרכיו של הישוב היהודי באמריקה. ספר מקיף. על אודות השבת בחיים, בספרות, באמנות ובהיסטוריה.

מלכד אלה עין בדפוס א"י מס' 448-428 / 426.

היסטוריה והמדעים הקרובים אליה

596 ברלין מאיר. רבן של ישראל; רבנו נפתלי צבי יהודה ברלין הנצי"ב, תולדותיו קורותיו והשפעותיו, לרגלי מלאת חמשים שנה לעזבו את ארץ החיים. כ"ה מנחם אב ה'תרנ"ג ה'תש"ג. כתובים בידו בנו הצעיר מאיר ברלין, ניו-יורק, הסתדרות המזרחי באמריקה, תש"ג. 157 ע', פורטרטים, פקסימיל. 8°. הנצי"ב (תקע"ז-תרנ"ג) מגדולי רבני רוסיה, ראש ישיבת וולוז'ין במשך ארבעים שנה — תר"ג-תרנ"ג.

597 גרינולד, יקותיאל יהודה. מהרי"ל וזמנו; קורות חיי הגאון רבינו יעקב הלוי... מאת יקותיאל יהודה גרינולד... ניו-יורק, (דפוס האחים שילונינגר), תש"ד. 78, [3] ע', 8°. ע' [81] נדפס על המעטפת. בראש השער: לקורות ישראל בימי הביניים. שער נוסף באנגלית על עמ' ד' של המעטפת. התכן: מהרי"ל; משפחתו קורות חייו ושיבתו. בני ישראל בקרב עדתם. מנהגים, דינים שמועות והלכות מימים ההם שהרבה מהם לא נודעים לנו. אחרי המגפה השחורה, עלילות ומלשינות, ילדי ישראל נתפסו לשמד.

598 Adler, Cyrus; Aaron M. Margalith.

of ancient Hebrew medicine", v. 1, pp. 99-145.
"Works of reference": v. 2, pp. 773-787.

תולדות הרפואה העברית, העשירה במעשים והדלה בספרות, נתעשרה בשי חשוב מאד. זקן החוקרים במקצוע זה, ד"ר הארי פרידנולד, בבלטימור, אסף את כל מאמריו שחיבר ופירסם משך חמשים שנה. הספר יצא בשני כרכים בהידור רב ומקושט במספר תמונות רבות-הלקח. הספר יצא בסדרת הפירסומים היוצאים לאור מטעם ה- Johns Hopkins Institute of the History of Medicine והחוקר הידוע הנ"ל. סיגריסט כתב לו הקדמה, בה הוא יוצא בשבחיו על המחבר ומפעלו.

בלטימור היא מרכז החקירה בתולדות הרפואה ופרידנולד לקח חלק פעיל בהתפתחותה. הוא למד שם והשתלם אח"כ בווינה ובברלין (1887-89) אצל יוליוס הירשברג, אביר החוקרים בתולדות רפואת-העיניים בכל הדורות. הוא בא במגע עם שטיינשניידר, המעיין המתגבר ועם יוליוס פאגל. איריה זו יחד עם החברה המפורסמת של בלטימור הדביקה אותו עד שנעשה חולה אהבה לתולדות הרפואה היהודית. מן המחלה הזאת לא הצליח להמלט במשך חייו הארוכים.

אע"פ שהספר הוא בעצם ובעיקר אוסף של מאמריו על הנושא "היהודים והרפואה" שרובם ככולם כבר הופיעו בכתבי-עת שונים, יש לספר ערך החידוש. כי כמה מן העתונים גזירים או נשכחו, מאמריו היו פזורים במקומות שונים, מלבד זה תיקן כמה דברים והוסיף עליהם מאמרים רבים, חיבורים שלא נדפסו עד כה כלל.

כמעט כל המאמרים הם מקוריים, שאופים ממקורות ראשונים, כולם מענינים וחשובים. המוצלחים ביותר הם: (ב') היחס של היהודים והיהדות למלאכת הרפואה. (ג') המוסר במלאכת הרפואה מנקודת ראות היהודים. כאן הוא דן בפרטרוט על תולדות התפילה לרופא המיוחסת לרמב"ם. מאמר זה טרם היה לפני כשהוצאתי את החיבור "משנה תפלה למשה", ואני מצטער על זה מאד. (ד') "חיבורים אפולוגיטיים של רופאים יהודיים" מדבר ביחוד על הספר הידוע של דוד פומיס, בעל המלון העברי-ארמי לטיני איטלקי "צמח ווד", בשם De Medico Hebraeo. חלק מתולדות ימי ישראל וצורותיהם בגולה במשך אלפיים שנה עובר לפנינו החוקר בתולדות ימי ישראל ובתרבותו מוצא כאן אוצר ידיעות ומקורות. ט"ו "השימוש בשפה העברית בספרות הרפואית" הוא המאמר הנכבד המלמד אותנו על ערכה הרב של העברית בשביל חכמת הרפואה בימי הביניים.

(י"ב) מציג לפנינו את הרמב"ם הרופא בכל הדור. כאן עבר המחבר על המחקרים החשובים שנתפרסמו בנידון זה בשנים האחרונות. (י"ד, ט"ו) מראה את השתתפות היהודים ביסוד ובלימוד באוניברסיטאות בימי הביניים. שאר המאמרים הם מונוגרפיות על ר' יעקב צהלון אברהם זקתו, אמאטוס לוזיטאנוס ורופאים יהודיים אנוסים מספרד ופורטוגאל. מאמרים על הרופאים היהודים באיטליה, ספרד, פורטוגאל וצרפת הדרומית מסיים מים את האוצר הזה שלא עבר כמעט על שום מאורע חשוב בתולדות הרפואה בין היהודים מבלי להתעסק בו. המאמרים האחרונים נקראים כעין "ספר הדמעות" של שמעון בר-נ-פלד או "עמק הבכה" מחודש של ר' יוסי בן יהושע הכהן. את המאמר מ"א הוא מסיים במלים אלו: "להמשיך את (תולדות הרופות של הרופאים היהודיים) עד לימינו אנני פירושו להוסיף פרק של חושך ואכזריות שאין כמותם במאות האחרונות והמחזה עוד לא נגמר." מאמר זה נתפרסם בשנות 1922. המלים האחרונות בשנת 1943.

רשימה של רופאים יהודיים מפורסמים אחרי גירוש ספרד ורשימת ספרי המקור מעלים את ערכו של הספר ומוסיפים שבה למחברו.

החברה הא"י לחקירת תולדות הרפואה החליטה לקבל את הישגיו של ד"ר פרידנולד כחבר-כבוד בשורותיה.
זוסמן מונטגר

603 Friedman, Lee M[ax]. Jewish pioneers and patriots... with a pref. by A. S. Rosenbach. Philadelphia. The Jewish Publication Society of America, 5703-1942. XVII. 430 p., facsim., pl., port. 8°.

המטרה לספר על הפרקים החשובים של תולדות היהודים בארצות-הברית. המחבר בהקדמתו מחלק את ההגירה היהודית לאר"י לשלוש תקופות: (א) הגירת היהודים הספרדים פליטי האינקוויזיציה החל מהמאה ה"ט, (ב) הגירת יהודי מרכז אירופה, בעיקר יהודי גרמניה, אחרי מלחמת נפוליאון, (ג) הגירת יהודי מזרח אירופה, בעיקר יהודי רוסיה, החל משנות השמונים למאה שעברה. Presidents and some Jewish problems. II. Judaism in America. III. Fighters for principle. IV. Jews and books. V. Jews in American society. VI. Jews in the economic life of America. VII. American soldiers.

pülés-történetéhez. Kolozsvár, Fraternitas, 1941. 71. [1] p., maps. 8°. (A Fraternitas kiadó időszéri zsidó íráskor sorozata).

„הגניאולוגיה של היהדות ההונגרית” (על תולדות יהודי הונגריה).

609 Maurois, André. Mémoires... I-II. New York. Editions de la Maison Française, 1942. 306. [1]: 306. [1] p. 8°.

זכרונותיו של הסופר המפורסם מורואי יהודי יליד אלזס, שם משפחת הוריו הרצוג. על עניינים יהודיים אינו מייחד את הדבור.

610 Meade, Robert Douthat. Judah P. Benjamin, confederate statesman. New York, Oxford University Press, 1943. IX. [2]. 432 p., pl. ports. 8°.

על העסקן המדיני באה”ב יהודה פ. בנימין (1811 בהודו המזרחית — 1884 בפריז) שפעל כעו”ד מפורסם ושמש תובע ראש, מיינסטר המלחמה ומיינסטר לעניני חוק.

611 Gruenberg, O[skar] O[skarovich]. O[skar] O[skarovich]... H[er]n-H[er]n, (Co. Nelly Grusenbergl Pregel) 1944. 248. [3] стр., [портр.]. 8°.

אוסקר גרוזנברג: מאמרים (שרטוטים) ונאומים. ניו-יורק, 1944. למעשה גם ספר זה הוא מעין ספר זכרונות ומשמש המשך לספרו „אתמול”, ראה ק. ס. שנה י”ח ע’ 48. הספר יצא אחרי מות המחבר. הוא כולל מאמרים ונאומים אלה בעלי תוכן יהודי: על חופש הדיבור במשפט (נאום הגנה על עו”ד גילרסון, שנתבע למשפט בעד נאומיו במשפט פורעי ביאליסטוק), חוק של 21 במרץ 1917 ע”ד שווי-זכויות ליהודי רוסיה (נאום בשיבת מועצת הפועלים בפטרבורג-לנינגרד), לזכרם של ה. ב. סליוברג וי. ל. טיטל. נאומי הספר על מ. מ. אנטוקולסקי וא. י. פסובר. נאומים: נאום ההגנה על מנדיל ביילים (בהשמטות). פנחס דשבסקי (שדקר את קרובו ושהסית לפרעות קישנינו). בסוף הספר אגרות אחדות של גרוזנברג משנות 1938—1940 ואגרות סופרים ואמנים רוסים אל גרוזנברג (מאת גורקי, קורולנקו, קוני וריפין), בתחלת הספר (ע’ 5—57) הקדמת המו”לים ומאמרים, על גר. מאת י. מ. קולישר (גר. כעורך דין), א. י. סטולקינד (לזכרו של גר.), זכרונות מאולם בית המשפט), י. א. ניידיץ (גר.) ויהדות רוסיה), וי. ל. ציטרון (דרך החיים של גר.).

604 Gövsa, Ibrahim Aläettin. Sabatay Sevi; Izmirli meshur sahte Mesih hakkında tarihî ve ictimai tetkik tecrübesi. [Stambul]. S. Lütfl. (193?). 97. [2] p., pl., port. 8°.

„שבתי צבי”. בטורקיה.

605 Institute of Jewish Affairs. Were the minorities treaties a failure? by Jacob Robinson. Oscar Karbach, Max M. Laserson [a. o.]. New York. Institute of Jewish Affairs of the Jewish Congress and the World Jewish Congress. (1943). XVI. 349. [2] p., diagrs., map. 8°.

ביבליוגרפיה: ע’ 269—273. מסקנות הספר: חזוי המיעוטים אחרי גמר המלחמה העולמית הראשונה היו נסיון מועיל ובעל ערך רב. אמנם היו הרבה ליקויים ונחלו הרבה אכזבות, אבל הפרקטיקה של עשרים שנה שבין שתי מלחמות-עולם אינה מצדיקה את שלילתו של הנסיון החשוב הזה.

606 Levene, Moses. Hebrew names: their meaning and historical connections. London, Allied Book Club. (1944). 48 p. 8°.

כולל באורים ל־240 שמות (בהם 60 שמות נשים), השמות באותיות עבריות ולטיניות.

607 Liptzin, Solomon. Germany's step-children. Philadelphia. The Jewish Publication Society of America. 5704-1944. VIII. [4], 298 p., ports. 8°.

המחבר הוא מרצה לספרות גרמנית בקולג’ של ניו-יורק סיטי וכתב בחלקה זה יש כאן מסות על חייהם ופעילותיהם של היהודים הגרמניים והאוסטריים, שתרומותיהם למחשבה ולספרות הגרמנית הן בולטות ופתאומיות. הוא מנחם את עמדתם של האוישים האלה כלפי כביבתם הגרמנית ויהדותם. ומציין את מלחמתם הנפשית בקשר לכך.

R. Varnhagen. Börne. D. F. Koreff. Heine. B. Auerbach. Hess. Herzl. Schnitzler. Rathenau. Th. Lessing. J. Wassermann. O. Weininger. E. Toller. St. Zweig. G. Landauer. R. Beer Hofmann. M. Buber. A. Zweig.

608 Marton, Ernő. A Magyar zsidóság családfaja: vázlat a magyarországi zsidók tele-

המרוכבים מסתמך חדאד על מקורות ערביים וגם על הספרות היוונית בעברית, אנגלית, צרפתית וגרמנית. בין השאר הוא מצטט את קורות ישראל בגולה מאת דינבורג, אגרות שמואל בן עלי הוצ' אסף, *Babylonische Geonim im nachgeonäischen Zeitalter* מאת פוננסקי ועוד. ארבעה נספחים דנים בשמרונים, קראים, גאוני בגדאד ודוד אלראי.

מר חדאד לא הצטמצם איפוא בתרגום של מסעות ר' בנימין אלא הגיש לקורא הערבי ספר מלא וגדוש ידיעות על קורות ישראל והמזרח האסלאמי בימי הביניים. לכל עיר שמזכיר ר' בנימין מוקדשת הערה בה נמצא הקורא קורותיה מימי הוסדה, קורות היהודים והרבנים שהתגוררו בה וכו'. אך כל המוסיף גורע. בערושים אלה הפריז מר חדאד יתר על המדה. מה טעם להסביר היכן רומי ומי יסד אותה ואימתי נוסדה, והאם לא מיותר לספר בספר זה את קורות קושטא ולהאריך את הדבור על ירושלים מימי תל אל-עמרנה? שמות הערים באו בתרגום כמובן בערבית, אבל המתרגם היטיב לעשות בחוסיפו את השם בו ידועות ערים אלו באירופה. חבל שלא היה עקבי — לעתים הוא מכיז את השם הלטיני, לעתים את הצרפתי, לעתים את האנגלי ועתים בשיבוש. סתם, כגון לגבי ערים אחרות במצרים: Kuts (עמ' 171), Belbis (עמ' 175), Sanbat, Dimiatia (עמ' 179). ער כאן על הלקויים בשיטה. לעצם ההערות צריך לומר שלמרות הטרחה הרבה נפלו בהן שגיאות. כגון: עמ' 103: הנזיר פכר לא בקר בארץ-ישראל בימי צלאח אד-דין אלא בסוף המאה החמש עשרה. עמ' 172: בספרד לא היתה הנגידות משרה קבועה, והנגידים במצרים לא דמו לראשי הגולה כי עקרה של משרה זו שתופסיה התיחסו על בית דוד מה שאין כן בנגידות. עמ' 173: צ"ל עקנין ולא עכנין. עמ' 178: ראגוזה אינה בסיקיליה אלא בדלמציה.

מן הראוי לזכור שהוצאת ספר כזה בבגדאד אינה מן הדברים הקלים מחמת חוסר ספרים וקשיים אחרים, ולכן ראוי המחבר לשבח על עבודתו והלואי וימצאו בין יהודי בבל אחרים שיתמסרו לחקר ההיסטוריה והספרות של קהלות ישראל בארצות האסלאם.

הא' חדאד קובע שבימי הביניים היה גורל היהודים תחת שלטון האסלאם טוב הרבה יותר מאשר תחת שלטון הנוצרים באירופה. אותו דבר כספר באריות הערבי עבאס אל-עזאוי בהקדמה שנדפסה בראש הספר, אמנם זוהי אמת

612 بنيامين التيطلي. رحلة بنيامين للرحالة
الري بنيامين بن يونة التيطلي النباري
الاندلسي (٥٦١-٥٦٩ هـ), (١١٦٥-
١١٧٢ م) ترجمها من الاصل العبري
وعلق جواشيا وكتب ملحقاتها عزرا حداد,
مصدرة بمقدمة للمؤرخ... عباس العزاوي.
بغداد, طبع في المطبعة الشرقية, ١٢٦٤ هـ
١٩٤٥ م. ٢٢٥ ص, صورة زنگرافية. 80.

שער נוסף בעברית: מסעות רבי בנימין מטודילה... תרגום ערבי עם מבוא, הערות ונספחים מאת עזרא י. חדאד, בגדאד, תש"ה. שער נוסף באנגלית:

Itinerary of R. Benjamin of Tudela Tr. [into Arabic]... with introd., notes and appendixes by Ezra H. Haddad.

ספר המסעות של ר' בנימין מטודילה אינו בלתי ידוע בקרב המלומדים הערביים בזמננו אך התרגומים נדירים בארצות המזרח ומשום כך אינם נזקקים הרבה למקור החשוב הזה. לכן אין ספק שמר חדאד עשה שרות טוב למשכילים הערביים ע"י תרגום הספר ללשונם. תרגומו מלוסס על הוצ' פירארא רט"ז שנדפסה בבגדאד בשנת תרכ"ה, אולם חדאד השתמש גם בהוצ' המתוקנת של אדלר. הוא מעיר שהשתדל לתרגם בלשון הנוסעים הערביים, ויש להודות שהצלחה להוציא תרגום מדויק בלשון ערבית צחה. במבוא ארוך מדבר המתרגם על גיואי גרפים ערביים בימי הביניים, נוסעים-סוחרים יהודיים לפני ר' בנימין, עולי רגל נוצריים, על אישיותו של ר' בנימין ומסעותיו והמצב הפוליטי של המזרח האסלאמי בתקופה ההיא. חדאד מביע את הדעה שר' בנימין היה סוחר — הוא קורא לו Commercial traveller — בעל השכלה תורנית שיצא למסעותיו כדי להכיר את ארצות הכליפות שהיו בזמן ההוא מרכזי המסחר החשובים בעולם. ראיה לכך לפי דבריו, סגנונו הפשוט שלא כסגנון הספרותי בדורות ההם ועוד שהוא מזכיר תלמידי חכמים מבלי להגיד מלה על חבוריהם. חדאד אינו סבור שר' בנימין נשלח ע"י יהודי ספרד שרצו לחפש להם מפלט כדי לתור בארצות ולחקור את מצב היהודים, כי לדעתו טבעי שנוסע יהודי ידבר בעקר על היהודים שמצא בכל מקום ומקום. בפרושים

היסטורית, אך ודאי שהא' חדאד אינו צורך באמרו שגלות ישמעאל אינה יודעת על "קו מסויים של רדיפת הלא-מסלמים ופוליטיקה קבועה של שואה". היה והיה קו כזה, ולעומת פרקי זמן בהם נהנו המעוטים הלא-מסלמיים מחופש וסבלנות, יש לספר על תקופות של דכוי ונגישות. המתרגם הכליל איפוא את ספרו של ר' בנימין על היחס הטוב של היהודים בתקופה מסוימת.

א. שטר אום

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 349, 376, 396, 412, 441, 470, 471, 502.

עם ישראל בהווה

613 אמעריקאנער אידישע קאנפערענץ. פרעלימינארער שטודיום קאמיטעט. אן איבערזיכט פון מיינונגען וועגן די נאך-מלחמה-דיקע פראבלעמען פון די אידן אין אייראפע און ארץ-ישראל. ניו-יארק, פרעלימינארער שטודיום-קאמיטעט באפולמעכטיגט דורך דער עקזעקוטיווע פאר דער ארגאניזירונג פון דער אמעריקאנער אידישער קאנפערענץ, 1943, 134 ע' 8°. ועד החקירה נוסד לשם הכנת סקירה על השאלות והבעיות היהודיות שלאחרי-המלחמה. ועד החקירה קבע חבר חוקרים מתוך חוקרי הועד האמריקאי-יהודי, הקונגרס האמריקאי-יהודי, בני ברית וועד הפועלים היהודים. את הספר באנגלית ראה להלן מס' 618.

614 וואקסמאן, צבי הירש. יידן נאכן נצחון: די מלחמה-רעזולוציע און וועד שטעלונג צו יידן. געזאמלט און באארבעט פון צ. ה. וואקסמאן, ניו-יארק, "דער ווערשטאנד" (1943), VIII, 96 ע' 8°. עם תמצית באנגלית ושער נוסף: The governments-in-exile and their attitude towards the Jews. Ed. by Z. H. Wachsman. 1943.

הספר כולל הכרזות של ממשלי מדינות או שיתות אתם, וגם מאמרים או רשימות על מצב היהודים בכמה ממדינות המזרח. — את הספר באנגלית ראה להלן מס' 636.

615 זינגער, ל. דאס באניטע פאלק. <ציעער און פאקטן וועגן די יידן אין ססר>. מאסקווע, אגיו מעליכע-פארלאם "דער עמעס", 1941, 123, [5] ע' דיאגרמה, טבלאות. 8°. המחבר סובר, שהשלטון הסובייטי פיר את בעית היהודים באופן יסודי וסופי. חלק (60%) עוסקים בחקלאות. המוני יהודים הועברו לתעשייה והמוני יהודים בעיריות אורגנו בקואופרטיבים. המחבר מוכיח את האינזוס-

616 טויבש, יעקב שמואל. דער חיוב פון אבילות: עסי. לאנדאן, "סופער-יאר פרינטערס, לטד", תש"ד, 77, [1] ע' 8°. שער חלקי באנגלית, "א רוף צו מיינע יידישע ברידער און שוועסטער אין די פרייע מדינות". כולל 25 רשימות על גוראות ימינו, המחבר דורש התעוררות מוסרית פנימית בהשפעת הטרדיה שעברה על עמנו.

617 שפיומאן, ל[ויב], די געטאס אין אויפשטאנד. ניו-יארק, צענטראל-קאמיטעט פון פועלי ציון — צעירי ציון, 1944, 117 ע', פורטרטים, פקסימילים. 8°. המחבר השתמש בחומר שנפס בעתוני ח"ל ובעתונות של המחתרת, הפולנית, בידיעות שנחקבלו ממחתרת זו ומיהודים שהצליחו להמלט מפולין ועוד. בתחלת הספר דברי ב. כצנלסון על לוחמי הגיטו; "ווערע געשטאלטן פאר אונזערע אויגן".

618 American Jewish Conference. Committee on Preliminary Studies. A survey of facts and opinions on problems of post-war Jewry in Europe and Palestine. New York City, Committee on Preliminary Studies, authorized by the Executive Committee for the Organization of the American Jewish Conference, August, 1943. 143 p. 40.

M. Steinberg: Preface. Rescue of European Jewry. The transition period. Political status. Economic reconstruction. Migration and colonization. Palestine. Jewish representation in peace negotiations. Documents: Resolutions and statements issued by national organizations participating in the American Jewish Conference.

619 Bloch, Joshua. The failure of an investigation. New York, The Protestant, (1943?). [12] p. 8°. המחבר מנהל המחלקה היהודית של N.Y. Public Library

- 624 Fromm, Bella. Blood and banquets; a Berlin social diary... London, G. Bles, (1944). 256 p., pl., ports. 8⁰.
המחברת הייתה הסופרת הדיפלומטית של העתון המתקדם Vossische Zeitung. עזבה את גרמניה בספטמבר 1938. בספר מסופר גם על מצב היהודים בגרמניה ועל האנטי-שמיות והרדיפות.
- 625 Gill, A. Cloyd. The Jew in this war. (New York City, John H. Mullen), [1942]. 32 p. 8⁰.
נגד האנטישמיות.
- 626 Greece. Département hellénique de l'information. Le drame des Juifs hellènes. (Cairo, typ. Société orientale de publicité), [1944?]. [2], 20, [1] p. 8⁰.
בראש השער: Documents. — תדפיס מתוך הדו"ח של הדפרטמנט.
על מצב היהודים תחת הכיבוש הגרמני והבולגרי ביוון. בתחילת החוברת סקירה קצרה על המבנה הסוציאלי של יהדות יוון.
- 627 Lestschinsky, Jakob. Jewish migration for the past hundred years. New York, Yiddish Scientific Institute — Yivo, 1944. 22 p., diagrs., tabs. 8⁰.
המספר הכללי של המהגרים היהודים בשנות 1840—1942 — 3,917,000. מהם לאה"ב 2,802,000. לארץ ישראל 379,000. לארגנטינה וקנדה 377,000. ולארצות אחרות — 359,000.
- 628 Markowitz, S[amuel] H[arrison]. Leading a Jewish life in the modern world. Cincinnati, Union of American Hebrew Congregations, 1942. XV, 320 p., illus. 8⁰.
Editor's introduction. I.: Problems: Jewish insecurity — cause and cure. Have Jews always and everywhere been persecuted? Jewish living in America. Torah in modern Jewish life. Palestine in modern Jewish life. II.: Jewish customs and observances: Daily religion for modern Jew. The Sabbath. Rosh Ha-Shono. Yom Kippur. Sukos. Chanuko.
- The Protestant National Conference of Christian and American-Jewish Committee ע"י Jews ונתמכה ע"י לשם בקורת ספריילמוד פרוטסטנטיים והוצאת פרקים אנטישמיים מהם. הוא בא לידי מסקנה שכל עבודתה הייתה אחיות-עיינים.
- 620 B'nai B'rith. America. Anti-Defamation League. Humanity's last refuge — America, by Sigmund Livingston, Chairman, Anti-Defamation League, B'nai B'rith. (Chicago, 1941). 20 p. 8⁰. "Message... delivered to sixteenth Convention, B'nai B'rith."
על התעמולה האנטישמית של הגרמנים באה"ב ועל הנחיצות להלחם בסכנה זו.
- 621 Davidson, Gabriel. Our Jewish farmers and the story of the Jewish Agricultural Society. New York, L. B. Fischer, (1943). IX, 3-280 p. 8⁰.
מטרת החברה שנוסדה בשנות 1900, להפיץ עבודת אדמה בין היהודים באה"ב. המחבר מנהל החברה.
- 622 Dugdale, Blanche E. C. From Haman to Hitler. In: The Quarterly Review no. 565, p. 268-281. London, 1945.
המחברת מסבירה שהאנטישמיות עתיקה יותר מהנצרות ושנאמצעות חקים איאפשר יהיה להעבירה מהעולם. במקום לפעול נגד האנטישמיות — מוטב לפעול לטובת היהודים. המחברת מצביעה על הפתרון הציוני של הבעיה.
- 623 Feibelman, Julian B[eck]. A social and economic study of the New Orleans Jewish Community. Philadelphia, (typ. Jewish Publication Society), 1941. XVII, 157 p., tab. 8⁰.
לפי הספירה בשנת 1938 מספר היהודים בניו-אורליאנס הוא 6472 בתוך אוכלוסייה כללית של יותר מ-450 אלף. התכן: Survey of Jewish Community of New Orleans; demographic study, economic study. History and growth of New Orleans Jewish Community — religious, social and philanthropic development. Jewish communal organization in the U.S. Conclusion and critique. Bibliography (p. 155-157).

"Sponsored by National C. I. O. War Relief Committee."

מן 125 אלף איש, שהיו כלואים באוסבינצאן, הושמדו 94 אלף ורק 31 אלף נשארו בחיים. ע' 45—46: רשימת מחני רכזו בשביל יהודים.

633 Robinson, Jacob. Uprooted Jews in the immediate postwar world. [New York, 1943?]. pp. 291-310. 8°. Reprinted from International Conciliation, no. 389, April, 1943.

המחבר מספר על תוצאות השלטון הנצי וסממן קוי פעולה לאחר המלחמה: עזרה מידית, התישבות בארץ ישראל ופעולות שיקום בין היהודים שישארו באירופה.

634 Sachar, Abram Leon. The Jew in the contemporary world; sufferance is the badge. New York, Knopf, 1940. XVIII, 585, XIII p., fold. map. 8°.

על מצב היהודים בארצות השונות בין שתי המלחמות.

635 Schwarz, Jacob D[avid]. The synagogue in the present crisis. Cincinnati, Commission on Synagogue Activities, Union of American Hebrew Congregations, 1940. VI. 74 p. 8°.

"במשבר של זמננו אין בית הכנסת יכול לעשות דבר טוב יותר מאשר לגייס את כל הכוחות כדי לעשות את האירועים של היהודים כנים בשביל העולם כולו" (מהסכום).

636 Wachsman, Z. H. Jews in post war Europe. The governments in exile and their attitude towards the Jews. New York, H. R. Glanz, 1944. 111 p. 8°.

את הספר ביוזיית ראה לעיל מספר 614. להוצאה האנגלית נחוסף מבוא מאת העורך: The world's debt of honor (ע' 3—12) וביוגרפיה קצרה של העורך כתובה בידי המחבר (ע' 111).

637 Wedlock, Lunabelle. The reaction of Negro publications and organizations to German anti-Semitism. Washington, D.C., The Graduate School, Howard University, 1942. [2], 208 p. 8°. = The Howard University studies in the social sciences v. III, no. 2.

Purim — the perennial story of the Jew. Pass-over — Israel's proclamation of liberty. Shavuot in modern Jewish life. The Jew in the modern world. Appendix. Suggested reading (p. 312 — 314). Bibliography (p. 315-317).

629 Masaryk, Jan. Minorities and the democratic state... London, Jewish Historical Society of England, 1943. 23. [1] p. 8°.

(The Lucien Wolf memorial lecture, 1943). עם אחרי-דבר מאת Harry Secher. החיברת כוללת גם ידיעות על המיעוט היהודי בצ'כוסלובקיה עד המלחמה.

630 National Conference of Christians and Jews. Human relations pamphlet. no. 1-5. New York. [1942-43]. 8°.

התכן no. 1: Doyle, Thomas F.: Inter-religious cooperation in Great Britain. [1942]. 23 p. no. 2: Clinchy, Everett R.: The growth of good will; a sketch of American Protestant-Catholic-Jewish relations. [1942]. 64 p. no. 3: Christians protest persecution, by the Editors, Religious News Service. [1943]. 32 p. no. 4: Clinchy, Everett R.: The world we want to live in. [1943]. 98 p. no. 5: Why we fight. [1943?]. 47 p.

מטרת החברה לפתח צדק, ידידות, הבנה ועבודות גומלין בין הפרוטסטנטים הקתולים והיהודים בארצות הברית.

631 National Jewish Welfare Board. Fighting for America; an account of Jewish men in the armed forces — from Pearl Harbour to the Italian campaign. (New York City, 1944). XIV p., 1 l., 169 p. 8°. "Ed. by Nathan C. Belth."

ספרים על השתתפות היהודים בצבא האמריקאי; 10 ספרים של חיילים יהודים על פעילות מלחמה שונות; רשימת מקבלי אותות-הצטיינות. באותה שנה יצאה מהדורה חדשה (XIV ע' [1] דף 176 ע').

632 "Poland Fights" Polish Labor Group. Oswiecim camp of death <underground report>: foreword by Florence J. Harriman. New York. (1944). 48 p. 8°.

Underground Poland speaks. בראש השער

643 Broido, Ephraim. Jews, Arabs and the Middle East. London, Poale Zion, 1944. 47 p. 80.

בסיון לנתח את בעיית היחסים הערביים-יהודיים בארץ ישראל על רקע שאלה רחבה יותר, שאלת המזרח התיכון.

644 Castle, E. B. Reconciliation in Palestine. In: The Hibbert Journal, vol. 43 no. 2, p. 140-147. London, 1945.

645 Cohn, Emil Bernhard. David Wolffsohn, Herzl's successor. (Philadelphia), The Zionist Organization of America, 1944. XII, [2], 281 p., port. 80.

את המקור הגרמני ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 352-354. שם גם בקורת מאת ב. שוחטמן. לספר צורפו הקדמה מאת ישראל גולדשטיין, נשיא ההסתדרות הציונית באמריקה, ומבוא מאת לואיס ל. לוינטל, יו"ר ועד ההוצאה של ההסתדרות הציונית באמריקה.

646 Cowan, Zelman. Vision from Pisgah. In: The Australian Quarterly, vol. 17 no. 1, p. 52-61. Sydney, 1945.

סקירה על המצב הפוליטי בארץ-ישראל.

647 Feuer, Leon I[srael]. Why a Jewish state... Introd. by Abba Hillel Silver. New York. R. R. Smith, 1942. 94 p. 80.

המחבר מוכיח שרק מדינה עברית בארץ ישראל עם רוב עברי יכולה לפתור את בעיית היהודים. פתרון זה הוא גם אפשרי ובמשך עשר שנים יושג רוב יהודי (ע"י עליה מתמדת). בתחלת הספר (ע' 9-13) הקדמה מאת הרב אבא הלל סילבר, יו"ר הוועד לשעת החירום של ההסתדרות הציונית בא"י.

648 Fink, Reuben. America and Palestine: the attitude of official America and of the American people toward the rebuilding of Palestine as a free and democratic Jewish commonwealth, prepared and edited by Reuben Fink. New York, American Zionist Emergency Council, 1944. 522 p. 80.

הספר כולל נאומים או חזות-דעת של 77 סניטורים (מתוך 96) ו-318 צירי הקונגרס (מתוך 345) שכלם השיבו בחיוב, בחלק הראשון (ההיסטורי ע' 11-84) מסופר על עזרתה

המחבר חקר בספרות ובחיים את היחסים בין הכושים והיהודים בערים הגדולות של המזרח והמערב התיכון בארצות הברית ושווה עם מנהיגי שתי העדות בקו.

638 Women's International League for Peace and Freedom. The voice of thy brother's blood; an eleventh-hour appeal to all Americans. Washington, [1944]. 31, [1] p. 80. "This pamphlet has been written by Mrs. John Herman Randall."

חוברת על סבל היהודים במלחמה.

639 Woodruff, Harold Addison. If I were a Jew — — H. A. Woodruff. H. M. Saenger: If I were a Christian. (Melbourne, Jewish Council to Combat Fascism and Anti-Semitism), [1943?], [11] p. 80. "Broadcasts, September, October [and] November... 1943."

המחבר הראשון פרופסור נוצרי, המחבר השני רב יהודי. מלבד אלה עיין בדפוסי א"י מס' 362, 415, 446, 479, 482, 521, 549.

צינונות וידיעת ארץ ישראל

640 שניאורסאן, יוסף יצחק. דער אמת וועגן די פליטים קינדער אין ארץ ישראל; די לעצטע קייבעלס פון גדולי התורה פון ארץ ישראל און דרינגענדע ווענדונג פון כ"ק אדמו"ר, דער ליובאוויטשער רבי (יוסף יצחק שניאורסאהן), צו דער אידישער עפענטליכקייט. ברוקלין, תש"ג. [16] ע' 80. עם תרגום ושער נוסף באנגלית: Joseph I. Schneersohn; The truth about the refugee children in Eretz-Israel. Brooklyn, 1943.

נגד הסוכנות ואופן סידורה את "ילדי-טיהרן" בא"י.

641 Bentwich, Norman. Great Britain and Levant. In: The Fortnightly, no. 944, p. [97]—103. London, 1945.

642 Brandeis, Louis D[embitz]. The Jewish problem; how to solve it. (New York City, American Zionist Youth Commission, introd. 1940). [2], 17, [1] p. 80.

עם מבוא מאת Oscar J. Janowsky (ע' 1-4). הופיעה לראשונה בשנת 1915. הוכנסה גם לתוך קבץ כתביו הצינוניים, ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 471-472, שם גם באור קצר.

654 Mikesell, Raymond F. Financial problems of the Middle East. In: The Journal of Political Economy, vol. 53 no. 2, p. 164-176. Chicago, 1945.

על הבעיות הכספיות של מצרים, ארץ-ישראל, סוריה, עיראק, איראן.

655 Neumann, Emanuel. Letters to an English friend. [New York, 1943?]. 15 p. 8°.

"Excerpts from a recent correspondence between an American Zionist and a British liberal". "Reprinted from 'The Jewish Frontier' of December, 1943."

המחבר חבר הנהלת הסוכנות היהודית לא"י והנהלת ההסתדרות הציונית העולמית בשנות 1931-1933.

656 Philip, George, and Son, Ltd. Palestine with Southern Syria and Western Trans-Jordan. Scale 1:500,000. Liverpool, (1942). 69:49 (fold. 8°). (Philips' authentic imperial maps for tourists and travellers). At foot of map: The London Geographical Institute.

657 Poale Zion. Labour and the Jewish people. London, Poale Zion, Jewish Socialist Labour Party, (1943). 10, [1] p. 8°.

הדיון בשאלת היהודים בועידה השנתית של מפלגת העבודה באנגליה, שקבלה בין השאר גם החלטה להכיר בזכותו של העם העברי לפתח את ביתו בארץ ישראל.

658 Pritzker, Max. Our mandate on Palestine; the Bible on Israel's right to the Holy Land: compiled by Max Pritzker. New York, Eastern Publishers, 1944. XVI, 207 p. 8°.

פרקים ופסוקים מתאימים מהתנ"ך מסודרים לפי ספרי התנ"ך.

659 Rosenblatt, Bernard A[braham]. Federated Palestine and the Jewish commonwealth...; foreword by Norman Bentwich. New York, Scopus Publishing Co., 1941. 64 p. 4°.

מפה על המעטפת — המחבר מציע מדינה ארץ-ישראלית פדרטיבית, שתכלול מדינה עברית (בגבולות החבים יותר משהציעה ועדת-פיל) ומדינה ערבית. הדברים פורסמו קודם כמאמרים בעתונים אנגלים שונים, יהודיים וכלליים.

660 Rowe, Alan. The four Cana'anite

של ממשלת אה"ב לציונות ולא"י העברית במלחמה העולמית הראשונה ועל הדיון על א"י בועידה לעניני חוץ בפברואר 1944 וגם בזמן חבת ציון.

649 Gartner, Móse. Két nagy zsidó élet: Ussischkin és Brandeis Kolozsvár, Fraternitas, 1941. 64 p. 8°. (A Fraternitas kiadó időszerű zsidó íráskorok sorozata).

"חיייהם של שני יהודים גדולים: אוסישקין וברנדיס".

650 Giving, Gerald. A journey through Bible lands. Rock Island, Ill., Augustana Book Concern, 1940. 47, [1] p., illus., maps. 4°.

המחבר מתאר בעיקר את המקומות החשובים לנוצרים, אבל יש גם פרק על כפר עברי.

651 Guy, Philip Langstaffe Ord. Megiddo tombs, by P. L. O. Guy, with contributions by Robert M. Engberg. Chicago, Ill., The University of Chicago Press, (1938). XXIV, 224 p., illus., 176 pl., tab. 4°. = The University of Chicago Oriental Institute publications. v. 33.

התבן: Introduction. Tomb description (p. 9 to 134). Burial customs: Chalcolithic and early bronze. Early bronze. Middle bronze I-II. Late bronze I-II. Iron age. Roman period. R. M. Engberg: Some characteristics of the successive period. A. Hrdlicka; Skelet remains. D. M. A. Bate: Animal remains.

652 Hocking, William Ernest. Arab nationalism and political Zionism. In: Moslem World. v. 35 no. 3. p. 216-223. Hartford, 1945.

653 Jarvis C[laude] S[cudamore]. Through crusader lands. London, Pitman and Sons, [194-]. V. 103 p., illus., map. 8°. (Pitman's travel series).

המחבר היה מושל חצי האי סיני, הישוב היהודי ומפעל ההתיישבות נזכרו במקומות מעטים.

התבן: Across Sinai. Down the gulf of Akaba. Petra, the rock-cut city. The uplands of Trans-Jordan. Jerusalem. To Nazareth and Galilee. Across the hills to Haifa. Through the sand dunes to Sinai.

665 الاورفهلئى، جلال. الدبلوماسية العراقية والاتحاد العربي. الجزء الاول. بغداد، المكتبة العصرية، ١٩٤٤. (٢)، ٤٠٢. ص، صورتان. 81.

„הדיפלומטיה العراقية והאחדות הערבית מאת ג'לאל אל-אורפלה. כרך א'. בגדאד 1944. עמ' 131—211: שער ב': הבקעה הארץ-ישראלית. מכיל דוקומנטים רבים.

666 الجمعية الزراعية الملكية. تقرير بعثة الجمعية الزراعية الملكية الى فلسطين عن مشاهداتها اثناء رحلتها من ٢٥ مايو لغاية ٤ يونية سنة ١٩٤٤، وضعه محمد زكى الابراشى باشا (و) احمد محمود بك. مصر، طبع بمطبعة عناني، ١٩٤٤. ٤، ١١٢، ٧ ص. 80.

דו"ח של משלחת החברה החקלאית [המצרית] אל ארץ ישראל על נסיעתה מיום 25 במאי עד 4 ביוני 1944, מאת מחמד זכא-אל-אבראשי פחה ואחמד מחמוד בק. קהיר 1944. המשלחת המצרית הקדישה ארבעה ימים וחצי לבקורים במקומות ערביים ואותו זמן לבקורים במקומות יהודיים. מלבד אלה עיין בדפוס א"י.

אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות

667 Romanoff, Paul. Jewish symbols on ancient Jewish coins... With an introd. by Abraham A. Neuman. Philadelphia. Dropsie College, 1944. XV, 79 p., pl., port. 80. המחקר, שמתפרסם אחרי מות המחבר, פורסם תחלה ב-Jewish Quarterly Review כ' 33/4, כאן נוספו לוחות-מטבעות עם מפתח מיוחד, ומאמר-אזכרה למחבר.

668 Solomons, P. M.; Zion M. Solomons. Jew, the superman. Bombay, Zion Book Co., Jacob's Circle, (1944). [2], 22 p. 80.

על תפקידו הגדול של עם ישראל בשדה התרבות העולמית. מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 354.

temples of Beth-Shan. Part I: The temples and cult objects. Philadelphia, published for the University Museum by the University of Pennsylvania Press, 1940. XIII, 101 p., illus., 71 pl. 40. = Publications of the Palestine Section of the University Museum, University of Pennsylvania vol. II.

התכן: General description of temple structures. — Temple of Amenophis III. — Temple of Seti I. — Southern temple of Rameses III. — Northern temple of Rameses III. — The cult objects. — Description of plates.

661 Samuel, Maurice. Harvest in the desert. Philadelphia. The Jewish Publication Society of America, 5704-1944. [4], 316 p. 80.

על התפתחות הבית הלאומי היהודי בארץ-ישראל.

662 Warr, Winifred. Palestine and beyond; a handbook for leaders. London, Edinburgh House Press, 1943. 80 p., illus. 80. = Practical books, no. 4.

ספר גיאוגרפי-אתנוגרפי על א"י. הידיעות על היהודים בלתי מדויקות מאד.

663 Wavell, Archibald Percival Wavell, 1st Viscount. Allenby in Egypt, being volume II of Allenby: a study in greatness. By Viscount Wavell of Cyrenaica and Winchester. (London), G. G. Harrap, (1943). 153, [1] p., pl., ports. 80.

את הקודם ראה ק.ס. שנה י"ח ע' 264, שם גם באור קצר. כרך זה האחרון מקיף 18 שנה האחרונות לחיי אלנבי (1918—1936).

Aftermath of war (Syria and Palestine, November 1918 — June 1920) p. 27 ראה גם ע' 13, 23, 26, 58, 140, 34—

664 Ziff, William B[ernard]. The rape of Palestine. New York, Longmans, Green and Co., 1938. XIV, 1, 612 p., maps. 80.

ספר על הפוליטיקה של אנגליה בארץ ישראל מזמן הכרזת בלפור ואילך, בצרוף בקרת חריפה, ועל מלחמתה המדינית של הציונות והמפעל הציוני בא"י. הספר נכתב מתוך השקפה רביזיוניסטית.

בלשנות

669 Katsb, Abraham I. Hebrew in American higher education <and an analysis of Hebrew influence on American life>. New York. New York University Bookstore, (1941). [5]. 182 p. 8°. מצבות־הכפלה.

Introduction. The influence of the Bible: In England. In America. Early popularity of the Hebrew language. Influence of the Judaic spirit. Legislation. Polity. English literature. The vernacular. The present status of Hebrew in American colleges and universities. Alphabetical tabulation of schools and their replies to the questionnaire. Appendix: Description of Hebrew courses offered in 124 colleges and universities. Selected bibliogr. (p. 169—177).

מלבד זה עיין בדפיסו א"י מס' 400, 401, 411, 475.

ספרות יפה עברית של ימי הביניים

Millas Vallicrosa, J. M. La poesia sagrada hebraico-espanola. עיין ק. ס. שנה זו ע' 41.

פרופסור ח. מ. מיליאס ואליקרוס ה' מלומד ניצרי-קאטאלאני, נתמסר בהתלהבות בלתי שכוחה לחקר הולדתיהם ותרבותם של יהודי ספרד. עד כה כבר הספיק לפרסם שורה ארוכה של ספרים ומאמרים בשפות הקאסטי-ליאנית והקאטאלאנית וכמו כן שני מחקרים בעברית. על פי הרצאות אורח שהרצה באוניברסיטה הירושלמית בתרגום (נדפסו ב"התרביץ" כרך ט). במיוחד נמנה תשובת לבו לחלקם של יהודי ספרד בהתפתחות המדע הכללי, אבל הוא מענין ופעיל עוד בכמה וכמה מקצועות; וכן הוציא לאור תעודות היסטוריות מן הארכיונים, תיאר בסדרות כתבי יד עבריים השמורים בספרד, חקר בעיית בלשנות והיסטוריה וכו'. אין כל ספק, כי בהשפעתו ובתוצאה ניזונה האליטה וכו' מדעי היהדות לעליה ילשגשגו ללא הקדים בטרם ספרד; וזאת דווקא בזמן המלחמה העולמית השנייה ותחת שלטונו של הגנרל פרנקו. בהקבלה לבית המדרש למדעים ערביים, המתקיים בגרנאדה ומוציא לאור כתב העת עשיר התוכן Al-Andalus זה כמה שנים, ניסד במאדריד בית מדרש למדעי היהדות Escuela de estudios hebraicos. המפרסם אף הוא פעמיים בשנה מאסף מדעי ושמו בלועזית "ספרד" (Sefarad). בבית המדרש הנ"ל קיימות שתי מחלקות: מקראית ועברית-

ספרדית. בשנייה מרצים על היסטוריה ותולדות המדע — ח. מ. מיליאס, על פילוסופיה וחכמת הדת — ח. ליאמאס (José Llamas) "מכה"ע "ספרד" הגיעו הנה עד מה שלשה כרכים וחצי (1941—1944) ובהם שפע של מאמרי מדע וביקורת מאת מלומדים ספרדיים נוצריים; בין השאר מוצאים כאן תיאורים מפורטים של כתבי יד, תעודות היסטוריות, פיענוח של כתובות על מצבות וכו'. המודעות שבתוך כה"ע מגלות, כי המכון החדש הספיק להוציא גם כמה ספרי מחקר מיוחדים והם: א) ר. פ. לויסאנו סיראנו, המומרים פאבלו די סאנטה מאריה ואלפונסו די קרתאחינה (דהיינו המשומרים הידועים שלמה הלוי מבורגוס ובנו; המחבר מסתמך על תעודות חדשות). ב) מנואל אלונסו, ספר "מגן האחדות הנוצרית" (Defensa de la unidad cristiana) מאת אלפונסו די קרתאחינה בהוצאה ביקורתית. ג) גארסיה בלידו, הפונים ובני קרתאחדת במערב. בשורת פרסומי בית המדרש הנ"ל יצא גם ספרו של מר מ. על שירת הקודש העברית בספרד, העומד כאן לדין.

בערך מחצית הכרך (עמ' 169—347) הוקצבה לאנתולוגיה של פיוטים בתרגום ספרדי. בזה ניתנה לקוראי ספרדית בפעם הראשונה האפשרות לעמוד על טיבה של שירה זו לגילוייה השונים. התרגומים הקאסטיליאניים המועטים שקדמו למפעלו של מר מ. גרשמו אצלו בעמ' IX, ופרט לקובץ קטן של שירי יהודה הלוי (בתרגום הגב' מאקסאס אלפרסון 1932) אין ביניהם אלא תרגומי שירים בודדים מועטים. אין לי הסמכות לדון על ערכם הספרותי של תרגומי מר מ. ואני מסתפק בציון עובדות: לתוך מבחרו הכניס 135 שירים מאת 43 המחברים ולחלן: דונש. אבן אביתור, אבן מר שאול, אבן קפרון, שמואל הנגיד, אבן גבירול (בכללם "כתר מלכות" בשלמות), בחיי, משה אבן גיקטילה, יצחק גיאת, יצחק אלכריגלוני, אבן בלעם, (מר) אבון, אבן צדיק, אבן ברול, אבן ששה, יהודה גיאת, משה אבן עזרא, יהודה הלוי, (בין השאר "ציון הלא השליל" "אלהים אל מי אמשיך"), אבן אלהבאן, אבן משכראן, יוסף אבן מהאגרי, דוד בקוורה, חייא אלדאוי, שלמה גיאת, אברהם אבן עזרא (בין השאר הקינה על חורבן הקהלות) יצחק בן זרחיה הלוי, כרכיה הלוי, זרחיה הלוי, יוסף זבארה, אלחריזא אברהם אבן ססראן, מאיר אבולעפאיה, הרמב"ן, שלמה גירונדי, אבן פלקירה, טדרוס, יוסף אבן גיקטילה, נחום, אבן סוליי, הריב"ש, הרשב"ץ וזראן, שלמה בונפוי, שלמה דאפירה.

מר מ. מקדים לאנתולוגיה זו סקירה מפורטת על

אל תופעות מקבילות ודומות אצל אומות אחרות. האינפורמציה ההיסטורית מעזיה על שקידה רבה באסיפת עובדות, המפורזות במקומות שונים, אם כי לא המיד אפשר לומר, כי הפסקאות ההיסטוריות מצטרפות צירוף אורגני לשאר חלקי הספר. לזכותו המיוחדת של מד מ. יש לציין את השימוש הרחב במחקרים החדשים על תולדות העברים בספר וספרותם, על השירה הרומית והספרדית בימי הביניים, על המדע והמחשבה בתקופה הנ"ל. מר מסתמך על ספרות מקצועית ספרדית שלעזרנו אינה מצויה ברובה בארץ ישראל (כגון הספר: R. Menéndez Pidal, *Orígenes del Español* 2ª ed. Madrid 1929 המובא בעמ' 98 והחשוב להבנת המלים הרומאניות בשירי האזור של משורריו). שאיפה לשלמות ביבלוגראפיה מציינת גם את גישתו לחקר המשוררים העברים; יש לו בקיאות בספרים ובמאמרים החדישים ביותר וכן מוצאים אנו אצלו כמה וכמה פרטים, החסרים עדיין בספרי השימוש והאנציקלופדיות. הרצאתו בדרך כלל מרוכזת ובהירה. אמנם, לא בכל מקום אפשר להכיר, מהן הבחינות שלפיהן הכנים את שמו של משורר פלוני לתוך סקירתו או השמיטו. בחלק הראשון יש כאילו מגמה להכלית השלמות במינוי השמות ועל כן מצטט המחבר פסקאות מתוך הפרק התמישי של „שרת ישראל" של משה אבן עזרא. נלפני ככה שנים תרגם הוא את הפרק הזה לקסטייאנית על פי הרגומי העברי של הפרק בשם: Un capítulo del libro de poesía de Mosé Abenezra. Madrid [1930]. רבים מן המשוררים האלה הן נשמות ערטילאות אף לחוקר; רק שמותיהם ידועים לו, ומותר לשאול: איזה טעם יש בהזכרתם בתוך סקירה כללית, בעוד שממשוררי התקופות המאוחרות (במאות ה"ג—ה"ט) חסר בה מספר גדול מאד. נדמה לי, כי גיחות אינטנסיבי יותר של יצירות המשוררים החשובים היה מתאים לספר, שכוונתו להכניס את הטירונים לתוך עולם חדש וזר להם. אכן, אין גם להתעלם מן הקשיים העלולים לסכל כאן את כל באמצעי של המלומד, אם אין לו גישה לכתבי יד וספרים יקרי-המציאות, ויצירותיהם של כמה מגדולי הפייטנים הספרדים כגון אבן אביתור, יצחק אבן גיאת ומשה אבן עזרא לא זכו עד היום לכינוס מלא; מי שרוצה להכירם בשלמות נאלץ איפוא לאסוף את החומר הדרוש לו ממקורות מפורזים מאד. במקרים כאלה כדאי היה אולי להתספק במיצוי החומר העומד כעת לרשותו של כל חוקר. כאידוך גיסא משוררים שרוב פיוטיהם נאספו — כגון אבן גבירול ויהודה הלוי — ראויים היו לדעתי לכרכיטריסטיקה

תולדות הפיוט העברי בספרד, על מהותו וצורותיו ומשלב
למחבר פסקאות המוקדשות לקורות היהודים במדינה
(עמ' 1—167). למעשה כאן הנסיון הראשון שנעשה בשטח
זה מזמנם של י. מ. זקס וצ. ג. ועובדה מחסירה היא
לנושאי "חכמת היהדות", כי העבודה מסוג זה בוצעה
על ידי מלומד נוצרי דווקא בלשון המובנת רק למתי
מספר מן המעוניינים בנושא. אפשר היה להסיק מכך —
ומכמה תופעות מקבילות — מסקנות מעציבות למדי בנוגע
למצב העניינים בתחומנו, אבל לא כאן המקום לדיונים
כלליים.

הסקירה הנ"ל מוגשת לקורא בתוך תשעה פרקים. המחבר פותח בתיאור השירה המקראית וגומר עליה את ההלל; בין סוגיה מבדיל הוא את ההימנונות, פרקי התשובה ותסליחה ושירי החשק המיסטיים. לאחר דיון על הקבלת הצלעיות, ועל המשקלים והסטרופות בתנ"ך (על פי ד. צ. מילר, Cummings, Condamin), באות כמה הערות על הסגנון המקראי ויסודותיו הריטוריים. הפרק הראשון מסתיים בדברי הסברה על התפילות העתיקות, על הפייטנים הראשונים ופיוטיהם לפי סוגיהם (בעיקר על פי אלבונג). בהמשך סקירתו נותן בר. מ. את תמצית קורותיהם של יהודי ספרד בזמן הקדום ומצרף אליה ידיעות היסטוריות-ביבלוגרפיות על משוררי ספרד ממנחם אבן סרוק עד יצחק אבן כלאון. הפרק השלישי, המפרט מכל פרקי הסקירה, הוקצב לתיאור הסביבה התרבותית שבה צמח הפיוט הספרדי, לבירור תכנו ורעיונותיו ובמיחוד לניתוח צורותיו הסטרופיות (עמ' 38—70). על פרק זה עוד ידובר להלן). בשני הפרקים הבאים מסכם בר. מ. את תולדות הפיוט משמואל הנגיד עד יהודה הלוי ובני דורו. כאן באה שוב הסקת הרכצא הענינים הכי-ביבלוגרפיים והמחבר בשרטט לפנינו את הרקע ההיסטורי של הספרות במאות ה"ב וה"ג; בהדגשה יתרה מדובר על מדיניות הכנסייה הנוצרית, על האינקוויזיציה, ועל מצב הרוחות במחנה היהודים. בהמשך דבריו קובע המחבר בקיצור את השפעת הקבלה על הפיוט הספרדי ואת סימני ההתנוונות בסגנונו וצורותיו. בשלושת הפרקים האחרונים מסיים הוא את תולדות הפיוט מאברהם אבן עזרא עד הגרשו בשנת 1492; הזמר היסטורי כללי משולב גם לתוכם. בפרט לתוך הפרק התשיעי.

מך מ. ניגש לעבודתו לאחר שרכש לו ידיעות עשירות
בשטחים שונים של המדע הכללי, הערבסטי והיהודי. אין
הוא מצטמצם בארבע האמות של נושאו המיוחד, אלא
מנסה לראותו במסגרת היסטורית רחבה ומתוך השוואה

חומר חשוב לבידור השאלה הכללית על מוצא הצורות הנ"ל בשירה הנוצרית והמוסלמית. האם השפיעו שירי האזור של ערביי ספרד על מבנה הסטרופות בשירי הכרובדורים? שאלה זו הטרדנה וממשיכה להטריד רבים מגדולי המלומדים ובר מ. מסכם בצורה נאה את דעות המתחכמים; כדאי היה להזכיר אולי גם את הספר A. Jeanroy, La poésie lyrique des troubadours Paris 1934, Vol. I p. 68-75, Vol. II p. 366-368. לעתים הובעו דעות קיצוניות ונועזות, כגון על קיום שירה ספרדית נוצרית בראשית ימי הביניים שנתנה את הדחיפה להתפתחות שירה סטרופית בערבית או על השפעת הגזע הרומאני בשטח זה. היות ורבים מן המפורסמים הערבים הספרדים היו ממוצא נוצרי. מר מ. תורם אף הוא תרומה לפתרון השאלה המסובכת: לדעתו יש כאן השפעה דתית. בפיוט העברי והלטיני נתגבשו צורות סטרופיות מרובות במאות השביעית — העשירית, הן נודעו לערביי ספרד וסייעו ליצירת שירי האזור. ושוב זכו שירי אזור אלה בצורתם המשוכללת לחיקוי ולעיבוד אצל הנוצרים והיהודים. מר מ. מניח אמנם פתוחה את שאלת המוצא של הצורות המשותפות לשירה הרומית והעברית הקדומה (חרוז, סטרופות), אבל מצטט בפרוטרוט את דברי A. Gastoué, Origines du chant romain 1916 La musique d'Église 1907 המשוכנע, כי גם עבודת בית הכנסת היהודי וגם הנעימות שהושמעו בה שימשו דוגמה לאנשי הכנסיה הנוצרית. אפשר כמובן לטעון שמן הסתם אין כל מניעה להנחה, כי חרוזים ואפילו סטרופות, נוצרו אצל אומות שונות בלי כל השפעה מן החוץ. ואם בכלל אפשר לפתור את השאלה על יסוד הטכסטים העומדים לרשותנו, הרי ברור שגם הם לא נחקרו עדיין כל צרכם. מכל מקום ראוי מר מ. להוקרה על שנגע בבעיה הכאובה הזאת ועורר את המחשבה של חוקרי הספרות העברית.

והנה הערות אחרות לפרטים בתוכן הספר: עמ' 14. תוכן יצירות הפייטנים אינו מצטמצם בשלשה הנושאים העיקריים של שירת המקרא: דברי שבח, בקשת רחמים, היחס שבין כנסת ישראל והקביה (לפי הגדרת מר מ.). גם החומר ההיסטורי, הלימודי הדרשני תופס מקום רחב ביותר בפיוט הקדמון — ואגב אינו חסר אפילו בשירה המקראית.

עמ' 15—16. אין לדבר על חריוה עקבית בתפלות כגון "רבון כל העולמים לא על צדקותינו" או "ובכן תן פחדך" ולא כל שכן על צורות סטרופיות בהן, החרוזים

מעמיקה יותר; למשל זקוק השיר "כתר מלכות" בלי ספק לדברי הסבר בעברית, ועל אחת כמה וכמה בתרגומי ללשון אירופית.

ענין מיוחד מעורר הפרק השלישי של הסקירה; אגב, המחבר פרסם את רובו (הנוגע לצורות הסטרופיות) בשינויים קלים גם בצורת מאמר מיוחד בכ"ע "ספרד" הנ"ל כרך א (1941). בין שאר הדברים נעשה כאן הניסיון לגלות כמה קווים אופייניים לפיוט הספרדי. מדובר על המזיגה בין יסודות יהודיים קדומים (תנ"ך, מדרש, ספרות המסתורין) וההשקפות הניאו-אפלטוניות, כפי שהיא מתגלית בשירה הספרדית. אכן, יש כאן בעצם רק רמזים לשטח עבודה, הדרש מחקר מפורט ומעמיק, וגם רשימת הנושאים של הפיוט הספרדי, הניתנת על ידי מר מ., רחוקה מלהיות שלמה. רק נושא אחד זוכה להסברה מפורטת למדי ואמנם דברי מר מ. עליו ראויים לתשומת לב: ההתאחדות המיסטית של נשמת המתפלל עם אלהיה מזכירה למר מ. הקבלות מוסלמיות ונוצריות, ביחוד בחוגי "האסכולה הספרדית של הכרמליטים" (escuela carme-litana española) והוא מנסה לקבוע את הקווים המשותפים להם והמפרידים ביניהם (עמ' 51 ואילך). הרעיונות המשותפים ליהודים, נוצרים ומוסלמים הם: א) ההכרה, כי אין אפשרות להבין את מהותו של אלהים בעזרת הגיון והמחקר; ב) היסורים המתקבלים באהבה הם המוכים את הנפש והמכניסים אותה להתאחדות עם הבורא; ג) בדרך "שיר השירים" מתואר יחסו של הקב"ה לנשמה כיחוס של חושק וחשוקתו. מר מ. רואה צורך להדגיש, כי השירה הדתית-המיסטית של המוסלמים והנוצרים (הוא מסתמך על יצירותיו של Ramón Lull הקאטלאני) מציגה בעיקר ברוחה הספיקולאטיבית: יש בה יותר הרהורים ועיונים על ההתאחדות עם החושק מאשר העגועים עצמם. יותר פיליסופיה משירה. בהכללה זו יש לדעתו כמו ברכי ההכללות משום הגזמה. הקווים המיוחדים רק לפיוט העברי הם לפי מר מ. א) הקבלת האלהים לבנות ישראל — נשמת הכלל, בעיור שהפיוט הנוצרי מקביל אליו את נשמת הפרט; ב) הגיון הלאומי-המדני, המוצא את ביטויו בשאיפות משיחיות ובתביעת העונש לצוררים.

בהמשך הפרק סוקר מר מ. את דרכי ההרזיה של הספרדים ומגיש לקוראים טבלה הכוללת קרוב למאה צורות סטרופיות שונות המצויות אצלם (עמ' 57—59). ברם, בפיוט העברי היו כמה וכמה צורות סטרופיות עוד לפני התקופה הספרדית, ועל כן רואה מר מ. בטכסטים העברים

א. פולק ב"ציון" כרך ו' 171—175 ובספרו "כזריה" (תש"ג); מ. לנדאו ב"ציון" כרך ח' 94—103.

עמ' 34—35. אבן אביתור נפטר לא סמוך ל-1005, אלא אחרי 1012 (עיי' ג"כ ב"הוספות ותקונים" של מ. לנדאו). מר. מ. מעיר על הרמזות לשלשון ישמעאל בפיוטי; ברם, מעניין לציון, כי התלונות על 'אדום' מרובות אצלו הרבה יותר — אמנם בעיקר בפיוטים הסמונים עדיין בכתב-יד.

עמ' 37. שיר ממחבר עלום השם לכבוד המשורר אבן סלימאן אבן ראשלה נדפס בין שירי אבן גבירול, מהדורת ביאליק-רבניצקי, כרך ג' חוב' ב, עמ' 3.

עמ' 43—44. אין כל יסוד לדעה המקובלת אצל החוקרים, כי יקותיאל היה בעל משרה בחצר התג'יבידים בסרגוסה. מקורה בהנחה התנכחית, כי מן ההכרח שבעל חסדו של אבן גבירול ימצא בעיר מגוריו של האחרון. בהזדמנות אחרת ארחיב את הדיבור על שאלה זו וגם אפרסם את הפזמון של יקותיאל (עיי' מיליאס 76 הע' 6) הנמצא בכ"י בריטיש מוזיאום מס' 701 (רשימת מרגליות ב, 370).

עמ' 44. המקור העיקרי לביוגרפיה של אבן פצ'ל אבן חסדאי ולהכרת שיריו הריהו הפרק המוקדש לו ב"כתאב אלדיכירה" לאבן בסאם (נפטר 1147). טכסט זה שלא נתפרסם עד כה נמצא אצלי בתצלום מתוך כתב היד שבספריית גותה.

עמ' 45. הקראות היתה נפוצה בספרד זמן רב לפני אבן אלחרס. עיי' בדברי שמואל הנגיד המובאים ב"ספר העתים" ליהודה אלברגלוני עמ' 267.

עמ' 73. לאחר שמר. מ. פרסם את ספרו יצא בספרד מקור חשוב לקורות שמואל הנגיד, והוא הקטע החדש מזכרונות עבדאללה מלך גרנאדה, שנתגלה ע"י א. לוי — פרובינסאל ונדפס בכ"ע Al-Andalus (1941) 1—63. קטעים גדולים מתוך "ספר העושר" של הנגיד נתפרסמו ע"י קוקובצוף בספרו הרוסי "לתולדות הבלשנות העברית בימי הבינים" כרך ב (1916) 207—224 ועיי' שם במדור הרוסי 74—194.

עמ' 74. שירי קודש מועטים מאת הנגיד הגיעו אלינו גם מחוץ לטכסטים שבדיואן. המצוין שבכולם הוא ההימנון "אשר נטה שחקים" הנדפס בין פיוטי אבן גבירול מהדורת ביאליק-רבניצקי כרך ג' חוב' ב, 86. עלי להודות למר. ש. ח. קוק שהעיר אותי על דברי נתחום ירושלמי (הרכבי, חדשים גם ישנים מס' 10 עמ' 25) המיחס את הפיוט הנ"ל לנגיד.

הארעיים המופיעים כאן מיוסדים רובם ככולם על כינויי הגוף.

עמ' 16—18. הצורות הסטרופיות בפיוט הקדמון עשירות הרבה יותר משאפשר לשער לפי הדוגמאות הניתנות כאן. עיי' ברשימת הצורות ב"פיוטי יוני" מהדורת מ. זולאי עמ' תכז—תכח (מר. מ. מצטער שבגלל המלחמה לא הגיע ספר זה לידינו). מכל מקום כדאי היה להזכיר את המחקר המפורט ביותר על דרכי ההריוה בפיוט המצוי בספרו של צונץ Syn.Poesie ע' 89—104. מן הראוי היה להעיר על ספרי צונץ גם בקשר לדיונים על סגנון הפייטנים.

עמ' 20. חומר רב על תולדות יהודי ספרד לפני המאה העשירית נאסף במאמרים דלהלן: א. א. הרמבי ב"מאסף" של ל. רבינוביץ (1898) 37—42; ש. אסף השילוח כרך ל"ה (תרע"ח) 398—409; 506—516; J. Mann, JQR NS VII 485—487, X 317—318, 322—23. עמ' 25—24. י. מאן הקדיש מחקר מיוחד לחסדאי אבן שפרוט בספרו Texts and Studies I (1931) עמ' 1—30 (על המשלחת הביזנטית עיי' שם 12 הע' 16 ועל התרגום של דיוסקורידוס כתב באחרונה M. Meyerhof, Al-An-dalus III (1935) p. 8-11).

עמ' 26. מר. מ. מחלק את תולדות הפיוט הספרדי לארבע תקופות: א) תקופת השחרות (בערך עד ההתבוססות של הכליפות בקורדובה); ב) תקופת הזוהר (עד אמצע המאה הי"ב); ג) תקופת הירידה (עד ראשית המאה הי"ד); ד) תקופת ההתנוונות והזקנה (עד סוף המאה הי"ו). הוא מדגיש, כי חלוקה זו אינה מכוונת להתפתחותה של השירה החילונית. בהפרדה זו בין הסוגים יש משום מלאכותיות ובודאי אפשר לטעון, כי במאה הי"ג חיו כמה פייטנים מצויינים (אברהם בן שמואל, נחום) וכי הירידה בפיוט מורגשת הרכה יותר במחצית המאה הי"ד מאשר בראשית המאה הי"ו. אם המחבר רואה משום מה צורך בקביעת תקופות נפרדות, הרי אין כל הכרח לתת לכל אחת שם משלה ואפשר לדבר גם על הפיוט הספרדי במאה הי"ג, הי"ד או הי"ו סתם. הנני מצטרף בזה להשקפתו של הויזינגא (Huizinga) על בעיית החלוקה לתקופות בהיסטוריה.

עמ' 28. האגרת למלך הכוזרים, הפותחת בשיר מאת מנחם, נדפסה בהוצאה מדעית ע"י פ. קוקובצוף (לינגנראד 1932). הויכוח מסביב לאגרת זו לא נפסק גם בזמן האחרון, ועיי' נוסף על מחקרו של קוקובצוף M. Landau, Beiträge zum Chazarenproblem, 1938

נתחברו ויכוחים כאלה ע"י אבן אביתור, אבן מר שאול ואחרים.

עמ' 82. יש לפקפק, אם השימוש בסגנון השיבוצי בספרות העברית של ימי הביניים נתחזק בהשפעתה של צורת ה"אקתבס" הערבית, שאינה מצורת המליצה השכיחות ביותר.

עמ' 84 הע' 5. אין להוכיח, כי ספר "חובות הלכות" נכתב סמוך ל-1080 דווקא. הוא נזכר ב"ערוגת הבושם" של משה אבן עזרא, והיינו בשנות העשרים — השלושים של המאה ה"ב (את "ערוגת הבושם" כתב כחברו לעת זקנתו). לפי זה אפשר לאחר את התאריך 1080 בעשרים ואפילו בשלושים שנה.

עמ' 84—85. דברי משה אבן עזרא על יצחק אבן גיאת מובאים כאן (כמו בשאר המקומות) לפי תרגומו של הלפר ועל כן חסרה גם אצל מר מ. הודעתו של אבן עזרא, כי היה מתלמידיו של אבן גיאת. עיין H. Brody, *Selected Poems of Moses Ibn Ezra*, Philadelphia 1934 p. 177-178

עמ' 85. אבן גיאת חיבר, בהיותו בן 18 בערך, קינה ארמית שקולה על מות הנגיד בעל חסדו; היא נדפסה ע"י רייפמן ב"אוצר טוב" 1882 עמ' 5—7.

עמ' 89. "יחנן שאבו אסחאק אבן בקורה אינו אלא כחיי בעל "חובות הלכות"; ואם כן, הרי הפייטן דוד אבן בקורה היה בן אחיו.

עמ' 96. אוסף גדול למדי מפיוטי משה אבן עזרא ישנו במבחר הג"ל H. Brody-S. Solis Cohen, *Selected Poems*.

עמ' 100. על משה דרעי והתנועות המשיחיות בזמנו של יהודה הלוי עיין: י. מאן, התנועות המשיחיות בימי מסעי הצלב הראשונים (התקופה כג 243—261, כד 335—358) תרפ"ה—תרפ"ח.

עמ' 101. עניין נסיעתו של יהודה הלוי לצור יכול לשמש דוגמה לטעויות המרובות שנשתרשו בספרותנו המדעית. לאמתו של דבר מכנה המשורר בשם צור את העיר הספרדית דאניה (Denia) בחוף הים התיכון ועיין "תרביץ" ט 234—235. — יהודה הלוי מת בלי ספק לפני שנת 1161. עיין כתבי ד. קאופמן כרך ב, 138 הע' 6.

עמ' 106. ש. ד. לוצאטו זיהה את חיית הדין, הראשון בין מאספי הדיואן של יהודה הלוי, עם חיית אלדאודי (מזרע דוד המלך, מת 1154) הנזכר בספר הקבלה לאבן דאוד. י. מ. זקס ייחס למאסף הדיואן הג"ל את

עמ' 75. שיר אחד מאת יהוסף הנגיד נדפס בדיואן של אביו הוצ' ששון מס' צ.

עמ' 76. אבן גבירול חלה לא בשחפת, אלא במחלת עור קשה. את אבן קפירון הנזכר כהערה 5 אין לזהות עם המדקדק הידוע; על הזהוי הנכון אכתוב במקום אחר.

עמ' 77. בזמן החדש נתגלו קטעים של "מבחר הפנינים" במקורו הערבי. מ. סוקולוב הוציאם לאור ודן גם על שאלת בעלותו של אבן גבירול (רוסית בתוך Bulletin de l'Académie des sciences de l'URSS 1929 p. 287-300). כמו כן נודע שמו של חיבור פילוסופי נוסף ממנו, המובא ע"י משה אבן עזרא: מקאלה אלציא ואלטילאם (ד. ששון, אהל דוד, עמ' 413). — אבן גבירול בא במגע עם הנגיד כבר בשנת 1038 ואין כל הוכחה לכך, כי נתקרב אליו או לר' נסים לאחר שיצא מסרגוסה (דהיינו אחרי 1045).

עמ' 78 הע' 1. מר מ. מציע לתקן את הנוסח של משה אבן עזרא (לפי ההוצאה העברית עמ' ע) "הוא היה הראשון בין המשוררים העברים שהשתמש בשיר הנקרא אלקריץ", ולקרוא "אלסריץ". דהיינו אבן גבירול חיבר בראשונה שירים במשקל המהיר. אבל לאמתו של דבר השתמשו בו משוררי ספרד כבר לפני אבן גבירול, ויתכן איפוא, כי יש עוד להמשיך ולחפש את פירוש המונח הסתום "אלקריץ". ג. פראיטאג מעיר אמנם: שיר שלא נכתב במשקל רגז נקרא גם קריץ (Darstellung der arabischen Verskunst p. 374). אבל הגדרה זו אינה הולמת את עניונו. מכל מקום, אם יש צורך בשינוי הנוסח, הרי מוטב לקרוא במקום قرى — تشریع ואז תהיה הכוונה לשירו של אבן גבירול "זמן בוגד" (כרך א, 134). הכתיב בצורה הג"ל הקשה והמסובכת למדי. עיין בספרו של A. Mehrén על הריטוריקה הערבית עמ' 173, המביא דוגמה דומה מאלחרידי; גבירול ניסה באמת בראשונה לחבר שיר עברי בצורת תשריע, ועד כמה שידוע לי, הצא לו רק שני ממשכים (אלחרידי, טורוס).

עמ' 79. כל עוד אין לנו פירוש ממצה ומסכס של "בית מלכות" מן הראוי להוכיח את ניתוח הכנו והסברתו אצל י. מ. זקס, *Die religiöse Poesie der Juden in Spanien* p. 223-246

עמ' 81 הע' 1. הויכוח בין הגוף והנשמה שימש נושא לפיוטים כבר בתקופה קדומה; עיין בטקסט הנדפס אצל G. Ormann, *Das Sündenbekenntnis des Ver-söhnungstages* (1934) עמ' 9—14, 24—27. בספר

- הפיוטים בעלי החתימה "חייא", אבל מלבד השם הראשון המשותף לשלשה האנשים, אין כל יסוד לזהויות אלה.
- עמ' 130. העיר דרום (דרום) אשר בה שהה אברהם אבן עזרא אינה Dreux כי אם Rouen בירת נורמנדיה.
- למסקנה זו הגיע חברי ד"ר ב. קלאר לאחר שאסף חומר לבירור השאלה שהעסיקה לא מעט את החוקרים. עיין גם אבן עזרא בלונדון מן הראוי היה לציין, כי שם חיבר את אנרת השבת, הכוללת גם שיר ארוך. — מר מ. מעיר, כי לפי "דעה לא מוסמכת ביותר" מת אבן עזרא בקלאהורה, מבלי להעיר, כי לפי הנחה מקובלת יותר נפטר המשורר ברומא, בעוד ש. ל. פליישער ניסה להוכיח, שהלך לעולמו באנגליה.
- עמ' 132. הנוסח של הקינה "אחה כי ירד" (על חורבן הקהלות בספרד ובמערב) עדיין זקוק לביקורת מדעית חמורה. מר מ. תירגמה לפי הטכסט של בראדי-אלכרכט; שינויים והוספות מרובים ישנם בהוצאה של ד. כהנא (על פי ד. קאס) ונתגלו בינתים גם כאחד מקטעי הגניזה (קובץ על יד סדרה חדשה, כרך ג, לא—לה).
- עמ' 133—134. קובץ של שירי זרחה גירונדי נדפס ע"י רייפמאן ב"תולדות ר' זרחה הלוי" (1853).
- עמ' 135. אחרוני הלך לא רק בעקבותיו של חריי, הוא השתמש בשביל "התחכמוני" גם בהרבה נושאים מתוך המקאמות של המדאני.
- עמ' 136. אברהם אבן חסדאי חיבר גם מקאמות מקוריות שיצאו לאור ע"י דוידון בספר היובל לא. ז. רבינוביץ' (תרפ"ד) 83—101. — מר מ. מיחס לאבן חסדאי את הסליחה הנפלאה "אל מי מגואלי דם אצעק" (בראדי-וינר, רצג) מבלי להודיע, על מה הוא מסתמך. הרי השם "אברהם בן שמואל" שכיח למדי; כך נקרא למשל גם המקובל והחזוה הנוער אברהם אבולעאפיה, שחיבר אף הוא כמה שירי קודש.
- עמ' 140. עזרא בן נחום בן שלמה (המקובל מגירונה), צ"ל: עזרא בן שלמה.
- עמ' 141. הסליחה של "בן ששת" המיוחסת כאן ליהודה אבן ששת נדפסה בין פיוטי יוסף אבן ששת ב"ידיעות המכון לחקר השירה העברית" כרך ב, קפב—קפג, קצג. — הנני מפקפק, אם אפשר לומר, כי מקובל ספרד לא הרבו לעסוק בבעיה הלאומית-המשיחית בפיו-טיהם; שירתם לא נחקרה כל צרכה ומכל מקום לכמה מיצירותיהם הידועות יש תוכן לאומי. אגב, ברשימת המקובלים המשוררים אצל מר מ. חסר שמו של יוסף אבן וקאר (צונץ, ליטראטורגישכטי 503), מגדולי
- המחברים בדורו.
- עמ' 142. אופן נאה מאת הרמב"ן שלא נזכר אצל צונץ נדפס בספרו של א. מ. הרמן "ברון יחד" (תש"ז) עמ' עט.
- עמ' 144. מר מ. מתרגם את השם "ספר המבקש" Libro del escudrinador de la verdad (ספר של חוקר האמת). לפי דעתו של ב. קלאר אין כאן אלא שימוש במונח הערבי "טאלב" ופירושו: המבקש, וגם: התלמיד (קריית ספר ט"ז עמ' 257—258).
- עמ' 144. ה' 1. "ספר האות" של א. אבולעאפיה נדפס לא בספר היובל לכבוד Prof. H. Breslau p. 1—24 אלא בספר היובל לכבודו של צ. ב. גרעטץ (ברסלאו 1887) עמ' 65—88.
- עמ' 144—145. על נסיעתו של הרב דון טדרוס הלוי בן יוסף לפרסיניאן עיין במאמרו של פ. י. בער ב"דביר" א (תרפ"ד), 314—316.
- עמ' 147. בכתבי יד ישנם עוד פיוטים של יוסף גוקטילא שלא נזכרו אצל צונץ; למשל בכ"י ברלין acc. 1928/385 דף 8ב עקדה, המתחילה "ויהי יחיד עולם חפץ לזכות וידודו". — פיוטי נחום נמצאים בכתבי יד השייכים לסוף המאה ה"ג D. H. Müller-Schlosser, Die Haggadah von Sarajevo 1898 p. 59, 64.
- עמ' 148. "במחזורים לפי מנהג תלמסאן נשתירו אחת עשרה סליחות ולפי חתימת השם שבהן נכתבו ע"י איזה זרחה הלוי" צ"ל: "עשר סליחות", "זרחה סתם" (צונץ 515).
- עמ' 149. הבקשה של אבן לטימי מענינת ביחוד מבחינת מבנה המסובך ביותר (עיין בתיאור המפורט מאד ב"אוצר" של דוידון א, 20); יש בה אחד האקרוסטיכונים הארוכים ביותר בשירת ימי הביניים.
- עמ' 150. הבקשה של דון שם טוב ארוטילא נמצאה בכ"י ברלין 185; פאריס 970; בצורן פיוטים אחרים גם בכ"י קמברידז' Add. 1512.
- עמ' 152. בכ"י ישנם כמה פיוטים של ר' נסים גירונדי ואפילו של דון חסדאי קרשקאש.
- עמ' 159. אין לומר, כי פייטני ספרד המאוחרים חיברו בראש וראשונה קינות; אדרבא, מספר הקינות של הספרדים מצומצם למדי.
- עמ' 160. כמה שירים של דון אברהם איצק הלוי טמונים עדיין בכתבי יד (מונטיפיורי ועוד).
- עמ' 161. קובץ גדול של תחינות מאת רשב"ץ דוראן נמצא בכ"י — שלמה בונפיד היה צעיר בהרבה משלמה

שירים. עם הקדמה מאת רפאל שוחט. ניו-יורק, רמה.
תרצ"ט. XIV, [1], 113 [ציל 97] ע' 8.
מלבד אלה עיין גם בדפוס ארץ-ישראל.

ספרות יפה יודית

675 **ארושיצער, אברהם מרדכי**. פראלעטארישע
יוגנט. לאנדאן, י. נאראדיצקי, 1943. [2], 160 ע' 8.
8 ספורים.

676 **האפשטיין, דוד**. אינאונדערע טעג. קיעוו,
מעלובע-פארלאג פאר די נאציאנאלע מינדערהייט אין
אוסטר, 1939. 189, [2] ע' פורטרט. 8.
שנכתבו בשנות 1919—1939.

677 **לוריע, נויעכ**. בא דער אפענער גרוב; דער-
ציילונגען. מאסקווע, אגיו, מעלובע-פארלאג, "דער עמעס",
1944. 85, [3] ע' 8. כולל 5 ספורים מהחיים (ובעיקר
מחיי היהודים) בס.ס.ס. בזמן מלחמת העולם השנייה.

678 **מארכיש, פערעצ**. פאר פאלק און היימלאנד.
מאסקווע, אגיו, מעלובע-פארלאג, "דער עמעס", 1943. 125,
[3] ע' 8. שירי מלחמה.

679 **מייזל, נחמן**. דורות און תקופות אין דער
יידישער ליטעראטור; בלעטלאך צו דער געשיכטע און צו
דער כאראקטעריסטיק פון דער יידישער ליטעראטור. ניו-
יארק, שרייבער-עקסציע ביים איקוף, 1942. 94, [2] ע' 8.
= פאלקס-ביבליאטעק I. התכן: דער איבערבאך.
דורות און תקופות אין דער יידישער ליטעראטור. הויפט-
פראבלעמען פון דער מאדערנער יידישער ליטעראטור.
פרילינג און שחיטה. שטריכן פון דער סאוועטיש-יידישער
ליטעראטור.

680 **מרמר, קלמן**. דער אנהויב פון דער יידישער
ליטעראטור אין אמעריקע <1870—1890>. ניו-יארק,
שרייבער-עקסציע ביים איקוף, 1944. 135, [1] ע' 8.
קבץ מאמרים שפורסמו בהודמוניות שונות ונועדו לקהל
הרחב, אבל התומר נחקר עפ"י מקורות ראשונים. התכן:
דער אנהויב פון דער יידישער ליטעראטור אין אמעריקע.
מארים ווינטשענסקי. מארים ראזענפעלד. דוד ערשטשטאט.
יוסף באוואווער. דער ארויסגעבער פון דער ערשטער
יידישער צייטונג אין אמעריקע (צבי הירש בערנשטיין).
די ערשטע צייטונג אין יידיש געדרוקט אין אמעריקע (די

דאפיריה וחי עוד בשנות הארבעים של המאה ה"י.
עמ' 163. כפי שקובע מר מ. הרי מכרו הנוצרי של
שלמה דאפיריה, דון זואן די אישאר אינו אלא זואן
פרננדיס, אישיות מפורסמת בחצר המלך אלפונסו
החמישי מארגון. — רק דרך אגב נוגע מר מ. בשאלה
השובה שכדאי היה להתעכב עליה בפרוטרוט, והוא ענין
החפשויות של סגנון ספרד גם לאחר הגירוש. כוונתי
לא רק למנגינות הפיוטים שמוצאן מטפרי, אלא בעיקר
לדרך הכתיבה של משוררי אפריקה, תורקיה, הולנד
וכו' במאות ה"י וה"י.
ח. שירמן

670 **Regelson, Abraham**. Israel's sweetest
singer Yehudah Halevi <1080-1140>, in-
cluding a new translation of Love of Zion.
(New York, The Hebrew Poetry Society of
America, 1943). 24 p. 80.

מלבד זה עיין בדפוס א"י מס' 429, 490.

ספרות יפה עברית חדשה

671 **אפרת, ישראל**. אנחנו הדור. ניו-יורק,
עגן, תשי"ה. א, 124, [4] ע' 8. שער נוסף באנגלית.
הספר כולל 42 שירים שנכתבו בשנות תרצ"ח-תש"ד והם
הגבה פיוטית על זמירות השנים האלה.

672 **בלנק, ש[מואל] ל[יב]**. ביר הגורל; שלשה
ספורים. ניו-יורק, עגן ע"י ההסתדרות העברית באמריקה,
(1944). [6], 293 ע' 8. ספורים מחיי היהודים בדרום
רוסיה במאה העשרים.

673 **הלליס, שלמה**. בה מיר ארץ; רומן בשני
ספרים... (ספר א—ב). ניו-יורק, "ספרים" מטעם אגודת
הסופרים בארץ-ישראל וההסתדרות העברית באמריקה על-
יד קרן לתרבות בינסינטי בע"מ, תשי"ה. 8. לכל כרך
נוסף שער מיוחד. התכן: ספרא; תהת שמי בסרביה.
[3], 240 ע' 8. ספר ב: ארצה. [5], 263 ע' 8. ספר א'
י"ל בפני עצמו בשנת תש"ב (ראה ק.ס. שנה ב' ע' 215,
עם גם ביאור קצר); שנה זו נמצאת גם על השער המיוחד
של ספר א' בהוצאת תש"ה.

מסרת המחבר לתאר את העלילות והמעשים והלך-
הרוחות בג' ארצות אחרי המלחמה העולמית והמהפכה
הבולשביסטית: ברוסיה, בסרביה-רומניה וארץ-ישראל.

674 **רסקין, פיליפ** [מ[כס]]. צפירים;

Sh. Asch, Wajsenberg, Schnéour). The Russian heirs of Mendele (Bergelson, Y. Rosenfeld, Der Nister, L. Shapiro a.o.). Birth of literary criticism (Frishman, Bal Makhshoves, Niger, Olgin). "Di Yunge". Recent Yiddish literature in America. Recent Yiddish prose in America. Recent Yiddish literature in other countries. Yiddish literature in 1940. Scientific literature. Retrospect. Bibliographies (p. 403-420).

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 539.

ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים

686 Friedenthal, Herbert. The everlasting nay: the death of Salomon Maimon: with a pref. by Bernard Cherrick: illustrations by Walter Herz. London, M. L. Cailingold, 1944. 47 p., illus. 8°.

ספורי

687 Shalom Aleichem. Estampas del ghetto: tr. del idisch de Salomon Resnick. Prólogos de Alberto Gerchunoff y del traductor. Iniciales de M. Faigenblum. Buenos Aires, Editorial judaica, (1942). 223 p. 8°.

בראש השער: Scholem Aleijem "תמונות הגיטו". חרגום מיודית. התכן: הברית. נושאים שהופרעו. הבהלה. לו הייתי רוטשילד. דרייפוס בקסרילובקה. געגועים הביתה. לעולם לא אמות. מושב זקנים. אכספריאציה אחת. אליהו הנביא. פסח בכפר. המורה בועז. גסציל. מה יהא עלי? פרחים.

688 Ujhéber elbeszélők; novellagyűjtemény. Kolozsvar, Fraternitas, 1942. 63, [1] p. 8°.

(A Fraternitas kiadó időszéri zsidó írások sorozata). "מספרים בספרות העברית החדשה: אוסף נובלות" (מאת ביאליק, פרישמן, נומברג, עגנון, שמעוניובין, רמון, ברש, ש. דין, ל. שפירא, דרויאנוב — הלצות יהודיות ומאמרים ורשימות מאת מ. גרטנר).

ספרות הנוער

689 החיל העברי. לקט שירים לילדי גולה: שי מחיילים עברים. (איטליה תש"ד). [1] 105 ע' תמונות. 8°.

"יצא לאור ע"י 'החיל העברי', דו-שבועון

מאסט). דער ערשטער יידישער צייטונג-טראסט. די אכצוריקאנער יידישע פרעסע אין די זיבעציקער יארן.

681 דער נסתר, [פסידונים של פנחס כהנוביץ]. קארבאנעס; <דערציילונגען>. מאסקווע, אגיו, מעלכע-מארלאג, "דער עמעס", 1943. 69, [3] ע' 8°. עם שער רוסי בעמוד ד' של המעטפת. בראש השער: דער ניסטער. כולל 3 ספורים מחיי היהודים בפולין בזמן הכיבוש הגרמני. סביבה, "פאר ליטעראטור. עיין מס' 565.

682 קיסין, י. לידער פון דער מלחמה; אנטאלאגיע. צוזאמענגעשטעלט פון י. קיסין. ניו-יארק, ביבליאטעק פון פאנעזיע או עסייען, 1943. 240 ע' 8°.

683 ראסינג, ש[מואל]. צו דער צייט. מאסקווע, מעלכע-מארלאג, "דער עמעס", 1939. 124, [3] ע' 8°. שירים. הספר כולל גם חרגומים משירת-העולם (ע' 94—108, ומהשירה הסובטית (ע' 109—122).

684 שניאור, ז[אלקיןד]. קיסר או רבי; היסטא-רישער ראמאן. באנד א: דער נדב. ניו-יארק, ציקא, (1944). 348, [2] ע' פורטרט. 8°. הספר כולל 5 כרכים. זהו רומן היסטורי משנות 1772—1812 ז.א. מהתקופה שבין החלוקה הראשונה של פולין ומפלתו של נפוליאון ברוסיה. קיסר און רבי=הקיסר אלכסנדר הראשון והרב ר' שניאור זלמן מלאדי מייסד חב"ד.

685 Roback, A[braham] A[aron]. The story of Yiddish literature. New York. Yiddish Scientific Institute, 1940. 448 p., ports. 8°.

האור קצר של הספרות היוונית החל ממנדלי (עם שני פרקים על הספרות שקדמה לו). הספר נועד לקורא אנגלי (יהודי ולא יהודי). התכן:

Foreword of Yivo. Preface. I: The early period; infancy and childhood: Introduction. The substance of early Yiddish literature. The Enlightenment period. II: Yiddish literature comes of age: The golden age and Mendele. Sholem Aleikhem. Peretz. Synthesis of "golden age". The collatorals (Varshavsky, Spektor, Frug, J. Gordin, M. Rosenfeld, An-sky, Gorin). The flowering of Yiddish literature in the New World (Kobrin, Libin, Pinski, Yehoash a.o.) The epigones as masters (A. Reisen, Nomberg,

York, 1940, 1942, 1944. 81 p., illus.; 85 p., port.; 110 p., illus. 8".

את הקודם ראה ק.ס. שנה י"ז ע' 80.

692 Unterman, Isaac. Jewish youth in America. Philadelphia. The Federal Press, 1941. 156 p. 8".

המחבר מדבר על ערכי היהדות וכיצד אפשר לחנך את הדור הצעיר ברוחם.

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 475, 509.

ספרי למוד

עיין בדפוס א"י מס' 392, 398, 485, 503.

ספרי מדע כלליים בעברית

עיין בדפוס א"י מס' 391, 403, 405, 422, 456, 494, 529, 522, 519, 505, 499.

ליחידת הנהגים 178. במכונת הכפלה. הברורות: שירי-שבת. שירי כנען. שירי מולדת מתחדשת. שירי בנין ועבודה. שירי גבורה. שירי ים. שירי עם ושירי ילדים.

690 שטינברג, יהודה. בימים ההם... מקורב ומעובד ע"י שלמה מראה-נוף וד"ר משה זלסקי. שיקגו, ועד התנוע היהודי, תש"ג. 54 ע', תמונות. 8". מנוקד. ספור מתקופת "החוטאים" ברוסיה בימי ניקולאי הראשון. למטה תרגום אנגלי לכמה מלים.

מלבד אלה עיין גם בדפוס ארץ-ישראל.

חנך והוראה

691 New York. Jewish Theological Seminary of America. Register 1940-1941, 1942-1943, 1944-1945 — 5701, 5703, 5704-5705.3 v. New

בתוך כתבי עת

במדור זה ירשם תכן כתבי-עת במדעי היהדות בעברית ובלועזית, וגם מאמרים בודדים מענייני-יהדות מתוך כתבי-עת כלליים. יכללו כאן מחקרים כלבד ולא ספרות יפה ואף לא עיונים בבעיות ימינו. עתונים חדשים נרשמים גם לעיל במדור "עתונים וקבצים".

דובנא רבתי. ניר-יורק, ז': לודמיר (וולדווימיו-וולנינסקי). ירדני ז': סטרו-קונסטנטינוב (קונסטנטינוב ישרן).

גלימות. כרך י"ז חוב' ד [ק]. תל אביב, אדר-ניסן תש"ה. מן התכן: וילנא, ש': דרכי האבסטרוביגרפיה בתקופת ההשכלה. — מרגלית, ה': "אל" הכנעני ואלהי ישראל.

לוח ירושלים ד' לשנת תש"ד. ירושלים, בסיוע "מוסד הרב קוק", אלול תש"ג. מן התכן: רב האי גאון; אמרו לציון (שיר). — פישמן, י. ל': מערת הילני המלכה. — אסף, ש': מעשה בית דין בירושלים מוזנו של הרלב"ח. — טולידאנו, י. מ': הכרזת נפוליון ומכתב ר' אהרן הלוי מירושלים. — ברינקר, ד. נ': עליית שבטים (פרקים בדברי ימי הישוב היהודי בירושלים ה' תר"ט-ת"ש). — קוק, ש. ח': לתולדות חבורת המקובלים בירושלים. — בן מנחם, נ. בית הכנסת "תפארת ישראל". — מלכו, י. ר': טיפוסים מורחמים משומרי החומות.

שנה ה' לשנת תש"ה. אלול תש"ד. מן התכן: ברינקר, ד. נ': עליית שבטים. — פרס, י. מערות קברים של היהודים בירושלים והסביבה. — אורנשטיין, י. א. חקנה קדומה לקימוס חרבות ירושלים. — בן טובים, ז.:

איטליה. שנה א' חוב' א'. ירושלים, ניסן-סיון תש"ה. התכן: המערכת: מגפתני. — קאסוט, מ. ד': כתובת מבית הכנסת של יהודי גראוניה. — הרטום, א. ש. על תרגום התהלים של ר' הלל דילא טורי. — קוק, ש. ח': לתולדות ר' יחיאל בן ר' יקותיאל גרונאל, מ. אגרות מן הארכיון של הרב ר' משה הלוי אהרונרין. — הרטום, מ. רשימת מסע איטלקית מהמאה ה"ט. — שולואס, מ. א. גורלם של מחשבים יהודים במבצר פאלמאנובה. — איש-שלום, נ. לתולדות הישוב היהודי בקורפו במאה ה"ט. — לוי, ל. נגידת הסעדים בקהלות איטליה.

בצרן. שנה ר' חוב' ר'. ניר-יורק, אדר תש"ה. מן התכן: שמואל, א. א. איך הגיבה היהדות לגזירות ת"ח ות"ט. — כרצקוף, י. הממלכה הבוחרית-יהודית בדומה של רוסיה. — קוק, ש. ח': לשמוש הרמב"ם במלח "שם". חוב' ז' ניסן. מן התכן: מינקין, י. ש. ר' יוסף אלבו. חוב' י"א-י"ב. אב-אלול. "חבורת קבק".

גזית. כרך ז' חוב' ז'. י"ב. תל-אביב, ניסן-אלול תש"ה. מן התכן: שנייה, נ. ציורי בית-הכנסת בדורא ארמנוס. — קהלות ישראל בתפוצות הגולה: אילן, ח. ב. איסטרטא. אבטיחי-הדר, א. רובנה. נתנאל-רותמן, י.:

זכרונות. — ה. סקירות. — ו. על הספרות וסופריה. — ז. יזכור.

סיני, שנה ט' חוב' א'—ד' (ק'—ק"ג) = כרך י"ז
[מוקדש לזכר הגר"א קוק זצ"ל במלאות עשר שנים
לפטירתו]. ירושלים, סיון-אלול תש"ה. ש"ע ע/ תמונות.
מן התכן: אסף, ש: שלשה ספרים נפתחים לר"ש בן
חפני. — בניתי מ: שלשה מחכמי ירושלים. — בן-מנחם,
נ: בעל "קונטרס-הספיקות" וביתו באונגריה. — גרינברג,
ש: על דרכי ואמצעי עזר של פרשנות המקרא. — הברמן,
א. מ: שירת הרב. — ורפל, י: מאגרות ציון. — זולא,
מ: קוריוזים מפיוטי הגניזה. — זק"ש, מ: י. ל: מפירוש
המשנה לרב נתן אב הישיבה בא"י. — חכם, נ: על
הבצרות. — כהנא, י: ז: תקנות הח"ק דק"ק ניקלשפורג.
מרמרשטיין, א: האמונה בנצח ישראל בדרשות התנאים
והאמוראים. — עוזיאל, ב.צ.מ.ח: דין ומשפט—פוגלמן,
מ: מנהג המקום ומנהג המדינה. — פינקלשטיין, י: ב: ב:
שבילי הלכה בתורת הסוד. — פרנקל, א. ה: על נימוקיהם
של דחיית אד"ו ושל הסדר גוי"ח אד"ט לשנים המעוברות.
— רבינר, ז: א: בויסק ורביניה.

עדות: רבעון לפולקלור ואתנולוגיה. שנה א' חוב'
א. ירושלים, תשרי תש"ו. התכן: קמיעות יהודיים
(תמונות). — פטאי, ר: הפולקלור והאתנולוגיה של עם
ישראל; בעיות ותפקידים. — ברגמן, י: קמיעות ומגילות
לחיילים במלחמה. — אשכנזי, ט. ב: ערב את-תראבין.
זלוטניק, י. ל: שבע הארצות ובני קין. — אטיאש, מ:
מנהגי נשואין בשאלוניקי. — רחום, א: עצתו של הרבי.
בן-יעקב, א: עיד אל-ויארה בבגדאד. — שניאורסון, ז:
נוסח יהודי-מרוקני של אגדת מידס. — אסף, ש: מקור
חשוב להווי ולפולקלור של יהודי תורכיה. — רבלין, י. י:
משה ובתיה בת פרעה (שיר בלשון ה"תרגום"). — פטאי,
ר: מחולות ביום הכפורים בין יהודי הקונקו וטריפוליטניה.
הרפא העברי. שנה י"ח חוב' א'—גיו-יורק, 1945.
לזכר הנריטה סולד, מן התכן: כהן, ש: רופאים יהודים
חלוצים בתנועה הציונית. — פריד, א. א: משקלי מונחי
מחלות ומומים מקראיים. — ליאון, ה. מ: לכירור בעיותינו
הלשוניות. — גולדלין, א. א: מלון רפואי (אנגלי-עברי).

שבילי החנוך, שנה ה' חוב' ב' גיו-יורק, טבת-אדר
תש"ה. מן התכן: קאנוביץ, י: תולדות החנוך העברי
ברומניה. — גרוס, ד. א: לתולדות החנוך העברי הגבוה
באיטליה.

משרדי הדואר האירופאיים בירושלים בימי השלטון
התורקי. — גאון, מ. ד: איש ירושלים (ציון לר' פנחס
מרדכי גרייבסקי ז"ל [עם ביבליוגרפיה של כתביו]). —
תקנות ירושלים החדשה. א: נחלת שבעה, ליובלה, הע"ה.

לשוננו, כרך י"ד חוב' א' ירושלים, תשרי תש"ו.
התכן: טורשינר, ג. ה: בשולי המלון. — שמואלי, ב:
שיטתו הלשונית של נפתלי הרץ ויזל. — גוטשטיין, מ:
לדרכי היידוע בכתובות הפניקיות והפוניות. — גרבל,
א: המבטא העברי ודרכי לימודו. — בן-צבי, י: ערעור
על ה"תחקה". — טורשינר, ג. ה: על קניית קרקע,
אשה ועבדים בלשון המקרא. — אברונק, א: הערות
למלון בן יהודה כרך י'. — רוזנראוך, ח: ממלכה. —
מונחי מוסיקה (רשימה ב').

מאזנים, כרך כ' חוב' ב' תל-אביב, אייר תש"ה. מן
התכן: תורן, ח: י. ל. קנטור (מונוגרפיה). — קויפמן,
יחזקאל: עניני מקרא.
חוב' ג' סיון. מן התכן: אוקי, ס: לטיבה של התודעה
הדתית.

חוב' ד' תמוז. מן התכן: תורן, ח: י. ל. קנטור. —
גוטסמן, ב: ישו ההיסטורי—ברגמן, י: הפולקלור היהודי
ותפקידו בארץ.
חוב' ה' אב. מן התכן: גוטסמן, ב: ישו ההיסטורי. —
פלאטו, ד: רבנו לוי בן גרשון.

מערכות, חוב' כ"ו—כ"ז (= כרך ז' חוב' א—ב).
תל-אביב, אייר תש"ה. מן התכן: ייבין, ש: כיבוש
הארץ (סוף).

מצודה: קובץ לשאלות-חיים למדע ולספרות ערוך
בידי ש. ראבידוביץ, ספר ג'—ד', לונדון, תש"ה 436,
[4] ע'. התכן: א. ישראל בעולם. — ב. מדע: מילר,
מ. א: על המסתורין בכתבי-הקודש. — קרויס, ש:
שובי שובי השולמית למנוחיה. — קמינקא, א: הלל. —
מרמרשטיין, א: תורת "בריה חדשה" באגדת ישראל
ובאגרות השליחים. — מוריס, נ: תוראה ולמידה בבית-הס
היהודי בתקופת התלמוד. — רבין, ח: ר' אברהם בר חייא
ותחיית לשוננו בימי הביניים. — לואיס, ד. ב: עבר
בספרות ערב: תעודות ערביות על הרמב"ם—ראבידוביץ,
ש: "ספר המצות" ו"ספר המדע" לרמב"ם. — בן-אייש,
א: תעודות לתולדות ר' משה חיים לוצאטו. — אבינרי, י:
תרומות לשון משדה החסידות. — ג. לזכר שאול
שרגיתובסקי. — ד. פרקים בספרות, אגרות סופרים,

Folk-Lore. Vol. 55. London, Sept. 1944. Part. cont.: Patai, R.: Jewish folk-cures for barrenness. (Contin. in Vol. 56, March 1945).

Geological Magazine. Vol. 82 no. 2. Hertford, April 1945. Part. cont.: Avnimelech, M.: A new Jurassic outcrop in the Jordan valley.

No. 3. May—June. Part. cont.: Lees, G. M.: A Jurassic outcrop in the Jordan valley.

The Harvard Theological Review. Vol. 38 no. 2. Cambridge, April 1945. Part. cont.: Rosensohn Jacobs, V. and I.: The myth of Mot and 'Al'eyan Ba'al.

No. 3. July. Part. cont.: Youtie, H. C.: A codex of Jonah: Berl. Sept. 18+P.S.I. X. 1164.

Historia Judaica. Vol. 7 no. 1. New York, April 1945. Cont.: Gruenewald, M.: "Constructive assistance" in warfare. — Babad, J.: The Jews in medieval Carinthia. — Fischel, W. J.: The Jews of Central Asia (Khorasan). — Cohen, B.: The testimonial oath. — Kisch, G.: The story of the Jewish community of Easton, 1752—1942.

'Isis. Vol. 35 no. 1. Cambridge, Mass., Winter 1944. Part. cont.: Muntner, S.: Maimonides' book for Al-Fadil.

The Jewish Annual. Ed. by S. Levy. Vol. 8: 5706. London, 1945. Part. cont.: Literary section (by S. Levy): Jewish theology. Isaac Abravanel as a theologian. New moon to-morrow. The second Psalm. 5705 — A reversible chronogram.

The Jewish Quarterly Review. Vol. 36 no. 1. Philadelphia, July 1945. Cont.: Zeitlin, S.: The legend of the Ten Martyrs and its apocalyptic origins. — Zimmermann, F.: The Aramaic provenance of Qohelet. — Wischnitzer-Bernstein, R.: Studies in Jewish art. — Leslau, W.: Hebrew elements in the Judeo-Arabic dialect of Fez.

Jewish Social Studies. Vol. 7 no. 2. New York, April 1945. Part. cont.: Glanz, R.: Notes on early Jewish peddling in America. — Buber, M.: Moses Hess. — Miscellany: Zlotnik, J. L.:

בספרות התלמודית. — קאנוביץ, י.: תולדות המנוח העברי ברומניה.

געדאנק און לעבן. באנד 3 נומ' 1. ניו-יורק, אפריל 1945. מן התכן: ג'פסער, מ.: צו דער געשיכטע פון יידישן לעבן אין מצרים און אין אנדערע מדרג-לעגנער אין די צייט פון רמב"ם.

ייווא בלעטער. באנד 25 נומ' 1. ניו-יארק, יאנו-פעב. 1945. מן התכן: מאהלער, ר.: יצחק שיפער (1884—1943). — גלאצער, נ.: פראנק ראונצווייג. — גלאנץ, ר.: יידן אין דעם קולטורקרייז פון דייטשן אין אמעריקע ביז די 80ער יארן. — ראזענטאל, י.: די קראישע תנ"ך — מפרשים פון פטן יארהונדערט.

The Antiquaries Journal. Vol. 24 no. 1, 2. London, Jan.—April 1944. Part. cont.: Collins, A. J.: The Jewish cemetery at Northampton in the 13th century.

The Biblical Archaeologist... Vol. 8 no. 1. New Haven, Feb. 1945. Cont.: Sellers, O. R.: Israelite belief in immortality.

No. 2. May 1945. Cont.: Ginsberg, H. L.: Ugaritic studies and the Bible.

Bulletin of the American Schools of Oriental Research. No. 98. New Haven, April 1945. Part. cont.: McCown, C. C.: The long-room house at Tell en-Nasbeh. — Ginsberg, H. L.: The North-Canaanite myth of Anath and Aqhat. — Albright, W. F.: A new Hebrew word for "glaze" in Proverbs 26, 23.

Bulletin of the History of Medicine. Vol. 17 no. 3. Baltimore, March 1945. Part. cont.: Macht, D. I.: Plant physiology in the Bible.

Bulletin of the Polish Institute of Arts and Sciences in America. Vol. 1 no. 3. New York, April 1943. Part. cont.: Lewin, J.: The protection of Jewish religious rights by royal edicts in ancient Poland.

Contemporary Jewish Record. Vol. 8 no. 3. New York, June 1945. Part. cont.: Buber, M.: Judah Halevi's "Kitab al Kusari".

Laguna: Psalmos. — Benmergui, J.: El General Urquiza y secretario judío Mordejai Navarro. — Bello, J. E.: Judíos en América.

The Menorah Journal. Vol. 33 no. 1. New York, Spring 1945. Part. cont.: The Song of Songs which is Solomon's, translated... by D. de Sola Pool.

Modern Churchman. Oxford, Sept. 1944. Part. cont.: Todd, J.: Leprosy biblical and medieval.

Modern Language Notes. Vol. 60 no. 1. Baltimore, Jan. 1945. Part. cont.: Bühler, C. P.: Kelmiscott edition of the Psalmi penitentiales and Morgan Ms. 99.

The Modern Language Review. Vol. 40 no. 1. London, Jan. 1945. Part. cont.: Procter, F. S.: The scientific works of the court of Alfonso X of Castille; the king and his collaborators.

The Moslem World. Vol. 35 no. 3. Hartford, July 1945. Part. cont.: Rosenblatt, S.: Rabbinic legends in Hadith.

Notes and Queries. Vol. 188 no. 9, 10. London, May 1945. Part. cont.: Letts, M.: נוגע גם באגדות היהודיות עליה. Prester John.

Palestine Exploration Quarterly. 77th year. London, Jan.—Ap. 1945. Cont.: Driver, G. R.: Brief notes. 1. A new Israelite seal. 2. Notes on old inscriptions. 3. Two gods in proper names. — Krauss, S.: Zion and Jerusalem; a linguistic and historical study. — Crowfoot, G. M.: The tent beautiful; a study of pattern weaving in Transjordan. — Ben-Dor, St.: Two new coins of Nysa—Scythopolis. — Lucas, A.: The miracle on Mount Carmel. — Diringer, D.: Note.

Psychoanalytic Review. Vol. 31. New York, Oct. 1944. Part. cont.: Feldman, A. A.: Freud's "Moses and monotheism" and three stages of Israelitish religion.

Slavonic and East European Review. May 1944. Part. cont.: Brutzkus, J.: The Khazar origin of ancient Kiev.

Hebrew terms relating to debt.

Journal of Biblical Literature. Vol. 63 part 4. Philadelphia, Dec. 1944. Part. cont.: Bickerman, E.: The colophon of the Greek Book of Esther. — Grant, R. M.: The Odes of Solomon and the Church of Antioch. — Liebreich, L. J.: Notes on the Greek version of Symmachus. — Orlinsky, H. M.: Septuagint variant κατέλαυσαν in Joshua 12, 1.

Vol. 64 part 1. March 1945. Cont.: Meek, T. J.: The syntax of the sentence in Hebrew. — Morgenstern, J.: The divine triad in biblical mythology. — Sperber, A.: Biblical exegesis. — Rowley, H. H.: The figure of "Taxo" in the Assumption of Moses.

Part 2. June 1945. Part. cont.: Marcus, R.: Dositheus, priest and Levite.

Journal of the History of Ideas. Vol. 6 no. 2. New York, April 1945. Part. cont.: Deutsch, K. W.: Anti-Semitic ideas in the Middle Ages; international civilizations in expansion and conflict.

Journal of Near Eastern Studies. Vol. 4 no. 2. Chicago, April 1945. Part. cont.: Staples, W. E.: "Profit" in Ecclesiastes. — Irwin, W. A.: Ecclesiastes 8, 2—9.

The Journal of Religion. Vol. 25 no. 2. Chicago, April 1945. Part. cont.: Rosenstock-Huessy, E.: Hitler and Israel, or On prayer.

Judaica. Año 12 no. 136—141. Buenos Aires, oct. 1944—mar. 1945. Part. cont.: Weinstein, M.: Las cinco crisis de la historia judía. — Spitzer, L.: Origen de las lenguas judeo-románicas. — Monteverde, F.: Jorge Isancs, judío de América. — Guinzburg, I.: Berajia Hanakdan, fabulista judío de la Edad Media. Las judíos en la antigua Francia. Los judíos en Babilonia. — Fries, C.: Antigüedades judaicas. — Nunez y Dominguez, J.: Los judíos en la historia y la literatura maxicanas. — Alborta, R. E.: El progreso de las ideas religiosas en Israel. — Escritores hispanojudios: D. I. López

הדפוס העברי בשקלאוו

מאת

אברהם יערי

(סוף)

תקנ"ז

75 אבל ציון פירוש על מגלת איכה וקצת קינות מאת ר' יהושע ב"ר אהרן ועצלר. שקלאוו תקנ"ז. 8°. (בן-יעקב, אוצר הספרים, בערכו).

76 ספר מלחמה בשלום [מחזה מחיי יוסף ואחיו, מאת ר' חיים אברהם ב"ר אריה ליב הכהן ממוהילב] ונחלק לשני חלקים, חלק אחד נקרא תוכן עלילות וחלק שני נקרא תוכחת מגולה... נדפס פה ק"ק שקלאוו, תחת ממשלת האדון... סעמען גאורליוץ זאריץ... בדפוס חדש של האדון קארל יקוואוויטש פאד פאלקאוויטש בערגר, שנת ויוסף הוא המשביר לפ"ק [תקנ"ז]. 40 דף. 4°. 16:20 ס"מ. (אותיות ואותיות רש"י).

עם הסכמת מורי הוראות דק"ק שקלאוו ר' חנוך הענן ב"ר שמואל שיק ר' צבי הירש במהר"מ, משנת תקנ"ז. בהסכמה נזכר שהמחבר "נמצא לדורשיו בק"ק מאהליב רוסיא".

המחבר מרמז לשמו בחידה שבסוף הספר: "אם אכן רוח הוא באנוש ונכסף לדעת שמי ושם אבי ושם שבטי ושם אומנותי, הנני להודיע ברמז: דע כי כלם הם כאיתנים מוסדי ארץ: שמי בשם איתן באדם [אברהם] והוא יסוד כל האדם, בבחינת התכלית; שם אבי בשם איתן בחיים [אריה] והוא יסוד כל החיים בבחינת הצורה; שם שבטי משרתים במקום איתן ארץ [פניהם] והוא יסוד כל הארץ בבחינת החומר; שם אומנותי לבשר איתן צדק במציאות [מגיד מישירים] והוא יסוד כל המציאות בבחינת הפועל". הקולופון: "על ידי הפועל... הוצער שלמה במהדר ישראל יצ"ו מק"ק שקלאוו".

הטופס שבידי נדפס על נייר כחלחל.

77 מקוה ישראל מעניני עשרת השבטים והגאולה, לר' מנשה בן ישראל, תורגם לעברית ע"י ר' אליקים ב"ר יעקב ש"ץ מקאמארנא. שקלאוו תקנ"ז. (בן-יעקב, אוצר הספרים, בערכו).

78 ספר ראשית חכמה אשר חבר... כמוהר"ר אליהו בן מוהר"ר משה די יידאש זלה"ה... עם כל הפרקים הנוספים וחופת אליהו רבה ואור עולם ומפתח... נדפס בשקלאוו, במצות ובהוצאות נגידי דקהלתינו דס"ק שקלאוו, תחת ממשלת האדון... סעמען גאורליוץ זאריץ יר"ה, בדפוס חדש של האדון קארל יקוואוויטש פאלקאוויטש בערגר, בשנת ראשית חכמה יראת ה' לפ"ק [תקנ"ז]. 176, 56 דף. 8°. 13:21 ס"מ. (אותיות רש"י). (ראיתיו בגנזי ד"ר י. מהלמן בירושלים).

בסוף דף קע"ה: "ע"י הפועל... הפרעסין ציהר, יצחק אייזיק ב"ר ווד".
לא נרשם ברשימת פריענדערג.

79 תולעת יעקב פירושים על התפלה בדרך קבלה, מאת ר' מאיר י' גבאי. (שקלאוו) תקנ"ז. (פריענדערג, בית עקד ספרים, בערכו).

תקנ"ח

80 ספר דרך המלך [דרושים] שחיבר... מוהר"ר יחיאל מיכל במוהר"ר יהודה לייב מק"ק קלווריע על המסורות... והיה לארבעה ראשים, החלק הראשון זאת ליהודה לכבוד נשמת אבי המחבר, והחלק השני אם למסורת לכבוד נשמת אמו היקרה, והחלק השלישי שער הקוטים, והחלק הרביעי שמואלאי מיוסד על פליאות ושאר דרושים... [שקלאוו] תחת ממשלת האדון... סעמען גאורילוויץ זאריץ... לפרט לגוי כל חמדות ישראל לפ"ק [תקנ"ח]. 60 דף. 4° 16:21 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם הסכמות אלו: הסכמת דייני שקלאב ר' חנוך העניך ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש במהר"מ, מיום י"ח מנחם-אב תקנ"ו: הסכמת ר' דוד ב"ר אברהם שהיה אב"ד קאמייע ולע"ע מגיד שיעור בבית-הכנסת הגדולה בוויילנא, מיום כ"ה אדר תקנ"ה: הסכמת ר' מנחם אליעזר ב"ר לוי מוילנא, מיום ב' ניסן תקנ"ה: הסכמת בית-דין סלוצק, ר' חיים ב"ר אריה לייב, ר' פסח אויער בוך ור' אלכסנדר ב"ר אריה לייב, מיום ל"ו למב"י תקנ"ה: הסכמת ר' שלמה זלמן ליפשיץ אב"ד סלוצק, מיום כ"א אייר תקנ"ה: הסכמת ר' יהושע ב"ר אור שרגא אב"ד קאפולי, מיום י"ט שבט תקנ"ה: הסכמת ר' אריה ב"ר ברוך אב"ד טשערקא, בלי תאריך: הסכמת ר' יהודה ב"ר ישראל אב"ד דענענבורג, מיום ט"ו מנחם-אב תקנ"ו: הסכמת ר' זאב וולף ב"ר דוב בער אלטשול, מיום ט"ו אלול תקנ"ו: הסכמת ר' אריה לייב ב"ר אליעזר אב"ד אושאץ, בלי תאריך: הסכמת ר' שמואל ב"ר יצחק קראסלוי, משום כ"ב מנחם תקמ"ז. — אחרי ההסכמות נדפסה רשימת החותמים הנכבדים בקהלות שקלאוו, ווילנא, פאלעצק, וויטעפסק, אשווע, טאילוויץ, ראדעשקעוויץ, קאפין האגין.

81 ספר פארי הלכות... מאת הרב... יחיאל מיכל ב"מ יהודה לייב מקלווריעא על רמב"ם וגפ"ת... נדפס פה ק"ק שקלאוו תחת ממשלת... סעמען גאורילוויץ זאריץ, לפרט למי כל חמדת ישראל לפ"ק [תקנ"ח]. 40 דף. 4° 16:21 ס"מ. (אותיות רש"י). שמות המסכימים כבספרו "דרך המלך" שנדפס שם באותה שנה.

82 ספר משלי עם פירושו... רש"י ז"ל ועם ביאור מהגאון... מו"א ליהו ב"מ' שלמה זלמן ז"ל מק"ק ווילנא... הובא לבית הדפוס ע"י תלמידו... מנחם מענדל בהרב מו" ברוך בענדט ג"י מק"ק האסלאוויטש... פה ק"ק שקלאוו [בדפוס שבתי בן בן ציון, אריה בן מנחם ואברהם בן יעקב סג"ל]. שנת דרך חיים תוכחת מוסר לפ"ק [תקנ"ח]. 61, 15, [1] דף. 4° 21:26 ס"מ. (הפנים באותיות מרובעות-מנוקדות והפירושים באותיות רש"י).

עם הסכמת מורי צדק דק"ק שקלאוו ר' חנוך העניך ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש במהר"מ, מיום ח"י תמוז תקנ"ה. — עם הקדמת המביא לבית-הדפוס. בסוף הספר דברי ר' יעקב ב"ר שלום שכנא "שהיה סופר ונאמן דמדינתנו יצ"ו וכעת בעל מג"י בדפוס חדש דקרי נאמנה שקלאוו יצ"ו". לא נרשם ברשימת פריעדיכערג.

תקנ"ט

83 ברך אברהם... [כולל ספורי מעשיות ומוסר, עם צוואת ר' יהודה החסיד בלשון אשכנז], נאסף ונעתק ע"י ר' אברהם ב"ר יחיאל מיכל שקלאוו תקנ"ט. 32 דף. 8° (אותיות צו"ר). (עפ"י ווינער, קהלת משה, מס' 1657, ולפניו היה טופס בלי שער).

84 ספר עבודת הקדש הנהגות ומוסר לר' חיים יוסף דוד אזולאי. שקלאוו תקנ"ט. (בן-יעקב, אוצר הספרים, בערכו).

85 חלק ראשון מהלכות רב אלפס עם כל הנמצא בספרי האלפסי שנדפסו לפניו...
הוספנו מחדש... חדושי מהר"ם מטיקטין חדושי שארית יוסף... וחדושי בעל תומת ישרים...
וחדושי גדולת מרדכי... וחדושי מהר"ן שפירא... וספר שערי שבועות להגאון רבי יצחק בן...
ו'אובן... מיט בעוויליגונג איינר ריגיאשער קייזערליכר סענזור גידרוקט בייא המשותפים מה'
שבתי במ' בן ציון... ארי' במהור"ר מנחם... אברהם במהור"ר יעקב סגל... בשקלאוו בשנת
זה ספר תולדות אדם לפ"ק [תקנ"ט]. 61, 131 דף; חלק שני. כנ"ל. 174, 25 דף; חלק שלישי.
כנ"ל. [1], 243, 42-33 דף; חלק רביעי. כנ"ל. 256 דף; חלק חמישי. בשנת תק"ס לפ"ק. 376 דף;
חלק שישי. כנ"ל. 57, 10, 20, 45 דף. 2° 26:43 ס"מ. (אותיות מרובעות ורש"י).

עם הסכמת מ"ץ דק"ק שקלאוו ר' חנוך הענוך ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש במוהר"ם, מיום
ר"ח אייר תקנ"ט.

הקולופון בסוף חלק ראשון: "על ידי הפועל ... המסדר אותיות הוצער שמחה זימל ב"ר
יחזקאל יצ"ו מק"ק הוראנא הבירה ולע"ע פה ק"ק שקלאוו, על ידי הפועל... הוצער צבי הירש
במהור"ר ארי' ליב זצ"ל מק"ק שקלאוו, על ידי הפועל... הרוקד יוסף בן... אליעזר זצ"ל מק"ק
הוראנא הבירה ולע"ע פה ק"ק שקלאוו, על ידי הפועל... הוצער הבחור משה בן... יעקב מק"ק הוראנא
הבירה ולע"ע פה ק"ק שקלאוו."

בסוף חלק חמישי דברי המגיה יעקב בן שלום שכנא "שהיה סו"ן [סופר ונאמן] ומדינתנו,
בשער כל חלק דגל המדפיס: אברהם מדפיס.
לא נרשם ברשימת פריעודברג.

תק"ס

הלכות רב אלפס חלק חמישי-שישי. שקלאוו תק"ס. עיין לעיל מס' 85.

86 ספר חמש מגילות עם פרש"י ומנחת שי וספר שירי מנחה... מוגה בדיוק בנקודות
וטעמים... הכל על פי מסורה גדולה ומסורה קטנה וכללי הדקדוק... נדפס בעיר שקלאוו
בשנת תק"ס מיט בעוויליגונג... צענזור צו ריגע על ידי המדפיסים מה' שבתי במ' בן ציון
ומה' אריה במ' מנחם ומה' אברהם במה' יעקב סג"ל... [2], 72 דף. 4° 17:21 ס"מ. (אותיות
מרובעות-מנוקדות ואותיות רש"י).

עם הסכמת ר' חנוך הענוך שיק מרא דאחרא דק"ק שקלאוו, מיום כ' המזן תק"ס. — עם
הקדמת מחבר שיירי מנחת ר' אור שרגא פייבוש ב"ר שלמה זלמן חונה בק"ק דובראווא.
נדפס על נייר כחלחל.

87 ספר עץ חיים שחיבר... מרנא ורבנא חיים ויטאל זללה"ה כפי מה ששמע מרבו
בובהק חרב... יצחק לוריא איש כנזי זללה"ה... כפי אשר נדפס מקדם בק"ק קארץ ועתה
נדפס מחדש... בסידור הגון וראוי... ובתוספת הגה"ה מדויקת... נדפס בשקלאוו מיט
בעוויליגונג... ריגיאשער קייזערליכר סענזור, גידרוקט ביי המשותפים מה' שבתי במ' בן ציון...
ארי' במהור"ר מנחם... אברהם במהור"ר יעקב סג"ל, בשנת תק"ס לפ"ק. 145 דף. 3°
22:31 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם הסכמת מורי צדק דק"ק שקלאוו ר' חנוך ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש במוהר"ם, מיום
ז' אלול תק"ס; ועם הסכמת ר' איש פייבוש ב"ר שלמה זלמן אב"ד דובראווא, מיום ז' אלול תק"ס.
שתי ההסכמות ניתנו לר' יוסף ב"ר יהודה ליב מק"ק ליבאוויץ המביא לבית הדפוס.

אחרי ההסכמות נדפסה "התנצלות המגיהים בשנותם את טעמם לסדר פרקי הספר... ומה ראו
על ככה לשנות את הסדר שמבראשית". שמות המגיהים לא נזכרו.

הקולופון: "ואלה האנשים העומדים על המלאכה... יצחק בלא"א מו' שמואל יצו מסדר אותיות מק"ק שקלאוו, ירוחם פישל בלא"א כה' אכתריאל יצ"ו מסדר אותיות מק"ק שקלאוו, יוסף בלא"א כמיו אליעזר ז"ל עוסק במכבש הדפוס מק"ק הוראדנא ולע"ע בשקלאוו."

על השער דגל המדפיס: אברהם מדפיס.

הטופס שלפני נדפס על נייר כחלחל. — לא נרשם ברשימת פריענדבערג.

88 **צוואות...** מוה"ר יואל במוה"ר אברהם ש מ ר י' אשר הניח אחריו ברכה לבניו...
[שקלאוו לערך תק"ס]. 20 דף. 12°. 10:16 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם הסכמת מורי צדק וקהלתנו [שקלאוו] ר' חנוך הענוך ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש ב"ר מהר"ם, שבה הם אוסרים לתזור ולהדפיס את הספר עד שנת תקס"ה. — עם הקדמה מאת המביא לבית הדפוס אביגדור ב"ר מאיר הכהן.
לא נרשם ברשימת פריענדבערג.

89 **זה ספר הרוקח שחיבר...** ר' אליעזר מגרמיזא... כולל כל עניני מוסר... [שקלאוו לערך תק"ס]. 28 דף. 10:16 ס"מ. (אותיות רש"י).

מסגרת השער היא כמסגרת שער צוואות ר' יואל ב"ר אברהם, שנדפס שם לערך תק"ס, ושער סדר עולם רבא, שנדפס שם תקס"א.
לא נרשם ברשימת פריענדבערג.

90 **זה ספר תולדות אדם על השרטוטין וחכמות הפרצוף...** נחתי את לבי להעתיק חכמת היר וחכמת הפרצוף מ... מוה"ר אליהו משה גאלינו מספר שושנת יעקב... אך אידי דזוטר אירכס אמרתי... לדבק עם ספר הל"ז תקוני תשובה... גם צוואות ר"י חסיד ותקנות קדמוני... [שקלאוו לערך תק"ס]. [12] דף. 12°. 9:14 ס"מ. (אותיות רש"י).

מסגרת השער דומה למסגרת שער צוואות ר' יואל ב"ר אברהם, שנדפס שם לערך תק"ס, ולמסגרת שער סדר עולם רבא, שנדפס שם תקס"א.
לא נרשם ברשימת פריענדבערג.

תקס"א

91 **ספר מרגניתא דברי-מוסר בחרוזים עם לשון אשכנז...** לר' יחיאל מיכל מקאל-וואריע. שקלאוו תקס"א. 12 דף. 12°. 10:16 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות צור). — (ראיתיו בלי שער בגנזי ד"ר י. מהלמן בירושלים). (בז"עקב, אוצר-הספרים בערכו וכן פריעד-בערג בבית עקד ספרים), אבל בספרו "תולדות הדפוס העברי בפולניה" הוא רושם: (תקנ"ו).
נדפס עברית ועברי-טייטש טור מול טור.

92 **ספר סדר עולם רבא...** וכבר נדפס בכמה מקומות... אך כלם מלאים קמשונים... כי נשתבש מאד... עד שבא רבינו... מוה"ר אלי' מוויזנא צוק"ל... והגיה אותו... תעשה עליו ביאור... וכעת הובא לדפוס ע"י תלמידו... מוה"ר מ' מענדל בהר' מוה"ר ב' בענדט נ"י. בשקלאוו בשנת תקס"א לפ"ק. מיט בעוויליגונג... צענזור צו ריגע, ע"י המדפיסים מה' שבתי במ' בן ציון ומה' ארי' במו' מנחם ומוה"ר אברהם במ' יעקב סג"ל... 49 דף. 12°. 10:16 ס"מ. (הפנים באותיות מרובעות והביאור באותיות רש"י).

עם הסכמת מורי צדק דק"ק שקלאוו ר' חנוך הענוך ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש במהר"ם מיום י"א תשרי תקס"א. — עם הקדמת המביא לבית-הדפוס.

בסוף הספר דברי ר' יעקב ב"ר שלום שכנא "בעל מגיה בדפוס דמאן" ור' אליהו ב"ר גבריאל צבי "בעל מגיה".
לא נרשם ברשימת פריענדבערג.

תקס"ב

93 ספר בתים לבריהים ביאור רחב על מאמרי סבי דבי אתונא וביאור על כמה מקראות ומחז"ל... עפ"י הקדמות... מספרי מקובלים ומספרי מחקר... וחיבר זאת... מוהר"ר שבת במוה' אהרן מ"מ דק"ק טשאשינק... נדפס בשקלאוו בדפוס של המשותפים... ארי' ליב במוה' שנייאור פייבוש ומוה' ארי' במוה' מנחם ומוה' אברהם במהו' יעקב הלוי ומוה' שבת במוה' בן ציון, בשנת ועשית בתים לבריהים לפ"ק [תקס"ב]. 57, [1] דף. 40, 17:21 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י).

עם הסכמות מאת מורי צדק דק"ק שקלאוו: ר' חנוך הענן ב"ר שמואל שיק, ר' צבי הירש במהר"מ, ר' יעקב ב"ר ירחמיאל כ"ץ, ר' ברוך במהר"י מיום כ"א אייר תקס"ב.
הטופס שלפני נדפס על נייר כחלחל. — השער מוקף מסגרת של קו כפול.

94 מנחת עומר חידושים על משניות לר' יעקב ב"ר שלום שכנא. [שקלאוו תקס"ב]. (בן-יעקב, אוצר הספרים, בערכו).

לפי דברי המחבר בספרו "עדות ביעקב" שנדפס בסוף ספרו "מנחת יעקב" [שקלאוו תקע"ב, הדפיס את "מנחת עומר" בלי שער בשנת תקס"ב, ובשנת תקע"ב הדפיס את השער לטפסים שנשארו עוד בידו. (ב"י)].

95 ספר צורת הארץ לגבולותיה סביב ותכנית הבית מספר מלכים ומספר יחזקאל ויקרא במקרא הלוי השייך לזה: ושם שכל עם פירש... מוה' אלי' מווי' לנא וצוק"ל... חובא לבית הדפוס ע"י... בניו (ר' יהודה ליב ור' אברהם)... ותלמידו (ר' מנחם מענדל ב"ר ברוך טענדט)... נדפס בשקלאוו על ידי המדפיסים... ארי' ליב במוה' שנייאור פייבוש ושותפו מו' שבת במו' בן ציון ושותפם מוה' ארי' במו' מנחם ומוה' אברהם במו' יעקב סג"ל, בשנת תקס"ב לפ"ק. 40 דף. 16:18 ס"מ. (הפנים באותיות מרובעות-מנוקדות והפירוש באותיות רש"י).

עם הסכמת מורי צדק דק"ק שקלאוו ר' חנוך הענן ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש במהר"מ, בלי תאריך: ועם הקדמת המביאים לדפוס, מיום ב' אלול תקס"א.
הטופס שבידי נדפס על נייר כחלחל. — השער מוקף מסגרת של קו כפול.

תקס"ג

96 אגרת יהודי שקלאוו על יהודי בוכארה, מיום כ"ה כסלו תקס"ג, כתשובה על אגרת יהודי בוכארה מיום ט' סיון תקס"ב, שהועתקה אף היא. שקלאוו תקס"ב. דף אחד. 20. (אותיות רש"י, והמלים המודגשות באותיות מרובעות-מנוקדות).

האגרת חתומה על ידי "אליהו בעל מגיה המתגורר פה ק"ק שקלאוו בבית המדרש של האחים הנגידים... יצחק ואחיו... יוסף בני... הגביר מוהר"ר שרגא פיינול וצלה"ה" — אגרת יהודי בוכארה חתום בידי בנימין ס"ב.

עיון מה שכתבתי בענין זה ב"פריית ספר" שנה י"ח, עמ' 296.

האגרת נדפסה אחרי-כן עיד שבע פעמים: בדובנא בשנת תקס"ג או תקס"ד, בואלקווא תקס"ה; בספר "דרישת ציון" לר' יחזקאל ב"ר יצחק תאומים, פרנקפורט דאדר תקס"ו, דף ד'—ה', ל"ד—ל"ו; בספר "אלוד הדני", פראג תרבי"ד, בסיפ' עמ' 15—23, בעתון "הפסק" כרך א', תרס"א, עמ' 756—759;

בספר „קול מבשר“ לר' שמעון צבי הורוויץ, ירושלים תרפ"ג, עמ' 58—62. — צילום של דפוס שקלאוו, בצירוף תרגום רוסי, נדפס בקובץ „פערעזשיטאיע“, כך ב', 1910, עמ' 276—277. לא נרשם ברשימת פריעדיכערה.

97 ספר מגיני ארץ [שלחן ערוך אורח חיים עם פירוש... מוהר"ר אברהם אבלי טג"ל זצ"ל בעל המחבר מגן אברהם והשני ביאורי... רבינו אליהו החסיד נשמתו עדן מק"ק ווילנא והוא מכתובת יד עצמו הקדושה... ועם ספר באר הגולה... הוגת בהשתדלות רב ובעיון נמרץ... הובא לבית הדפוס ע"י... מוהר"ר יהודה ליב נרו ואחיו... מוהר"ר אברהם נרו בני הגאון המחבר נ"ע ובמצות והוצאות תלמידו... מו' מנחם מענדל בהרב מו' ברוך בענדט... בשקלאוו בדפוס המשותפים... אריה במו' מנחם... אריה ליב במו' שניאור פייבוש... אברהם במו' יעקב סג"ל... שבת במו' בן ציון, לפרט דבר ה' אשר היה אל אליהו לפ"ק [תקס"ג]. [4] 316, [2] דף. 20, 25: 21 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י).

עם הסכמת ר' חנוך הענך ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש במהר"מ, שקלאוו ד' ניסן תקס"ג; ועם הסכמת ר' חיים אב"ד וולאזין, בלי תאריך.
עם הקדמת בני הגאון המביאים לדפוס ועם הקדמת ר' מנחם מענדל המוציא-לאור, ועם הקדמת ר' יעקב ב"ר אברהם מסלאנים, בן-בנו של הגאון מוילנא; ועם הקדמת מסדר הספר ר' ישראל ב"ר שמואל משקלאוו.

בסוף הספר נדפסו דברי המגינים ר' ישראל ב"ר אריה ליב מ"מ דק"ק ארשי ור' ישראל ב"ר שמואל משקלאוו.
הקולופון: „על ידי הפועל... המסדר אותיות ירוחם פישל בהר"ר אכטריאל יצ"ו משקלאוו, ועל ידי הפועל... המסדר אותיות שלמה במהר"ר ישראל נר"ו משקלאוו, ועל ידי הפועל... הדורק יצחק אייזיק במהר"ר דוד זצ"ל משקלאוו, ועל ידי הפועל... הדורק שלום פריד מאן במהר"ר משה יעקב כ"ץ מק"ק טלאטשין ועוסק במלאכת הדפוס בק"ק שקלאוו, ועל ידי הפועל... המסדר אותיות צבי הירש במהר"ר יהודה ליב זצ"ל משקלאוו, ועל ידי הפועל... המסדר אותיות אברהם במהר"ר ישראל נר"ו משקלאוו, על ידי הפועל... הדורק יהודה ליב במו' יעקב משקלאוו.“

98 ספר עבודת עבודה... העתקנו מספר שתי ידות להרב... מנחם די לונזאנו מחלק א' מחלקיו אשר קרא בשם עבודת מקדש והוא עבודת שחרית ומוסף ועבודת מנחה... נדפס בשקלאוו [בדפוס שבת בן בן-ציון, אריה ליב בן שניאור פייבוש, אריה בן מנחם ואברהם בן יעקב סג"ל] לסדר ולפרט מגבעות אשורנו לפ"ק [תקס"ג]. 20 דף. 12, 10: 16 ס"מ. (אותיות מרובעות מנוקדות ואותיות רש"י).

עם הסכמת מורי הוראות דק"ק שקלאוו ר' חנוך הענך ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש במהר"מ, מיום י"ד תמוז תקס"ג. בה נזכר שהספר הובא לבית-הדפוס ע"י ה"בעל מגיה" ר' אליהו ב"ר גבריאל צבי. השער מוקף מסגרת של קו.

99 ספר עולת יצחק ביאור שו"ת הלכות מדרש רבה [ותנחומא] במשנה תורה... אשר חיבור [!]. מוהר"ר יצחק אייזיק בהר"ב... יקותיאל זלמן זללה"ה בעה"מ באר יצחק על תקוני זוהר ופרי יצחק על ס"י שהיה אב"ד בק"ק קאפול' ועתה הוא מ"ץ דק"ק מאהליב... נדפס בשקלאוו... בדפוס המשותפים... ארי' במה' מנחם... ארי' ליב במה' שניאור פייבוש... אברהם במה' יעקב סג"ל... שבת במה' בן ציון נר"ו לפרט כך יכרך ישראל לפ"ק [תקס"ג]. [2] 72 דף. 4, 17: 22 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י).
עם הסכמת מורי צדק דק"ק שקלאוו, ר' חנוך הענך ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש במהר"מ,

מיום י"ג בכסליו תקנ"ז: ועם הסכמת ר' משה ב"ר שלמה זלמן חפץ, מיום ו' מרחשון תקנ"ז.

מדף מ"א ואילך: שאלות ותשובות סתם.

השער מוקף מסגרת של קו כפול.

100 ספר הצבא לבעל המאור [ר' זרחיה ב"ר יצחק הלוי] וביאורי הרמב"ן ז"ל והם שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם... הועתק אות באות מספר תמים דעים וחיברתי... ברייתא דל"ב מדות דר' יוסי הגלילי... ומצאנו ראינו ברייתא זו כתיבת יד מוגהת וצלולה מרבינו... אליהו החסיד ז"ל מוילנא... נדפס בשקלאוו... בדפוס המשותפים... אר"י במוה' מנחם... אר"י ליב במוה' שניאור פייבוש... אברהם במוה' יעקב סג"ל... שבתי במוה' בן ציון... לסדר ולפרט איש על דגלו לצבאתם לפ"ק [תקס"ג]. 12 דף. 4° 18:21 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י).

עם הסכמת מורי-הוראות דק"ק שקלאוו ר' חנוך הענוך ב"ר שמואל שיק, ר' צבי הירש במהר"מ, מיום י"א ניסן תקס"ג. — עם הקדמה קצרה מאת המעתיק והמביא לבית הדפוס אליהו בעל מגיה ב"ר גבריאל צבי ואמו ר' שבתי ב"ר ברוך בענדיט.

מדף ט' ע"ב ואילך: ביאור על הערוגה מהגאון ר' אליהו מוילנא.

השער מוקף מסגרת של קו כפול.

101 ספר שמחת לבב והוא ספר תורת חובת הלבבות עם ביאור חדש אשר פי יקבנו פת לחם... אנכי... חיים אברהם במוהר"ר אר"י ליב כ"ץ זלה"ה מ"מ בק"ק מאהלאב רוסיא סמוך לק"ק שקלאוו. נדפס בשקלאוו... בדפוס המשותפים... אר"י במוה' מנחם... אר"י ליב במוה' שניאור פייבוש... אברהם במוה' יעקב סג"ל, ומוה' שבתי במוה' בן ציון, שנת ואקחה פת לחם וסעדו לבכם לפ"ק [תקס"ג]. 6, 130, 92 דף. 4° 17:21 ס"מ. (הפנים באותיות מרובעות והפירוש באותיות רש"י).

עם הסכמת אלו: הסכמת מורי צדק שקלאוו ר' חנוך הענוך ב"ר שמואל שיק, ר' צבי הירש במהר"מ ור' ברוך במהר"מ, מיום כ"ז סיון תקס"ג: הסכמת ר' משה חפץ אב"ד טשאוס, מיום ו' תמוז תקס"ג: הסכמת בית-דין מאהליב ר' יוסף יונת ב"ר שבתי, ר' יואל במהרי"פ ור' זאב וואלף ב"ר משה, מיום י"א תמוז תקס"ג: הסכמת ר' משה ב"ר שמעון אב"ד אמשיטל, מיום ט' תמוז תקס"ג. — בכל ההסכמות נזכר ר' ברוך הכהן כמביא לבית-הדפוס.

בהודעה מיוחדת מודה המחבר לר' אריה ליב ב"ר הלל הלוי ממאהליב שהעתיק את הספר.

תקס"ד

102 ספר ברוך שאמר והוא חיבור נפלא לרב וגדול אחד מן הראשונים... [ר' שמשון ב"ר אליעזר] מיוסד על הלכות ס"ת תפילין ומוזוה וציורי אותיות... במצות ובהוצאות... מוהר"ר ישכר בער זלה"ה מק"ק מאהליב יצ"ו. נדפס בשקלאוו... בדפוס המשותפים... אר"י במוה' מנחם... אר"י ליב במוה' שניאור פייבוש... אברהם במוה' יעקב סג"ל ומוה' שבתי במוה' בן ציון נרה לפרט ללמד בני יהודה קסת לפ"ק [תקס"ד]. 32 דף. 4° 17:21 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם הסכמת דיני שקלאוו ומאהליב מיום י"ז "לירה טוב מטיב לטובים" תקס"ד, חתומה על ידי: ר' חנוך הענוך ב"ר שמואל שיק, ר' צבי הירש במהר"מ, ר' אהרן ב"ר יקותיאל הלוי — שלשתם משקלאוו; ר' חיים אברהם ב"ר אריה ליב, ר' יואל במהרי"פ, ר' זאב וואלף ב"ר משה — שלשתם ממאהליב. — עם הקדמת המביא לבית-הדפוס ר' שמעון זימל ב"ר נתן נטע חפץ. — עם הקדמה מאת המחבר המספר על עצמו: „אבי ואמי ז"ל הביאוני אותי ואת אחייתי ממדינת זאקסין ארץ מולדתי לקהילת פראג ושם הלכו קולם לעולמן ונשארחי לבדי יתום בן ח"י."

בסוף הספר פירוש על תמונת אותיות הא"ב לבעל ספר האשכול.
בסוף הספר התנצלות המגיה ר' ישראל ב"ר אריה ליב מ"מ דק"ק אורשני.
מקצת מהספר נדפס לפני כן בדובנא תקנ"ו, וכאן בפעם הראשונה בשלמותו עפ"י כ"י.
פריעדבערג רושם בטעות: תקמ"ד, וגם הוצאה משנת תק"פ שאינה קיימת.

103 ספר **גביעי גביע הכסף** שחיבר אחד מתלמידי אדמו"ר הגאון החסיד צוק"ל מוילנא [ר' בנימין ריבלין, וכולל באורים במקרא ובש"ס]... נדפס בשקלאוו... בדפוס המשותפים... אר"י במו' מנחם... אר"י ליב במו' שנייאור פייבוש... אברהם במו' סג"ל ומו' שבת במו' בן ציון, בשנת תקס"ד לפ"ק, 34 דף, 12° 10:16 ס"מ. (אותיות רש"י).

הטופס שלפני נדפס על נייר כחלחל.

לא נרשם ברשימת פריעדבערג.

104 **המצאה חדשה** מדבר שין... שלא להחליף שין ימין בשין שמאל... [מאת ר' משה ב"ר יהודה פיזא] אספתי מכמה מחברים והוספתי המראה מקומות, ובסופו הוספתי חכמת הדקדוק בקצרה אני המלמד לנערי בני ישראל נפתלי הערץ בן... אברהם זצ"ל חתן... מוהר"ר בנימין ז"ל מק"ק דריבין. נדפס בשקלאוו, בשנת יגיד לך ימין ושמאל לפ"ק [תקס"ד]. [6] דף, 10:17 ס"מ. (אותיות מרובעות מנוקדות ואותיות רש"י).

שני הדפים האחרונים כוללים: שפתי דעת, חכמת הדקדוק בקצרה.

לא נרשם ברשימת פריעדבערג.

105 ספר **זכר רב** יזכור ימות עולם ושורש דבר נמצא בלשונינו הקדוש חברו... מוהר"ר בנימין מוספיא בעל מוסף הערוך... הביאו לבית הדפוס עם ההעתקה [לאשכנזית צחה] ומראה מקומות והמפתחות על פי א"ב... מוהר"ר נפתלי הערץ בן... אברהם ז"ל מבוחאוו ישן יצ"ו. נדפס בשקלאוו, בשנת **זכר רב טובך יביעו** לפ"ק [תקס"ד]. [4] דפים, 86 עמ' [11] דף, 12° 10:16 ס"מ. (אותיות מרובעות מנוקדות ובלתי מנוקדות ואותיות רש"י).

עם הסכמה חתומה ע"י מורי-הוראות בשקלאוו ר' חנוך הענוך ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש במהר"מ, וע"י ר' יואל ב"ר משלם פייזש מ"מ ומ"צ דק"ק טאלאטשין, מיום כ"ו אב תקס"ד. — עם הקדמה ארוכה מאת המעתיק והמביא לבית-הדפוס.

בסוף הספר נדפס קול-קורא מאת הג"ל לחתום על שבועין שיש בדעתו להדפיס:

„אחי! הן רבים אשר אתנו בכל עיר ועיר השוקדים על דלתות השלמות, וגם בעירות הקטנים, אמנם המניעה הגדולה העדר הספרים והעדר הידיעה מהשלמות, כי אין איש מעיר אותם, ע"כ עלה ברעיוני לקבץ חתימי' להדפי' בכל שבוע ושבוע חדושי' הגעשים, על פני האדמה הן מהעתק ספורי העתים מהאמבורג פעטרבורג בלזין הדברים היותר הכרחי' וחדושים מספרי החכמה, והנה הסוחר יקרא עיניו המלחמות והמסחר, ואהבי החכמה יקראו מעיני החכמות ושאר חדושים, וכל איש אשר יהיה לו איזה חדוש נכון, יודיעני, וממני יודע כל עיר ועיר אשר אנחנו חוסים בצל הקיסר יר"ה ומוה יתפרס באומתנו חכמת הדקדוק מלשונות שונות וחשבון ומדידה ומכתב הארץ וחכמת הטבע ושאר עניני ומי שירצ' לשלוח חתימי' ישלח לק"ק שקלאוו על אדעש תלמידי הנגיד מ' חיים במהר"ץ וכשיתקבצו החתימות או אודיע אל נכון כל ענינים השייכי' לזה, נאום נפתלי הערץ במו"ה אברהם זצ"ל."

106 **מסכת אבות עם פרש"י ופי' הגאון...** רבינו אליהו החסיד ג"ע וגם מסכתות קטנות הלא המה. מסכת אבות דרבי נתן ומסכת סופרים ומסכת שמחות ומסכת כלה ומסכת דרך ארץ רבא ודרך ארץ זוטא ופרק השלום... ועד עתה היו בקרן זויות מונחים... מרוב השגיאות והטעויות... עד שבא... רבינו אליהו החסיד ג"ע והגיה אותם מאופל השיבושים... הובא לבית

הדפוס ע"י... מוהר"ר יהודא ליב נר"ו ואחיו... מוהר"ר אברהם נר"ו בני הגאון המחבר נ"ע ובמצות והוצאות תלמידיו... מוה' מנחם מענדל בהרב... ברוך בענדט נרו: נדפס בשקלאוו תחת ממשלת אדונינו הקיסר... אלכסנדר פאולאוויץ... בדפוס המשותפים... אריה במוה' מנחם... אריה ליב במוהר"ר שניאור פייבוש... אברהם במוה' יעקב סג"ל ומוה' שבתי במוהר"ר בן ציון... לסדר ולפרט תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ לפ"ק [תקס"ד]. 82 דף. 4°.

17:21 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י).

עם הסכמת מורי הוראות דק"ק שקלאוו ר' חנוך הענוך ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש במוהר"מ מיוב א' דר"ח מרחשון תקס"ד. — עם הקדמת המביא לבית-הדפוס.

הקולופון: „על ידי הפועל... המסדר אותיות ירוחם פישל בהר"ר אכתריאל יצ"ו משקלאוו ועל ידי הפועל... המסדר אותיות שלמה במוהר"ר ישראל נר"ו משקלאוו, ועל ידי הפועל המסדר אותיות אברהם במוהר"ר ישראל נר"ו משקלאוו, על ידי הפועל... הדורקר יצחק אייזיק במוהר"ר דוד יצ"ל משקלאוו, ועל ידי הפועל... הדורקר מנחם מן במוהר"ר משה יצ"ל משקלאוו, ועל ידי הפועל... הדורקר שלום פריד מאן במוהר"ר משה יעקב כ"ץ ז"ל מק"ק טלאטשין ועוסק במלאכת הדפוס בק"ק שקלאוו. פריעדבערג רושם בטעות: תק"ס.

107 ספר סמיכת כהן והוא אורחת חיים תוכחת מוסר... אשר חיבר... מוהר"ר אליעזר במוהר"ר יעקב כ"ץ זלה"ה שהיה אב"ד ור"מ דק"ק באריסווי, וסמך... דבריו על פרקי אבות [עם הפנים]... נדפס בשקלאוו בדפוס... ארי' ליב בהמנוח... שניאור פייבוש זלה"ה, בשנת תקס"ד לפ"ק. [59] דף. 8° 11:17 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י). (ראיתו בגנזי ד"ר י. מהלמן בירושלים).

עם הקדמה מאת כן המחבר, מנחם נחום בן אליעזר.

108 קול שועת בת יהודה והוא מליצה ישרה עבור עם יהודה להסיר ממנו תלונות העמים חובר בלשון רוסיא מאת... יהודא ליב במו' נח ז"ל מלעטיטשוב ונדפס בעיר מלוכה פעטרס בארג ברשיון מקום הממשלה לשם האדון יועץ חרשים בענינים שבתוך המדינה גראף וויקטאר פאולאוויטש קאטשוביץ, וכעת נעתק ע"י המחבר עצמו ללשון עברי, ונדפס בשקלאוו. [בדפוס המשותפים] שנת תקס"ד לפ"ק. [3] דפים. 36 עמ'. 12° 10:17 ס"מ. (אותיות רש"י). מוקדש „לכבוד השר היועץ הנגיד המפורסם דובר טוב לעמו שמו נודע בשער בת רבים מוהר"ר נתן נטע נ"י".

נדפס שנית בקבץ „העבר".

פריעדבערג רושם בטעות: קול שועת.

109 קצור ספר עברונות. שקלאוו תקס"ד. (פריעדבערג, בית עקד ספרים, בערכו).

תקס"ה

110 אבל כרמים הספד על ר' חנוך הענוך שיק ראב"ד דק"ק שקלאוו, מאת ר' יהודה ליב בן הרב מק"ק אורשא. שקלאוו [תקס"ט או תק"ע]. 4°.

פריעדבערג, בית עקד ספרים, בערכו, רושם: תקס"ה, וזה מן-הנמנע, כי הנספד נפטר בחדש אייר תקס"ט. (עיין דברי מיכל רבינוביץ ב"קבץ על יד" סדרה חדשה, ספר א, ירושלים תרצ"ו, עמ' קס"ג).

תקס"ו

111 לקוטי אמרים חלק ראשון הנקרא בשם ספר של בינונים מלוקט מפי סופרים קדושי עליון נ"י מיוסד על פסוק. כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיו ובבלבך לעשותו, לבאר היטב

איך הוא קרוב מאוד בדרך ארוכה וקצרה... [מאת ר' שניאור זלמן ב"ר ברוך] ועתה ניתוסף בו אגרת התשובה מהרב הגאון המחבר... נדפס בשקלאב, בדפוס השותפים... ברוך במ' אליהו... יצחק במהו' שמואל, ברשיון הצענזור דווילנא, בשנת כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיד ולבבך לעשותן לפ"ק [תקס"ו], 95, [1], 20 דף. 8° 10:16 ס"מ. (אותיות מרובעות).

עם הסכמות אלו: הסכמת ר' משולם זוסיל מאניפאלי, בלי תאריך; הסכמת ר' יהודה לייב הכהן, בלי תאריך; הסכמת ר' ברוך ב"ר יהודה מ"מ מק"ק שקלאו, ר' משה ב"ר ישראל מ"ץ דק"ק קאפוט, ר' צבי הירש ב"ר יעקב מ"ץ דק"ק סמאליאן.

בסוף הספר (לפני אגרת התשובה) נדפס קולופון זה: „על ידי הפועל... המסדר אותיות אר"י לייב במו' דניאל כ"ץ מק"ק שקלאב, ועל ידי הפועל... המסדר אותיות נחום במו' שמואל... מק"ק שקלאב, על ידי הפועל... העוסק במכבש הדפוס משה במו' יצחק זצ"ל מק"ק שקלאב, ועל ידי הפועל... העוסק במכבש הדפוס יצחק אייזיק במו' דוד מק"ק שקלאב, ועל ידי הפועל... העוסק במכבש הדפוס בנימין במו' שמריהו מק"ק שקלאב, ועל ידי הפועל... המסדר אותיות החתן יצחק במו' זאב מק"ק יאנוויץ ולצ"ע עוסק בדפוס בק"ק שקלאב.

בסוף אגרת התשובה נדפס קולופון זה: „על ידי המסדר אותיות אהרן במהור"ר יעקב זצ"ל מק"ק דובראווא, על ידי הפועל העוסק במכבש הדפוס משה במו' יצחק זצ"ל מק"ק שקלאב, ועל ידי הפול [צ"ל הפועל] העוסק במכבש הדפוס בנימין במו' שמריהו מק"ק שקלאב, ועל ידי הפועל המסדר אותיות יצחק במו' זאב זצ"ל.

הטופס שלפני נדפס על נייר כחלחל.

מהספר הזה יש שני מיני טפסים. (עיון: י. ריבקינד, בקריית-דפוס ב"ספר היוכל לכבוד פרופיסור אלכסנדר מארכס", ניו-יורק תש"ג, עמ' 37).

112 מדרש פסיקתא רבתי דרב כהנא... נדפס בשקלאו, תחת ממשלת אדונינו הקיסר... אליכסנדר פאולוויץ... ברשיון הצענזור אשר באקדמיא דווילנא, בדפוס המשותפים... ברוך במו' אליהו... ומהו' יצחק במהור"ר שמואל, בשנת תקס"ו, [1], 64 דף. 4° 16:20 ס"מ. (אותיות רש"י).

נמצאים שני מיני טפסים, שבהם שונה סידור השער וההסכמות שמעבר לו: בטופס אחד נדפסו המלים „תחת ממשלת" וכו' באותיות מרובעות, ובפנים השער כתוב: „לא הובא ביחה בדפוס זולתי פ"א", ובטופס השני נדפסו המלים „תחת ממשלת" וכו' באותיות רש"י, ובפנים השער כתוב אל נכון: „לא הובא ביחה הדפוס זולתי פ"א", וזולת זאת אין ביניהם שום הבדל. — שני הטפסים שלפני נדפסו על נייר כחלחל.

עם הסכמה מאת ר' חנוך הענך ב"ר שמואל שיק מ"ץ שקלאו וכנו חורגו ר' יעקב ב"ר יצחק אייזיק ליפשיץ אב"ד ארשא, בלי תאריך; עם הסכמת ר' צבי הירש במהר"מ מ"ץ שקלאו, מיום ז' שבט תקס"ו; ועם הסכמת ר' ברוך ב"ר יהודה מ"מ שקלאו, מיום ח' שבט תקס"ו. פריעדבערג רושם בטעות: תקס"ז.

תקס"ח

113 דברי הימים של משה רבינו. שקלאו [תקס"ח]. (פריעדבערג, בית עקד ספרים, בערכו).

תקס"ט

114 ספר בית הלוי ותורת הבית והוא חיבור... על מסכת קינים [עם הפנים]... ולשני ענפים נחלק... וענף א' נקרא בית הלוי ובו יבואר דברים הפשוטים למבינים בעקרי המשני... ענף השני נקרא תורת הבית ובו יבואר חידושים... אשר און... וחיבר הרב מוה' משה

אלעזר בהמנוח... מוהר"ר שמואל זנוויל הלוי זצלה"ה אב"ד ור"מ דק"ק קופישאק ואגפיה... ברשיון הצענוזר דאקדמיה דווילנא. כמו בידהינפורט. [שקלאו תקס"ט]. 2, 38 דף. 4. 17:21 ס"מ. (הפנים באותיות מרובעות והפירושים באותיות רש"י).

ובטופס שנמצא בידו ר"י. מהלמן בירושלים חסרות בשער המלים. ברשיון הצענוזר באקדמיה דווילנא, ובמקום "בדהינפורט" כתוב בו "בדהינפרט". וזולת זאת אין ביניהם כל הבדל. עם הסכמת מורי-הוראות דק"ק שקלאו ר' ברוך ב"ר יהודה ור' אהרן ב"ר יקותיאל סג"ל, מיום ט"ו מנחם אב תקס"ח: ועם הסכמת ר' יחיאל מיכל ב"ר יצחק ראב"ד דק"ק פאלצק, מיום ד' תמוז תקס"ח.

115 ברית יצחק למודים בליל שמיני שלפני המילה. שקלאו תקס"ט. 4. (פריעד-בערג, בית עקד ספרים, בערכו).

תק"ע

116 ספר תוספות בכורים פירש על תוספתא שחברתי אני... אחד מילידי ק"ק טשאווס מנחם [נחום ב"ר יהודה ליב]... על ארבעה חלקי התוספתא מועד נשים נזיקין קדשים. וזה אשר יצא ראשונה על סדר מועד [עם הפנים]. ברשיון הצענוזר אשר באקדמיה דווילנא. שקלאו בדפוס המשותפים... צבי הירש במו' מאיר... יצחק במו' שמואל זנוויל סג"ל... יצחק במו' שמואל זצ"ל, לסדר ולפרט ועתה הנה הבאתי את ראשית [תקס"ט]. [3], 80 דף. 2. 21:35 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י).

עם הסכמות אלו: הסכמת ר' משה ב"ר שלמה זלמן חפץ אב"ד טשאווס, מיום י' מרחשוון תקס"ה: הסכמת ר' ישראל במהרי"ל ממינסק, מיום ז' מנחם אב תקס"ג; הסכמת ר' מיכאל ב"ר ישראל אב"ד דווארץ, ניתנה במינסק ביום ז' מנחם אב תקס"ג; הסכמת ר' יהושע ב"ר צבי הירש צייטלש משקלאב, ניתנה בחצר אוסטיו סמוך לק"ק טשערקאב במדינת רוס' לבן, ביום י"ד טבת תקנ"ז; הסכמת ר' ברוך ב"ר יהודה מ"מ בשקלאב ור' אהרן ב"ר יקותיאל סג"ל מ"ץ בשקלאב, מיום ב' ניסן תקס"ט. — עם שתי הקדמות מאת המחבר.

117 אגרת הכולל. [שקלאו תק"ע. [4] דפים. 4. 18:22 ס"מ. (אותיות רש"י). אגרת תלמידי הגר"א שעלו לא"י בשנות תקס"ח-תק"ע. האגרת נכתבה בצפת ביום י' אדר שני תק"ע, ונמסרה בידו השליח ר' ישראל ב"ר שמואל משקלוב, שהביא אותה לדפוס בשקלאו באותה שנה. האגרת התומה בידו ר' חיים ב"ר טוביה ב"ץ מווילנא, ר' סעדי' ב"ר נתן נטע מווילנא, ר' מנחם מענדל ב"ר ברוך בענדט, ר' יצחק אייזיק מ"מ דק"ק ווראנוועה, ר' צבי ב"ר זאב וואלף טריווס מווילנא, ר' יוסף ב"ר קלונימוס מסלוצק, ר' יהושע העשיל ב"ר מאיר, ר' הילל בקאווע מ"מ דק"ק ראצק, ר' שאול ב"ר שמעון משערהיי, ר' משה ב"ר מאיר מנשוועה, ר' ירמיה ב"ר מאיר מווילנא. — הדף האחרון כולל אגרת פרטית של ר' חיים ב"ר טוביה ב"ץ, נכתבה בצפת ביום ערב ראש חדש ניסן תק"ע. האגרת נדפסה מחדש על ידי עם מבוא והערות בירחון "סיני" כרך ה', עמ' נ"ב-ס"ה, ובספרי "אגרות ארץ ישראל", תל-אביב תש"ג, עמ' 324-341.

תקע"א

118 סדר קריאת שמע על מטתו עם מזמורים לטהר מחשבות האדם מהרהורים רעים, גם הוידוי הגדול... [עם תרגום עברי-טייטש]. ברשיון הצענוזר דאקדמיה דווילנא. נדפס כש"נ בוויין [בשקלאו, בדפוס יצחק בן שמואל], בשנת תקע"א לפ"ק. [16] דף. 8. 10:17 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות ואותיות צו"ר).

בסוף הספר נדפס: "הם הק"ש נמצאים לקנות אצל... [אנ'יה] במוהר"ר שמואל זצ"ל." הטופס שבידי נדפס על נייר כחלחל. — לא נרשם ברשימת פריעזבערג.

תקע"ב

119 ספר אבן תקומה... [מוסר השכל בדרך מליצה עם פירוש] ונעם המליצה האומר לגולגולת השכל ולבהירות הנפש ולבינת הצורה איכה הלבנה לאבן והצורה לחומר, ולמה ירש האמה את הגבירה, קראתי אבן יקרה ומלאתי מאבני שוהם, מוסבות בתורני ודרוש... קראתי מליאת אבן... [מאת] אברהם באדמ"ו מזהרא"ל ליכטשטיין עבודת הקודש בכתף ישא בק"ק הלבנאק... נדפס באמשטרדם [באמת בשקלאוו, בדפוס מרדכי בן שמואל הורוויץ סג"ל], בשנת תקע"ב לפ"ק. 9. [7] דף. 12. 10:17 ס"מ. אותיות מרובעות מנוקדות).

ד הדפים האחרונים כוללים תרי"ג מצוות בסדר הש"ך.

בסוף הספר מרמז המחבר למקום הדפוס: "ויהן העיר ועינו פנה, מקום הדפוס ובית אכסני אשר שם חנה, ברובה את שקלאוו...".
יש טפסים שבהם נקרא הספר בשם: אור האבן (עין ווינער, קהלת משה, מס' 410).

120 ספר הזהר... כפי אשר נדפס באמשטרדם דף על דף [בהשמטת הפסק של הר"י לאטש ובהשמטת השמות בפרשת תצא דף רפ"ב]... ברשיון הצענזור אשר בקאדעמיה דווילנא. שקלאוו, בדפוס יצחק בן שמואל, תקע"ב—תקע"ה. חלק ראשון. ספר בראשית. 252 דף [רנ"א דף, אבל דף ט"ו פעמיים]; חלק שני שמות. בשנת אמת מארץ תצמח וצדק משמים [נשקף לפ"ק [תקע"ב]. 278 דף; חלק שלישי ספר ויקרא [במדבר דברים]. 299 דף. 8. 13:21 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם הסכמה מיום כ"א תמוז תקע"ב, חתומה בידי: ישראל ב"ר יהודה ליב ממינסק, משה ב"ר ישראל מ"צ קאפוטס, ברוך ב"ר יהודה מ"מ שקלאוו, אהרן ב"ר יקותיאל מ"מ ומ"צ שקלאוו.

121 ספר חוסן ישועות על פרקי אבות... אשר חיבר הרב... מוה' עזרא בהרב... יקותיאל זוסמן שהוא לע"ע מ"מ ומ"ץ בק"ק לופלאוו מעה"נ דק"ק מאהליב גובערני במדינת רוס... [שקלאוו, בדפוס מרדכי ב"ר שמואל סג"ל הורוויץ]. בשנת יבא מבשר טוב [תקע"ב]. [2], 42 דף. 4. 16:21 ס"מ. (אותיות מרובעות).

וינער (קהלת משה מס' 3979) רושם טופס שבו הפרט "זה מבשר טוב" (תקע"א).

עם הסכמת ר' ישראל ב"ר יהודה ליב אב"ד מינסק, מיום י"ז כסלו תקס"ג, וכן מזכיר המחבר שמותיהם של מסכימים אחרים ואינו מדפיס את נוסח הסכמותיהם, ואלה הם: ר' מיכאל ב"ר ישראל אב"ד דחאהק; ר' משה ב"ר שמעון ליפשיץ אב"ד אמסטישלב; ר' יהודה ב"ר אליעזר חונה פה מוש חדש; ר' נפתלי מטאמקוויץ; ר' יהודה ב"ר יוסף מ"מ ומ"צ אורשי; ר' חנוך הענן שיק מ"צ שקלאוו; ר' ברוך ב"ר יהודה מ"מ שקלאוו; ר' אהרן ב"ר יקותיאל מ"צ משקלאוו; ר' שמואל ב"ר ירוחם מרובעוויץ מ"צ דק"ק מאהליב; ר' יואל ווערמול ד"צ דק"ק מאהליב; ר' זאב ב"ר משה ד"צ מאהליב. בטופס שהיה לפני ווינער נאמר (בהקדמה?): "ויקובע אני ברכה לאהובי מחותני התורני איש נכבד אשר ערך לפני שולחן וכסא ומנורה כל הימים אשר נתעכתי לישב בבית הדפוס, כבוד מוהר"ר שמואל סג"ל הורוויץ מק"ק שקלאוו... ובפרט בתו שהיא כלה".
לא נרשם ברשימת פריעדיברג.

122 ספר מדרש רבה על ספר בראשית עם כל המפרשים שנדפסו מקדמת דנא ואלה שמותם... מתנות כהונה... ידי משה. וקצור יפה תואר, כאשר היה בדפוס פרנקפורט דאדרא. ומשנת רבי אליעזר ופירש זרע אברהם... ברשיון הצענזור אשר באקדעמיה דווילנא. בשקלאוו, בדפוס... מרדכי במוהר"ר שמואל הלוי הורוויץ, בשנת ל' אני השיעני כ"י פקודין דרשתי [תקע"ב]. [2], 121 דף; [כנ"ל]. על ספר שמות. נדפס בדפוס חדש פה ק"ק שקלאוו [ושם המדפיס

לא נזכר] בשנת לך אני הושיעני כי פקודיך דרשתי לפ"ק [תקע"ד]. 38 דף. על ספר ויקרא. בלי שער. 2—38 דף. על ספר במדבר [ודברים וחמש מגילות]. 96, 37, 15, 44, 33 דף. 2°.

34: 21 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י).

עם הסכמה מיום כ"ט אדר תקע"ב, חתומה על ידי ר' ישראל ב"ר לייב מירקס אב"ד מינסק, ר' משה ב"ר ישראל אב"ד קאפוסט, ר' צבי הירש ב"ר יעקב אב"ד סמילאן. "ויתר ההסכמות מגאוני ארץ יובאו בחלקים האחרונים" [ולא באו].

בסוף ספר שמות נדפס קולופון זה: "על ידי... המסדר האותיות שלמה יצחק במהור"ר ראובן יצ"ו מק"ק שקלאוו, על ידי... המסדר אותיות יעקב ראובן בן... הליל זצ"ל מק"ק שקלאוו, על ידי... המסדר אותיות יצחק אייזיק בן... ראובן יצ"ו מק"ק שקלאוו, על ידי העוסק... במכש הדפוס מאיר במוה"ר יוסף ז"ל מק"ק הראדאק ולעז"ע בק"ק שקלאוו, על ידי העוסק... במכש הדפוס ניסן בן... מנחם נחום יצ"ו מק"ק שקלאוו, על ידי העוסק... במכש הדפוס ישראל יוסף במוה"ר מאיר יצ"ו מק"ק הראדאק ולעז"ע בק"ק שקלאוו, על ידי העוסק... במכש הדפוס... יוסף במוה"ר נתחום מק"ק הארקי ולעז"ע בק"ק שקלאוו."

פריעדבערג רושם בטעות: תקע"ד, וכנראה לא ראה חלק ראשון.

123. **מדרש תנחומא** הנקרא ילמדנו על חמשה חומשי תורה... ועתה ניתוסף עליו פי' קטן הכמות ורב האיות על כל המלות זרות... ופי' קצר להבנת הענין וגם מראה מקומות מהפסוקים... בשקלאוו, ברשיון הצענזור דאקדמאי דווילנא... בדפוס אשר הוקם ע"י... מרדכי במוה"ר שמואל הורוויץ סג"ל, בשנת תקע"ב לפ"ק. [חלק א': בראשית שמות]. [1], 158 דף; [חלק ב': ויקרא דברים]. [1], 182, [4] דף. 8° 18: 11 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י). מעבר לשער ח"א הסכמה שניתנה בשקלאוו ביום כ"ה כסליו תקע"ב, וחתומה על ידי ר' ברוך ב"ר יהודה מ"מ משקלאוו, ר' אהרן ב"ר יקותיאל הלוי מ"צ משקלאוו ור' משה ב"ר ישראל מ"צ דקאפוסט. ויש טפסים מחלק ראשון שבהם השער דומה בכל לני"ל, אלא שבמקום "הצענזור" כתוב בהם "הצענו" ומעבר לשער נשמטה ההסכמה, וגם בפנים שונה סיפור הפירוש שבשולי הגליונות. פריעדבערג רושם בטעות: תקס"ב.

124. **תלמוד ירושלמי** מן סדר מועד עם פירוש קרבן העדה ותוספות המכונים שירי קרבן מהרב... מהור"ר דוד... אב"ד דק"ק דעסא... בהרב... נפתלי הירש... ברשיון הצענזור אשר באקדמאי דווילנא. בשקלאוו, בדפוס... מרדכי במוה"ר שמואל הלוי הורוויץ, לפרט כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים לפ"ק [תקע"ב]. [1], 81, 35, 22, 30, 29, 10, 9 דף. 2° 35: 22 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י).

תקע"ג

125. **ספר מנחת יעקב** הוסד על התרי"ג מצות להרמב"ם... [ממני] יעקב סופר ונאמן והמדינה ממאחליב יצ"ו בהמנוח... שלום שכנא ז"ל. ובו יבואר השגת הרמב"ן והסמ"ג ותוספת ביצות מהסמ"ק... וענפי המצות להחרדי' וגם ביאור על הרמב"ם בה' ב"א בוסחות [צ"ל: בוסחות] המקלקלות עם לוח הימי' והתקופות ועוד תיקוני' בד' חלקי הרמב"ם בפני' דפוס בארדיטשוב. לפרט ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל [תקע"ג]. [שקלאוו, בדפוס מרדכי בן שמואל סג"ל הורוויץ]. [8] דף. 8° 17: 10 ס"מ. (אותיות רש"י).

בן-יעקב, ובעקבותיו פריעדבערג, רושמים בטעות: תקע"ב.

לפי בן-יעקב נדפס בסופו עדות ביעקב חידושים על ש"ס, ובטופס שלפני ליתא.

תקע"ד

126 **אגרת הקודש** מאדמו"ר נ"ע אשר כתב בכ"י הקדושה... ומחמת שבכמ' מקומות הציב לו ציונים בס' לקוטי אמרים... ומה גם בשביל דבר שנתחד' בו קוטרס [8] אחרון על איזה פרקים לכן הדפסנו ג"כ הספ' לקוטי אמרים עם אגרת התשובה, כל אלה חוברו יחדיו... [על ידי] מרנא ורבנא-שניאור זלמן [ב"ר ברוך] נבג"מ. לפרט צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל [תקע"ד]. נדפס בשקלאוו... ברשיון הצענזור אשר באקדעמיא דווילנא. [2], 92 דף. [שני הדפים] האחרונים מסומנים בטעות: פה עט. 8°. 10:16 ס"מ. (אותיות מרובעות).

מדרש רבה שמות-דברים. שקלאוו תקע"ד. עיין לעיל מס' 122.

127 **מחזור** תפלת שלש רגלים [וגם ראש השנה ויום כפור] כמנהג פולין רייסין ליטא פיהם מעהרין... וגם הפירוש בלשון אשכנז... דיזש מחזור האבן מיר טון דרוקן נייא. אלש דורך אויז מיט טייטש פירוש דר בייא... ברשיון הצענזור אשר באקדעמיא דווילנא. בשקלאוו. בדפוס... מרדכי במו' שמואל הורוויץ סג"ל, בשנת וידבר משה את מועדי יי' אל בני ישראל לפ"ק [תקע"ד]. 17—20, 117, 178, [18] דף. 4°. 17:20 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות ואותיות צו"ר).

לא נרשם ברשימת פריעברג.

128 **שיר ותפלה** לאל גורא עלילתה על נצחון המלחמה, אשר שרו ילדי העברים, בהצלחת אדונינו מלכנו הקיסר האדיר אלכסנדר הראשון באשר חנן ה' אלהינו לראות בשונאינו בבריתת אויבינו מארצנו, כן נזכה לראות בנחמות במהרה בימינו, וזאת כתבנו לזכרון לדורות הבאים אחרינו. לפרט **אלכסנדר תצמיה קרנו ע"ד** [תקע"ד] פה תגל נפשינו, בדפוס אשר בעירינו שקלאב. [בדפוס מרדכי הלוי הורוויץ]. [12] דף. 12°. (אותיות מרובעות-מנוקדות). (ראיתיו בגנזי מר שלמה שוקן בירושלים).

מעבר לשער וגם בדף [8] נדפס דגל המדפיס.

בראשי התרומים של השיר האחרון שם המחבר מיכאל אייזנשטאט.

בסוף הספר איסור על הדפסת הספר מחדש, ניתן כיום כ"ב סיון תקע"ד, חתום ע"י ברוך ב"ר יהודה ור' אהרן ב"ר יקותיאל. בה נזכר שם המדפיס.

אצל פריעברג בטעות: שיר תפלה.

129 **שולחן ערוך** אורח חיים של... מרנא ורבנא ה' שניאור זלמן [ב"ר ברוך] נבג"מ... נדפס בשקלאוו. ברשיון הצענזור אשר באקדעמיא דווילנא... לפרט וידבר אלי זה השולחן אשר לפני ה' לפ"ק [תקע"ד]. [3], 247 דף. 8°. 11:18 ס"מ. (אותיות מרובעות ורש"י). (ראיתיו בגנזי ד"ר י. מהלמן בירושלים).

עם הקדמת בני המחבר המביאים לדפוס ר' דוב בער, ר' חיים אברהם ור' משה.

מקצת מהקונטרסים בטופס שלפני נדפסו על נייר כחלחל.

לא נרשם ברשימת פריעברג.

תקע"ה

ספר הזהר, חלק שלישי, שקלאוו תקע"ה. עיין לעיל מס' 120.

130 **כתנות אור** הוא ספר עין יעקב... [מאת ר'] יעקב ב"ר שלמה ו' חביב ... עם כל פרש"י... הוספנו בו גם חידושי אגדת ירושלמי... ברשיון הצנזור אשר באקדמיא דווילנא... בדפוס... עזריאל זעליג במחזור יעקב ז"ל. בשקלאוו בשנת תקע"ה. חלק ראשון

[זרעים מועד]. [1], 228 דף; חלק שני [נשים ואגדות הירושלמי זרעים-מועד]. כנ"ל. 130 דף.
8°. 11:19 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י).

עם הסכמה מיום כ' אדר א' תקע"ה, חתומה בידי ר' ברוך ב"ר יהודה מ"מ שקלאוו, ר' אהרן
ב"ר יקותיאל מ"צ שקלאוו, ור' זאב ב"ר שאול ד"צ הארקי.
בדאי נדפס גם חלק שלישי שלא היה לפני.
לא נרשם ברשימת פריעזבערג.

131 סדר קינות לתשעה באב כמנהג פולין ליטא ורייסין... במצות... מהו' נחמן
במו' מאיר זלה"ה לאחמן מגזע צייטלעס. בדפוס... עזריאל זעליג במהו' יעקב זלה"ה, נדפס
בשקלאוו בשנת תקע"ה לפ"ק. [40] דף. 8°. 10:17 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות, אותיות
רש"י ואותיות צו"ר).

עם הדינים בעבר-טייטש באותיות צו"ר.
לא נרשם ברשימת פריעזבערג.

132 שבט יהודה חיברו החכם הרופא שלמה בן וירגא זלה"ה יסופר בו צרות רעות
ורבות שעברו על ישראל בארצות העמים... וזה האחרון הכביד הרעה הגדולה נהייתה מלכות
פולניא שנת ת"ח ות"ט... ואידי דוטר אירכס ולא נמצא אחד בעיר ושנים במשפחה לכן נדבה
רוחו של... עזריאל זעליג במהור"ר יעקב זצ"ל מק"ק שקלאוו. כמו ווין. [נדפס בשקלאוו
בבית-דפוסו של הנ"ל] ברשיון הצנזור אשר באקדמיא דווילנא, בשנת תקע"ה לפ"ק. [58] דף.
8°. 10:17 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י).

חמישה העמודים האחרונים כוללים: זה סיפור מה שאירע בשנת ת"ח ות"ט.
הטופס שבידי נדפס רובו על נייר כחלחל.

תקע"ו

133 גלגולי נשמות... בתנאים ואמוראים... אשר קבלם מוהר"ר מנחם עזריה
מפאנו... מהרב... ישראל סרוק... הובא לדפוס [בפעם השלישית על פי דפוס פרנקפורט דמיין
משנת תס"ב] ע"י בנימין בן דוד אריה לייב סג"ל מק"ק פולנאה. [שקלאוו תקע"ו]. 24 דף.
12°. (עפ"י ווינער, קהלת משה, מס' 1946).

עם הסכמת רבני שקלאוו ר' אהרן ב"ר יקותיאל סג"ל, ר' נתן נטע ב"ר שמואל, ר' נחמן
ב"ר צבי הירש, משנת תקע"ו.

134 סדר סליחות מתוקנות ומסודרות כמנהג פולין ליטא ורייסין וזאמוט נדפס מחדש
בסדר נכון שלא יצטרכו לחפש הנה והנה... אויך הבין מיר גידרוקט די סליחות מיט טייטש...
ברשיון הצנזור אשר באקדמיא דווילנא. בדפוס... עזריאל זעליג במהור"ר יעקב... והרבני...
יצחק במהור"ר שמואל... בשקלאוו, בשנת ו'אמר ה' סלחתי כדברך לפ"ק [תקע"ו]. [57]
דף. 4°. 17:21 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות ואותיות צו"ר).
הטופס שלפני נדפס על נייר כחלחל. — לא נרשם ברשימת פריעזבערג.

135 ספר ראשית חכמה אשר חבר... כמוהר"ר אליהו בן... משה די וידאש
זלה"ה... [מוסר] ברשיון הצנזור אשר באקדמיא דווילנא. נדפס בשקלאוו, בדפוס... יצחק
במהור"ר שמואל ז"ל, בשנת תקע"ו לפ"ק. 169 דף. 4°. 17:21 ס"מ. (אותיות רש"י).
עם הסכמה מאת ר' ברוך ב"ר יהודה מ"מ שקלאוו ור' אהרן ב"ר יקותיאל מ"צ שקלאוו,
מיום ט"ו שבט תקע"ו.

136 **שולחן ערוך** מטור אורח חיים חבד... מוהר"ר יוסף קארו זצ"ל עם חידושי דינים... והמצאם... מוהר"ר משה איסרלש זצ"ל ועם באר הגולה ועם באר היטב... בדפוס... עזריאל זעליג במהר"ר יעקב זצ"ל, ברשיון הצענזור דאקדמיע דווילנא, בשקלאוו בשנת תקע"ז לפ"ק, 288 דף. 8°. 11:19 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י).

הקולפון: "על ידי... המסדר אותיות החתן יוסף במהר"ר דוד כ"ץ מק"ק שקלאוו, על ידי... המסדר אותיות החתן דוב בער במהר"ר דן זצ"ל מק"ק הארע"ע ולע"ע בק"ק שקלאוו, על ידי... המסדר אותיות... החתן דוב בער במהר"ר צבי הירש מק"ק שקלאוו, על ידי... המסדר אותיות החתן חיים במהר"ר יחזקאל זצ"ל מק"ק הארע"ע ולע"ע בק"ק שקלאוו, על ידי... המסדר אותיות... צבי הירש בא"א... דוד מק"ק קאפוסט, על ידי... המסדר אותיות החתן אברהם במהר"ר שמחה בונים בק"ק שקלאוו." לא נרשם ברשימת פריעדיברג.

תקע"ז

137 **אלדד הדני**. שקלאוו תקע"ז. 8°. (בני-יעקב, אוצר הספרים, בערכו).

138 **ספר הר אדני** והוא זוהר על מגילת רות... והוא נדפס כבר... בק"ק אמשטרדם [בשנת תע"ב] ופעם שנית בק"ק ואלקוין [חש"ד] עם ספר ליקוטי זוהר... ופעם שלישית בק"ק שקלאוו [בשנת תקמ"ה] ופעם רביעית בק"ק פולנאי בשנת תקנ"א... ונתעורר חד מתושבי בהמ"ד דקתילתינו... אהרן במהר"ר יקותיאל זצ"ל שהיה שמש שני פה קהילתנו להדפיסו מחדש... נדפס פה ק"ק שקלאוו, ברשיון הצענזור, אשר באקדמיה דווילנא, בדפוס... עזריאל זעליג במהר"ר יעקב זצ"ל, בשנת תקע"ז לפ"ק, [6] דפי. 8°. 10:17 ס"מ. (אותיות מרובעות). עם הסכמת ר' ישכר בער משקלאוו, לקוחה ממהדורת שקלאוו תקמ"ה. לא נרשם ברשימת פריעדיברג.

139 **סבוב רבי פתחיה**... מרעגנשבורג... שראה בארצות רבות... ונתוסף בו לחבר בחבורת יחד ספר אלדד הדני וספר מדרש יונה מוגהה מספר פרקי דר"א... נדפס פה ק"ק שקלאוו, ברשיון הצענזור אשר באקדמיה דווילנא, בדפוס... עזריאל זעליג במהר"ר יעקב זצ"ל, בשנת תקע"ז לפ"ק, [15] דף. 8°. 10:17 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י). שלשת העמודים האחרונים כוללים "העתקה מכתב מו"ה שמשון ז"ל מאסטרעפאלי".

140 **ספר הישר** והוא ספר כולל כמה ספורים ומדרש רז"ל על חמשה חומשי תורה... וויז געדרוקט ביי יאזעף הראשאנצקיא... בשנת תקס"ה לפ"ק [ובאמת נדפס בשקלאוו, בדפוס עזריאל זעליג בן יעקב בשנת תקע"ז או תקע"ח], [86] דף. 8°. 10:17 ס"מ. (אותיות מרובעות ואותיות רש"י).

ציור העצין שעל השער הוא הציור הנמצא בשער "הר אדני" ו"סבוב רבי פתחיה" שנדפס בשקלאוו אצל המדפיס הנ"ל בשנת תקע"ז, וליקוטי תהלים" שנדפס שם תקע"ח. — המסגרת שמסביב לשער היא המסגרת שמסביב לשער "ספר הרוקח" שנדפס שם בהעדר שנת הדפוס ובודאי באותה שנה. לא נרשם ברשימת פריעדיברג.

141 **קנינות לתשעה באב** עם תרגום לשון אשכנז. שקלאוו תקע"ז. 4°. (פריעדיברג, בית עקד ספרים, בערכו).

142 **זה ספר הרוקח** שחיבר... ר' אליעזר מגרמיזא זצ"ל... נדפס פה ק"ק שקלאוו, ברשיון הצענזור אשר באקדמיה דווילנא, בדפוס של... עזריאל זעליג במהר"ר יעקב

וצ"ל [בשנת תקע"ז או תקע"ח]. [17] דף. 8° 10:17 ס"מ. (אותיות רש"י ואותיות מרובעות).
לא נרשם ברשימת פריעדיכערג.

143 **שער התשובה והתפלה** אשר הועתק מגוף כתיבת יד קדשו של... מוהר"ר
דוב ער שיחי' בן... מרנא ורבנא שניאור זלמן נבג"מ... ברשיון הצענזור אשר באקדמיא
דווילנא... נדפס פה ק"ק שקלאו ע"י הני תרי שותפיו... יצחק במוה' שמואל... בנימין במוה' דוד
אריה ליב סג"ל, לפרט אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצו לפ"ק [תקע"ז]. [4] 22, 11, [2], 84, [2] דף. 8° 10:17 ס"מ. (אותיות רש"י).

חלק ב' נדפס שם תקע"ח. (ווינער קהלת משה, מס' 2436).

הטפס שלפני נדפס מקצתו על נייר כחלחל.

לא נרשם ברשימת פריעדיכערג.

144 **ספר שערי תשובה** שעשה... רבי יונה [גירונדי] וצ"ל... וויי, געדרוקט
בייא יאזעף הראשאנצקיא... בשנת תקל"ח לפ"ק [ובאמת נדפס בשקלאו, בדפוס עזריאל
זעליג בן יעקב בשנת תקע"ז או תקע"ח]. [46] דף. 8° 10:17 ס"מ. (אותיות מרובעות
ואותיות צו"ר).

ציור העצין שעל השער הוא הציור הנמצא בשערי "הר אדני" ו"סבוב רבי פתחיה" שגדפסו
בשקלאו אצל המדפיס הג"ל בשנת תקע"ז ו"לקוטי תהלים" שגדפס שם תקע"ח. — המסגרת שמסביב
לשער היא היא המסגרת שמסביב לשער "ספר הרוקח" שגדפס שם בהעדר שנת הדפוס ובודאי באותה שנה.
פריעדיכערג רושם: תקע"ח ואינו יודע על יסוד מה. וכן הוא רושם בטעות: 44 דף.

תקע"ח

145 **ספר לקוטי תהלים על פי א"ב...** בהוצאות... יצחק במהור"ר לוי משקלאו. נדפס
פה ק"ק שקלאו ברשיון הצענזור אשר באקדמיא דווילנא [בדפוס עזריאל זעליג ב"ר יעקב].
בשנת תקע"ח לפ"ק. 72 דף. 8° 10:17 ס"מ. (אותיות מרובעות מנוקדות).

146 **משניות עם נקודת הכוסף...** מהרב מ' דוד במ"ר שלמה אלטאראס עם כל הפירושו...
הר"ע מברטנורא... נחלק לכ"ט ימים ללמוד ח"י פרקים בכל יום מידי חודש בחדשו... ברשיון
הצענזור אשר באקדמיא דווילנא. בשקלאו בדפוס... יצחק במ' שמואל... טובא במצות
והוצאות... הישיש מ' ישראל במ' יצחק יפה ונגידי דשקלאו. בשנת תקע"ח לפ"ק. לפני נמצא
חלק חמישי. סדר קדשים. 132 דף; חלק ששי. סדר טהרות. 178 דף. 8° 11:18 ס"מ. (אותיות
מרובעות מנוקדות ואותיות רש"י).

הקולופון: "על ידי הועצו... המסדר אותיות החתן אהרן במהור"ר הילל וצ"ל מק"ק שקלאו,
על ידי הפועל... לפרעסין ציהר אייוק במהור"ר צבי לירש מק"ק שקלאו."

שער התשובה והתפלה. חלק שני. שקלאו תקע"ח. עיין לעיל מס' 143.

תקע"ט

147 **ספר משנת רבי אליעזר בן יעקב...** חלק מחידושי... וזה יצא ראשונה על אלו
מסכתות ארבעה: שבת, פסחים, יבמות, בבא מציעא... נאום אליעזר בא"א... יעקב זצלה"ה
מק"ק סלאנימא. בשנת שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול [תקע"ט] בדפוס... יצחק
במהור' שמואל... מיט איין בעווילגונג... קיזירליכן צענזור אין ווילנער אוניווערסיטט...
בשקלאו. 98 דף. 2° 20:33 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם הסכמות אלו: הסכמת ר' יהושע ב"ר צבי צייטלש, ניתנה בחצר אושעז ביום ג' מנחם אב תקע"ח; הסכמת ר' ברוך בענדט בעל ס' גר דוד בזאבלודעוו, בלי תאריך; הסכמת ר' ישראל יונה סג"ל לנדא אב"ד קעמפנאה, מיום כ"ה ניסן תקע"ז; הסכמת ר' שלמה ב"ר אברהם מינץ אב"ד סלאנימא, מיום כ"ז סיון תקע"ח. הטופס שלפני נדפס מקצתו על נייר כחלחל. — לא נרשם ברשימת פריעדבערג.

תק"פ

148 **אבקת רוכל**. [שקלאוו, לערד תק"פ]. 24 דף. 8°. (אותיות רש"י). (עפ"י וויענער, קהלת משה, מס' 117). לא נרשם ברשימת פריעדבערג.

149 **ספר שערי היחוד ואמונה**... הכינו וגם חקרו... מוה' אהרן [בן ר' משה] הלוי... האחד המיוחד שבתלמידי רבינו... מוה' שניאור זלמן ז"ע... נדפס בשקלאוו... ברשיון הצענזור אשר באקדעמיא דווילנא, הובא לבית הדפוס ע"י אנשים אפרתים המתנדבים בעם, בדפוס... עזריאל זעליג במוה' יעקב ז"ל, לפרט דורשי יחוד כבבת **שמרם לפ"ק** [תק"פ]. [18], 56, 30, 52, 46, 24, [2] דף. 10:16 ס"מ. (אותיות רש"י). דברי חסידות חב"ד. — הטופס שלפני נדפס רובו על נייר כחלחל.

תקפ"א

150 **מפעלות אלהים** סגולות ורפואות עפ"י קבלה לר' יואל בעל שם: שקלאוו תקפ"א. (בן-יעקב, אוצר הספרים, בערכו).

151 **ספר שערי עבודה הנקרא בשם עבודת הבינונים** חברו וגם יסדו אדמו"ר... מוה' אהרן [בן ר' משה] הלוי... אשר קיבל מרבו... מוה' שניאור זלמן ז"ל... נדפס בשקלאוו... בדפוס... עזריאל זעליג במוה' יעקב ז"ל, לפרט בואו **שערי תודה לפ"ק** [תקפ"א]. [14], 49, 52, 70, 60, 22 דף. 10:16 ס"מ. (אותיות רש"י). דברי חסידות חב"ד. — הטופס שלפני נדפס על נייר כחלחל.

תקפ"ב

152 **חכמת שלמה** [מספרי האפוקריפים, בתרגום נפתלי הירץ ויזל, נדפס בפעם הראשונה בברלין תק"ם, ועתה נוסף תרגום עברי טייטש], שקלאוו תקפ"ב. 62 דף. 8°. 10:17 ס"מ. (הפנים באותיות מרובעות, והתרגום באותיות מרובעות-מנוקדות). הטופס שלפני חסר השער, והוא נדפס על נייר כחלחל.

153 **ספר שערי ציון**... מוסר התפלה... יסד וחבר... מוה"ר דוד טעבלי זצלה"ה מיקירי ק"ק פוזנא ואיתן מושבו היה בק"ק המבורג יע"א... וזה יותר ממאה שנים אשר לא בא הספר... לבית הדפוס... ואהבי האמת הפצירו בנו להדפיס... בבית ובדפוס של המשותפים... יצחק במ' יוסף... יצחק במוה' שמואל... בשקלאוו, בשנת **בשערי ציון** נגילה לפ"ק [תקפ"ב]. 25 דף. 4°. 14:17 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם הסכמת ר' אהרן ב"ר יקותיאל מ"ץ דק"ק שקלאב ור' נתן נטע ב"ר שמואל, מיום ה' מרחשוון תקפ"ב. — בן-יעקב רושם בטעות: תקע"ב.

נדפס בפעם הראשונה בהמבורג בשנת תע"ה. עם הקדמה מאת בן-המחבר ר' מאיר. לא נרשם ברשימת פריעדבערג.

תקפ"ה

154 אלה המצוות. תרי"ג מצוות עם קצת טעמים עליהם לר' משה חאגיז. שקלאו
תקפ"ה. 12°. (בן-יעקב, אוצר הספרים, בערכו).

תקצ"ב

155 ספר פוקח עורים שחיבר... מוהר"ר דוב בער בהרב... מוהר"ר שניאור
זלמן... עתה יצא אויף דעם האט ער אויך השגחה גיגעבין אויף די גימיינע לייט אז זיי ווילן
תשובה טאן ווי זיי זאלין זיך נוהג זיין האט ער מחבר גווען דעם ספר אויף טייטש, אז אלע
זאלין דרינגען איין זעהן ווש ער האט גשריבן... בדפוס... יצחק במוהר"ר יוסף מענין (בשקלאו)
1832. 8 דפים. 8°. 10:17 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות).

מעבר לשער רשיון הצנורה מאתה שנה.

מהספר הזה יש שני מיני טפסים: בטופס א' מסתיים העמוד השמיני במלים "דר פר אוז איז
פר קרס דר ווש איז", ובטופס ב' מתחיל העמוד התשיעי במלים אלה, וכל הפסקה עד סימן י"ז נסדרה
מחדש: בטופס א' נדפס סימן כ"ז באותיות מרובעות קטנות, ובאותו עמוד נדפסו גם שלש שורות של
סימן כ"ח. ובטופס ב' מסתיים סימן כ"ז באותו עמוד ונדפס באותן האותיות שבהן נדפסו הסימנים
שלפניו; גם קישוט-הדפוס בסוף הספר שונה בשני הטפסים. (י. ריבקינד, ספר היובל לכבוד א. מארכס,
ניו-יורק תש"ג, עמ' 38).

תקצ"ג

156 תרגום שני על מגלת אסתר עם פתשגון הכתב. שקלאו תקצ"ג. 4°.
(בן-יעקב, אוצר הספרים, בערכו).
פריעזבערג רושם: תקס"ג.

תקצ"ה

157 ספר / מסילת ישרים / כולל כל עניני מוסר ויראת ה' / חברו הרב הגדול משה
איש האלהים קדוש יאמר / לו כמוהר"ר משה חיים לוצאטו זלה"ה הובא / לבית הדפוס
ע"י החסיד העניו הרב הגדול / מוהר"ר אליהו בן מוהר"ר ישראל זלה"ה מק"ק / בריסק דליטא
חתן הגאון הגדול המפורסם מוהר"ר / נחמן זלה"ה אב"ד ור"מ דק"ק הנ"ל: // בדפוס הרבני
מוהר"ר יצחק / במוהר"ר יוסף זצ"ל מענין / בשנת תקצ"ה לפ"ק. [שקלאו]... 1834. 66 דף. 12°.
9:14 ס"מ. (אותיות רש"י).

עם הקדמה מאת המביא לבית-הדפוס.

ובטופס שבגנוי ד"ר י. מהלמן בירושלים יש שינויים בנוסח השער ובסדרו, וזו צורתו:
ספר / מסילת ישרים / כולל כל עניני מוסר ויראת ה' חברו הרב הגדול / משה"ה איש
האלהים קדוש יאמר לו כמו' משה חיים / לוצאטו זלה"ה הובא לבית הדפוס ע"י החסיד העניו /
הרב הגדול מו' אליהו בן ישראל זלה"ה מק"ק בריסק / דליטא חתן הגדול המפורסם מוהר"ר נחמן זלה"ה /
אב"ד ור"מ דק"ק הנ"ל: // בדפוס הרבנים מו' יצחק / במו' יוסף זצ"ל מענין / בשנת תקצ"ה לפ"ק... 1834.
בטופס זה נמצא על השער ציור פרחים.

יש ביניהם גם הבדלים טיפוגרפיים בפנים, אף שהם מסודרים דף על דף ושווה על שורה.
ויש עוד טופס מסוג שלישי, שבו נזכרה על השער השנה הלועזית בלבד: 1834. והוא מסודר
בפנים בצורה אחרת לגמרי, וכולל רק 60 דף, שמהם מסומנים שני הדפים האחרונים בטעות במספרים:
56/58. (י. ריבקינד, ספר היובל לכבוד פרופ. אלכסנדר מארכס, ניו-יורק תש"ג, עמ' 38).

158 ספר קיצור שני לוחות הברית עם מהדורא בתרא... אשר איזן ותיקן... כמהור"ר יחיאל מיכל בן הר"ר אברהם סג"ל עפשטיין אשכנזי זצ"ל, ועתה נדפס מחדש... בדפוס... יצחק במהור"ר יוסף זצ"ל מענין, תקצ"ה—1834. [1] 80 דף, 18:22 ס"מ. (אותיות רש"י). לא נרשם ברשימת פריענדברג.

חסר שנת דפוס

159 זאת עבודת קודש הקדשים [עבודת יום הכפורים] אשר יסד הפייטן, דמנהג אשכנזי ופולין הוא כמגילה סתומה... והנה העיר ה' את רוח... מ' ל' ב' מ' נפת לי הערץ סג"ל ז"ל ממשפחת אייטיגין... לגשת... ולקט... ונוסף עוד... אשר חנן ה' אותו... ועוד הציג בצד סדר העבודה של פייטן הנ"ל בקצרה מה שמחולקין סדר אתה כוננת וסדר עבודה של הרמב"ם ז"ל וסדר העבודה של בעל עקידה ז"ל עם סדר העבודה של פייטן הנ"ל. חד"א [חתיכה דאיסורא] על כל מדפים להדפיס זה הסדר של העבודה לא במתכונתה ולא להדפיס אותה בסידור או במחזור עד שנת תקפ"ט. [שקלאוון]. [4] דף, 4° 16:21 ס"מ. (אותיות מרובעות-מנוקדות ואותיות רש"י).

השער מוקף מסגרת של קו. — לא נרשם ברשימת פריענדברג.

מפתח שמות הספרים

106 אבות	באר מים חיים 39	המצאה חדשה 104
אבל כרמים 110	ס' הבדיר 9	הר אדני 23, 138
אבל ציון 75	בחנית עולם 48	זבד טוב 50
אבן פנה 52	ביכל 60	זהר 33, 120
אבן תקומה 119	בית הלוי ותורת הבית 114	זכר רב 105
אבקת רוכל 58, 148	בית מדות 32	חיובות הלכות 11, 101
אגרת הכולל 117	בנין שלמה 45	חוסן ישועות 121
אגרת יהודי שקלאוו 96	ברוך שאמר 102	הוקר ומקובל 24
אגרת הקודש לר' גרשון בן אליעזר 59	ברית אברהם 10	חכמת שלמה 152
אגרת הקודש לר' שניאור זלמן 126	ברית יצחק 115	חמש מגילות 86
אהל רחל 46	ברך אברהם 83	המשה חומשי תורה 53
אור החיים 66	ברכת הנהנין 67	המשל חלוקי אבנים 54
אורחות חיים 3	בתים לבריהים 93	חנוך קטן 55
אורחות צדיקים 20, 21	גביעי גביע הכסף 103	טוב טעם 71
אותיות דרבי עקיבא 19	גלגולי נשמות 133	יסוד יוסף 25
אלדד הדני 137	גרושין 68	ישועה בראש 40
אלה המצוות 154	דברי הימים של משה רבינו 113	ס' הישר המיוחס לר"ת 15
אלשיך 53	דרך הישר לעולם הבא 69	ס' הישר על התורה 140
באר אברהם 4	דרך המלך 80	כתנות אור 130
באר מים 22	הגדה של פסח 56, 70	כתר מלכות 26
	הלכה פסוקה 36	כתר חורה 41
	הלכות תלמוד תורה 57	לב טוב 51

קרנים 31	סדר עולם רבא 92	לקוטי אמרים 111
ראשית חכמה 78, 135	סליחות 134	לקוטי תהלים 145
רב אלפס 85	סמיכה כהן 107	לקח טוב 72
ט' הרוקת 89, 142	עבודת הקדש 84	מאמר צבאות ה' 30
ריח שדה 63	עבודת עבודה 98	מגיני ארץ 97
שבחי הארץ 64	עבודת קודש הקדשים 159	מדרש כונן 1
שבט יהודה 132	עוזר ישראל 35	מדרש פסיקתא רבתי 112
שיח השדה 37	עולת יצחק 99	מדרש רבה 122
שיר ותפלה 128	עין יעקב 130	מדרש תנחומא 123
שירת משה 43	עץ חיים לר' חיים ויטאל 87	נהר"ל 73
שלחן ערוך 136	עץ חיים מוסר בע"ט 62	ס' מוסר 2
שלחן ערוך הרש"י 129	עין דור 6	מורה צדק 5
שמחת לבב 101	סארי הלכות 81	מחזור 127
שער הרחמים 44	פוקח עורים 155	מלחמה בשלום 76
שער התשובה והתפלה 143	פסיקתא רבתי 112	מנחה חדשה 49
שערי היחוד ואמונה 149	פרקי הילכות 29	מנחת ידיות 34
שערי זמרה 18	פרקי רבי אליעזר 16	מנחת יעקב 125
שערי עבודה 151	פרפראות לחכמה 28	מנחת עומר 94
שערי ציון 153	ס' הצבא 100	נסילות חכמה 27
שערי תשובה 144	צבאות ה' 30	נסילת ישרים 13, 61, 157
שפה ברורה 38	צוואות ר' יואל 88	נסכת אבות 106
שפת הים 56	צורת הארץ 95	נסכת שקלים 14
חולדות אדם 90	צינן במשפט 17	מעין החכמה 12
חולעת יעקב 79	חיל שועת בת יהודה 108	נעשה אבות 42
חומר דבורה 65	קונטרס מבעל הסמ"ע 7	מפעלות אלהים 150
חוספת בכורים 116	קינוח לתשעה באב 131, 141	מקנה ישראל 77
תלמוד ירושלמי 121	קנה המדה 47	מרגניתא 91
תלמוד ירושלמי שקלים 14	קצור מצות גדול 8	משלי 82
תלמוד תורה 57	קצור ספר עברונות 109	משניות 146
תקוני הזוהר 74	קצור שני לוחות הברית 158	משנת רבי אליעזר בן יעקב 147
תרגום שני 156	קריאת שמע על מטתו 118	סביב רבי פתחיה 139
		סדר תפלה 44

מפתח שמות המחברים

אזולאי, חיים יוסף דוד 84	אברהם בן יחיאל מיכל 83
איינושטאט, מיכאל 128	אברהם בן יעקב 15, 26
אלט שול, זאב וואלף 50, 52, 54, 56	אברהם אבלי גומבינר 97
אליהו בן גבריאל צבי בעל מגיה 34, 96	אברהם דיב בן שלמה 4
אליהו בן משה די וידאש 78, 135	אהרן בן אברהם מקרדינא 31
אליהו בן שלמה זלמן מוילנא 82, 92, 95, 97, 100, 106	אהרן בן ישראל 17
אליעזר בן יעקב כ"ץ 107	אהרן בן משה הלוי 149, 151
אליעזר בן יעקב מסלאנימא 147	איר שרגא מייבוש בן שלמה זלמן 86

- אליעזר בן מאיר הלוי 37, 63
אליעזר מגרמיזא 89, 142
אליקים בן יעקב ש"ץ מקאמארנא 77
אלשיך, משה 53
אשר בן יחיאל 3
בחיי בן יוסף ו' פקודה 11, 101
ברוך בן יעקב משקלאוו 47
גאלינו, אליהו משה 90
גרשון בן אליעזר סג"ל 59
דוב בער בן שניאור זלמן 155
דוב בן נפתלי הירש מדעסא 124
דוד הקארו בן יצחק 46
דוד טעבלי מפוזן 153
הורוויץ, אברהם בן שבתי 10
וועצלר, יהושע בן אהרן 75
ויזל, נפתלי הירץ 152
ויטאל, חיים 87
זרחיה בן יצחק הלוי 100
זרחיה היוני 15
האגיו, משה 154
חיים בן טוביה כ"ץ 117
חיים בן מרדכי 39
חיים אברהם בן אריה ליב הכהן 76, 101
יגל, אברהם בן חנניה 72
ידעיה בן אברהם הברדשי 48
יהודה ליב בן הרב מאורשא 110
יהודה ליב בן נח מלעטיטשוב 108
יהודה ליב בן נפתלי הירץ אייטיגין 159
יהושע בן יעקב מטשאווס 38
יהושע העשיל בן מאיר 40
יהושע ולק כ"ץ 7
יואל בן אברהם שמריה 88
יואל בעל שם 150
יונה גירונדי 144
יוסף בן יהודה יודל מדובנא 25
יחיאל מיכל בן יהודה ליב מקלוריע 80, 81, 91
יעבץ, יוסף 66
יעקב בן יהודה מ"מ שקלאוו 5
יעקב בן משה הלוי 73
יעקב בן שלום שכנא 94, 125
יעקב בן שלמה ו' חביב 130
יעקב בן שמשון מקראקא 14
יעקב מ"מ טשוויטש 48
יעקב תם 15
יצחק אלפאסי 85
יצחק בן אליקים מפוזנא 51
יצחק אייזיק בן יקותיאל זלמן 99
ישראל בן שמואל משקלוב 117
לוצאטא, משה חיים 13, 24, 61, 157
לוריא, יצחק אשכנזי 87
ליכטשטיין, אברהם 119
מאיר ו' גבאי 79
מוספיא, בנימין 105
מייזלש, יהודה ליב בן יצחק 39
מייזלש, משה בן מרדכי 43
מינדיס, נח 28
מכיר תלמיד הרא"ש 58, 148
מנחם די לונזאנו 98
מנחם נחום בן יהודה ליב מטשאווס 116
מנחם נחום הלוי מדריבין 71
מנחם עזריה מפאנו 30, 133
מושה בן ישראל 77
מרגליות, יהודה ליב 32
מרדכי בן חיים מטיקטין 22
משה בן אלעזר 114
משה בן יונה 42
משה בן יעקב מקוצי 8
משה בן שמעון 49
נפתלי הירץ בן אברהם 104, 105
עזרא בן יקותיאל זוסמן 121
עפשטיין, יחיאל מיכל בן אברהם 62, 69, 158
מאפרש, מאיר 27
פיזא, משה בן יהודה 104
פנחס בן יהודה מפאלצק 41, 44
פתחיה מרגנשבורג 139
קארו, יוסף 97, 136
קורדובירו, משה 65, 68
ריבלין, בנימין 103
רפאל בן זכריה מענדל 11
שאול 6
שבתי בן אהרן מטשאשניק 93
שלמה בן אברהם אבריל 45
שלמה בן משה כ"ץ מפינסק 36
שלמה הכהן הענא 18

שמשון בן אליעזר 102
שניאור זלמן בן ברוך 57, 111, 126, 129, 143, 149, 151

שלמה בן גבירול 26
שלמה בן וירגא 132
שלמה שלומיל מיינשטערל 64

מפתח שמות המסכימים

- אביגדור ב"ר יוסף חיים אב"ד פינסק 37, 63
אברהם ב"ר יהודה ליב מבראד 46
אברהם ב"ר שלמה זלמן מ"מ שקלאו 4, 9
אברהם אבלי אב"ד קאליש 45
אברהם יקותיאל זלמן אב"ד פלוצק 45
אברהם שמואל ב"ר ישראל איסרל אב"ד מאהלוב 4
אהרן ב"ר יעקב מ"מ שקלאו 63
אהרן ב"ר יקותיאל הלוי מ"מ שקלאו 102, 114, 116, 120, 121, 123, 128, 130, 133, 153
אהרן זעליג ב"ר אריה ליב אב"ד פאלצק 44
אויצער בוך, פסח דיין סלוצק 80
אור שרגא פייבוש ב"ר שלמה זלמן אב"ד דובראווי 87
אלט שול, זאב וואלף ב"ר דוב בער 80
אליעזר ב"ר יצחק דיין שקלאו 63
אליעזר ב"ר צבי הירש אב"ד הורדנא 36
אלכסנדר ב"ר אריה ליב דיין סלוצק 80
אלעזר אב"ד קעלין 45
אפרים אליעזר ב"ר צבי מבראד 46
אפרים יהודה ליב מייזיל אב"ד וויסאקי דליטא 45
אריה ב"ר ברוך אב"ד טשערהי 80
אריה ליב ב"ר אליעזר אב"ד אושאן 80
אריה ליב ב"ר דוד אב"ד האציפלאן 45
בנימין וואלף אב"ד לייפניק 45
ברוך ב"ר יהודה מ"מ שקלאו 93, 101, 111, 112, 114, 116, 120, 121, 123, 128, 130
ברוך בענדט מאבילודעווי 147
גונדורג, בנימין ב"ר מאיר אב"ד וויזון 44
גונדורג, גרשון אב"ד הארקיי 4
גונדורג, מאיר אב"ד וויזון 35
גרשון זימאפלא מבראד 46
דוד ב"ר אברהם אב"ד קאמייץ ועתה בוילנא 80
דוד ב"ר זאב וואלף ב"מ ממאהליב 46
דוד ב"ר יצחק דיין ממאהליב 46
דוד ב"ר משה הכהן מבראד 46
הורוויץ, משה יהושע הלוי אב"ד הראדנא 17
היילפרמן, ישראל ב"ר יוסף מבראד 46
זאב ב"ר שאול דיין הארקיי 130
- זאב וואלף ב"ר משה דיין ממאהליב 101, 102, 121
חיים אב"ד וולאזין 97
חיים אב"ד חאדוויש 45
חיים אב"ד שעפיש 17
חיים ב"ר אריה ליב דיין סלוצק 80
חיים אברהם ב"ר אריה ליב ממאהליב 102
חנוך הענין ב"ר שמואל שיק, עיין: שיק
חפץ, משה ב"ר שלמה זלמן אב"ד טשאוס 99, 101, 116
יהודה ב"ר אליעזר ממוש חדש 121
יהודה ב"ר יוסף מ"מ ומ"צ אורשי 121
יהודה ב"ר ישראל אב"ד דענענבורג 80
יהודה ליב אב"ד טשעכנאווי 45
יהודה ליב הכהן 111
יהודה פסח הכהן אב"ד ווענגראו 45
יהושע ב"ר אור שרגא אב"ד קאפולי 80
יהושע הענין ב"ר מנחם מענדיל אב"ד יאנב 46
יואל במהרי"ם דיין ממאהליב 101, 102
יואל ב"ר משלם פייבוש מ"מ ומ"צ סאלאטשין 105
יואל ווערמול ד"ץ ממאהליב 121
יוסף ב"ר אלכסנדר אב"ד בעלינשט 4
יוסף גרשון זעליג ב"ר מרדכי אב"ד סרעליץ בשקלאו 46
יוסף יאסקא אב"ד פודקאמין 46
יוסף יוזפ ב"ר שבתי דיין מהליב 46, 101
יחזקאל ב"ר יצחק ממאהליב 46
יחיאל מיכל ב"ר יצחק אב"ד דיסנא במאלצק 44, 114
יעקב ב"ר אהרן מרדכי סג"ל אב"ד קרימנא 45
יעקב ב"ר ירחמיאל כ"ץ דיין שקלאו 5, 46, 63, 93
יעקב ב"ר משה לוריא דיין ממאהליב 46
יעקב ליברמן ב"ר צבי הירש ממאהליב 46
יצחק ב"ר יקותיאל זלמן דיין ממאהליב 46
יצחק הלוי מלבוב אב"ד קראקא 45
יצחק כהנא אב"ד טשעכנאווי 45
יצחק אברהם ב"ר אשר אב"ד מינסק 4
יצחק אייזיק ב"ר נחמן אב"ד לובמלא ועתה מבראד 46
ירמיה אב"ד מטרשדארף 45
ישכר ב"ר יהודה ליב אב"ד סלוצק בשקלאו 1, 4, 5, 7, 9, 17, 23, 24, 28, 30, 32, 36, 37, 40, 42, 44, 45

ישראל ב"ר יהודה ליב מירקס אב"ד מינסק 40, 47, פנחס ב"ר יהודה מ"מ פאלצק 72	116, 120, 121, 122
צבי הירש ב"ר דוד סג"ל מבראד 46	לוי יצחק ב"ר מאיר אב"ד פינסק 36
צבי הירש ב"ר יעקב אב"ד סמילאן 111, 122	ליפשיץ, יעקב ב"ר יצחק איזניק 112
צבי הירש ב"ר מאיר דיין שקלאוו 46, 47, 50, 53, 56	ליפשיץ, משה ב"ר שמעון אב"ד אמטשיסלב 101, 121
63, 66, 68, 72, 73, 74, 75, 80, 81, 82, 85, 87, 88, 92, 93, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 106	ליפשיץ, שלמה זלמן אב"ד סלוצק 80
112	לנדא, חיים סג"ל אב"ד פודקאמין 46
צייטלש, יהושע ב"ר צבי הירש 116, 147	לנדא, ישראל יונה סג"ל אב"ד קעמפנאה 147
קאצנלפוגין, אברהם ב"ר דוד אב"ד בריסק דליטא 4	לעמל הלוי מגלוגא אב"ד אייזנשטאט 45
22, 32	מיכאל ב"ר ישראל אב"ד דווארץ 116, 121
קאצנלפוגין, יוסף אב"ד בריסק דליטא 36	מינץ, שלמה ב"ר אברהם אב"ד סלאנימא 147
קאצנלפוגין, משה מרדכי אב"ד קודאן 44	מנחם אליעזר ב"ר לוי מוילנא 80
שאל אב"ד לובלין 32	מנחם מענדיל ב"ר אפרים זלמן מבראד 46
שיק, חנוך העניך ב"ר שמואל 5, 46, 47, 50, 53, 56	מרדכי אב"ד זלאניץ ועתה אב"ד טקטין 46
63, 66, 68, 71, 72, 73, 74, 75, 80, 81, 82, 85	מרדכי ב"ר יוסף אב"ד יארטשוב 46
86, 87, 88, 92, 93, 95, 98, 99, 100, 101, 102	מרדכי ב"ר יצחק ממאהליב 46
105, 106, 112, 121	משה ב"ר דוד אב"ד גניזין 4
שמואל אב"ד ווילנא 4	משה ב"ר ישראל מ"צ קאפוסט 111, 120, 122, 123
שמואל ב"ר אריה ליב דיין שקלאוו 46, 63	משה ב"ר נפתלי הערץ אב"ד סטנאב 46
שמואל ב"ר יצחק אב"ד קראסלוי 80	משולם זוסיל מאניפאלי 111
שמואל ב"ר ירוחם מ"ץ מאהליב 121	משולם זלמן כהן אב"ד צילץ 45
שמואל מצפת 17	נחמן ב"ר צבי הירש משקלאוו 133
שמואל סג"ל אב"ד פוחאזיטש 4	נפתלי מטאמקוויץ 121
שפירא, אליהו ב"ר משה דיין שקלאוו 5	נתן נטע ב"ר שמואל משקלאוו 133, 153
שרגה פייבש ב"ר יהושע כ"ץ ממאהליב 46	פארנבאך, יוסף ב"ר ליב אב"ד פינטשוב 45

מפתח שמות המקומות

אוסוויץ (אשווע) 44, 80	בארדיטשוב 125	דאקשיץ 44
אוסטרא 63	באריסו 107	דזירנפורט 114
אורשי (אורשע, ארשא, ארשי)	בוננאו 32	דובנעוויץ 121
3, 44, 97, 102, 112, 121	בוהאב ישן 73, 105	דובנא 25, 96, 102
אושאץ 80	בוכארה 96	דובראוונא 44, 86, 87, 111
אושצע (אוסטיץ) 116, 147	בעלינטש 4	דווארץ 116, 121
אייזנשטאט 45	בעשינקוויץ 44	דיסנא 44
אלעקסנדין 1, 2, 4, 7, 11, 15	בראד 46	דענענבורג 80
42, 44	בריסק דליטא 4, 22, 32, 36, 157	דעסא 124
אמטשיסלב 44, 101, 121	ברלין 105, 152	דריבין 71, 104
אמטשרדס 19, 119, 138	גלוגא 45	האציפלאץ 45
אניפאלי 111	גליל עליון 3, 17, 42	הארע 136
אסטראווצי 2, 5, 8	גניזין 4	הארקי 4, 44, 122, 130
אפט 2	גריידינג 4	הוראדנא 17, 36, 85, 87

צילין 45	לובלין 32, 66	הלובאקי 119
צפת 117	ליבמלא 39, 46	המבורג 36, 105, 153
קאוולי 25	לופלאח 121	הראדאק 122
קאוונע 117	לוצין 50, 52, 54	הרובשוב 39
קאלוואריע 80, 81, 91	ליבאוויץ 87	הרחווינע 44
קאליש 45	ליסא 45	ווינון 35, 44
קאמארנא 77	לייפניק 45	וויטעפסק 44, 88
קאמייע 80	לעטיטשוב 108	וילנא 4, 28, 44, 80, 82, 92
קאפילי 80, 99	מאהליב 4, 46, 76, 99, 101	95, 97, 100, 112, 114, 116
קאפוטס 9, 10, 111, 120, 123	102, 121, 125	117, 118, 120, 122, 123
136	מאנשטירשצינע 44	124, 126, 129, 130, 134
קאפיין האגין 80	מוש חדש 121	136, 138, 139, 142, 143
קארעץ 1, 2, 4, 7, 14, 15, 18	מטרשדארף 45	145, 146, 147, 149
74, 33, 36, 37, 42, 74	מינסק 4, 40, 47, 116, 120, 122	וין 118, 132, 140, 144
קובין 23	מיר 22	וויסאקי, דליטא 45
קודאן (אולי צ"ל: קידאן) 44	נאוויזדאר 66	ווענגראד 2, 5, 8, 45
קופישאק 114	נעויל 44	ווראנוועה 117
קושטנדינא 74	נשוועז 117	ויניציאה 19
קעלין 45	סאילוויץ 80	זאבלודעווי 147
קעמפנא 147	סטנאב 46	זאלקווא 11, 33, 53, 96, 138
קראז 72	טלאנים (סלאנימא) 97, 147	זבארוב 46
קראטשין 4	טלוצק 5, 7, 24, 80, 117	זיחלין 45
קראסלוי 80	טמיליאן (סמאלייאן) 44, 111	זלאוויץ 46
קראסנא פאליא 5	122	חאדוויש 45
קראקא 14, 19, 37, 45	סענע 44	חאמסק 37
קרדינא 31	סרעליץ 46	חאסלאוויטש 82
קרימנא 45	פאלעצק 80	טאמקוויץ 121
קריסלוע 44	פאלצק 41, 44, 72, 114	טיקטין 22, 46, 85
ראדון 17	פידקאמין 46	טלאטשין 44, 97, 105, 106
ראדעשקעוויץ 80	פיונן 51, 153	טשאווס 101, 116
ראסנא (רסנא) 33, 44, 53, 71	פוחאוויטש 4	טשאשניק 93
74, 73	פילנאי 138	טשיחויטש 48
ראצקי 117	פינסטשוב 45	טשעכנאווי 45
ריגא 85, 86, 87, 92	פינסק 36, 37, 63	טשעכנאווי 45
רמנאו 58, 61	פלונצק 45	טשערהי 80
רעזלא 11	פעטערבורג 105	טשערקאב 116
רדה לבן 11	פראז 32, 96, 102	יאספלא 11, 46
שומייאן 44	פראפאייסק 5	יאנב 46
שינגלי 23	פונקפורט 72, 73	יאנוויץ 111
שעפש 17	פונקפורט דאדור 11, 96	יארטשוב 46
שערהיי 117	פונקפורט דמין 133	לבוב 45
שקלאח — בכל ערך	פרעמסלא 11, 33	לובאקי 44

ספרים מדפוס שקלאוו שיש בטפסים שונים שינויים טיפוגרפיים

- אבן תקומה לר' אברהם ליכטשטיין, תקצ"ב 119
 בית הלוי ותורת הבית לר' משה ב"ר אלעזר, תקס"ט 114
 בית מדות לר"ל מרגליות, תקמ"ו 32
 חוסן ישועות לר' עזרא ב"ר יקותיאל זוסמן, תקע"ב 121
 לקוטי אמרים לר' שניאור זלמן ב"ר ברוך, תקס"ו 111
 מדרש תנחומא, תקע"ב 123
 מסילת ישרים לר' משה חיים לוצאטו, תקצ"ה 137
 פוקח עורים לר' דוב בער ב"ר שניאור זלמן, תקצ"ב 155
 פסיקתא רבתי דרב כהנא, תקס"ו 112

ספרים מדפוס שקלאוו שנדפס בשעריהם שם עיר-דפוס אחרת

- אמשטרדם 119
 דהירנפורט 114
 ויין 118, 132, 140, 144
 פפ (פראנקפורט) 72
 פראג 32

פרקים מס' סולם העליה לר' יהודה אלבוטני

מאת

גרשם שלום

בין אוסף כתבי היד החדשים שנקנו בשנת תש"ה ע"י הספריה הלאומית (סי' 1302 8°) מידי מוכר הספרים ה' האלפרן מצאתי גם עשרים דפים שהכרתי בהם חלק מס' סולם העליה לר' יהודה בן משה אלבוטני. נמצא כאן מסוף הפרק הרביעי עד קרוב לסוף הפרק העשירי (האחרון). הדפים הראשונים של אותו כתב היד עצמו נמצאים עכשיו בניו-יורק בבית המדרש לרבנים באוסף המכונה Enclow Memorial Collection. הקטע ההוא נזכר על-ידי אל. מארכס במאמרו על אוסף זה¹, ומצאתי אח"כ שהוא מכיל באמת את רוב ארבעת הפרקים הראשונים של הספר. כתב היד בשני חלקיו המפורזים בשתי ספריות נכתב יפה מאד במשיטא ספרדית של המאה השבע-עשרה, והוא עולה בהרבה על כתב-היד היחידי שהיה ידוע לפני-כן ושדברתי עליו בקרית ספר שנה ב' עמ' 107 ועמ' 138 ובספרי "כתבי יד בקבלה הנמצאים בספריה הלאומית" בעמ' 32—33. גם שני כתבי היד באוסף מוסאיוב בירושלים הם מודרנים וכולם מלאים טעויות ושבושים.

ס' סולם העליה שנתחבר בירושלים בדור אחרי גירוש ספרד מיוסד על ס' אור השכל וס' חיי העולם הבא של ר' אברהם אבולעפיה ועל ס' שערי צדק האנונימי שחיבר אחד מתלמידי אבולעפיה². הוא מסכם את תורת הקבלה הנבואית באופן ברור ומוצלח ביותר ויש לו מבחינה זאת ערך רב להבנת תורות אלו. ובפרט ארבעת הפרקים האחרונים של הספר מלאים ענין רב. יחד עם ההקדמה הדפסתי בשעתו בקרית ספר את הפרק השביעי הקצר, ואחרי-כן הוספתי את כל הפרק העשירי על "דרכי ההתבודדות" בנספחים ל"כתבי יד בקבלה". אבל נתברר לי עתה שכה"י היה משובש ביותר בפרק זה³ והדברים מובנים במילואם רק בנוסח היפה של כה"י החדש. על כן באתי לתת כאן במילואם את שלושת הפרקים החשובים ז'—ט' שהם תעודה יקרה להסברה הפסיכולוגית של דרך המקובלים בטכניקה של ההתכוננות הנקראת אצלם "חכמת הצירוף". פרק ז' הקצר מסביר את ההבדל הפסיכולוגי בין מצבי-הכרה הנקראים כאן "חקיקה" ו"חציבה".

פרק ח' מסביר באופן ברור מאד את הטכניקה הנפשית של מה שאנחנו היינו קוראים בשם אסוציאציה ומה שאבולעפיה ותלמידיו קוראים בשם דלוג וקפיצה. המקובל מורה כדרך לפתיחת שערי הנפש הסגורים שיטה שיש בה מיסוד האסוציאציה ה"חפשית" של הפסיכואנליזה המודרנית מצורף ליסוד של הדרכה מכוונת של אסוציאציות כאלה וריסון או צימצומן לתוך גבולות מסויימים. טכניקה זאת של מדיטציה (התכוננות) מתוך "דלוג" שהוא חפשי בחלקו ומוגבל בחלקו היא, לדברי המחבר ומקורותיו, גולת הכותרת של כל "חכמת הצירוף" ומביאה לידי השגת הנעלמות. המחבר בנה כאן בעיקר על יסוד ס' שערי צדק אבל הרחיב את הדיבור והסביר את

1) עין PAAJR כרך ד', עמ' 161.

2) עין על ספר זה מאמרי בקרית ספר שנה א', עמ' 127 ואילך. פרק ז' וח' נח' נחסדו על ספר זה ומסרשים את דבריו יפה.

הדברים הקצרים של בעל שערי צדק שספק גדול אם היו מובנים לנו אלו ספר זה, ולא ס' סולם העליה, נדפס כאן.

פרק ט' מיוסד על ס' אור השכל (שלא נזכר בו במפורש). חלק מהדברים המבוארים כאן בפרטות נמצא גם בס' פרדס רמונים לר' משה קורדובירו בשער פרטי השמות פרק א' המביאם בשם "מחבר ס' הנקוד" ומקצת הדברים נמצאים מלה במלה בס' אור השכל, אך דברי ס' סולם העליה מפורטים הרבה יותר ונוטים ממנו בכמה מקומות. נושא הפרק הוא סדר הגיית אותיות שם הוי"ה בצירופן ובניקודן. בניגוד לטכניקה החפשית של הדילוג והקפיצה תלוי כאן הכל בדייקנות קפדנית של סדרי הגייה ונשימה קבועים המוסברים באריכות, וגם להם יש ענין פסיכולוגי רב. המחבר מבאר את טעם התנועות הגופניות המיוחדות המלוות הגיית כל תנועה ותנועה: הן בבחינת חזרה על סדר ואופן כתיבתה של התנועה ע"י הסופרים. כל התיאורים האלה של תנועות החולם, הקמץ וכו' אינם בפרדס רמונים, וגם בס' אור השכל נרמזו רק בקיצור גדול (כ"י מינכן 92 דף 63א). ונראה שהתיאור המפורט נלקח אצלו מספר אחר של אבולעפיה.

[7א] הפרק ה' בפ' ב' מלות הנאמרות בספר יצירה שהם חקקן חצבן⁽¹⁾. נבאר מהו חקיקה ומהו חציבה. כי הוא דבר הכרחי לפי כוונת חבורי זה לידע כיצד יורשם בשכל הנביא הדברים שרואה במראה הנבואה ואינו שוכח מהם דבר. ואין[מר] שהנה שם חציבה הוא חילוק אות א' או אותיות רבות [7ב] במראה הנבואה והוא ענין דומה ממש לסדר חלוק האותיות שפירשתי בפ' ה' רק ההבדל שביניהם אינו אלא זה שענין חלוק האותיות שכתבנו לעיל הוא פועל א' מלאכותי שעושה האדם בהיותו בהרגשותיו ומחשבתו ושכלו ברשותו שמכיר ורואה ויודע בבחירתו ורצונו מה שהוא עושה. אמנם החציבה הוא שם מושאל על ענין עמוק ונעלם⁽²⁾ יותר מזה שהוא על הפועל המחשבי המצטייר בכח המדמה אשר באדם במראה הנבואה דהיינו אחר שיצא שכלו מתחת רשות האנושות ונחלשו איבריו והרגשותיו כאלו הוא אבן מעמסה שאינו מרגיש ויצא השכל שהיה מכוסה וטמון בתוך מאסר הכחות הגשמיות ויצא מן המוטבע אל המורגש ומהמורגש אל המושכל שהוא כמי שיצא מהכח לפועל ועמד ברשות האלהות וכאילו אז שכלו שכל בפועל מתדבק עם שכל הפועל. ואז בהיותו במראה הנבואה היא נצטייר בכח המדמה והמחשבי שבו פועל ענין החציבה דהיינו חילוק האות או אותיות. והמשל בזה כדי שתבין. הגע עצמך שכמו שענין יעקב אבינו ע"ה כשנתאבק עם המלאך כמבואר בפשוטי הפסוקים שבדאי היה ועבר זה בפועל ממש. הגע עצמך שתאמר ותפרש שהיה ג"כ זה הענין במראה הנבואה שנתאבק יעקב אבינו בכחותיו האלהיות שבו עם המלאך ונמסר לו היכולת מצד העזר האלהי וישר אל מלאך ויוכל לו⁽³⁾. ושאל אז במראה [הנבואה] שהיא ברכה מהאלהות. הגע עצמך שהורוהו וברכוהו באלו המלות לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם אשמך. ולא ידע מה ענין מלת אשמך. ונאמ' לו אז במראה ההיא חצוב את יו"ד מאות מ"ם של מלת אשמך ותעשה מהמ"ם למ"ד יו"ד וצרפם ותמצא שיקרא שמך ישראל דהיינו בגמ' אשמך. ונהא"כ ענין החציבה הוא לחצב ולחלק גזרות אבני האותיות במראת הפנימיות הנבואיות אחר שיצא שכלו מתחת [8א] רשות האנושות ועלה ועמד ברשות האלהות כאילו הוא אז שכל בפועל כמו שפירשתי. והחקיקה היא על ב' פנים שאבאר. אחד שראשונה אבאר מהותה והוא. החקיקה עניינה היא שקיעת האותיות הנחצבות בנפש עד"מ בדמות הצורה השקועה וחירותה בחומר הקשה אך אינה דומה לה מכל צד כי החקוק בחומר יבטל אחר זמן רב כשיבטל כל השקוע והוא החומרי. אמנם החקיקה

(1) ס' יצירה פ"ב, ב'.
(2) בכ"י נעלה ובהעתקה החדשה נכון.
(3) הושע י"ב ה'.

בנפש לא תבטל שכמו שהנפש לא תבטל כן הצורה הזאת השקועה בה לא תבטל. ואדרבה שהצורה ההיא החקוקה היא המעמדת את הנפש והיא הנק' צורת הדעת כד"א גם בלא דעת נפש לא טוב. והנה א"כ החקיקה היא החריטה ע"ד אומרו חרות על הלוחות בספיריות הנפש עד"מ. והוא חקיקת אותיות חקוקות בנפש שהכרתם מב' עבר[ן]הם כי אין מבדיל מסוכך בו לרוב זכות הנשמה המקבלת החקיקה ההיא. וזוהו הצד תלמודו מתקיים בידו ומה שהיו רואים הנביאים והמדברים ברוח הקדש במראותם ובחזיונם לא היו שוכחים כי היתה נחקקת צורת האותיות מאותו ענין שהיה נאמר להם במראה הנבואה בנפשם הזכה והטהורה והיה מתקיים בה כי אין חקיקת הענין ההוא חקוק ותלוי בכח חומרי עד שיבוא כח חומרי אחר כנגדו ויכסנו ולסיבתו ישכחנו. אך החקיקה היא תלויה במראות הנפש אחרי טהרתה וזכותה אשר באמצעות החקיקה ההיא מתקיים לעולם לחיי העה"ב. ועל כן אמרתי שהחקיקה ב' מינים. הא' החקיקה אשר תחוקק בנפש מצד הרגש הראות והדמיון ושאר הכחות הגשמיות כפי דרך האנושות. וזאת החקיקה להיות סבתה כחות חומריות איפשר להשתכח ולהתבטל לזמן רב או מעט כפי התמדת הכחות ההם. והמין השני היא החקיקה החקוקה וחרותה בנפש⁴ ע"ד הציור השכלי או הנבואי מצד השלמות התכליתי שהוא [8a] עבודת הקב"ה וקיום מצות תורתו אשר הוא המבוקש לבעלי השלמות האמיתי שחקיקה כזאת מידעת הקב"ה וקיום מצות תורתו עיוניות ומעשיות היא החקיקה החקוקה וחרותה בנפש לא תבטל לעולמי עד והיא המזכה ומעמידה הנפש בעונג העולם הבא. ועל זה הענין תמצא שהמבדדים כאשר מעיינים באיזה ענין או דרוש עמוק מאד סוגרים עיניהם וכמעט מבטלים כחותיהם כדי להוציא שכלם הטמון מהכח לפועל ולהקים בשכלם הדרוש ההוא ולחקקו ולשקעו בנפשם. כי ההרגשות והכחות החומריות הם הם המונעים והמכסים על השכל מלהבין ולידע מה שבחקו להשיג. והשתכל בזה הענין כי הוא ממה שיש בו תועלת רב וגדול לתת למעיינים ולמתבודדים דרך וערמה לנער דעת ומזימה. הנה ביארתי לך ענין הב' שמות אלו מהתחיצה והחקיקה ביאור רחב ומבואר היטב כפי מה שיכולתי לבארו כי הענין הוא דק ועמוק ראוי לקחתו ולתופשו בדקות המחשבה והציור השכלי הדק ואז תדעוהו בשלמות.

ה פ ר ק ה' מדבר בדרכי הדלוג והקפיצה אשר הדרך הוא תכלית ואחרית לכל הדרכים אשר קדמו אליה בפרקים הקודמים לו. והיא דרך רחבה מאד כוללת כל הדרכים אשר קדמו אליה או רובם. בו נכלל הגמ[מטריאה] בצירוף גלגול האותיות וחילוקם ופירודם וחבורן ומשקלן וחילופן ותמורתן. ונוסף עליהם עוד דרכי הדלוג והקפיצה דהיינו שמוש מאותיות ראשי תיבות לעשות מהם תיבות אחרות. אי נמי מאותיות תוכן או סופן או חבור ראשן עם תוכן או סופן. ולדלג בכל אלו הדרכים ולקפוץ בהם מדרך א' אל דרך אחר בין באמצעות מלה מתחדשת בין באמצעות אותיות שנ[ש]תרבו מאותן התיבות מראשן או תוכן וסופן. או ע"י צירוף וגלגול או חילוק וחבור וחלוף ותמורה מהדרכים הנזכרים פה כמו שתראה [9a] בעיניך כאשר תעיין בענייני הצירופים אשר נכתוב בזה הפרק תמצא בהם כלולים כל אופני הדרכים הנזכרים. ולזה קראתי לדרכי האלו של הדלוג והקפיצה תכלית כל הדרכים לפי שכמו שהסבה התכליתית היא המעולה מכל הסבות הקודמות לה לפי שכלם לא נמצא נמצא[ן] כי אם בעבודה ובה נכללו כלם. כך כל הדרכים הנזכרים הם כמו הקדמות והנחות בלמוד הדרכים הצריכים שידע האדם קודם שיבא לעשות ולהשתמש בדרך הדלוג הנז' כי לפי האמת בחסרון ידיעתם לא ידע לפעול ולהשתמש בזה הדרך הנורא אשר הבקי בו והיודע וזרין ומהיר בעשייתו בשלמות נפשו מתרבה ומתעצנת ומוציא המחשבה מתוך מאסר הגבול הטבעי ומביאתה אל הגבול האלהי ומתפשטת ומתעצנת בו עד שיראה לנפש כאילו היא נפרדת מן הגוף ואין לה השגחה בו כלל לרב הדבקה בשרש המקור אשר ממנו חוצבה. וכ"ש מי שיש לו חשק רב ועצום בהשגת הידיעה ומחשיב גופו

וכחותיו כאין לערך השגת הידיעה שאז החשק הרב הזה מניע את הנפש ומגביר חמומה וממהר תנועתה להוציאה מן הכח אל הפועל ומתדבקת בשכל הפועל ומצד ההתדבקות הזה מתלבשת הנפש בכח המדמה בצורת הדמות ומשלימתו בגילוי העתידות והוראת הנסתרות או במה שבקש ושם דמיונו ומחשבתו לידע מהע[נ]ינים המדומים. ועוד מתלבשת הנפש ומתענדת ומתענגת בכח השכלי ומשלימתו בהשגת המושכלות האלהיות הנעלמות בסתרי מציאות העולם הזה והבא ומשגת מידיעת הבורא ית' וברואיו הפשוטים מה שבכחה והכנתה להשיג. ועוד נאריך בביאור אף הענין באריכות בפרק העשירי המדבר בדרכי ההתבודדות⁽⁵⁾. אשר אדם [9ב] מגיע אליו באמצעות זה הדרך של הדלוג והקפיצה הכולל כל הדרכים הקודמים לו כמו שהודעתיו.

ולמען תראה בעיניך אכתוב ואצרף קצת מה ממנו וממנו תקיש לעשות כיוצא בו כפי אשר תמצא ידך לעשות. וזה החלי לעשות ולצרף ב' או ג' מלות מהם ולא שנצטרך להשלים המלה בכל צירופיה המוכרה כי היה זה הולך לשיעור רחב רק אקח ד' או ה' צירופים בלבד מהמלה הזאת בין מובנים או בלתי מובנים ומהם אדלג ואקפוץ אל מלות אחרות ואהיה מדלג מדרך לדרך מהדרכים הקודמים הנזכרים. והנה אצרף בתחלה מלת דלוג וצירוף כי דילוג היא מלה משותפת ומצורפת מורה על דגל וסימן ואות כמהלך מחנה הכחות האלהיות כדכתיב⁽⁶⁾ מחנה אליהם זה. ומורה על דילוג כי הוא מוסיף חשק ואהבה כד"א ודגלו עלי אהבה אל תקרי דגלו אלא דלוגוד⁽⁷⁾. ואמר א" דלוג. דלוג. דגלו. דגול. גדול. צרוף. צורף. פורץ. פוצר. רצפו. רצוף. אהבה. האהב. ההאב.

ב" החכמה. כח האדם⁽⁸⁾. מכח האד. יהיה והיה והיה. מגלה. הגלם. מלת חלם. לחם. לולבי. ליובל. כח לב חי. ע"ח. הגע. געה. אגדע.

ג" אגדע קרני ראמים. קוף ריש. קשר פו. קו שרף. קרים. הרקמה. המקרה.
ד" המקר. ה. ב'מים ע'ליותיו. עבה. העב. עז. מגדל עז. מגדל עז שם יי.
ה" מעשי. ישמע. סוד שמי. שדי מגלגל. גלגל שדים. שלג מגדלי. השלג העז. יצר דמיוני.
דמיון יצרי. מלבש הדלוג.

[10א] ו" יצר רע צרר היהודים. יו"ד רי"ש. דריוש. יש דור. דר אלהי נכר. ומרים⁽⁹⁾.
הו ממרה. הו⁽¹⁰⁾ ממרא. עצם המאכל. מחלל פקח.

ז" רע רש. ע. יצר רע. עין. ר. ינער. הנערה. מכער. מעכר.
ח" מה זה רע. המתללי זהרי⁽¹¹⁾. עילא הוחלי. על כן זחלתי ואירא. עז כו מגדל. יהוה.
ט" בו ירוץ. צדיק. ונשגב. ביצו. ויצב. וצקב. קצבו. רודי שג. רד יושג. שיו גדר.
י" המפרק. גם בפרק. שם פה. יסוד השם. גלגל השדים. בדין שטן. יכהן שם. משכינה.
כח שכל באדם. שכל בחכמה. ודי בזה.

והנה כאשר תעיין היטב בשכלך בצירופים האלו תמצאם כוללים כל הדרכים הנז' לעיל. שהנה בשטת א המתחלת דילוג בו תמצא הצירוף ההכרחי. ובשטת ב המתחלת החכמה תמצא גימטריאות שקולות מדרך המשקל⁽¹²⁾ שפירשתי לעיל⁽¹³⁾ ובלתי שקולות. ומדרכי החילוף והפירוד.

(5) פרק זה כבר נדפס בנספחים לספרי "כתבי יד בקבלה" עמ' 225-230.

(6) בראשית ל"ב ג'. (7) שה"ש רבה ב' ד'.

(8) החכמה אותיות כ"ח המ"ה. מ"ה הוא בגימט' אדם, ומזה יוצא לו ה"דלוג" כח האדם. ובדרך זאת

של גימטריאה "דלג" לשאר המלים המובאות כאן. ולמטה מפרש המחבר את דרך האסוציאציות בשורות הבאות.

(9) המחבר (או המעתיק) מטשטש את הכוונה האנטי-נוצרית של האסוציאציות הניכרת בס' שערי צדק

כ"י ליידין דף 2135 "דריוש. דר ישו. דר אלה. נכר הארץ ומרים".

(10) בכ"י היא, אבל במקור בס' שערי צדק נכון.

(11) בכ"י ליידין: מחזה רע מחלל זהרי.

(12) שתי מלים השוות לא רק במספר אלא גם במספר אותיותיהם נקראות "שקולות".

והחיבור. ובשטת ג המתחלת אגד"ע עד השטה הט המתחלת בו ירוץ. תמצא דרכי הדילוג מאופנים רבים. אם בלקיחת ב' אותיות מב' תיבות כגון שלקח קר מר"ת קרני ראמים ומלאם במבטא ועשאים קר"ף רי"ש ואח"כ צרפס ובנה מהם קש"ר פ"ו. ק"ו שר"ף. אם בלקיחת אותיות רבית מר"ת וסופן כמו שחזר פעם אחרת ולקח ד' אותיות דהיינו ק"ר י"ם מתיבות קרני ראמים. וחלקם ובנה מהם הרקמ"ה הב"קרה. ודלג לפסוק המ"קרה ב'מים עליותיו. ולקח ג' אותיות מראשי תיבותיו עב"ה שעולה ע"ו. ודלג לפסוק מגד"ל ע"ו להיות שוה לו במנין גמ'. וחזר ולקח מר"ת מ'גדל ע"ו ש"ם י"י. ד' אותיות שהם מל"ש וצירפם וחילקם בגימטריאות רבות. גם בשטה זו המתחלת [10ב] י"צר ר"ע לקח ג"כ ב' אותיות ראשי תיבותיו ומלאם במבטא וכתבם יו"ד רי"ש ובנה מהם כתי דרי"וש. ד"ר אלה"י נכ"ר. ובשטה ז' המתחלת ר"ע. למדנו דרך אחרת מהדילוג והוא כי לפעמים תיבה א' מב' אותיות או יותר נקח האות הראשונה ומלאה במבטא. והאות השניה נניחנה כמו שהיא כמו שעשה מאותיות ר"ע שמלא הר"ש והניח הע' כמו שהיא וכתב מהם ר"ש ע' וצירף מהם יצ"ר ר"ע. או לפעמים יעשה איפכא שהאות השנית ימלאנה במבטא ויניח הראשונה כמות שהיא כמו שעשה מתיבת ר"ע הנו' עי"ן ר'. וצירף מהם ינע"ר. הנע"רה. וכו' ובשטה ח' המתחלת מה זה. הודיעני אופן אחד מהצירוף והגימ' כי לא דוקא נעשה גמ' מתיבה א' עם תיבה אחרת כי גם מתיבות רבות נעשה מהם גמ' לתיבות רבות אחרות שהרי הו' תיבות של מ"ה ז"ה ר"ע המח"ללי זה"רי ע"לא הז"חל. שוים בגמ' לד' תיבות של על כן וחלתי ואירא. ודילג ליקח מראשי ד' תיבות אלו ע"ו כ"ו ובנה מאותיות ע"ו. מג"דל. בגמ'. ומאותיות כ"ו בנה יהו"ה הנכבד והנורא. אח"כ בשטה ט' המתחלת ב"ו ירוץ צד"ק ונש"גב. הודיעני בפירושו דרך הדילוג והצירוף מר"ת וסופן ותוכן. כי לקח ר"ת אלו של ב"ו ירוץ צד"ק ונש"גב. שהם ביצ"ו. ומס"ת לקח וצק"ב. ובנה מהם קצב"ו. ומשאר האותיות התוכיות שנשארו בתיבות הנזכרות שהם רודיש"ג צירפם ובנה מהם ר"ד יו"שג שיוג"דר. וכן היה יכול לבנות מהם בתים רבים כפי הכרח המלה אלא לא בא כי אם להורות דרך הדילוג והצירוף שיעשה ממנו. אח"כ בשטה ה' חזרנו לצרף גימטריאות על דרך החילוק והחיבור הנו' לעיל כדי להשלים המאמר בו בחודעה שמהשכינה יבא כח לשיכל האדם והכל צריך שיהיה בחכמה. שאם לא יעשה אלה הצירופים והדילוגים בחכמה ובכינה ובדעת ובדקות המוח והפשטת השכל מהכחות הגשמיות ובחשק רב ללמוד [11א] החכמה והמדע לא יגיע לו מהשלמות מה שראוי לו לבא. אבל כאשר יתן את לבו להתבודד ולהעמיק ולהבין עומק הענין ושרשו בדרכים אלו ידע בודאי שטבע האותיות בעצמם וגלגולם וצירופם עם הנועותם בנקודתם שאני עתיד לפרש בפרק הבא הם הם המלמדים לאדם דעת ותבונה ומגלים לו רזי תורה וסודות החכמה. והם הם המלאכים הנדמים אל הנביאים במראה הנבואה כי מכ"ב אותיות וצירופם וגלגולם נבראו המלאכים ונעשו כל היצורים. וכמו שיש בטבע האש לחמם ובמים לקרר כך יש בטבע האותיות עצמם לעשות כל מיני היצור והבקשה למוזכרים אותם בחכמה ובדעת. וע"ד זה ארז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ. וכן שאר כל הנביאים והחסידים שבכל דור ודור באמצעות צירוף האותיות וגלגולם ותנועתם היו עושים נסים ונפלאות ימהפכים סודי בראשית. וכמו שמצינו מכאור בתלמודנו (13) הקדוש שרבא ברא גברא ישדריה לר' זירא וכו'.

ונשוב לכלול ענין זה הפרק בביאור הדילוג בקיצור ואומר שכאשר תעיין היטב במה שנתחדש בזה הפרק בענין הדילוג והקפיצה תמצא זה הדילוג כלול ונחלק בב' פנים. הא' הוא לקחת אותיות כמות שהם מר"ת או מתוכם או מסופם או מעירוב ראשם. עם תוכם או תוכם עם סופם או סופם עם ראשם ולבנות מאיתם האותיות עצמם שמות ומלות אחרות וצירופים אחרים גימטריאית אם בדרך הצירוף ההכרחי או בדרך החילוק והחיבור או בדרך החילוף והתמורה

והחציבה והמשקל. והאופן השני הוא לקיחת אות א' או ב' או יותר מתיבה א' או מתיבות רבות. ולמלאות אותם האותיות במבטא הן כלם או קצתם ולבנות ולצרף מהאותיות ההם אשר לקח והמציא וחדש תיבות ושמות אחרים. ולדלג מהם מדרג אל דרך מהדרכים הנו' באמצעות [11] אות או מלה מתחדשת ממילוי מבטא של כל האותיות או מקצתם. ומהכללים האלו יכול מי שחננו השם חכמה ודעת להרחיב שכלו ולשוט בים החכמה לעשות ספרים הרבה אין קץ בשכלו הרחב להגיע אל השלמות כפי כחו והשתדלותו. ואע"ג שענין זה הפרק מאופני הדלוג הוא עמוק וקשה לעשותו בתחלת המחשבה. דע בודאי שנאשר יהיה אדם זרין ומהיר ורגיל מאד בעשיית הדרכים הקודמים הנוכרי' בפרקים הקודמים נקל מאד מאד יהיה עליו לעשות דרכי הדילוג וירגיל עצמו בו ובשאר הדרכים בכותבו אותם על ספר בדיו פעמים רבות כ"כ זמן עד שיהיו משוננים בפיו ולשונו ובשכחו כמו שרגיל לקרוא במהירות פסוק ק"ש אשר למדו והורגל בו מנעוריו ולא יצטרך עוד לכתובם בחומר הדיו והגנייר והקולמוס אלא במחשבתו. יגלגלם ויצרפם על הדרך שהיה עושה הכותב הגדול בהזכרתו השם המפורש ב"ה בצירופיו וגלגוליו שהיה מגלגלו ומצרפו בשכלו ומהשבתו בפיו ולשונו מבחין ולא היה צריך לא לכותבו ולא אפי' לקוראו מעל ספר. וכל זה הוא דבר נקל למתמידים זמן מה בעשיית המלאכה הזאת. אם יש לו ההכנות אשר צריך לזאת המלאכה כלם או קצתם שנבאר בפירוש (14) בעה"ת.

הפרק ה' מדבר בדרכי הנקודות וציורים בלב הפנימי ואופן נענועם בראש ובאיברים החיצוניים. ומכאן תדע ענין נפלא בהזכרת השמות הקדושים שהיה מזכיר הכ"ג בזמן הבית ושאר הצדיקים והחסידים שהיו משתמשים בשמות הקדושים כיצד היו מזכירים אותם בניקודם ותנועתם. וקודם ביאור זה צריך שתדע כי הניקוד לאות כ"י [כביכול] הנה הוא כנשמה לה והוא המניעה. ואילו תרצה להזכיר שום אות בלא ניקוד לא יתכן לפי טבע מציאות הדבור כי קול יורה ודבר זהו רוח הקדש⁽¹⁵⁾. והקול יחלק אל ה' הברות באמצעות [12א] הרוח והדבור נכלל משניהם בזה האופן.

דע כי מוצאי כל תנועות הדבור היוצא מן הפה הם ה' תנועות בלבד ולא יותר והם אלו
א א ו סימנם נוֹטְרִיקוֹן ומציאנום ג"כ כלולים בתורה בב' תיבות והם פתוחי חותם. והנה
תמצא שכל שמות הכ"ב אותיות שבאל"ף בית עד תת"ו כלם נכללים באלו הה' מיני מוצאי הפה
ונזכרים בהם. כי מהם מנוקדים ונקראים בחולם והם יוד קוף בקמץ או פתח והם אדון כלסעצת
וז' בצרי או שבא או סגול. שמוצאם א' כמו שיתבאר לקמן והם בהחשפת פה וב' בתורק והם
סג' וא' נק' ומנוקד בשורק והיא נ' והיו הנק' ניקוד השווה לאות. ר"ל שנזכרת האות במוצא הפה.
ובדבור כפי נקודה העצמי שהיא נק' כגון היל"ך קוף כאשר הם מנוקדים בחולם או נקרא ניקוד
השווה לאות. אבל כאשר הם מנוקדים בא' מהד' נקודים הנשארים אינו נקרא ניקוד השווה
לקריאת האות. ואחר שידענו שמוצאי הדבור הם נכללים בה' מיני תנועות וניקודים אלו. דע ג"כ
שכל הניקודים מכל האותיות הכתובות בתורה הם ט'. ה' ניקודי המוצא שזכרנו שהם חול"ם
קמץ צרי חירק שורק מג' נקודות. ועוד ד' אחרים נכללים במוצאיהם ובמובאיהם של הה'
הנז' והם פתח שבא סגול שורק מנקודה א' שבתוך האות. ונק' זה השורק ג"כ מלא פום.

ואחר ידיעת זה דע שענין נענוע האות בנקודה בלב הפנימי ובאבר החיצוני הוא כזה האופן:
הנה כאשר היה מזכיר הכ"ג או שאר הנביאים והצדיקים המשתמשים בשמות הקדש או אתה
הפועל תזכיר שום את המנוקד בחולם היה מכויז ומעורר לבך ושכלך הפנימי ותנענע ראשך
בציור הניקוד הזה כזה האופן. אל תטה ראשך לא. [ב12] לימין ולא לשמאל כלל ולא למטה ולא
למעלה אבל ישר את ראשך בשיווי כאילו הוא בכף מאזנים בצורה שאתה מדבר עם אדם ארוך
במבד בשיווי פנים אל פנים. ואח"כ כאשר תמשך תנועת האות בתזכרה תניע ראשך לצד מעלה

(14) הם נתמארו בפרק העשירי שכבר נדפס. (15) לשון ספר יצירה הוא.

כנגד השמים וסגור עיניך ופתח פיך ויאירו דברייך ונקת גרונך מכל לחה שלא תפסיק הליחה הזכרת האות מפיו וכפי משך נשימתך תהיה התנועה למעלה בראשך עד שתפסוק הנשימה יחד עם תנועת ראשך. הרי לך שתנועת הה"לם הוא לנענע ראשך למעלה למעלה וכאילו אתה ממליך את בוראך למעלה למעלה על כל העליונים. הקמץ הוא כעין קו ישר כאשר נקדו הסופר מהשמאל אל הימין ולמטה מן הקו יש נקודה א' וכשתזכירוהו באי זה אות הפך ראשך תחלה לצד כתפך השמאלית ותוציא האות מפיו בניגון יפה ובקול נעים והנע ראשך משמאלך אל ימינך באורך כצורת קו ישר כאשר נקדו המנקד. ואח"כ שוב והשב ראשך אל פני המזרח אשר לפניך אשר אתה מזכיר את השם כנגדו כי פניך אתה צריך שיהיו לצד המזרח או לצד המקדש כדרך מי שמתפלל לשי"ת. והשתחוה למטה מעט בראשך שזה הנענוע למטה הוא כנגד הנקודה שתחת הקו ישר של הקמץ הנז' והשלם התנועה הזכרת בנשימה כא' כמו שצויתוך לעיל. נמצא עכשו שנענוע הקמץ הוא מהשמאל אל הימין ואח"כ חוזר הפנים לאמצע ומשתחוה למטה. כאילו אתה ממליך את קינך מן הצפון לדרום ובתחתונים. הצר"י הוא ב' נקודות יושבות א' לימין וא' לשמאל. כשתזכירוהו באי זה אות תחלה בהזכרת האות ונענע את ראשך מהימין אל השמאל הפך מן הקו הישר אל הקמץ כי הקמץ הוא קמץ גדול. והצר"י קמץ קטן. ונמצא כאילו אתה ממליך את השם מדרום עד צפון. החי"רק הוא נקודה א' תחת האות וכשתזכירוהו באי זה אות נענע ראשך למטה בצורת השתחויה [א13] לפני השם ית' שאתה מדבר עמו אשר הוא עומד לפניך הפך נקודת חולם וכאילו אתה ממליכו בתחתונים. הש"ירק מנקודה א' שבאמצע האות הנק' מלא פום כשתזכירוהו באי זה אות תקן עצמך ביושר ותתחיל למשוך ראשך ביושר מלפניך מהתחלת עצמך ביושר עד סיום משיכת צווארך לאחריך ביושר כל מה שתוכל. ואל תעלה ראשך ולא תורידה ולא תטה לא לימין ולא לשמאל כי אם מלפניך לאחורך בקו דרך ישר כאילו אתה ממליך לשי"ת ממזרח למערב. נמצא עתה כי בתנועת הנקודות הה' אלו המלכת את קונך בו' מצוית העולם מוצר מערב דרום צפון מעלה מטה. מעלה בצורת נקודת או' פנים ואחור בצורת אה' ימין ושמאל בצורת אה' א'.

הפת"ח הנו בתנועתו כמו תנועת הקו הישר של הקמץ שהוא מהשמאל לימין. והשב"א שהוא ב' נקודות זו על גב זו ישר לו ב' מיני תנועות הנקודה העליונה דינה כחול"ם והתחתונה דינה כחיר"ק. והסגול"ל שהוא ב' נקודות יושבות א' לימין וא' לשמאל דינה כדיון הצר"י ממש מהימין לשמאל. והנקודה הג' שתחתיה דינה כדיון חיר"ק להשתחוות למטה. והשו"רק שהוא בג' נקודות זו על גב זו באלכסון דין תנועת הנקודה העליונה כדיון חול"ם והאמצעית כדיון שו"רק מנקודת א' שהוא פנים ואחור. והתחתונה דינה כחיר"ק אשר ביארנו תנועתם באר היטב. זה כלל גדול יהיה בידך בתנועת הנקודות כדי שתזכור ולא תטעה שצריך שתעשה הנענוע בנקודה בדרך שכתבנו הסופר כאשר ידוע שקו הקמץ והפת"ח תחילת הסופר מהשמאל לימין. והצר"י וב' נקודות מהסגול"ל כתב הימנית תחלה ואח"כ השמאלית ואח"כ הנקודה תחתונה למטה מהב. והש"בא כתב ראשונה הנקודה העליונה ואח"כ התחתונה. והשו"רק בג' נקודות כתבם וסדרן ראשונה הנקודה העליונה ואחריה [א13] התחתונה.

ואחר שביארתי לך דרכי הנקודות ותנועתם אודיעך עוד סוד עמוק וגדול בענין הזכרת צורת מבטאו בהרכבת הנקוד ב' לפי מה שמצאתי כתוב בספרי המקובלים המתבודדים. והנה תחילת להרכיב הנקוד במלת שב הכנזי שהוא אדני נחלק לב' ב' אותיות ישר והפך כסדר צורת נוטריקון שהיא הקריאה הישרה יסוד ההזכרה שאם באנו להרכיב בג' אותיות עולה הצירוף למספר גדול וכ"ש אם היינו מרכיבים אותו בכל הד' אותיות של שם שלא היו מספיקין ספרים רבים והכוונה אינה אלא להעיר על השרשים וממילא יודעו למבינים הענפים.

לא לא לא לא לא
 לא לא לא לא לא
 לא לא לא לא לא
 לא לא לא לא לא
 לא לא לא לא לא
 ינ ינ ינ ינ ינ
 ינ ינ ינ ינ ינ
 ינ ינ ינ ינ ינ
 ינ ינ ינ ינ ינ
 ינ ינ ינ ינ ינ

אל אל אל אל אל
 אל אל אל אל אל
 אל אל אל אל אל
 אל אל אל אל אל
 אל אל אל אל אל
 ני ני ני ני ני
 ני ני ני ני ני
 ני ני ני ני ני
 ני ני ני ני ני
 ני ני ני ני ני

סוד
 כדלעיל

הגה נשלמה דרך השרש וההתחלה בנקוד בהרכבת ב' אותיות שהן בונות ב' כמו שידעת מהפ' הראשון שב' אותיות בונות ב' תיבות. ובהרכבת הנקוד עליהם מהה' הברות הנזכרות מנקודת נוטריקון הנזכר בונות ב' [14א] תיבות כ"ה ישרים וכ"ה הפוכים ולא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה. ודע שבסדר הזה הוא סוד גלגול השם המיוחד ר"ל ששם בן ד' גלגולו וצירופו הראשון הכתוב בתורה שהוא יהו"ה הוא מתגלגל ג"כ על סדר הה' נקודות והברות הנזכרות של נוטריקון. וסוד ההזכרה שלו (16) הוא לגלגל אות א' שהיא האות המורה על הייחוד האמתי עם כל אות ואות מהה' אותיות של השם המיוחד הנזכר פנים ואחור כזאת הצורה.

צורת הזכרת א' עם אות הראשון של השם הא' פנים ואחור.

אי אי אי אי אי (17)
 אי אי אי אי אי
 אי אי אי אי אי
 אי אי אי אי אי
 אי אי אי אי אי
 אי אי אי אי אי

צורת הזכרת אל"ף עם ה"א פנים ואחור

אה אה אה אה אה
 אה אה אה אה אה
 אה אה אה אה אה
 אה אה אה אה אה
 אה אה אה אה אה
 אה אה אה אה אה

צורת הזכרת אלף עם ו"ו פנים ואחור והנקוד' כדלעיל

או או או או או
 או או או או או
 או או או או או
 או או או או או
 או או או או או
 או או או או או

[14ב] צורת הרכבת א' עם הא אחרונה פנים ואחור והנקוד' כנ"ל

אה אה אה אה אה
 אה אה אה אה אה
 אה אה אה אה אה
 אה אה אה אה אה
 אה אה אה אה אה
 אה אה אה אה אה

ע"כ סוד צירוף זה השם. ודע שאלה הד' הזכרות הכלליות שכתבתי הם משותפות בשם המיוחד הנז' עם אות האל"ף אשר לזו הסבה נזכרה¹⁸ בו בתחלה שהיא מכלל השם והיא המורה על סוד הייחוד. ולא כתבתי הצירוף הנזכר בעצמות חצי השם שהוא י"ה. ובחצי האחרון שהוא ו"ה ש"כך היה ראוי ג"כ לגלגלו ולצרפו כדי שלא יהיה הסוד נגלה לעם¹⁹ בצורה הרגשית. אך הנחתי הדבר רמוז למשכילים ויהירו ויבינו שכמו שציירתי הד' צורות מהד' אותיות של שם אדני המצורף למעלה פנים ואחור בשתיים שתיים אותיות ככה היא הצורה ג"כ מאותם הנקודות ממש על כל חצי השם המיוחד פנים ואחור כזה י"ה ה"י. או ו"ה ה"ו.

וממה שעדיין נשאר להעריך לתשלום סוד הכוונה של ההזכרה הנזכרת הוא שכאשר תרצה להזכיר השם הנכבד הראשון מאדני. או השם המיוחד בן ד' הנז' הן עם צירוף האל"ף כמו שמצוייר לעיל הן חצי השם ההויה כמו שרמזתיו לך על פי סדר הניקוד הנז' ראוי²⁰ שראשונה הקשט עצמך ותתבודד במקום מיוחד לא ישמע קולך לזולתך. וטהר לבך ונפשך ומחשבותיך מכל מחשבות העו"ז וחשוב שבאותה שעה תפרד נפשך מגופך ותמות מכל העולם הזה ותחיה בעולם העליון שהוא מקור החיים והוא השכל הרוחני הפשוט אשר הכל יראים ממנו יראה²¹ [א] המעלה והכבוד ויראת האהבה וכשיבא דעתך ושכלך להדבק בידעתו הנותנת בך דעת ושכל צריכה דעתך להסיר מעליה עול כל הדעות משאר כל העניינים וזאת דעתו המשותפת בינך ובינו על פי ימיו הנכבד והנורא. וכשתרצה להתחיל הזכרתו שים פניך כנגד פני מזרח שמשם האור יוצא לעולם יתלבש בגדים לבנים נקיים ומכובסים ותתעטף בטליתך ושים התפילין על ירך ועל ראשך. ותחיל להזכיר השם במבטא בזה האופן.

כשתחיל להזכיר אות א' באי זה ניקוד שתזכירוהו מפני שהוא מורה על סוד הייחוד אל האריך בו כי אם לפי שיעור נשימה א' מבלי שתפסיק בנשימה ההיא שום הפסק בעולם עד שתשלים בטויו ותאריך בנשימה ההיא המיוחדת כפי שיעור כח אריכות נשימתך האחת בכל מה שתוכל להאריך בה. והרם מעט קולך בניגון ובקול ערב וניב יפה בהזכירך האות הנז' או יסור האותיות מהשם שתזכיר בשמחת הנפש ובטוב לבב. ונענע בה ראשך וצורת הנענוע הוא כדמות הניקוד שבאות וכו' שלמדתיך לעיל. באופן שתשלים נענוע הראש מהניקוד הנז' עם תשלום קריאת מבטא האות כמו שביארתי לעיל.

ודע שאין לך רשות להפסיק ולנשום בין תשלום קריאת האל"ף לאות הבא אחריה וכן בין כל אות ואות כי אם שיעור נשימה א' קצרה או ארוכה שתנשום בנתיים ושוב מיד להזכיר האות השנייה הבאה אחריה וסמוכה לה. אך בין כל שם ושם מהב' אותיות הנזכרות לעיל הן בשמות היישרים הן בשמות ההיפוכים כגון בין א"י לא"י או בין ד"א לד"א משם אדני וכן בין א"י לא"י או בין י"א לי"א משם ההויה הנז' לעיל תוכל להנשים ב' נשימות בלבד ולא יותר מבלי שתדבר ותחשוב בשום דבר אחר ולא תסיר הכיונה מהענין שאתה²² [א] בו. ובתשלום כל טור וטור מהטורים המצויירים לעיל בצורות השמות הנז' יש לך רשות להנשים ה' נשימות בלבד ולא יותר אבל פחות מה' הרשות בידך. ואם יצית או טעית בהזכרת אי זה טור מטורי הסדר הנז' שוב אל ראש הטור ההוא עד שתאמרנה כראוי וכשורה²³. ובין כל תשלום דף של יו"ד לדה של ה"א

17 הסופר של כ"י ירושלים ניקד רק את שני הצירופים הראשונים. אבל בס' אור השכל דף 58—59 נמצאים הניקודים בשלימותם.

18 בב"י של ס' אור השכל כתוב כאן ההפך: אשר לא נזכרה.

19 ע"כ בס' אור השכל שם.

20 מכאן נמצאו עיקרי הדברים שוב בס' אור השכל שם דף 62—63 ובחלקו בס' פרס רמונים, אבל בספרים שונה לשון ס' סולם העליה גם משניהם.

21 עד כאן נמצא בס' אור השכל ובפרס רמונים. בספרים אלו בא אחרי זה תיאור קצר מאד של הגיית התנועות חולם וכו', ולא כמו שבא כאן למעלה בפרוטרוט.

וכן בין דף של י"א לדף של וא"ו. ובין דף של וא"ו לדף של הא אחרונה של שם בן ד' הנז' יש לך רשות להנשים עד כ"ה נשימות ולא יותר מזה השיעור ובלבד שלא תפסיק בנתיים לא בדבור ולא במחשבה כמו שהזכרתיך אך פחות מכ"ה נשימות תוכל לעשות אם תרצה.

הנך רואה מזה שכתבתי שהאות היא כדמות חומר והנקודה היא כדמות צורה ורוח המניע את החומר והשגת כוונת המניע והמתנועע הנז' הוא השכל והוא הנקרא פועל שהוא הפועל בצורה ובחומר הנז' והתענוג שמקבל כל משיג במה שהשיג הוא התכלית. ואלו הד' סבות שהם סבה חומרית וצורית ופועלת ותכליתית. הקטנה שבכלם היא החומרית. והגדולה ומעולה שבכלם היא התכלית. והפועל קרוב אל התכלית והצורה קרובה אל החומר. ואחר שהגענו אל זה המקום ראוי לנו להזהיר ולכתוב בו אזהרה אחת שהזהירו גדולי החכמים המקובלים בענין הזכרת השמות והיא שראוי וחובה על כל ילוד אשה שלא להשתמש בכתר מלכותו. ועל כגון זה הזהירונו רז"ל כל ההוגה את השם באותיותיו [אין לו חלק] לעולם הבא. וקצו הדברים אם לקדוש השם העליון. וע"ל כ"גון ז"ה ה"הירונו ר' חנניה בן תרדיון שהיה הוגה את השם בקדושה ובטהרה ללמוד וללמד ולהבין דרכיו ית' לא לתכלית להשתמש בו עכ"ו נעשו מה נעשה [16א] אנהנו העניים והאביונים חסירי הלב והדעת. הלא ידעת רז"ל שהיה בידיהם קבלה אמיתית מהנביאים בשמות הקדש כגון שם בן ע"ב ושם בן מ"ב כאומרים ז"ל בקידושין שלא היו מוסרין אותו אלא מזמן רב לזמן רב לאדם כדאי והגון וכן היו בקיאים ויודעים בשאר השמות משם בן י"ב. ובצירוף שם בן ד' שהוא המקור והמעין לכל שאר השמות והכנויים ולכל התורה כלה עד שהיה יכולת בידיהם לחדש בהם אותות ומופתים ולברא שמים חדשה [ו] וארץ חדשה כמו שהעידו ז"ל על בצלאל שהיה יודע לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ ולעולם לא נשתמשו בהם לצרכם כי אם לצורך גדול ועצום כגון לקדש שמו ית' ברבים. או להציל כל ישראל מן הגזרות הקשות כאשר עמד משה ע"ה בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית. ר"ל שראה משה רבי' מקום הפרצה והתשחיתה שהיתה באה להשמיד את יש' כדכתי' ויאמר להשמידם לולי משה בחירו שעמד בפירצה ההיא ובכח שמויתו של הקב"ה שהזכיר בתפלתו השיב האף והחימה למקומם לבל יצאו לבלע ולהשחית ולכלות עם ישראל. ואף זה לא הותר לעשותו כי אם אחר שהיו יודעים ראשונה שרצונו של הקב"ה בכך. תדע הרי עשרה הרוגי מלכות שהיו יכולים להציל עצמם ולא רצו עד ששאלו אל פי יי והשיבו לר' ישמעאל כהן גדול מאחרי הפרגוד שבזה הם גלכדים ואז מסרו נפשם על קדושת השם. ומי לנו גדולים כחרש והמסגר שגלו עם יהויכין מלך יהודה בבית ראשון וכמה מגדולי התנאים שהיו בחורבן בית שני שבדאי היו יכולין להציל בידיעתם ובהזכרתם את השם הנכבד והנורא את יש' וירוש' ובית המקדש מיד נבוכד נצר וטיטוס. וכראותם שרצון האל יתברך היה על החורבן הנזכר כדי לגבות חובו ממי שמרד בו ובתורתו מאסו ומאנו ללכת בחקיו ומשפטי שחקו ולא ענו עור. הרי לך מבואר שאפי' לדבר גדול כזה שהוא הצלת [16ב] ישראל וירושלים ובית המקדש והשכינה שלא תלך בגלות לא רצו להשתמש אותם הצדיקים והחסידים בשמות ית' לפי שידעו שאין רצון השי"ת בזה. דאם לא כן לעולם לא היה השי"ת גובה חובו מיד הרשעים. ואל זה רמז הפסוק באומרו השבעתי אתכם בנות ירושלים וכו' אם תעירו ואם תעוררו את האהבה ע"ש. שאפי' לעורר ביאת משיח שהוא גם כן ענין גדול ועצום והכרחי לכל העולמות כלם השביע לחכמים ולצדיקים ההם היודעים סוד שמויתו של הקב"ה שלא יעוררו הענין הנז' עד שידעו שחפץ ורצון האל יתב' בכך. ולזה ראוי לכל מי שיקרב אל המלאכה הקדושה הזאת אחר שיהיו לו כל ההכנות הראויות לזה כמו שיתבאר בפרק הבא ויגיע אל מעלת ההתבודדות למעלה שיקרא ויענהו על הן הן ועל לאו לאו בדבר אמת וענוה צדק. אז ישאל ויחקור וישתדל להבין הן בדרך שאלה בחלום או בהקיץ אם נותנים לו רשות מן השמים

להזכיר שמותיו של הקב"ה הקדושי, וכאשר ידע שרצונו ית' בכך אז יכנס בפרדס הזכרה השמות הקדושים הנזכרים. אחר שראשונה ידע ויבין ענין מציאות או כוונת מהות כל שם ושם מהם על מה מורה כי זהו מה שיביאנו לדעת ולהכיר מעלת מי שאמ' והיה העולם ויפחד ויירא מלפניו וישתוקק ויבסוף ויתאוו לידבק בו ית' מתוך ידיעת שמותיו ואז יהיה קרוב לשי"ת ותהיה תפלתו מקובלת ועליו יקרא איגבהו כי ידע שמי כי יזכיר שמי לא נאמר אלא כי ידע שמע מינה שידעת השמות מציאותם ומחיתם וכוונתם הוא העקר כי אז אחר ידיעת זה במעט השתכלות שייחבול בהם במחשבה בלבד מבלי הזכרה כשיצטרך לעבודת השם וקדוש שמו לפעול אי זו פעולה ברצון האל ית' מיד יענהו מן השמים כמו שנאמר יקראני ואענהו וגו' וכתב' טרם יקראו ואני אענה. ר"ל שאפי' במחשבה שיחשוב ויכוין בשם הנוי מבלי שיוזכרהו יענהו. ואם יצטרך עדיין [17א] להזכירו אז יועילו לו אלו השרשים והעניינים שכתבנו פה בזה החבור הקצר וראוי שידעו שזהו עקר ושרש גדול בזה הענין ודעהו.

תוספת לק"ס שנה כ"א עמ' 238 ואילך

תוספת זו צריכה היתה לבוא בסוף ס"ס הנ"ל אלא שמסיבות טכניות נדחתה לחוברת זו. באוצר התשובות ס" קט הובאה התשובה המוזרה שבגאוניםא ח"ב 195: ישראל מותר לו לרוש בשור ובחמור התיר גמור שאין מצוה אלא על החרישה.

והנה התקשו גינצבורג (שם עמוד 187/8: וגנוי שכטר ב' עמוד 101/2) ואפטוביצר (מונטסשריפט שנה ג"ה עמוד 638/9) לפרנס דברי הגאון הללו שהם נגד המשנה והתלמוד וכל פוסקי ההלכות וכל אחד נדחק לפי דרכו.

אלא שאין צורך להידחק וברור הוא שהתשובה היא מ' ש' ב' ש' ת. בשאלה שלפני זו נשאל הגאון: ישראל שמבקש לעשות שותפות עם הגוי כחרישה ואיתו גוי תורש בשבת וחוסם פי פרה ודש בה וחורש בשור ובחמור. ועל זה השיב הגאון שמשום חרישה בשבת אסור שישאל מצוה על שביתת בהמתו ואף אם היא בידו גוי. ומשום חסימה מותר שאין האיסור אלא על החוסם ולא על הבהמה שלא תהא חסומה. וכאן נגמרת התשובה ומתחילה תשובה "חדשה": ישראל מותר לו לרוש וכו' כנ"ל. ולא שאלו חכמים למה לא השיב הגאון על השאלה השלישית: על חרישה בשור ובחמור? וכאן מקור להבנת הדברים. ברור ללא כל ספק שהתשובה הבאה אחרת: ישראל מותר לו וכו' היא התשובה על השאלה השלישית ואינה תשובה חדשה אלא המשך התשובה והדברים נשתבשו. ואע"פ שגינצבורג כותב שמצב כה"י הוא טוב במקום הזה ואין לחשוב על ליקוי, אבל אין אנו יודעים מה היה מצב כה"י שמכנו העתיק המצ"ק. ואני משער שמשוטטש היה ובשהתקשה המעתיק שלנו בקריאת מלים אחדות הגיע מקום חלק והבאים אחריו חשבו שהחלק הוא לסימן הפסק ואינו כן. לפיכך צ"ל כך:

[גוי שותפו של] ישראל מותר לו ל[ח]רוש בשור ובחמור התיר גמור שאין מצוה אילא על החרישה. כלומר כשם שבחסימה עיקר האיסור על החוסם כך גם בכלאים עיקר האיסור על החורש ולא על ישראל שחורשים בהמתו בכלאים. והיא תשובה על השאלה השלישית אם מותר לו לגוי לחרוש בהמתו של ישראל כלאים. והגאון השיב להיתר, (והשווה גם לשון ר' הילאי בהלכות פסוקות ס"ט).

דברי הגאון מסכימים איפא למקורות ההלכה שאיסור כלאים הוא על כל הכלאיות ולפי זה יש להתקן גם באיצה"ג כאן.

יש להוסיף כאן גם את התשובה שבגנוי שכטר ח"ב עמוד 107 סימן קכ.

באיצה"ת סימן רנו הערה ג נמשך אחרי סברא ראשונה של אס"ף כתג"א ב' 112 שהתשובה שבתג"א שם 114 היא היא התשובה שהובאה בקצרה בעיטור ר"י ו' ע"ג, לבוב ג' ע"ב, אבל כבר חזר בו אס"ף בקריית ספר

שנה 1 עמוד 330 והסכים לדעתו של גינצבורג שהתשובה שבגנזי שכטר ב 92 ואילך היא התשובה שבעיטור ואילו זו שבתג"א אחרת היא (אולי לר"ה) ומנוגדת לה. אלא שעדיין אין הדברים ברורים כל צרכם כי התשובה בהעיסור מתחילה כיון דקיימא לן דבעינן מקנה מלוכה וכו' וקשר את הדברים לב"מ מ"ו א' ולפי הנ"ל אין כל קשר בין התשו' הנ"ל לב"מ. על כל פנים צריך להוסיף את התשובה שבג"ש לאוצה"ג בב"ק. אוצה"ג שם סי' רעח פירוש כ"ד מתנות כהונה ראה מ"ש אפ"ש ט"ן בתרביץ שנה 1 ספר ד' עמוד 463.

— לק"ס עמוד b 240 יש להוסיף כי סימן ד נמצא בסתם ובלשון מקורית גם בספר התרומות שער לו את א.

— שם b 242 א"ע"פ מ"ש ש"י יש להוסיף כי כן הוא גם במשפטי שבועות בראשו: ועוד א"ע"פ שיש בני אדם שאין הפצם לעשוק וכו' שפירושו: מ"ש. (במקור הערבי שבידי: ואיצ"א מן הית [באשר] מוגדר פי בעץ אלנאס וכו') ונראה שמקור לכולם הוא פירושם למשנת כלים פ"ז מ"ב א"ע"פ שמקבלת של ערב טמאה וכו' א"ע"פ שמקבל את התמחיון וכו' א"ע"פ שמקבל את הרעי וכו' שפירושו: הואיל וזמק בל. וכבר העיר במלאכת שלמה שם לגמ' במגילה ד ע"ב: תניא גמי הכי א"ע"פ שאמרו כפרים מקדימין וכו' א"ע"פ שאמרו, אדרבה מ"ש דאמרו הוא אלא הואיל ואמרו, ועדיין צ"ע. ש. אברמסון

"Salvatio Romae" בספר-מקאמות תימני

בין האגדות המרובות, שבהן קשטו אנשי ימי-הביניים את רומה העתיקה, ידועה ממקורות שונים האגדה על "Salvatio Romae" (1). באגדה זו מסופר על פסל (או פסלים) פלאי, שהיה ב"עיר הנצחית". הפסל הזהיר בכל מקרה של סכנה, שהיתה צפויה לרומה. לפני שמונה שנים פירסם ד"ר ת. שירמאן (2) "שתי מחברות מספר המוסר" לזכריה אל צאהרי", תימני מצנעא, בן המאה ה"ט" (3). ה"מחברות" העשירות של ספר זה כוללת שני סיפורים, שמספר אב"ר בן-חלק כדי לעורר את רוחו של חברו החולה מרדכי הצידוני. הסיפור הראשון שלו הוא הסיפור על "Salvatio Romae" בשינויים והוספות שונים. מעניין הוא שינוי המקום: במקום רומה, מופיעה בספרו של אל צאהרי קושטא — "רומה המזרחית", "רום" בפי הערבים. האגדה על Salvatio Romae היתה ידועה בספרות הביזנטית וממנה עברה, כפי הנראה, לערבים, שכספרותם היא מרומות כמה פעמים (4). יש להניח, שהיהודי התימני שאב ממקורות ערביים. י. א. קלזנר

1. הוא מופיעה, למשל, ב-"Mirabilia Romae". השווה את ההוצאה שבתוך H. Jordan, Topographie der Stadt Rom im Altertum, II. B., Berlin, 1871, 622. מקורות אחרים נזכרו, למשל, D. Comparetti, Vergil in the Middle Ages, tr. by E. F. M. Benecke. בספרו של London, 1895, 298-300.

2. ב"דיעות המכון לחקר השירה העברית", כרך ג', ברלין, תרצ"ה, קפ"ה-ר"י.

3. עליו השווה גם א. יערי ב"סיני" כרך ד', עמ' שצ"ג-ת"ד (פרקים נוספים מספרו): י. ברסלבסקי ב"ציון", שנה ה' (ת"ש), 57-67; תיאור מפורט של כה"י: "אהל דוד", II, 1021-1033, מס' 995. גם בספריה הלאומית יש כ"י של הספר (מס' 637 8°): השווה: י. יואל, רשימת כתבי-היד העבריים... ירושלים, תרצ"ד, 46, מס' 454.

4. Comparetti, בספרו הנ"ל, 298.

ידיעות בית-הספרים

העבודה בבית-הספרים בשנת 1945

במשך שנת 1945 נוספו לגנזי בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי 10.847 כרכים. ספרים אלה נרשמו, כרגיל, בשני הקטלוגים: קטלוג שמות המחברים והקטלוג המקצועי. ביום 31 בדצמבר 1945 הגיע מספר הכרכים בגנזי בית-הספרים הרשומים בשני הקטלוגים ל-402.396. מלבד הספרים הללו רשומים בקטלוגיזציה פשוטה ספרים פחות חשובים. מספרם של אלה הגיע בסוף שנת 1945 ל-38.510.

משלוחי-הספרים הגדולים מחוץ לארץ שנתחדשו עוד בשנה שעברה, נתרבו בשנה זו; הגיעו למעלה ממאה תיבות מספרד, מאנגליה, מאמריקה ומדרום-אפריקה. וכן נתחדשו בשנה זו קשרי החילופין בין בית-הספרים ובין הארצות: בלגיה, הולנד, צרפת, שווייץ, שבדיה ודנית. בסך הכל נתקבלו במשך השנה 15.040 משלוחים של עתונים וכתבי-עת ו-14.444 ספרים. פעולות שוחרי האוניברסיטה העברית לטובת בית-הספרים נתרבו במשך השנה. מלבד שוחרי האוניברסיטה באנגליה ובאמריקה סייעו לנו במידה מרובה גם שוחרי האוניברסיטה באוסטרליה ובדרום אפריקה.

במשך השנה המשכנו להשלים באופן שיטתי, במידה שהגיעו לכך האמצעים המצומצמים, ספרי מדע שהיו חסרים בגנזי בית-הספרים. במיוחד הושלמו סדרות של כתבי-עת מדעיים. וכן הושלמה באופן שיטתי מחלקת הספרים העבריים בבית-הספרים. נרכשו ספרים עבריים עתיקים מרובים וביניהם ספרים יקרי-מציאות. וכן המשיך לגדול המדור המיוחד לספרות יפה וספרי-עם בעברית שמהם משתדל בית-הספרים לרכוש שני טפסים שאחד מהם אינו ניתן לקריאת חוץ אלא נשמר לדורות.

תרומות גדולות ועזבונות

במשך השנה נתקבלה שורה של תרומות חשובות מידי ממשלות, מוסדות רשמיים, מאספי ספרים גדולים, מוליים, מוסדות מדע וכו', וגם שורה של עזבונות. מבין כל אלה יזכרו כאן החשובים ביותר.

בריטיש קאונסיל (British Council) שהבטיח להשלים באופן שיטתי במשך שנים אחדות את גנזי בית-הספרים בספרי-מדע אנגליים, שלח במשך השנה למעלה מ-600 כרך בכל ענפי מדעי הרוח ומדעי הטבע, כולם ספרים חשובים שיצאו לאור בעשרים השנים האחרונות. מלבד זה חותם בריטיש קאונסיל לטובת בית-הספרים בקביעות על יותר מ-80 כתבי-עת אנגליים חשובים.

באמצעות הקונסוליה האמריקאית בירושלים קבל בית-הספרים במשך השנה מידי Division of Cultural Relations, State Department בושנינגטון קרוב ל-700 כרך, כולם ספרי מדע חדשים ויסודיים בענפים שונים שיצאו לאור באמריקה.

מכון סמיתסוניאן (Smithsonian Institution) בושנינגטון, האוסף בארצות הברית את כל הפרסומים המיועדים לארץ ישראל ושוולחם אלינו כסוכנו הקבוע על מנת לחלקם בארץ, התחיל אחרי הפסקה של חמש שנים בפעולתו הרגילה. המשלוח הראשון הכיל 28 ארגונים שהיו מיועדים לבית הספרים ולמוסדות אחרים ולאנשי מדע בארץ.

ממשלת ארץ-ישראל המשיכה במשך השנה למסור לבית-הספרים ספרים מדפוס ארץ-ישראל שהיא מקבלת בתורת טופסי-חובה, וכן היא שולחת בקביעות לבית-הספרים את כל פרסומי מחלקותיה השונות.

משנכנס צבא-הכבוש הבריטי לאי רודוס מצאו החיילים הארצישראלים אוסף ספרים גדול שהיה שייך לפנים לבית המדרש לרבנים ברודוס, שלא הספיקו הגרמנים לשדוד ולהעביר לארצם. בהשתדלות חיילים ארצישראלים הסכים המושל הצבאי להעביר את הספרים הללו לבית-הספרים בירושלים. האוסף כולל למעלה מ-2000 ספר, בעיקר ספרות רבנית מדפוס שאלוניקי, קושטא, איזמיר וליורנו. רובם של הספרים הללו כבר נמצאו לפני כן בבית-הספרים, אולם נכללו בו גם כמה מאות ספרים שהשלימו במידה רבה את גווי בית-הספרים. ביניהם גם כמה ספרים יקרי מציאות מהמאה ה"ז.

יש לציין בשמחה שרבים מהחיילים העבריים באשר הם שם פוקדים את בית הספרים לטובה ושולחים ספרים שהם יודעים שבית-הספרים מעוניין בהם. ביניהם יש להזכיר במיוחד את החייל טרמברג ואת החיל פ. רודיק.

תרומת ד"ר איגנציו באואר, ד"ר איגנציו באואר ממדריד שאסף כל ימיו באהבה ובמסירות מרובה ספרים הנוגעים לתרבות יהודי ספרד, הביע את רצונו בשעת בקורו בארץ-ישראל בשנת 1936 לתרום את אוסף ספריו לבית-הספרים בירושלים. מאחר שבימי מלחמת-האזרחים בספרד אי-אפשר היה להעביר את הספרים לארץ-ישראל, נמסר אוסף הספרים לחסות הצירות הבריטית במדריד. עם הפלגת האניה הראשונה מליסבון לארץ-ישראל שלח ד"ר באואר את כל האוסף באמצעות נציגות ה"ג'וינט" בפורטוגל. זוהי אחת התרומות החשובות ביותר שקבל בית-הספרים במשך שנים רבות. יש כאן אוסף שיטתי של ספרים הנוגעים ליהודים וליהדות בספרד ולגולי ספרד בארצות שונות. האוסף כולל ספרים יקרי-מציאות רבים שנדפסו מן המאה ה-15 ועד המאה ה-18, רובם במצב מצויין ובכריכות מקוריות יפות. רבים מן הספרים לא נרשמו ברשימת קינורלינג (Biblioteca Espanola-Portuguesa Judaica). יש כאן חומר על ההאינקבויציה, תנ"כים רבים שנדפסו בספרד וחלק גדול מספרות אנוסי ספרד שהתישבו בתולנר.

באוסף נכללו כמה כתבי-יד כגון: מחזור קארפינטראק, נכתב שם בשנת תנ"ג; שני אקטים של האינקבויציה; סדר תפלות מעריב עם ספירת העומר, עם ציורים, נכתב על קלף בפרנקפורט דמיין בשנת תק"א. באוסף באואר נכללו גם שני אינקובולים עבריים ו-10 אינקובולים בלטינית. האינקובולים העבריים הם: טור יורה דעה וחושן משפט, שונצין לערך ר"נ; משנה עם פירוש הרמב"ם, סדר זרעים, מועד, נשים, נאפולי רנ"ב; ואלה האינקובולים הלטיניים:

Brutus, Petrus: Victoria contra Judaeos, Vicenza 1489. Caoursin G.: Ad Innocentium papam oratio, Romae, 1485. Hanapis, N. de: Biblia pauperum, 1490. Maroldus: Sententia humanae redemptionis, Romae 1481. Petrus de Vicentia: Oratio pro capessenda expeditione contra infideles, Romae 1490. Thegliatus: Sermo contra Turcos, Romae 1481. Samuel Maroccanus: Epistola ad R. Isaac, ca. 1500. Frontinus, Sextus: Strategemata, Romae 1487. Vegetius: Res militaris, Romae 1487. Aelianus: De instruendis aciebus, Rome 1487.

מבין שאר הספרים הכלולים באוסף אפשר להזכיר כאן רק מעטים כגון: חלקי תנ"ך שנדפסו אצל שטיפנוס בפרים משנת רצ"ט ואילך; כרך שלם של העתון הרבני שיצא באמסטרדם בשם "פרי עץ חיים"; שיר בשם "אור גדול ליהודים" לכבוד גולילמו החמישי, נדפס על משי באמסטרדם בשנת 1768:

Biblia sacra. Lyon 1522; Biblia Hispan., Amstd. 1502; Biblia Hebraica cum interpretatione Pagini Lucensis 1612; Nicolaus de Lyra: Quaestiones in Judaicam perfidiam, ca. 1500; Hegesippus: Historiographia, 1510; Josephus: Antiquitates, span., Antwerp. 1554; Josephus: Anti-

quitates, Lat. Lugd. 1566; Cassiodorus: Psalterij expositio, Paris 1519; Philon: Oeuvres, Paris 1575; Leone Ebreo: Dialoghi d'amore, Venezia 1552; Leone Ebreo: Philographia universal, Zaragoza 1584; Almosnino, M.: Estremos y grandezas de Constantinopla, Madrid 1638; Martinez, M.: Institutiones in linguam sanctam, Salamanca 1571; Leon Templo, J. J.: Afbeeldinge van d. Tempel Salomonis, Amstd. 1644; Menasseh ben Israel: Conciliador, I—IV, Amstd. 1632—51; Wagenseil J. C.: Exercitationes VI, Altdorf 1697; Aboab J.: Nomologia, Amstd. 5389; Aboab J.: Almenara de luz, Amstd. 5468; Sequeyra Samuda, J.: Sermon funeb. al David Netto, London 5488; Nieto D.: De la divina providencia, London, 5476; Cardozo J.: Excelencias de los Hebreos, Amstd. 1679; Vaez A.: Arbol de vidas, Amstd. 5452; Vaez A.: Discursos predicables, Amstd. 5470; Mello M. de: Tratado da sciencia Cabala, Lisboa 1724; Bacallar y Sanna: Monarchia Hebrea, I—IV, Genova 1719.

כמו כן כולל האוסף ספרי תפלה רבים בספרדית שנדפסו על ידי האנוסים באמסטרדם במאה ה-17 וספרים רבים לתולדות יהודי ספרד וצרפת, ספרים שנדפסו בספרד אחרי הגרוש על היהודים או על נושאים יהודיים, ובכלל זה מחזות על נושאים תנ"כיים. אוסף באור נותן לחוקר חומר רב וחשוב לתולדות היהודים בספרד שעד כה היה חסר בבית הספרים.

שרה ויצחק באומברג בלונדון שהחליטו להציב בבית-הספרים זכרון לבנם בוריס באומברג (1924—1941) ושכבר שלחו בשתי השנים הקודמות שני משלוחים גדולים שכללו למעלה מ-1,600 ספר, שלחו בשנה זו משלוח שלישי הכולל קרוב ל-350 ספר, רובם ספרים אנגליים משובחים בספרות ובמדע.

באמצעות שוחרי האוניברסיטה בלונדון נתקבל עזבון ספריו של המנוח ב. סולומון ז"ל ממנצ'סטר. העזבון כלל כ-500 כרך, מהספרות העברית בדור האחרון. מעזבונו של ד"ר מ. של סינגר ז"ל, שהיה חבר חבר-הנאמנים של האוניברסיטה העברית ומסר כבר בחייו תרומות-ספרים רבות ביד נדיבה לבית-הספרים, נתקבל עתה מידי אלמנתו בניו-יורק אוסף ספרים בתולדות הספרות הערבית ותולדות האיסלאם, בכללם ספרי-יסוד חשובים. מעזבונו של הזמר היהודי-רוסי ש. וינוגרדוף מסרו בנו ובתו בניו-יורק אוסף של תני נגינה.

מעזבונו של המנוח א. מ. יפה, שנפטר בשיקאגו בינואר 1943 והוריש את ספריתו לבית-הספרים, נתקבלו 1,150 כרכים, רובם באנגלית ומעוטם בגרמנית. בכלל העזבון ספרי מסעות, ספרי יהדות, ספרי ציונות, ביוגרפיות, מלונים, אנציקלופדיות וכרכי כתבי-עת. פרופ' אליסנדרו גרציאני, ממחלקת המשפטים באוניברסיטה בנאפולי, תרם חלק ניכר מבין ספריו שהיה פרופ' לתורת הכלכלה באוניברסיטה ההיא. התרומה בשלש תיבות כוללת ספרים ותדפיסים רבים בענייני כלכלה.

תרומות ארץ-ישראל

כל המו"לים בארץ-ישראל המשיכו גם בשנה הזאת לשלוח בקביעות את ספרי הוצאותיהם לבית-הספרים.

הארכיון הציוני המרכזי מסר לבית-הספרים מספר רב של ספרים, חוברות ועיתונים בעניינים יהודיים.

הגברת ד"ר רחל שטראוס מירושלים מסרה לבית-הספרים מספר ספרים יקרי-ערך מעזבון בעלה המנוח ד"ר אליאס שטראוס ז"ל. רובם ספרי יודאיקה מתקופת ההשכלה בגרמניה.

ד"ר זיסמן מונטגר מירושלים תרם לבית-הספרים כתב-יד חשוב, הוא הספר "כתאב כליאת פי אלטב", ספר כולל על הרפואה מאת אבן רשד בתרגום עברי.
 דר"י. ל. מאגנס, נשיא האוניברסיטה, הידיד הנאמן לבית-הספרים מאז, תרם גם בשנה זו מספר רב של ספרים חדשים.
 מר טוביה ארזי מירושלים תרם למעלה מ-150 ספרים בעברית ובצרפתית על ארצות המזרח, רובם ספרים על הלבנון או ספרים שנדפסו בלבנון.
 הגברת יוכבד דוסטרובסקי תרמה 35 ספרים וחבורות בענינים שונים.
 הגברת מ. דינמן, חיפה, אלמנת הרב מ. דינמן ז"ל, מסרה לבית-הספרים מעובון בעלה המנוח מספר ספרים וחבורות בעניני יהדות.
 מעובון הרופא ד"ר גטע רוזנבלט בירושלים נמסרו לבית-הספרים למעלה מ-50 ספרים וחבורות בעניני אוקולטיזם.
 מעובונו של העו"ד ד"ר מ. יקותיאל בירושלים נמסרו לבית-הספרים כ-50 ספרים וכרכי כתבי-עת, כולם ספרי משפט חשובים שנדפסו ב-15 השנים האחרונות.
 המהנדס ל. גריין, חבר חבר-הנאמנים של האוניברסיטה העברית, נדב כרכי כתבי-עת במקצועו.

בהשתדלותו של מר אדווין סמואל, שהיה הצנזור הראשי בימי המלחמה, נדבו פקדי הצנזורה אוסף של 40 ספרים אנגליים חדשים בעניני סוציולוגיה והיסטוריה בתורת אוסף ספרים לזכר חברם המנוח צבי פרלמן ז"ל שנהרג בהפצצת תל-אביב על ידי האויב.
 הסוכנות היהודית מסרה גם בשנה הזאת לבית-הספרים אלפי גליונות של עתונים ערביים שהיא מקבלת, וגם חבורות רבות בעניני ארץ-ישראל.

תרומות מאנגליה

מר יוליאן לנדמן בלונדון שלח תרומה לזכרון הוריו אליעזר ובתיה: דפוסים חדשים של ש"ס בבלי ושל המשנה.
 מעובון אלברט וצילה מיינץ נמסרו לבית-הספרים על-ידי מוכר הספרים אייזימן ארבעה ספרים עבריים עתיקים, ובכללם ספר טור אורח חיים, קראקא, רצ"ט, אחד הספרים יקרי המציאות ביותר.
 ד"ר שפילמן מלונדון המשיך לשלוח בקביעות עתונים מדעיים שונים.

תרומות מאמריקה

מו"לים יהודיים רבים מאמריקה רואים חובה לעצמם להשתתף בקביעות במפעל בית-הספרים הלאומי ושולחים את כל ספרי הוצאותיהם.
 הרב יוסף ל. בארון במילווקי תרם ספרי פילוסופיה חדשים מאמריקה שנדרשו על-ידי בית-הספרים. וכן חותם הרב בארון בקביעות על כתבי-עת בפילוסופיה לטובת בית-הספרים.
 חוג ידידים של המנוח שמואל י. רוזנזון ז"ל בניו-יורק תרם סדרה שלמה של 59 כרכים מהעתון Harvard Law Review מהשנים 1887—1944.
 הארכיונים והספריה הציונית בניו-יורק בהנהלתה של הגב' ס. יודין שלחו מספר ספרים וחבורות שיצאו לאור על ידי ארגונים ומוסדות יהודיים בארצות-הברית.
 מר דניאל פרסקי ומר אברהם הורוביץ, שניהם מניו-יורק, האוספים בקביעות בשביל בית-הספרים חבורות וקונטרסים היוצאים לאור בארצות-הברית על ידי יהודים, שלחו גם בשנה הזאת מאות חבורות כאלה.

פרופ' פאול שילפ (Northern University Evanston, Ill.) נעתר לבקשת בית-הספרים ושלח את כל כרכי הסריה שהוא מוציא לאור בשם: Library of Living Philosophers. הוצאת הספרים French and European Publications בניו-יורק תרמה מספר ספרים מספרי הוצאתה.

בהשתדלותה של הגב' רבקה קוהוט תרמה אחותה הגב' ס. בטלהיים את Universal Jewish Encyclopedia.

מרכז ברנדייס בניו-יורק (Brandeis Centre) שלח לבית-הספרים 68 כרכים. בעיקר ספרי-למוד אנגליים חדשים בכל מקצועות המדע.

בהשתדלותו של ד"ר מרלוב סובל, ירושלים, תרמה הוצאת הספרים: Chemical Publishing Co., New-York 26 ספרים מפרסומיה, בתכנולוגיה וכימיה.

«קרן הלל» (Hillel Foundation) של «בני ברית» באמריקה, סניף אוניברסיטה ייל, שבראשם עומד הרב מאיר גרינברג, החליטו לרכוש לבית-הספרים בכל שנה מספר ספרים מהוצאת-הספרים של אוניברסיטת ייל הנדרשים ע"י בית-הספרים; וככל התחילו בפעולתם החשובה ושלחו את הספרים הראשונים לירושלים.

המחלקה לספרי רפואה

בשנה שעברה הודענו על מלא חצי יובל שנים מאז הונח היסוד למחלקה לספרי רפואה ולסניפיה בארץ על ידי תרומת ד"ר יוליוס ירחע. כבשנים הקודמות המשיך ד"ר ירחע גם בשנה הזאת לשלוח מאות ספרי רפואה חדשים וחשובים למחלקה ולסניפיה השונים בכל חלקי הארץ.

מר יצחק ויטל, רופא שיניים בניו-יורק, ידיד נאמן לבית-הספרים מאז, חידש את עזרתו הגדולה לענף רפואת-השיניים במחלקה זו ושלח במשך השנה 110 כרכים הכוללים את מיטב הספרים האמריקאיים החדשים ביותר במקצוע רפואת השיניים. ד"ר ויטל גם דאג להשלמת כתבי-העת ברפואת-השיניים במחלקה לספרי רפואה.

מאמריקה נתקבל גם אוסף ספרי רפואה מעזבון ד"ר לואיס י. האריס שנתרם על ידי אלמנתו, וכולל קרוב ל-150 כרכים.

מאת הרופאים הארצישראלים ד"ר ל. לוסיג וד"ר ר. ס. סימון נתקבלו תרומות ספרי רפואה.

בשנה זו גם נתחדשו הקשרים עם ועד הרופאים היהודים בשבדיה, שבראשו עומד ד"ר זיגיסקי בשטוקהולם, ונתקבלו משם מאות כרכים מהספריות השונות של Acta Medica Scandinavica שיצאו לאור במשך כל שנות המלחמה.

לשבעת סניפי המחלקה לספרי רפואה בכל חלקי ארץ-ישראל נוסף בשנה הזאת סניף שמיני ליד התחנה לחקר המלריה בראש-פינה.

מחלקת האוטוגרפים והפורטריטים

מבין הדברים שנתוספו בזמן האחרון למחלקת האוטוגרפים והפורטריטים (אוסף אברהם שבדרון), אפשר להזכיר כאן רק מעטים. כגון: החווה המקורי שלפיו מוכרת אלמנת דוד שווארץ לגרף צפלין את הזכויות של בעלה על המצאתו, ספינת האויר (נקנה בתרומת פנחס רוטנברג ז"ל); כתב-יד טכני ותצלום של ליאון שלמה מאיסיף, בונת הגשרים הגדולים ביותר שבעולם; צרור מכתבים של שמעון דובנוב לפרופ' ישראל פרידלנדר; מכתב החימאי פרופ' פריץ האבר; מכתב הרב והעסקן ר' עקיבא יוסף שלזינגר, משנת תרס"ד, בערך, לבן בתו ר'

נחום ווייספיש הי"ד («וזהוה שלא תלך יחידי בלילה... יש חיוב בנטיעה» בא"י וגומר); הקדשה של קארל נטר בשער מסכת יבמות, שנדב משה נטר לספריה של «מקוה ישראל»; מכתב בחתימת י. ל. פרץ כמזכיר «שפה ברורה» («המתפללים בביהכ"נ הרימו נס השפה העברית והחיותה ע"י הדבור בה»); מכתב הקומפוזיטור ארנולד שנברג, אבי המוסיקה החדשה; מכתב הפרופ' אויגן שטיינאך, מחדש העלומים; אוטוגרפים של הביל"ויים: הרופא ד"ר מנחם שטיין, וד"ר חיים חיסין ואשתו הבילואית פאני פרייזר-חיסין; תמונת ר' אליהו גוטמאכר בחוג משפחתו; מכתב ר' צבי הירש קאלישר לבני משפחתו, גרמנית באותיות עבריות; אוטוגרפים של חוקר תולדות היהודים במזרח ש. ל. רוזאניס; מכתב מאת ר' נתן אדלר מלונדון, משנת תרל"ה, בדבר נסיעת ר' ליב קושמיראק לא"י, כדי «לרומם קרן אחינו הנדכאים שם, שיוכלו לחיות מיגיע כפם על התורה ועל העבודה בבית ובשדה»; תמונת ר' יוסף רוזן, ה«עילוי הרגאצ'ובי»; מכתב הרב ר' יעקב מזאח, משנת 1907, לא' מנחם אוסישקין, על איסוף הכספים לחיבת ציון «הישנה והבכורה» לעומת «הבת דמתקריא ציונית», ועל ה«עבודה הזרה, כלומר, הגעגענווארטס» פרוגראם, אשר תעקור חלילה מן השורש את כל הציונות; שירים של יצחק רוזנברג, שנפל בצעירותו במלחמה הקודמת ואשר המבקרים העריכוהו כאחד מגדולי המשוררים האנגליים; מכתב משנת 1939, של הפרופ' ליאופולד פרוינד, אבי הריפוי בקרני רנטגן, בהתאוננות מרה על מצבו כפליט מוינה בבריסל.

קניות ספרים עבריים עתיקים וכתבי יד

בין הספרים העבריים העתיקים שנרכשו במשך השנה לגנזי בית הספרים כלולים ספרים רבים יקרי מציאות שמהם אפשר להזכיר כאן רק מעטים: משנה דפוס קדום לא-נודע, ונדפס כנראה באיטליה לפני 1500 וכולל שינויי נוסח מרובים; סדר עולם, מנטובה רע"; ארבעה טורים, פאנו רע"; נביאים אחרונים, פיזארו רע"; אבדורהם, פאס רע"ז (בלתי שלם); משמיע ישועה לדון יצחק אברבנאל, שאלוניקי רפ"; מסכת סוכה ושבועות, ויניציאה, יושטיניאן, ש"ט; תהלים עם רד"ק, קרימונה ש"א; שארית יוסף לר' יוסף בן שם טוב, שאלוניקי ש"ח (עם החלק הספרדי); תהלים, ויניציאה, דיגארא, של"א, 16; טעמי מצוות לר' מנחם הבבלי, לובלין של"א; פרקי אבות, עם פירוש ר' מיכל מאראפטשיק, קראקא של"; בחינת עולם, קראקא ש"א; מנחת כהן לר' יוסף בן שניאור הכהן, קורו גישמי ש"ח; טעמי המסורה, לובלין ש"ע; הריף, לובלין ש"ט; סדור תפלות, האנוואה ש"ע; מקור חיים לר' חיים בן אברהם הכהן, קושטא לערך ת"ו; דרך חיים, ביהודית-אשכנזית, זאלקווא תפ"ג; זכרון בירושלים, קושטא תק"ג; מעשה רב בלאדינו, קושטא תקכ"ו; איין ביכל, ספר סגולות ורפואות בעברייטיש, שקלאוו תקנ"ה.

במשך השנה נוספו לגנזי בית הספרים קרוב ל-300 כתבי יד, ביניהם אוסף גדול של כתבי יד עבריים מתימן. באוסף זה בולטים ביותר ארבעה סוגים אלה: ספרי תנ"ך וחלקות; מדרשים, בעיקר המדרש הגדול; משנה תורה להרמב"ם; סדורי תפלה ופיוטים. מלבדם יש ספרים בהלכה, קבלה, דקדוק וספרות ערבית-יהודית.

מבין כתבי היד החשובים ביותר שניקנו ייזכרו כאן רק מעטים: קטע גדול של תאג' על קלף, 146 דפים בתבנית 4°, נכתב במאה הי"ד; התורה והתרגום בנקוד עליון, במדבר, דברים, הפטרות עם המסורה, נכתבו בשנת 1460, «הכל על תקון הספר שהיה במצרים שהגיעו בן-אשר ודקדק בו שנים רבות»; ספר כתובים בערך מאותו הזמן, מכיל תהלים, איוב, משלי, קהלת, שיר השירים, איכה, דניאל, אסתר, עזרא, נחמיה, דברי הימים; פרקי ר' אליעזר ואגדת אסתר, כתב יד חימני משנת 1595; שני קטעים ממדרש החפץ, בערך מפרשת נח עד תזריע ועם המדרש לאסתר, כתבי יד תימניים מן המאה ה"ט או ה"ט; תכלאל משנת תצ"ד עם פירוש ובניקוד

עליון; חדושי הרשב"א על בבא בתרא; פירוש ר' משה זכות על המשנה, מסדר נשים ואילך, מכיל יותר מהנדפס ואולי הוא אוטוגרף; ספר "חזון נחום" על סדר זרעים; קבץ אשכנזי על קלף מראשית המאה ה"ד המכיל מנהגים (ספר הדומה לספר המנהגים לר' אברהם קלוזנר), פירוש לפרקי אבות, הלכות שחיטה ועוד; "קנינת סתרים" לר' אברהם גלאנטי, "רכב אלקים" לר' יצחק ונה, "מרפא נפש" לר' אברהם צהלון, שלשתם בקבץ אחד בכתיבה תימנית; סדר שומר הברית ודיני מילה, על קלף ועם ציורים, משנת תמ"א; כמה קבצי פיוטים והגדות של פסח מזרחיות; כמה כתובות מצויירות מפרס ואפגאניסטן.

שרותים לצבור

שרות בית-הספרים לצבור מתרחב והולך בלי הרף כפי שאפשר לראות מתוך המספרים דלקמן (מספרי השנה שעברה נרשמו בסוגריים): מספר הקוראים הקבועים הרשומים להשאלת חוץ הגיע בסוף השנה ל-4,866 (4,526). מספר הזמנות לספרים מאת כל הקוראים הגיע במשך השנה ל-97,971 (96,997). על פי הזמנות אלה הושאלו לקוראים לשם קריאה מחוץ לכתלי בית-הספרים 63,316 (55,304) כרכים. למקומות שמחוץ לירושלים הושאלו 2,906 (2,876) כרכים, בעיקר לישובים חקלאיים, למוסדות צבור, לסופרים, אנשי מדע, מורים ורופאים בכל חלקי הארץ. מספר הבקורים באולם הקריאה הגיע בשנת 1945 ל-48,264 (36,452). קוראים אלה השתמשו מלבד בספריה השימושית הגדולה העומדת לרשותם באולם הקריאה גופו, ב-24,755 (24,148) כרכים משאר גנזי בית-הספרים שניתנו להם לקריאה בתוך האולם. מספר הביקורים באולם כתבי-העת הגיע במשך השנה ל-8,163 (7,869). את צרכי הקוראים בירושלים שקשה להם לעלות להר-הצופים מספק בית-הספרים באמצעות "ספרית ישרון" הנמצאת במרכז העיר. הוזמנו על ידי ספריה זו 4,444 כרכים והושאלו 3,820 כרכים. באולם הקריאה המיוחד של המחלקה לספרי הרפואה במרכז העיר בירושלים הגיע מספר הבקורים במשך השנה ל-5,009. מלבד השאלת הספרים מבית-הספרים גופו ובאמצעות סניפי הרפואיים וגם באמצעות ספריות צבוריות אחרות, ומלבד שרותי אולם הקריאה, משרת בית-הספרים את הצבור גם בכמה דרכים אחרות. גם בשנה זו היו מרובות מאד התשובות בכתב ובעל-פה שהשיב בית-הספרים על שאלות ביבליוגרפיות וספרותיות שנתקבלו מכל פינות הארץ, וכן סייע בית-הספרים לספריות צבוריות בארץ בהשתלמות מקצועית של ספרניהן.

בית-הספרים מסייע לצבור גם על ידי מסירת ספרים כפולים שלו לספריות צבוריות שונות בארץ. במשך השנה נמסרו על ידי בית-הספרים 2,068 ספרים ל-24 ספריות צבוריות או ספריות של אגודות שונות בארץ, וכן מסר בית-הספרים מהספרים הכפולים שלו לפליטי הגולה בעיקר באיטליה, בהולנד ובפולין.

משהגיע בימי המלחמה הידיעה על חורבן ספרית מאקאטא של החברה היהודית להיסטוריה באנגליה על ידי הפצצת האויב, קיבל בית-הספרים על עצמו לסייע בהקמת הספריה היהודית החשובה הזאת ואסף בארץ-ישראל מידי יחידים, מוסדות צבור, מו"לים, חברות מדעיות וכו' ממיטב הספרות המדעית שיצאה לאור בארץ-ישראל. משנפתחו עתה הדרכים נשלחו כל הספרים האלה ללונדון, וכן נענה בית-הספרים לבקשת שרידי בית המדרש לרבנים בפריס ואסף בארץ-ישראל מספר רב של ספרים וכתבי-עת מדעיים כדי לקומם מחדש את ספריתו של בית-המדרש הנ"ל. הספרים יישלחו לפריס בשעת כושר ראשונה.

ג. ויל

ב' אדר א' תש"ו / 3.2.1946

דפוסי ארץ-ישראל

עתונים וקבצים

ראה גם להלן במדור "בתוך כתבי עת".

693 ארץ ישראל. ממשלה. מחלקת העבודה.
רבעון. ירושלים, [הדפוס הממשלתי], 1945. טבלא.
תמונות. 8°. את הרבעון באנגלית ראה קס. שנה ב'
ע' 5. במשך שלש שנים היה העתון הזה מופיע רק
באנגלית ורק ממספר 11 (אפריל-יוני 1945) התחיל להופיע
גם בעברית ובערבית. ע' 21-23: רשימת המאמרים
(באנגלית) ערוכה לפי הנושאים אשר הופיעו ב"רבעון
מחלקת העבודה".

694 בית השטה. ח'ש-עשרה לקבוצה.
תרפ"ט-תש"ד. ציונים. בית-השטה, קבוצת החוגים בית-
השטה; עין חרוד, דפוס הקיבוץ המאוחד, [תש"ד]. 88.
[2] ע', טבלאות. 8°. מלמטה לשער: ההסתדרות
הכללית של העובדים העברים בא"י / הקיבוץ המאוחד. —
מאסף.

695 במישור גליון רס"ג—ד [זכרו של הרב אברהם
יצחק הכהן קוק]. ירושלים, לי אב תש"ה. 12 ע', פורטרט.
4°. יצא למלאות עשר שנים לפטירתו של הרב קוק זצ"ל.
הגליון כולל מקצת מהטכסט הרגיל.

696 במישור. הרב [יהודה] ל[יב] הכהן פישמן —
בן שבעים. בתוך "במישור" גל' רע"ט—ר"פ מכ"ד כסלון
תש"ו. ע' 11-15. פורטרט. 4°. הרב פישמן ממנהיגי
"מזרחי" וסופר-חוקר, חבר הנהלת הסוכנות, עורך הוצאת
"מוסד הרב קוק" והירחון "סיני".

697 בני הישוב; עלון פנימי של "התאחדות בני
הישוב" בארץ-ישראל. אלול תש"ב. תל-אביב, (ת"א-יפו,
דפוס "החושן"), תש"ב. 11, [1] ע'. 4°. יצא באלול.

698 ברית החיל העולמית. חזית החיל, מאסף
ליוזב-העשור של ברית-החיל העולמית, בעריכת י. ש.
פקר. תל-אביב; (ירושלים, דפוס ר. ת. הכהן), תש"ג.

42 ע', פורטרטים, תמונות. 8°. בראש השער: המפקדה
הראשית לברית-החיל ע"ש זאב זיבוטנסקי בארץ-ישראל.

699 ברית טרומפלדור. ארץ ישראל. המדינה;
קובץ מוקדש ליוזב העשרים של בית"ר. תל-אביב, וציבות
ברית טרומפלדור בא"י; (ירושלים, דפוס ווייס), תש"ז.
51 ע', פורטרט. 8°.

700 ברית השבת; המרכז הארצי של אגודות
משמרת השבת בא"י. ברית השבת, ירושלים, חש"מ.
תש"ד. 62, [2] ע'. 8°. התכן: דבר הברית. הכרות
הרב הראשי לא"י ר"א הרצוג. דבר הכנס: סדר הכנס.
י. קנטור: הנחיות בארגון ארצי. בר: תחוקת השבת
בא"י. — להבא: א. פיק: דרכי הפעולה. י. פרידמן:
דבר הנוער.

701 הגוש האזרחי בפתח-תקוה. הוצאה חד
פעמית. פתח-תקוה; (תל-אביב, דפוס מ. שהם), תש"ה.
31 ע'. 8°. "חבורת זו הנה נסיון מבט ראשון של
הגוש האזרחי ושל פעולות המועצה במשך שנה ויותר."
(מהקדמה).

702 גיל אדל, ליום השלושים. בהוצאת חבריו.
(עין חרוד, דפוס הקיבוץ המאוחד), תש"ד. 68 ע', פורטרט.
8°. גיל אדל (תרפ"ה-ורשה — תש"ד תל-אביב),
חבר רמת הכובש.

703 ההסתדרות הכללית של העובדים העברים
בארץ ישראל. מועצת פועלי תל-אביב ויפו. אגודה
פועלי המחט. עם התפר; עלון פועלי המחט בתל-
אביב. תל-אביב, (דפוס מ. שהם), תש"ג. 35 ע'. 8°.
חד-פעמית. רק לחברים. יצאה באלול.

704 ויסגל, מאיר ה. חיים ווייצמן בונה ציון
המדינאי ואיש-המדע. בעריכת מאיר ה. ווייסגאל. דבר-י
מבוא פליכס פרנקפורטר. (תרגום מאנגלית). ירושלים,
האוניברסיטה העברית, (דפוס "הספר"), תש"ו. [2] דף.
212 ע'. 8°. התכן: א: המדינאי; מאמרים

בחוהמ"ס תש"ד: י. בן-צבי: דברי פתיחה: ש. ייבין: בעיות חדשות בארכיאולוגיה של המזרח הקדמון. י. ברסלבסקי: בעקבות ההתיישבות היהודית בנגב. נ. שלם: ישוב ומדבר ביהודה. א. ל. סוקניק: לחקר בתי-הכנסת העתיקים. י. שטרן: הכרטוגרפיה של ארץ ישראל. נ. צימבליסט: בתי-נכות גליליים. ז. וילנאי: טיולים וסיורים. וכוחים. ב. מייזלר: גלגולי התיישבות בימי קדם. ו. ר. המילטון: זיפים בארכיאולוגיה. מ. שטקליס: האדם הקדמון בארץ ישראל. מ. אבי-יונה: בעיות בחקירת התקופה הרומאית בא"י. מ. שוהב: חיי היהודים בא"י לאור הכתובות. ש. ייבין: דברי נעילה. את הקובץ הקודם ראה כ.ס. שנה י"ב ע' 9.

707 **חדשות הכלכלה הארצישראלית.** ירושלים, יוצא ע"י הסוכנות היהודית לא"י, המחלקה למסחר ותעשייה, (דפוס וייס), תשי"ד. 4°. ירחון. העורך: א. מילר. גל' א' יצא באייר.

708 **חיפה. התכניון העברי.** מאספים מדעיים של התכניון העברי. מס' 1: קובץ המוקדש לזכרו של פרופ' ג. י. צרקוביץ ז"ל. חיפה, התכניון העברי (דפוס "אות"), תשי"ד. ו.א. 124, xii ע', ציורים: פורטרט. 8°. עם סכומים באנגלית ושער נוסף: Scientific publications of the Hebrew Technion. התכן: מבוא: ש. קפלנסקי: לזכרו של ג. י. צרקוביץ ז"ל. רשימה ביוגרפית. ביבליוגרפיה (ע' XI-X). תירמודינמיקה ומכונאות: ג. י. צרקוביץ: שינויי מצב וכמות. ש. פרנק: על טורבינה הגז לפי התהליך הציקלי של ברייטון. מ. קורירין: ביקורת המידות בתעשייה סידרתית והמונית. א. שברין: שיטה חדשה לבדיקת תולדות פיתול. חש"מ לאות: פ. אילנדרוף: ההתנגדות והאינדוקטיביות של טבעות-כלוב. י. קרפונקל: דרך לקומפנסציה של העיווי במגברי-קול. גיאודזיה וגיאולוגיה: י. פרומן: מניין באי החולות שבא"י ובסביבתה. ב. שנברג: לפתרונה הגרפי של בעיה אחת בפרצלציה. — מונחים טכניים אחדים (אנגלית—גרמנית—עברית, ע' 123—124).

709 **"יעל".** מבעיות החיל העברי: לקט מעתוני יחידה עברית להובלה. (תל-אביב, דפוס "אהדות"), [תשי"ד]. 87 ע' 8°. (חוכרות "יעל" 468). הוצא בהשתתפות הועד למען החיל העברי. "פרקים מתוך

מאת דורותי תומפסון, ת. מן, פ. וואן פאסן, ל. לואיסון, פ. קירקוואי, נ. אנגיל, א. סמיואל, ב': מליץ-יושר לעמו: מאמרים מאת ש. נ. כרמן, ש. אש, ב. דגדיל (וייצמן ובלפור), יהודית אפשטיין, יעקב פישמן, מ. לאונטל (מגדל עוז לרות היהודית [וייצמן והאוניברסיטה]). ג': בזירת הפעולה הציונית: ל. ליפסקי: וייצמן — הקשר בין שני עולמות. ה. סאקר: תקופת מאנצ'סטר. ס. ווייז: מתוך נאמנות למסורת האמתית. נ. גולדמן: וי. והקונגרסים הציוניים. א. ה. סילבר: חולם ציון ומקימה. מ. רוטנברג: השאיפה לאחדות. לורד מלצט: וי. ומלצט. ישראל גולדשטיין: דפי יומן. ד': איש המדע: מאמרים מאת א. כרגמן, ה. ב. ספקמן, ל. פ. פיור, וי. ג. איפאטיף, ה': אמרים: מדברי ת. וי. בכתביו ובנאומיו (ביניהם גם נאומו בפתיחת האוניברסיטה). סוף-דבר מאת העורך. את המקור ראה ק.ס. שנה כ"ב ע' 40. עורך ההוצאה העברית: ארי אכנו-הב. בספר זה הוכנסו שינויים אחדים, שחייבה אותם ההוצאה בעברית בא"י.

705 **הזורע.** עשר שנים הזורע. [הזורע]. קבוץ השומר הצעיר: (מרחביה, דפוס השומר הצעיר, תשי"ד). 47. [1] ע' 8°. מאסף. "פנימי". רשימת התכן נדפסה על המעטפת השמאלית.

706 **החברה העברית לחקירת ארץ ישראל** ועתיקותיה. קבץ החברה... (כרך ד'). מוקדש לזכרו של ר' אשר זליג וייצמן ז"ל. ירושלים, החברה... בסיוע ועדת קרן א. ו. וייצמן, (דפוס מרכז), תשי"ה. 26, 88, xxvi ע', מפות, תמונות (מקצתן על לוחות). 8°. העורך: שמואל ייבין. עם סכומים ושער נוסף באנגלית: Qobes Hahebrah ha-ibrith la-hagirat Eres-Yisrael we-attiqoteha. v. IV: Dedicated to the memory of the late A. S. Weizmann. Jerusalem, Jewish Palestine Exploration Society, 1945. פולין — תש"ג ירושלים: גובר הכבוד של החברה והבר ועד המנהל שלה. עסקן ציוני בפולין ובא"י, ציר ועידת מינסק ושל כמה קונגרסים, ממיסדי הכבדי התנועה הצופים בפולין "השומר הצעיר" ומפעילי ההגנה. התכן: ר' אשר זליג וייצמן: מאמרים וזכרונות מאת י. גרינבוים, מ. י. פריד ז"ל, מ. כרמן, ב. מייזלר, ש. ייבין ועוד. הכינוס הראשון לידעת הארץ

חמש שנים לפטירתו). תל אביב, כ"ט תמוז תש"ה. 32 ע/פ
פורטטים. 20. מאמרים על זיבוטנסקי; שיר מאת
א. צ. גרינברג (על שואת ישראל); ש. סוקולסקי וז. זיבו-
טנסקי (בתרגום ח. רייכמן).

717 הנוער ומהפכת אוקטובר. 1917—1942. (תל-
אביב, דפוס "ספר"), [תש"ג]. 63, [1] ע/פ. תמונות. 80.
קובץ על הנוער הקומוניסטי ברוסיה הסובייטית בימי
המלחמה. המאמרים תורגמו מרוסית. מהתכן: חגי הנוער
היהודי באוקטובר; הנוער היהודי בבניה הסוציאליסטית.
ליזער פסערניק גבור ברית המועצות.

718 הנוער העובד. (תל-אביב), חש"מ, תש"ב. 80.
גל' א' יצא בסיון. בהתחלה: ההסתדרות הכללית של
העובדים העברים בארץ-ישראל. ההסתדרות הכללית של
הנוער העובד העברי. סניף תל-אביב.

719 נפתולי דור; קורות תנועת העבודה הציונית
צעירי-ציון — התאחדות ברוסיה הסובייטית ליובל כ"ה
שנה לתנועה תר"פ. 1920 — תש"ה. 1945. תל אביב,
משלחת חוץ-לארץ של צעירי-ציון — התאחדות ברוסיה,
(דפוס הפועל הצעיר) תש"ה. 351, [1] ע/פ. מפה,
פורטטים, פקסימילים. 80. קובץ מאמרים, זכרונות
ותעודות, סדר וזער ע"י ב[נימין] ווסט בסיועו של
א[ברהם] קריג. התכן: הקדמת המו"ל. י. ש. צעירי
ציון. התנועה בהתפתחותה: א. לוינסון;
בראשית התנועה. א. קפלן; מימים עברו. ב. ווסט; ציוני
דרך. ג. ורלינסקי; ועידת-יסוד. מן הנחות-היסוד של
צעירי-ציון. ב. מערכה: פעלים ומעשים; מאמרים
וזכרונות מאת ח. קוזירובסקי, א. תורן, א. בן-מנחם, מ.
לירמן, ג. גיברמן, מ. בלסר, מ. גרובובסקי, מ. למפרט,
ב. מערבי, ד. עמיקם, ש. כהן, ג. ארשבסקיה וי. זיניוק,
ש. רוזנברג, מ. קלינה-שנקר, מ. שכויק, בנושאי יהודה
[ברר]. פ. חזיקוב. הלמן. בתנועת הנוער: רשימות
וזכרונות מאת י. גן, מ. פלימן, ח. קוזירובסקי, ע. רוזנברג,
מ. שטרקמן, א. מרגולין, אברהם, ז. רבסקי, ד. לסקוב,
א. לבנון, א. אריאל וא. סוכנין, שמואל, פסח. ב. תיב
היסורים. מאמרים וזכרונות מאת ד. בר-בר-האי, מ.
גרובובסקי, ח. קוזירובסקי, א. סוכנין, מ. שטרקמן, י.
וילנצ'יק, י. טבצ'ניק, ד. טימין, ב. ורלינסקי, א. לויק,
י. ברר, רשומות ותעודות: מפרשת המלחמה
ללשון העברית. מפרשת הועידה השלישית של צעירי ציון.
במתנה החלוץ. נפש לנעדרים (6 הספדים על חברי התנועה)

ארבעים גליונות של שבועון "יעל" (יחידה עברית.
להובלה).

710 ירושלים. האוניברסיטה העברית.
ניקולאי קופרניקוס, 1473—1543. דברים
שנאמרו על-ידי מ[רטין] בובר... ש[מואל] סמבורסקי...
בתגית קופרניקוס באוניברסיטה העברית בירושלים ביום
כ"א באייר תש"ג... ירושלים, החברה להוצאת ספרים
על-יד האוניברסיטה העברית. (דפוס "הספר"), תש"ד. 22,
[2] ע/פ. פורטרט, פקסימיל, ציורים. 80. שער נוסף
באנגלית.

711 ירושלים. בית הכנסת כמנהג איטלקי.
חוזר בית הכנסת כמנהג איטלקי. ירושלים, תש"ה. 20.
תכניות ההופעה לא נזכרה. א' יצא בס"ו בשבט,
ב' — בל"ג בעומר. במכונת-הכפלה.

712 כנפוח; קובץ חיילי ארץ-ישראל בחיל-התעופה
המלכותי. חמ"ד, חש"מ, אדר תש"ד. 31, [1] ע/פ.
תמונות. 80. עם מדור אנגלי ושער נוסף: Wings;
Journal of Palestine Jewish Volunteers in the
R.A.F.

713 ליהודית, ליום השלושים. (תל-אביב), (הוצאת
חברים), חש"מ, תש"ד. 17, [1] ע/פ. פורטרט, לזכר יהודית
יטת (תל אביב, תר"פ—תש"ד). כולל רשימות א. רמבה,
גב' אהרנסון, יעקב רמון ואחרים.

714 הלפיד; בטאון הנוער המארכסיסטי ע"ש ב.
ברוכוב, חש"מ, 1943. תמונות, פורטטים. 40. תכניות
ההופעה לא נזכרה. גל' [א] יצא ביוני. "סנימר" — שאר
הגליונות יצאו בשם לפיד הנוער (דצמבר 1943). לפיד
(פברואר). ה. הלפיד (מרץ). דבר הלפיד (מאי). קול
הלפיד (יוני). אור הלפיד (ספטמבר), להב הלפיד (נובמבר).
להב הלפיד (דצמבר 1944).

715 מדריך תוצרת ארץ-ישראל 1944/45: ספר
הכתובות הרשמי. תל אביב, מטעם התאחדות בעלי
התעשייה בא"י ע"י "התעשייה" ירחון לענייני תעשייה
וכלכלה. (דפוס "הארץ"), [תש"ה]. 18 ע/פ. 132 עמודות
(3 עמודות בכל עמוד), xv, [16] ע/פ. 40. את הקודם
ראה ק. ס. שנה כ' ע' 14.

716 המשקיף מוסף לגליון 1948: (זאב זיבוטנסקי

103, [1] ע"י 8°. פנימו לא למכירה. התכן: ד. אינטר-לינטור: בפעולה המרכזית, התישבות. מ. פרוק: משק. מ. יונג: קרן הקבוצה הדתי, עליה וגידול. י. אשר: התגייסות חרבות. חנוך. בני-עקיבא. ל. גלי: התפתחות הקבוצה הדתי במספרים. א. ש. רוזנטל: דת. א. הרץ: עליה הנוער. מ. אונא: הפועל המזרחי. מ. קרונה: התנועה החלוצית בגולה. נעדרים. מתוך החלטות מוסדות הקבוצה.

725 פנקס לפעילי ההסתדרות. תל-אביב, ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, הגעד הפועל, (דפוס "אחדות", תש"ג, 8°. ירחון. גלי א' יצא בשבט. "פנימי". מחשון—כסלו תש"ד ואילך השם: ב ה ס ת ד ר ו ת.

726 קפת חולים לעובדים לאומיים בארץ ישראל, מ"ל. יובל העשור: חוברת סיכום לעשר שנות פעולה של קופת חולים לעובדים לאומיים בארץ-ישראל, תרצ"ד—תש"ד, 1933—1943... ערוך בידי א. שוסטק. (תל-אביב, דפוס א. מוסס) [תש"ד]. 56 ע'. דיאגרמה, תמונות. 8°.

727 קרן היסוד. לקט של חומר לשיחות, למסות, בית, לקריאה ולהצגה על קרן היסוד ומפעליה, ירושלים, תש"ד, 63 ע'. 8°. במכונת-הכפלה.

728 קרן היסוד. המסכת: צורן מערכונים על תעודתה ופעלה של קרן היסוד. ירושלים, המחלקה לנוער של קרן היסוד, תש"ה, 80 ע'. 8°. במכונת הכפלה. התכן: א. שפירא: שבעת עמודי הבנין. א. פינקרפלד: היד הבונה. צ. אבינרי: דן הסקרה. ש. חלסי: ויהי בקר ויהי ערב. ת. לזין: ההבטחה והמעשה.

729 [רדלר-פלדמן, יהושע]. למועד: קובץ ספרותי לחג השבועות, (לחג הסוכות). ערוך בידי ר' ב[נימין] [=יהושע רדלר-פלדמן]. 2 כרכים. ירושלים, ("מזרח", המדפוס ליפשיץ), תש"ה—תש"ו, 119 ע'. תמונות (מקצתן על לוחות); 168 ע'. 8°. התכן: [א'] דבר "למועד" אל הקוראים. י. ברגמן: מועדים לשמחה. א. שטיינמן: בערפלי טוהר. י. א. זיידמן: מגילת רות. ש. קנטרוביץ: אקדמות, תרגום עברי בחירוים כתחלתם א"ב ושם המחבר. מ. בן-יחזקאל: על התפילה. דונש: פגישה בחג השבועות (בין הרבנים קוק וזוננפלד). ד. שטוק: בעקבי מרן (מנה שהיה). ש. שליונגר: שויון. א. מ. הכרמן: המנון עתיק לשבועות. ת. ז. הירשברג: האידיליה הקולחית (מתוך

שמתו ב"גולה ובמאסר"). הלל: שורות משש; שיר: תמונות ותעודות על אסירים וגולים ציונים.

720 עדות: רבעון לפולקלור ואתנולוגיה, ירושלים, המכון הארצישראלי לפולקלור ואתנולוגיה, (דפוס עזריאל) תש"ו. תמונות, 8°. עם סכומים באנגלית. על המעטפת השמאלית — <"communities" Edoth. העורכים: רפאל פטאי, יוסף י. ריבלין, חוב' א' יצאה בתשרי, עיון לעיל ע' 132.

721 עיון: חוברת לפילוסופיה, תל אביב, מחברות לספרות, (דפוס "אחדות", תש"ז—1945. רבעון. "מספיעות ע"י מ[רטין] בובר, ש[מואל] תנוגן ברגמן, ינוליוס] גוטמן בעריכת... סיני אוקן, חוברת א' יצאה בחשון איקטובר. התכן: עיון להלן במדור "בתוך כתבי עת".

722 עין-גב. יוסף יוסף בלומנפלד, ליום השנה. משק עין-גב; (חיפה, דפוס "אות", תש"ד, 47 ע'. פורטרט. 8°. רשימות וכתובות על יוסף בלומנפלד (מאי 1915 וינה — יוני 1943 עין-גב) שעלה ארצה בתרצ"ו ומני אז היה חבר קבוצ "בתלם".

723 על סף המחור: ילקוט עתי לבעיות הזמן. תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "דבר", תש"ה, 280 ע'. 8°. (ספריה "לדור"). ב. כצנלסון... טיפל באיסוף החומר... ונקטף בטרם סיים את מלאכתו. התכן: ל. שירצ'ילד: סיגוריה על איוון הכוחות. פ. פ. דרוקל: המעצמות הגדולות — ואירופה. ז. ליפמן: מטרות המלחמה של ארצ"ב. א. בראדור: לדרך של הקומוניסטים בארצ"ב. פ. טופאן: הנעת העבודה והיעד השלום. א. ברודא: היעדה העילמית של האיגודים המקצועיים. ב. וארד: בריטניה הצעירה. ה. מוריסון: המדינה והחורשה: האימפריה. ג. ה. בריילספורד: שורש האימפריאליזם. ל. בארנס: אימפריאליזם שכולו טוב. צ. פונאנסקי: העמים הקטנים. צ. א. מ. גיד: התרבות והתרבה. ד. ליינגסטון: הינד המזרחיים. ה. אגאר: חופש עתונות או התעית הציבורי. ה. מדי: מחיצת-העצב. ג. א. פיץ: והי לאן: סטודנטים ומורים בסין הלוחמת: קואופרטיבים תעשייתיים בסין.

724 הפועל המזרחי בארץ ישראל. הקבוצה הדתי. המזכירות. לקראת המועצה השלישית. תל אביב: (ירושלים, דפוס סלומון), חשון תש"ה.

ספרים וחבורות

733 אבן-זהב, ארי [Ari Ibn-Sahav]
בראשית הסער, תל-אביב, "יבנה", (דפוס "הצופה",
תש"ה), 208, [2] ע' 8°. עם הדפסתו בתרצ"ט
קראתי לספר, בצלו של צלב-הקריסט... ספור מחיי היהודים
תחת שלטון היטלר באוסטריה מיד אחרי הספוח, במחנות
ההסגר וכו'.

734 אדיב, רחל, באהלים... ציורים מאת א.
ארוך, [תל-אביב], הועד הארצי למען החייל היהודי,
תש"מ, [תש"ה], 32 ע' 8°. דרמה מזמן מלחמת-
העולם של זמנו.

735 אדירי, ג. הם מרדו; מחזה-תוגה בשלש
מערכות עם פתיחה ואחרית-דבר. ירושלים, ר. מס, (דפוס
סלומון), תש"ה, 59, [1] ע' 8°. דרמה ממרד הגיטו
בפולין בשנת תש"ג.

736 אדרת, שלמה בן אברהם (רשב"א), ספר
פסקי חלה לרבינו שלמה בן אדרת... מסודר ומבואר
ומוגה בהוספות רבות... מאתי יוסף הלוי ראשון
לציור, המהדיר: ירושלים, דפוס סלומון, תש"ה, 42 ע' 8°.

המהדורה הראשונה של פסקי חלה להרשב"א נדפסה
לראשונה, חמור, הביבליוגרפים קבעו שנדפסה בקושטא
שנת רע"ה. הספר קטן בכמותו, רק י"ד דפים, אבל חשוב
כי הוא כולל פסקים, פירושים ונוסחאות לכמה מאמרי
חז"ל ודברי קדמונים. אך דא עקא שהספר מלא שגיאות
ושבוישים מכל המינים וקשה להשתמש בו.

מהדורה שניה מתוקנת פרסם רבי קורניל (ירושלים
תרל"ו). הוא טיפל בספר ברצינות: להמאמרים הנזכרים
ציין מקורות, תיקן הרבה שגיאות ע"פ השוואה למקורות,
השתמש בדברי הראשונים שהביאו דברי הספר, ויש
שתיקן ע"פ שיקול דעתו והעיר כמה הערות חשובות.
גאוני ירושלים בהסכמותיהם שיבחו את עבודת ק. גם
החוקר ש. ז. ח. (המגיד שנה כ"א עמ' 77) הלל את
עבודתו.

יש לקוי יסודי בעבודת ק. כי תיקן בפנים הספר מבלי
להעיר על התיקון, מקורו וטעמו. כמובן לא בכל
תיקוניו הצליח ק. וגם שגיאות דפוס חדשות נפלו בספר.
המהדורה השלישית שנתפרסמה ע"י ר"ד לייפר
(ירושלים תרצ"ו), נדפסה ע"פ מהדורת ק. כמעט בלי
שינוי, אבל יש ערך להערותיו בהלכה, שבהן השתדל

הפליטים, א. חן: למחות הגאולה ותורתה. י. פיכמן:
פינות ירוקות, ש. ה. כרגמן: טבע ועל-טבע. י. וולפסברג:
כבוד, גבורה, חלוציות, א. אלמאליח: מנהגי חג השבועות
במזרח אפריקה ובצפונה. מ. קרונה: ספרותנו לקראת
הבאות. א. הילבן: שאלת שלום מתלמיד לרב, ט. אשכנז:
מסורת ומנהגים אצל יהודי האבאן, סיפורים מאת ש"י
עגנון בצירוף רשימה של ר' ב. על ציורו, ר. אמרי
[פיגנברג], מ. בן-יחזקאל, שירים מאת ד. רוקח, מ. מוהר,
מ. שפירא ונ. ח. אימבר (פתגם), י. א. ו[ידמן]: חדיל
אומרים: לקט לשבועות, — [כ]: א. י. הכהן קוק ז"ל:
הסוכה, מ. גלדאו: בשורת הסוכה, ש. אסף: עליה לתורה
ושמחת תורה, ב. שליכטר: ענייני-סוכות, ד. נ. ברינקר:
למטר השמים (מחיי ירושלים בעבר הקרוב), ח. ז.
הירשברג: ירח האיתנים תש"ג בפרס, א. בן-ישראל: חג
הסוכות שבנסתר, א. שטיינמן: בחינות, י. פיכמן: על
קוהלת, י. וולפסברג: האדמו"ר החבר, מרדכי בן-יחזקאל:
תפילת התמים; משה, שאול ר.: חיילים וחגים במדבר לוב,
ר' ב.: פרקי קריאה, י. א. זיידמן: סוכות ושמחת תורה
בשירת ר' יהודה הלוי, א. צורף: לחקר אגדות עגנון,
זכרונות מאת מ. שפירא, ספור (מנדיל ספר) מאת ס. צויג
(תרגום א. בן-ישראל), שירים מאת ד. רוקח, מ. ח.
חימאל, רשימות מאת מ. ירדני וא. ב. — מאת ההוצאה.

730 שערים; בטאון לעובדי עירית תל-אביב...
(תל-אביב, דפוס בצלאל, תש"ד, 8°. תכפיות ההופעה
לא נזכרה, גל' א' יצא באלול. בראש השער: ההסתדרות
הכללית של העובדים העברים בא"י. מועצת פועלי תל-
אביב — מועצת עובדי העיריה.

731 תפארת-בחורים, מופיע ע"י אגודת "חיזוק
התורה ובצור הדת" בארץ ישראל, תל אביב, תש"מ.
תש"ה, 8°. תכפיות ההופעה לא נזכרה. (ירחון?).
העורך: חיים חייקל גרינברג, גל' א'—ב יצא באב-אלול.
"אנו מבקשים ומושיטים יד לעזרה מוסרית — לעזור לנו
ליצור אוירה של תודנות בישוב בהסיסמא: פועלים
ועמלים לתורה — נוצר לישיבות" (ממאמר המערכת).

732 Youth Bulletin, Jerusalem. Joint Com-
mittee for Youth Affairs and Palestine Council
for Anglo-American Youth. Jerusalem, (typ.
Jerusalem), 1939—5699, 8°.

תכפיות ההופעה לא נזכרה, חוב' א' יצאה ביוני.

בכל אופן יש להכיר תודה להרב הלוי שמסר לנו את הספר בצורה הרבה יותר משוכללת מהמהדורות הקודמות, וכמה מהערותיו מאירות עינים. ש. ה. קוק

737 **אוירבך, משה**. תולדות עם ישראל, בשלשה ספרים. מחקפת חרבן בית ראשון עד ימינו. (היסטוריא ישראלית לבתי הספר). מאת משה אויערבך. ספר א—ב. ירושלים, נצח, (דפוס ש. וינפער, תש"ד, 8°). מנוקד. ספר א: מגלות-בבל עד חורבן בית שני, 160 ע'. ספר ב: מחקפת המשנה עד גרוש ספרד, 116 ע'. טבלא, מסות.

738 **אטינגר, עקיבא** [Jacob Ettinger]. השגים ואפשרויות של החקלאות העברית בארץ-ישראל. (תל-אביב), הוצע הארצי למען החייל היהודי, (תש"ז, תש"ח), 16 ע', 8°. החוברת יצאה לאור ימים אחדים אחרי מות מחברה. מטרתה לעורר את התענינותו של החייל ביצירתו של החלוץ העברי על אדמת מולדתו.

739 **איזקסון, אסתר**. בימי עונות: שירים. (תל-אביב, דפוס "ספר", תש"ה), 71, [1] ע', 8°. כולל 56 שירים, שנכתבו בעיקר בזמן המלחמה.

740 **אילון-סרגי, דבורה**. אומרים יש בעולם: פלאי פלאים מעולם החי. צרור ראשון: [מרחביה], (הקבוץ הארצי השומר הצעיר: תל-אביב, דפוס "אחדות", 1944), 40 ע'. תמונות (מקצתן על לוחות), 8°. (אנקורים) (ספרית הפועלים), לבני-הנער, מנוקד.

741 **אילון-סרגי, דבורה**. חיי הצמח: קורס הנלמד במחלקה החמישית בגמנסיה "הרצליה" תל-אביב, (תל-אביב), [תש"ה], [1], 112 ע', תמונות, 8°. במכונת-הכפלה.

742 **אלף, לילה ולילה**. אלדיו ומנורת הקסמים: מעשיה מעבדה לילדים. תרגם יואל סופר. תל-אביב, "יורעאל", (דפוס רוהל, תש"ג), 48 ע', תמונות, 8°. מנוקד. (ספריה "אלמות").

743 **אנדרסן, הנס כריסטיאן** [Hans Christian Andersen]. אגדות למופת. תרגום [ברכה אריה] [ליב] יעקובוביץ. תל-אביב, "יורעאל",

לברר שיטת הרשבי"א וכמה ראשונים בהלכות שהספר מטפל בהן. כעת מונחת לפנינו מהדורה רביעית שיש לה כמה מעלות ביחס למהדורות הקודמות.

את המהדורה השלישית של ליפראין הרב הלוי מזכיר כלל, הוא מטפל במהדורה הראשונה והשנייה, וכדאי לקבוע את היחס של המהדורה החדשה למהדורות הקודמות, ולשם זה עלינו לסקור השתלשלות הדברים בנוגע למהדורה החדשה:

הרב נפתלי הרץ הלוי זצ"ל (אביו של המהדור החדש), שהיה רב ביפו והמושבות, היה מבקר בעל עין חדה והצלחה בבקרת טכסטים (השוה תגליותיו בפירוש ר"ח לשבת, שנחפרסמו ב"הדבר" הירושלמי בשנת תר"פ, קובץ ד—ה, ובשנת תרפ"א, קובץ ז—ט), גילה שבפסקי חלת להרשב"א נכרכו עוד בכת"י כמה דפים שלא כסדרן, והוא רשם על גליון מהדורת ק. סדר הדפים לפי דעתו, ורשם כמה תיקונים והערות. בנו ר' יוסף הלוי, שגם הוא ת"ח ומבקר חשוב (נתפרסם בספרו "לקר ערך" על הערוך בסדר התלמוד), ניגש לסדר הספר מחדש בהתאם לציוני אביו זצ"ל. והוא בעצמו דייק על כל פרט ופרט והעשיר את הספר בהערות חשובות. אך בראשונה סידר כל העבודה ע"פ מהדורת ק. ורק אח"כ בא לידו הכרה שאי אפשר להוציא דבר מתוקן בלי המהדורה הראשונה, והנה נתגלתה לפניו תגלית חדשה: במהדורה הראשונה נדפס בטעות השער הרביעי של הספר לפני השער השלישי, וקורנויל השאיר את הסדר כמו שהוא רק החליף שמו של השער. גילוי זה הכניס גם שינויים בסדר הדפים, והוכרח לשנות באיזה פרטים מהסדר שקבע אביו זצ"ל. כעת הסדר בספר מצוי, אבל בהערות יש כמה לקויים. לפי הרשום בשער הספר נדפס הספר ע"פ המהדורה הראשונה, אבל מתוך הערות אפשר להכיר שנכתבו ע"פ מהדורת ק. ומכאן הויכוחים התמידים עם ק. שאין להם מקום אם הספר נדפס שלא על פיו. נמצאים גם קוריוזים, בפנים יש הוספה בסוגריים ובהערה רשום "כן הגהתי כפי נוסחת ד' קושטא" (1), וזה אי אפשר אם כל הספר נדפס ע"פ דפוס קושטא.

יש גם לציין, שלא בצדק מתייחס המהדור בביטול לעבודת ק. חלק הגון מהמעלות שיש במהדורה החדשה לקוחות מאוצרן של קורנויל, ולא נכון הוא שלא להזכיר את שמו של קורנויל על הערות וצינונים שהמהדור הכניס להם ולהזכיר אותו רק במקומות שאינו מסכים לו ובכמה מקומות יש תלות השגיאות ב"הבחור הוצר" ולא בק.

(דפוס רוהלד, 1944, 114, [1] ע', תמונות. 8° (ספרית "אלמות") מנוקד, 10 ספרים.

ספור היסטורי מעבד בידי מ. בן-אליעזר. תל-אביב, "יורעאל", (דפוס "הפועל המזרחי"), [1945], 92 ע'. 8°.

מנוקד. לבני הנעורים.

744 אפלטון [Plato]. ספר המדינה

לאפלטון. על-פי תרגומו של צבי דינזדוק, מקוצר וערוך.

ע"י ח[יים] [יהודה] רות. תל-אביב, שוקן (ירושלים).

דפוס "הספר", תש"ה, [3], VII, [1], 189 ע'. 8°.

= ספרי מופת לבתי-ספר, יוצאים לאור בהשתתפות בית

הספר הריאלי העברי בחיפה וכעריכתו. מספר 11.

ע' VII—III: הקדמת העורך.

750 בן-גוריון, דוד [David Ben-Gurion].

על הטיירות. גאוס בועידת ההסתדרות הששית.

חמ"ד, חש"מ, תשי"ה, 15, [1] ע'. 8°. המחבר, יו"ר

הנהלת הסוכנות היהודית לארץ ישראל, דורש לגייס כל

יהודי ויהודי למלחמה בטיירות.

751 בן גריון [ברדיצ'בסקי], מיכה יוסף

[Micha Josef Ben Gorion]. ממוקד

ישראל: מעשיות וספורים... [ספר ה]. (תל-אביב,

מוסד ביאליק ע"י "דביר", (דפוס "גוטנברג", תשי"ה.

[4], 202 ע'. 8°. בכרך זה כונסו אותם ספורי-העם,

אשר גבוריהם אינם נקראים בשמות (או שבחרו להם

שמות בדויים), את הקודם ראה קס. שנה כ"א ע' 71.

752 בן גריון [ברדיצ'בסקי], מיכה יוסף

[Micha Josef Ben Gorion]. מעשים

שהיו: מבחר ספורים. תל-אביב, "עם עובד" דפוס

"דביר", תשי"ה, 254, [1] ע'. 8°. ("שחרות") מנוקד.

בראש השער: מיכה יוסף בן-גריון > מ. י.

ברדיצ'בסקי. הספר יצא לאור שמונים שנה ללדת המספר

ועשרים וארבע שנים למותו. הספר כולל 21 ספור.

המדורות: ספורי-זכרון. עירות. ספורי-עלילה. ע' 5—10:

הקדמה מאת בן המחבר.

753 בן-דוד, [ישראל] ח[יים]. אל-עלמין או

העולמים: מדבר דרמתי בשלש מערכות עם אפילוג.

תל-אביב, "שניר", (דפוס "גוטנברג", תשי"ה, 82

[5] ע'. 8°. בראש השער: י. ה. בן-דוד > חיים

אלחנן.

754 בן-זאב, ישראל [Israel Wolfensohn].

פרקים נבחרים מהספרות הערבית לתלמידי הכתות

העליונות של בתי הספר התיכוניים. ירושלים, (דפוס

الطبعة العصرية) תשי"ה, [2], 144 ע'. 8°.

השער גם בערבית: الفصول المختارة من

الأدب العربي للصفوف الثانوية العليا في

المدارس العربية بفلسطين تأليف إسرائيل

أبو ذؤيب «ولفسون».

745 אשכנזי, ח[ביב] א[מיל]. חלק א: השמש

באדוקים הדיאניים לסנתזת של חומרים מסרטנים

<קרצינוגנים> משורת הפינתרין. חלק ב: על המנגנון

של הריאקציה הדיאנית והתופעות של סטירואידומימיה

הקשורות בה... [ירושלים, תש"ד], [1], 46, iv.

[1] ע', דיאגרמות, ציורים. 4°. במכונת-הכפלה.

דיסרציה, ירושלים, תש"ד. עם תמצית באנגלית ושער

נוסף:

Part A: The use of the dienic adducts in the

synthesis of carcinogenic compounds related to

the phenanthrene. Part B: On the sterical

course and the mechanism of the diene reaction,

by H. Emile Eschiazzi... Jerusalem, 1944.

746 [אשמן, אהרן], עורך. [Aharon Ashman].

ימי זכרון, כ"א בתמוז. זמירת לתלמידי כח

ב-ג. (ירושלים, קרית ספר בע"מ, דפוס "אשכול",

תש"ג), 15 ע', תמונות. 8°. מנוקד. מעבר לשער:

א. קרן-טל [פסיונים של המחבר].

747 בוצ'קובסקי, היפוליט אולגהרד. יסודות

הבעיה הלאומית. (תורגם מגרמנית בידי ב. ז.

שמואלי, עובד בידי שלמה גולדמן). (ירושלים, מכון

להשכלה ציונית, דפוס מרכז, 1944), [8], 101 ע'. 8°.

על הדף שלפני השער: נציולוגיה: יסודות הבעיה

הלאומית.

שם המקור: Hippolit Olgerd Boczkovsky:

Grundlagen des Nationalproblems

748 בונר, י. (I. Bezner). שויון משקל

כלכלי וקוניוקטורה. תל-אביב, המשק השחופי, חש"מ

1943, 31 ע'. 8°.

749 בן-אליעזר, משה. דון יוסף הנשיא;

חברים טובים. לא הורשתי לצמצם את עבודתי במיצוי מסקנות התעודות שעברו תחת ידי, אלא ראיתי לי חובה לדון על כמה בעיות של תולדות הזרמים הרוחניים בישראל ולהעריך אותם כגורמים היסטוריים המתקשרים קשר הדדי בחיים הפוליטיים והחברתיים. כחובת כל היסטוריון הראוי לשמו, עסקתי בפרשה הנידונה, ברצוני לבאר לעצמי בעיות יסודיות אחדות של קורות עמנו ועמיתו הרוחני והחמרי. (מדברי חתימה של המחבר).
התכן: החורבן והשמד (1391—1415). הקמת ההר-סות ובעית האנוסים (המאה ה-11). גירוש היהודים מספרד (1474—1492). הערות. את הכרך הקודם ראה ק.ס. שנה כ"א ע' 228—229, שם גם תאור.

759 ברי-יוסף, יהושע. ילד ברחוב; ספור. (עין-חרוד), הוצאת (דפוס) הקבוץ המאוחד, תש"ה. 60 ע'. מהחיים באי בזמנו. 8°

760 ברגמן, [שמואל] [הוגו] [Hugo Bergmann]. מדע ואמונה: שבעה פרקים על ויקתם ההדדית. תל-אביב, מחברות לספרות, (דפוס) "הפועל הצעיר", תש"ה. 137 ע'. 8°. התכן: הטבע וחוק הטבע, הפיסיקליזם. מסקנות פילוסופיות של הפיסיקה החדישה. אמונה ומדע. המדע והנס. צבת בצבת. על היסוד. — המחברים פורסמו תחלה במאספים וכת"ע שונים.

761 ברוד, מכת. הנערה הצ'כית; סיפור. (תרגום [מגרמנית] ג[רשון] חנוך). תל-אביב, מסדה, (דפוס) "העברי", תש"ה. 142, [1] ע'. 8°. (ספרות מועדון הספר). — התכן: הנערה הצ'כית. המות הוא מצב של חולשה חולף. קצה של סלאבה. — שם המקור: Max Brod: Ein tschechisches Dienstmädchen.

762 ברונזפט, משה. נשירה רעים; 110 שירים חדשים לזמרה בצבור ולמקהלה. ירושלים, "עבר", (דפוס) ש. וינפלד, תש"ד. 48 ע'. 17:11. רק הטכסט. התכן: שירי מולדת. שירי חילים. שירים ליריים. שירים לשבת ולמועדים. שירים לילדים. שירים שונים.

763 ברלוי, ב. פירמה. מדריך תל-אביב: מסה. רשימת הרחובות וקווי האוטובוסים. (תל-אביב, כ. ברלוי), [תש"ד?]. 54:31 מקופלת 8°. 16 ע'. (מפות גיאוגרפיות, הוצאת ב. ברלוי). על המעטפת למטה Nr. 138 קנה-מדה: 10.000:1.

764 ברמן, ישראל. יזכור... (פשעי אדם). תל-

755 בן-חיים, אפרים. זאת ארצנו: שירים לעם. ירושלים, קבוצת קרית ענבים וקרית ספר בע"מ, (דפוס) גרפיקה, תש"ד. 38 ע'. תוים. 8°.

756 בן-יהודה, חמדה. ספורים מחיים. תל-אביב, ירושלים, בן-יהודה הוצאה-לאור לזכר אליעזר בן-יהודה, (דפוס ר. ח. הכהן "ציון"), הכ"ח להצהרת בלפור (1945). [2], 128, ד, ד, ד, ד, 7 ע'. תוים. 8°. "הוצאה מחודשת": החלק הראשון י"ל מקדם בשם: הלוחם המאשר; ראה ק.ס. שנה ט' ע' 272. ראה גם שנה י"ח ע' 119. החלקים ב—ה י"ל בתוך הסדרה: ספורים קצרים מחיי הארץ. ראה ק.ס. שנה י' ע' 148. התכן: חלוצי החלוצים — אליעזר בן-יהודה. — נשיא בישראל. — נסים ונפלאות. — קץ המעגמה. — מלכת הפרחים.

757 בקי, רוברטו [Roberto Bachi]. ידיעות סטטיסטיות על טיפוס המעים בארץ-ישראל, ירושלים, 1943. 2, 43 [צ"ל 42], [9] ע'. 8 לוחות, דיאגרמות. 2°. בהתחלה: לשכה מרכזית לסטטיסטיקה רפואית שליווה הסדרות מדינית הדסה. במכונת-הכפלה. המחבר מדגיש שארץ ישראל סובלת מתחלואה גבוהה מאד, בו בזמן שרוב הארצות האחרות השתחררו כמעט לגמרי מטיפוס המעים.

758 בר, יצחק [Fritz Jitzhak Baer]. תולדות היהודים בספרד הנוצרית. כרך שני. מן החורבן של שנת קנ"א עד הגירוש. תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "אחדות"), תש"ה. [2] דף, 365—608 ע'. מפות. 8°. בראש השער: יצחק בער. "זמן עלייתי לארץ-ישראל בשנת 1930, נהרצתי לגמרי מאר-כיוני ספרד ומספרותיה; ימאצרות הספרים שבאירופה ותפקידי ההוראה באוניברסיטה העברית וכמה בעיות המעיקות על איש יהודי בזמנו זה, מנעו ממני לגמור את מלאכתי בזמן המקוה בתחילתה. בשנת 1938 היה מוכן בידי גוסס גרמני של ספרי. בתחילת שנת 1942 הציצ לי ב. כנולסון המנות עפ"י יומתו של ידו ב. צ. דינבורג, לפרסם את הספר בהוצאת "עם עובד"..."

"ראיתי לי זכות וחובה להביא לפני הציבור את תמצית לימודי עבודה ממושכת של התעמקות במקורות הראשונים עצמם. כבר בהיותי בחו"ל התחלתי לכתוב פרקים אחרים. לא יכולתי לגמור את המלאכה אלא בזכות ישיבתי בא"י מתוך מגע חי עם מרכז החיים של תולדות ישראל ובדיבור-

768 דוג' מרי (מפס). מחליקים של כסף;
ספור. תרגום ל. חזן. תל-אביב, אגודת הסופרים-על-ידי
"מסדה", (דפוס "הפועל המזרחי", 1944), [2], [5] —
234 ע" 8°. מנוקד. בראש השער: דווג' וסטל.
שם המקור: Hans: Mary Dodge (Mapes):
Brinker; or, The silver skates

769 דיוס. ארנסט. תנועת הפועלים
בארץ-ישראל. מאנגלית א. קרינקין. (Ain Harod),
הקבוץ המאוחד: (תל-אביב, דפוס "אחדות") תש"ד.
113 ע" 8°. בראש השער: א. דיוס. לפני שם
ההוצאה: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים
בארץ-ישראל. שם המקור: Ernest Davies:
American labour; the story of American trade
union movement.

770 דייק, שמואל [Samuel Daian]. מושבי-
עובדים בארץ-ישראל. ירושלים, ר. מס, (דפוס
"האומן"), תש"ה, 131, [1] ע" 8°. ספרית "דורות", ספר
ב. המחבר, ממסדי נהלל שהשתתף גם ביצירת מושבים
אחרים, מספר בספרו על 35 מושבים על יסוד הסתכלות
אישית.

771 הורבין, ג'מס פרנסיס. ראשי-פרקים
בגיאוגרפיה מדינית. מאנגלית מ. אר. (מרחביה),
הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר),
[תש"ה], 167 ע" מפות. 8°. (ספרית פועלים).
(נעורים). בראש השער: י. פ. הורבין, — שם המקור:
J. F. Horrabin: An outline of political geography.

772 הלקין, ש[מעוז] [S. Halkin]. ער
משבר: רומן. ספר א: חורף 1929. תל-אביב, "עם
עובד", (דפוס "דבר"), תש"ה, 350, [1] ע" 8°. רומן
מחיי המשכילים היהודים בארצות הברית.

773 המאירי, אביגדור [Avigdor Hammeiri].
חלומות של בית-רובן: מחזור שירים. מרחביה,
הקיבוץ הארצי השומר הצעיר; (תל-אביב, הדפוס החדש,
1945). 64 ע" 8°. (ספרית פועלים / זורון).

774 הסתדרות הכימאים בארץ-ישראל.
ירושלים: מבוא למכניקת הקונסים <מיוצר
לכימאים>. על פי סמינריון שנתקים באוניברסיטה
העברית מטעם המחלקה לכימיה פיסיקלית בחנהלת מ[נחם]

אביב, (הממכר בידי ראובן מס, דפוס המערב), תש"ג.
8 ע' תמונה. 8°. מנוקד. "יזכור אלקים את נשמת
הקדושים הרגיו דור ודור בני עם סגולה... אך יזכר
נא גם את המענים וההורגים..."

765 גויטין, שלמה דב [Shlomoh Dov Goitein].
הוראת העברית בארץ-ישראל. תל-
אביב, "יבנה", (דפוס "הספר", תש"ה), 209, [3] ע" 8°.
בראש השער: שלמה דב גויטין. שער נוסף באנגלית.
"הספר נוצר כלו מתוך העבודה המעשית בביה"ס העברי
בארץ [המחבר מפקח על בתי"ס העבריים בארץ מטעם
מחלקת החינוך של ממשלת א"י] ואותה הוא בא לשרת.
בספר זה נדונו שאלות חשובות יחד עם אחרות הנראות
טכניות וקטנות. מיתודיקה ראויה לשמה היא השקפת-
עולם מתורגמת לחיי בית-הספר." (מההקדמה). התכן;
בעיות היסוד של הוראת העברית בא"י. על הוראת העברית
בכלל אמנות השיחה וההצאה. דבור ומבטא. הקריאה.

766 גוך, וינסנט ון [Vincent van Gogh].
מכתבים אל אנטון ואן ראפארד. תרגום וצירף מבוא
על תולדות חייו ג[בריא] טלפיר. תל-אביב, "גוית",
(דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ד, 189, [2] ע' תמונות
(מקצתן על לוחות). 8°. = מכתבי וינסנט ואן גוך... 1.
בראש השער: וינסנט ואן גוך. המבוא ע' 5—34. בספר
כונסו 58 מכתבים של הצייר משנות 1881—1885.

767 גליקסברג, חיים. ביאליק יום-יום.
[עין-חרוד]. הקבוץ המאוחד: (תל-אביב, דפוס "אחדות"),
תש"ה, 164, [2] ע' תמונות (מקצתן על לוחות). 8°.
המחבר שהוא צייר, היה נפגש עם ביאליק באודיסה
ובארץ-ישראל. כאן בארץ גם צייר את ביאליק ואת רעיתו.
מיד אחרי פטירתו פרסם המחבר זכרונות על ביאליק
ב"מאונים", בשם "מפנקסו של צייר". בספרו זה השלים
המחבר את הרשימות ההן וגם נתן מלואים. המחבר ניסה
לתאר בעיקר את האיש החי, בלי כחל ושרק של אידיא-
ליזציה. הספר כולל זכרונות, תיאורים, ושיחות המשורר
וכרשמו את הדברים השתלל לשמור על הירגוניזם
ורוסיציזמים; ניסה לתאר לא רק מה דיבר, אלא איך
דיבר. כמה פרטים מראשיתו של ביאליק ותקופת אודיסה
מובאים כפי מה ששמע המחבר מפי רעיתו של המשורר,
חיתנו ש. אורבוך ואליה רבניצקי (בנו של י. ח. ר.).
המחבר צרף הרבה תמונות ורישומים. כלם מעש-ידיו.
בעיקר מסופר על ביאליק בשנותיו האחרונות.

הוא צרף גם ביאורים והוספות ובהם השתדל גם להשלים את תיאורו של וייל מתוך מחקריו וספריו שהופיעו אחרי 1926, שנת הופעת המקור הגרמני.

779 וילנאי, זאב [Zev Vilnay]. טיולים וסיורים בארץ-ישראל, ירושלים, המחלקה לעניני הנוער של ההסתדרות הציונית, (דפוס וייס), תש"ה, 62. [1] ע' 8° = ספריה פדגוגית קטנה, ב.

780 וייץ, יוסף [Joseph Weitz]. במראי: פרקי סיור בארץ ישראל ושכנותיה, (ירושלים), "מסדה", (דפוס "העברי"), [תש"ה], 288 ע' / מפה, תמונות, 8°. הפרקים פורסמו בכת"ע שונים בשנות תרפ"ב-תש"ה. רוח אחת מפעמת את כולם: כיסופים לאדמת מולדתי זרועה אבות והשרישו בה בנים". בתוך התיאורים משו-לבים גם ידיעות היסטוריות ומחוללות ההתיישבות. התכן: א. ארץ ישראל: בהר ובשפלה, בנגב ובחוף הים. בערבה, עבר-הירדן, ב. נהר פרת והלבנון, ג. קפריסין: אפוסטוליקה, מגדלים מורחים.

781 וייץ, יוסף [Joseph Weitz]. בחה של ארץ ישראל, <לשאלת הקליטה מבחינה חקלאית>. ירושלים, הלשכה הראשית של הקרן הקימת לישראל, (דפוס "האומן"), תש"ה, 63, [1] ע' / טבלאות, מפה מתקפלת, 8° = כתבים בשאלת הקרקע, ג. המחבר, מנהל מחלקת הקרקעות של קק"ל, בא לידו מסקנא שארץ ישראל המפותחת והמתוכנת תוכל לקלוט עוד 4.7 מיליון נפש. התכן: פיתוח ההר, יישובו של הנגב. פריחתו של חוף הים, העמקים, סיכום.

782 ופסלר, טוביה. מבית ומחוץ: שירים. ירושלים, הוצאת הספרים הארץ-ישראלית, (דפוס הפועל המזרחי), תש"ה, 47, [1] ע' 8°.

783 הועד הארצי למען החיל היהודי מורה-דרך לטיוון העברי, ברשותו האדיבה של לויט-קול, ג. וו. פ. לסטר... (לוקט, תורגם ונערך בידי: מ. מנצלס, ב. שווארץ, י. אברך), (תל-אביב), הועד הארצי למען החיל היהודי, (דפוס "אחדות"), [תש"ד], 60, [4] ע' 8°. תוכן ושער נוסף באנגלית.

784 הועד הלאומי ליהודי א"י, מחלקת החנוך. דין וחשבון על המצב הכספי והאדמיניסטרטיבי של מערכת החנוך של הועד הלאומי לכנסת ישראל, א: על

שיפור ד"ר [יהודה] ל[נדויג] סגל לר, מעובד ע"י י. פילכנפלד, ערוך מטעם ועד הסניף ע"י ד"ר אהרן קצ'לסקי, ירושלים, (דפוס א. פרידמן), תש"ה, [6], 130. [5] ע' / דיאגרמות, 8° = הוצאת הסתדרות הכימאים בארץ-ישראל, סניף ירושלים, מס' 2, במכונת-הכפלה, שער נוסף באנגלית.

775 ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ-ישראל. הסתדרות הפקידים העבריים. התאגדות העובדים באוניברסיטה העברית ירושלים. התאגדות עובדי האוניברסיטה ופעלה, תשרי תש"ה-תשרי תש"ו, ירושלים, תש"ה, 46 ע' / פורטרטים, תמונה, 8°. ע' 29-45: חגיגת יובל העשרים (של האוניברסיטה העברית), את הקודם ראה ק.ס. שנה כ" ע' 12, דו"ח על הפעילות במשך שבט תש"ג-אלול תש"ד לא הופיע.

776 הסתדרות הפועלים החקלאיים בארץ-ישראל. מי אשם במשבר הירקות? דבריה הסברה לחוק-הירקות, תל-אביב, הוצאת "ידיעות" המרכז החקלאי - הסתדרות הפועלים החקלאים, חש"מ, תש"ד-1943, 16 ע' 8°. יצא אחרי פרסום חוק מחורים מכסימליים לירקות.

777 התאחדות התימנים בארץ ישראל, מ"ל. מרכז התאחדות התימנים בא"י, סקירה על פעולות מרכז התאחדות התימנים בארץ-ישראל ומחוזות, למלאך עשרים שנה לקיומו <שבט תרפ"ג-שבט תש"ג>, באת שמעון גרידי, תל-אביב, (דפוס "הארץ"), תש"ג, 24 ע' 8°, "בנימין".

778 וייל, הרמן. פילוסופיה של המתמטיקה. תיקה, מאת הרמן וייל, על פי תרגומו של דוד מאוחר <פלינגהופר>, התקין ובאר אברהם הלוי פרנקל, ירושלים, הברה להוצאת ספרים על-יד האוניברסיטה העברית, (דפוס "הספר"), תש"ה, [7], 82, [2] ע' 8°. שם המקור: Hermann Weyl: Philosophie der Mathematik und Naturwissenschaften.

כאן תורגם רק החלק המתימטי. הספר תורגם על-ידי ד. מאוחר (קלינגהופר) בשנת תרצ"א. בינתים חלה הת-סחת רבה כמונחים המתימטיים בעברית ובסגנון המתימטי העברי. פרופ' א. ה. פרנקל תרגם את הספר מחדש, בהניחו כיסוד את התרגום של מאוחר (קלינגהופר).

בראש השער: ח. ולוציסטי. עם הקדמה מאת נתן רוטנשטריך. שם המקור: Theodor Zlocisti: Moses Hess: der Vorkämpfer des Sozialismus und Zionismus. כאן תורגמו 9 הפרקים הראשונים של הספר.

791 זסלנסקי, אהרן יצחק. ונצדק קר ש; כלפי המקטרגים על היתר השמיטה. ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס סיני), תש"ה. 8, 64 ע'. 8°.

792 חומסקי, דב. אי-שם; שירים. ירושלים, "אחיאסף", (דפוס ש. וינפלד), תש"ה. 128 ע'. 8°.

793 חורגין, יעקב [Jacob Hurgin]. אל המלוכה: ספור היסטורי. חלק [א]—תל-אביב, "יורעאל", (דפוס הפועל המזרחי, 1944). 97, [1]: 95, [1] ע'. 8°. מנוקד. לבני הנעורים. ספור מחיי שאול המלך.

794 חיל הקומאנדו. לפי חומר רשמי. (מאגלית: ר. אלקלעי... עורך כללי: א. פלא). ירושלים, "מסדה", (דפוס "העברית"), [תש"ד]. 164 ע'. מפה, פורטרטים, תמונות. 8°. (ספרית דרור). "על החיילים היהודים שבקומאנדו אין מדובר כאן ולכן נקוה להקדיש ספר מיוחד".

795 טגורי, רבינדרנת. הגן. (מאגלית דוד פרישמן). [תל-אביב], "מסדה", (דפוס שושני), [תש"ד]. 125, [3] ע'. 8°. מנוקד. דפוס סטראוטיפי. דפוס תחלה ב"התקופה" א', מוסקבה, שטיבל, תרע"ז. שם הספר באנגלית: Rabindranath Tagore: The gardener.

796 טולדנה, יעקב משה. שריד ופליט; אוסף לדברי תורה ולמדע היהדות, לתולדות הישוב בארץ ישראל, ולביבליוגרפיה. על פי כתבי-יד עתיקים ומקורות ראשונים, עם הארות והערות מאת יעקב משה טולדאנו... קובץ ראשון. [תל-אביב, דפוס עזריאל], [תש"ה]. 80 ע'. 8°. "השמטות ותקונים" על דף מיוחד. התכן: הזכרת נשמות ממחזור אלגיר כ"י. קטע מפירוש התפלות לרבנו מיימון אבן הרמב"ם. שטר קדושין ורשימת נדוניא נכתבו במצרים בסוף האלף הה'. תשובה מהרא"ש בענין עבדים ושהורם מכ"י בערך ה"א ק. מגלת הלבואה והמלמד ר' יעקב בר פקיד בסיגוביא ה"א רט"ו. חמש אגרות מר' אברהם חיון ור' יצחק מפיסה. קטעים אודות שבת

המשק הכספי של מחלקת החנוך. ירושלים, תש"ד. 2, 3, 92 [צ"ל 94] ע'. טבלאות. 2°. במכונת-הכפלה. הוד"ח חובר ע"י א[ריה] אוליצור ול. קרנר, שהוטל עליהם לחקור את מצבה הכספי והאדמיניסטרטיבי של מערכת החנוך. — מספר התלמידים במוסדות מערכת החנוך של הועד"ל גדל מ-23,911 בשנת תרצ"ג ל-66,739 בשנת תש"ג. מספר התלמידים היהודיים בבתי-ספר יהודיים אחרים (שלא במערכת החנוך הני"ל) הגיע בשנת תש"ב ל-23,971. המספר הכללי של תלמידים יהודיים בא"י עולה על השעים אלף. בבתי-הספר של המיסיון הנוצרי למדו בתש"ב 1277 ילדים יהודיים.

785 הועד הלאומי ליהודי א"י. מחלקת החנוך. הוראות לבתי-הספר על ענייני טיולים. ירושלים, (דפוס מרכז), תש"ד. 25, [2] ע'. 8°. בראש השער: מחלקת החנוך של כנסת ישראל בארץ-ישראל.

786 הועד המרכזי הארצי למען טהרת המשפחה. טהרת המשפחה: מאמרי הסברה על הערך הנשגב של טהרת המשפחה בישראל מאת רבותינו מאורי וגאוני אה"ק ועקרי דיני נדה וטבילה... עורך ומסודר ע"י הרב יהודה וונגל האג"ר. (ירושלים, דפוס "ארץ-ישראל"), [תש"ג]. 22 ע'. 8°.

787 זבוטנסקי, זאב [Vladimir Jabotinsky]. שמשון; רומן. תרגם ב[רוך] קרופניק בעריכת המחבר. מהדורה רביעית. [תל-אביב], נ. טברסקי, (דפוס "ספר"), [תש"ה]. 340 ע'. 8°. מעבר לשער: מספרי הוצאת א. י. שטיבל. מהדורה ב' ראה ק.ס. שנה י"ח ע' 13. שם גם מראה-מקומות למקור ולתרגומים.

788 זדק, יעקב Jacob Zedak. מדרוך לחשבון אבטומטי לפי "המחשב רב-כו"ן... Tel Aviv, 1942. 24 ע'. 8°. במכונת-הכפלה.

789 זילברטל, מ[שה]. במהיצותו של יאנוש קורצ'אק. (פרקי-זכרונות). (מרחביה), הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר, 1944). 62 ע'. תמונה. 8°. (ספרית הפועלים). (דרור). הזכרונות נכתבו באהלי צבא בנכר.

790 זלוציסטי, תיאודור. משה הס. (תרגם מגרמנית יוסף הלר). יוצא לאור ע"י המחלקה לעניני הנוער של ההסתדרות הציונית. ירושלים, ר. מס, (דפוס "האומן"), תש"ה. [4], 4, 193 ע'. פורטרטים. 8°.

והתישבו תחלה סמיך לפתח-תקוה. את הקודם בשורה זו
ראה ק.ס. שנה כ"א ע' 156 מספר 700.

801 יגור. הגדה של פסח. יגור. (עין. חרות.
דפוס הקיבוץ המאוחד). תש"ד. 16 ע'. 8°. לקוטי-
כפרות לפסח. ביניהם גם קטעים מההגדה.

802 יהודה בן שמואל הלוי. שירי ציון. הכין
לדפוס והוסיף אחריה דבר עם הערות ממקורות שונים.
ישראל זמורה. תל-אביב. מחברות לספרות. (דפוס
"הפועל-הצעיר"). תש"ד. 86, [2] ע'. 8°. = כל שירי
רבי יהודה הלוי. ספר א'. המדורות : מכלל ערב. על הים.
למצרים תהלה. ציון הלא תשלי. אגרות (אל ר') אהרן
אלעמאי. ר"ש הגנדי. ר' שמואל חלפון הלוי.

803 יערי. יהודה [Yehuda Yaari]. כאור
יהל; מגילת חיי של יוסף לנדא. (מהדורה שנייה).
תל-אביב. "מסדה". (דפוס "העברי"). תש"ה. 248 ע'. 8°.
ספור. מהדורה א' ראה ק.ס. שנה י"ד ע' 153, שם גם
ביאור קצר.

804 ישעיהו ישראל. שבטים ועדות בכור
התסדרות. תל-אביב. ההסתדרות הכללית של
העובדים העברים בארץ-ישראל. הועד הפועל, חש"מ.
תש"ד—1943. 31 ע'. 8°.

805 כהן, יעקב [Ya'akov Cahan]. מגילת
אפסלום ושרה. תל-אביב. "מסדה". (דפוס "גוטנ-
ברג"). תש"ה. 60 עמ'. 8°. שיר בפרוזה. אבשלום ושרה
הב אבשלום פינברג ושרה אהרנסון מאנשי "גילי".

806 כהן, ישראל דב. מאמר מדת הצדקה
והחסד. חיפה. דפוס מ. תגר. תש"ב. [4] ע'. 8°.
על החבורה בכתי : מודפס לזכר המנוח ר' פ. רוטנברג.

807 לבנון, אליהו [יהושע]. שער-קרב.
ירושלים. (דפוס "האומן"). תש"ד. 42 ע'. 8°.
התכן : שרי צבא בישראל. האשה והמלחמה בישראל.
דבורה וברק. "הרצון". אימת-הארובה. ג' האחרונים —
ספורים.

808 לזה. יהודה. בעיות החקלאות
הפרטית לקראת הבאות. תל-אביב. (דפוס "משק").
תש"ה—1944. 31 ע'. 8°. בראש השער : אגרא. כרכו
אגודות חקלאיות בארץ-ישראל.

צבי נתן הנביא כ"י במארוקו ומצרים. אגרת מר' מרדכי
באשאן ע"ד רדיפות יהודי אושין (אאכן). בש' תמ"ב.
הדוש די בואינה וינטורה. ספור מסע אינה שהפליגה
מאמסטרדם לבטאביה בשנת תצ"י תקנות המסים בקוש-
טאנוינא בשנת התק"ד ומצב הקהלה או. אגרת מר' שלמה
אבוטבול בעיר צפרו ליהודי דארש בטדבר סחרה על
גבורתם ומלחמותם. כ"י תקנ"ב. לתולדות קהלת יאנוא
באלבניה ותעודות כ"י. המרששי הנזכר בתנועה המשיחית
בסיציליה. ר' אברהם בן סעדון הנגיד בתלמסאן ועזרתו
למגורשי ספרד. דוד הראובני וחבורתו במארוקו. —
מצבת עתיקה מהמאה ה' לסה"נ שנמצאה בטבריה. עשר
אגרות שיש בהן חומר לקורות הישוב בא"י. — תיק
הספר (מדור לביבליוגרפיה של כתבי יד וספרים בלתי-
ידועים).

797 טחורש. אלכסנדר סנדר גדליה. ילקוט
הצמחים; מכיל כל שמות הצמחים... בתנ"ך וכל
מפרשיו, ובשני התלמודים... ומפרשיהם לרבות ספרי
השרשים והמלוגים. מאת אלכסנדר סנדר גדליה טחורש...
ירושלים. (דפוס קצבורג). תש"ה. [16], 278, [2] ע'. 8°.
יוצא לאור בסיוע "מוסד הרב קוק".

798 טלינגטור, שלמה. ספר תפארת ישראל.
והוא מאמרי נועם וספורי קודש של אדמו"ר... ישראל
מריזין וצוקלה"ה. ירושלים. דפוס "כנרת". תש"ה.
[4], 60 ע'. פקסימיל. 8°.

799 טננבוים, בנימין (Benjamin Tenenbaum).
בחרט הדרי. מרחביה. הקבוץ הארצי השומר הצעיר.
(תל אביב. דפוס "אחדות"). 1945. [2], 114 ע'. 8°.
(ספרית פועלים). (כתבים). עם שער אנגלי נוסף. שירים.
רובם על זוועות ימינו ועל השמדת ישראל בגולה.

800 יבנה. א. מרדגס עד יבנה [מאת] משה קרונה.
ב. קדמוניות יבנה [מאת] יהודה הרשקוביץ. ירושלים.
המחלקה לעניני הנוער — המדור הדתי של תהלה
ההסתדרות הציונית בהשתתפות קרן היסוד בסיוע "מוסד
הרב קוק". (דפוס "העברי"). תש"ד. 80 ע'. תמונות. 8°.
= "מכורה" — ישובים דתיים במולדת. ב. בימי מלחמת
העולם השניה במרחשון תש"א. בזמן חרות ואימים
לישוב העברי בארץ ישראל. פנו חלוצי התורה והעבודה
בא"י לכונן ישוב דתי-עובד על אדמת יבנה ההיסטורית
(ע' 5). אנשי קבוץ רודגס עלו ארצה במרחשון תר"ץ.

- 809 לוי, אוריאל. לבעיות טיפוח הבקר והסלקציה <לפי סיכומים בעדרים הותיקים בעמק הירדן>. בעריכת דניאל בן נחום. תל-יוסף, התאחדות מגדלי הבקר בארץ-ישראל; (חיפה, דפוס "אות"), תש"ה. [3], 116, [1], 14 ע' דיאגרמה, טבלאות (2 מקופ). 8°.
- = התאחדות מגדלי הבקר בארץ ישראל: קובץ ג', "תיקון שגיאות" על פתק מיוחדת. עם תמצית באנגלית ושער נוסף על המעטפת השמאלית: Uriel Levy: Problems of cattle breeding and selection.. 1944.
- 810 לוין, אמה. תיל על הדניסטור. (סיפור) מרחביה, הקבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר, 1945), 294, [1] ע' 8°. (ספרית פועלים / כמבים). סיפור מחיי היהודים בכבוש הרומני בדרום רוסיה במלחמת העולם השנייה. הספר נכתב על יסוד עדויות רבות ממקור ראשון.
- 811 לוין, אשר. אל הנכדים: ספורים מדברי ימי ישראל. תל-אביב, "זרעאל", דפוס [הפועל] [המזרחי] [תש"ה], 134 ע' תמונות. 8°. מנוקד. ספורים מתקופת ר' עקיבא, ר' יוחנן ורש"י-לקיש ועוד.
- 812 לונדון, ג'ק. אודיסאה בצפון: סיפור חרג מ[נחם] ז[למן] ולפובסקי. (עין-חרוד), הוצאת (דפוס) הקבוץ המאוחד, תש"ה. 55, [1] ע' 8°. שם המקור: Jack London: An odyssey of the north.
- 813 לוצטו, יצחק. תולדות יצחק: שירים יוצאים לאור בפעם הראשונה מתוך כתבי-יד גוונים, עם אחרי-דבר והערות על-ידי ד. אקרט ומ[רדכי] וילנסקי. תל-אביב, מחברות לספרות, (דפוס "אחדות"), תש"ד. 149, [2] ע' 8°. בראש השער: יצחק לוצטו. המחבר (1730—1803) הוא אחיו של אפרים לוצטו, דודו של ש"ל וסבה של דחל מורפורגו. — המהדירים הכינו את הספר כל אחד בפני עצמו, בלי ידיעת חברו. הנוסח נקבע אחרי בדיקה והשוואה של 5 כת"י.
- 814 לוצטו, שמואל דוד. תהלות מלאכה השירה. תל-אביב, מחברות לספרות, (דפוס "הפועל הצעיר"), תש"ד. 58 ע' פורטרט. 8°. = ספרית הפואטיקה. ב. בראש השער: שמואל דוד לוצטו.
- 815 לוריא, צבי. הממד השלישי לקרקע.
- ירושלים: הקרן הקימת לישראל, חש"מ, תש"ד. 47 ע' 8°. הממד השלישי לקרקע הוא העומק והגובה. על נצול אינטנסיבי של הקרקע בארץ ישראל.
- 816 ליברמן, צבי. ילדי העמק. ו': ביבי. ירושלים, "קריית ספר"; (תל-אביב, דפוס "דיג"), חש"ד. 12 ע' 8°. לילדים. מנוקד. את הקורמים ראה ק.ס. שנה כ', ע' 63.
- 817 ליכטנשטיין, יהודית (דימנט). בדיקות פרמנטטיות לשם חקירת המבנה המדויק של המר-כיבים <אקרופפטידים> של אסטטין... מאת יהודית דימנט-ליכטנשטיין... [ירושלים, חש"ג], [2], 11, [3] ע' 8°. במכונת-הכפלה. דיסרטיציה, ירושלים, תש"ג. — "תקציר". עם תמצית באנגלית ושער נוסף: Enzymatic investigations towards the determination of the detailed structure of the components <acropetides> of edestin... by Yehudith Diamant-Lichtenstein... Jerusalem, 1943.
- 818 לנדוי, יעקב. לפני ההכרעה. ללקראת הועידה הארצית של אגודת ישראל. תל-אביב, "שערים", (דפוס א. מוסס, תש"ד), 27, [1] ע' 8°. המחבר קובע שבאגודת ישראל קיימים למעשה שני זרמים: א) המחייב את קיומה של אג"י רק במדה שהיא לוחמת בציונות ובמוסדותיה. ב) הרואה באג"י תופעה היסטורית-לאומית ה"ן בית לשם ייצוג עם התורה כלפי חוץ וכלפי פנים ולמען הגשמת "התורה בחיי הפרט והכלל. 5 המאמרים שבונוס בחוברת זו הם נסיון להסביר את השקפותיו של הזרם השני.
- 819 לשכת העבודה הכללית לפועלי חיפה. לקראת אחדות במחנה הפועלים <דברים שנאמרו עם פתיחת לשכת העבודה הכללית בחיפה>. [חיפה], חש"מ, תש"ג. 23 ע' 8°.
- 820 מגנס, יהודה ליב [Judah Leon Magnes]. במבוכת הזמן. ירושלים, האוניברסיטה העברית, (דפוס "אחזה"), תש"ו. 96 ע' 8°. בראש השער: י. ל. מאגנס.
- התכן: פתיחות (שנת הלמודים באוניברסיטה); איטליה ויהודה (תרצ"ט). המלחמה ושארית ישראל (ת"ש). מחשבה מאומצת — תפקיד האוניברסיטאות (תש"א). בנו זה הלוי (תש"ב). בעיות מוסריות בדי-

מערבית בנימין קלאר. מבוא והערות מאת יהודה ליב הכהן פישמן. ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס הפועל המזרחי), תש"ה. [4] 60 ע"י 8°. בראש השער: רבי מיימון הדיין אבי הרמב"ם, תורגם ע"י המקור הערבי שנדפס ב-Jewish Quarterly Review סריה א', כך ב'.

828 מלו, הקטור. במשפחה: קורות ילדה אחת. (תרגום שרונה סופרמן-בנימיני) תל-אביב, "מסדה" (דפוס פירסט), תש"ה. 281, [1] ע"י 8°. מנוקד.

שם המקור: Hector Henri Malot: En famille

829 מלמד, ניסן-כהן. "זמרת יי". למוד שירים בהדרכת נ. כ. מלמד. קובץ א', תל-אביב, תש"ג. 11, [1] ע"י תוים. 8°. במכונת הכפלה. ע"י 11—[12] נדפסו על המעטפת. בראש המעטפת: "הסתדרות הפועל המזרחי בארץ-ישראל, מועצת הפועלות, הארגון הארצי של הגנונות" ובסופה "הסימניון השני 'ג' מנ"א—י"ז מנ"א".

830 מלצר, שמשון [Simson Melzer]. אלף: פרקי זכרונות מן ה"זמן" הראשון ב"חור", העטורים מאת דוד דוידוביץ. תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ה. 228, [3] ע"י 8°. (שחרות) שירים.

831 מצדלסון, הינריך. הסתכלויות על אוכלוסיות הצפרים בארץ-ישראל... על-ידי הינריך מצדלסון. ירושלים, חש"מ, [תש"ג] 20, [5] 5 ע"י. בתוכנם טבלאות. 8°. דיסרטציה, ירושלים, תש"ג. "תקציר". עם תמצית באנגלית ושער נוסף: Observations on the population density of birds in Palestine... by H. Mendelsson.

832 מערבי, דוד. הנגינה בקונצרטינה. חוברת א', תל-אביב, "יבנה", (דפוס "פרסא"), תרצ"ט. 28 ע"י ציורים, תוים. 8°. ע"י 28: לוח מונחי המהירות. החוברת מכונת כעיקר לקהל המורים והגנונות.

833 מפלגת פועלי ארץ ישראל. לתנופה חדשה. תל-אביב, מרכז מפלגת פועלי ארץ-ישראל, חש"מ, תש"ג. 47, [1] ע"י 8°. "מדברי חברים על חידוש פעולת 'ניר' בישיבת מזכירות מפלגת פועלי ארץ-ישראל ביום 13 בינואר 1943".

מוקרטית (תש"ג). מוסר הנביאים ומקורו (תש"ד). "בי עליך הורגנו כל היום" (תש"ה). כשהיה נפרד (נאומים קצרים בחלוקת התעודות למוסמכי האוניברסיטה בשנות תרצ"ט—תש"ד). מאמרות: מכתב אל גנדי (ראה גם קס. שנה י"ז ע"י 16 מס' 52). נר נשמה: להרוגי גיא צלמות. לאהרן אהרנסון ז"ל. למכס שלוינגר ז"ל (לזכרו מוקדש הספר). להנריטה סאלר ז"ל.

821 מואם, ויליאם [William Somerset Maugham]. ספרים. הרגם ר[אובן] אלקלעי. ירושלים, מסדה. (דפוס "הספר"), תש"ה. 208 ע"י פורטרט. 8°. התכן: בפינה נוחה. רד. נטע זר. האוצר, הנמלה והחרגול. בתוקף הנסיבות. ניל מק-אדם. המשורר.

822 מולודובסקי, קדיה. פתחו את השער: שירי ילדים בלזית ספור על המשוררת מאת יעקב פיכמן. (הציורים מאת תרצה). [עין-חרוד]. הקבוץ המאוחד. (דפוס "אחדות"), תש"ה. 85, [2] ע"י 8°. "השירים תרגמו באדיש ביד נתן אלתרמן, לאה גולדברג, פניה ברגשטיין, אברהם לוינסון".

823 מונטיגיא, איזור, סטאלין; תאור ביגראפי של האיש המנהיג את ברית-המועצות. תל-אביב, (דפוס "עתיד", 1943. 33, [1] ע"י תמונות. 8°. תרגום מאנגלית.

824 מי שלח למצולות-ים את מעפילי "סטרומה"? חמ"ד, תש"ב. 4 ע"י 8°.

825 מיכאליס, קרין [Karin Michaelis]. הפסע הגדול של ביבי. תרגם א. אחיב [=אריה סמיאטיצקי]. חלק א—ב. תל-אביב, "אמנות", (דפוס "הפועל הצעיר", 1944. 132, [2] 135—239, [2] ע"י עם תמונות. 8°. מנוקד.

826 מיכלי, ב. י. בליל זה... ילקוט משירי הזמן. תל-אביב, "עדי", (דפוס "אחדות"), תש"ה. 123 ע"י 8°. כנוס מבחר שיריהם של משוררי ארץ-ישראל שיש בהם הגבה על אימות הזמן. השירים מסודרים לפי סדר כרונולוגי של גיל מחבריהם. כנוסו שירי שרונה חובסקי, כהן, פיכמן, קרני, המאירי, שמעוןוביץ, שטינברג, רוזנצויג, ברש, טמקין ואחרים.

827 מימון בן יוסף. אגדת הנחמה. תרגם

יהודים נתיני-חוץ ברומא. יהודים הנמצאים במילאנו.
יהודים מפולין שנמצאו במחנה ברנ-בלון, במחנה דבאו.
יהודים (לרוב פולנים) שנמצאו במחנה דורא (טרדהאוזן).
יהודים פולנים. במחנה בוכנוואלד, רשימת... שהגיעו
לשוודיה. ניצולים יהודים מפולין (הגיעה מלונדון). ניצולים
יהודים בפולין (הרשימות הגיעו מבוקרשט, מקראקא).
ילדים ניצולים הנמצאים בפולין. נתינים פולנים (רובם
יהודים) במחנה ברנ-בלון. ניצולים יהודים שנמצאו
בערי מזרח-אירופה (סדר הערים לפי הא"ב הלטיני). נשים
יהודיות מהונגריה וטראנסילבאניה שנמצאו בורנצן. יהודים
מהונגריה וטראנסילבאניה שנמצאו במחנות גרמניים. יהודי
בודאפשט בצפון איטליה. ניצולים יהודים מהונגריה שנמ-
צאו בעיר זיר. נתינים צ'כוסלובאקיים (רובם יהודים)
במחנה ברנ-בלון. נשים צ'כוסלובאקיות (לרוב יהודיות)
שנרשמו במחנה ברנ-בלון. ניצולי מחנות מצ'וסלובאקיה
(רובם יהודים מסלובאקיה). רשימת יהודים צ'כו-
סלובאקיים שהגיעו לאיטליה ולשבידה. נתינים צ'כו-
סלובאקיים שחזרו ונרשמו ע"י המשרד לטיפול בגולים
חוזרים בקושיצה. ניצולים יהודים יוגוסלאביים. יהודים
שנמצאו בהולאנד. ניצולים יהודים מהולאנד שהגיעו לשוודיה.
ניצולים יהודים בכמה מערי איטליה. ניצולים יהודים
מארצות שונות שנמצאו במחנה זאלצווידל. הניצולים
שנמצאו בטרזיינשטאט ביום 10.V.45. — זוהי הרשימה
הגדולה ביותר של ניצולים יהודיים ויש לה ערך שמושי
(ולא רק שמושי) גדול. אבל אופן סדור החומר מכביד
מאד על המחפש. אם אי-אפשר היה לצרף את כל הרשימות
החלקיות לרשימה אחת כוללת — נחנץ היה לצרף לספר
מפתח השמות, וזה לא נעשה. ובתוצאה מזה, המתענין
(אם אינו יודע מקום המצאו של קרובו) מוכרח לחפש
כל שם ושם בשלשים רשימות.

838 סולל בונה. סולל בונה: התפתחות ומפ-
עליו. (חיפה). סולל בונה. (דפוס "אות". תש"ד. 70.
[1] ע' 8°). סולל בונה הוא מוסד קבלני של הס-
תרות העובדים העבריים הכללית.

839 סטרן, אנטול [Anatol Stern]. אחריתו
של נאצי. רומן. תרגם כפולנית דב שטוק. תל-אביב.
עם עובד. (דפוס "דבר". תש"ד. 217. [2] ע' 8°.
(ספרית "לדור").

840 סמואל, לודוויג [Ludwig Samuel].

834 מפעל התורה בארץ-ישראל. מורי. ה.
א: פרקים ראשונים על דרכי התנועה התורנית-הלאומית
החדשה מפעל התורה למען הישיבות בארץ-ישראל.
ירושלים. (דפוס הפועל המזרחי). תש"ג. 26 ע' 8°.

835 מרגליות. ראובן. מלאכי עליון המור-
כרים בתלמוד בבלי וירושלמי, בכל המדרשים, והר-
ותקונים, חרומים וילקוטים, עם ציונים לספרי קודש של
הקבלה. ירושלים, מוסד הרב קוק, (דפוס י. ע. אהאח).
תש"ה. [7], 294, [1], 114 ע' 8°. בסדר א"ב.
[1], קיד"ע בסוף מכלים: "דרישות בעניני המלאכים
מכתב-יד רבינו... משה קורדוארו", על פי כתב-יד
שבניה"ס הלאומי והאוניברסיטאי. "אמרי קודש של חז"ל
על תפקידי המלאכים והופעותיהם הבאתי בלשונם חס...
אבל לא יכולתי להעתיק כל המאמרים בשלימותם למען
שלא להגדיל הכמות פי כמה. ספרי זה לא נועד להיות
ספר-קריאה, כי אם להקל על עמלי תורה... האגדות
הנמצאות רק בספרים הגנוזים, האפוקריפים, והמלאכים
המוזכרים בשם רק בספרות שאחרי חז"ל בספרי קבלה
ובפיוטים יבואו... בכרך מיוחד עם פתיחה רחבה".
מההקדמה.

836 נחמן בן שמחה מברסלב. תיקון הכללי.
כי הוא תיקון הברית... והוא תיקון למקרה לילה...
הוציאו מהעולם אל הגילוי... מוהר"ר נחמן בעהמ"ח ספרי
לקוטי מוהר"ן... נדפס... ע"י ר' יונה ליב לאיבל.
ירושלים, דפוס "שילה", תש"ג. 64 ע' 8°.

837 הסוכנות היהודית לארץ ישראל. המדור
לחפוש קרובים. פנקס הניצולים; רשימות
יהודים שנשארו בחיים בארצות שונות של אירופה.
א > 60.000 שמות. ירושלים, המדור לחיפוש קרובים של
הסוכנות היהודית לא"י. (המדפוס ליפשיץ). תש"ה. [1]
360, VII ע' 8°. הרשימות עצמן הן באותיות לטיניות:
הכתורות גם בעברית. שער אנגלי: The Jewish
Agency for Palestine. Search Bureau for Miss-
ing Relatives. Register of Jewish survivors;
lists of Jews rescued in different European
countries. I: <60.000 names>. Jerusalem, 1945.
התכן: נשים יהודיות במחנה ברנ-בלון. יהודים פולנים
שנמצאו במחנה ברנ-בלון. יהודים ניצולים ממחנה בוכ-
וואלד. הניצולים היהודים ממחנות השמד באירופה (חוץ
מפולין). נשים יהודיות שנמצאו במחנה רנצמילר (גרמניה).

מאד של ענינים, שמות מקומות ושמות אנשים, ומפה של דרך המסע. — בראש הספר (עמ' ה"ב) מבוא כללי מאת המהדיר, ואלה פרקיו: א. בין נדחי תימן לבין אחיהם שבארץ ושכנותיה. ב. שליחים מארץ-ישראל לתימן. ג. ר' יעקב ספיר. ד. מסעו של ספיר בתימן וערכו לזריעת יהודי תימן. ה. המהדורה הזאת ועריכתה.

845 ספר הקואופרציה של ארץ-ישראל לשנת

התש"ג, 1942—1943. בעריכת יצחק אבינרי. יוצא לאור בעזרת "המשכיר המרכזי" תל-אביב, (דפוס "אחדות", 1942). ע' 213, טבלאות, תמונה. 8°. התכנן: הקואופרציה בארץ-ישראל: מפת האגודות, המקורות לבספרת הקואופרציה, ההתישבות השתופית, הקואופרציה בחקלאות, הקואופרציה האשרית, היצרנית והשרותית, הצרכנית, השכון השתופי, מדור כלכלי: המשק האי-בינמי המלחמה ולפניה, בנקים ובנקאות, מוסדות התישבות לאומיים, מוסדות תעשייה, שער הלוואה.

846 ספריה "הכבא" העברי. ספר שמוש מס' 1: תרגילי קולחים לכבאים, צופי-אש ומתנדבי שרותי הג'א. חיפה, מכבי אש מתנדבים חיפה, (דפוס "אות"), תש"ד. 38 ע' / תמונות, 8°. ע' 7—8: רשימת מונחים בעברית ואנגלית.

847 עמיאל, משה אביגדור [Mosche Avigdor Amiel]. ספר המדות לחקר ההלכה, מדות ההגיון בסברא התלמודית, חלק ג. יוצא לאור בסיוע מוסד הרב קוק שעל-יד המדרש העולמי, תל-אביב; (ירושלים, דפוס ש. וינפלד), תש"ה. [4], 452 ע' / 4°. את הקודם ראה קס. שנה י"ט ע' 235. החלק הזה האחרון יצא לאור ב"ג ניסן ובה בשעה נפטר המחבר, הרב הראשי של תל-אביב, התכן: מדה י"ח: המושג בכת-מדה י"ט: כל העומד, מדה כ: הואיל, מדה כ"א: ראוי, מדה כ"ב: מושגי ברירה ואיגלאי מילתא למפרע, מדה כ"ג: כאלו.

848 עמר, רחמים. ספר נגינות רחמים: קבץ שירים שמנגינותיהם חברו בידי רחמים עמר... ירושלים, דפוס "המעריב", תש"ד. 59, [1] ע' / 8°. רק המלים, בלי המנגינות. כונסן: פרקי תהלים, שירים מאת ב"צ, ווד ויחזקאל כהן, נסים לוי, אשר מורח, נ. ה. אימבר, ברוך שמואל, ס. אברהם, י. ברוך ואחרים. ס"ה 60 שיר. דברי פתיחה מאת ע. צ. מלמד.

המשק המעורב בתקופת המעבר. תל-אביב, (דפוס מל"ן), תש"ה—1944. 30 ע' / טבלאות. 8°. בראש השער: אנגרא, מרכז אגודות חקלאיות בארץ-ישראל.

841 סנדו, ז'ול. סלע השחפים... תרגום אליהו בן-יהודה. תל-אביב, "מצפה", (דפוס הפועל המזרחי), [תש"ד], 64 ע' / 8°. מנוקד. ספיר לנער. שם המקור: Jules Sandeau: La roche aux moquettes.

842 סנדפורד, ג' [ורג] [ריצ'י]. הצעות בדבר מערכת המסים בארץ; קטעים מהרצאה שניתנה ב-1 במרס, 1943 בפני החברה הכלכלית הא"ת. חמ"ד, חש"מ, (1943), 12 ע' / 8°.

843 סעדיה בן יוסף אלפיומי [Saadia ben Joseph al-Fayyumi]. ספר האמונות והדעות לרבנו סעדיה גאון. העתיקו לעברית ר' יהודה אבן תבון. לקט ותקן עפ"י המקור הערבי, הקדים והעיר... אשר בן-ישראל... ירושלים, דב-בר אהרונסון, (דפוס האומן), תש"ה, 222, [1] ע' / 8°. נועד בעיקר למתלמידים צעירים. — מוגזף דבריו של ר' סעדיה יש כאן רק לקוטים מעטים (50 ע') והם בעיקר מתוך ההקדמה לספר "אמונות ודעות". בהקדמתו מתאר ד"ר בן-ישראל את תולדות חי' רס"ג, ועיקר הספר שלפנינו (ע' 75—222) ההערות המרובות והמפורטות לדברי רס"ג שבלקוטים.

844 ספיר, יעקב. ספר מסע תימן... הביאו לחדש לדפוס בנוסח מתוקן והוסיף עליו מבוא והערות אברהם יערי. ירושלים, האחים לוי-אפשטיין; (תל-אביב, דפוס "אחדות"), תש"ה, 247, [4] ע' / זורטרט, מפה. 8°. = "ספירת לוי הלוי" מוקדשת לזכרו של המדפיס והמוציא לאור ר' לוי בהרב ר' שמואל לוי-אפשטיין. ספר א' כולל את הפרקים על מסעו של המחבר בתימן ובקורו השני בעדן בשבוע מהמורה הרחוק (אכן ספיר, חלק א', דף ל"ט—קל"ט, חלק ב', עמ' א'—ל"ה, קמ"ו—קנ"ד). במהדורה זו תוקנו שיבושי-דפוס כרובים השורצים במהדורה הראשונה, במקום הטרוסקריפציה המקרית והביטעית של המלים הערביות באה כאן טרוסקריפציה נכונה, תוקנו שגיאות-דקדוק כוללות, נבדקו כל הציטטים ותוקנו מראי-המקומות לדברים שהובאו, הונהג פיסוק חדש במקום העדר כל פיסוק או פיסוק מקרי. — המהדיר הוסיף הערות מרובות להסברת דברי הנוסע ולמסירת ידיעות שנחתשו אחרי הנוסע, וכן הוסיף המהדיר מפתח מסורס

- 849 פוירשטיין, אמיל. אנגליית חוברת ראשונה. English made easy. ספר-למוד ופרק-קריאה 'מוס-ברים בעברית, בעריכת א. פוירשטיין, תל-אביב, "דעת" (דפוס "ספר"), 1943]. 46 [1] ע' 8°. (ספרית כיס ללמוד שפות).
- 850 פועלי אגודת ישראל בארץ ישראל. לחשבון עולמנו. ירושלים, ועד יידי "פאג" ביירושלים, (דפוס חורב שע"י "פאג"), תש"ד, 31 [1] ע' 8°.
- 851 פורסטר, א(דוארד) מ(ורג). מסע להודו (סיפור). מאנגלית חניים גליקשטיין. (מרחביה) הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר, 1944). 312 ע' 8°. (ספרית פועלים. לכול). שם המקור: Edward Morgan Forster: A passage to India.
- 852 פלר, יצחק. החשבון המעשי בצירוף הגדסה מעשית. לשנת הלמודים השביעית. מהדורה רביעית. מעבדת מחדש. תל-אביב, "השכלה לעם", (דפוס "גוטנברג"), תש"ג, 95 [1] ע' ציורים. 8°. את הקודם. ואח. קס. שנה כ' ע' 137.
- 853 פלר, יצחק. תרגילי חשבון לשנת הלמודים השנייה (השלישית). 2 חוברות. מהדורה חמישית. בהוספות ובמלואים. תל-אביב, "השכלה לעם", (דפוס הפועל המזרחי). תש"ג (43-1942), 80, 80 ע' ציורים. 8°.
- 854 פריץ, יצחק ליב. מפי העם. מבחר ערוך ומבואר בידי יחיאל בן-נון. תל-אביב, שוקן (חיפה), דפוס "אות", תש"ה. [4], 159 [1] ע' 8°. הספורים שכוונסו כאן הם משורה "מפי העם", הספורים נכתבו תחלה יודית ונתרגמו לעברית (או הוגהו) ע"י המחבר. פרט לשנים האחרונים שתורגמו ע"י י"ח רבניצקי וח. גולדברג. התכן: שלש מתנות. למראשותיו של גוסס. עינים משפלות. האוצר. הפקדון. עושה הנפלאות. פסוקי דזמרא. שמע ישראל. נסים על הים. "טוב", מסירות נפש. משפט האלמנה עם הרוח. — באורים (ע' 133-159).
- 855 קבסניק-רבינוביץ, א. מ. על המוסר ועל החרב: שקלא וטריא. ירושלים, א. לוסיגמן, (דפוס ש. וינפלד, תש"ג). 16 ע' 8°.
- 856 קדרי, שרגא [Shraga Kadari]. עינים עצומות; סיפור. תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ה, 347 [1] ע' 8°. סיפור מחיי ירושלים בזמנו, בין השאר מתוארת גם עדת-העיוורים.
- 857 קורץ, יעקב. ספר עדות: רשימותיו של יהודי מוצל מן הגיהנום הנאצי בפולין. חירגם מכתב-יד באידיש מ[שה] בן-אליעזר [גלמבוצקי]. תל-אביב, "עם עובד", (דפוס "דבר"), תש"ד, 363 [1] ע' 8°.
- המחבר, יליד פולין שישב עד המלחמה, 19 שנה בארץ ישראל, נסע בשנת פרוץ המלחמה לפולין וכשהתחילה המלחמה היה בפטרקוב, עיר מולדתו. רק באוקטובר 1942 קבל רשיון לעזוב את פולין הכבושה ע"י היטלר ולשוב לא". הספר מקיף את קורות חייו ואת חזיונותיו מיום הראשון של המלחמה ועד יום עזבו את פולין. המחבר מתכוון למסור בפטרות אך בצמצום כל מה שנשאר בזכרונו. בספר מסופר על הוועות כורשה, לודז', פטרקוב, צ'נסטוב, רדום ועוד.
- 858 קליגלר, י[שראל] י[עקב]. צפורה פרידמן-מקוב. מחנה הפליטים התימנים בעדן; ארגונו והגלגולו. ירושלים, ועדת הסיוע של יהודי אמריקה, (דפוס מרכז), תש"ה, [2], 34 ע' לוחות, תמונות, תרשים. 8°.
- המחברים פרופסור להגייה באוניברסיטה העברית ואחות ברפואה צבורית, "הדסה" — נסעו לעדן בשליחות הדו"ח. פרופ' קליגלר נפטר לפני שהחזירה יצאה לאור.
- 859 רבינוביץ, א[הרן]. פועלי החרושת בתקופת המלחמה. (תל-אביב), מרכז מפלגת פועלי א"י, (דפוס "אחדות", תש"ד), 79 ע' 8°.
- 860 רוונדורף, מ. ח. בינתים; ספורים. תל-אביב, (דפוס "נמל"), [תש"ה], 8 [1] ע' 8°. 18 ספורים מחיי היהודים באירופה הכבושה ע"י הנאצים, בעיקר בצרפת.
- 861 רוסו, ז'ן ז'ק. כתבים חנוכיים. א. אמיל (או על דבר החנוך). (ב) שיחה בעניני החנוך. (לקט ותרגם מן המקור אשר בן-ישראל). ירושלים, דב-בר אהרונסון, (דפוס האומן), תש"ה, [4], 234 [1] ע' 8°.
- בראש השער: ז'ן ז'ק רוסו, שם המקור: Jean Jacques Rousseau: Emile ou de l'éducation. La nouvelle Héloïse.
- התכן: הקדמת המלפט. הקדמה. אמיל: ספר א':

בלתי מחורו, פרט לפסקות אחדות בעיקר במונולוגים.
התרגום יצא לרגל הצגת הטרגדיה ב"הכימה". שם המקור:
Jean Racine: Phèdre.

867 השומר הצעיר. ארץ ישראל. תכנית
עבוד ה... [א-ג]. תל-אביב, ההנהגה הראשית, מחלקת
החנוך, ת"ש-תש"ב. 4°. התכנן: [א]: תכנית
עבודה לשכבה א', כסלו ת"ש. [1], 47 ע'. — [ב]:
תכנית-עבודה לשכבת-הצופים. כסלו תש"א. 187, [1] ע'.
— [ג]: תכנית-עבודה לגדולי היער. חנה תש"ב.
[78] ע'. במכונת-הכפלה.

868 שטילמן, יוסף. בשורת העולם החדש.
(תרגום מכתב-יד. מ. אטינגר...). (מרחביה). הקיבוץ
הארצי. השומר הצעיר, (דפוס השומר הצעיר, 1944.
333 ע' 8°). (ספרית פועלים). (כתבים). בראש השער:
י. שטילמן. "מדיניות התיכונן הקאפיטאליסטי". התכנן:
פני המשק המלחמתי. תקופת-המעבר. התעסוקה. דרך
התעסוקה המלאה. סיכומים: דרכי-תוויו רפורמיסטיות.
הדמוקרטיה המהפכנית. האספקלריה הבינלאומית. ארץ-
ישראל ב"עולם החדש". נספחות: רשימה ביבליוגרפית,
מוסדות בשם המקורי, מילון המונחים (ע' 321-328).

869 שלמה בן יצחק (רש"י). שבי לרש"י;
מבחר פרוש רש"י לחמשה חומשי תורה. לקט ובאר
אברהם רוזנצויג. תל-אביב, "יבנה", (דפוס "בצלאל"),
תש"ה. 152 ע' 8°. עם ביוגרפיה קצרה של רש"י.
"בבחינת החומר היו נר לרגלי בעיקר טעמים פדגוגיים
וביוני חנוכו הלאומי". מהדקדמה.

870 סי השמות של רחובות תל אביב. בעריכת
בנימין מינץ ואליעזר שטיינמן... מצורפת מפת תל-
אביב המורחבת... תל אביב, "המעביר", (דפוס "הארץ"),
תש"ד. 231 ע' 8°. גודל המפה 69: 70 ס"מ, קנה
מדה: 12.000: 1. בעריכת י. ר. בנציוני.

871 שמעוןוביץ, דוד [David Shimonowitsch].
בחשאי: פרקי שירה ומחשבה. תל-אביב, "עם עובד",
(דפוס "ספר"), תש"ה. 380, [2] ע' 8°. המדורות:
בצד דרכים, רחוק וקרוב. אדם גם בשחקי, נצנוצים
באופל. במצרי היצירה. עם לבדו שבבים.

872 שנברג, יצחק [Itzhac Shenberg]. ימ"ם
ידברו: בנאות כפר ובירכתי עיר. ירושלים-תל-אביב,

ינקות. ספר ב': חנוך ראשון. ספר ג': השכלתו של
אמיל. ספר ד': בחרות. ספר ה': סופיה. — שיחה
בעניני החנוך (מתוך ההילואיה החדשה, חלק ה', אגדה
ג'). — ציונים והערות. מקרא מלאים.

862 ריגר, אליעזר (Eliezer Rieger). החנוך
המקצועי בשוב העברי בארץ ישראל, בהשתתפות
מ. פלדשטיין... ל. מלינובסקי... מ. אלטרטום... וזולתם.
ירושלים, חברה להוצאת ספרים על-יד האוניברסיטה-
העברית, (דפוס מרכז), תש"ה. 16, 214 ע' 51 טבלא. 5
תרשימים. 8°. שער נוסף באנגלית. המחקר נערך
מטעם חברת אסקו, ניו-יורק. "בשעור התקדמותו בחנוך
המקצועי תלויים במדה רבה — ואולי מכרעת —
קצב העליה וקליטתה והיקף הפרודוקטיביות של
האוכלוסיה היהודית העירונית, המהווה את רוב רובו של
הישוב. בחנוך המקצועי מתלכדת עתה בא"י צומת עבותה
של בעיות חנוכיות וכלכליות, שעלינו לגשת לפתרונן
בהירות ובאומץ. הבהרת הבעיות האלה והצעות לפתרונן
היו תפקידנו במחקר זה. וכות יקרה נתגלגלה ליד במחקר
זה, כי חלק מההצעות הכלולות בו נתמשמן עוד בטרם
יצא המחקר בדפוס." (מהדקדמה).

863 רילקה, רינר מריה [Rainer Maria
Rilke]. מכתבים למשורר צעיר. תרגום והקדים
מבוא ישראל זמורה. תל-אביב, מחברות לספרות, (דפוס
"זר"), תש"ד. 39 ע' פורטרט. 8°.

864 רמון, דוד. המכבי בארצות הבלקן.
<בולגריה, רומניה, תורכיה ויוגוסלביה>. תל-אביב,
נשיאות ההסתדרות העולמית "מכבי", (דפוס "אחדות"),
תש"ה. 142 ע' תמונות. 8°. "אחרי ספרי "מכבי"
על התפתחותה של תנועת מכבי בעולם (ראה ק.ס.
שנה כ"ב ע' 105) נגשתי לכתיבת תולדות תנועת המכבי.
בכל ארץ וארץ בפורטרט. פתחתי בתולדות "המכבי"
בארצות הבלקן, משום שכאן נוסדו שתי אגודות "המכבי"
הראשונות בעולם (בתורכיה ובבולגריה)". (מהדקדמה).

865 רמונים לנער וללומדי עברית בשערי ערב.
ספר א': דושמן, ישראל: המורה; ספר. תל-אביב,
נ. דרייטר, (דפוס "עתידי", [1943], 15 ע' 8°.

866 רסין, זין. פדריה: טרגדיה. תרגום מצרפתית נתן
אלהרמן. תל-אביב, מחברות לספרות, (דפוס "הפועל
הצעיר"), תש"ה. 118, [1] ע' פורטרט. 8°. תרגום

אופי וידיאקטי ככל האפשר. לשם כך הרבינו והרחבנו את פרטי הביוגראפיה; דברי-ההערכה והביבלוגראפיה וגם הקדשנו מקום נכבד יותר לקטעים המובחרים מיצירות הסופרים. (מההקדמה). התכן: ז. שניאור. יעקב שטינברג. ש"י עגנון. א. כרש. ד. בארון. י"צ רמון. אלישבע. א. המאירי. רחל. ד. קמחי. ש. גינצבורג. ח. א. פרידלנדר. מרדכי טמקין. ד. פוגל. א. שטיינמן. מ. שוהם.

878 הייבלום, י. דושיקע גאס. תל-אביב, "אליין"; (רמת-גן, דפוס "ליגא", 1944. 34. [1] ע' 8°). התכן: מיין טאטנס טענה; ווארשע. דושיקע גאס. מיין לעצטער חיווט אין ווארשע. מאסקווע רעדט!

879 גיישטאדט, מ[לך] [Meilech Neustadt]. די קעמפער פון ווארשעווער געטא דערציילן. תל-אביב, וועלט-איחוד פועל-ציון <צ.ס.> — התאחדות, (דפוס "עבודת", 1945. 40 ע' 8°). תורגם עם מלואים מעברית. המקור נדפס בשנתון דבר "חו שין דלת", ראה ק.ס. שנה כ"ב ע' ו. — את החוברת באנגלית ראה להלן מספר 890.

880 פאפיערניקאווי, י[וסף]. מיין ברענעוויקער שטאט. תל-אביב, "אליין", חש"מ, 1945. 61. [3] ע' 8°. שירים.

881 Baratz, Joseph. Degania; the story of Palestine's first collective settlement. (Jerusalem, Zionist Organisation, Youth Department, typ. "Ha'aretz", 1943). 63. [1] p., illus., ports. 8°. את המקור העברי ראה ק.ס. שנה ו' ע' 23 מספר 87.

882 Epstein, I. Polish companion to C. E. Eckersley's "Essential English"... (Book one) [Jerusalem], The British Council, (The Jerusalem Press, pref. 1943). 71. [1] p. 8°.

883 Herrmann, Simon Helmarich. Austauschlager Bergen-Belsen <Geschichte eines Austauschtransportes>. Tel-Aviv, Irgun Olej Merkaz Europa; (Jerusalem, typ. "Achwa"), 1944. 96 p. 8°.

המחבר, יהודי בהולנד, הובא ע"י שלטונות הכבוש הגרמניים למחנה וסטרבורק ואח"כ כלאו אותו במחנה ברגן

שוקן; (תל-אביב, דפוס "הארץ"), תש"ה. 225. [1] ע' 8°. ספורים מחיי ארץ ישראל. הספר הוכתר בפרס-רופין.

873 שנקר, אריה [Arie Shenkar]. התעשיה הארצית של ישראל; מצבה, תפקידיה, סיבותיה ומש-אלותיה. נאום באספה הכללית הדו-שנתית של התאחדות בעלי התעשיה בארץ-ישראל שנתיימה בתל-אביב, ביום כ"א כסלו התש"ה (7.12.1944). תל-אביב, מרכז התאחדות בעלי התעשיה בא"י, (דפוס מ. שוהם), [תש"ה]. 111. [1] ע' 8°. את הקודם ראה ק.ס. שנה כ"א ע' 159. המחבר נשיא התאחדות בעלי התעשיה בארץ-ישראל.

874 שקספיר, [ויליאם]. אגדת החרף. עברית בריי ש[לום] צ[בין] דוידוביץ. ירושלים, ספרי חרשיש, (דפוס ירושלים), תש"ה. 140 ע' 8°. שם המקור: William Shakespeare: The winter's tale. הוצאה מהודרת.

875 תנ"ך (לקוטים). מפי עליון; פרקים מתוך ספר הספרים, מלקטים ומסדרים ע"י חיים יהודה רות. תל-אביב, "יבנה"; (ירושלים, דפוס "הספר"), תש"ד. [5]. 189. [4] ע' 8°. שער נוסף באנגלית. הפרקים מסודרים לפי מדורות אלה: מחזה שדי. דעת עליון. אלהי עולם. חיי אדם. אדם ואלהיו. האמונה והבטחון. ארצות חיים. עשרת הדברים. איש כדרכיו. עם בחירו. אלהי המשפט. שאר ישוב. חזון למועד. סוף דבר.

876 תנ"ך. אסתר. מגלת אסתר. צייר אריה אלוזאיל. (תל אביב, "הלל", אגודה גראפית להוצאת דפוסי אלואיל, ההפצה ע"י הוצאת "יבנה"), [תש"ה]. [45] ע' 8°. נדפס על צד א' של דפים מחוברים.

877 חרן, חיים; מרדכי רבינוון [Haim Toren; Marcus Robinson]. ספרותנו היפה מביאליק עד ימינו. (ספר עזר וקריאה). בי: משניאור עד שוהם. ירושלים, "אחיאסף", (דפוס "הספר"), תש"ה. [8]. 291. [1] ע' 8°. את הקודם ראה ק.ס. שנה כ"א ע' 256. בכרך הנוכחי לא הקפדנו ביותר על הסדר הכרונולוגי לפי שנת הלידה, והשתדלנו לקרב יחד סופרים שקי-יצירה מסוים מקשר ומאחד אותם. מסיבה זו, ואף מטעמי היקף, פסחנו על כמה סופרים שלפי גילם היו ראויים לבוא כאן והועברו אל הכרך השלישי. ...הואיל והכרך הראשון נתקבל בספר עזר וכספר-לימוד בכתות עליונות של כמה בתי ספר בארץ, השתדלנו לשוות לכרך הנוכחי

Aaronson. (typ. Weiss). 1944. 122 p. 8°.

889 **Manasse, B.** A veteran's talk about our profession — here and there at the meeting of the Association of Licensed Public Auditors in Palestine on April 22nd, 1941. (Tel-Aviv, typ. "Ha'aretz"), [1941?]. 16, [4] p. 8°.

890 **Neustadt, M[eilech].** The Warsaw ghetto rising <as told by the insurgents>. Tel-Aviv, The World Union Poale-Zion <Z.S.> — Hitachduth. (דפוס "אחדות", 1944. 39, [1] p. 8°. שנת הדפוס חוקן בדיו ל"1945". תורגם מעברית. המקור פורסם ב"הו שין דלת", שנתון דבר (ראה ק.ס. שנה כ"ב ע' 1). את החוברת ביוזית ראה לעיל מספר 879.

891 **Neustadt, Meilech.** The year of extermination <the Jews and our movement under the Nazis at the end of 1943>. (Translated from the Hebrew by S. Rabinowitz). Tel-Aviv, World Union Poale-Zion — Hitachduth, n. pr., 1944. 67 p. 8°. "For members' information only — not for sale."

892 **Palestine. Government. Department of Surveys.** [Map of Palestine]. 1:20,000. series topo-cadastral. Jaffa, typ. Survey Off., 1942-45. 9 sheets. 49:50. (Survey of Palestine). התכנן Sheet 14-10: Ed Dawāyima. 1945. Sheet 15-12: Deir esh Sheikh. 1945. Sheet 16-13: 'Ein Kārim. 1944. Sheet 20-13: Sweime. 1944. Sheet 14-14: El Qubāb. 1942. Sheet 15-14: Beit Sirā. 1944. Sheet 20-14: Esh Shūne. 1944. Sheet 15-15: 'Ābūd. 1944. Sheet 20-15: Kebed. 1944.

עין גם ק.ס. שנה כ"א ע' 258.

893 **Palestine. Government. Department of Surveys.** Palestine. South sheet. Scale 1:250,000. [Jaffa], Survey of Palestine. 1944. 85:55. (PDR/1509/4019). "Corrections & additions, Nov., 1944."

894 **Palestine. Government. Laws. Criminal**

בלון וביוני 1944 שוחרר והגיע לחיפה עם עוד 282 יהודי גרמניה והולנד. בספר מסופר מה עוללו הגרמנים ליהודי הולנד, וניתן תאור מקיף של החיים במחנות הנ"ל. הספר פשוט אבל ישנם פרקים דרמטיים (הדיעות על השחרור. התחלת השחרור ועכוברו ועוד).

884 **Horovitz, David.** Palestine and the Middle East: an essay in regional economy. (Tel-Aviv, Palestine and Middle East Magazine, typ. "Achduth", 1943). 28 p., tabs. 8°.

885 **Jerusalem. Exhibition of paintings by Polish soldiers-artists, 1943.** Exhibition of paintings by Polish soldiers-artists. [Jerusalem], (1943). 30 p., incl. illus., pl. 8°.

ההקדמה באנגלית, פולנית וצרפתית. "Wystawa organizowana przez Dział plastyczny Wydziału informacji i oświaty A.P.W." מצורפת: רשימת התמונות בעברית, אנגלית ופולנית. 2 ע' והקדמה בעברית. 4 ע' שחיתן במכונת-הכפלה.

886 **The kvutza;** essays on the collective settlements. Tel Aviv, Lion for the Zionist Organisation, Youth Department, (typ. "Ha'aretz"), (194-7). 63, [1] p., illus. 8°.

(Palestine pioneer library). התכנן: A. Yisraeli: The growth of the collective settlement: The organization of a kvutza. — M. Pearlman: Outline description. — S. Wurm: The individual and the community. — Report on a visit to the collective settlement of Tel Joseph: a British officer's informal report of his two weeks stay.

887 **Liebenstein, Eliezer.** Zionistische Politik in dieser Zeit <das Biltmore-Programm und seine Gegner>. Tel-Aviv, Verlag Geulim, n. pr., 1944. 44 p., 1 l. 8°.

בראש השער: Eliezer Libenstein. את המקור העברי (בשם "עם הוכוח הציוני") ראה ק.ס. שנה כ"ב ע' 99.

888 **Lyons, Frederick J.** The beggar of Allenby Square; ten stories. Jerusalem. D. B.

900 Хурп, Х. (Георгиевич). Введение иудейский до завоевания Палестины арабами [с 20 иллюстрациями]. Иерусалим, (typ. Syrian Orphanage Press) 1939. 2 предв. л. [8]—138, [8] стр., карта. 8°.

„ח. ג. חורי: בית לחם יהודה עד כבושה של ארץ ישראל ע"י הערבים". המחבר, ערבי נוצרי-אורתודוקסי, שהתחנך באקדמיה תיאלוגית ברוסיה, נותן בספרו זה ציור גיאוגרפי-היסטורי של העיר בית-לחם ומבליט במיוחד את חשיבותה של עיר זו בנצרות. יש גם פרק על בית-לחם בתנ"ך.

901 التميمي، رفيق. الاقطاع واول اقطاع في الاسلام. يافا، مكتبة الطاهر اخوان، القدس، مطبعة اللواء، دون تاريخ. صفحتان (2) — 82 ص، رسم. 8°.

ההפקד וההפקד הראשון באסלאם, מאת רפיק את-תמימי. יפו (1944) — מחקר על אחוזת הירושה של משפחת את-תמימי בחברון.

902 الحسيني، اسحاق موسى. عودة السفينة. (القدس)، مكتبة فلسطين العلمية، (1940). 71 ص، تصاویر. 8°.

„שיבת האניה" מאת אסחאק מוסא אל-חסיני. ירושלים 1945. הספר דן במצב החברתי והאינטלקטואלי של ערביי ארץ-ישראל. בעמ' 39/38 סטטיסטיקה של הספרים הערביים שיצאו בארץ בשנים 1919—1945.

903 السراج، رشدي. كتاب مجموعة القوانين الشرعية يشتمل على موضوعات امتحان المحاماة الشرعية جمع وترتيب رشدي السراج... يافا، طبع بمطبعة محرم التجارية، 1362. 1944. 222 (4) ص. 8°.

קובץ חוקי השריעה, מכל נושאי הבחינה לעורך דין לפני בחי המשפט הדתיים של המוסלמים בארץ ישראל מכונס ומסודר ע"י רשדי אס-סראג. יפו 1944.

code ordinance. Consolidated edition <as in force on 1st March, 1945.> (Compiled and prepared for the press, by Jacob V. Leon). Jerusalem, P. Kadi, [1945]. [4], 128 p. 8°.

895 Palestine. Government. Laws. Income tax ordinance, 1941 <proclamation, order, rules and notices made thereunder>, and the war revenue <income tax> <amendment> ordinance, 1943. Consolidated <including amendments of 18th March, 1944>. By Jona Glick. Jerusalem, P. Kadi. (typ. Hasepher, pref. 1944). 72 p. incl. tab. 8°.

896 Palestine. Government. Laws. The statute law of Palestine in tables: where to look for your law; arranged and pub. by Robert Gidion. Tel-Aviv, R. Gidion, 1944. [1]. 113 p. 2°.

897 Palestine. Government. Department of Labour. Digest of awards, given by arbitration boards set up under the Defence <trade disputes> order, 1942. Awards given from 1st January, 1942 to 31st May, 1944. Jerusalem, Govt. Printing and Stationery Off., (1945). 31 p. 8°.

898 Samuel, Edwin [Herbert]. Handbook of the Jewish communal villages in Palestine. (2nd ed.) Jerusalem, The Zionist Organization, Youth Department, (typ. Jerusalem, 1945). [8]. 92 p., map, plan, pl., tab. 8°.

מהדורה א' (בלי ציון שם המחבר) הוד"ל ב-1938 ע"י קרן הקימת לישראל וקרן היסוד, ראה קט. שנה ט"ז ע' 300. יצא גם תרגום גרמני. מאז עד עתה הוכפל מספר היישובים החקלאיים העבריים בא"י ומהדורה זו מורחבת בהרבה.

899 Униятская церковь. Молитвенник для греко-католиков. Иерусалим, Oddział próba i kultury Dowództwa Armii polskiej na Wschodzie. 1944. 156 стр., 1 л. иллюстр., 1 иллюстр. без текста. 8°.

הכנסיה האוניאטית. תפלות בשביל יוונים-קתוליים.

- 904 פלסטין, قوانین. ضريبة الدخل
 تأليف احمد القاسم. الجزء الاول. القدس،
 طبع بمطبعة بيت المقدس، ١٩٤٥ ١٢٦٤ م.
 ١٦٥، ٣ ص، تصاویر. 80.
 חורת החקלאות המעשית מאת אחמד אל-קאסם. חלק א'.
 ירושלים 1945.
 906 مصطفى، حسن. خطرات ريفية.
 القدس، طبع بالمطبعة العصرية، (١٩٤٥).
 ١٩٠، ٦ ص، تصاویر. 8.
 "הגניג כפר מאת חסן מצטפא". ירושלים, 1945.
 905 القاسم، احمد. علم الزراعة العملي
 فلسطین. الجزء ا.
 מס ההכנסה ומשפטיו מאת פואד צאלח סאבא. ירושלים
 1944. (שורת החוקים המסחריים בארץ ישראל, חלק א').
 - 905 القاسم، احمد. علم الزراعة العملي

הספרות העברית ומדע היהדות

עתונים וקבצים

- 909 (אמריקאנער פעדעראציע פאר פוילישע
 אידן, מ"ל). פוילישער איד, עלפסער יארבוך
 לכבוד 35 קאנוענשאן פון דער אמעריקאנער פעדעראציע
 פאר פוילישע אידן. ניו-יארק, 1944. 112, [1], 95 ע',
 פורטרטים. 40.
 עם מדור אנגלי ושער נוסף:
 Polish Jew, 11th year book. [Publ.] by the
 American Federation for Polish Jews. חברי
 המערכת: א. אלפערין, מ. בלומענשטאק, י. קארנפעלר,
 י. קענער. יצא ביוני, התכן: I. אונזער פוילן: שירים
 מאת מ. בארישא, א. לעיעלעס-גלאנץ, י. בלאטשטיין.
 י. אפאטאשו: מאיר באלאבאן, א. אלפערין: גייסט אין
 געטא. מ. שטארקמאן: ד. פרישמאן, א. אלמי: פון
 אמאליקן ווארשא. II: י. קענער: ארץ ישראל אלס
 וויכטיקער רעסונגס-צענטער פאר די ברייטע אידישע
 פאלקסמאסן. י. גאטליב: אנטיסעמיטיזם און קאמף קעגען
 אנטיסעמיטיזם אין דער פוילישער געזעלשאפטלעכקייט.
 מ. פאלאקעוויטש: דאס פראבלעם פון אידישן פארמעגן
 אין פוילן נאך דער מלחמה. III: געשטאלטן און
 פערזענלעכקייטן: מ. מאזעס: די פארניכטונג פון דער
 אידישער ליטעראטור און פרעסע אין פוילן. ק. באדער:
 3 מאמענטן אין דער אנטוויקלונג פון דער אידישער פרעסע
 אין פוילן. N. שמן: דער "כהן" פון לובלין (ר' צדוק
 הכהן). י. בעלער: ר' עקיבא אייגנער און זיין השפעה
 אין פוילן. י. קירשענבוים: גבריאלי נארוטאוויטש. 95 ע'.
 בסוף הספר מודעות. ראה גם קס. שנה ב' ע' 32.

- 907 אינזער טריבונע, "פארן פאלק": צווייטאכט-
 שריפט פון דער פאראייניקטער ציוניסטישער ארגאניזאציע
 אין מעקסיקע. מעקסיקע ד. פ. 1943. 20. פורטרטים.
 העירבים: ישעיה אויסטראק, לייב דולצין. — גיוון
 5-6 של שנה ט' יצא בא' באפריל 1943.

- 908 אידישער קעמפער נומער 615: (ראש-השנה
 תש"ו). ניו-יארק, סעפ. 7, 1945. 104, 108 ע', 40.
 התכן: י. לעשנינסקי: דאס נייע בילד פונם אייראפעאישן
 אידינטום. ל. לעהרער: נקמה. בערל קאצענעלסאן: צום
 I. יארצייט: ב. צ. דינאבורג: דער יונגער בערל.
 ז. רובאשאוו: זיין וועג. ש. שטיין: סאציאלע אידי-
 גלייכהייט און סאציאליזם אין ראטן-פארבאנד. ד.
 האראוויטץ: ארץ ישראל און דער מיטל-מזרח.
 י. ליכטענשטיין: קונסט אין קינסטלער. ה. קאן: דער
 קאטוניצער רבי, זצ"ל. ח. גרינבערג: א טאג אין לייפציג
 (זכרונות על ביאליק ושיחה אחר). אברהם ל.: אין די
 וועלדער (זכרונות על קבוצה פרטינית ציונית בפולסיה).
 ל. שפיומאן: ציוניסטישע ארבעטער באוועגונג תש"ה.
 ספורים מאת ד. אינגאטאוו (ערב ירוד), ש. ביקל (אורזם)
 דער שענקער, י. באשעוויס (דער קטלן), י. בלאטשטיין
 (רוסן אריין אין בערלין), שירים מאת ה. לייזוויק, א.
 מאנגער, א. לעיעלעס, ק. מאלאדאווסקי, אהרן צייטלין,
 מ. ז. טקאש.

"The Wizo-Review", a selection of topical articles from the Zionist world. London, Wizo, 1944. 8°.

תכופות ההופעה לא נזכרה. דו-ירחון? העורכים: Fay Grove and Joyce Stiebel. גל' 18 של כך ב' יצא בינואר-פברואר. את Wizo Review ראה ק.ס. שנה ט"ז ע' 305.
מלבד אלה עיין בדפוסים א"י מס' 796.

מדע המקרא

צוקרברג, י. ש. תקופת ירמיהו. עיין מס' 943.

915 ריגס, חיים זאב. כהנים ונביאים: מחקרים במקרא. מאת חיים זאב ריינעס. ניו-יורק, (דפוס האחים שולצינגר), תש"ה. [11], 83 ע'. 8°. שער נוסף באנגלית. המחבר מתנגד לדעה, שהנבואה הספרותית קבעה את הקווים העקריים של המונותאיזמוס הישראלי ושהכוון "הנבואי" הוא בנגוד להכוון "הכהני", וסובר שהיתה פעולה משותפת של הכהונה והנבואה, אף אם דרכיהם נפרדו. התכן: מבוא. היחס שבין הכהנים והנביאים. משה. אהרן והלוויים. רכז הפולחן. התורה והמדרשים. מקור ומהות הנבואה הישראלית. הנבואה והתורה.

916 Bible, Isaiah. The book of Isaiah; tr. from a critically rev. Hebrew text with commentary by Edward J. Kissane... 2 v. Dublin, Browne and Nolan, 1941-43.

v. 1: I-XXXIX. XLIV, 425. [1] p.
— v. 2: XL-LXVI. LXXIV, 328. [1] p.

917 Cutler, Ethel. One people among many: the ancient Hebrews and their neighbors. New York, The Woman Press, (1942). X, 126 p., map. 8°.

J. Muilenburg: Foreword. — Prologue. I: The people and the land. II: The making of ancient books. III: The interweaving of varied cultures: The Hebrews come out of the desert. The words of the wise. Lyrics of the long ago. How manifold are thy works. Epilogue. Bibliography (p. 108-113).

* 918 Dick, William Carson. The Bible; its

910 געצעלטן; צוויי מאנאטשריפט פאר ליטעראטור און קולטור ענינים. New York, 1945. 8°.
העורכים והמו"לים: אליעזר גרינבערג ואליהו שולמאן. גל' א' יצא בינואר-פברואר. התכן: ב. ריווקין: די מעשה אלעף כ"ץ. א. שולמאן: יידישע פאליטישע פארטייען אויפן פרוביר-שטיין פון דער געשיכטע. א. גרינבערג: ביי אינדו און ארום אונדו: קינסטלער, סקיצאפערעניקער און דאס קינסטליכע הארץ. מ. שטארק-מאן: די יהואש ביבליאגראפיע. שירים מאת י. גלאט-שטיין וב. וויינשטיין.

911 דרום-אפריקאנער זאמלבוך. יאהאנעסבורג, ליטערארישער קרייז אין יאהאנעסבורג, 1945. 143 ע'. תמונות. 8°. העורכים: ש. קארטון, מ. שור, י. מ. שערמאן. התכן: הקדמה. ע. ווינק: יידישע געזעל-שאפטן, ארגאניזאציעס און אינסט. אין דרום-אפריקע. סימפאזיום: אש-קון: מיר דרום אפריקאנער יידן. י. מ. שערמאן: ווהין געהט דאס ד. אפר. יידנטום. מ. ש.: וויכטיקע פראבלעמען פון אונזער לעבן. פ. זיגעלבוים: וועגן יידישן טעאטער אין דרום אפריקע. מ. לאזאר: א פארייניקטע יידישע קולטור באוועגונג. וו. ריקא: צייט-מאטיוון. א. שאבאן: די צוקונפט פון אפריקאנער ליטעראטור. י. מ. שערמאן: דער וויקס פון אפריקאנס ליטעראטור. ספרים מאת י. מ. שערמאן (בושמאנקאפ. קאפיטאלאך, ל. יודיקין (מאסאלא סוצו), ש. לייבאוויץ (בערע), מ. טאבאטשניק (קלמנס יוגנט), פ. זיגעלבוים: געטאגראד (דראמע), שירים מאת בן-משה, ש. קארטון, ד. אלטער.

912 דער חב"ד: צייטשריפט פאר יוגענד — ארויס-געגעבען דורך דער "עונג הורים" ארג. פון דער ישיבה-קטנה ביי דער ליובאוויטשער "תומכי תמימים" ישיבה אין מאנטרעאל, Montreal, תש"ב, 4°. תכופות ההופעה לא נזכרה. גל' א' יצא כה' בסיון תש"ב.

913 The Modao; news bulletin of the Department of Youth and Education of the Zionist Organization of America. New York, 1940. 4°.

ירחון. העורך: Samuel M. Blumenfeld. גל' א' יצא בדצמבר, במכות-הכפלה.

914 The Wizo Reader's Digest. Formerly

d'histoire. Paris, Librairie Lecoffre, J. Gabalda et Cie, 1941. 299, [1] p. 8°.

הקובץ בא כהמשך ל- Revue Biblique שנפסק באמצע שנת 1940 בזמן נפילת צרפת. את התכנן ראה להלן במדור "בתוך כתבי עת".
מלבד אלה עיין בדפוסים א"י מס' 875, 876.

תלמוד ומדרש. ספרות רבנית

924 אופנהיים, דוד בן אברהם. ספר כלי הרואים, הוא קונטרס כתבי בקיצור מכת"י הגדול "נשאל דוד"... תשובות מחלק אבה"ע ועוד, מהגאון... מוה"ר דוד אפננהיים אב"ד דק"ק פראג... נמצא באוצר הספרים של שכטר בנויארק, ואני מוציא אותו לאור הדפוס. עתה עם הגהות ומ"מ... הרב זאב ביעדנאוויץ... ברוקלין, דפוס פאסטאר פרינטינג קארפ, [תש"ג]. [1], 19 ע' 8°.

925 בוימן, יעקב. ספר חמדת יעקב, אשר חברתי אני... יעקב בן לא"א ר' שמעון כוימאן... לאס אנדושעלעס, תש"ב. 232 ע' פורטרט. 8°.
חרושי תורה בהלכה ושו"ת. בסוף הספר תולדות המחבר בעברית ואנגלית.

926 ברוקלין, בית הכנסת "ישראל הצעיר דבארא פארק". עלי חלד"י לחבורת לומדי דף יומי. מופיע לכבוד חג הסיום של סדר נשים על ידי בית הכנסת "ישראל הצעיר דבארא פארק". ברוקלין, נ. י. [ברוקלין], תש"ב. 29, 23 ע' 8°.
עם מדור

אנגלי ושער אנגלי : Pages of our life. Issued... by Young Israel Synagogue of Boro Park... Brooklyn, N.Y.

927 כהן, משה בן שלום. ספר ברית כהונה. בו יבוא מנהגי פה אי גרבא... על סדר אלף בית, תקנות... רבני פה הראשונים, והכרעות והוראות... הכו"ח... משה כהן, [א], ח"א : [ב], ח"א. גרבא, דפוס חברת "זוהר הקיץ", תש"א-תש"ג. 8°.
התכן : [א] אורח חיים. ח"א. תש"א. [16], 95 דף. [ב] : יורה דעה. ח"א. תש"ג. [16], 104 דף.

928 מואה, אליהו מרדכי. ספר הגה רא"ם; הדרנים לש"ס ולמשנה בסיומה ודרשות לפרקים שונים בשנה... מאת... ר' אלי' מרדכי כהן מואה... נויארק, דפוס מ. א. זיסנער, ת"ש. 56 ע' 8°.

letter and spirit. London, Dent, 1943. XIV. 290 p. 8°.

919 Dumesnil, René. Le "Psaume CXXXVI" de Jean Martinon. écrit en captivité. In: La Revue Du Caire. no. 84, p. 83-87. Le Caire, nov. 1945.

על אודות המוסיקה למומר "על נהרות בבל" שחבר י"ן מרטינון.

920 Kisch, Guido. Sachsenspiegel and Bible: researches in the source history of the Sachsenspiegel and the influence of the Bible on mediaeval German law. Notre Dame, Ind., 1941. IX. 198 p., facsim. 8°. = Publications in mediaeval studies. The University of Notre Dame. Editor: Philip S. Moore.

Bibliography (p. 780-785).

"החקירה הזאת שואפת להכניס את חלקה לתולדותיה של השפעת התנ"ך על המשפט החילוני בימי הביניים. הדבר מוכוון ב"הסכנשפיגל" ובתנ"ך. השואה בקרית של הסכסטים מביאה צעד אחר צעד לגלוי מקורות לא ידועים עד עתה. להפצת אור על חושים רעיוניים של הסכנשפיגל ועל הטכניקה של עבודת מחברה ולבסוף לברור בעיות אידיאולוגיות. בפעם הראשונה נעשה כאן ניסיון לבדוק את יחסו של איקה פון רפגוב אל התנ"ך ואת השפעת כתבי הקודש על ספרי החוקים הגרמנים המפורסמים ביותר של ימי הביניים." (מההקדמה).

921 Patton, John Hastings. Canaanite parallels in the book of Psalms. Baltimore, Johns Hopkins Press, 1944. [III]-IX. 68 p. 8°.
ביבליוגרפיה : ע' [53]-59.

המחקר הזה יסוה את הנוסח המסורתי של ספר תהלים אל הספרות הכנענית כפי שהיא מיוצגת ע"י הסכסטים שנתגלו באוגרית העתיקה, הידועה עכשו כראס-אל-שמרא. הסכסט מצוטט כפי שהוא מובא ע"י כ. ה. גורדון בספרו "Ugaritic grammar" (ראה קס. שנה כ"ב ע' 41).

922 Richardson, Alan. Preface to Bible-study. London, Student Christian Movement Press. (1943). 128 p. 8°.

בחדשי מאי-דצמבר 1943 יצאו ג' מהדורות.

923 Vivre et penser; recherches d'exégèse et

933 Hertz, [Joseph] H[erman]. A book of Jewish thoughts, selected and arranged by the Chief Rabbi <Dr. J. H. Hertz>... New and rev. ed. Montreal, National Religious Committee, Canadian Jewish Congress, 5703—1943, XIII, [1] p., 1 l., 320 p. 8°.

934 Johnson, Frederick Ernest. Religion and the world order; a series of addresses and discussions. ed. by F. Ernest Johnson. New York, Institute for Religious Studies, [1944]. [8], 223 p. 8°. (Religion and civilization series). המכון למדעי הדת, שהו"ל את הספר, נוסד על-ידי הסימינר החיאלוגי היהודי בניו-יורק ומתנהל על-ידי מלומדים קתוליים, יהודיים ופרוטסטנטים. הספר כולל ט"ו הרצאות שנקראו במכון זה בשנת ה'תש"ד / 1942 / 1943. הרצאות ג', ד', ו' וט"ו כוללות חומר על היהדות והדת היהודית.

935 Wald, M[arcus]. Jewish teaching on peace. New York, Bloch Publishing Co., 1944. XX, 296 p. 8°.

I: Conditions constituting the state of peace. II: Forces making for peace. Forces working against peace. Repression and sublimation of evil. III: Peace as taught by Jewish mysticism. IV: Concluding excursions. V: List of extracts and references.

מלבד אלה עיין בדפוסים א"י מס' 731, 827, 843.

קבלה וחסידות

936 קובץ ליובאוויטש. נוסד מטעם המזכירות של כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש... ברוקלין, קהת, תש"ד. 8°. "בימה בשביל אנ"ש ותלמידי התמימים. יוצא לאור מזמן לזמן" הטכסט ביודית. גל' א' יצא ב"ט כסלו—ט' אדר תש"ד.

937 [שניאורסון], יוסף יצחק. קונטרס ביקור שיקאגו; שיחות ומאמרי כ"ק אדמו"ר יוסף יצחק מליובאוויטש. יוצא לאור על ידי מערכת "אוצר החסידים". ברוקלין, קהת, תש"ד. 80 ע', 8°. = "ספר" — אוצר החסידים — ליובאוויטש. קונטרס מזו. הרוב ביודית.

929 המתכתא; ירחון תורני. ברוקלין, נ"י. הוצאת "מתכתא", תש"ג. 8°. העורך: שמחה אברהם שעפט. חוב' א' יצאה בחשון. עם שער אנגלי בעמ' ב' של המעטפת. מלבד אלה עיין בדפוסים א"י מס' 736, 736, 786, 791, 847.

מדע הדת, פילוסופיה יהודית

930 וואלף, ח. מענטש אין גאט. בוענאס איירעס, ד' לערמאן, 1944. 282, [3] ע', פורטרט. 8°. התכנ: גאט. אומשטערבלעכקייט. עטישע רעליגיע. נביא און פאלק. רעליגיע און עראטיק. משיחיות. דיע שאפער פון עטישן מאנאטעאיות. פילאזאפישער אספעקט פון מאנאטעאיות. אלגעמיינער בליק. רעליגיע און פילאזאפיע.

931 Eisenstein, Ira. Creative Judaism, based on "Judaism as a civilization"; by Mordecai M. Kaplan. New York, Behrman's Jewish Book House, 1941. XIII, [2], 202 p. 8°. The forces that create the problem. The forces that are helping to preserve Jewish life. Which forces will prevail? The current versions of Judaism. The proposed version of Judaism. Israel; The status and organization of Jewry. God; The development of the Jewish religion. Torah; Judaism as a way of life for the American Jew. Conclusion.

את הספר של קפלן ראה ק.ס. שנה י"ב ע' 345.

932 Heller, Bernard. The odyssey of a faith. New York, Harper, (1942). XVII, [2], 277 p. 8°.

Preface. Prologue. The nomad turns farmer. The song of Zion at the rivers of Babylon. Jew meets Greek. The Pharisees democratize the faith. The end of the Jewish state. The half open door. A Luther in the Jewish camp [Anan]. The scholar defies the politician [Saadia]. Maimonides rationalizes the faith. [המלחמה נגד] Fundamentalists on the warpath. False Messiahs. The Saint of Podolia. Emergence from the ghetto. The old faith faces a new day. Zionism versus Sinaism. Epilogue.

היסטוריה והמדעים הקרובים אליה

942 אהרנבויץ, חיים. תוראת רומא! מורה דרך לחיילים עברים. רומא, מועדון החיילים העברים, תש"ד—1944. 64 ע' / מפה מקופלת, 8°. תוכן הענינים על ע' ג' של המעטפת. החוברת כוללת גם ידיעות על המוסדות היהודיים בעיר, מאגדות חז"ל על רומא ושרידי בית-המקדש (ע' 24—26, רומא בקופת האלילות (רומא ויהודה, ע' 28—36), יהדות רומא בעבר (ע' 18—60).

943 צוקרברג, יוסף [שלמה]. תקופת ירמיהו. ניו-יורק, "נריה", תש"ד. VIII, 300 ע' 8°. התכן: תופעת ירמיהו. המצב המדיני בין-לאומי והשפעתו על מצבה המדיני של יהודה. השפעת התנאים המדיניים על הזמנים הרוחניים ביהודה. תנועת שחרור מדיני והתעלות רוחנית. שעבוד רוחני והתנוונות רוחנית. שנויים מדיניים בין-לאומיים כבירים, והתעוררות מדינית ורוחנית ביהודה. מקורו של ספר התורה שנמצא בבית ה', מהותו של הספר הנמצא והשפעתו. יסודות חוקי חג הפסח. פסח דחוקיהו ופסח דאשיהו. התגברות הממשלה והכהונה. והתעוררותן של השאיפות המדיניות. השתעבדות ממלכת יהודה. התאבקות יהודה בעד קיומה. תופעתה ושקיעתה של תנועה מוסרית אנושית. חורבן ממלכת יהודה.

944 ראוביטש, מלך. מין לעקסיקאן: יידישע דיכטער, דערציילער, דראמאטורגן אין פוילן צווישן די צוויי גרויסע וועלט-מלחמות. מיט א הקדמה פון יצחק לייבוש פרץ. מאנטרעאל, (דפוס נארטערן פרינטינג), 1945. 280 ע' 8°. "ארויסגעגעבן פון א קאמיטעט אין מאנטרעאל, קאנאדע". עם שער אנגלי בעמ' ד' של המעטפת. הספר כולל ידיעות על 88 סופרים, שהמחבר הכירם פנים אל פנים. בכל ערך וערך ידיעות ביוגרפיות בשורות מעטות, תאור הדמות וזכרונות. עומד להופיע גם כרך שני.

945 Beard, Annie E. S. Our foreign-born citizens, what they have done for America... revised and enlarged by Frederica Beard. New York, Thomas Y. Crowell Company, (1944). IX, 448, [8] p., pl., ports. 8°. "Fourth printing of fourth edition."

הספר כולל 47 ביוגרפיות של אמריקאים ילידי חו"ל,

938 שניאורסון, שלום דב בר. קונטרס ומצין מבית ד', מאת... מוה"ר שלום דובער מליובאוויטש. עם מבוא וקיצורים מאת בנו כ"ק אדמו"ר [ר' יוסף יצחק שניאורסון] מליובאוויטש. ברוקלין, "אוצר החסידים", תש"ג. 136 ע' / פקסימיל, 8°. = ספרו "אוצר החסידים" — ליובאוויטש. קובץ שלשלת האור, היכל ה' שער ג'. על השער סימן של "הוצאת ספרים קרני הוד תורה, ליובאוויטש".

939 ביק, אברהם. חסידות-מאטיון אין דער יידישער ליטעראטור און אין לעבן. חסידות ליד און באלאדע, <אטאלאגיא>. ניו-יארק, שרייבער-סעקציע ביים איקוף, 1944. 112 ע' 8°. התכן: הקדמה. חסידות אין ווארט. אין מעשה און בילד. חסידות אין דער יידישער ליטעראטור: ירושה און השפעה; מנדלי מו"ס און חסידות; פרץ, ברדיצ'בסקי, שטיגברג און אש; דער בראצלאווער אין דער העברייאישער און יידישער ליטע-ראטור; דער נסתר; דער קאצקער אין דער יידישער ליטעראטור; ש"י עגנון. חסידות און דער משיח-טרוריס. חסידים לויט א מארקסיסטישן פארשער (הייליקמאן). דער סאציאלער מאטיון אין חסידות. חסידות ליד און באלאדע (יצירות מאת ביאליק, ליסין, נסתר, ז' לנדוי, מ. ברוינשא, ליווינג, י. י. שווארץ ואחרים), ע' 65—109. מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 835, 836.

תפלה ועבודה, דרשות ומוסר

פרסקי, ד. זמנים טובים. עיין מס' 1005.

940 תפלות. זמן כפרה. [תרגום דפוס חברת "זהר הרקיע", תש"א ז]. 8 דף. 8°. "נוסח כל נדרי כמנהג ק"ק גרבא" ועוד תפלות לליל הכפורים.

941 Greenstone, Julius H[illel]. Jewish feasts and fasts. Philadelphia, (Press of the Jewish Publication Society). 1945. X, [1]. 317 p. 8°.

נסות על ימים נוראים, שלש רגלים, חנוכה ופורים, "בטבת, שבת שירה, ט"ו בשבט, ימי ספירה, י"ז בתמוז וט' באב, על חודש אלול, סליחות, ערך התפלה קדוש ועל חגים אמריקאים.

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 729, 806.

התכן: Preface. — A. Marx: Foreword.
I: The man. Part II: His times: The Jews
and the civil government. Communal organiza-
tion. The community. Informers. Additional in-
formation bearing upon the life of the Jews in
Aragon. The Jews in North Africa. Correspon-
dents; Rabbenu Nissim Gerundi. Information
bearing upon important persons in the responsa;
Rabbi Meir Halevi and the Semikah institution.
Conclusion.

951 **Hobman, J. B. ed.** David Eder; me-
moirs of a modern pioneer... foreword by Sig-
mund Freud. Special contributions by Edward
Glover, Leonard Stein, Harry Roberts, and Sir
Windham Deedes. London, V. Gollancz, 1945.
215 p. port 8°.

דוד אדר, עסקן סוציאלי ופעיל בתנועה הסטריטוריאליסטית.
אח"כ חבר ועד הצירים של ההסתדרות הציונית בא"י
וחבר ההנהלה הציונית אחרי הכבוש, גם רופא-פסיכואנלי-
טיקן.

952 **Jones, A[rnold] H[ugh] M[artin].** The
Herods of Judaea. Oxford, Clarendon Press,
1938. XII, 271, [1] p., 8 pl., 3 fold. maps. 8°.
התכן: Introduction. The founding of the
dynasty. Herod's rise to power. Herod the
Great. Herod's last years. The sons of Herod.
Agrippa I. Agrippa II and the great rebellion.
Chronological tables.

953 **Kohn, Hans.** The idea of nationalism;
a study in its origin and background. New
York, Macmillan, 1944. XIII, 735 p. 8°.

פרק ב' (ע' 27—60): Israel and Hellas; from
tribalism to universalism. על הלאומיות היהודית
והיהודים בזמננו, ועל התנ"ך ותרומתו מדובר בספר
בכמה מקומות.

954 **Mayerberg, Samuel S.** Chronicle of an
American crusader; alumni lectures delivered at
the Hebrew Union College, Cincinnati, Ohio,
December 7—10, 1942, ...foreward by Julian

שקנו להם פרסום רב במדע, אמנות, או מדינאות וצבוריות.
ביניהן ביוגרפיות של יהודים אלה: Felix Adler,
Mary Antin, Emil Berliner, Samuel Gompers,
Michael Heilprin, Albert Abraham Michelson,
Henry Morgenthau, Joseph Pulitzer, Edward A.
Steiner, Charles Proteus Steinmetz, Nathan
Strauss, Albert Einstein, Walter Johannes Dam-
rosch.

946 **Cadoux, Cecil John.** Ancient Smyrna; a
history of the city from the earliest times to
324 A.D. Oxford, Blackwell, 1938. XLV, 438 p.,
maps, pl. 8°. XLV—[XXVII] ע' ביבליוגרפיה:
פרק XI—XII (ע' 303—404): Jews and Christians
at Smyrna under the pre-Constantinian
Emperors. גם במקומות אחרים של הספר יש למצוא
ידיעות על היהודים ועל ארץ ישראל.

947 **Edidin, Ben M.** A history of the Jews
in the United States; pupil's workbook. Cincin-
nati, Union of American Hebrew Congregations,
1941. 4, 4, IX, 119 p., maps. 4°.

כולל ביבליוגרפיות.

948 **Elbogen, Ismar.** A century of Jewish life:
Philadelphia, The Jewish Publication Society of
America, 5704—1944. XLIII, 814 p. 8°.

חולדות ישראל במאה השנים האחרונות.

949 **Field, Carter.** Bernard Baruch, park
bench statesman. New York, Whittlesey House,
(1944). [6], 314 p., ports. 8°.

ברנרד ברוך (נולד ב-1870 ב-Camden) סינטיסט
ומהאדמיניסטרטורים הראשיים באה"ב במלחמת העולם
הראשונה והשנייה. במלחמת העולם הראשונה שימש ברוך
יו"ר הועדה הממשלתית לחמרי גולם, מינרלים ומתכות
ואח"כ דירקטור של הועדה לתעשיות צבאיות. גם במלחמת
העולם השנייה שימש אחד מיועציו הראשיים של הנשיא
רוזבלט והוטלו עליו תפקידים חשובים.

950 **Hershman, Abraham M.** Rabbi Isaac
ben Sheshet Perfet and his times.
New York, The Jewish Theological Seminary
of America, 5704—1943. XII, 263 p. 8°.

959 זשיטלאווסקי, חיים. די אידן אין סאוועטן-פארבאנד. (New York), "איקאר", 1943. 31 ע'. 8°. זה חבורו האחרון של המחבר. — מסקנת המחבר: "היהדות הסובייטית רשאית לדרוש, שהתשובה לבעיה היהודית, שמצאה המהפכה הבולשביסטית, תהיה כיוכב מושף-מדריך ליהודי העולם במלחמתם נגד האנטישמיות ובעד קיום והתפתחות לאומי ותרבותי עצמאי".

960 לעשצינסקי, יעקב. וואוהין גייען מיר? אידישע וואנדערונג אמאל און היינט. ניו-יארק, אידיש-נאציאנאלער ארבעטער-פארבאנד, 1944. 135 ע'. 8°. הספר כולל יותר ממה שנאמר בשער. ניתנת בו גם סקירה כללית וקולעת על מצב היהודים בארצות היציאה ועל השינויים שחלו בו. המחבר קובע הבדל עמוק בין ההגירה הקודמת וזו של זמננו (הכוונה לזו של מלחמת העולם השנייה ותרסר שנים לפנייה). הראשונה היתה אחידה יותר, מרוכזת יותר (מבחינת ארצות הקליטה) ונמלאה יעוד כלכלי-לאומי. השנייה מפורדת את המהגרים (28% מהם נקלטים בארצות רבות, קבוצות קטנות בכל ארץ), המהגרים גם מפורדים מאד לפי ארצות מוצאם ולשון אמם. סכום המהגרים היהודיים במשך מאה השנים האחרונות מגיע כמעט לארבעה מיליון (3.917 אלף) ומהם בשנות 1926—1942 813 אלף. המחבר טובר שצמצום גדול של ההגירה בגלל החוקים נגד ההגירה במדינות רבות — גרמה להרעת המצב הכלכלי הכללי ולהעלאת היטלר לשלטון וגם להגברת האנטישמיות, מפני שיהודים רבים נשארו במקומות מגוריהם הישן. — המחבר מביא חומר עשיר על שירות של מהגרים יהודים, שהיו נעות ונזזות בין ארצות שהקראו אותם וארצות שסרבו לקבלן. המחבר רואה רק מוצא אחד: העליה לארץ ישראל.

961 ערענבורג, איליא. מערדער פון פעלקער; מאסעריאלג וועגן די רעציקעס פון די דייטשישע פאר-כאפער איז די צייטווייליק אקופירטע סאוועטישע ראיאנע. געזאמלט און צונויפגעשטעלט פון איליא ערענבורג. זאמלונג I—II. 2 כרכים. מאסקווע, אגיו, מעלובע-פארלאג "דער עמעס", 1944—1945. 60, [4]; 141, [3] ע'. 8°.

962 La garra del capitalismo judío. (Madrid), Ed. Toledo, 1943. 25, [1] p., pl. 8°. "צפורן הקפיטליזם היהודי". חוברת אנטישמית.

963 Houston, Tex. Congregation Beth

Morgenstern. New York, Bloch, 1944. XIII, [2], 148 p. 8°.

המחבר, רב בקנזס סיטי ולפני זה רב בדיטרויט ואח"כ בדיטון, מספר בספרו זה על פעולותיו.

955 Pares, Bernard. A history of Russia. 4th ed. rev. with additional maps. New York. Knopf, 1944. XXV, 575 p., maps, general. tab. 8°.

על היהודים ברוסיה ראה ע' 15, 29, 59—60, 264, 271—273, 439, 432—439.

956 Philo Judaeus. Philonis Alexandrini In Flaccum: edited, with an introduction, translation and commentary, by Herbert Box. London, Oxford University Press, 1939. LXII, 129, [1] p. 8°.

יונית ואנגלית עמוד מול עמוד.

957 Risco, Vicente. Historia de los judios desde la destrucción del Templo. Barcelona. Gloria, (1944). [3]—444, [4] p. 8°.

"תולדות היהודים מזמן חורבן הבית". התכנ: La destrucción del Templo. La Diáspora. El Talmud y la Kabbalah. Bajo el Islam. En la Cristiandad. La Haskala. El Sionismo.

מלכד אלה עיין בדפוס א"י מס' 758.

עם ישראל בהווה

958 [בונד. פוילן. אייטלענדישע רעפערע-זענטאנץ]. די יידישע טראגעדיע אין אייראפע. ניו-יארק, מעדעס קלוב, 1943. 79 ע'. 8°. = ביבליאטעק "אונזער צייט". נומער 2. התכנ: די יידישע טראגעדיע אין אייראפע. א בריוו פון פוילן וועגן דער אויסטראנונג-אקציע. די פארניכטונג פון אייראפעישן יידנטום. מעמארנאום צו פרעזידענט רוזוועלט. מעמארנאום פון דער סאוועטישער רעגירונג. באריכט פון דער פוילישער רעגירונג וועגן דער ליקוידאציע פון ווארשעווער געטא און די שחיטות אין לאנד. באריכט פון אינטער-ערדישן "בונד" אין פוילן וועגן די גאז עקזעקוציעס. דער אפרוץ פון דער וועלט. דעקלאראציע פון די פאראייניקטע פעלקער קעגן די יידן-שחיטות. געמיינזאמע דערקלערונג פון "בונד" און פ.מ.ס. רעזאלוציע פון פארשטייער פון דער אייראפעישער סאציאליסטישער באוועגונג.

בקשר לזיכוח בצבוריות ובעתונות על כעית הפליטים באה"ב, נגיש המחבר לאסף חומר עובדתי על פליטי-היטלר בארה"ב. ממרץ 1933 עד יוני 1940 נכנסו לאה"ב 110,854 פליטים. — נערכו שיחות עם הרבה פליטים משכבות שונות. כמו כן אספו ידיעות ממוסדות שטיפלו בעזרה סוציאלית וגם מנותני עבודה, שהעסיקו את הפליטים. המחבר בא לידי מסקנה שהפליטים נקלטים יפה והופכים להיות אמריקאים. על היהודים (בעיקר על מצבם בארצות מוצאם) מסופר בשני הפרקים הראשונים (ע' 8—29) ובע' 248—251.

969 **World Jewish Congress. Advisory Council on European Jewish Affairs.** War and post war problems. [1—5]. New York, 1943. 4°.

במכונת-הכפלה.

התכן [1]. Italian Jewish Representative Committee: Report on the situation of the Jewish communities of Libya. 12 p. [2]. A. A. Juditch: Neutral shipping facilities. 29 p. [3]. E. Engel: Memorandum on post war relief for Austrian Jewry. 5 p. [4]. Italian Jewish Representative Committee: Memorandum on the Jews in Italy and Libya. 15 p. [5]. Czechoslovak Jewish Representative Committee: Aide memoire submitted to Jan Masaryk, Czechoslovak Minister on Foreign Affairs... 4 p.

970 Трипбергъ, Натанъ. Документи. София издава Централната конектория на Евреитѣ въ България, 1945. 200 стр., илюстр., факсимиле. 8°

נתן גרינברג: תעודות. סופיה, הוצאת הקונסיסטוריה המרכזית של היהודים, 1945. אוסף תעודות רשמיות (בעיקר משנת 1943) המגלות את תכנית השמדת יהודי בולגריה. התעודות הוצאו מהקומיסריון לעניני היהודים בבולגריה.

971 Достоевский, революция и Еврейство. н. п. [Верагин? 194—]. 64 p. 8°.

„דוסטויבסקי, המהפכה והיהדות“. חוברת אנטישמית אנונימית. הוצאה כגרמנית בזמן הכבוש הנצי' ברוסיה ואוקריינה. נועדה כנראה לקהל המשכילים. המחבר טוען שרוסיה הסובייטית לא העלתה את זכר דוסטויבסקי ונסתה להשכיחו, והכל בעטים של היהודים שהשתלטו ברוסיה

Israel. [Minor publications.] 2, v. [Houston, Tex., 1944]. 8°.

התכן [1]: A hand book of true facts concerning the "Basic Principles" of Congregation Beth Israel, Houston, Texas. 31 p. [2]: The president of Congregation Beth Israel, Houston, Texas, replies to Dr. Solomon B. Freehof. 15 p. חומר על ההחלטות הרפורמיות הקיצוניות, שנתקבלו בקהלה „בית ישראל" ביוסטון (טקסס) בנובמבר 1943, ושעוררו בקרב חריפה בין יהודי אמריקה.

964 (Jewish Frontier Association). The massacre of a people; what the democracies can do. (New York, Jewish Frontier Association). [1943?]. [3]—98 p., map. 8°.

כולל מאמרים של חיים גרינברג, גולני, מרי סירקין, ש. אש, ז. באומגולד, ש. ספיר, תעודות, דו"ח, ידיעות מעזי-ראיה על השמדת היהודים בארצות הכבוש.

965 **Levinger, Lee J [oseph].** Anti-Semitism yesterday and tomorrow. New York, Macmillan, 1936. XVI p., 11., 334 p. 8°.

966 **Lynx, J. J. ed.** The future of the Jews: a symposium... London, L. Drummond, (1945). 194, [1] p. 8°.

קובץ הכולל 17 מאמרים של יהודים ולא יהודים. הבסיס המשותף שהיהודים צריכים להיות שותפים של כל העמים התרבותיים ובני-בריתן של האומות המאוחדות.

967 **Massing, Paul W.; Maxwell Miller.** Should Jews return to Germany? In: The Atlantic, vol. 176 no. 1, p. 87—90. Boston, July 1945.

לדעת המחברים לא נכון שהיהודים ישובו לגרמניה אם לא לפי רצונם הם, כל זמן שלא יומנו על ידי הגרמנים עצמם. בינתיים צריך למצוא להם מקלט אחר, לדעת המחברים בארץ-ישראל, או בארץ אחרת.

968 **Saenger, Gerhart.** Today's refugees, tomorrow's citizens; a story of Americanization... foreword by Eduard C. Lindeman. New York, 1941. XIV, [1], 286 p., map, pl., tab. 8°.

1943. London, V. Gollancz, 1944. 159 p. 8°. המחבר מעיר בהקדמתו, שהחומר על נושא זה נמצא ב"ספר עלית הנוער" (ראה ק.ס. שנה י"ח ע' 348-349).

977 Bowman, Humphrey. Modern Palestine. In: Royal Central Asian Journal, vol. 31 parts 3 & 4, p. 265-272. London, October 1944.

*978 Farmer, Leslie G. We saw the Holy City. London, Epworth Press, 1944. 272 p., illus. 8°. על ירושלים.

979 Garstang, John; J. B. E. Garstang. The story of Jericho. London, Hodder & Stoughton, (1940). XV, 200 p., illus., maps, pl., plans. 8°. החתן: Preface. Chronological outline. Jericho and the ancient world. Excavations and discoveries. The earliest settlements. Jericho becomes a city. Jericho a Hyksos stronghold. Jericho under Egypt. The city destroyed by Joshua. Jericho and the Exodus. Appendices.

980 Gómez Crespo, Juan. Los Franciscanos espanoles en Tierra Santa. Sus residencias, según una relación del siglo XVIII. Madrid, 1942. 28 p., map. 8°. מתוך: Archivo ibero-americano, 1942.

"הפרנציסקנים הספרדיים בארץ-ישראל".

981 Goodman, Paul, ed. Chaim Weizman: a tribute on his seventieth birthday, ed. by Paul Goodman with foreword by... The Earl Lloyd-George and preface by... L. S. Amery. London, V. Gollancz, 1945. 318 p., port. on plate. 8°.

החתן: P. Goodman: Introduction. — I: Weizman the Zionist leader; contributors: Viscount Samuel, Lord Melchett, Edgar Dugdale, S. Brodetsky, M. Buber, J. Baratz, J. Klausner, H. J. Laski, R. Meimertzhagen, H. Sacher, L. Simon, M. Smilansky, W. Steed, I. Volcani. II: Weizman as scientist: Speech at the laying of the foundation stones of the Hebrew University in Jerusalem (1918).

ובעולם (מסתמך על פרוטוקולים של "דקני ציון") המחבר מספר במיוחד על האנשישמיות של דוסטויבסקי.

צינות וידעת ארץ ישראל

972 הוועד המאוחד לחנוך דתי של קהלות היהודים באנגליה. ארץ-ישראל, Palestine [מפה]. קנה מדה 1:300,000. מהדורה עברית ערוכה בידי דוד בנבנשתי ובן-ציון לוריא, ירושלים. London, issued by The Joint Emergency Cttee. for Jewish Religious Education in Great Britain and Jewish Educational Publications, The London Geographical Institute, G. Philip and Son, 1944. 108:85. = Publication. no. 50. "המשך לדורם בחצי קנה-המדה שורטט על ידי ב. ספיר, ירושלים." — מפת-קיר יפה בעברית ובאנגלית.

973 מזרחי. אמעריקע. קארגע צוויי יאר מזרחי >איבערבליק איבער ציוניסטישע און ארגאניזאצאנס-ענינים זינט דער לעצטער קאנווענשאן מאי 1941... צוגעשטעלט צו דער 25טער קאנווענשאן פון דער מזרחי ארגאניזאציע פון אמעריקא... ו' ח' ט' אדר שני התש"ג. (ניו-יארק, מזרחי ארגאניזאציע אין אמעריקא), [תש"ג]. 51 [2] ע'. 8°.

974 פעלדמאן, ש[מחה] ב[נאם]. דער פאטאלער טעות: א ווארט צום רעליגיעזען יודענטום. ווארשא. (דפוס "Renoma"), 1939. 15 ע'. 8°. המחבר קורא ליהדות הדתית לשקול ולהפץ את השקל ולבחור צירים דתיים אל הקונגרס.

975 American Zionist Emergency Council. Rally for Palestine. Sponsored by American Zionist Emergency Council... New York. March 21, 1944. (New York), [1944]. 47 p., illus. 4°.

דברי הוואמים באספה ציונית בניו-יורק, יום מגדולי המדינאים באה"ב הסנטורים וגנר וטפט, מנהיגי פדרצית העבודה מ. וול ואחרים ומנהיגים ציוניים: סט. ווי, גולדשטיין, א. ה. סילבר.

976 Bentwich, Norman. Jewish youth comes home; the story of the Youth Aliyah, 1933—

984 **Loud, Gordon**. The Megiddo ivories. Chicago, Ill., The University of Chicago Press, (1939). XI, 25 p., illus. (incl. plan), 63 (i.e. 70) pl. 2°. = The University of Chicago. Oriental Institute publications, v. 52.

התכן: "Phoenician ivories" (p. 1—2). Bibliography (p. 2). The Megiddo ivories: Archeological context. Dating. Character. Hieroglyphic inscriptions, by John A. Wilson. Catalogue.

985 **Lowdermilk, Walter Clay**. Palestiné: land of promise... with a foreword by Sir E. John Russell. London, V. Gollancz, 1945. 167 p., map., pl. 8°. "First pub.... 1944... Third impression, 1945."

מהרורה אחרת ראה ק.ס. שנה כ"ב ע' 38. שם גם תאור מפרט.

986 **Marton, Ernő**. Palesztina és a nagyvilág...Kolozsvar, 1943. 200 p. 8°. (A Fraternitas kiadó időszerű zsidó irások sorozata)

„ארץ-ישראל והעולם הגדול”.

987 **Marton, Ernő**. A zsidó nép jövője <a népi asszimiláció törvényszerűségei>. Kolozsvar, (Fraternitas), 1941. 31 p. 8°. (A Fraternitas kiadó időszerű zsidó irások sorozata).

„עתיד העם היהודי”.

988 **The New Judaea; The World Zionist Conference**: report of the proceedings, full text of the resolutions. In: The New Judaea. vol. XXI nos. 11—12, p. 169—192. London, August-September, 1945.

זהו הכנס הראשון של ההסתדרות הציונית העולמית (נפתח בא' באוגוסט בלונדון) מזמן הקונגרס הציוני ה"א. שהסתיים ערב פרוץ המלחמה העולמית.

989 **Notestein, Frank W.; Ernest Jurkat**. Population problems in Palestine. In: The Milbank Memorial Fund Quarterly, vol. 23 no. 4, p. 307—352. New York, October 1945.

990 **Pinsker, Leo**. Auto-emancipation.

Speech at the opening of the Hebrew University in Jerusalem (1925). Speech at the opening of the Daniel Sieff Research Institute at Rehoboth (1934). H. Bergmann: Dr. Weizmann's conception of the Hebrew University. L. Kohn: W. and the Hebrew University. B. M. Bloch: The Daniel Sieff Research Institute and its contribution to the Jewish National Home. L. A. Fieser: W.'s research in the polycyclic series. H. B. Speakman: W.'s contribution to microbiology. V. N. Ipatieff: The Weizmann fermentation and the development of catalytic organic chemistry. III: Selected speeches etc.: G. Krojanker: W. as orator. Ch. Weizmann: Selected speeches etc. (p. 147—318).

982 **Guilelmus, Archbishop of Tyre**. A history of deeds done beyond the sea, by William, Archbishop of Tyre... translated and annotated by Emily Atwater Babcock and A. C. Krey. New York, Columbia University Press, 1943. XII, 556 p.: [4] l., 553 p. 8°.

המחבר היה קנצלר של ממלכת ירושלים (מיסודם של הצלבנים) משנת 1174 עד סוף ימיו. את ספרו על מסעי הצלב כתב בלטינית בשם: Historia rerum in partibus transmarinis gestarum

והוא מקיף את התקופה בין מסע-הצלב הראשון עד 1184. המתרגמים הוסיפו מבוא (ע' 3—49) וביבליוגרפיה בסוף כרך ב' ע' 513—520.

983 **Lamon, Robert S[cott]; Geoffrey M. Shipton**. Megiddo... 1: Seasons of 1925—34. strata I—V. Chicago, The University of Chicago Press, (1939). XXVII, 235, [2] p., illus., maps, plans, 116 pl. 4°. = The University of Chicago. Oriental Institute publications, v. 42. על תוצאות החפירות במגידו, שנערכו מטעם המכון המזרחי של האוניברסיטה בשיקגו (בשנות 1934—1925) בהנהלתו של Clarence S. Fisher ואח"כ של F. L. O. Guy. ההוצאה מהודרת.

התכן: Introduction. Architectural remains. Pottery and other objects. The coins, by Edward F. Newell. Indices.

996 Государственный Институт „Советская Энциклопедия“. Британская империя. (Москва), Отд., 1943. 468, [1] стр., табл., 8°.

Серия справочников по зарубежным странам под редакцией Н. П. Лебедева-Полянского, Ф. Н. Петрова, О. Ю. Шмидта.

מחנן : Палестина-Palestine, p. 280—287.

מלבד אלה עיין בדפוסי ארץ-ישראל.

אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות

997 מילנר, שמעון. לסר אור י. (New York). מחמדים, (1943). 15, [2] ע', 15 לוחות-תמונות. 8°.

998 בוכוואלד, (נחניאל). טעאטער. I. די טעאטער-קונסט. II. דאס אידישע טעאטער-וועג אין אמריקע... ניו יארק, פארלאג-קאמיטעט טעאטער, (1943). [4]. 457, [3] ע', תמונות. 8°.

התבן: I. די טעאטער-קונסט, כולל 21 שיחות על נושאים שונים, תיאוריים-כלליים. II. דאס אידישע טעאטער-וועג אין אמריקע: אויטערגאנג אדער באניאונג? וועגן אידישן טעאטער-סטיל. וועגן שונד-טעאטער. וועגן דעם עקאנאמישן מצב פון אידישן טעאטער. וועגן קול-טורעלן מצב פון אידישן טעאטער. פראבלעמען פון אידישן רעפערטואר. וועגן אידישן אקטיארן-באשטאנד. א פערטל יארהונדערט אידישער קונסט-טעאטער. דער וועג פון ארטעף. וועגן ביכער איכער טעאטער.

999 רומשינסקי, יוסף. קלאנגען פון מיין לעבן. ארויסגעגעבן דורך דער סאטייעטי פון יידישע קאמפא-זיטארן. ניו-יארק, א. י. בידערמאן, 1944. 828, [4] ע', פורטרטים. 8°. המחבר מנצח וקומפוזיטור, לשעבר מנצח „הזמיר“ בלודז משנת 1904 באה"ב. בספרו מספר הרבה על המוסיקאים והשחקנים היהודים באה"ב (ביניהם גולדפון, טומשעבסקי, ס. אדלר, גורדין, א. ר. קאמינסקי, מ. שווארץ ואחרים).

*1000 Black, Robert. The art of Jacob Epstein. New York, The World Pub. Co., 1942. 251 p., illus. 4°. (Modern arts library).

מלבד אלה עיין בדפוסי א"י מס' 720, 751, 876.

בלשנות

1001 Klein, Hyman. An introduction to the

Washington, Zionist Organization of America. 1944. 28 p. 8°.

על שאר ההוצאות במקור ובתרגום ראה רשימת ב. שוחטמן (ק.ס. שנה י"א עמ' 117—130).

991 Samuel, Herbert. Memoirs by the Rt. Hon. Viscount Samuel. London. The Cresset Press, 1945. VIII. 304 p. 8°.

המחבר היה הנציב העליון הראשון לארץ ישראל (בשנות 1920—1925) הוא גם אחד המנהיגים-המדיניים באנגליה, כעת מנהיג הליברלים בבית הלורדים ובשנות המלחמה העולמית הראשונה ולפניה (1909—1916) חבר הממשלה האנגלית. היהודי הראשון ששמש בתפקיד זה באנגליה.

992 Steinberg, Milton. The creed of an American Zionist. In: The Atlantic, vol. 175 no. 2, p. 101—106. Boston, February 1945.

993 Toukan, B. Transjordan: past, present and future. In: Royal Central Asian Journal, vol. 31, parts 3 & 4, p. 253—264. London, Oct. 1944.

994 Богданъ, М. Истодрутъ аорднотъ; обща организация на евреискитъ работници въ Палестина. София, (Организация на трудово-дионностическата младежъ „Ехалудъ“ въ България), 1945. 186 стр., илустр. 8°.

במכונת-הכפלה. על המעטפת: ...הסתדרות העובדים בארץ ישראל... 1944. „מ. בוגדן: הסתדרות העובדים סופיה: הסתדרות החלוק, 1945“.

995 Ехалудъ. България. Путь на Ехалудъ; история, сущность, задачи, дѣло. София, „Ехалудъ“ — Организация на евреиската трудово-дионностическа младежъ. 1944. 83 стр., илустр. 8°.

מבוא דרך החלוק : על המעטפת „Възраждане“.

„דרך החלוק“. סופיה, „החלוק“, 1944. קובץ, כולל מאמרים מאת ד. בן-גוריון, ב. כצנלסון, י. טרומפלדור (פרק מחוברת) ק. שופמן, אל. דובקין, נוסטוביץ-אגוזי, ח. ג. ביאליק, י. קורוניובסקי (סבל וגבורה, על החלוק בארצות הכבוש הגרמני) (אחרים. ע' 69—72: הלילה הראשון במולדת (מכתב של עולה בלתי ליגלי).

של המלס: תרגום ח. י. בורנשטיין, ראה ק.ס. שנה ג' ע' 57 ותרגום ש. צ. דוידוביץ, ראה שם שנה י"ה ע' 353—356.

מלבד אלה עיין בדפוסי ארץ-ישראל.

ספרות יפה יודית

ביק, א. חסידות-מאסיון אין דער יידישער ליטעראטור.

עיין מס' 939.

1008 דאברושין, יחזקאל. אוונדערע מענטשן: פארציכענונגען. מאסקווע, אגיו, מעלובע-סארלאג, דער עמעס, 1942. 28, [4] ע' 8°. בראש השער: י. דאברושין, 12 רשימות על השתתפותם של יהודי רוסיה במלחמת העולם השנייה.

1009 דאנאווסקי, יוסף. די פילאזאפיע פון לעבן.

א הוספה צו מיין ספר "החיים והמוות". (Brooklyn.

דפוס (Postar Printing Corp. 1940). 46, [1] ע'.

8°. עם שער אנגלי נוסף.

1010 המשך אנטאלאגיע פון אמעריקאנער-

יידישער דיכטונג. 1918—1943. צוזאמענגעשטעלט פון

משה שטארקמאן. ניו-יארק, "המשך", 1945. 16,

432 ע', פורטרטים. 8°. בספר כונסו שירים נבחרים

של 50 משוררים. לפני שיריו של כל משורר ומשורר

באה ביוגרפיה קצרה, ביבליוגרפיה נבחרת של המאמרים

על המשורר וקטעים מדבריו בקורת. ההוצאה יפה.

1011 יידישע קולטור. לעאן קאברין — 50

יאר ליטעראריש-דראמאטורגיש שאפן. בתוך: יידישע

קולטור, 7 יארגאנג, גל' 1 יאנואר 1945. ע' 1—17,

פורטרט. 8°.

1012 כץ, משה. אוונער שלום-עליכם.

צווייטע אויסגאבע. ניו-יארק, "וונטאג ארום טיש"

פארום, 1941. 111 ע', תמונות. 8°. הספר כולל

14 מאמרים על שלום עליכם, שנכתבו בשנות 1936—

1939. יצא למלאות 25 שנה למותו.

1013 מיללער, [י]ש[עיה]. רויט און שווארץ. לאס

אנג'עלעס, 1945. 319 ע', 8°. ספורים מחיי היהודים

באמריקה ובאירופה המזרחית במאה העשרים, מהם גם

על החיים בארצות הכבוש במלחמת העולם השנייה.

1014 דער נסתר [פסיונים של פנחס כהנוביץ].

די משפחה מאשבער; ראמאן. (New York), איקוף

Aramaic of the Babylonian Talmud. (London, typ. Burns, Bailey & Co., pref. 5703 [1943]). 26 p. 8°.

ספרות יפה עברית של ימי-הביניים

עיין בדפוסי ארץ-ישראל מס' 802.

ספרות יפה עברית חדשה

1002 ברמאיר, צבי. שירי דאגה רומי, (דפוס

Scuola tipografica Pio X), תש"ה (1944). 46,

[2] ע', 8°. מעבר לשער: בפלוגה "סולל-בונה"

חיל מהנדסים מלכותיים. 745 A. W. Coy. R. E.

C.M.F. המדורות: במדבר, אינטרמצו. ויה רומי, העבד

והרבן.

1003 סקלר, [רין]. ספר המחזות. ניו-יורק, עגן

ע"י ההסתדרות העברית באמריקה, תש"ד (1943). 416 ע'.

8°. התכן: יוסי מן יוקרת. — רחבי. — אורות

מאופל. — נסיעת הצדיק. — משיח. — נוסח אמריקה

(מיוון נח). — קטורת באף השטן. — העיר הנצחית. —

החווה רואה את כלתו. — כלפי מורה. הספר יצא ליוכל

הששים של המחבר.

1004 פאולוס סילנטיאריוס. שירי האהבה

של פולוס סילנטיאריוס. מתורגמים מן המקור היווני ע"י

יצחק זילברשלג. (New York), ההסתדרות העברית

באמריקה, תש"ה. 19 ע', 8°. עם מבוא מאת המתרגם.

חלקם פורסמו תחלה בספר השנה ליהודי אמריקה כ"ז.

1005 פרסקי, דניאל. זמנים טובים. ניו-יורק,

"פרדס", תש"ד. 272 ע', 8°. 168 פיליטונים ורשימות

שנכתבו בקשר לחגים ועל נושאים של חג; רובם

מוקדשים לעניני דיומא.

1006 [שטינמן, הרמן]. גשרים; שירים. דברצין

משה הרשקוביץ, תש"ב. [4], 110, [1] ע', 8°. בראש

השער: בן שלמה. עם שער נוסף בהונגרית.

1007 שקספיר, ויליאם. המלט נסיד דנמרק.

תרגום מאנגלית ישראל אפרת. ניו-יורק, עגן, (תש"ד).

240, [3] ע', 8°. עם שער אנגלי נוסף:

William Shakespeare: Hamlet; prince of Den-

mark. Translated into Hebrew by Israel Efros.

New York, Ogen Pub. House. תרגומים אחרים

זה ובעזרה כספית לא היה לך מחסור". במכתבו האחרון (מס' 305 משנת תרע"ד) הוא כותב על יחסו לציונות: אינו מאמין בציונות המדינית, אינו שולל את הגלות, אבל יש לו געגועים לארץ ישראל. ועל זה הוא כותב במכתב-ברכה ליהואש, בקשר לנטיעתו לא"י (בתרע"ד, מכתב מס' 301) "ומסור בשמנו (בשמו הוא ובשם דינון) להרי יהודה, ולבנון ולכל מה שנשאר שאנו לא נכה שרשים בארץ אחרת, ציון היא דרכנו; העולם עם ציון בראשו זהו עתידנו". — בסוף הספר ע' 355—404: נאומי פרץ, ע' 405—412: שיחות פרץ, ש.

1016 די צוקנפט. באנד 50, נומער 4: צום דרייסיקטן יארצייט פון י. ל. פרץ. New York, אפריל 1945, [193]—282 ע', פורטרטים. 4°.

1017 קרייטמאן, אסתר. בריליאנטן; ראמאן. לאנדאן, פויעלס היברו דעפארטמנט, 1944. 301, [2] ע'. 8°. רומן מחיי משפחה יהודית (העוסקת ביהלומים) בכלגיה, שבזמן המלחמה הקודמת הגרה דרך הולנד לאנגליה ושבה לכלגיה אחרי גמר המלחמה.

1018 ראבאי, א'ייזיק]. דער יידישער קאובאי. <ראמאן>. ניו-יארק, פאלקס-פארלאג, אלוועלטלעכער יידישער קולטור-פארבאנד, 1942. 311 ע'. 8°. מחיי היהודים באמריקה במאה העשרים.

ראוויטש, מ. מיין לעקסיקאן, עיין מס' 944.

1019 שעקספיר, וויליאם. וויליאם שעקספירס סאנעטן, אידיש: א. אייזען. (New York, 1944). 176 ע', לוח-פורטרט. 8°. כולל 154 סונטות. למטה מהטקסט הערות קצרות, תרגום עברי מאת ש. שלום, ראה ק.ס. שנה כ"א ע' 28.

1020 Samuel, Maurice. The world of Sholom Aleichem. New York, Knopf, 1943. VI, 331, [1], p. 8°.

בעיקר על סיפורי ש"ע, על טביה החולה, מנחם מנדל, ספורי כתריליבקה, דער שטערם, ספורי ילדים, ועל שנתו האחרונה בא"ב.

ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים
1021 Fisher, Margaret. Else Lasker-Schüler. In: The Nineteenth Century and

אלוועלטלעכער יידישער קולטור-פארבאנד, (1943). 439, [1] ע'. 8°. הופיע לראשונה במוסקבה בשנת 1939. רומן מחיי היהודים ברוסיה הדרומית (בעיר בריז'יב) בסוף המאה הי"ט. בחלק זה (עומד להופיע חלק שני) מסופר על שנות השבעים. בתחלת הספר (ע' 5—19) מאמר של ג. מיזל על נסתר. בסוף הספר (ע' 436—439): "הערטער-פארטייטשונגען".

1015 פרץ, יצחק לייבוש. בריוו און רעדעס

פון י. ל. פרץ. (צונויפגעקליבן און איבערגעזעצט מיט אריינפירן און דערקלערונגען פון נחמן מייזל). ניו-יארק, איקופ, (1944). 415 ע', תמונות. 8°. בספר כונסו 305 אגרות פרץ, שנכתבו בשנות 1874—1914. מכתבים רבים נכתבו בעברית (ביניהם גם כל מכתביו לשלום עליכם), רוסית או פולנית, וכאן ניתנו בתרגומם ליודית. הוצאה קודמת של אגרות פרץ (ג"כ בסדורו של ג. מיזל) ראה ק.ס. שנה ד' ע' 514. שם כונסו 180 אגרות. המסדר כנס כל אגרות פרץ שהשיג, והמכתבים הם שונים בגודלם ובערכם. יש לציין 51 מכתב לכלתו ואח"כ אשתו השנייה הלנה פרץ, 8 מכתבים אל בנו לוציאן, מכתבים אל ידידיו הסופר יעקב דינון, מכתבים על נושאים ספרותיים שונים אל שלום עליכם, ביאליק, יהואש, ו-22 מכתבים ליריים. לאשה שעל שפת הים (גב' שפירא), כלם משנות 1911, 4 שנים לפני מותו של פרץ. כמה אגרות נכתבו בחרוזים, ויש גם שיר אחד, ע' 261—262, שלא פורסם בחיי הסופר, אלא אחרי מותו ע"י ב. ולדק, שאליו נשלח השיר על גלויה. מכתב 259 (אל י. צינברג) כולל פרטים ביוגרפיים חשובים בתשובה לשאלותיו של צינברג, שערך אז מדור הספרות באנציקלופדיה הרוסית-יהודית. במכתבו אל ד. צינסקי (מס' 139, ע' 236—240) מנתח פרץ את הדרמה שלו "נסיון" ששמש כנוסח ראשון של "די גאלדענע קייט". במכתב לשלום עליכם (מס' 80, ע' 151—154) מספר פ. על שיר שלו שלא פורסם, לפי ההשערה המדובר הוא על הפואמה "חאו נעם איך א העלד"? במכתב אחר אל ש"ע (בס' 74) מגדיר את ההבדלים בין אופן כתיבתו הוא ובין זו של שלום עליכם. בקשר לויכוח על יחסו של פרץ לעברית כדאי לצטט מכתב אחד לבנו (מס' 64 משנת 1886): "שבועית אחדים לפני נסיעתך גלית את רצונך ללמוד עברית, אם חושב אתה באמת לדעת את שפת עמך, שפה שהיא, אגב, היפה והפיוטית ביותר, לשון, שבה נכתב התנ"ך, ספר שמעמיד בצל את ה"הומרים" ואת ה"וירגילים" — כתוב לי על

כאנצ' לעווין. נדפס בלבוש. כולל 30 שירים וספור אחד לילדים.

1030 קאטליאר, י. פאר קינד און קייט. קיעוו-לחאוו, מעלכע-פארלאג פאר די נאציאנאלע מינדערהייטן אינאוסער, 1940. 127, [1] ע"י תמונות. 8°. (שול-ביבליאטעק) עם שער אוקריני על הכריכה. הצירים: מ. רויטמאן. שירים לילדים.

1031 Bearman, Jane. Happy Chanuko. Cincinnati, Union of American Hebrew Congregations, (1943). [22] p., illus. 4°.

ספר-תמונות בצרף באורים לילדים.

1032 Gamoran, Mrs. Mamie (Goldsmith). Days and ways; the story of Jewish holidays and customs... Illus. by Bernard Segal. Cincinnati, Union of American Hebrew Congregations, 1941. XIV, 205 p., illus. 8°.

הספר נועד לנוער.

מלבד אלה עיין בדפוס ארץ-ישראל.

חנוך והוראה

1033 ניו-יורק. ועד החנוך החרדי. תכנית-למורים כללית למסדות-החינוך העממיים >בתי-הח"א, נערכה על ידי ה. פרישברג... [ניו-יורק]. ועד החינוך החרדי בסיוע ועד החינוך היהודי ניו-יורק, תש"ב. 11, [1] 73 ע' 4°. במכונת-הכפלה.

1034 American Association for Jewish Education. [Minor publications 1—6]. New York, [1943?]. 8°.

התכן: [1]: Community responsibility for Jewish education. n.d. 25, [1] p. [2]: The American Association for Jewish Education; its purposes and its services. n.d. [8] p. [3]: Rosen, Ben: The American Association for Jewish Education; a seven-point program. n.d. [8] p. 4°. [4]: Religious education and the public schools. [1944]. 34, [2] p. 4°. [5]: Democracy and Jewish education. [1944?]. 23, [1] p. 4°. [6]: Rosen, Ben: American Jewish education, July 1942—June 1943. [1943].

After. vol. CXXXVIII no. 822, p. 81—84. London, 1945.

1022 Frances, José. Judith; tragedia en seis jornadas. Madrid, (Aguado), 1944. 152 p., port. 8°.

1023 Housman, Laurence. Samuel, the king-maker; a play in four acts. London, Cape, (1944). 105, [1] p. 8°.

1024 Klein, A[braham] M[oses]. Poems. Philadelphia, Jewish Publication Society of America, 1905—1944. [10], 82 p. 8°.

התכן: The psalter of Avram Haktani. A voice was heard in Ramah. Jehuda Halevi, his pilgrimage.

1025 Sokolow, Norman Haskell. Twentieth century psalms and other poems. — Los Angeles, Wetzel Pub. Co., (1942). 48 p. 8°.

המחזור: Americana. Contemplation. Rustication. Sufferance: The wanderer. 20th century psalms (for descendants of the psalmists and all others who know oppression).

1026 Vega, Luis Antonio de. Amor entró en la judería; novela. Madrid, Espasa-Calpe, 1944. 204, [1] p. 8°.

„אמור בא אל רובע-היהודים“.

ספרות הנוער

1027 מראה-נוף, שלמה. מפרחי הארץ: ספורים ואגדות. שיקגו, תש"ב. 71 ע' תמונות. 8°. מנוקד. עם תרגום אנגלי למלים „קשות“.

1028 קרמר, נ. ספורי-נעם לבני הנעורים... צירו בידי אשר פורסט. ניו-יורק, שילה ועד החנוך העברי דבלטימור, (הקד' תש"ב). 127, [1] ע' תמונות. 8°. מנוקד. עם תרגום אנגלי למלים „קשות“.

1029 לוין, חנה. אינא גוטער שא. קיעוו-לחאוו, מעלכע-פארלאג פאר די נאציאנאלע מינדערהייטן אינאוסער, 1940. 99, [1] ע' תמונות. 8°. בראש השער:

ספרי למוד

עין בדפוס א"י מס' 737, 741, 754, 788, 849, 852.
853, 869.

ספרי מדע כלליים בעברית

עין בדפוס א"י מס' 708, 710, 721, 744, 745, 748.
760, 771, 774, 778, 817.

שונות

1037 דובאווסקי, ב[נימין]. צוקער קראנקהייט
<דייעביטיו מעליטוס>; וואס די קראנקהייט איז, ווער עס
ליידט פון איהר, ווי זיך אייסצוהיטען פון איהר, און
וואס מען דארף טאן ווען מען ליידט שוין פון דייעביטיו.
ניו יארק, 1944, 137, [4], 35 ע'. 8°. עם מדור אנגלי
Diabetes mellitus... By Benjamin
Dubovsky. ספר הטברה על מחלת הסוכר. מהתכן:
איז דייעביטיו א אידישע קראנקהייט? (עמ' 8—14).
פסחדיקע שפיווען פאר אידישע צוקער קראנקע (ע' 65—
71).

נדפס תחלה ב-American Jewish
yearbook, vol. 45.

*1035 Fishman, Isidore. The history of Jewish
education in Central Europe; from the end of
the sixteenth century to the end of the
eighteenth century. London, E. Goldston, 1944.
176 p. 8°.

1036 Union of Orthodox Jewish Congrega-
tions of America. A model program for the
Talmud Torah; a handbook for rabbis, princi-
pals, teachers, officers and lay members of
the Board of Jewish Education, prepared and
pub. by the Union of Orthodox Jewish Con-
gregations of America. (Ed. by Rabbi Leo
J u n g and Joseph K a m i n e t s k y). New
York, [1942]. 205 p. 8°.

מלבר אלה עין בדפוס א"י מס' 765, 785, 861, 862.

בתוך כתבי עת

במדור זה ירשם תכן כתבי-עת במדעי היהדות בעברית ובלועזית, וגם מאמרים בודדים מעניני-יהדות מתוך כתבי עת כלליים, יכללו כאן מחקרים בלבד ולא ספרות יפה ואף לא עיונים בבעיות ימינו. עתונים חדשים נרשמים גם לעיל במדור "עתונים וקבצים".

גל' יט—כ. ערב סכות. בן-יהודי: ספרות א"י לבני העדה הספרדית. (המשך בגל' כב.) — מני, י: שירתו של שמואל נ' עדיה. — עזון, מ: בתי הדפוס באנדר-נופלה משנת שי"ד ואילך. גל' כב. י' בחשון. בן-חנניה, י: מלים עבריות וספר-דיות בשפה הערבית המדוברת.

גל' כד. י"ז בחשון. עמרם, ר: מתולדות יהודי פרס. גל' ל. כ"ט בכסלו. וואהרמן, נ: לתולדות מנהגי הספרדים והאשכנזים בתדלקת נרות התנוכה. — לוי, ל: על גורל מנגינת "מעוז צור". — בן-יעקב, א: ר' חיים חזקיהו מדיני זצ"ל.

גל' לב. י"ג בטבת. ריבלין, י: שמות עצם פרטיים כראי למצב היהודים במאה האחרונה בסוריא.

גל' מ—מא. טורים. וואהרמן, נ: לחקר מנהגי פורים. גל' מד—מה. ערב פסח. וואהרמן, נ: לחקר מנהגי הפסח. — יהודה, א. ש: שנת יציאת מצרים. (המשך בגל' מו.) — עזון, מ: פסח בקהלות הספרדים. — לוי, ל: על "שירת הים" אצל יהודי איטליה.

גל' מו. ל' בניסן. אלמאליח, א: משומדים וגרים בישראל. (המשכים בגליונות מז—מט.)

גל' מז. ז' באייר. בן-יעקב, א: מקום קברה של חולדה הנביאה.

גל' מח. י"ד באייר. ריבלין, י: חיתון עם שמרונים בשנת תר"ן.

גל' מט. כ"א באייר. וואהרמן, נ: אכל בימי הספירה — על שום מה?

גל' נ. כ"ח באייר. ריבלין, י: הספירה הראשונה בירושלים (למלאות שבעים שנה ליסודה).

טכניקה ומדע. שנה ט' חוב' ז'. תל אביב, תמוז תש"ה. מן התכן: פרנקל, א. ה: המחקר המתמטי והאס-טרונומי אצל היהודים. (המשכים בחוב' ז' וז; סוף בחוב' ח').

בית הכנסת; גליונות בית הכנסת הגדול בתל-אביב. חוב' ב. תל-אביב, חנוכה תש"ו. מן התכן: צינביק, מ: בתי כנסת היסטוריים בלובלין היהודית. — אשכנזי, ש: האשה ובית הכנסת. [על נשים למדניות וקשר האשה לבית הכנסת במשך הדורות].

בצרון. שנה ז' חוב' א'. ניו-יורק, תשרי תש"ו. מן התכן: גשורי, מ. ש: רבי יהודה החסיד על הנגינה. (הסוף בחוברת הבאה).

הדאר. שנה כ"ד גל' י"א. ניו-יורק, כ"ז טבת תש"ה. מן התכן: לייכטנשטיט, ה: התנ"ך במוסיקה. גליון י"ח. י"ז אדר. מלאכי, א. ר: תולדות העתונות האידית באמריקה. (נמשך בשני הגליונות הבאים.) — רוזנטאל, י: על תכסיסי מלחמה לפי כתבי הקודש. גליון כ"א. ט' ניסן. בן-עזרא, ע: שבת הגדול. — כרנשטיין, ש: שיר בלתי נודע של שלמה בן גבירול. — מלאכי, א. ר: שירי ר' יהודה הלוי לפי מהדורותיהם. גליון ל"ב. י"ח תמוז. היגער, מ: על מבנה הסנהדרין. — מלאכי, א. ר: התרם בדורות האחרונים. (נסתיים בגליון ל"ג.)

גליון ל"ז. ערב ראש השנה תש"ו. אשכול, א. ז: בני יעקב פראנק, משיח השקר, והמהפכה הצרפתית. (בגליון הבא הערה עליו מאת י.שאצקי).

גליון מ'. ה' מרחשון תש"ו. מיקלישאנסקי, י. ק: מלחמה ושלום בימי קדם.

דרום. שנה ז' חוב' ו'. בואינוס-אייירס, תמוז תש"ה. מן התכן: סלושק, נ: היש צאצאים לבית דוד? (נמשך בחוב' ז' בשם: בית דוד בימינו.)

הד המזרח. כרך ג' גל' יז—יח. ירושלים, ערב ר"ה תש"ה. מן התכן: ריבלין, י. י: ימי ה"סליחות" בין המוני יהודי המזרח.

זוגות. — מרמורשטיין, א.: בעלי מוסר בישראל. —
מרקון, י. ד.: שרטוטים לקורות עלילת-הדם ברוסיה.
— לואיס, ב. ד.: עבר וערב. — ראבידוביץ, ש.: משנת-
האדם לרב סעדיה גאון. — ג. ספרות ואמנות. —
ד. רשימות. (קבץ "מצודה" שנרשם בק"ס שנה כ"א
ע' 84, היה קבץ [ב], וקבץ ג—ד נרשם לעיל ע' 132.)

סיני, שנה ט' חוב' ק"ד. ירושלים, תשרי תש"ו. התכנן:
כשר, מ.: הרמב"ם בדפוס ובכתב-יד. — ברנשטיין, ש.:
שירי הקודש של רבי אלעזר בן יעקב הבבלי. —
ברנד, י.: האילפס (לחקר הקירמיקה התלמודית). —
זלוטניק, י. ל.: אגדות מני קדם. — יהודה, י. י.: שתי
מצבות ישנות.

חוב' ק"ה. מרחשון תש"ו. מן התכנן: כשר, מ.:
הרמב"ם בדפוס ובכתב-יד. — הברמן, א. מ.: מי חיבר
סיפור גזירות תתנ"ו ס' א' —? ברומברג, א. י.: מקורות
והערות לפסקי הרמב"ם. — הירשברג, ח. ז.: סיפורי
התורה בערב הקדומה. — קארל, ז.: שוגג, מזיד ואונס
במשפט העברי. — שלם, נ.: צפיה (צוּר) שם עברי
קדום. — פוגלמן, מ.: הפייס בהשקאת הסוטה. —
בן יעקב, א.: על "מקור עברי".

חוב' ק"ו—ק"ז. כסלו-טבת תש"ו. מן התכנן: ריינס,
ח. ז.: תמיכת תלמידי חכמים בתקופת התלמוד. — כשר,
מ.: הרמב"ם בדפוס ובכתב-יד. — הירשברג, ח. ז.: סיפורי
התורה בערב הקדומה. — מייזל, י.: קונטרס "בית
הכנסת הקדום" דק"ק ברלין.

הספר העברי: קובץ שנתי, כרך ד', ניו-יורק, תש"ו.
מן התכנן: ויל, ג.: הספרות באומות העולם ועם ישראל.
— אלקושי, ג.: הספרות העברית בא"י בשנת תש"ד. —
עין הקורא: יכול הספרות העברית באמריקה בשנת
תש"ה. — פורת, י.: סקירה על ספרי אגדה ודרוש
במדינתנו בשנתיים האחרונות. — בן-עזרא, ע.: מדריך
לקורא בספרות העברית. — פרידלנדר, א. ד.: ספרות
ילדים בא"י. — פרסקי, ד.: קוריוזים בספרות העברית.
מדור יודי: יארבוק, מן התכנן: ראויטש, מ.: חזען
דער יידישער פאלקס-ביבליאטעק אין מאנטרעאל. —
קערשטיין, ז. מ.: יידישע ביכער-קאלעקציעס אין אמערי-
קאנער ביבליאטעקע און אוניווערסיטעטן. — לעווין, י.:
ליסטן פון חיכטיקערע יידישע ביכער. — קליגסבערג,
מ.: דאס יידישע בוך אין אמעריקע.

ידיעות: החברה העברית לחקירת ארץ ישראל ועתי-
קותיה, שנה י"א חוב' ג'—ד'. "מוקדשת לי, בן-צבי
ליוכלו השישים", ירושלים, תש"ה. התכנן: כחבי י. בן-צבי
(ביבליוגרפיה בחקר תולדות ישראל, ישוב ארץ ישראל
והתנועה הציונית, תרס"ד—תש"ה, סדורה בידי י. מ. ג.).
— ייבין, ש.: מייזלר, ב.: רשמי סיור שני בעמק הירדן
הצפוני. — זינגר, א. ד.: נוסח-קללה לפותחי-קברים
מבית-שערים. — קפלן, י.: כתובת יהודית-יוונית מחירבת
חברה. — שובה, מ.: לכתובת היהודית מחירבת חברה. —
הנ"ל: כתובת על עמוד של בית כנסת מחברה. —
דיוו, ר.: אדמי הנקב. — מייזלר, ב.: מחקרים טופו-
גראפיים, ד': גבע וחרשת הגוים. — אסף, ש.: מפנסה
העתיק של דמשק. — הירשברג, ח. ז.: מפתחות הגשמים.
— קירשנר, ב.: מטבע "הסוכך" של הירודס אגריפא האב.
— ריפנברג, א.: בדבר מטבע של אגריפס המלך. —
בן-חנניה, י.: השומרונים במלחמה העולמית הראשונה. —
הלפרין, יוסף: בית-שעורים. — אברמסון, ש.: מקום
קבורתו של ר' עקיבא. — קוק, ש. ח.: בית הקברות
שבתחתית הר הכרמל. — מייזלר, ב.: שטקליס, מ.:
החפירות בבית-ירח.

ידיעות המכון לחקר השירה העברית בירושלים.
כרך ד'. ירושלים תש"ו. התכנן: הראדי, ח.: משורי
ר' אברהם אבן עזרא שלא נדפסו. — הברמן, א. מ.:
פיוטי רבינו ברוך בן שמואל ממגנצא. — זולאי, מ.:
עיוני לשון בפיוטי יוני. — שירמן, ח.: המשוררים בני
דורם של משה אבן עזרא ויהודה הלוי, סדר שלישי.

ים: גליונות החבל הימי לישראל, חוב' ה', תל-אביב,
חשון תש"ו. מן התכנן: קלוזנר, י.: הימאות העברית
הקדומה והחדשה. — הדגים המצויים ביותר בים הארץ-
ישראלי (עם תמונות).

מאזנים. כרך כ' חוב' ו', תל-אביב, אלול תש"ה.
מן התכנן: ינובר, ב.: לחקר ספר איוב. — גוטסמן, ב.:
ישו ההיסטורי. (המשך בכרך כ"א חוב' א', סוף בחוב'
ב'). — בן-יעקב, א.: ר' שמעון ב"ר צמח דוראן(רשב"ץ)
ור' יוסף אלבו.

כרך כ"א חוב' ג'—ד'. כסלו-טבת תש"ו. מן התכנן:
קמינקא, א.: ר' מנשה בן ישראל ופעולתו המדינית.

מצודה: קובץ... [א]. לנונו, תש"ג. התכנן:
א. משאלות השעה. — בי מדע: הקדמת ספר הזהר,
מתורגמת ומבוארת על ידי ה. צייטלין. — קרויס, ש.:

תש"ו: מן התכן: אבן-אודם, י: מקרים נדירים במיילדות בספרותנו העתיקה.

רשמות: מאסף לדברי זכרונות, לאתנוגרפיה ולפולק-לור בישראל. סדרה חדשה, כרך א'. תל-אביב, תש"ו. התכן: א. מן ההפכה: פרבר, י: כרוניקה של איש לבוב (יסורי הקהילה בימי כיבוש הנאצים). — ב. טיפוסים וזכרונות: רבניצקי, י. ח: ר' נחומיקה מהורוונא. אלימלך, ב: כילה-איטה הקמחנית. מורחי, ח: מולא חיים-אלעזר. מאקובר, ח: זכרונות מימי הילדות. — ג. פרקי הווי: לוינסקי, י:ט: השבתות המיוחדות במנהגי ישראל. רצהבי, י: מנהגי עצירת נשמים בחימן. דה-פרסי, ב: היהדות הפרובינציאלית בהולנד. אברונין, א: מלות לשון קודש בפי העם. קרופניק, ח. א: אגדות שאריגרוז. — ד. תעודות ופנסקים: תקנות לסעודת הברית דק"ק הלבפשט, תקל"ו. ליטוויץ, א: מפנסק פועלי-צדק דק"ק טושרטקוב, תקמ"א: מפנסק ק"ק ניסוויץ, תקי"א: מפנסק ק"ק קארלין, תקמ"ד-תקצ"ט. ברילינג, ד: תפילת שמונה-עשרה לקלל ולהחריב שונא. — ה. אגרות: אגרות שלום עליכם בעברית אל רבניצקי וביאליק. — ו. משלי-עם: איינהארן, ש: משלי-עם ביידיש. ריבלין, י. י: פתגמים בלשון תרגום (מפי יהודי כורדיסטן). פנחס, י: משלי-עם בפי יהודי בוכארה. — ז. שירי-עם: מבין הלהבות, שירי אמונה, שירי הווי, משירי החלוצים, פזמונות של פועלי הכביש, מפי ילדים. — ח. עוללות. — ט. לקוטי-ספר. — י. החברה העברית לידע-עם.

שבילי החנוך. שנה ה' חוב' ד', ניו-יורק, תמוז-אלול תש"ה. מן התכן: קאנוביץ, י: תולדות החנוך העברי ברומניה (סוף). — אובסי, י: ר' יוסף יוזל "בעל החורים".

תעורה: רבעון לעניני תנוך וארגון המורה. שנה א' חוברת ד', אומהא, אלול תש"ה. "לד"ר מאיר וכסמן.. בשנת הארבעים לעבודתו הספרותית". מן התכן: רוזנטאל, י: כוסו של אליהו הנביא, למקורו של מנהג. — סיני, ב: סתומות במקרא: הערה (על שמות י"ז, ט"ז).

תרביץ. שנה ט"ז ספר ד'. ירושלים, תמוז תש"ה. התכן: מלמד, ע. צ: שנים שהם אחד $\text{Ev} \delta \iota \alpha \delta \upsilon \sigma \tau \upsilon \nu$ במקרא. — זולאי, מ: פיוט קדמון והפתחות דאיכה רבתי. — שלום, ג: סדרי דשמושא רבא. — גומפרץ, י. ג. פ: הערות פוניטיות ודקדוק נקדני טבריא. —

מדור אנגלי: Jewish Book Annual. מן התכן: Bloch, J.: The year's bookshelf. — Waxman, M.: Some outstanding Jewish books of the 20th century.

עדות: רבעון לפולקלור ואתנולוגיה. שנה א' חוב' ב. ירושלים, שבת תש"ו. מהתכן: בראוור, א: מנהגי לידה אצל יהודי כורדיסטאן. — גרונאוולד, מ: הסכיכון בישראל ובין העמים. — מרמורשטיין, א: מקום האגדה בקורות הדתות. — כרסלבסקי, י: תערובת שבטי הדונים בנגב ומוצאה. — עזון, מ: משלי עם ספרדים. — אנגיל, ש: השפעת הלארדני על האידוש. — גאון, מ: ד: מלחמת ספרדים ואשכנזים ב"אינדולקו". — בניהו, מ: שלש מעשיות.

עיון: חוברות לפילוסופיה. כרך א' חוב' א'. תל-אביב, חשון תש"ו. התכן: היימן, פ. ה: מקור וחזרה. — קסירר, א: המיתוס והדת. — באומגרדט, ד: לקראת מפנה קופרניקאי באתיקה. — ולטש, פ: פילוסופיה יהודית מהי? — רוטשטרייך, נ: מושג הכמות אצל שלמה מיימון. — ברנמן, ש. ה: על "שעבוד" המושגים ו"כיוולת" בתורתו של מיימון. — שכטר, י: משמעות ואמות. — גץ, ל: עולם החרות. — לנדסהיט, י: טיב החברה המודרנית לפי קרל מרקס ומכס ובר.

ציון. שנה י' ספר א'-ב'. ירושלים, תשרי-טבת תש"ה. התכן: צ'ריקובר, א: ספר חשמינאים ג' כמקור היסטורי מתקופת אוגוסטוס. — כ"ץ, י: נישואים וחיי אישות במוצאי ימי הביניים. — שלום, ג: רשומות מאטליה על התנועה השבתאית בשנת תכ"ו. — דינבורג, ב: ראשיתה של החסידות ויסודותיה הסוציאליים והמשפחיים. — שולוואס, מ. א: לאיזה חיבור של ר' יוסף הכהן כתב ה"מגיה" את ה"המשך" שלו?

ספר ג'-ד'. ניסן-תמוז תש"ה. התכן: הירשברג, ח. ז: המקורות הערביים לקורות יהודי ערב (א). — אשכלי, א. ז: חליפת המכתבים בין יהודי ספרד ופרובנציה לבין יהודי קושטא ותולדות אנוסי פרובנציה. — שלום, ג: ליקוטים שבתאיים. — דינבורג, ב: ראשיתה של החסידות ויסודותיה הסוציאליים והמשפחיים (סוף). — לוי, י: דרכים חדשות בחקר ההיליניזם היהודי. — שובה, מ: יוחנן לוי ז"ל.

הרפואה. כרך כ"ט חוב' ו'. תל-אביב, ט' תשרי

באנד 25 נומ' 3, מיי-יוני 1945. מן התכן: ארלינסקי, צ. מ.: גלות בבל אין שיין פון ארכעאלאגיע. — סאפיר, ב.: יידן אין קובא; אן איבערבליק איבער זייער געשיכטע און זייער איצטיקן מצב. — מארקוס, י. ר.: דער מאדנער טאל מיט דוד באכראך. — מינקאווי, נ. ב.: דינעזאנס און פרצעס קארעספאנדענץ מיט ח. אלעקסאנדראווא.

באנד 26 נומ' 1, סעפט-אקט 1945. מן התכן: גלאנץ, ר.: די 25 עלטסטע יידישע קהלות אין די פאר-איניקסטע שטאטן. — אפאטאשו, י. ר.: לייב חנהליש, א פארגעסענער מפרש. — לעסלוי, ו.: יידיש-אראבישע די-אלעקטן. — מארק, י. נח פרילוצקי (1882—1944). — פרילוצקי, נ.: פאר וואס איז דאס יידישע טעאטער אויפ-געקומען אזוי שפעט? — פינקלשטיין, י.: זכרונות פון א „פוסגניער" פון רומעניע קיין אמעריקע. — טשערי-קאווער, א.: א בריוו וועגן יעקב בראפמאנען. — שייקאו-סקי, ז.: די אומלעגאלע יידישע פרעסע אין בעלגיע בעת דער דייטשער אקופאציע [ביבליאגראפיה].

ניו-יארקער וואכנבלאט. יארג. 11 נומ' 228. אויג. 1945. מן התכן: רוזשאנער, פ.: בארימטע פרויען פון אמאליגן חין (צוויי שוועסטער: פאני פאן ארנשטיין, צעציליע פאן עסקעלעס).

מגילה אלמג'מע אלעלמי. כרך 20 מס' 5—12. דמשק, מאי-דעמבר 1945. מן התכן: טלס, א.: דור כתב פלמטין ופאים מכוטאחאה. (הספרות של ארץ ישראל ובחבי חיד היקרים שלה).

...American Academy for Jewish Research. Proceedings. Vol. 14. New York, 1944. Cont.: Atlas. S.; Perlmann, M.: Saadia on the Scroll of the Hasmonaeans. — Halkin, A. S.: Classical and Arabic material in Ibn 'Aknin's "Hygiene of the Soul". — Kober, A.: Jewish monuments of the Middle Ages in Germany. I. — Leslau, W.: Texts on Yemenite folklore. — Silberschlag, E.: Tschernichowsky and Homer. — Weiss, A.: The third-century seat of calendar regulation.

The American Journal of Economics and Sociology. Vol. 4 no. 3. New York, Apr. 1945.

פירורים: אלוג, נ.: עסטרייחא. פינס, ש.: שנים שהיו הולכים במדבר, שירמן, ח.: משורר עברי-ספרדי חדש?

ארגענטינער ייווא-א שריפטן. 3. בוענאס-איירעס, 1945. מן התכן: בינבערג, פ.: אויף די שפורן פון יידישער איינארדענונג אין ארגענטינע (ברית... פון 1898—1902). — פארטנוי, א.: יידישע טעמעס אין דער ארגענטינער ליטעראטור (ביון יאר 1822). — זאקי, מ.: די ערשטע יארן פאן דער גרעסטער יידישער אינסטיטוציע אין ב"א („תרבה קדישא אשכנז"). — באב, א.: יידן אין ארגענטינע פאר דער באראן הירש-קאלאניזאציע. — פיערשטיין, י.: מאטעריאלן צו דער געשיכטע פון יידישן שולוועזן אין די קאלאניעס פון דער יק"א. — קושנינסקי, מ.: דאס ליטערארישע שאפן פון יידן אין בראזיל (מיט א ביבליאגראפישער רשימה פון יידישע ביכער, געשריבענע אדער געדרוקטע אין בראזיל).

יידישע קולטור. יארג. 7 העפט 8—9. ניו-יארק, אויג.-סעפט. 1945. מן התכן: מאהלער, ר.: לובלין, די גייסטיקע הויפט-שטאט פון יידן אין אלטן פוילן. העפט 10. אקט. 1945. מן התכן: שקלארסקי, מ. ש.: די יידישע ביכער-פראדוקציע אין אמעריקע אין 1944.

יידישע שפראך. באנד 4 נומ' 3—6. ניו-יארק, מאי-דעצ' 1944. מן התכן: מאהלער, ר.: יידיש אין סאני. — ראבאק, א. א.: פאר וואס האבן נישט די ליטווישע יידן דעם נייטראלן מין. — מארק, י. ר.: די ליטווישע יידן און דער נייטראלער מין. — זאמעט, ל.: נעמען און צוגעמען פון שטעט אין שטעטלעך אין ליטע. — פיינבערג, ל.: ווערטער פון אוקראינע וואס האבן א שייכות צום עסן.

באנד 5 נומ' 1. יאני-פעב' 1945. מן התכן: רייזען, א.: א ביסל מאטעריאלן פארן יידישן לעקסיקאן.

באנד 5 נומ' 2. מארץ-אפריל 1945. מן התכן: נעווא-דאנסקי, ר. א.: ביזל ווערטער פון ביאליסטאק.

ייווא בלעטער. באנד 25 נומ' 2. ניו-יארק, מארץ-אפריל 1945. מן התכן: העשל, א. י.: די מיתר איירא-פעניע תקופה אין דער יידישער געשיכטע. — גלאנץ, ר.: יידן אין דעם קולטורקרייז פון די דייטשן אין אמעריקע ביז די 80ער יארן. — ביכער, ה.: לעאפאלד צוגן און דער „פאראיין פאר קולטור און וויסנשאפט פון יידן". — רובין, י.: וועגן דער ווירקונג פון יידיש אויף דעם גע-רענטן העברעיש אין ארץ-ישראל.

S.: Psalm 91; a few explanatory notes.

Bulletin of the History of Medicine. Vol. 18
no. 1. Baltimore, June, 1945. Part. cont.:
Salamon, H.: Dentistry in the ghetto.

No. 2. July 1945. Part. cont.: Meyerhof, M.:
Sultan Saladin's physician on the transmission
of Greek medicine to the Arabs. הכונה להבת-
אללה (בתנאל) אבן אפרים אבן ג'מיע אלסראילי, אחר
מרופאיו היהודים של צלחה-אלדין.

No. 3. Oct. 1945. Part. cont.: Macht, D. I.:
Psychosomatic allusions in the Book of Proverbs.

No. 4. Nov. 1945. Part. cont.: Etziony, M.:
The Hebrew-Aramaic element in Vesalius'
Fabulae anatomicae sex: a critical analysis.

Bulletin of the John Rylands Library. Vol. 29
no. 1. Manchester, July 1945. Part. cont.:
Robertson, E.: The Pentateuch problem: some
new aspects.

Bulletin of the New York Public Library. Vol.
49. New-York, 1945. Part. cont.: Freimann, A.:
A gazetteer of Hebrew printing.

***Classical Quarterly.** London, Jan. 1945.
Part. cont.: Wade-Gery, H. T.: Kritias and
Herodes.

***Crozer Quarterly.** Chester, Pa. July 1945.
Part. cont. Haupt, R. S.: Exploring the Jordan
and Dead Sea with the U.S. Navy. — Braden,
C. S.: Some contemporary Moslem interpreta-
tions of the Bible.

"**Ex Oriente Lux**"; Jaarbericht no. 7. Leiden,
1940. Part. cont.: Seeligmann, J. L.: Problemen
en perspectieven in het moderne Septuaginta-
onderzoek. — van der Ploeg, J.: Sociale en
economische vraagstukken uit de geschiedenis
van Israel, tijd der koningen. — Simons, J.:
Palestijnsche archaeologie 1939.—Kampman, A.
A.: De koninginmoeder bij de Hethieten.

No. 8. 1942. Part. cont.: van der Ploeg, J.:

Part. cont.: Jung, L.: Judaism and the New
World Order. (I. Human equality in the Bible.
II. Ethical vs. Church universalism.)

***Anglican Theological Review.** Vol. 27
no. 2. Evanston, Ill., 1945. Part. cont.: Smith,
Ch. W. F.: The horse and the ass in the Bible.

Australian Jewish Historical Society. Journal
and proceedings. Vol. 2 pt. 3. Sydney, June
1945. Part. cont.: Cohen, A. M.: Sir Julian
Emanuel Salomons. — Marks, H. V.: The
Jewish Girls' Guild. — Fabian, A.: Early days
of South Australian Jewry. — Glass, S. B.:
Jews of Goulburn.

The Bodleian Library Record. Vol. 2
no. 23. Oxford, May 1945. Part. cont.: Driver,
G. R.: New Aramaic documents ("...recent
acquisition...of twelve Aramaic letters... written
on leather and assigned almost certainly to 411
B.C.").

Bulletin de la Société Royale de Géographie
d'Égypte, Tome 21 fasc. 2, Le Caire, janv. 1945.
Part. cont.:

עמאר, ע. מ.: אלמנכיל אלשרקי למצר, או אהמיה שבה
גיזירה סינא כטריק ללמאצלחה ומעבר ללהגראח
אלשבריה (השער המזרחי למצרים, או חשיכות חצי-האי
סיני כדרך תחבורה ומעבר להגורה).

Bulletin of the American Schools of Oriental
Research. Supplementary studies, no. 1:
Kramer, S. N.: Enki and Ninhursag; a Sumerian
"Paradise" myth.

Bulletin of the Bible Readers' Union. Vol. 6
no. 9. London, June 1945. Part. cont.: Coleman,
Sh.: Some headings in Psalms.

No. 11. August. Part. cont. Lazarus, H. M.:
Cantillation. (Continued in vol. 7 nos. 1, 2.) —
Coleman, Sh.: The Psalms in the light of
Egyptian and Babylonian records.

Vol. 7 no. 1. September. Part. cont.: Daiches,

ceptions in Virginia.

No. 4. Oct. 1945. Part. cont.: Kober, A.: The French Revolution and the Jews in Germany. — Starr, J.: The Socialist Federation of Saloniki. — Kann, R. A.: Hungarian Jewry during Austria-Hungary's constitutional period (1867—1918).

Journal of the American Oriental Society. Vol. 64 no. 4. Baltimore, Oct.—Dec. 1944. Part. cont.: Lewy, H.: The Genesis of the faulty Persian chronology. (I... II. Gudarz' campaign against the Jews.)

Journal of Biblical Literature. Vol. 64 pt. 3. Philadelphia. Sept. 1945. Cont.: Waterman, L.: The ethical clarity of the prophets. — Berry, G. R.: The unrealistic attitude of postexilic Judaism. — Story, C. I. K.: The book of proverbs and Northwest Semitic literature. — Byington, S. T.: Hebrew marginalia III. — Segrè, A.: A documentary analysis of ancient Palestinian units of measure. — Zimmermann, F.: The births of Perez and Zerah. — Montgomery, J. A.: Stanza formation in Hebrew poetry. — Hardy, E. R., jr.: The date of Psalm 110. — Kelso, J. L.: Ezekiel's parable of the corroded copper caldron. — Torrey, C. C.: "Taxo" once more.

Journal of Economic History. New York. May 1945. Part. cont.: Stockder, A. H.: Medieval money and banking.

Journal of Near Eastern Studies. Vol. 4 no. 4. Chicago. Oct. 1945. Part. cont.: May, H. G.: The chronology of Jeremiah's oracles.

The Journal of Religion. Vol. 25 no. 4. Chicago. Oct. 1945. Part. cont.: Irwin, W. A.: The reviving theology of the Old Testament. — Emmet, D. M.: The letters of Franz Rosenzweig and Eugen Rosenstock-Huessy.

Sociale groepeeringsen in het oude Israel. — David, M.: Overspel volgens Deuteronomium 22, 22 v.v. — Simons, J.: Palestijnsche archaeologie.

No. 9. 1944. Part. cont.: van der Ploeg, J.: 25 jaar Hebreeuwsche lexicografie. — Stamm, J. J.: Die Theodizee in Babylon und Israel. — de Boer, P. A. H.: Aramaica. — van der Meer, P. E.: Chronologie der Assyrisch-Babylonische koningen. — Simons, J.: Een opmerking over het 'Aj-probleem.

Hesperia. Cambridge, Mass., Jan. 1945. Part. cont.: Bellinger, A. R.: King Antiochus in 151/0 B.C.

Historia Judaica. Vol. 7 no. 2. New York. Oct. 1945. Cont.: Kober, A.: Jewish preaching and preachers; a contribution to the history of the Jewish sermon in Germany and America. — Kisch, B.: Judaica in nummis; suggestions for arranging a collection of Jewish coins and medals. — Kisch, G.: Jewish personal medals without portraits. — Rosenthal, F.: The rise of Christian Hebraism in the 16th century. — Babad, J.: The Jews in medieval Carinthia.

The Jewish Quarterly Review. Vol. 36 no. 2. Philadelphia, Oct. 1945. Part. cont.: Zeitlin, S.: The political Synedion and the religious Sanhedrin. — Aluny, N.: Ten Dunash ben Labrat's riddles. — Sonne, I.: The use of rabbinical literature as historical sources. — Oppenheim, A. L.: Assyriological notes to the Old Testament. — Wolfson, H. A.: Colcoden. קלכודן.

Jewish Social Studies. Vol. 7 no. 3. New York. July 1945. Part. cont.: Posener, S.: The social life of the Jewish communities in France in the 18th century. — Pinson, K. S.: Arkady Kremer, Vladimir Medem, and the ideology of the Jewish "Bund". — Shulim, J. J.: Napoleon I as the Jewish Messiah; some contemporary con-

no. 3. Bern. Sept. 1945. Part. cont.: Antoniazzi, D.: Considérations sur la Bible dite de 42 lignes de Gutenberg.

The Synagogue Light. Vol. 12 no. 8. New York, April 1945. Part. cont.: Macht, D. I.: A medical and esthetic appreciation of Proverbs 25, 20.

Vol. 13 no. 1. Sept. 1945. Part. cont.: Macht, D. I.: A scientist's appreciation of Psalm 25. (Cont. in nos. 2 and 3.)

Tribuna Israelita. No. 8. México. Julio, 1945. Part. cont.: Schwarz, E.: Los judios en la historia de la América latina.

Vivre et penser. 1ère série. Paris, 1941. Part. cont.: Mercati, G.: Note di letteratura biblica. — de Vaux, R.: Notes d'histoire et de topographie transjordanienes. — v.d. Ploeg, J.: Le sens de "gibbor hail". — Abel, F. M.: Re-table d'Amwas avec inscription. — de Vaux, R.: Études sur les Hurrites. — Abel, F. M.: Antiochus Épiphanes. — Ryckmans, G.: Inscriptions safaitiques de Transjordanie.

2e série. 1942. Part. cont.: Vincent, L. H.: Les pays bibliques et l'Égypte à la fin de la 12e dynastie égyptienne. — Tournay, R.: Le psaume 68.

3e série. 1945. Part. cont.: Festugière, A. J.: Le fait religieux à l'époque hellénistique. — Buzy, D.: L'allégorie matrimoniale... et le Cantique des Cantiques. — Levesque, E.: Le mot "Judée" dans le N. T. a-t-il parfois le sens élargi de "Palestine"? — Gazelles, H.: L'auteur du Code de l'Alliance (Exode 20, 22; 23, 19). — Robert, A.: Le genre littéraire du Cantique des Cantiques. — Tournay, R.: Notes sur les Psaumes. — Vandervorst, J.: Les emprunts bibliques dans la numismatique française. — Tournay, R.: A propos des murailles de Jéricho.

Judaica. Año 12 no. 142—43. Buenos Aires, Abr.-Mayo 1945. Part. cont.: Bohm, G.: Piratas judios en Chile. — Ha-Reubeni, E.: La reconstrucción del Edén. — Alborta, R. E.: El progreso de las ideas religiosas en Israel. — Mendes dos Remedios, J.: Uriel da Costa.

No. 144. Junio. Part. cont.: Ucko, E.: Los judios de Santo Domingo. — Vogel, C.: Josef Hakohen y su "Emek Habaja". — Alborta, R. E.: El progreso de las ideas religiosas en Israel. — Benarroch, E. J.: La función del libro judío.

Le Muséon; revue d'études orientales. Vol. 57 no. 1—4. Louvain, 1944. Part. cont.: Dossin, G.: BRG'YH roi de KTK. על הכתובת הארמית שנמצאה בסביבת חלב (נחפרסמה בשנת 1931), המכילה חזקה בין "ברגאיה מלך כתר" ומתעאל מלך ארפר.

*North Carolina Historical Review. Raleigh. Apr. 1945. Part. cont.: Padgett, J. A.: Life of Alfred Mordecai in Mexico in 1865—1866, as told in his letters to his family [I].

Palestine Exploration Quarterly. London. July—Oct. 1945. Cont.: Crowfoot, J. W.: Ophel again.

Religious Education. Vol. 40 no. 4. Chicago. Aug. 1945. Part. cont.: Blumenfeld, S. M.: 20 years of the College of Jewish Studies. Chicago. — May, H. G.; Stidley, L. A.: Biblical archaeology and religious education.

La Revue Du Caire. No. 72—80. Le Caire. nov. 1944 — juillet 1945. Part. cont.: Wiet, G.: La chute d'el-Arich ("journal historique des événements qui se sont passés au fort d'el-Arich... 23 sept. 1799—... 29 déc. 1799...").

No. 85. Déc. 1945. Part. cont.: Léwy, H.: A la mémoire de Paul Kraus.

Schweizerisches Gutenbergmuseum. Jahrg. 31

דפוסים קדומים

מאת

אברהם יערי

ליצחק ריבקינד
במלאת לו המשים שנה

א. משנה. דפוס לא-נודע. איטליה לפני ר"ס—1500

בזמן האחרון רכשתי לבית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי משנה סדר זרעים מועד ונשים, מהדורה שלא נודעה עד כה, ולפי כל הסימנים נדפסה לפני שנת 1500. ואנסה לתארה כאן. הדרך בשלמותו כלל 27 קונטרסים, כל קונטרס בן 8 דפים. כל קונטרס מסומן בסימן קונטרס בראש הדף מימין, שלא כשאר האינקונבולים, שבהם בא סימן-הקונטרס בתחתית הדף, על פי רוב בשמאל. בכל קונטרס מסומן הדף הראשון והדף השלישי באות המסמנת את מספר הקונטרס ובתוספת אות א' בדף הראשון או אות ב' בדף השלישי למשל: בקונטרס השביעי מסומן הדף הראשון בסימן ז א, הדף השני אינו מסומן כלל, והדף השלישי מסומן ז ב. וכן בכל קונטרס וקונטרס בלי יוצא מן-הכלל. סימני-דפים אין.

גודל הדף 10x14 סנטימטר, וגודל הסדר 7x11 סנטימטר.

מספר השורות בכל עמוד מלא: 25 מלבד הכותרת.

מתוך 27 הקונטרסים שהיו כלולים בספר בשלמותו, חסרים בכרך שלפנינו הראש והסוף וגם קצת דפים באמצע. ואמנה כאן את הדפים החסרים לפי סדר הקונטרסים: קונטרס א' — חסר כולו, והושלם בכתב-יד; קונטרס ב' — חסרים 4 הדפים הראשונים והושלמו בכתב-יד; קונטרס ג' — חסרים שני הדפים הראשונים והושלמו בכתב-יד; קונטרס ד' — חסר דף ראשון; קונטרס ט' — חסרים שני הדפים הראשונים ושני הדפים האחרונים; קונטרס י"ז — חסרים שני הדפים הראשונים; קונטרס כ' — חסר הדף השביעי; קונטרס כ"ז — חסרים שבעת הדפים האחרונים, והושלמו בכתב-יד.

מתוך דף שכלל הספר בצורתו השלמה, חסרים, איפוא, בטופס שלפנינו 29 דפים, ונשארו 187 דפים.

מהטכסט חסרים חלקים אלה: כמעט כל ברכות (הושלם בכתב-יד); פאה, פרק ה' משנה ח' — סוף פרק ז' (הושלם בכתב-יד); כלאים, פרק ג', ערלה, פרק א' אמצע משנה ו' — פרק ג' אמצע משנה ג', שבת, כל פרק א' וכל פרק ב' ומפרק ג' משנייה א'—ב', יום טוב, כל פרק ב' ומפרק ג' עד אמצע משנה ג', יבמות, פרק י' אמצע משנה י"ח—פרק י"א אמצע משנה ה' סוטה, פרק ג' משנה ג' עד סוף המסכת; כל מסכת קידושין.

הדרך הובא מת ימין הכריכה היא תימנית ימצאו בה שרידי כתב-יד תימניים, כתב-היד המשלים את החסר הוא כתב-יד תימני, אבל הכותב לא השלים לפי טופס אחר של איתה משנה, אלא על-פי דפוס או כ"י אחר.

נוסח המשנה נדפס באותיות מרובעות, ובאותן האותיות נדפס גם שם המסכת שבראש כל דף. בסוף כל פרק שורות מעטות באותיות רש"י הכוללות באורי מלים. בראש השורות הללו

נדפס באותיות מרובעות האותיות **בה** שיש לפרשן לפי השערת: באור המלות. בראש כל מסכת נדפס שם המסכת באותיות מרובעות גדולות יותר, ובראש כל פרק (מלבד פרק ראשון) נדפס באותן האותיות הגדולות: פרק ב' (או ג' וכו'). בפרק ראשון אין סימן הפרק, ולעומת זה נדפסה המלה הראשונה באותיות מרובעות גדולות.

בדרך כלל אין שום סימני הפסק (כמו שיש בדפוס נפולי), ורק לעתים יש למצוא סימן נקודותיים (:). בסוף פרק או גם בסוף משנה, וגם בבאור המלים להבדיל בין באור מלה אחת למלה חברה, או בין המלה ובין הבאור.

הספר מסודר, איפוא, בשלושה מיני אותיות: אותיות מרובעות גדולות לשמות המסכתות, לסימני-הפרקים, לסימנים ולשתי האותיות שלפני הבאור; אותיות מרובעות קטנות לגוף המשנה ולראשי הדפים וגם לסימני-הקונטרסים; אותיות רש"י לביאור המלות. (דוגמא לשלושת מיני האותיות תמצא בציור ב').

בסוף פרק או בסוף מסכת נדפס לעתים שכיחות לשם קישוט והפסק אות או שתיים מהאותיות פ א ו אף או ין במרובע. או ברש"י, ולעתים רחוקות יותר האותיות א או אל בשילוב, או י או ס במרובע.

בכל הספר שלפנינו נמצא קישוט רק פעם אחת, בסוף סדר זרעים. הקישוט היא שני עלי-תלתן זה למטה מזה, העליון פונה לימין והתחתון לשמאל. (עיין ציור א').

כל סידור הספר הוא פרימיטיבי מאד, למשל: בסוף סדר מועד נשאר לו למסדר מקום פנוי לשורה אחת, וסידר את ראשית סדר נשים. (עיין ציור ב'); לעתים שכח המסדר לסדר את האותיות המרובעות הגדולות **בה** לפני הביאור. (עיין ציור א' בראשון); לעתים טעה בסימני הפרקים: במסכת שביעית מסומן פרק ה' בטעות: ט'; פרק ז' מסומן בטעות: ח'; פרק ה' מסומן בטעות: ז'; ופרק ט' מסומן בטעות: ח'.

חידוש משונה במשנה הנדפסת שלפנינו, שבכל משנה שיש בה מחלוקת חכמים, נדפס בסוף המשנה באותן האותיות שנדפסה בהן המשנה גופה, לעתים בלא שום הפסק: והלכה כרבי פלוני, או: ואין הלכה כרבי פלוני. (עיין לדוגמא בראש ציור א'). פסק הלכה זה לקוח מפירוש המשנה להרמב"ם. לדוגמא, במסכת תרומות: פרק א' סוף משנה ג': והלכה כר' יוסף; פרק ב' סוף משנה א': ואין הלכה כר' אליעזר; שם, סוף משניות ד', ה' ו' ז' ואין הלכה כר' יהודה; פרק ג' סוף משנה ג': והלכה כחכמים, וכו'. שהפסק לקוח מפירוש המשנה להרמב"ם אפשר לראות מזה שלעתים הועתקה לשונו ממש. למשל, בסוף גדרים: שהלכה כחכמים; תרומות פרק י"א סוף משנה ב': והלכה כר' יהושע בכל זה. אמנם לעתים רחוקות אין הפסק מתאים לפסק הרמב"ם בפירושו למשנה. למשל: תרומות פרק ב' סוף משנה ב': במשנה שלפנינו: והלכה כר' יהודה, ואילו בפירוש המשנה להרמב"ם: ואין הלכה כר' יהודה; שבת פרק ה' משנה ב': במשנה שלפנינו: ואין הלכה כר' יוסי והלכה כר' יהודה, ואילו בפירוש המשנה להרמב"ם: והלכה כר' יוסי ואין הלכה כר' יהודה. אולם אפשר שבמקרים יוצאים מן-הכלל אלה נפלה טעות במשנה שלפנינו או בפירוש המשנה להרמב"ם.

המשנה שלפנינו כוללת שינויי-נוסח מרובים מאד לגבי דפוס נפולי רנ"ב, ובין אם נדפסה לפני דפוס נפולי ובין אם נדפסה אחריו, על כל פנים נדפסה לפי כתב-יד אחר ושונה. לגבי חוקרי המשנה דין המשנה שלפנינו הוא, איפוא, כדין כתב-יד מהמאה החמש-עשרה או קודם לה.

הנה דוגמא אחת על שינויי-נוסח קטן בשני הדפוסים. כמה פרקים בשלושת הסדרים הראשונים המתחילים בתיבת "אלו" או "ואלו", במקום שהנוסח בדפוס נאפולי הוא "אלו" נדפס במשנה שלפנינו "ואלו", ולהיפך;

דפוס לא נודע	דפוס נאפולי	פאה פרק ב'
ואלו מפסיקין	אלו מפסיקין	פסחים פרק ג'
ואלו עוברין בפסח	אלו עוברים בפסח	מועד קטן פרק ג'
אלו מגלחין	אלו מגלחין	כתובות פרק ג'
אלו נערות	אלו נערות	נדרים פרק י"א
אלו נדרים	אלו נדרים	

לשם דוגמא לשינויי-הנוסח המרובים בין דפוס נאפולי ובין הדפוס הבלתי-נודע שלפנינו.
הנני רושם כאן את שינויי-הנוסח העיקריים במסכת אחת, ובחרתי במקרה במסכת תרומות:

דפוס לא נודע

חמשה לא יתרמו ואם תרמו אין תרומתן
תרומה החרש והשוטה והקטן והתורם את שאינו
שלו ונכרי שתרם של ישראל אפילו
ברשות אין תרומתן תרומה.

אין תורמין זיתים על שמן ולא ענבים
על יין וכו'.

אין תורמין מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה
ומן ההפקק ולא ממעשר ראשון שלא נטלה
תרומתו ולא ממעשר שני והקדש שלא נפדו לא
מן החייב על הפטור ולא מן הפטור על החייב לא
מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש
לא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש
לא מפירות הארץ על חוצה לארץ וכו'.

אין תורמין שמן וכו' ואם תרמו תרומה וכו'.

ותורמין שמן על זיתים הנכבשים ויין על
ענבים לעשותם צמוקים. מי שתרם וכו'.

אין תורמין מן הטהור על הטמא ואם
תרם תרומתו תרומה באמת העיגול וכו'
שתי אגודות שתי ערמות וכו'.

אין תורמין וכו' ומזיד לא עשה כלום וכן
כן לוי שהיה לו מעשר טבל והיה מפריש וכו'
אם היה יודע בו מתחלה וכו'.

תורמין בצל קטן שלם אבל לא חצי בצל
גדול וכו' תורמין בצלים בני המדינה על

דפוס נאפולי

מסכת תרומות, פרק א' משנה א':

חמשה לא יתרמו ואם תרמו תרומתן תרומה.
החרש והשוטה והקטן והתורם את שאינו שלו.
נכרי שתרם את ישראל אפי' ברשות אין
תרומתן תרומה.

שם, משנה ד':

אין תורמין זיתים על השמן ולא
ענבים על היין וכו'.

שם, משנה ה':

אין תורמין מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה
ומן ההפקק ולא ממעשר ראשון שנטלה תרומתו
ולא ממעשר שני והקדש שלא נפדו ולא מן
החייב על הפטור, ולא מן הפטור על החייב, ולא
מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש
ולא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש
ולא מפירות הארץ על חוצה לארץ וכו'.

שם, משנה ח':

אין תורמין שמן וכו' ואם תרם תרומה וכו'.

שם, משנה ט':

ותורמין שמן של זיתים הנכבשים. ויין על
ענבים לעשותם צמוקין. הרי שתרם וכו'.

שם, פרק ב', משנה א':

אין תורמין מן הטהור על הטמא ואם תרמו
תרומתן תרומה באמת אמרו העיגול וכו'
שתי אגודות ושתי ערמות וכו'.

שם, משנה ב':

אין תורמין וכו' ומזיד לא עשה כלום וכן
כן לוי שהיה לו מעשר טבל היה מפריש וכו' אם
היה יודע בו מתחלה וכו'.

שם, משנה ה':

תורמין בצל קטן שלם ולא חצי בצל גדול
וכו' תורמין בצלים מבני המדינה על הכופרים

אבל לא מן הכופרים וכו'.

שם, פרק ג', משנה ג'.

...וחכמים אומרים תרומת הראשון תרומה.

שם, משנה ה'.

...ר' אלעזר חסמא אומר האומר תרומת הכרי וכו' ר' אליעזר בן יעקב אומר האומר עשור וכו'.

שם, משנה ו'.

ומנין שיקדימו הבכורים לתרומה וכו' ותרומה לראשון שהיא ראשית וכו'.

שם, פרק ד', משנה א'.

המפריש מקצת תרומה ומעשרות וכו' אבל לא למקום אחר וכו'.

שם, משנה ה'.

המרבבה בתרומה ר' אליעזר אומר אחד מעשרה כתרומת מעשר, יתר מכאן יעש' כתרומת מעשר אבל לא למקום אחר וכו'.

שם, פרק ה', משנה א'.

...ואם טהורה היתה איתה הסאה ימכרו לכהנים כדמי תרומה וכו' ואם טמא' היו אותן החולין יאכלו נקודים וכו'.

שם, משנה ו'.

...ואין המים שאובים פוסלין את המקוה וכו'.

שם, משנה ט'.

...כשם שפחתו החולין כך פחתה התרומה ומותר וכו'.

שם, פרק ו', משנה א'.

...משלם חומשה וחומש חומשה אינו משלם תרומה אלא חולין וכו'.

שם, משנה ד'.

הגונב תרומה ולא אכלה משלם תשלומי כפל דמי תרומה, אכלה משלם שני קרנים וחומש קרן וחומש מן החולין וקרן דמי תרומה וכו'.

שם, משנה ה'.

אין משלמין מן הלקט ומן השכחה ומן הפיאה ומן ההבקר ולא ממעשר ראשון שלא נטלה תרומתו, ולא ממעשר שני והקדש שלא נפדו וכו'.

שם, משנה ו'.

...בבלבד שישלם מן היפה על הרע וכו'.

הכופרים אבל לא כופרים וכו'.

...וחכמים אומרים תרומת הראשון תרומה ואין תרומת השני תרומה.

...ר' אלעזר חסמא אומר אף האומר וכו' ר' אליעזר בן יעקב אומר אף האומר עשור וכו'.

ומנין שיקדימו הבכורים לתרומה וכו' ותרומה ראשון שהיא ראשית וכו'.

המפריש מקצת תרומה ומעשרות וכו' אבל לא למקום אחר וכו'.

המרבבה בתרומה ר' אליעזר אומר אחד מעשרה כתרומה מעשר יתר מכאן יעשנה תרומת מעשר על מקום אחר וכו'.

...אם טהורה היתה אותה הסאה ימכרו לכהנים כדמי תרומה וכו' ואם טמא' היו אותן החולין יעלו ויאכלו נקודי וכו'.

...ואין המים שאובים פוסלין את המקוה וכו'.

...כשם שפחתו החולין כך פחתה התרומה ומותר וכו'.

...משלם חומשה וחומש חומשה ואינו משלם תרומה אלא חולין וכו'.

הגונב תרומה ולא אכלה משלם תשלומי כפל מדמי תרומה אכלה משלם שני קרנים וחומש קרן וחומש מן החולין וקרן מדמי תרומה וכו'.

אין משלמין לא מן הלקט ולא מן השכחה ולא מן הפיאה ולא מן ההפקר ולא ממעשר ראשון שנטלה תרומתו ולא ממעשר שני והקדש שנפדו וכו'.

...ובלבבד שישלם מן היפה על הרע וכו'.

שם, פרק ז', משנה ב': ...וזו משלמת את הקרן וכו'.	שם, פרק ז', משנה ב': ...וזו משלמת את הקרן וכו'.
שם, פרק ח', משנה י"א: ועל זה אמר ר' יהושע וכו'.	שם, פרק ח', משנה י"א: ועל זה אמר ר' יהושע וכו'.
שם, פרק ט', משנה ב': והייבת בלקט ובשכחה ובפאה וכו'.	שם, פרק ט', משנה ב': והייבת בלקט ובשכחה ובפאה וכו'.
שם, משנה ג': והייבת במעשרות ובמעשר עני ועניי ישראל וכו'.	שם, משנה ג': והייבת במעשרות ובמעשר עני ועניי ישראל וכו'.
שם, משנה ה': ...אבל בדבר שאין זרעו כלה אף על פי מאה של חולין וכו'.	שם, משנה ה': ...אבל בדבר שאין זרעו כלה אפי' מאה של חולין וכו'.
שם, משנה ו': ...שתילי תרומה שנטמאו ושתלן טהרו מלטמא וכו'.	שם, משנה ו': ...שתילי תרומה שנטמאו ושתלן טהרו מלטמא וכו'.
שם, פרק י', משנה ה': תלתן שנפלה לתוך בור של יין והיא תרומה או מעשר שני וכו'.	שם, פרק י', משנה ה': תלתן שנפלה לתוך הבור של יין בתרומה במעשר שני אם יש וכו'.
שם, משנה ו': מי שהיו לו חבילי תלתן בכלאי הכרם וכו'.	שם, משנה ו': מי שהיו לו חבילי תלתן בכלאי הכרם וכו'.
שם, משנה ח': ...אם יש בו משקל עשרה זין ביהודה שהן חמשה סלעים בגליל וכו'.	שם, משנה ח': ...אם יש בו משקל עשרה זין ביהודה שהן חמשה סלעים בגליל וכו'.
שם, פרק י"א, משנה ב': ...אמר ר' יהושע לא מנו חכמים שבעה פטמים.	שם, פרק י"א, משנה ב': ...אמר ר' יהושע לא מנו חכמים שבעה פטמים.
שם, משנה ה': ...וכן עצמות הקדשים וכו' אלא יניחנו במקום המוצנע.	שם, משנה ה': ...וכן עצמות הקדשים וכו' אלא יניחנו במקום המוצנע.
שם, משנה ח': ...נותן לתוכה חולין... כמה תהא בתרומת מעשר... אחד משמנה בשמינית.	שם, משנה ח': ...נותן לתוך החולין... וכמה תהא בתרומת מעשר... אחד משמנה בשמינית.

הביאור שבסוף כל פרק כולל ביאורי-מלים בלבד ולא ביאור הענינים. יש בו לעולם מרובים, מהם ספרדיים ומהם משותפים לספרדית ולאיטלקית, ורק פעם אחת מופיע לעז שהוא

איטלקי ודאיו. פעם אחת נזכר בו שמו של ראשון שממנו שאב, והוא במסכת שבת סוף פרק י"ט: "ציצין, סנפיר מתרגמינן ציצין, וענינו שנשאר מעט הנה ומעט הנה עדומה לסנפירין, מר ב האי גאון ז"ל."

ואעתיק כאן את-הבאור למסכת שביעית, שממנו אפשר לעמוד על אפיו של הבאור כולו. פרק א': אורה: הוא הלוקט תאנים; מוקפות עטרה: גדר סביב; שיחולו: לשון חולין, וענינו שיפדם; שנגמם: שנחתך.

פרק ב': שדה הלבן: שכלו לבן מהחמה, וענינו שדה תבואה שאין בו אילן; ליחה: לחלוחית; מעדיין: מלשון: וכל ההרים אשר במעדר יעדון; בית השלחין: תרגום עיף משלח, וענינו שדה שצריך להשקותה; מיכלין: ענינו חותכין יבלת האילן; מאבקין: ענינו מכסין השרשין אבק; מעשנין: ענינו עושין עשן להמית התולעים; מסקלין: ענינו כענין ויסקלהו; מקרסמין: ענינו כורתין הענפים; מזרדין: הוא שם הענפים שכורתים בעת הזמיר; מזהמין: לשון זיהמא, וענינו שמדביקין בהן זבל; דוחן: מיליו; פרגין: לא ידענא מהו; גמלונין: גסים; משתרמלו: ענינו משהקשו ועשו עליהם כיס כמו תרמיל; סריסין: ענינו שאינו עושין זרע; לבן: פרשתי; ממרסין: ענינו משקין; מכסין: תזמור תרגומן תכסת.

פרק ג': המתוק: הפרי המבושל; משפלות: קופות שמוציאין בהן הזבל; לתך: ט"ו סאה; סהר: גדר ששם יאספו הצאן; מחצב: מלשון ואבני מחצב, וענינו צור שחוצבין ממנו אבנים; מרביות: גלי אבנים; גוממו: כורתו ומניח העקר; המסקל: מלשון ויסקלהו; גרגש של צורות: מלשון ב' ג' גרגרים בראש אמיר, וענינו גל אבנים קטנים; גאיות: מלשון כל גיא ינשא; חייץ: גדר אבנים בלא טיט.

פרק ד': שלא בטובה: ענינו שאינו מחזיק לו טובה; שנתקוצה: שנטלו הקוצים; נטיבה: חרשו אתה; נדירה: לשון דיר; חוכרים: הוא המקבל דבר קצוב מהפרות בכל שנה; נירין: מלשון נירו לכס ניר; המדל: לשון דל, וענינו שתולש הזתים ומשאיר השדה דל; יגום: כמו גוממו; בתולה שקמה: הוא ענינו הצמח הראשון שלא נקצץ מעולם; שקמה: ממין התאנים; המזנב: מלשון ויזנב; שנפשח: שנסדק, מלשון ויפשח; שיעלה: שיעלה ארוכה; פגים: מלשון חנטה פגיה; משוריהו: ענינו משהתחילו להתבשל; ביחלו: נתבשלו ולא הצורך; משיגרעו: מלשון גרעין.

פרק ה' (מסומן בטעות: ט): בנות שות, הפרסאות: מיני תאנים; הקצוגים: שזרעין בקיץ; פואה של עדית: בראזיל בלעז, ועדית הוא המשובח; במארופות: כלי חפירה מעץ; צלעות: ענינו שיש לה צלעות בעומק הארץ; דקר: כלי חפירה. פרק ו': הבכיר: לשון בכורים; האפיל: לשון כי אפילות הנה.

פרק ז' (מסומן בטעות: ח): דנדה: מינטה; עולשין: הינדיביא בלעז; כירשין: פורוש; רגילא: פורצילנה; נץ החלב: פרח לבן; החוחין והדרדין: קרדוש; ספחא אסטיס: לשון ספחא ואסטיס אניל בלעז; קוצה: רובייה; ערקבנין: בוראיש בלעז; חלבצין: זרע כמין בצין; בוכריא: לא נודע; פואה: רובייה הרכבנא ברזיל; גלעינין: גרעינין; זרדין: פנפאנוש בלעז; אלה: מלשון כאלה וכאלון; בטנה: מלשון בטנים ושקדים; אטדין: טריניאש בלעז; כפר: קראבילינא בלעז; קטף: צרי מתרגמינן קטף; לוטם: כמו נכא' ולוט.

פרק ח' (מסומן בטעות: ז): מלוגמא: אינפלאשטו; סיאח אוזב וקורנית: מיני אוזב הן; כרישין ונץ החלב: פרשתי בפרק ז'; בייב: חופר בורות; בלן: בעל המרחץ; מוקצה: כלי ברזל שחותך התאנים; קוטב: גת קטן; בודידת: לשון בד והוא קטן.

פרק ט' (מסומן בטעות: ח): פיגס: רודא בלעז; ירבוזין: אישפארגוש; השוטין:

מדבריו: חללוגות: וירדולאגאש: כוסבאר שבהרין: קולאנטרו מדבריו: כרפס: אפיו בלעז:
אפר: ותשם בסוף מתרגמינו ושוואת יתיה באפרא: טפחיו: גרגירי קטנית הצומחין מאלה:
דיפרא: כמו דו פרא: וענינו אילן נותן פריו פעמים בכל שנה: סתוניות: ענבי: שבימו: הסתו:
רגילא: וירדולאגה: סנדות: קרדי דימשחקי בלעז: נטופה: שם מקום: מאבב: תרגום
לקישש לגבבא.

פרק י': אין ביאור.

עתה לאחר שתארנו את צורתו ומהותו של הספר, נעיין-נא בדבר מקום הדפסתו וזמנו.
האותיות, בין האותיות המרובעות ובין אותיות רש"י, הן בלי ספק האותיות הנהוגות
באיטליה. לפי האותיות בלבד אפשר, איפוא, לומר בודאות, שהספר לא נדפס בספרד או בפורטוגל.
הקישוט (עלי תלתן) מצוי מאד בספרים שנדפסו על-ידי יוסף יעבץ בשאלוניקי ובקושטא
במחצית השנייה של המאה השש-עשרה (העלה תמיד פונה לשמאל), אבל הוא נמצא גם באיטליה
במאה החמש-עשרה, כגון בסידור-תפלה זעיר מנהג רומי.

סימן המים שבנייר (מאזניים בתוך עיגול שמראשו יוצא חוט, ובראש החוט כוכב
בן שש צלעות) אינו רשום כצורתו ממש אצל בריקיי, אבל בדומה לו נמצא בויניציאה בשנות
1494—1496. (בריקיי שם, מס' 2512).

לפי כל הנ"ל אפשר היה, איפוא, לומר, שהספר נדפס באיטליה או בתורכיה (שבה
השתמשו באותיות איטלקיות, וגם בנייר איטלקי), אולם מדפוס קושטא ושאלוניקי מראשית
המאה השש-עשרה נשארו בידנו ספרים מרובים, ואותיותיהם שונות בגדלן וצורתן מהאותיות
שבמשנה שלפנינו. וגם בספרי שאלוניקי וקושטא יש סימני-דפים, ובספר שלפנינו אין סימני-
דפים. אני מסיק, איפוא, שהספר נדפס בדפוס לא-נדוע באיטליה.

באשר לזמן, הרי מעידה צורת הספר שנדפס בתקופת ראשית מלאכת-הדפוס, ובוה תתבאר
גם העובדה שלא נשתתרו הימנו טפסים לפליטה, לפי מהות הלעזים ברור, שהספר נדפס ע"י
יהודי ספרדי או למען יהודי ספרד. אפשר, איפוא, שנדפס לפני הגירוש כדי לשלחו לספרד.
אולם קרוב יותר לשער, שנדפס לאחר גירוש ספרד ע"י אחד הגולים. למען הגולים, ובוה תתבאר
גם צורתו הקטנה של הספר, צורה נוחה לטלטול.

לפי השערתי נדפס, איפוא, הספר באיטליה ע"י אחד מגולי ספרד על-פי כתב-יד שהובא
מספרד ועם ביאור חכם ספרדי, בין שנת רנ"ב ושנת ר"ס.

וכאן המקום להוסיף, שגם בספרד נדפסה משנה, בלי שום פירוש, שממנה נשתתרו
רק ארבעה דפים, שנתגלו בפאס; שנים מהם נמצאים באמריקה (היו בידי מר משה מרכס
בסיניסניט), ושנים באוסף שיקן שבבית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים (ובו גם
גילומי שני הדפים שבאמריקה). הגודל: 15X20 סנטימטר. גודל הסדר: 10.5X15.5 סנטימטר.

2 זה הלעז היחיד שהוא איטלקי ודאי.

3 עיין: אפרימאן, האוצר למלאכת הדפוס הראשונה, טבלא 2, 95 A. — הקישוט נמצא גם על ספרים
שנדפסו באיטליה במאה הש"י, בספרי בומברג המאוחרים ובספרי דיגארא שקנה את אותיות בומברג.

4 Ch. M. Briquet, Les Filigranes, Ed. 2. Leipzig 1923, Art.: Balance.

5 מאותו טעם הדפים גרשם שנוצנו בברישא בשנת רנ"ד את התנ"ך כצורה קטנה, כפי שהוא אומר
בתחומה: "עת הגבר גילה ומטלטל יכבו עליו מעיר אל עיר היות נוטל כובד משא ונטל הספרים ממלכות
למלכות אל אחד הערים... ואבא היום ואחקק ספר העשרים וארבע בכמות קטן למען יהיה אצל כל אנוש לילה
ויום לחיות בו".

6 A. Freiman, Die hebräischen Inkunabeln der Druckereien in Spanien und Portugal, S.A.
aus der Gutenberg-Festschrift, Mainz 1925, p. 206, no. 48.

בכורים

בוחנין אותם לאנשי משפחה מהלכין כיניהם קרשי
המקדש והלכה כחבמים
ולתשבים : ענינו בנקר : קלטה : סלס : ינדרים :
מלסין ונדר מה יסדה : קלמה : מתאזן הלכין
מתר' קלני חור ועמנו בלי קלפת

סליק מסכת ביכורים וסליק סדר זרעים

סדר זרעים יא מסכתות וזהו פרטם

מסכת ברכות	חשעה פרקים
מסכת פאה	חשעה פרקים
מסכת רמאי	שבעה פרקים
מסכת בלאים	חשעה פרקים
מסכת שביעית	עשרה פרקים
מסכת חרושה	אחד עשר פרק
מסכת מעשר ראשון	חמשה פרקים
מסכת מעשר שני	חמשה פרקים
מסכת חלה	ארבעה פרקים
מסכת ערלה	שלושה פרקים
מסכת ב בורים	שלושה פרקים

מנין פרקיו של סדר זרעים שבעים
וחמשה פרקים ברוך הנותן ליעף
כח ולאין אונים עצמה ירבה

ציור א'

משנה רפוס לא-נודע. סוף סדר זרעים

קדמתי בנשף ואשועה לזכרך יחלתי
 קדמתי אשועה קדמתי
 לשיח באמרתך קולי שמעה בחסדך
 ידוע כמשפטך חייני קדוב אחת ידוע
 קדוב רדפי זמור מחורך רחמי
 וכל מצותך אמת קדם ידועי מעדתי
 ראה עני וחלני כי חורתי לא שכחתי

דבתי ריבי ונאלני לאמרתך חייני רחוק מרשעים ישועה
 כי חקך לא דרשו רחוק רבים ידוע כמשפטך חייני
 דביסדיפיוצדי מעדתי לא נסיתי ראותי בנורים ואחקטתי
 אשר אמרתך לא שמרתי ראה כיפקדוך אהבתי ידוע כחסדך
 חייני ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדקך
 שריסרדפני חסם ומכרך פחד לבי ששאנני על אמרתך
 כמוצא של לרב שקד שואתי ואחזקתי חורתי אהבתי שכע
 כיום הללתיך על משפטי צדקך שלום רב לאחבי חורתי ואין
 למוסכשול שברתי לישועתך ידוע ומצותך עשיתי שמרה
 נפשי עדתי ואהבם מאד שמרתי פקדון ועדתי כיכל
 דרכי נגדתי דרכי דתי לפני יסודי רגלי דרכי

וְשִׁיר הַמִּזְמוֹרֹת לְשֹׁמְרֵי הַבְּמִדְבָּר וְיִצְחָק בֶּן עֲנָנִי שֶׁכָּפֵּה שֶׁכָּפֵּה יִשְׂרָאֵל
 כִּי תִלְמַדְתִּי חֻקֶּיךָ תִּקְוַת לִשְׁנוֹתֶיךָ כִּי לֹא מִצְוֹתֶיךָ צִדְקָה הָיָה
 יָדָךְ לַעֲזָרִי כִּי פִקְדֹנֶיךָ בְּחַדֶּיךָ תַּחֲזִיגֵנִי מִיַּד הַמִּשְׁטָנִּים תַּעֲזֹרֵנִי מִיַּד
 אֲבֵרֵךְ בְּקֶשְׁתְּךָ כִּי מִצְוֹתֶיךָ לֹא שִׁכַּחְתִּי קוֹם שִׁיר הַמִּזְמוֹרֹת
 אֵל יְהוָה בְּצִדְתָּה לִי קִרְאֵנִי וְיִעֲנֵנִי יְהוָה הִצִּילָה נַפְשִׁי מִשִּׁפְתַּי שֶׁקָּרָא
 מִלִּשְׁקֵן מִיְּהוָה יִתְקַן לִי וְנִהְיֶה יוֹסֵף לִי לִשְׁוֹן מִיְּהוָה נִבְרַח שְׁנוֹנוֹת עִם
 גִּחְלִי הַחַמְסִים אֲוִיָּה לִי כִּי נִדְחִי מִשָּׁךְ שִׁכְנֹתִי עִם אֹהֶל קָדְשִׁי
 רַבְתִּי שִׁכְנָה לִּי וְנִפְשִׁי עִם שׂוֹא שְׁלֹם אֲנִי שְׁלֹם וְכִי אֲדַבֵּר הַמַּהֲלָא
 לְמַלְחָמָה קִבֵּה שִׁיר הַמִּזְמוֹרֹת אֲשֶׁר עֲנִי אֵל הַדָּרוֹס מִאֲוִיָּה
 עֲזָרִי עֲזָרִי מִעַם יְהוָה עֲשֵׂה עֲזָרִי וְאַרְקִיזָא לִי וְתֵן לְמוֹט
 דְּגוּלָּה אֵל יוֹסֵם שִׁמְרוֹתֶיךָ לֹא יוֹסֵם וְלֹא יִשָּׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל יְהוָה יִשְׁמְרֵךְ
 יְהוָה צִלְךָ עַל יָד יְמִינְךָ וְיִסְמְךָ שֶׁמֶשׁ לֹא יִכְבֶּה וְיִהְיֶה כִּלְכִּיל יְהוָה יִשְׁמְרֵךְ
 מִכָּל דָּגַע יִשְׁמְרֵךְ אֶת נַפְשְׁךָ יְהוָה יִשְׁמְרֵךְ צִיָּתְךָ וְכֹאֵךְ מִנֶּעֱמָה וְעַד עוֹלָם

צִוּוּ א'

זֶה מִתְחַלֵּם סִפּוּר לַפֶּתִי דָוִד (1492)

מספר השורות בעמוד 30 (בשני הדפים החיצוניים שבאסף שוקן) או 31 (בשני הדפים הפנימיים שבידי מר מרכס). ארבעת הדפים כוללים שני קטעים מסדר טהרות: א) מסכת מכשירין פרק ב' משנה י"א — מסכת זבים פרק א' אמצע משנה ב'. ב) מסכת ידים אמצע משנה א' — מסכת עוקצין סוף משנה ח' (המסומנת כאן בטעות: יא. כי שכחו למנות ה'—ו'). מהמשנה דפוס לא נודע אני מצרף כאן פקסימילים בגודל טבעי של עמוד אחד סוף סדר זרעים (ציור א') ושל שני העמודים זה מול זה של סוף סדר מועד וראשית סדר נשים (ציור ב').

ב. תהלים, חלק מתנ"ך, ספרד לפני רנ"ב—1492

בתוך כריכת ספר שרכשתי בזמן האחרון לבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי מצאתי דף וחצי מתוך ספר תהלים 2° בלי נקודות וטעמים. גודל הדף: 18.5×27 סנטימטר. גודל הסדר: 20.5×13.5 סנטימטר. מספר השורות בעמוד: 30. חצי הדף, שהוא החצי העליון, כולל: עמוד א': פרק ק"ט אמצע פסוק ק"ב—פרק קי"א פסוק ו'; עמוד ב': פרק קי"ג אמצע פסוק ו'—פרק קי"ה [?] פסוק י"ג. הדף השלם כולל: פרק קי"ט פסוק קמ"ז—פרק קכ"ז אמצע פסוק ב'. הפרקים קכ"א—קכ"ז מסומנים כאן: ק"כ—קכ"ג. לפי שבתהלים זה מצורפים כגראה מוזמרים קט"ז וקי"ז למזמור אחד, כמו בכמה כתבי־יד וגם בדפוסים ראשונים שבאיטליה, כגון: שונצינו רמ"ח, נאפולי לערך רנ"א—רנ"ג, ברישא רנ"ד⁸. האותיות וצורת־הדף של תהלים זה שוות בדיוק לאותיות וצורת־הדף של חומש ספרד שממנו צילם פריימן דף וחצי באוצרו⁹. בינתים מצא מר דוד פרנקל עשרה דפים ראשונים של ספר איוב, שרשמם ברשימתו בצרוף פקסימיל של עמוד אחד, ראשית הספר¹⁰. ספר איוב של פרנקל שווה בדיוק לתהלים שלפנינו גם במספר השורות וגם בריחב העמוד. (ואילו בחומש מספר השורות הוא 28, ורוחב השורה פחות בחצי סנטימטר). עתה לאחר שיש בידנו דפים מתוך התורה, תהלים ואיוב, אפשר להסיר את סימן־השאלה של פריימן ולקבוע לחלוטין, שנדפס בספרד לפני הגירוש תנ"ך שלם כזה.^{10*} אני מצרף פקסימיל בגודל טבעי של עמוד אחד הכולל סוף פרק קי"ח ופרקים קי"ט וק"כ (=סוף פרק קי"ט ופרקים ק"כ—קכ"א בתהלים שלנו). (ציור ג').

ג. שני דפים מסידור־תפלה מנהג ספרד. פורטוגאל לפני רנ"ו—1496

באותה כריכת־ספר שבה מצאתי דפי תהלים (עיין בפרק הקודם) מצאתי גם שני דפים מתוך סידור־תפלה מנהג ספרד. גודל הדף: 9×14 סנטימטר. גודל הסדר: 7×11 סנטימטר. מספר השורות בכל עמוד: 30. לפי האותיות, גודל הסדר, מספר השורות וכו' אין ספק כי לפנינו דפים נוספים מתוך

7 באותה כריכה מצאתי גם שני דפים מסידור־תפלה, ספרד לפני רנ"ו (עיין בפרק הבא), וגם ששה דפים (דף רע"ד—רע"ט) מתוך מחזור הלף, ויניציאה ש"ך.

8 עיין תנ"ך מהדורת ב' ד' גינצבורג, תהלים ראש מזמור קי"ז, והשווה חוספות פסחים דף קי"ז עמוד א', דיבור המתחיל: שעומדים.

9 א. פריימן, האוצר למלאכת־הדפוס הראשונה, טבלאות 1—2. B. 38.

10 Hebräische Inkunabeln 1475—1494... Katalog 71 von David Fränkel, Wien [1933] p. 14 no. 43. p. [16].

* 10* ולדעת פריעדברגר זהו דפוס יואן די לוסינה שהדפיס במונטלבאן־טולידו בשנות רל"ו—רמ"א. (תולדות הדפוס העברי באיטליה, אספמיה־פורטוגליה וכו', אנטוורפן תרצ"ד, עמ' 71—73, ושם בסוף פקסימיל ל"ד).

אומרים ואלופינו מלא שירה בים:
עלי ואונינו
 נלאה ל
 על שב

ואל ויללה מלא פינו: אל לדיו ידיו
 תסתחונו גוילים בטמי מרומים וקני סוף
 עזרתם און דלכתוב קיעת ערותינו:
 ואל נהרב דכירי וסמ מקרשי ואברו
 חכמי וביח מר ימי ואנה רכבי ועוז
 פרטי על אלה השבו ענינו:
 ואל יקדלכב עלי קוד בית אל ואין
 מזבח ואין הדר אל ואין בהן גדול בעבודת
 אל לכפר על כל חטאתינו: ואל מנורה
 ושלחן ולחם הפנים כרוכים וארון לים
 וכהנים ושירה אולה ובאיגונים תהפך
 לאבל שיר מהוללנו: ואל שבת קטרת
 וקול מצפה ופרה אדומה ועגלה ערופה
 תסכי מנחות לוגהין ואיפרה וישעיר
 מלבן אשמותינו: ואל השב עבודת

ציור ד'

דף מתוך סידור-תפלה מנהג ספרד. פורטוגאל לפני רנ"ו

סודר-התפלה מנהג ספרד, דפוס פורטוגאל, שממנו מביא פריימן באוצרו פקסימילים של ארבעה עמודים.¹¹

שני הדפים כוללים ארבעה פיוטים. בדף אחד עמ' א':

היכל יי' היכל יי' היכל יי' ה' על שאונו רבו יגונו יום מדבירי
עלה כוכבי. סימן יצחק [גיאת?]. ואף כאן חסר החרוז המתחיל באות ק' ככרוב הדפוסים.
— דוידסון אות ה' מס' 521.

באותו דף עמ' ב':

נלאה להיליל על שברנו ואלו יללה מלא פינה. אלו לדיו היו ימים.
— סימן אני משה [ז' עזרא]. — דוידסון אות נ' מס' 342. (עיין ציור ד').

בדף האחר עמ' א':

קול אלה תתיסח קול משי מל צורה. — סימן חביב [בר יצחק]. — דוידסון
אות ק' מס' 72.

באותו דף עמ' ב':

יום נלחמו בי יחד שכני סדרי יי' היו אזני. — סימן אברהם [ז' עזרא]. —
דוידסון אות י' מס' 1861.

לפי תכן הפיוטים, לקוחים איפוא שני דפים אלה מתוך אותו חלק הסידור הכולל קינות
לתשעה באב.

דוידסון רושם את כל הפיוטים האלה לפי מקורות מאוחרים. ביחוד לפי סדרי ארבע
תעניות כמנהג יהודי צפון אפריקה.

ד. שארית יוסף לר' יוסף בן שם טוב. שאלוניקי שכ"ח

כידוע נדפס בסוף ספר זה ביאור לוחות המלך אלפונזו מאת אברהם זכות, כנוצר בשער
הספר "וביאור לוחות כ"ר אברהם זכות בלשון לעז-מועתקים מהעתקת כה"ר יוסף ויזניו יצ"ו",
וכנוצר בסוף הספר אחר הקולופון: "אחר זה יבא ביאור לוחות כה"ר אברהם זכות בלשון לעז
והם כ"ג פרקים". אולם ברוב הטפסים של הספר חסר "ביאור הלוחות" הזה. הוא חסר בטופס
בדליאנה¹², וחסר בטופס הנמצא ב"בריטיש מוזיאום"¹³, וחסר בטופס הנמצא בגנוזי בית-הספרים
הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. הטופס היחיד שהיה ידוע עד כה עם ביאור הלוחות הוא
טופס סאראואל שנמצא בספריית בית-המדרש לרבנים בברסלוי¹⁴. והנה רכשתי בזמן האחרון
לבית-הספרים טופס נוסף עם ביאור הלוחות בשלמות.

כשהשויתי את הטופס השלם עם ביאור הלוחות אל הטופס בלי ביאור הלוחות, מצאתי
שגם שערי שני הטפסים שונים זה מזה, לא בצורתם בלבד אלא גם בתכנם, ואתאר כאן את שניהם.

11 א. פריימן, האוצר למלאכת-הדפוס הראשונה, טבלאות 1-2, B. 44. ועיין גם: A. Freimann, Die hebräischen Inkunabeln der Druckereien in Spanien und Portugal, Mainz 1925, p. 206, no. 44.
בספריית בית-המדרש למורים בני-יורק נמצא עתה חלק גדול (100 דפים) של סיור זה. עיין:
Hebrew Incunabula in America, New York 1940, p. 11, H 612.

12 עיין קטלוג שטיינשניידר, טורים 1527-1528.

13 עיין קטלוג צדור, עמ' 350.

14 Vide: Catalogue de la bibliothèque de littérature hébraïque et orientale et d'auteurs hébreux de feu Léon V. Saraval, Trieste 1853, p. 95, no. 136.

שער הטופס בלי ביאור הלוחות (א):

ספר שארית ישראל // על מלאכת העבור בשיר שקול עם פירוש בתוספת ביאור להבין / תעלומות חכמה וטעמי הדברים הנללים אליה ודרך לדעת עת / הניגוד או החסור השווה ולוחות חוזרים חלילה לזה ולוחות חוזרים / חלילה להוציא ולדעת המולד השווה ולוחות לדעת המולד והנגוד / האמתי וחוזרים חלילה ולוחות לדעת תקופות מר שמואל וביאורם / ותקופת היד וביאורה ולוחות לדעת תקופת רב אדא וביאורם / ולוח לדעת מעלות השמש בראש כל מזל ומקום הלבנה בכל יום / ושעורי הימים והלילות שבשנה וחדשי ישמעאל ואדם ובכמה / מחדשי אדם [!] יכנסו חדשם וסימני הפרשיות בחרוז להחכם הנעלה / הרופא המובהק כה"ר שמואל הכהן נר"י וביאור לוחות כ"ר אברהם זכות / בלשון לעז מועתקים מהעתקת כה"ר יוסף וויזני יצ"ו והם כ"ג פרקים / בתיספת ביאור ומשלי' חדשים למען ירוץ הקורא בהם ובזה / נקל יהיה להוציא הלוקות כי לא יודעו בלתיסם וספר אורחות / חיים לרבי אליעזר הגדול להורקנוס בנו / בשעת פטירתו אשר בדוחק / גדול השגנוה שלימה / והיא על דרך / הזוהר // נדפס בעיון רב בבית הצעיר והקטן יוסף בן לאדני החכם השלם / מוה"ר יצחק בן הרב החסיד מוה"ר יוסף יעבץ הדורש / זכר צדיקים וחסידים לחיי העולם הבא // בשאלוניקי / קרית מלך רב ממשלת אדונינו המלך הגדול והאדיר / סולטאן סלים ירום הודו ותנשא מלכותו אמן / היתה התחלתו בט"ו בשבט משנת השכ"ח ליצירה.

שער הטופס עם ביאור הלוחות (ב):

ספר שארית יוסף // על מלאכת העבור בשיר שקול עם פירוש בתוספת ביאור להבין תעלומות / חכמה וטעמי הדברים הנללים אליה וסימני הפרשיות בחרוז להחכם / הנעלה הרופא המובהק כה"ר שמואל הכהן נר"י ושמונה שערים המודיעי' / כל הנמשך. ראשונה לוחות לדעת תקופות מר שמואל וביאורם / וחוזרים חלילה ותקופת היד וביאורה ולוחות לדעת תקופות רב אדא / וחוזרים חלילה וביאורם ודרך לדעת עת הנגוד או החסור השווה ולוחות / לזה חוזרים חלילה ולוחות חוזרים חלילה בתיקון להוציא ולדעת / המולד השווה בלי עמל ושלחן ערוך לעשרה שנים ממולדות ונגודים — שיום ולוחות חוזרים חלילה לדעת המולדות והנגודים אמתיים / וביאורם ולדעת חדשי ישמעאל וחדשי אדם ובכמה מחדשינו ויכנסו / חדשם בלוחותיהם ודרך לדעת הלוקות ולוח לדעת מעלות / השמש בכל מזל ולדעת מקום הלבנה בכל יום וסדר הכוכבים המשרתים / ביזם ובלילה ולוח לדע [!] הקביעות עם י"ד שערים מרבינו / נחשין ו"ל ושעורי הימים והלילות שבשנה ולדעת / נתיבות התאריכין הצריכין לחבור זה וסדר / רעשים ורעמים וספר אורחות חיים / לרבי אליעזר הגדול ו"ל כי / ממנו תוצאת חיים // נדפס בעיון רב בבית הצעיר והקטן יוסף בן לאדני החכם השלם / מוה"ר יצחק בן הרב החסיד מוה"ר יוסף יעבץ הדורש / זכר צדיקים וחסידים לחיי העולם הבא: // בשאלוניקי / קרית מלך רב ממשלת אדונינו המלך הגדול והאדיר / סולטאן סלים ירום הודו ותנשא [!] מלכותו אמן / היתה התחלתו ט"ו בשבט משנת השכ"ח ליצירה.

המשותף את שני השערים זה לזה יראה ששער ב' הוא המאוחר, שכן הוא מתוקן ומפורט יותר ומתאים בסדרו לתוכן הספר: בשער א' נזכרים סימני הפרשיות בחרוז אחרי כל עניני העיבור והמולדות, ואילו בשער ב' נזכרו בין "שארית יוסף" לר' יוסף בן שם טוב ובין השמונה "שערים לר' דניאל הכהן וכך נדפס: בשער א' לא נזכר כלל ספר רעשים ורעמים, ואילו בשער ב' נזכר ספר רעשים ורעמים בין השמונה "שערים ובין אורחות חיים, וכך נדפס: בשער ב' מבואר יותר תכנם של שמונה שערים, ותוקן שיבוש הדפוס "אדם" (שבשער א') לאדם, כפי שצריך להיות. והנה דוקא בשער מאוחר ומתוקן זה אין זכר לביאור הלוחות של אברהם זכות, מכאן אני למד שלאחר שנדפס הספר עם ביאור הלוחות, התכוון המביא לדפוס להוציא מהדורה מיוחדת.

בלי ביאור הלוחות, או שהתחרט בכלל על הדפסת ביאור הלוחות מאיזה טעם שהוא, קם והדפיס שער חדש שבו השמיט את זכר ביאור הלוחות. ואגב גם תיקן את השער ועשהו מתאים יותר לסידור הספר ולתכנו. ובוזה יתבאר למה נשתיירו בידינו טפסים מרובים בלי ביאור הלוחות. אולם המזור שבדבר הוא, שדוקא באותו טופס שבו לא נזכר בשער ביאור הלוחות נמצא בסופו ביאור הלוחות בשלמות.

וזאת ההבדלים שבשער אין הבדל בין שני הטפסים בגוף הספר, ויש רק הבדל קטן מעבר לשער: בטופס א' נדפסו שני עלייתלתן בין כתובת השיר והשיר, ובטופס ב' נשמטו שני עלייתלתן אלו.

ומאחר שטופס עם ביאור הלוחות אינו מצוי כלל, אתאר כאן את החלק הזה. הוא כולל: דף אחד חלק, ואחריו שלשים דפים נדפסים, מסומנים באותיות א' עד ל. דף א' עמוד א' כולל כתובת והקדמה, וזה לשונם:

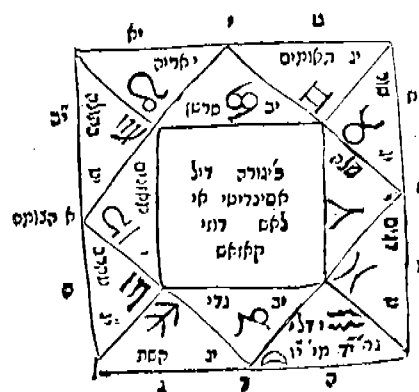
„ביאור לוחי כה"ר אברהם זכות בלשון לעז מועתקים מהעתקה נוצרית לה"ר יוסף וויזנו ב"ע והם כ"ג פרקים בתוספת ביאור ומשלים חדשים למען ירוץ הקורא בהם בלי מכשול בהנ"א."

„אמר הצעיר דניאל הכהן בכמהר"ר פרחיה הכהן הרופא זלה"ה בהיותי כבן ח"י שנה למדתי עם כמהר"ר אדוני אבי זלה"ה מלאכת חכמת העבור עם כל לוחות כה"ר אברהם זכות ז"ל וביאורם. ופעם שנית עם החכם השלם החסיד כה"ר חזקיה ז"ל ה' ינקום נקמתו. ובכל פעם ופעם הייתי לומדם מספרי לשוננו הקדוש ואפילו הלוחות היו מעשי כתיבת יד החכם השלם הכולל האלהי כמהר"ר שמואל הכהן הרופא זקני זלה"ה. ואחרי שנשרפה העיר שאלוניקי¹⁵ ונשרפו ספרי ונשארו מעט מהרבה ובתוכם נאבדו לוחות אלו ממני גם כי אח"כ ראיתי אותם וספר שאלות טבעיות ביד אחד מחשובי תושבי העיר הזאת ולא עלה בידי להביאם אל בית אמי ואל חדר הורתי כי דחה אותי מיום אל יום ולא ראיתיו עד הנה. וכמעט שעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי החכם הנעלה ה"ר אהרן עפ"א נר"ו ואז בחרתי ללמדם פעם שלישי בחברתו אף כי זאת הפעם למדתי אותם בלעגי שפה ובלשון אחרת¹⁶ אשר לא נסיתי באלה פן אשכח מה שלמדתי כבר והוספתי לקח ואז התקעתי [צ"ל: העתקתי] ביאור לוחות כה"ר אברהם זכות זה מכתביה נוצרית לעברי בלעז בלשון ספרדי מהעתקת כה"ר יוסף וויזנו י"א אות באות תיבה בתיבה והוספתי גם משלים וחדושים רבים הכתובים בצדם להשלים עמם ועם החפצים דורשים מבקשים לדעת ולהשיג דבר במלאכה הזאת כי אי אפשר בלחם. ולכן לבי חפץ להדפיסם פה תוך חבור זה לחבר את האהל להיות אחד."

העמוד האחרון כולל מפתחות לפרקי ביאור הלוחות, ובסופם: „אמר המדפיס בהיות שהטעיות הנמצא פה הם קטנים ונרגשים בתחלת העיון יגיהם המעיין בנקל לכן לא אעלה זכרונם... ותהי השלמתו בניסן ז"ך לקחי משנת יערב עלי ש"ח י"..." בקולופון של החלק שלפני ביאור הלוחות נאמר: „ותשלם המלאכה... ראש חדש ניסן נחמ"ו נחמ"ו עמ"י יאמר אלהיכם לפ"ק"; הדפסת ביאור הלוחות נמשכה, איפוא, עשרים ושבעה יום. והנני מצרף כאן פקסימיל בגודל טבעי של ציור המזלות שנדפס בסוף ביאור הלוחות. (ציור ה').

15 בשנת ש"ה. (עיון בספר דברי הימים לר' יוסף הכהן במקומו).

16 לטינית.

ציור ה'

גלגל המזלות בסוף באור הלוחות לר' אברהם זכות, שאלוניקי שב"ח

מפירושו של סעדיה בן דוד (=סעיד בן דאוד) אלעדני על הרמב"ם

מאת

ש. אסף

בכתב-היד שבספריית הבודליאנא באוקספורד מס' 619—622 נשמר פירושו לחפר אהבה, זמנים וטהרה, כנראה בכ"י המחבר עצמו. מלבד רשימת נייבואר יש למצוא תאור של הפירוש בספרו של שטיינשניידר Arab. Lit. d. Juden, § 202. בהיותי באוקספורד בקיץ תרצ"ט רשמתי לי רשימות חטופות מכ"י זה, שכדאי לפרסם קצתן. הנני משמיט את הציונים לשאלות ששאלו אנשי עדן את הנגיד ר' יהושע, כי כולן נתפרסמו ע"י ד"ר א. ח. פריימן בקובץ על יד כרך ג' (י"ג).

בכ"י מס' 619: ל"א ב': מקצת הגאונים; ל"ב א': רבינו האי, מקצת הגאונים; מ"ד א': ר' אברהם בן הרמב"ם; מ"ו ב': רב האי גאון; מ"ח א': ר' אברהם בן הרמב"ם; נ"ד א': להל' תפלה פ"ה ה"ו, וצריך לפתח חלונות או פתחים כנגד ירושלם כדי להתפלל כנגדן; ואין צריך לפתח חלונות אלא היחיד במקום שקובע לתפלתו אבל בבית הכנסת אינו צריך, שביית הכנסת דומה למקדש... וראיה לזה שהרי בפרק י"א כשזכר תבנית ביהמ"כ אמר ובנין היכל זה ברוח שמתפללים כנגדה ולא אמר ופותחין בה חלונות, וכן מצינו בגאון ז"ל (הוא הרמב"ם) בתשובת שאלה בזה הענין (ע"י הוצ' מק"ב סי' ס"א) אמ' שלא נאמר זה אלא ביחיד, שהרי דניאל יחיד היה, אבל ביהמ"כ אינו צריך, ע"כ דברו, ועוד כמה בתי כנסיות במצרים וזולתם שיש להם שנים רבות ואין בהם חלונות.

ס"ו ב': נמצא לגאון הרב ז"ל בתשובת שאלה שהיחיד אי' קדושה בברכת היוצר (ע"י הוצ' מק"ב סי' פ"א ובהערה שם), וזה ודאי היה קודם שיחבר החיבור לפיכך אין לסמוך עליה, וכן כל שתמצא בתשובות שאלות או בפירוש המשנה מכחיש מה שבחיבור אל תסמוך עליו.

ס"ז ב': ואמא אלא משאטי ז"ל פירש... ע"א א': השיב הגאון למי ששאל אותו היאך לא מיחה במי שביטל תפלת לחש, ואמר מפני שראיתי ש"צ שבירך ברכות לבטלה, שהרי אין שם מי שיאזין לו, אבל כל אנשי תימן עדיין הם כולם על המנהג הראשון מתפללין בלחש תחילה כדין ההלכה; ע"ד א': ונשאל הגאון ז"ל למה נתפלל זו התפלה (מגן אבות) באלו הימים שהרי בטל הטעם שתקנו אותה בשבילו שאין לנו היום בתי כנסיות במדבר ודומה שהמתפלל אותה בזה הזמן כמברך ברכות לבטלה, והשיב שאין ראוי לבטלה, מאחר שפשט מנהגת ברוב ישראל, ואם נבטלה יבואו לידי מחלוקת.

ע"ח א': כדי שתתחונן דעתו עליו... ור"ב א': האי ז"ל פירש כשיעור שיפייסנו אחר ויתפייס ממנו ויחון אותו; ע"ח ב': אין פותחין פתחי בית הכנסת אלא למזרח וכו' (הל' תפילה פ"א ה"ב). זה המקום צ"ע, שהראיה שהביא ע"ז היא מן המשכן שהוא אחריו למערב והיה פתחו למזרח, אבל במקומות שמתפללין בהן למזרח, כגון ארץ מצרים וכו"ב שעושין ההיכל במזרח מה יועיל שיחיה הפתח ברוח שבה ההיכל, והנכון שיחיה הפתח כנגד ההיכל כמו שהיה במשכן ובמקדש.

והרי בתי כנסיות שבמצרים וגא אמן פתחיהן למערב כנגד היכלות שלהם.
פ"ד א': והיה לשון טרסי הנקרא תרגום ברור אצלם כמו לשון ערבי אצלנו היום והוא
מכובד משאר הלשונות... ומפני זה אמר רב נוסטראי גאון ז"ל שאין מתרגמין בציבור אלא
בלשון טרסי לבד מפני שיש בו קדושה. אבל בלשון אחרת לא.

פ"ט א': וא"ת איך התירו לקרית בחומש והרי הוא מקצת ספר והרי ס"ת שחסר אפי'
אות אחת פסול כ"ש זה שחסר רובו והם לא אסרו לקרות בו אלא מפני כבוד הציבור לא מפני
שהוא פסול. והתשובה שס"ת החסר או שלא נכתב כהלכה אין אסור לקרות בו בצבור אע"פ שאין
בו קדושת ס"ת כדאמ' הגאון בתשובת שאלה והביא ראיה ממה שאמרו חכמים אין
קורין בחומשין מפני כבוד הציבור ואילו היו פסולין היו אומ' מפני שהן פסולין. ורבי' יהונתן
ור' יוסף בר יהודה הנראה מדבריהם שאלו החומשין כתובין על הגויל כתקון ס"ת ותנאיו
אלא שאינם מדובקין יחד... כך הוא הדין ומה שאמר הגאון בתשובת השאלה היה
קודם זה החיבור.

צ"א: רבי' יעקב אלא משאטי ז"ל ראיתי המנהג בבתי כנסיות ובבית התפלה
של גאון זצ"ל ש"ש שאין אומ' קדיש אחר הראשון: אלא אם היה שבת או יו"ט ולא ידעתי
טעם בזה והאומרים שהטעם בזה לפי המבואר שבשאר הימים אין בהם משלים והוא אמ' שאומרים
קדיש אחר המשלים לעולם וזה אינו טעם. עד כאן.

ק"א א': ואמ' רבינו אברהם בחבור אלכפאיה שהוא שמע מאביו שאין
עניין מאמרם תרגום שיהיה לשון טרסי שהוא אלסוריאני לא זולתו אלא לשון שיהיו אותו הזמן
ואותו מקום מכירין אותו כגון לשון ערב לבני מצרים וכיו"ב... ק"ו א': ראינו כהנים סומקין
בשתי עיניהם והם נושאים כפיהם ולא מחו בהם אנשי דורם.

קל"ח ב': הספר שסמך עליו הגאון ז"ל עדיין הוא היום במדינת צובה והיא
חלב ויסמוה אלמאג' ומכתוב עלי רק בכל ורקת תלאת דפאת ומכתוב פי אכרה (=וקורין לו
ה"כתר") והוא כתוב על הקלף. בכל יריעה שלש עמודות, וכתוב בסופו) אני אהרן בן אשר
שהגהתי וכו'. ואני ראיתי וקראתי בו.

קמ"א א': ומה שאמ' אין קורין בחומשין מפני כבוד הציבור ולא אמר מפני שהן פסולין
הוא בחומשין הכתובין על הגוילין אבל אינם מדובקין יחד. אבל החומשין הקרואין מצאחף
הכתובים על הקלף הקריין רק אין קורין בהן בצבור. שהרי אין בהם תנאי מתנאי ספר תורה
כלל. ומה שנמצא לגאון ז"ל בתשובת שאלה בזה העניין ודאי היה קודם זה החיבור.

קס"ו ב': יכן ברכת אשר ברא אם לא היו שם פנים חדשות אין מברכין אותה אלא בעשרה.
כך אמ' רבי' יוסף הלוי ז"ל רבו של הרב בן מיימון ז"ל וכך אמר רבינו אברהם בן
הגאון ז"ל בחבור אלכפאיה.

קע"ז ב': וזה שנהגו לימר קודם ברכת הוימון סברי תקנת אחרונים היא. והצרפתיים
אינם אומרים אותה אלא קודם כוס של ברכת המזון ואנשי תימן אין אומרים אותה כלל.
קע"ט ב': אמר רבי' אברהם בן הגאון ז"ל אע"פ שנתנו הטעם בחיוב מים אחרונים משום
סכנת מלח סדומית יש לו טעם אחר נסתר, והוא להוסיף כוונה לברכת המזון שהיא כתפלה קטנה
ומקצת החכמים היה מחזיר פניו לכותל בעת שהיה מברך. וראייה לזה שאמר תכף לגטילה ברכה.
יעוד אמרו אין נוטלין מים אחרונים בחמין שאגנו מעביר הזוהמא לו היה מפני מלח סדומית למה

1 וכן צ"ל גם בקטע שפרסם ר"ל גינצבורג, גנוי שכטר ח"ב, עמ' 386 למטה, במקום ר' יוסף בן יהכין.

2 לא כמו שרצה להגיה שם: בן מאיר, ולזהייתי עס. ר"י ח' מיגאש.

2 הוא הרמב"ם. 3 הספר הראשון שקראו בו.

4 הל' ס"ת פ"ח, הוא הספר הידוע שהונה ע"י בן אשר.

הצריכו להעביר הוזהמא אלא כל זה לתקן עצמו לברכת המזון ונתנו הטעם בגלוי מפני המלה כדי שלא יולזלו בהם; ק"פ א': וכן דעת הצרפתים.

קפ"ב ב': ואמרו רז"ל מפני שרוח רעה שורה עליהן. ופיר' עניין זה שבימי חכמי התלמוד היו סוברין שיש בעולם רוחות הנקראין שדים ואין נראין לכל אדם והיו נוהגין מדברים שמוזקין אותן שמא ירעו למוזקן לפי כך חשו שלא ישפוך המוזהמין על הארץ שמא יפלו על השדים ויזיקו אותן. וכבר ביאר הגאון ז"ל בטלון אלו הדעות ובעזרת השם כבר נשתכח עניין השדים כמו שאבדו רוב ההבלים והכשפים מן העולם. וגם באותן הימים אמ' אחד מחכמי התלמוד שהוא שאל אותן למה אתם מקפידין על מקצת בני אדם ועל מקצתן אין אתם מקפידין. אמרו לו דקפיד קפדינן עליה ולא קפיד לא קפדינן. ודבר זה ברור למבינים, מפני שכל המשבש דעתו באלו ההבלים ומתפחד מהן כשיארע לו נזק יתלה אותו בהן. וכל מי שדעתו שלמה ואינו מהרהר באלו הדברים לא יירא מהם לפי כך לא יתיה לו הזק. וכל זה הוא בא מכח המדמה הקרוי אלמתיכ"י לה. ולא הארכתי בזה אלא מפני שרוב הצרפתים⁵ ומקצת מן הארצות האלו עדיין דעתם משובשת באלו ההבלים.

קצ"ז ב': וקולה הנכנס למרחץ וכו' (הל' ברכות פ"י ה"כ). המרחצאות שהיו בזמן החכמים היו עושין בית האור שלהן תחת קרקע המרחץ. וכשיכנס אדם למרחץ לפעמים תפחת הקרקע ויפול לאור ויסתכן לפי כך יבקש רחמים קודם שיכנס. ויודה לשם אחר שיצא. ומקצת גאונים אמרו שאפלו (=שאפילו) המרחצאות שלנו חייב לומר בקשה זו. שהרי אפשר שיתעלף מחום המרחץ.

ר"ג ב': ואמר רבינו שריירא גאון ז"ל ידיד זהו יעקב שנקרא אהוב... ונשאל מן הגאון ז"ל (הוא הרמב"ם) על עניין זו הברכה (אשר קידש ידיד מבטן) ופירושה בלשון ערבי זה הוא נוסח השאלה והתשובה... (מעתיק את כל השאלה והתשובה. ועי' הוצ' מק"נ סי' קכ"א). בסוף הספר, דף רט"ז ע"א, בא קילופון זה: יקול אלפקיר אלי אללה אלמרתני לרחמה אללה סעיד נ' דאוד נ"ע אלעדני תם מא ארדנא ביאנה מן תאליף ביאור ספר אהבה בעזרת הבורא ב"ה לעולם ועד. וכאן ד"אלך יום אלתאלאתא יום כ"ח טבת שנת הרל"ט ליצירה והי סנת אתש"צ לשטרות לכלות הפשע ולקרב הישע או"ר (=זאמר העני המצפה לחסדי אלהים ולרחמי אלהים סעיד בן דוד נ"ע העדני תם מה שחפצנו לבאר מביאור ספר אהבה בעזרת הבורא ב"ה לעולם ועד. והיה זה יום השלישי יום כ"ח טבת שנת הרל"ט ליצירה. והיא שנת אתש"צ לשטרות... אמן וכן יהי רצון).

וכאן אלפראג' מן כתאבה הדא יום אלאחד אלד' הוא יום י"ד שבט שנת הרמ"ד ליצירה והי סנת אתש"צ לשטרות... (=והיה גמר ספר זה יום ראשון שהוא יום י"ד שבט...). וכתבו מחברו אלהים ימחול לי על מה ששגיתי וטעיתי והוספתי וגרעתי טעותא אינסא הוא כדכת' שגיאות מי יבין מנסתרות נקני.

הריני מוסיף גם לקוטים מועטים מכ"י 621 המכיל את הבאור לספר זמנים.

ט"ז א': והכד'א ד'כר אבקראט פי כתאב אלכת'ור... מ"ז ב': למה השורה זרעים במים חייב וחוזר בעציו שאינו נקוב פטור. אלגואב אעלם אן רבי' ש' מואל ראש הישיבה תפס על הרב בזה המקום מפני שלא מצא זה בגמרא דשבת: נ"א א': הדא ראי צאחב אלמרש ד... ס"ג א': ושחיה פירש רב נחשון ז"ל בלשון ערבי נפש ואחד ורבינו שריירא אמר בריצה אחת כמו שפירשתי שבעת שירצה אדם לקחת דבר מן הקרקע ישות פעם אחת עד שיטלנו: צ"ג ב': ופי' רבי' חננאל בן חושיאל... ופירש רבי' זכאי מאמר רבי' חננאל וקאל אלמעני פי קול רבי' חננאל מקום זה כגון חיבה פתויה וכו': צ"ד ב': והגאון ז"ל אמר משום ר' יוסף הלוי... צ"ז ב': ואמא מערפה. דאלך בטריק אלהנדסה... (המחבר מאריך מאד בביאורים הנדסיים

וזתן גם ציורים): קס"ט ב': בדברו על הספרים החיצונים הוא כותב: "ולא ידכל פי הדא אלאצל אלכתב אלחכמייה אעני אלעלום אלטביעייה ואלריאצייה ואלאלאהייה ומא יוצל אליהא כאלמנטק וסאיר מא ידכל תחתה" (=במקור זה אין נכללים כל המדעים, היינו מדעי הטבע, מטימטיקה והחכמה האלהית ומה שהיא מבוא אליה כגון הגיון וכל מה ששייך לזה). והוא מאריך בענין זה. בחלק זה הוא מרבה להביא את רש"י ואת פירוש המשניות להרמב"ם. הוא מביא כמה פעמים גם את ר' יהונתן מלוגיל ומן הגאונים את רב האי.

בסוף כרך זה נמצא הקולופון הבא: "יקול אלפקיר אלי אללה אלמרתגי רחמה אללה סעיד אבן דאוד נ"ע אלעדני תם מא ארדנא ביאנה מן ביאור אלנצף אל' מן ספר זמנים בעון אללה תע' בעיר צפת שבגליל העליון תב' ותכו' עם קרתא דירושלם או"ר (=ואמר העני המצפה לחסדי אלהים ולרחמי אלהים סעיד בן דוד נ"ע העדני תם מה שחפצנו לבאר מביאור החצי הא' מספר זמנים בעזרת האל יתעלה בעיר צפת שבגליל העליון תבנת ותכונן עם קרתא דירושלם אמן וכן יהי רצון).

וכאן אלפראג' מן נסך הדא יום אלגמעה כ"ט מן אלול סנה הרמ"ה ליצירה והי סנת אתשצ"ו לשטרות (=והיה גמר נוסחא זו ביום הששי כ"ט לאלול שנת הרמ"ה ליצירה והיא שנת אתשצ"ו לשטרות).

כ"י אוכספורד 620 מכיל ג"כ ביאור לספר אהבה, והוא מתחיל: יקול אלפקיר אלי אללה אלמרתגי רחמה אללה סעיד אבן דאוד נ"ע אלעדני למא פרגנא מן הביין בעץ' מעאני ספר המדע ראת באן אביין לך בעץ' מעאני מן ספר אהבה... (=ואמר העני המצפה לחסדי אלהים ולרחמי אלהים סעיד בן דוד נ"ע העדני אחרי שגמרנו לבאר קצת ענייני ספר המדע רצינו לפרש לך קצת עניינים מספר אהבה). בסופו הוא מודיע שהתחיל כתיבתו בשנת הרל"ט, ומסיים: "וכאן תכלתה פי מדינת דמשק (=והיתה השלמתו בעיר דמשק) תתבני ותשתכלל עד דתתבני קרתא דירושלם אנס"ל".

יש לציין שבספריה הלאומית בירושלם, במס' Heb. 8° 1179 נמצא גם כן ביאורו של המחבר לספר אהבה. כתה"י חסר ז' דפים הראשונים, והביאור מתחיל באמצע הפרק הראשון של הל' ק"ש, ומסיים בדף קנ"ה באמצע הפרק השני מהל' מילה. והנני להשלים על פי כת"י זה את רשימותי החטופות שערכתי בחפזה באוכספורד ימים מועטים לפני פרוץ המלחמה.

דף ט"ז א': והכדא קאל ז"ל (הכוונה להרמב"ם) בתשובה שאלה שזה השם שאומרים אותו בלשון ערבי והו אללה הוא כשאר הכינויים ומותר למוחק ולאמרו בבית המרחץ.

דף י"ז א': ואמרו רז"ל הזכר ברכה לעולם, שכן מניין. זכר וברכה שווה, והבת קללה לפי שמניין קטנה וקללה שווה פחית אחד. והנקבה נזק, מניין נזק ונקבה שווה. ואמרו רז"ל למה נקראת נקבה לפי שהיא מנקבת אביה ככברה מרוב שמוציא עליה.

דף ל"ט ב': ומעלום אן אלקדס אעני יר: שלם אקל טולא וערצא מן בלד צפד אלתי די גליל העליון. פחינד תכון קבלה צפד פי אלרבע אלגרבי אלג'נוכי לאן ערץ' צפת ל"ב דרג'ה ינצף וטולהא נ"ז דרג'ה וירושלם ערצאה ל"ב דרג'ה וטולהא נ"ז דרג'ה. (=וידוע שהאורך והרוחב של ירושלים קטן מזה של צפת שהיא בגליל העליון. לכן יש לכיון את הפנים בשעת התפלה לצד דרום מערב, שהרי הרוחב של צפת ל"ב דרגה וחצי והאורך נ"ז דרגה. ואילו הרוחב של ירושלים ל"ב דרגה והאורך נ"ז דרגה).

דף מ"ז א': הכדא דכר רב ז"ל פי אלדלאלה אן יצר רע אלכיאל (=הדמיון).

דף נ"ה ב' למטה: וקולה⁸ מעון הברכות אב האמת. אדון השלום דאלך אשארה אלי (= זה רמז אל) שלש עולמות. מעון הברכות הן עולם המלאכים וכו'.

דף נ"ט ב': למה קדושת בית המדרש גדולה מקדושת בית הכנסת לפי שבית המדרש עשוי לתלמוד תורה ותלמוד תורה גדול מן התפלה, והתכמים קורין לתלמוד תורה חיי עולם ולתפלה חיי שעה, וענין זה ברור למבינים.

דף ק' א': על דברי הרמב"ם בפ"ן מהל' ס"ת הט"ו על סדרן של נביאים מעיר המחבר: "זה הסדור הוא הנמצא בתלמוד, ויש תימה גדול בזה הענין, שהרי יש כמה נוסחאות ישנות שיש להן כמו אלף שנים או יותר ואינן כתובין על זה הסדור".

בסוף כדאי להביא גם ידיעה אחרת נוגעת לצפת. בכת"י אוכספורד 2638 המכיל את ילקוט תלמוד תורה לר' יעקב סקילי לבמדבר ודברים כתוב בסופו: "ושלמה כתיבת הספר המפואר י"ב לחדש אדר שנת הרפ"ו... פה העירה דמשק". אחרי זה באה הוספה בכתיבה אחרת: "והוא כתיבת אבא מארי מוהר"ר יצחק החבר זלה"ה ונפטר לבית עולמו בכ"ו למרחשון שנת הש"ב ליצירה וב... ניסן השכ"ד העליתי עצמות אבא מארי לצפת תוב"ב וקברתינו בשפוע החר שנגד קבר הנביא ולמטה ממנו קבר גברת אמי שנפטרה בצפת שנת השי"ז ליצירה. וסמוך לקבר אבא מארי ציון מוהר"ר שמואל עטייה זלה"ה".

ואחרי זה כתוב בכתיבה שלישית: "עד כאן הוא כתיבת אבא מארי מוהר"ר חיים החבר זלה"ה ונפטר לבית עולמו ליל ד' ר"ח אדר שנת הגש"ם חלף ליצירה בצפת תוב"ב וקברנוהו באחד מן שני הקברים שחפרם הוא בעודו בחייו והם סמוכים לקבר אמו הנ' והם בצד מערת משולם".

⁸ מדבריו יוצא כאילו זהו נוסחת הרמב"ם, ואילו בספרים שלפנינו: מעון הברכות אל המידאות אדון השלום, וע' מש"כ ג. אלון בתרביץ שנה י"ד ע' 70—74.

שני ספרים בלתי-ידועים מדפוס קושטנדינא

מאת

פנחס יעקב הכהן

א. טוב טעם. קושטנדינא ת"ח

ברשותי נמצא קטע של ספר "טיב טעם" הכולל שלחן-ערוך אורח-חיים עם פירוש בשם זה מאת ר' משה ב"ר שמעון ׳ חביב, שנדפס בקושטנדינא בשנת ת"ח, ומאחר שהספר לא נזכר כלל ע"י רושמי-הרשימות, אנסה לתארו כאן, וזה שער הספר:

זה / השער לה' / בינו' / טוב טעם ודעת למדני' / ספר שלחן ערוך / מהארבעה טורים הנקרא בית יוסף / חברו הגאון מופת הדור הרב הגדול מוהר"ר יוסף קארו זלה"ה בן כמ"ר אפרים / קארו ז"ל: ואלה מוסיף על הראשונים עשרת מונים פירוש כולל הבנת כל דין / ודין וביאור העלה וטעם הדבר חברו החכם השלם כמה"ר משה ׳ חביב נר"ו / בן החכם השלם שומע אמרי אל כמו כח ואון מוהר"ר שמעון ׳ חביב זכרו / לחיי עד ונשמחו לעה"ב קראו טוב טעם כי בו נתן טעם ודעת / להבין אמרי בינה לבאר טעם הדין שרשו ונימוקו למען ירוץ / הקורא בו, והשתדלנו להדפיסו כדי לזכות את הרבים ומלאה / הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים: ותהי ראשית / מלאכת הספר הנותן אמרי שפר ביום א' כ"ד לחדש טבת שנת ח"ש ק ה' בכ"ס מהאלף הששי / פה / קושטנדינא / ר"ב תא' / אשר תחת ממשלת אדונינו המלך שולטאן איבראים יר"ה / נדפס באותיות המחוקק איש ירא אלהים חכם חרשים בעט / ברזל ועופרת מתנת חלקו כה"ר שלמה פראנקו נ"ע / ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר על יד בנו הגדול / אברהם פראנקו יצ"ו.

תבנית הספר פוליו קטן, ושני הדפים הראשונים בלתי-מסומנים, אחר-כך מתחיל גוף הספר שדפיו מסומנים. בטופס שלי חסר עד דף ו' (או"ח סימן י"ג) ונמשך עד דף ל"ו (סימן קע"ט) ומשם ואילך חסר. טכסט השו"ע שנדפס בראש כל סעיף וסעיף היא באותיות רש"י, והפירוש, שנדפס בתוך סוגריים, הוא באותיות מרובעות.

מעבר לשער נדפסה הקדמת ר"י קארו, ככריב דפוסי השו"ע הישנים. בדף השני ע"א נדפסה "הקדמת בעל ספר טוב טעם", בה הוא מכנה את עצמו בשם: משה בן... כמוה"ר שמעון חביב ז"ל, וכותב שרצונו לבאר ולפרש דברי השו"ע שנדפסו עד כה בלי באור וכלי מקורי הדינים "ולא ראיתי לעשות הביאור הזה חבור בפני עצמו ולשמו בנזולן רשום מבחוץ, כדי שלא אצטרך לכפול ולכתוב הדברים שנית כדי לבאר טעמים ויאיכו הדברים, כך על כל דין ודין הושת טעמי כצדו כאלו הרב המחבר השו"ע הוא המדבר, ורשמתי בראש הטעם ובסופו כמו חצי גורן עגולה להבדיל ביניהם, וקראתי שם הביאור הזה טוב טעם, כי בו נתתי טיב טעם ודעת לכל הדינים הנמצאים בספר היקר הזה..." מעבר לדף השני נדפסה הסכמת רבני קושטא משנת "נ"מ"ה לפ"ק (ת"ד).

לפי שם המדפיס, שם השולטאן והאריך ההסכמה, ברור שמתוך הפרט ח"ש ק ה' בכ"ס יש להביא בחשבון רק את המלה ח"ש ק, והספר נדפס איפוא בשנת ת"ח. דבר זה מתאים גם לתאריך שבשער, כי בשנת ת"ח חל יום כ"ד בטבת ביום א' בשבת. המחבר, ר' משה ב"ר שמעון ׳ חביב, לא נודע משום מקור אחר. חתימת-ידו

נמצאת על ספר "תולעת יעקב", דפוס קושטא, שברשותי. על השער שם כתוב: "שלי שמעון ח' חביב" ותחתיו: "שלי משה ב"ר שמעון ח' חביב". ב"תולדות חכמי ירושלים" לפרומקין-רבלין, חלק שני, עמ' 89, בהערה 1, נאמר בשם "המעלות לשלמה" שחלק "עץ הדעת" שנדפס בספר "אור צדיקים" שאלוניקי תקנ"ט, אינו לר' משה ב"ר שלמה חביב בעל ס' "גט פשוט", אלא לאחד מרבני שאלוניקי, ואולי הוא ר' משה ב"ר שמעון חביב, מחבר ספר "טוב טעם" שלפנינו. — בהסכמת רבני קושטא לס' "טוב טעם" נאמר, שיש בדעת המחבר להדפיס גם ספר-דרושים בשם "דורש טוב". ספר זה לא נדפס. — אבי המחבר ר' שמעון ח' חביב נזכר בס' "אמר שלמה" לר' שלמה חליליו, שאלוניקי תרכ"ד. בהקדמה שם נאמר, שהמחבר היה "תלמיד מובהק להרב המפורסם כמהר"ר שמעון ח' חביב זלה"ה אשר נודע שמו בשערים". המחבר עצמו כותב בסוף סי' ז' (דף ע"ו ע"ב): "המאור הגדול על ראשי אורי וישעי מורי הרב כמוהר"ר שמעון ח' חביב נר"ו". ובספר הזה נכללו גם שלש תשובות לר' שמעון ח' חביב (סימן ג', י', י"א).

ב. פתרון בהתר ספקות משנת תגרי לוד. קושטנדינא לערך רצ"ו

ברשותי נמצא ס' "כתר תורה" על תרי"ג מצוות לר' דוד ויטאל, קושטנדינא, בדפוס אליעזר שונצינו, רצ"ו. הטופס שבידי כולל, ככל שאר הטפסים, 128 דף (ל"ב קונטרסים בני ד' דפים). אולם בסופו נמצאים עוד ארבעה דפים בלתי-מסומנים הכוללים פירוש על הסוגיא של תגרי לוד במסכת בבא מציעא פרק הזהב. הקונטרס מתחיל בלי שום שם או כתובת, ובראשו נדפסו דבריו אלה:

"פתרון זה בהתר ספקות משנת תגרי לוד דבריו כנים וגם הוא בלחם הפנים כל האוכלו יעשר ויקום חילו ובלבד שישלח ידו לכיסו ויתן בו כנדבת לבו והפוחת לא יפחת מחמשה לבנים והוא כקרבו שאינו מותר עד שקורבו מתיריו הם החמשה לבנים שיריצם ליד הפותרו או ליד שלוחו שיגיעם לידו ואז יהיה מותר לו לבא בחדריו ובית גזויו. וגם הוא כקרבו יהיה נפסל ביוצא מן הבית חוצה להעבירו לרשות אחר ובנחש שלא יעתק עד חמשה שנים מהיום".

בסוף הפירוש כתוב: תם. ואחריו נדפס סיום זה:

"הדור אתם ראו צנצנת המן הגנוזה שיטה חדשה במשנת תגרי לוד נגלתה ונראתה. והנה היא בנועם מליה וסלסול סדריה ככלה מקושטת בכ"ד קשטיה. הלא טוב סחרה מסחר לודים וצור וצידונים ומחריצות העיון תבואתה נאספה ועמה זהב ורב פנינים יושבת תחת תומר דבורה ומורה היא באצבעה הדרך הישר לכלל העיונים: בריך רחמנא דסייען".

שם המחבר לא נזכר בדברי-ההקדמה ולא בדברי-הסיום, ואף לא נרמז בגוף החיבור. וכנראה לא הדפיס המחבר או המביא-לדפוס האלמוני את הקונטרס אלא כדי לאסוף תרומות על ידו¹.

בצורתו ובאותיותיו דומה הקונטרס לספר "כתר תורה", וכנראה נדפס אף הוא בבית אליעזר שונצינו בקושטא, סמוך לשנת רצ"ו.

(1) קונטרס. דומה בן ארבעה דפים, משנת רפ"ד, מצא החכם א' מארכס. הקונטרס כולל מאמר מר' יהודה

אבן באלאט על מסכת פסחים. עיין: Zeitschrift für hebräische Bibliographie, XV, 95.

פיוטי-תימן. ביבליוגרפיה

מאת

יהודה רצהבי

לא רבים הם נכסי-הרוח שהעניקה יהדות-תימן לאוצר תרבות-ישראל, ומעטים הם ביחס לקנינים הגדולים שהנחילו אחריהן שאר גליות ישראל. וכמה סבות לדבר: ניתוקה של תימן מעולם התרבות החיצוני וריחוקה ממרכזי התורה הגדולים, מצבה הרוחני הדל של תימן הערבית שלא תפשה מקום ניכר בספרות הערבית — ולא כל שכן בספרות העולמית — העדר בתי-דפוס בתימן עד היום, גליות וטלטלות שבעקבותם נשמדו כתבי-יד רבים וירדו לטמיון ערכי-תרבות חשובים, הזוירות והרדיפות התכופות שנחתו על ראשה של גלות-תימן בכל הדורות לא נתנו לה את השליה והמנוחה הדרושות ליצירות-רוח נשגבות. כל אשר יצרה יהדות זו נושא עליו חותם של יוצרים נודדים ומעונים שאין דעתם ולבם פתוחים לעיון ועמקות. כל עבודתם היא פעולה שעה שיש בה יותר משום חובת עסק-תורה מאשר יצירה לדורות. על כן מרבית יצירותיהם חותם השימוש והמעשה טבוע עליהן: ספרות רחבה של מדרשים וטעמים על התורה מכאן, קצורים ופרושים על ספרי ההלכה והרמב"ם מכאן, ומדה ועומה ביותר של ספרות יפה, מחשבה והסטוריה. אם לא היתה יהדות-תימן גדולה כיוצרת הרי גדול כוחה כמשמרת על קניני-התרבות הישראליים. היא הזניחה את שדה היצירה המקורית ושקדה לשמור על נחלת אחרים: מעתיקה העתיקה בחבה וללא לאות את ספרות המדרש והשירה של גדולי ימי הבינים. כמה כתבי יד נשתמרו לנו בטופס אחד ויחיד בזכותם של מעתיקים אלה.

חשיבות נוספת נודעת לעבודתם של מעתיקים אלה: ההתעסקות המרובה בשירת-ספרד עוררה בהם את רגש היצירה ושימשה עתה והתחלה לסירה חדשה, שבמשקלה, בצורותיה ובתכניה אינה אלא המשך לשירת ספרד. השירים והפיוטים התימנים הקדומים ביותר מראשית המאה הי"ד שהגיעו אלינו יצוקים במטבע השירה הספרדית. מאז הלכה והתפתחה במשך מאות בשנים שירה גדולה ורחבה ואף פיוט דתי, החלה בעורבים ומשוקעים שירי משוררי תימן בין השירים והפיוטים הספרדים בחינת "גר ותושב", ואח"כ כאזרחים גמורים בצורת "שבזיאת" (קבצי שירה שכללו את שיריהם של ר' שלום שכ"ן ומשוררים אחרים מבני משפחתו) ודיואנים מיוחדים¹). בניגוד לשירה לא זכה הפיוט הדתי התימני להתפתחות ולממשיכים, אם משום שהלך בעקבות הפיוט הספרדי ולא חידש דבר לא בתוכן ולא בצורה, ואם משום שהפיוטים-הננסים מצאו שענקי השירה אבן גבירול ויהודה הלוי הגדולי לעשות בשדה הפיוט ואחריהם יפה שתיקת²). גרם לכך גם ר' חי' צאלח (מהרי"ץ), רבה של יהדות-תימן במחצית השניה של המאה הי"ח, שערך ופירש את התכלאל התימני. בטעמו הטיב וכוזר העריכה המצויין שניתן בו מצא שהפיוטים התימנים נופלים בערכם מן הסליחות הנשגבות של שיטני ספרד והשמיט אותם ממהדורת "עץ-חיים" שלו.

1) המעיין ב"תכלאלים" עתיקים הקדומים למהדורת "עץ-חיים", ימצא שבסליחות מופיעים פיוטים מקומיים לצד פיוטיהם של משוררי ספרד, וכן במדרש שירי-חול הניתן בסוף בשם "שירות-ותשכחות" ניתנים שירים ספרדיים ושירים תימניים פתוחים זה בזה.

2) בפרט עמדתו על כך ברשימתו "מן הפיוט התימני" ב"קרית-ספר" שנה י"ט חוב' א' ומעריך אני שלא לחזור על כמה דברים שנאמרו שם אע"פ שכאן יכירם מקומם.

בוה, עצר את התפתחות הפיוט התימני, סייע לחתימתו בלא עת והעמיד חיץ בפני פיוטנים קטנים-קומה שהעפילו לעלות לדוכן הפיוט.

הפיוט התימני נחלק לשני סוגים ראשיים: מרנות ובקשות. ה"מרנות" (יחיד "מרנא" על שם הפזמון החזר "מרן דבשמיא" בסוף כל פיוט או בראשו) הן סליחות שברובן נועדו ליום הכפורים, תכנן הוא כתובן כל הפיוטים הנאמרים ביום זה: בקשת סליחה וכפרת עון, תנוי סבלה המר של שם פזורה ישראל בין האומות, עריגה לאלקים וצפיה לגאולה, והן מופיעות בתכלאלים בצורה מרוכזת במדור "נצ"ד אלרחמים" (סדר הרחמים) הבא לאחר הסליחות⁽³⁾. כבר הנחתו במקום אחר⁽⁴⁾ שהמרנות לא היו נהוגות להיאמר בבתי-הכנסת לפי שבחירת פיוטי היום היתה רשות גם לגבי הפיוטים הספרדים ונתונה לטעמו של החזן, שבדאי נטה לצד הפיוטים הספרדים, אם משום חשיבותם הגדולה ואם כדי שלא לשנות ממטבעו הראשונים, והמעתיקים סיפחו אותן למחזורי התפלה מתוך חבה בלבד. את תקופת חיבורן אין לאחר מהמאה ה"ט" כי הן מופיעות כבר בתכלאלים שהועתקו בראשית המאה ה"ט"⁽⁵⁾. ה"בקשות" נועדו לשבתות, למועדים ולשאר ימות השנה, ותכנים רבים ושונים להן: תוכחה ומוסר לגוף ולנפש, אפסות האדם וגדולת הבורא, הבל העוה"ז לעומת חיי הנצח בעוה"ב, גלות וגאולה, תפלה ותשובה ועוד. בקשות שיש להן זמנים קבועים בין בחיי הפרט ובין בחיי הכלל, כגון: שבת ותגים, בריית-מילה ואבל, נאמרות בעת, אשר ליתר הבקשות הרי זמן אמירתן הקבוע והרגיל הוא בשבת בהשכמה לפני עלות עמוד השחר, שעה שעדיין לא התכנסו כל המתפללים ולא הגיעה עת התפלה. עת זו נחשבת לשעת-רצון לאמירת בקשות ומשכמי בית-הכנסת מזמרים את הבקשות השגורות בפהם על פה, איש איש פזמון בתורו. שעה כשרה אחרת לבקשות היא בשבת בין השמשות לאחר סעודה שלישית כשמאריכים על השולחן כדי להוסיף מן הקדש על החול, כשאדם מהלך בדרך ואינו רוצה לפנות לבו לבטלה או כשהוא נמצא במצוקה נפשית ושופך את לבו באמירת בקשות כדי להפיג את צערו. סוג הבקשות כולל בין השאר בקשות שמחבריהן אינם תימנים, כגון: רבינו בחיי, ר' יהודה הלוי, ר' ישראל ג'ארה, ועוד, שאף הן נהוגות להיאמר⁽⁶⁾.

השירה והפיוט התימניים לא זכו עד היום להוצאה שלמה ואף לא לביבליוגרפיה מלאה. פזורים הם עדיין על פני עשרות תכלאלים ודיואנים ומחכים ליד מקבצת, ואם השירה זכתה להתחלות חשובות בשדה זה⁽⁷⁾ הרי הפיוט לא זכה גם לזה. רק החלק הרביעי מכל הפיוטים ראו אור והשאר אינם ידועים אפילו בשמם. ראויים הם הפיוטים התימנים אם לא למהדורה מקובצת, הרי לפחות לכינוס ביבליוגרפי, ברשימה הביבליוגרפית הבאה נעשה נסיון למלא חסרון זה⁽⁸⁾. לרשימה זו כונסו כל הפיוטים ובעיקר הטמונים עדיין בכ"י בידי יחידים ובבתי-ספרים שהצלחתי להגיע עדיהם.

לא מעטות הן הבעיות הכרוכות בעבודה ביבליוגרפית מסוג זה:

(א) ההבחנה בין פיוט ושיר. שלא כספרות קהלות ישראל האחרות אין למצוא

(3) ראה לדוגמה "סליחות-תימנים", ירושלים תרמ"ו.

(4) "קריית-ספר" שנה י"ט חוב' א'.

(5) ראה לדוגמה תיאור תכלאל ברלין מס' 103 בקטלוג כה"י של הספריה הממלכתית בברלין, ח"א עמ' 117-130. צילום ברשות המכון לחקר השירה והפיוט של שוקן.

(6) בקשות אלו מרוכזות בסדורי תפלה קטנים של ימות החול או בחוברות קטנות שהמעתיק מלקט לתוכן מכל אשר ימצא חן בעיניו.

(7) באכר, שירת יהודי-תימן העברית והערבית, כודפסט 1910; אידלסון-טורטשינר, שירי-תימן,

סינסינטי 1930.

(8) ביבליוגרפיה על ספרי תימן נעשתה כבר בידי הרב א. אלנדאף בחוברתו "שירי-תימן" וביבליוגרפיה שטתית של החומר שנדפס על יהודי-תימן ומשל יהודי תימן מאת האתנולוג א. כראואר ז"ל נדפסה ב"קריית-ספר" שנה י" ספר א'.

בשירת-תימן שירה חילונית טהורה. שירה זו בעיקרה היא שירת קודש שהיסודות החילוניים כוועטים בה ואשר בכל שיריה הולכים ונשנים מוטיבי היסוד של הליטורגיה. לפיכך אין התוכן בלבד יכול לשמש אבן בוחן. וכאן עומדים לימינו של החוקר דרכי הבחנה אחרים: הצורה, המקום והשימוש. הצורה — דרך כלל אין הפיוטים שקולים ומכל שכן שאין בהם צורות איזור. לעומתם אין שיר תימני שאינו שקול. המקום — הפיוטים ניתנים במדורי ה"סליחות", "סדר הרחמים", "תוכחות ובקשות", ואילו השירים מופיעים בתכלאלים במדור מיוחד בסוף התכלאל בשם "שירות ותשבחות" או בדיואנים לחד. השימוש — השיר נועד לזמרה במסבות של חג ומועד ובהזדמנויות של שמחה. והפיוט מעיקרו בא לתפלה ולתחנון והוא נאמר בבית הכנסת בזמנים הקבועים לאמירת הבקשות.

(ב) זהותם התימנית של הפיוטים. מעטים מאד הפיוטים ששרדו לנו ידיעות עד תקופת חיבורם ועל מחבריהם. כמה פיוטים נקבעת תקופתם למאה ה"ט לכל המאוחר על יסוד מה שפיוטיהם נכללו בתכלאל ברלין 103 שהועתק בשנת 1508. רובם אנונימיים וזהותם קשה ביותר. התוכן אינו יכול כלל לשמש לאבן בוחן. הואיל וכל הפיוטים הלכו בחיבור פיוטיהם במסלול שסללו לפנייהם הפיוטים הקדמונים ולא דאגו לחדש בה דבר או להכניס משהו מקורי משלהם. גם אם נשתמר שמו של הפיוט בצורת אקרוסטיכון בבתי הפיוט או שהוא נקוב בפיוט במפורש, אם אין לצד השם הסתום ידיעות נוספות היכולות להבהיר את זהותו דינו כאנונימי. ברשימתי "מן הפיוט התימני" עמדתי כבר על הדמיון הגדול שבין נוסח התפלה התימני והפרסי ועל פיוטים משותפים המופיעים בשני הנוסחים בלבד ושאינו להכריע בהם אם תימניים הם. במקרים אלה יכולים אנו להיעזר בשני סימנים: אם הפיוט היה גם משורר וכמשורר הוא מפורסם וידוע כתימני. או סימני חריזה בתנועות המיוחדים למבטא התימני בלבד. אולם לא בכל הפיוטים אפשר להשתמש בסימני בדיקה אלה. כמה פיוטים שאין עליהם ראיה ושאינם מצויים בשום מקור אחר זולת התכלאלים התימנים צירפתי אותם לרשימה בהעמידי אותם על חוקתם עד שימצאו ראיות שיוציאו אותם מחוקה זו.

כל הפיוטים המנויים כאן היו לנגד עיני מלבד הפיוטים שמקורם היחיד הם התכלאלים שבספרית המנוח דוד ששון, שציינתים מתוך ספרו "אהל-דוד". מרבית הפיוטים שבדפוס נמנו כבר ב"אוצר השירה והפיוט" לישראל דוידזון ז"ל (10). בציונים נהגתי לציין את כל המקורות רק לגבי פיוטים שראו אור. פיוטים שבכ"י הסתפקתי בציון מקור אחד. מטבעה של כל רשימה ביבליוגרפית שאינה נקיה מחסרונות. ודאי שנותרו עוד פיוטים צפונים בכ"י שלא הגיעה אליהם יד המלקט, ואין ספק שבעתיד תתברר אמתותם של כמה פיוטים שזהותם עתה מוטלת בספק. אך כבר אמר ר' טרפון: "לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להבטל ממנה".

רשימת המקורות*

מקורות דפוס

- (א) אהל-דוד. דוד בן סלימאן ששון. לונדון תרצ"ב.
- (ב) מנחה לדוד. קובץ מאמרים בחכמת ישראל. ירושלים תרצ"ה.
- (ג) מעט דבש. דוד בן סלימאן ששון. איקספורד תרפ"ח.
- (ד) קטלוג כה"י שבמוזיאון הבריטי. חלקים א—ד.
- (ה) בפרטות ראה "קריית-ספר", שנה י"ט ח"ב א'.
- (ו) להלן הם מצוינים בסוף מראי-המקורות במלה "דוידזון" כצירוף ערך האות 'מספר הפיוט'. לרשימת המלואים ל"אוצר השירה והפיוט" שנתפרסמה ב- XII - XIII. Hebrew Union College Annual.
- (ז) ציונתי במלים: "דוידזון מלואים חדשים".

(*) רשימה זו כוללת רק ספרים שנמצאו בהם למעלה משני פיוטים.

- (ה) נחלת-יוסף. שמואל בן יוסף עדני. ירושלים תרס"ז.
 (ו) "סיני", שנה שביעית, חוב' י"א.
 (ז) סליחות-תימנים. ספר סליחות כמנהג תימנים. י"ל ע"י שלום שלמה יצחק עדני. ירושלים תרמ"ז.
 (ח) פיוטים תימנים חדשים. ד"ר ש. ברנשטיין. "תקופתנו" בעריכת מ. קליינמאן. תשרי-טבת תרצ"ג, חוב' ג-ד.
 (ט) ציונים. קובץ לזכר י. נ. שמחוני. ברלין תרפ"ט.
 י. קרית-ספר, שנה י"ט, חוב' א.
 (יא) שומר, הספ. מיוסד על נוסח התכלאל. בהוצאת סאלם דוד התימני. ירושלים תרצ"א.
 (יב) שירי-תימן. אידלזון-טורטשינר. סינסניטי 1930.
 (יג) שירי-תימן. אברהם בכ"ר חיים אלנדאף. ירושלים תרפ"ט.
 (יד) תכלאל. סדור כולל כל תפלות השנה הנקרא בלשון קדמוניתו תכלאל כמנהג כל קהלות הקדש תימן עם ספר עץ חיים מר' יחיא בר' יוסף צאלח. ירושלים 1894—1898.
 (טו) תפלת כל פה. כולל תפלות חול ושבח וכו'. ירושלים 1903.
 (טז) סדור תפלת כל פה. תל-אביב תרצ"ה.
 (יז) (סימן: הינריך) P. Heinrich, Fragment eines Gebetbuches aus Jemen. Wien 1902.

תקורות כ"י

- (יח) תכלאל וקובצי תפלות ובקשות שברשות ביה"ס הלאומי: 93 4° (א); 185 8° (ב); 420 8° (ג).
 (יט) כ"י בידו ר' צדוק גבלי, ירושלים.
 (כ) חוברת בידו יוסף חובארה, ירושלים.
 (כא) סדור בידו ר' אהרן טיטלבוים, ירושלים.
 (כב) סידור בידו יעקב שלום, ירושלים.
 (כג) תכלאל בידו יוסף יצחקי, נתניה.
 (כד) תכלאל בעזבון ד"ר ב. מ. לוין ז"ל, ירושלים.
 (כה) תכלאל בידו מסורי שלום, ירושלים.
 (כו) קונטרס בעזבון של ר' אברהם נדאף ז"ל, תל-אביב.
 (כז) ספר המוסר לר' זכריה אלצ'אהרי. כ"י בידו יעיש ראובן נדאף, ירושלים.
 (כח) תכלאל בידו ר' רפאל סרי, תל-אביב.
 (כט) קובץ בקשות מעזבון סעיד יוסף צברי ז"ל, ירושלים.
 (ל) קונטרס בידו יוסף קרח, תימן.
 (לא) קובץ תפלות ובקשות. בידו חיים קוריש, ירושלים.
 (לב) תכלאל בידו משפחת צובירי, ירושלים.
 (לג) תכלאל בידו משפחת צאלעי, פתח-תקוה.
 (לד) תכלאל בגני מר' ש. נ. שוקן, ירושלים, סימן 43.
 (לה) קונטרס בידו יוסף חיא אלשיך, ירושלים.
 (לו) סדור בידו חיים שרפי, ירושלים.
 (לז) סדור שהעלו עמם ארצה יתומי-תימן בקיץ תש"ד, נמצא בבית צעירות מורח"י, ירושלים.
 (לח) תכלאל בביהכ"נ בשכונת "התקוה", תל-אביב.

רשימת הפיוטים

- 1 אבהתנא בעון עלן רחמי—סי' אלשבזי משתא מרן. שרידי-תימן י"ט: דוידזון, מלואים 27.
- 2 אכזא כעבד נכנע דופק דלתים—סי' שמואל עדני הקטן, סליחה לאור יום הכפורים. נחלת-יוסף ג' י"ב: דוידזון א' 119.
- 3 אבות שלשה דבקו בך הרבא [צ"ל: הרבית] גינייהם—סי' אהב"ש שמואל יוסף עדני חזק, סליחה לימים גוראים. נחלת יוסף ב' ע"ה. דוידזון א' 146.
- 4 אבכה ואקונן קינה אחר קינה—סי' א"ב. הספד. תפלת כל פה קט"ו: דוידזון א' 276.
- 5 אבלה יהודה והיתה נדודה—סי' א"ב. מרן. פיוטים תימנים 453. דוידזון, מלואים חדשים, 22.
- 6 אברך בורא נפרדים עשר מעלות עומדים—סי' א"ב שלמה בן דוד הקנין חזק, תכלאל ב"כ"נ התקנה.
- 7 אברכך ה' אל אמונה—סי' א"ב חזק [סעיד]. אהל-דוד 328 (1).
- 8 אדון ואין בלתו אחד אשר כל ברואיו פה אחד—סי' א"ב יוסף בן ישראל, סליחה. תכלאל צובירי.
- 9 אדון עולם לך אשיר—לסעיד. אהל-דוד 328 (5).
- 10 אדון עולם נגלה לאיתן מימים—סי' א"ב עמרם בן סעיד, למילה. מעט-דבש ג"ח.
- 11 אדון עולם נגלה עלי בחור מעמים—סי' א"ב. למילה. מעט-דבש ס'.
- 12 אדון עולם צור קדושי—סי' א"ב שמואל עדני. סליחה לאור יוה"כ"פ על תרי"ג מצות. נחלת-יוסף ג' ב. דוידזון, א' 604.
- 13 אדון עולם שהוא רוכב על ערבות ורקיע — סי' א"ב סעידה בן יוסף, חמשת הכתים האחרונים מאית נ' ואילך הישלמו ע"י המעתיק בנו של המחבר כיון שהמחבר נפטר באמצע כתיבת הפיוט. תכלאל צובירי.
- 14 אדיר בקדושה הפך ים ליבשה—סי' א"ב סעידה. מרן. אהל-דוד 919 (58).
- 15 אדיר האדירנו ברוך ברכנו—סי' א"ב (חסרות אותיות פצק"ר) סעיד בן מרחב. פיוטים תימנים 459. דוידזון, מלואים חדשים 57.
- 16 אדירים יודעים וצדקה זורעים—סי' א"ב יוסף בן ישראל בן יוסף זצ"ל. תכלאל צובירי.
- 17 יי' איה חסדך הראשונים בעלוננו אדוניים—סי' א"ב סהל בר נחמיה חזק, מרן. אהל דוד 923 (43).
- 18 יי' אלהא את אמרת לכנשתא דישראל עתידנא לנחמותיך—מרן. תכלאל ח"ב ב' קע"ז: דוידזון מ' 2412.
- 19 יי' אלהא די כורסייה שביבין דנורא—סי' א"ב. מרן. אהל דוד 923 (22).
- 20 יי' אלהא דשכינתיה בשמי נהורי—מרן. תכלאל ח"ב ב' קע"ח. דוידזון מ' 2413.
- 21 יי' אלהא לכל [דכל] דמטטר קדמוהי גלי—מרן. תכלאל ח"ב ב' קע"ז. דוידזון מ' 2414.
- 22 יי' אלהי השמים ואלהי הארץ אלי אלי למה עזבתני—בקשה למהר"ר שלום אלשבזי זצ"ל. כ"י גבלה.
- 23 יי' את הוא אלהא דשרי ברום רקיעא—מרן. תכלאל ח"ב ב' קע"ו.
- 24 יי' את הוא אלהא מלך על כל עלמא—מרן. תכלאל ח"ב ב' קע"ח.
- 25 יי' דבידיה אסו לכל מחתא—מרן. תכלאל ח"ב ב' קע"ו. סליחות-תימנים כ"ט. דוידזון מ' 2416.
- 26 יי' דסגינאן רחמניה על כל ברייתא—מרן. תכלאל ח"ב ב' קע"ו. סליחות-תימנים כ"ט. דוידזון מ' 2417.
- 27 יי' דקריב לכל מן דקרי ליה—מרן. תכלאל ח"ב ב' קע"ו. סליחות-תימנים כ"ט. דוידזון מ' 2418.
- 28 יי' דשכינתיה בשמי מרומי—מרן. תכלאל ביה"ס הלאומי א.
- 29 יי' למה תישן עורה—סי' א"ב. מרן. אהל-דוד 923 (50).
- 30 יי' מי יגיע עד תכלית חכמתך—בקשה ע"ד הקבלה ליחיא בן סעידה אלצאהרי. מצורפת בתכלאל לבתר מלכות לרשב"ג. תכלאל ח"ב ב' ק"ט—ק"י: דוידזון א' 897.
- 31 אדרוש בוטחי בורא רוחי גואלי וגוחי אלהי המלך—סי' א"ב סעידה. לליחות-תימנים ל"ב: דוידזון א' 1218.
- 32 אהבת יום שבת סדורה בלשוני—סי' אני מסמת ב"ח-חכ"י [יחיא בן סאלם] הלוי נגאר יזכהו צור. בקשה לשבת. עברית-ערבית. היגרי' 37. דוידזון א' 1253.
- 33 אהוב אתה מלך יודוך ה' כל מעשיך—סי' א"ב. מספד למת. סדור יעקב שלום.
- 34 אהוב הוא ה' אלהים אמת וצדק מפעלו—הספד. אהל-דוד 951 (1).
- 35 אהוב הוא ה' אלהים אמת שדינו דין אמת—סי' א"ב. מספד למת. סדור יעקב שלום.
- 36 אהוב הוא ה' אלהים משנה עתים ממרום ישקיפה—סי' א"ב. מספד למת. סדור יעקב שלום.
- 37 אהוב ומבורך אל מלא רחמים—סי' א"ב.

- פיוט למילה. תאליף צעיר התלמידים ישראל נ"ע בירב
אבא יוסף תנצב"ה. סדור יעקב שלום.
- 38 אהוב ינחם נפשות עגומים ברחמים רבים—
ס"י א"ב. מספד למת. סדור יעקב שלום.
- 39 אהוב ירחמו אל חי וקיים אלהי משה ואהרן
ומרים—ס"י א"ב. מספד למת. סדור יעקב שלום.
- 40 אהוב ירחמו רוכב על עב קל—ס"י א"ב. מספד
למת. סדור יעקב שלום.
- 41 אהוב ירחמו שוכן מרומים—ס"י א"ב. הספד.
תפלת כל פה קט"ו: דוידון א' 1352.
- 42 אהוב ירחמו שוכן ערבות—ס"י א"ב. הספד.
תפלת כל פה קט"ו: דוידון א' 1353.
- 43 אהוב ירחמו שוכן שמי שפרה—ס"י א"ב. הספד.
תפלת כל פה קט"ו: דוידון א' 1354.
- 44 אהוב ירחמו שוכן שמים—הספד. אהל דוד
951 (9).
- 45 אהלל ואשבח למי שברא עליונים ותחתונים—
ס"י א"ב עבודה בן ראובן חזק. בקשה על עשר הספירות.
קובץ חיים קוריש.
- 46 אודה לאל עושה גדולות—ס"י אני דוד בא"מ
[בר אבא מרין] שעדיה הכהן ישל אמן. אהל דוד 333.
- 47 אודיער חטאתי ואתודה על עונותי—ס"י אני סעדיה
בן דוד בן שלמה חזק. מרן. אהל דוד 919 (60).
- 48 אודיער חטאתי על פשעי בהתוודי—ס"י א"כ סהלול
הקל שמו. מרן. תכלאל מסורי.
- 49 אחילה לקדוש בעד עם קדוש—ס"י א"ב סעדיה.
פיוטים תימנים 462. דוידון, מלואים חדשים 87.
- 50 אומץ חיל אורים לידע להודיע—ס"י א"ב. למילה.
נעט דבש ס"ב.
- 51 אופני שחק לרכבו האל רתם בחכמה—ס"י א"ב
למילה. מעט דבש נ"ג.
- 52 אז בחלום לראש הר המור תשור ופללה—ס"י
אבנר [יחיא אלצ'אהרין]. ספר המוסר מחברת כ"ה.
- 53 אזי בבגדי אמרי דר במעוני יצאה בי יד ה—
ס"י אני יהודה בן יוסף נופאן. קינה על מאורעות פסח
התקע"ח. קונטרס יהודה נחום.
- 54 אזיל מעין דמעות כמו עין—ס"י אביגד בר חלפון.
מרן. פיוטים תימנים 469. דוידון, מלואים חדשים 128.
- 55 אזכיר שבחך צור בדעה — ס"י א"ב אני יוסף
בן ישראל. תכלאל צובירי.
- 56 אזמךך עליון בשובי בריצון גליתי גליון שיבת
ציון—ס"י א"ב סעדיה. סליחות תימנים ל"ב: דוידון א'
- 2351 אחותנו הספונה אשר בעפר כמוסה יטמונה—
ס"י א"ב. מספד למת. סדור יעקב שלום.
- 58 אחינו הנאסף לבית עולמו הנפטר מקהל עדתו
ועמו—ס"י א"ב. הספד. סדור יעקב שלום.
- 59 אחינו הנאסף לבית עולמך—הספד. אהל דוד
951 (7).
- 60 אחינו ספרו וקוננו קינות דמעות הורידו כמו
המעיונות—ס"י א"ב. מן תאליף רבי סעדיה בירב יוסף בן
ישראל זצ"ל. הספד. סדור יעקב שלום.
- 61 אחלה בתחנוני אליך אדני—ס"י א"ב יחיה בן
סעד. פיוטים תימנים 458. דוידון, מלואים חדשים 148.
- 62 אחרו מועדי מנוחתי מה מאד נעלמו—ס"י אבנר
[יחיא אלצ'אהרין] ספר המוסר מחברת כ"ה.
- 63 אחרי זה בא כהני לעשות רצונך—ס"י אהרן.
סליחה. נחלת-יוסף ג' י"א. דוידון א' 2584.
- 64 איומה לבשר עיון בת נדים לצנועה—ס"י אלשבזי
משאתי. סליחה. תכלאל ליון.
- 65 איומה שמחי בגילה רצון צורי אקבלו—ס"י
אלשבזי משתא הקטן. לנעילה. שרידי-תימן י"ט.
- 66 איומתי בהגיוני תעירני בסוד יוקר—ס"י אלשבזי
[שלם]. לכפור. שרידי-תימן י"ח.
- 67 איך נקדים שלום והשלום רוחק—ס"י א"ב. קינה
למת. עברית-ערבית. סדור יעקב שלום.
- 68 אכילת קדשי קדשים חוץ לעזרה אסורים—ס"י
אבו אהרן הצעיר [שמואל יוסף עדני]. סליחה לאיר יוה"כ
על תרי"ג מצות. נחלת-יוסף ג' ז'. דוידון א' 3257.
- 69 אכן אתה אל מסתתר וגלי רצון—ס"י א"ב. מרן.
תכלאל ח"ב ב' קע"ז. (ארמית. אותו פיוט בעברית בתכלאל
מסורי). דוידון א' 2419.
- 70 אל אל אדיר במרומי ערך אל אלהים ה' דבר
ויקרא ארץ—ספר המוסר. מחברת כ"ו.
- 71 אל אל קדוש חי נבדל — ס"י אבנר [יחיא
אלצ'אהרין]. ספר המוסר מחברת ל"א.
- 72 אל גדול ונורא עושה תפארה—ס"י אני סעדיה בן
דוד חזק. מרן. אהל-דוד 919 (54).
- 73 אל המיוחד חמול על גוי אחד—ס"י שלום בן יוסף
הלוי שייך יצ"ו. כ"י אלשיך.
- 74 אל מלא רחמים רחם על בני ברייתך—ס"י א"ב
שמואל יוסף עדני. סליחה לימים נוראים. נחלת-יוסף ב' ע'.
- 75 אל מסתתר בשפירי הבהיר השכל הטהור אשר
אורו מזהיר—בקשה נאה מיוסדת על עשר ספירות. חוברת

- צברי, בעקבות „אל מסתתר בשפירי חביון השכל הנעלם“
דוידון א' 3837.
- 76 אל מסתתר בשפירי חביון—סי' אברהם מימן
חזק. בקשה. סדור שרפי.
- 77 אל מסתתר למאד נעלם יודוך אל עמים כלם—
סי' א"ב אני זכריה בן שעדיה [אלצ'אהרי]. ספר המוסר,
מחברת י"ד.
- 78 אל נורא עלילה בנה מקדשך בחמלה—סי' אני
יוסף בן ישראל ולה"ה. סליחה תכלאל צוכירי.
- 79 אל נערץ בסוד קדושים רבה קדוש ונורא באלפי
צבא—סי' א"ב, זה שחיברו אבא מורי ורבי עמרם בן דוד
בן עודה. תכלאל ביכ"צ התקוה.
- 80 אל שוכן רומי הרצה נאמי—סי' אהרן אלוף חזק.
מרן. תכלאל. ביה"ס הלאומי א.
- 81 אלה אזכרה ונפשי עלי תאבל—סי' יחיא צאלח
חזק [מהר"ץ]. קינה על חורבן בתי הכנסיות בצנעא בסיון
התקכ"ב. קונטרס יוסף קרח.
- 82 אלהא דיהב לן אסותא ביומא דכפוריא—סי'
אלשבוני משתא. מרן. שרידי-תימן י"ט: דוידון מלואים
1156.
- 83 אלהא דישראל ומרי נהר-יה—סי' א"ב. מרן. אהל-
דוד 942 (39).
- 84 אלהי אב ידעך מאמונים ובן נעקד על בזבח
אבנים—סי' א"ב. ספר המוסר מחברת כ"ב.
- 85 אלהי אזכירה ושינה אסורה ולבי אעירה—סי' א"ב.
סליחות-תימנים ל' דוידון א' 4356.
- 86 אלהי אשאלה תפתח שפתי—סי' אני דוד בן שלם
הלוי יזכה. בקשה נאה. סדור „יתומי-תימן“.
- 87 אלהי ואלהי אבותי ימי חלסו עם אניית אבה—
הפלה. ספר המוסר מחברת כ"ב.
- 88 אלהי לרך אל תכלם צור המשיח לאלם—סי'
אלשבוני [שלם]. לבפור. שרידי-תימן י"ה. דוידון מלואים
1194.
- 89 אלהים ה' שוכן שמי שפרה—סי' א"ב עזרא.
מרן. אהל דוד 962 (43).
- 90 אלהים ברא עולם בנאמו תיכנו יסדו—סי' א"ב.
לכילה. מעט דבש נ.
- 91 אלהים מרחם ונוקם וקנוא—לר' זכריה אלצ'אהרי.
נקרא לארבו ולרחבו. דיואן שבזי. תל-אביב תרפ"ט עמ'
ק"ס: „ברן-יחד“ הברמן עמ' קצ"ה.
- 92 אליפים שאונים כלל שרי עברים — סי' א"ב.
למילה. המחבר: שלמה בן שלם ידיע בן אלאבקה וצ"ל.
- מעט-דבש נ"ד.
- 93 אלי אלי אל תנשה—סי' אני חזומק [סעעיד]. אהל-
דוד 328 (4).
- 94 אלי אלי אל תעלים—סי' חזומק [סעעיד]. הב. אהל-
דוד 328 (3).
- 95 אלי אלי אל תרחק—סי' אני סעדיה. אהל-דוד
328 (2).
- 96 אליך אדון אקרא בגרון—סי' א"ב שאפע בן סעיד
עזרה. מרן. אהל-דוד 923 (40).
- 97 אליך ה' קראתי בהגינותי אתה תפתח לבבי ותאיר.
ענינ—סי' א"ב יזכה לחיות. בקשה נאה לגוף ולנשמה. קובץ
חיים קוריש.
- 98 אליך אלי אשמיע קולי שמע קול פלולי אלהים
ה—סי' א"ב יחיה בירכי סעדיה יזכה חזק. מרן. סדור
יעקב שלום.
- 99 אליך אקרא בוטה מצרה—סי' א"ב. מרן. אהל-דוד
919 (56).
- 100 אליך אקרא יומם ולילה בשפכת תחנון—סי'
א"ב. מרן. תכלאל ביה"ס הלאומי א.
- 101 אליך אהודה על עונות ופשעים—סי' א"ב תמים.
סליחה. סליחות-תימנים כ"ט: דוידון א' 5054.
- 102 אליך אהודה שוכן מעונים—סי' א"ב. תמים בן
יוסף חזק. די דוון שיער בטעות שהוא המשך פיוט אחר
לדוד בן עמרם. סליחות תימנים כ"ט: דוידון א' 5055.
- 103 אליכם אישים אקרא אלהים בראשית ברא—
סי' א"ב אני שלום בן אברהם. סליחה ליוחכ"פ. סידור
טיטלבוים.
- 104 אם דעתך אנוש לדע במה יתרחצה ה—סי' א"ב
(ברלית). שמואל יוסף (בסוגר) חזק [עדני]. סליחה לימים
נוראים. נחלת-יוסף ב' ע"ד. דוידון א' 5274.
- 105 אם עונותינו רבו מלמנות — סי' א"ב חזומק
[סעעיד]. מרן. אהל-דוד 919 (62).
- 106 אם עונינו רבו והפשע גבר — סי' א"ב שמואל
הכהן איסר. חזק. מרן. תכלאל ביה"ס הלאומי א.
- 107 אמה העבריה לא תמכרה לאחרים—סי' אבו
שלום הבחור [שמואל יוסף עדני]. סליחה לאור יוה"ב.
על תרי"ג מצות. נחלת-יוסף ג' ו: דוידון א' 5572.
- 108 אמן וקדוש צוה לשמור את מאמרי—סי' אחי
שילה בן יוסף [שמואל יוסף עדני]. סליחה לאור יוה"ב
על תרי"ג מצות. נחלת-יוסף ג' ד: דוידון א' 5579.
- 109 אמונה בידועים כמו נר במנורה—סי' א"ב
סעדיה בן חסר. למילה. מעט-דבש ס"ג.

- 110 אמונה יצרה יסוד היסודות — סי' א"ב [יחיא אלצ'אהרי] אידלון 305; תכלאל ח"ב א' ק"ה: שומר הסף ג'; סדור תפלת כל פה חלק ג—ד קפ"ד.
- 111 אמונים אהובים מראשית יצירתו—סי' א"ב. למילה. מעט-דבש ג"ו.
- 112 אמונים באמונה קיימו דת ואמונה—סי' א"ב. למילה. מעט-דבש ג"ו.
- 113 אמץ חיל אזורים—סי' א"ב. למילה. תכלאל. ביה"ס הלאומי א.
- 114 אמרה האיומה י"י עד מתי ועד כמה—מרן. למ"ו יחיא אלצ'אהרי זצ"ל. תכלאל סרי. נדפס בשבשים ובהשמטות בעתון "הצופה" גליון ערב כפור התש"ד.
- 115 אמרה עניי סוערה מן המצר קראתי יה—סי' א"ב. למ"ו יחיא אלצ'אהרי זצ"ל. מרן. תכלאל סרי.
- 116 אמת האל נגלה לאברהם אבינו—סי' א"ב. לדוד בן גד. למילה. מעט דבש ג"א.
- 117 אנה ה' הושיעה והצמיח קרן ישועה—סי' אברהם. פיוט לראש חדש לאברהם בן חלפון. ציונים 73.
- 118 אנה ה' רחם על עמך התהלים—סי' אתב"ש שמואל יוסף עדני חזק. סליחה לימים נוראים. נחלת יוסף ב' ע"א. דוידון א' 6166.
- 119 אנה אל הנשא—סי' א"ב סעיד בן מרחב חזק. פיוטים תימנים 460. דוידון, מלואים חדשים, 356.
- 120 אנה אל שוכן גדודים—סי' א"ב שלמה בן שר שלום. מרן. תכלאל ביה"ס הלאומי א.
- 121 אנה אלהי הנאדר במרומי רומה—מרן. תכלאל ח"ב ב' קע"ח. סליחות-תימנים ל"ב. דוידון א' 6207.
- 122 אנה הבורא בורא כל במאמרו—סי' א"ב. מרן. תכלאל מסורי.
- 123 אנה צור מלכינו תאזין תחנונו—סי' אתב"ש שמואל [יוסף עדני]. סליחה לאור יוה"כ. נחלת-יוסף ג' י"ב. דוידון א' 6359.
- 124 אנוסה בעזרה [לעזרה] בעמדי בצרה—סי' א"ב סעידה בן עואץ. סליחה. סליחות-תימנים ל"ב: דוידון א' 6395.
- 125 אנוסה עדיך לבקש רחמיו—סי' א"ב משה בכתיר מנע [בן כחיר מנוחתו עדן] סליחות-תימנים ל. דוידון א' 6399.
- 126 אנוש חזקה בכשרות פה ותנצל מחלאים—סי' אבו מנחם הבכור [שמואל יוסף עדני]. סליחה לאור יוה"כ על תרי"ג מצות. נחלת יוסף ג' ה: דוידון א' 6517.
- 127 אני אקרא באות אלף לאהיה שהוא אחד ולו
- כתרי כתרם—סי' א"ב. בקשה על אותיות הא"ב. קובץ חיים קוריש.
- 128 אני הגבר אקונן בקול מר ואתאונן—סי' א"ב. קינה על מאורעות פסח התק"עח. המחבר: אהרן בן יוסף. קונטרס ר' אברהם נדאף.
- 129 אנעים בשיר חדש ולשון צח אוכיר שמו לעז ולנצח—סי' אני שעדיה אלטויל. כ"י חובארה.
- 130 אסדר סדר לליל פסח בערך ועד—סי' א"ב. אני פנחס בן שלמה יצ"ו. תיאור עריכת הסדר לליל פסח. כ"י גבלי.
- 131 אסדר תחנוני — מרן. אהל דוד 332 (1).
- 132 אסכלנן קמך והורנן לתרער—מרן. אהל דוד 923 (28).
- 133 אספוד בנהי ואקונן קינה אחר קינה—הספד. סדור יעקב שלום.
- 134 אסתכל בעמך דגלא מגיה יקריה—מרן.תכלאל ח"ב ב' קע"ח: סליחות-תימנים כ"ט. דוידון מ' 2421.
- 135 אערורך לאל הודאות עושה גדולות ונוראות—סי' א"ב יוסף בן ישראל תנצב"ה בן יוסף רי"ת בן משה זק"ל בן חזקא נע"ג בן דוד יש"ל. תכלאל צובירי.
- 136 אף לזאת חרדה נפשי ולבי יתר ממקומי—סי' אני יוסף בן יוסף תאצירי חז"ק]. להר"ר יוסף תאצירי מעיר כוכבאן. קינה על מאורעות פסח התקע"ח. קונטרס ר' אברהם נדאף.
- 137 אפוא [איפה] רחמיוך אלהי הקדמונים—סי' א"ב מרן. אהל-דוד 923 (38).
- 138 אפסו אמונים בעלי אמונה—סי' א"ב ישועה. מרן. קרית-ספר עמ' 68.
- 139 אפתח נא שפתי ברשות עליון שוכן ערכות וגם יושב ברום כביון—סי' א"ב. המחבר: יוסף ילוד חזקא [סעיד]. סדור שרפי.
- 140 אפתח פי ברשות אדון עולם צור הנצב על הסולם—סי' א"ב חם בר לוי (2). בקשה. כ"י צברי.
- 141 אפתח פי ברשות צורי מנעורי הוא היה עזרי—סי' א"ב. בקשה. קובץ תפלות, ביה"ס הלאומי ג'.
- 142 אפתח פי בתחנוני לפני שוכן מעוני—סי' א"ב אני יעקב הקטן יצ"ו [בן עמרם]. סליחה. תכלאל צובירי.
- 143 אפתח שפתי בתהלה ותחנונים—סי' א"ב. סדור יתומ-תימן.
- 144 אפתח בשם ה' ברשות נוטה שמים וארץ—סי' א"ב שלום בן א[ב]רהם. סדור טיטלבוים.
- 145 אפתחה שערי חיים לכל נשמה—סי' א"ב כפול.

- וכוח בין הדעה והנשמה. תכלאל מסורי.
146 אציק דין אהוב אשר דר בזבולו-הספד. אהל דוד 95 (11).
- 147 אצולה מלפנים קדומת הומנים-סי' אני סעדיא טויל. לשמחת-תורה בעקבות "אצולה לפנים בכסא ערבות" להראב"ע. שומר הסף מ"ח: סדר השענות כמנהג ק"ק עדן ותימן יע"א. ת"א התרצ"ח, דף כ"ד; ומירות ישראל. ירושלים התרצ"ח אחרת ק"י; ומירות עדן דף ל"ט. דוידון א' 7248.
- 148 אצקע [נ"א אצקע] אקרא אל אל גורא-סי' א"ב אני סעדיה בן משה עזרי צ"ו [צורו ישמרו וינצרו]. בקשה על אורח הגלות ועל הזמן למ"ו סעיד עזרי ז"ל מתושבי ארץ המזרח. היגריק 58. המחבר זמר. רופא ותוכן מגאהליה. נפטר לפני שבעים שנה בערך. דוידון א' 7285.
- 149 אקו לזכור עלית הנשמה ביום אשכב במעבה האדמה-סי' אני סעדיה חברתי וכת[בת]י-כ"י חובארה.
- 150 אראלי מרומים בשיר ושבת קמים-סי' א"ב שמריה כהן [שת מחמת רצון יום הקטר לכר המצו נא] מרן. תכלאל ח"ב ב' קע"ח: דוידון מ' 2422.
- 151 ארוך עין בכוס יין אל ישגה לבך-סי' אלשבזי [שלום]. לכפור. שרידי-תימן י"ז: דוידון מלואים 1995.
- 152 ארץ הקדושה יקרה חמודה-סי' אברהם סלאמה. בקשה. סדור שרפי.
- 153 אשא עיני אל אדון האדונים-מרן. ירחוק "סיני" שנה שביעית. חוברת י-רא, עמ' רל"ט.
- 154 אשא עיני אל ההרים באתי לחלותך-סי' דויד חזק. מרן. אהל-דוד 929 (42).
- 155 אשא עיני אל ההרים באתי לחלותך בקיחת דברים-סי' א"ב. מרן. קרית ספר 72.
- 156 אשא עיני אל צורי וקוני-סי' א"ב תמים בן יוסף. מרן. תכלאל ביה"ס הלאומי א.
- 157 אשא עיני אל רם ונשא אשר הוא לי משען יבחסה-מרן. פיוטים תימנים 452. דוידון, מלואים חדשים 426.
- 158 אשא עינים אקוד על אפים-סי' א"ב. בן כתיר בשה זכה חזק. סליחות-תימנים ל"א.
- 159 אשאל אדון עולם אשר בחכמה ברא ארץ ושמים-סי' אני דוד בן יוסף בן חיים צאיירי זצוק"ל. בקשה נאה. תכלאל צ"אלעי.
- 160 אשאל צורי ואדוני ימחול חטאי ועיני-סי' אני יוסף בן ישראל בן יוסף בן משה בן סעדיה בן דוד בן
- אברהם זכר קדושים לברכה... סליחה. תכלאלים: צובירי וביכ"ג התקוה.
- 161 אשבח לאדון הכל הנסתר בחביון-סי' א"ב. בקשה. סדור יתומי-תימן.
- 162 אשבח לבורא נים שפתי-סי' אני סעדיה בן שלם הלוי יוכה. קובץ חיים קוריש.
- 163 אשבח ליוצר כל בחכמה אדון עולם שהוא שוכן מרומה-סי' אני סעדיה בן שלמה לוי טויל, כ"י צברי.
- 164 אשבח למלך יושב על כסא שעשועים-סי' אני שלום בן זכריה הלוי ישל. קובץ חיים קוריש. זמן חיבור הבקשה לפי הבית האחרון: סיון התרכ"א.
- 165 אשבח למלך שהוא יושב על כסא שעשועים-סי' א"ב. בקשה ליצחק בן יפת על המות ויום הדין. מתוך הבית האחרון: "נתחברה זאת הבקשה מתוך יסורין וכונה / כליל ערב שבת בחודש אלול לשנה / בעיר מערי חרמון אשר בארץ תימנה / בשנת התקפ"א שנין וכו'". כ"י צברי.
- 166 אשוב אל ביתי אדרוש עדתי כי גר הייתי בארץ נכריה-סי' א"ב. מרן. סליחות תימנים ל"א. דוידון א' 7838.
- 167 אשר לאלי כי לעשות לי הפליא-סי' אברהם. פיוט לחנוכה לאברהם בן חלפון. ציונים עמ' 75. דוידון מלואים 2100.
- 168 אשם חלוי תברורו לחטא ועון הסתומה-סי' אתב"ש שמואל [יוסף דנין] חזק. סליחה לאור יוה"כ על תרי"ג מצות. נחלת-יוסף ג' ב'. דוידון א' 8087.
- 169 אשמנו לפני יה ולא רצינו לעבוד-סי' אני יוסף בן ישראל. סליחה. תכלאל צובירי.
- 170 אשפור לפניך שיחות-סי' א"ב סעדיה. מרן. אהל-דוד 923 (41).
- 171 אשפור לפניך שיחי בטחוני ומרויחי-סי' א"ב. מרן. תכלאל ביה"ס הלאומי א.
- 172 אשפור עתירתי לפני אל אילותי-סי' א"ב שעדיה חזק. מרן. אהל-דוד 919 (61).
- 173 אשפור שועי בחסד מושיעי-סי' א"ב סעדיה. מרן. אהל-דוד 923 (45).
- 174 אשר נגלה למשה בסיני להנחיל תורת אלהים חיים. — סי' א"ב. ליום עצרת (שבועות). תכלאל מסורי ולוין.
- 175 אשר שת מרכבותיו על עננים וארץ העמיד בבלי אדנים-סי' א"ב אכנר בן חלק [יחיא אלצאהרי]. ספר המוסר מחברת כ"ו.

- 176 אשרי כל חוסה באומר ועושה—מרון. אהל דוד
919 (63).
177 אשרי עין ראתה ארון ולוחות ובדיו—סי' א"ב
שמואל [יוסף עדני]. נחלת יוסף ג' י"א: דוידון א' 8426.
178 את הוא אלהא דגלן קדמך עמיקתא—מרון. תכלאל
ח"ב ב' קע"ו: דוידון מ' 2423.
179 את הוא אלהא דשרי ברום-רקיעא—מרון. תכלאל
ח"ב ב' קע"ו. סליחות-תימנים כ"ח: דוידון מ' 2415.
180 את הוא אלהא ולית בר מנך—מרון. אהל-דוד
927 (71).
181 את הוא אלהא לכנשתא וישראל—מרון. אהל-דוד
950 (24).
182 אתאנו מתודים שערין נקדים—סי' א"ב משה.
מרון. תכלאל ביה"ס הלאומי א.
183 אתאנו על שמך אדיר במרומך—סי' א"ב משתא
[שלם]. מרון. תכלאל מסורי.
184 אתאנו על שמך ה' עשה למען שמך—תכלאל ח"ב
כ' קס"ז.
185 אתה ארון ואני עבד—סי' א"ב. מחנה. פיוטים-
תימנים 449.
186 אתה האל מגן בעדי—פיוט לפורים לאברהם בן
חלפון. ציונים 75.
187 אתחיל באל יחיד שהוא שוכן מרום—סי' א"ב.
אני יחיא אבן יוסף ועלאני חזק ישמרו האל. בקשה נאה
(עברית-ערבית). קובץ תפלות. ביה"ס הלאומי ב.
188 אתחנן בבקשה בדברי מורשה—סי' א"ב משה.
מרון. ירחון "סיני" שנה ז', חוב' י"א עמ' רל"ט.
189 אתינא לקדמך מרון דבשמיא—סי' א"ב. קטלוג
המוזיאון הבריטי III עמ' 310.
190 אתפלל אתודה אתחנן ואקודה—סי' א"ב כלפון
בן יעקב יזכ[ה] חזק. מרון. תכלאל מסורי.
191 באשמרת הבקר עמדי מרעיד—בקשה. סדור
שרפי.
192 בהזכירי ימי עבדות—לסעדיה. אהל-דוד 328 (8).
193 בהעלותי על לבבי כי יום כפור נבחר—סי' בן
יוסף. [שמואל עדני]. נחלת-יוסף ג' ה' דוידון ב' 186.
194 בואי שנת אלהב וצאי שנת איבה—סי' א"ב ספר
המוסר. מחברת כ"ד. א. יערי. מסעות ארץ ישראל 212—214.
195 בזכרי יום הדין לא נשאר בי כח—סי' א"ב. הספד.
תפלת כל מה קט"ו. דוידון ב' 294.
196 בזכרי למשא גיא חזיון—אהל-דוד 332 (61).
197 ביום האביר צום העשור יום ברכה—סי' ביום
- הכפורים [שמואל יוסף עדני]. סליחה לאור יוה"כ. נחלת-
יוסף ג' ט"ו. דוידון ב' 476.
198 בין מזבח ואולמו העמיד פת והציבו—סי' בן
מרון [שמואל יוסף עדני]. סליחה. נחלת-יוסף ג' ט. דוידון
ב' 538.
199 במאי פומא נפתח במאי לישנא נשבת—מרון.
תכלאל ח"ב ב' קע"ז: דוידון מ' 2424.
200 בן אדם אל תאשם נפשו ברוב [מ]עבדיך—סי'
א"ב. תוכחה לר' אברהם בן חלפון. מנחה לדוד קצ"ד—
קצ"ו.
201 בן אדם אל תשכח—סי' א"ב אהל-דוד 340 (6).
202 בן אדם אפתח את פיר ברשות עליון—סי' א"ב.
בקשה. סדור יתומי-תימן.
203 בן אדם עד כמה תשנה תמיד בחן ילדותך—
תפלה. ספר המוסר מחברת ל.
204 בן אדם שינה תדוד מעיניך ותביאה למוסר
לבך—סי' א"ב. בקשה. כ"י צברי.
205 בן אדם שמע את אשר אני מדבר אליך—סי' א"ב.
אברהם בן חלפון. תוכחה. מנחה לדוד קצ"ז—קצ"ד.
206 בן אדם תדוד שינה—סי' א"ב. אהל-דוד 340 (2).
207 בעשור לחדש יום צום אדיר נבחרה—סי' בן
יוסף מ' ישועה חזק [שמואל יוסף עדני]. סליחה לאור
יוה"כ. נחלת-יוסף ג' י"ג. דוידון ב' 1155.
208 בראשית קדומת יומים — בקשה למי יחיא
אלצ'אהרי זצ"ל. סדור שרפי. (פזמון נאה ללילי שבת קודם
הקידוש יסדו וגם הבינו מהר"ר יחיא אלצ'אהרי ז"ל—
קטלוג המוזיאון הבריטי II עמ' 439).
209 ברכו עמים אלהינו והבו לשמו ברכות טוב—
סי' אברהם [בן חלפון]. פיוט לפסח. ציונים 80.
210 ברכי נפשי את ה' אלהי גדלת מאד ולגדולתך
אין חקר—קובץ חיים קוריש.
211 ברכי נפשי את ה' ברכי אימה מכל נוצר ונברא
—סי' א"ב. זכריה ישלל בן סעדיה נ"ע. ספר המוסר
מחברת כ"ו.
212 ברכי נפשי את ה' ברכי אמונה נאמנה—סי'
א"ב סעדיה בן שלמה טויל. בקשה. סדור שרפי.
213 ברכי נפשי את ה' ברכי אמונת לבב קדושה
וטהורה—סי' א"ב זכריה. כ"י צברי.
214 ברכי נפשי את ה' ברכי אצולה מן הרוח
הטהורה—סי' א"ב יעקב הכהן בן בנין אמון. בקשה.
כ"י צברי.
215 ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו ברכי

- 235 יהא קצפך בהר שעיר וחומותיו חהרסה—
ס"י יוסף [בן ישראל]. סליחה. תכלאל צובירי.
- 236 יהי רצון מלפניך יא"א אל עליון גואל ישראל—
תפלה מאת ר' שלום אלשיך. בעקבות "כתר מלכות"
להרשב"ג. חוברת בשנת תרמ"ח. מלאה כסופים לא"י
ועולי-תימן הראשונים נהגו לאמרה כתפלה. כ"י אלשיך.
- 237 יודע במפעלי למענך מחול נא לי — ס"י יוסף
בן ישראל. סליחה. תכלאל צובירי.
- 238 יודע נסתרות דלה עמך מענים—ס"י יוסף [בן
ישראל]. סליחה. תכלאל צובירי.
- 239 יום יום יחידתי הוי דוהרת [חודרת]—סליחה
ליעקב בן עמרם. תכלאל צובירי.
- 240 יום נעקד יצחק בהר המוריה—ס"י יהו[ה] דויד
בכה"ר סעדיה הכהן ישל אמן. פיוט לר"ה בעקבות "עת
שערי רצון להפתח" (אוצר השירה והפיוט אות ע' 1053).
תכלאל צאלעי.
- 241 יום נעקד יצחק לקרבן עולת — ס"י יושף בן
ישראל משת[א]. פיוט לר"ה בעקבות "עת שערי רצון
להפתח". שרידי-תימן ט"ז.
- 242 יום קראתי אל מצרה לי—ס"י אברהם [בן
חלפון]. פיוט לפדיון הבן. ציונים 80.
- 243 יונה יונה מה לך חונה—ס"י סעיד מנצורה
[מתושבי ק"ק צנעה]. בקשה על גלות השכינה. עברית-
ערבית. הינריך 51. נהוגה עד היום.
- 244 יונה מה לך מקוננת תרבי תלונות ואנחות—ס"י
יחיא צאלח חזק לץ. קינה על חורבן בתי הכנסיות בצנעא
בסיון התקכ"ב. הפתיחה שאולה מהקינה המפורסמת של
ריה"ל (תכלאל ח"ב כ' ע"א).
- 245 יונה נודדת מקנך שובי לנוחך—ס"י ישועה.
מרת. סליחות-תימנים ל"ג. דוידון י' 2050.
- 246 יונת אלם קץ ישעה כי משך—ס"י ישועה. מרת.
קריית-ספר עמ' 70.
- 247 יוסיף אלהים ידו לקנות זרע עקידו—ס"י יוסף
בן ישראל זצ"ל. סליחה תכלאל צובירי.
- 248 יוציאו לו כף לפגיו—ס"י ישועה. סליחה. נחלת
יוסף ג' ט"ז. דוידון י' 2179.
- 249 יוצר חיות ואדם ובהמות ומסעדם—ס"י יוסף בן
ישראל תנצב"ה. סליחה. תכלאל צובירי.
- 250 יוצר נפש יחידה על גדולתך מעידה—ס"י יוסף
בן ישראל זלה"ה. סליחה. תכלאל צובירי.
- 251 יושב בסתר עליון על מצע ואפריון—ס"י יוסף
- נפשי את ה' ופחדו מסביב אשו—ס"י א"ב דוד בר מעורר
[עבריו?]. כ"י צברי.
- 216 בשם ה' אל עולם אפתח נא שפתי ולא אירדם—
ס"י א"ב. כ"י צברי.
- 217 בת ירושלים רני—ס"י סעדיה. אהל-דוד 328 (6).
- 218 גליא קמר רכביש לך חילך—מרת. אהל-דוד 923
(30).
- 219 דאחקרי חוסיו יחיש נסיו—מרת. תכלאל ביה"ס
הלאומי א.
- 220 דודי ירד לגנו לרצית בגנים—ס"י א"ב. בקשה.
סדור שרפי.
- 221 דרכך הטיבו ושמעו את ניבי—ס"י דניאל בר
בי פיומי. מרת. לליחות-תימנים ל"ב: דוידון ד' 368.
- 222 דרשו עם אל ביום זה ודעו—ס"י דויד הכהן.
תכלאל צאלעי.
- 223 האל הגדול הגבור והגורא ומי יכילנו—ס"י המודה
לאדוניו [שמואל יוסף עדני]. סליחה לאור יוה"כ. נחלת
יוסף ג' י"ד. דוידון ה' 54.
- 224 היום מקדש הוא—לסעדיה. אהל-דוד 328 (9).
- 225 הנה באתי לפניך בכפיפת ראש—ס"י המתודה
על עוניו [שמואל יוסף עדני] סליחה לאור יוה"כ. נחלת
יוסף ג' י"ד. דוידון ה' 855.
- 226 הקבצו ושמעו ריצי וחברי — ס"י סעדיה בן
יוסף. תוכחה לגוף ולנשמה. הינריך 18. נהוגה עד היום.
- 227 הרחמן אל תעש עמנו כחטאינו אל תשלם לנו
כעונותינו—תכלאל ח"ב ב' קע"ב: דוידון ה' 1049.
- 228 התבשרו בני עליון כי נחם י"י ציון — ס"י
אברהם [בן חלפון]. פיוט לט"ו באב. ציונים 72. דוידון
ה' 1197.
- 229 זחלתי בזכרי למעלי—ס"י זכריה. אהל-דוד
332 (58).
- 230 זכרו אותות קדמוניות והאמינו בם לאותיות—
פיוט לשבועות לאברהם בן חלפון. ציונים עמ' 71.
- 231 חצות לילה יזלו גשמי עיני—ס"י אני שלום בן
יוסף לוי. כ"י אלשיך.
- 232 יירדים בקשו רחמים על ציון ותבנה—ס"י יוסף
[בן ישראל]. סליחה. תכלאל צובירי.
- 233 יה אמתנו לפניך ואשיר שיר שבחך—ס"י
א"ב סעדיה. בקשה. סדור שרפי.
- 234 יה מתי תשובו קרן מצעירה המכבדת עול על
אום נוטירה—ס"י ישועה בן יעקב יוכה נצח חזק. סליחות
תימנים ל"א:

- בן ישראל בן יוסף בן משה בן חזק בן דוד בן אברהם
זק"ל. סליחה. תכלאל צובירי.
- 252 יושב. בסתר צורך בורא כל בעבורך—סי' יוסף
בן ישראל תנצב"ה בן יוסף נע"ג בן משה זק"ל בן חזק
רי"ת בן דוד ישי"ל. תכלאל צובירי.
- 253 יושב בשמי מרומיך מתי יהמו רחמיך—סי' יוסף
בן ישראל בן יוסף בן משה בן חזק בן דוד בן אברהם
זק"ל. סליחה. תכלאל צובירי.
- 254 יושב בשמים ומביט עד [קצה] מים—לר' שלם
שבזי. מרן. שרידי-תימן י"ט.
- 255 יושבת בה ציון שאי ידך לאל עליון—סי' יוסף
בן ישראל זק"ל. סליחה. תכלאל צובירי.
- 256 יחיד מרומם על כל גויה—סי' יחיא [אלצ'אהרי].
ספר המוסר מחברת כ"ב. א. יערי מסעות ארץ ישראל
208—209.
- 257 יחידתי התאנחי והתאונני—סי' ישועה. תוכחה.
ירחון "סג"י שנה ד' חוב' י"א עמ' רל"ח.
- 258 ימינך תושיעה לעם דלים ועשוקים—סי' יוסף
[בן ישראל]. סליחה. "הד המורח" כרך ד' גליון י"ט.
- 259 ינוסון מבלי רודף כל שונאי עם נבדל—סי'
יוסף [בן ישראל]. סליחה. תכלאל צובירי.
- 260 יסוד הכל וסוד הכל ליחד שם הנערץ — סי'
יהודה אדני שמואל יוסף [עדני]. סליחה לאור יח"כ. נחלת
יוסף ג' א'.
- 261 יקדישון כיום שלוש מרי נפש עשוקה — סי'
זכריה [אלצ'אהרי]. סליחה בעקבות פיוטו של ריה"ל
"יקדישון היום שלוש שרפי אש" (דוידזון י' 3577) ספר
המוסר מחברת י"ז.
- 262 ירא את י"י וסור מרע—סי' יוסף בן ישראל בן
יוסף בן משה בן חזק בן דוד בן אברהם בן מעודי. סליחה
תכלאל צובירי.
- 263 ירצה שוע קהל נועדו ובליל זכרון מגום נדדו—
סי' ישועה. [בן יעקב] יזכה אמן. סליחות-תימנים ל"ב.
דוידזון י' 3923.
- 264 ישאו הרים שלום מאת אדון השלום—סי' יוסף
בן ישראל רי"ת. סליחה תכלאל צובירי.
- 265 ישובה ירחמיני ויגאל יונת אלם—סי' יוסף
[בן ישראל]. סליחה. תכלאל צובירי.
- 266 ישע בשרו אום גולה כי בא יום גאולים—סי'
אברהם [בן חלפון]. פיוט לחנוכה. ציונים עמ' 73. דוידזון
י' 4164.
- 267 ישע חבוש עמי וגיל ושמח—סי' אברהם [בן
- חלפון]. פיוט לחנוכה. ציונים עמ' 75.
- 268 לא יסורו יגוני ודמעה מעל פני—סי' ליוסף בן
ישראל זק"ל בן יוסף תנצב"ה. סליחה תכלאל צובירי.
- 269 לאט הולכים בני אמוני—סי' לזכריה. אהל דוד
332 (60).
- 270 לאיש דמעו כנחל ישטוף—סי' לחיים. מן תאלף
מ"ו יחיא אלצ'אהרי ז"ל. אהל-דוד 332 (57).
- 271 לאל ברוך אני אנעים—סי' לסעדיה. [למ"ו]
סעדיא אלד'מרמרי זק"ל. סידר אותה ע"ה על ששים
מסכתות]. בקשה. אהל-דוד 330 (14).
- 272 לאל צורי יהא זכרי אשר בחר אבותיכם—סי'
ליעקב [בן עמרם]. סליחה תכלאל צובירי.
- 273 לחי עולם בקול ארים אשר הוציא לאור דיני—
סי' ליעקב [בן עמרם]. סליחה לכפורים. תכלאל צובירי.
- 274 לילי זכרון עמדותי מרעיד—סי' לישועתך קויתי
י"י. מרן. תכלאל ביה"ס הלאומי א.
- 275 לך אלהא דאבהתי אנא קרי בכעותי—אהל דוד
919 (40).
- 276 לך עמי בא בחוריק וחפש מתמול דרכיך—
סי' לאלשכזי [שלם]. לר"ה. שרידי-תימן י"ז.
- 277 לכבוד שבת אקים בגילה—סי' לסעדיא טויל.
בקשה לשבת. נהגים לאמרה בליל שבת לאחר הסעודה.
סדור שרפי.
- 278 למה יאמרו הגוים איה צור חסיו בן — תכלאל
ח"ב כ' קס"ח:
- 279 למי אפעה—סי' לזכריה. אהל-דוד 332 (59).
- 280 לפני אלהים אעמד אומר ללבי עת סגור—לר'
יחיא אלצ'אהרי. ספר המוסר, מחברת י"ח.
- 281 לצור פודה אתוודה ואתחנן לאל עליון—סי'
ליעקב [בן עמרם]. סליחה תכלאל צובירי.
- 282 לשערי חסדיך צעירי הצאן באו—סי' למנצור.
סליחה. תכלאל ח"ב כ' קנ"א:
- 283 מאזין לעקה ושומע תחנונים הנקדש בצדקה—
סי' מנצור [בן דניאל]. סליחות-תימנים צ"א. דוידזון מ' 69.
- 284 מבית עבדים הוציאנו מיד מצרים הצילנו—סי'
אברהם [אלערוסי]. פיוט לפסח. שומר הסף (נספח
הפיוטים).
- 285 מה יאמר עבד עבדים אשר מפשע נמצא—סי'
מנצור [בכ"י שוקן 43 רשום על גביו: למנצור בן דניאל]
פיוטים תימנים 468.
- 286 מה יקרו סוד נבוני בחות לנו הודו—סי' מנחם.
סליחה. נחלת-יוסף ג' י' דוידזון מ' 406.

287 מה לי ללכת אחרי ההבל—ס' מסעוד בן יחיה.
 מרן. פיוטים תימנים 457. דוידון. מלואים חדשים 963.
 288 מה לך כי נועקת—מחיבור הר"ץ נ"ע. ניהגים
 לאמרי באוול בסוף סדר באשמות הבקר למחרי
 אלצ'אהרי ז"ל. קטלוג המוזיאון הבריטי III עמ' 310.
 289 מה לך לבי תשי חטאך ורוע פעלך — ס' מנצור
 [בן דניאל]. כ"י שוקן 43.
 290 מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות מדוע בליל
 פסח אובלים מצה ומרורים—קינה על מאורעות פסח
 התקע"ח. בעקבות הקינה "אליכם עדה קדושה" (תכלאל
 ח"ג ח). קונטרס ר' אברהם נדאף.
 291 מול בית דביר. אצעק לשוב מלכי וצירי—ס'
 מאבנר [יחיא אלצ'אהרי]. ספר המוסר מחברת ל.
 292 מלאכי מרום יהמיו על עם רצון נעשק—ס'
 מאבנר [יחיא אלצ'אהרי]. ספר המוסר מחברת ל"ב.
 293 מלך במעונך נשגב ובאריאל—ס' מנצור [בן
 דניאל]. סליחה. תכלאל ח"ב ב' קנ"א. דוידון מ' 1569.
 294 מלך עלמין וגלגולה שביבין די גורין—ס'
 מנצור [בן דניאל]. מרן. תכלאל ח"ב ב' קע"ז. סליחות
 תימנים כ"ח. דוידון מ' 2426.
 295 מרן דבשמיא מר על כל מרי—מרן. תכלאל ח"ב
 ב' קע"ז. סליחות-תימנים כט. דוידון ב' 2427.
 296 מרן דבשמיא קדמך מתחננין—מרן. אהל-דוד
 924 (11).
 297 מרן דבשמיא רבון כל עלמיא—מרן. אהל-דוד
 924 (21).
 298 משאת שיר וזמירות—ס' מזכריה. אהל-דוד
 332 (62).
 299 נא אלהי שוכן רומה—מרן. אהל-דוד 929 (41).
 300 נחמי נחמו עמי יאמר אשכול כוסר שמחו בני
 ציונה—ס' שעדיה. אהל-דוד 328 (7).
 301 נעימה בנשים בחייה ובמותה—הספד. אהל-דוד
 951 (12).
 302 נעימה בנשים חשובה וטובה—ס' א"ב. מספר
 למת. סדור יעקב שלום.
 303 נצדיק דין אהוב אל גורא עלילה—ס' א"ב. מספר
 למת. סדור יעקב שלום.
 304 נצדיק דין אהוב אלהי שמים אלהים חיים—
 ס' א"ב. מספר למת. סדור יעקב שלום.
 305 נשמת כל חי תברך ושבת תערוך—אהרת
 על נטאם "נשמת כל חי" לר' זכריה בן סעדיה אלצ'אהרי.
 סדור יעקב שלום.

306 סאבי כולה מאתא דעלתון לצלותא—ס' סעיד
 בן מרחב. מרן. אהל-דוד 924 [57].
 307 סדר חטאיו וחטאת עותי אדבר בשפתי—ס'
 סעיד בן מסעוד. מרן. אהל-דוד 924 (63).
 308 סולח ומוחל מחול ושכח לחובי עמך—ס' סעיד
 בן מרחב. מרן. אהל-דוד 924 (56).
 309 סומך גופלים עוזר דלים—ס' סעדיה בן דוד.
 מרן. אהל-דוד 919 (55).
 310 סיבור ישראל ופרקיה—ס' סעיד בן מרחב.
 מרן. אהל-דוד 924 (55).
 311 סלח ומוחל לאום כך מתרחצא—ס' סעיד בן
 מרחב. מרן. אהל-דוד 924 (53).
 312 סמר גבי צור—ס' סלימאן עזאני. אהל-דוד
 322 (59).
 313 סעיד וסמך הוי לן שוכן רומה—ס' סעיד בן
 מרחב. מרן. אהל-דוד 924 (54).
 314 ספו חסידים ופסו אמונים מעולם—ס' סעיד
 בן מרדכי חזק. מרן. תכלאל—ביה"ס הלאומי א.
 315 עיני עיני יורדה מים—ס' יחיא צאלח [מהרי"ץ].
 קינה על חורבן בתי הכנסיות בצנעא בסיון התקכ"ב.
 קונטרס יוסף קרח.
 316 על משמתי אעמודה והשחר אעירה—בקשה.
 חיבור החכם ר' זכריה נ"ע ו' חזמק [=סעיד] ר"ת
 אלצ'אהרי ז"ל מתצמנה גטאם אלברכות עלי אלתחקיק
 [פיוט לר' זכריה אלצ'אהרי הכולל את ברכות השחר לפי
 הסדר]. תכלאל צובירי.
 317 ענונו אבינו. ענונו אלהינו. ענונו מושיענו—סליחה
 נוסדה על ברכות שמ"ע של יוס"פ. תכלאל ח"ב ב' קע"א:
 סליחות-תימנים כז: דוידון ע' 827.
 318 עת שערי צדק היום נפתחו—ס' שעדיה בן
 זכריה אלבידחי. פיוט לר"ה בעקבות "עת שערי רצון
 להפתח" (אוצר השירה והפיוט לדוידון אות ע' 1053)
 תכלאל צ'אלעי.
 319 צדיק אתה ה' וישר משפטיך—ס' צאלח אבן
 יחיא. סליחה. תכלאל ח"ב ב' קס"ב: דוידון צ' 123.
 320 צדקות אלהי אזכירה—ס' צאלח אבן יחיא.
 סליחה. תכלאל ח"ב ב' קס"ג: דוידון צ' 147.
 321 צדקנו אלהינו במשפטיך—ס' צאלח אבן יחיא.
 סליחה. תכלאל ח"ב ב' קס"ד: דוידון צ' 151.
 322 צהלי יונה בתולת ישראל—ס' צאלח אבן יחיא.
 סליחה. תכלאל ח"ב ב' קס"א. סדור תפלת כל פה ב' ר"מ.
 דוידון צ' 157.

- 323 צוחתנו תשמעה וממעון קדשך תופיעה—ס'
צאלח אבן יחיא. סליחה. תכלאל ח"ב ב' קס"ד: סדור
תפלת כל פה ב' רמ"ב. דוידון צ' 174.
- 324 צור ישראל קדוש—ס' צאלח אבן יחיא. סליחה.
תכלאל ח"ב ב' קנ"ח: סדור תפלת כל פה ב' רל"ו.
דוידון צ' 204.
- 325 צורנו הקשיבה וקבלנו בתשובה—ס' צאלח אבן
יחיא. סליחה. תכלאל ח"ב ב' ק"ס. סדור תפלת כל פה
ב' רל"ט. דוידון צ' 265.
- 326 ציון וירושלים עד מה לא תרחמה—ס' צאלח
אבן יחיא. תכלאל ח"ב ב' קנ"ט. סדור תפלת כל פה ב'
רל"ו. דוידון צ' 297.
- 327 צמח בימינו תביא אלהינו—ס' צאלח אבן יחיא.
תכלאל ח"ב ב' קס"ג. דוידון צ' 351.
- 328 צר ומצוק מצאוני וקורות הזמן סבבוני—ס'
צאלח אבן יחיא. תכלאל ח"ב ב' קס"א. סדור תפלת כל פה
ב' רמ"א. דוידון צ' 388.
- 329 קהלת צנעא יושבת שוממה—קינה על חורבן
בתי הכנסיות בצנעא בסיון התקכ"ב. לר' יחיא צאלח
(מהר"ץ). קונטרס יוסף קרת.
- 330 קמתי להלל לשם האל הנכבד שיצר כל—בקשה
לשבת. נהגים לאמרה בשחרית לפני התיקון. סדור שרפי.
- 331 רבון העולמים בעל הסליחות והרחמים—תפלה.
ספר המוסר מחברת ב"ב.
- 332 רבון עולמין אנת הוא עלאה על כל עלאין—פיוט
בארמית לליל שבת ולזמנים אחרים לר' זכריה אלצ'אהרי
זצ"ל. קטלוג המוזיאון הבריטי III עמ' 311.
- 333 רחום הנאדר במרומי מעונים—ס' א"ב. מרן.
אהל-דוד 962 (54).
- 334 רחום וחנון חטאנו לפניך רחם עלינו, אב הרחמן
מלא רחמים וכו'—ס' א"ב. סליחה. תכלאל ח"ב ב' קע"ו:
סליחות-תימנים כ"ז. דוידון ר' 803.
- 335 רחמנא דא היא אורייתך די יתבת להון לישראל—
תכלאל ח"ב ב' קס"ט. סליחות-תימנים כ"ז.
- 336 רחמנא ענינו בהרא שעתא—סליחה. תכלאל ח"ב
ב' קע"ב. דוידון ר' 852.
- 337 רחמנא רחים על עמך ישראל דאנון יתבין בארע
גלותא—ס' א"ב. סעדיה בן יעבץ בן סעדיה חזק ה"ץ.
תכלאל ביה"ס הלאומי א.
- 338 רחמנא רחים על עמך ישראל דאנון קימין קמך
בתחנונא וצלו—ס' א"ב. סליחה. תכלאל ח"ב ב' קע"ד:
דוידון ר' 854.
- 339 רחמנא רחים על עמך ישראל דאפיקתא יתהון
בחילך—ס' א"ב—נ"א. אהל-דוד 927 (70).
- 340 רחמנא רחים על עמך ישראל דאפיקתא יתהון
בחילך מבית עבדותא—ס' א"ב. דויד בן עמרם יזכה אמר.
סליחה. תכלאל ח"ב ב' קע"ג: סליחות-תימנים כ"ח. דוידון
ר' 855.
- 341 רחמנא רחים על עמך ישראל דאת הוא רבון
כל עלמא—ס' א"ב. שלמה בן שר שלום חזק לעד. סליחה.
תכלאל ביה"ס הלאומי א.
- 342 רחמנא רחים על עמך ישראל דאתן ובען
כעניא על דשי—ס' א"ב. סהל בן נחמיה חזק. תכלאל.
ביה"ס הלאומי א.
- 343 רחמנא רחים על עמך ישראל דאתן למסגד קמך
ולבהון תבירי—ס' א"ב. סליחה. תכלאל ח"ב ב' קע"ג.
דוידון ר' 856.
- 344 רחמנא רחם על עמך ישראל דאתן למסגד קמך
ולבהון תבירי—ס' משה בר צמח. אהל-דוד 961 (18).
- 345 רחמנא רחם על עמך ישראל דיתהון אפרישתא
מכל אומיא—ס' ישועה בן יעקב יזכה. אהל-דוד 962 (20).
- 346 רחמנא רחם על עמך ישראל דסגילתנון מכל
אנשי—ס' סעיד בן מרחב. אהל-דוד 961 (19).
- 347 שאו נא עיניכם אל אלהיכם—ס' שעדיה בן
מסעוד. מרן. תכלאל ביה"ס הלאומי א.
- 348 שאו קינה בקול מרה—ס' יחיא צאלח (מהר"ץ).
קינה לט"ב. תכלאל ח"ב ב' י"א. הינריך 27: סדור תפלת
כל פה ח"ד נ"ו. דוידון ש' 41.
- 349 שאלו שלום ירושלים כל ישראל חברים—ס'
שמואל בן יוסף [עדני]. סליחה לימים נוראים. נחלת-יוסף
ב' ע"ו. דוידון ש' 99.
- 350 שאלתי ממך אדון האדונים הצילני מיד אדומים
וישמעאלים—ס' שלום לוי שיק. כ"ז אלשיך.
- 351 שב ובא לו ופיו פתח—ס' שמואל חזק. [בן
יוסף עדני]. סליחה. נחלת יוסף ג' ט"ז. דוידון ש' 162.
- 352 שבה לאל אשר הואל והשאיר לנו פליטה—ס'
שמואל יוסף [עדני]. שיר מחולק. נחלת-יוסף א' קנ"ד.
דוידון ש' 220.
- 353 שבה לאל אשר הואל לגלות לחסידך—ס'
שמואל בן יוסף [עדני]. סליחה לימים נוראים. נחלת-יוסף
ב' ע"ב. דוידון ש' 221.
- 354 שבתו חברים בהלל ושירים למתיר אסורים—
ס' שלם בן יוסף [שביו]. שירה לענין פסח. סדור יעקב
שלום.

- בעתון "הצופה" גליון ערב יום הכסופים חש"ד. תכלאל סרי.
- 370 שם נאזר אל עיור למשה צוה בהדרת-סי' שמואל יוסף עדני. סליחה לימים נוראים. נחלת-יוסף ב' ע"א: דוידון ש' 1447.
- 371 שמור אל בן תרח אשר נקרא איתן-סי' שלום בן מעורר הלוי הה"א. בקשה על חיי אברהם ועקידת יצחק. קיבוץ תפלות: ביה"ס הלאומי ג.
- 372 שמע נממרמר וארץ רעשה-הספד. אהל-דוד 951 (4).
- 373 שמע כל אשר יאמרו לך סנהדרין הגדולה-סי' שמואל יוסף עדני. סליחה לאור יוה"כ. נחלת-יוסף ג' ד'. דוידון ש' 1684.
- 374 שמע עמי ולאומן קום עבוד את אלהיך-סי' שמואל יוסף הקטן חוק. סליחה לימים נוראים. נחלת-יוסף ב' ע"א: דוידון ש' 1721.
- 375 שמע תחנה וניב יונה רבון כל המעשים-סי' שמואל יהושף עדני. סליחה לימים נוראים. נחלת-יוסף ב' ע"ב: דוידון ש' 1750.
- 376 שמעו לי ריעי וחברי הקשיבו לחוכתתי-סי' סעודה בן שלמה. בקשה. אהל-דוד 945 (8).
- 377 שמעתי דברי נבואות מפי חזיון נביאנו-סי' שלם יוסף [אלשבזי]. לר"ה. שרידי-תימן ס"ו: דוידון ש' 1856.
- 378 שקד כהן בצוק וקידש רביעית בדתו-סי' שלום [אבל המחבר הוא שמואל בן יוסף עדני]. סליחה. נחלת-יוסף ג' י': דוידון ש' 2149.
- 379 שקדתי וחכדתי לחקור על מפעלך-סי' שמואל הקטן [יוסף עדני]. סליחה לימים נוראים. נחלת-יוסף ב' ע"א: דוידון ש' 2156.
- 380 ששים ושמהים לקראת יום איום-סי' שעדיה חזק. מרן. אהל-דוד 919 (39).
- 381 תבר גיברי שמע קלא דתבירי-סי' תשר"ק. מרן אהל דוד 923 (29).
- 382 תעינו במיירנו [כמריינו] ולא שמנו לב לגדור-סי' תשר"ק שמואל [בן יוסף עדני]. סליחה. נחלת-יוסף ג' י"א: דוידון ת' 421.
- 383 תעיתי כשה אובד-סי' סהלול תשר"ק. מרן. אהל-דוד 919 (52).
- 384 תפילתי אסדירה לפני צור הנורא-סי' תשר"ק. שמואל יוסף [עדני] חזק. סליחה לימים נוראים. נחלת-יוסף ב' ע"א: דוידון ת' 476.
- 355 שברתי לישועתך צורי מגני וקרן ישעי-סי' שלום יוסף הלוי שיר יצ"ו. כ"י אלשיך.
- 356 שובבינו אלהינו לארצנו תעלינו — סי' שמואל הקטן [בן יוסף עדני]. סליחה לליל יוה"כ. נחלת יוסף ג' ח': דוידון ש' 484.
- 357 שובו נא אחים ורעים—תוכחה לליל ראש השנה למרי יחיא אלצ'אהרי זל"ה. קטלוג המוזיאון הבריטי. II עמ' 424.
- 358 שובו נא אחים ורעים שובו שובו מדרכיכם הרעים— בקשה בעקבות התוכחה בשם זה של ר' ישראל גמארה (ר' דוידון). אוצר השירה והפיוט. אות ש' 515.
- המחבר לפי הבית האחרון של הבקשה: יצחק יליד יפת. סדור גבלי.
- 359 שויתי לנגדי תמיד תבנית מקדש וכלו-סי' שמואל [יוסף] הקטן עדני. סליחה. נחלת-יוסף ב' ע"ה: דוידון ש' 576.
- 360 שועתי לפניך אל רחום וחנון-סי' שמואל הקטן [בן יוסף עדני]. סליחה לימים נוראים. נחלת-יוסף ב' ס"ט: דוידון ש' 710.
- 361 שחר אביע תהלה לאל רם על כל מהללו-סי' שלם בירב יוסף [אלשבזי]. בקשה מעולה אשר ייסד חי כמחבר שלום אלשבזי וצוק"ל ונהגים לאמרה כליל שבת מלכתא. וגם יש נהגים בה בבהכ"ל לפני סדר כרך שאמר אחר סדר הפתיחה. סדור שרפי.
- 362 שחר אהלל צור ואעיר כל נדבם-סי' שלם בירב יוסף אלשבזי. כ"י צברי.
- 363 שחרתי למדרשך וקדמתי בראש חדשך-סי' שמואל יוסף עדני חזק. סליחה לימים נוראים. נחלת יוסף ב' ס"ט: דוידון ש' 864.
- 364 שירה חדשה חידשו גאולים עזר לבקש החסיד-סי' א"ב משה בן כהיר. מרן. אהל-דוד 929 (27).
- 365 שבת עומר תתנו לאבינו עמר-סי' שמואל יוסף [עדני]. סליחה לאור יוה"כ. נחלת יוסף ג' ג': דוידון ש' 1165.
- 366 שלח האל חסדך לנו בחג הסוכות-סי' שלום בן יוסף הלוי אלשיך יצ"ו. סיט לחג הסוכות. כ"י אלשיך.
- 367 שלמא לבון שארא דישראל-סי' שלמה בן משה. מרן. תכלאל ח"ב ב' קצ"ח. דוידון מ' 2428.
- 368 שלמי עליון אבות הקדושים-סי' שלום [בן יוסף הלוי אלשיך]—כ"י אלשיך.
- 369 שלשת ישני חברונה צעקו לשוכן במעונה— למי יחיא אלצ'אהרי. מרן. נדפס בשבששים ובהשטמות

- 385 תקיף בעל היכולת מצוי בכל עולמית—סי
השרק שמואל [יוסף עדני]. סליחה לימים גוראים. נחלת-
יוסף ב' ע"ד: דודיון ת' 500.
- 386 חשביתו שאור, וחמץ בליל ערב וצהריים—סי
השרק שמואל [יוסף עדני] הקטן. סליחה לאור יוה"כ.
נחלת-יוסף ג' ב"ד: דודיון ת' 544.

רשימת הפיטנים *

- * אביגד בר חלפון — 54.
אבנר (פסיונינים) — ר' אלצ'אהרי יחיא.
* אברהם בן חלפון — (נזכר בספר המוסר לר' זכריה
אלצ'אהרי, מחברת ג') 117, 167, 186, 200, 205, 209, 228,
230, 242, 266, 267.
אהרן בן יוסף — (שנת חיבור הפיוט: תקע"ח) 128.
? * איסר, שמואל הכהן — 106.
? * אלון, אהרן — 80.
? * אמון, יעקב הכהן בן בנין — 214.
אלבדיוח, סעדיה בן זכריה — 318.
גזפאן, יהודה בן יוסף — (שנת חיבור הפיוט:
תקע"ח) 53.
דוד — (המאה ה"ז) 154.
דוד בן גד — 116.
* דוד בן עמרם — 340.
אלד'מרמרי, סעדיה — 271.
* דניאל בר בי פיומי — 221.
ועלאני, יחיא בן יוסף — 187.
זכריה — 213, 229, 269, 279, 298.
חאצ'רי, יוסף בן יוסף — (שנת חיבור הפיוט:
תקע"ח) 136.
חזמק — ר' סעיד.
טויל, סעדיה בן שלמה לוי — 129, 147, 163, 212,
277.
יוסף בן סעיד — 139.
יחיא בן סעד — (גאון תימני בשם זה) ר' J-Q R. III (619), 61.
יחיא בן סעדיה — (מזודה עם זכריה בן סעדיה
אלצ'אהרי?) 98.
* יעקב בן עמרם — 142, 239, 272, 273, 281.
יצחק בן יפת — (סוף המאה ה"ח) 165, 358.
- * אביגד בר חלפון — 54.
אבנר (פסיונינים) — ר' אלצ'אהרי יחיא.
* אברהם בן חלפון — (נזכר בספר המוסר לר' זכריה
אלצ'אהרי, מחברת ג') 117, 167, 186, 200, 205, 209, 228,
230, 242, 266, 267.
אהרן בן יוסף — (שנת חיבור הפיוט: תקע"ח) 128.
? * איסר, שמואל הכהן — 106.
? * אלון, אהרן — 80.
? * אמון, יעקב הכהן בן בנין — 214.
אלבדיוח, סעדיה בן זכריה — 318.
גזפאן, יהודה בן יוסף — (שנת חיבור הפיוט:
תקע"ח) 53.
דוד — (המאה ה"ז) 154.
דוד בן גד — 116.
* דוד בן עמרם — 340.
אלד'מרמרי, סעדיה — 271.
* דניאל בר בי פיומי — 221.
ועלאני, יחיא בן יוסף — 187.
זכריה — 213, 229, 269, 279, 298.
חאצ'רי, יוסף בן יוסף — (שנת חיבור הפיוט:
תקע"ח) 136.
חזמק — ר' סעיד.
טויל, סעדיה בן שלמה לוי — 129, 147, 163, 212,
277.
יוסף בן סעיד — 139.
יחיא בן סעד — (גאון תימני בשם זה) ר' J-Q R. III (619), 61.
יחיא בן סעדיה — (מזודה עם זכריה בן סעדיה
אלצ'אהרי?) 98.
* יעקב בן עמרם — 142, 239, 272, 273, 281.
יצחק בן יפת — (סוף המאה ה"ח) 165, 358.
- * יושעה בן יעקב — 138, 234, 245, 246, 257,
263, 345.
הכהן, דוד בן סעדיה — (המאה ה"ז) 46, 222, 240.
כהן, שמריה — 150.
כלפון בן יעקב — 190.
הלוי, דוד בן שלם — 86.
הלוי, סעדיה בן שלם — 162.
הלוי, שלום בן זכריה — (שנת חיבור הפיוט: תרכ"א)
164.
הלוי, שלום בן מעודד — 371.
? מימין, אברהם — 76.
מנצור בן דניאל — 282, 283, 285, 289, 293, 294.
מנצורה, סעיד — 243.
* מסעוד בן יחיה — 287.
משה — 182, 188.
משה בן כחיר — 125, 158, 364.
משה בר צמח — 344.
משתא, יוסף בן ישראל, בן יוסף בן משה בן סעדיה
בן דוד בן אברהם בן מעודד — (המאה ה"ז) 8, 16, 37,
55, 78, 135, 160, 169, 232, 235, 237, 238, 241, 247,
249—253, 255, 258, 259, 262, 264, 265, 268.
משתא, שלם אלשבזי — ר' שבזי.
גבאר, יחיא סאלם הלוי — 32.
סהל בן נחמיה — 17, 342.
* סהלול — 48, 383.
סלאמה, אברהם — 152.
* סעדיה — 7, 9, 14, 31, 56, 93—95, 105, 149,
170, 172—173, 192, 217, 224, 233, 300, 380.
סעדיה בן דוד בן שלמה — 47, 72, 309.
סעדיה בן חטר — 109.
סעדיה בן יוסף בן ישראל — 13, 60, 226.
* סעדיה בן יעבץ בן סעדיה — (גאון תימני בשם זה
ר' J-Q R. II (619), 337).
סעדיה בן שלמה — (מזודה עם סעדיה אלד'מרמרי?)
376.
סעיד (=חזמק) — ר' סעדיה.
- * כוכב לצד שמו של הפיטן מראה שאין לאחר את
הקופתו מן המאה ה"ט. סימן שאלה ליד שם הפיטן
מראה שמוצאו התימני מוטל בספק.

- * סעיד בן מסעוד — (גאון תימני בשם זה ר' J.Q.R.
 III (619) 307, 347.
 סעיד בן מרדכי — (המאה ה"ז) 314.
 סעיד בן מרחב — 15, 119, 306, 308, 310—311, 313, 346.
 עדאני, סלימאן — 312.
 עדני, שמואל יוסף — (נולד תרכ"ג). ר' אוטוביוגרפיה
 שלו בספרו „נחלת-יוסף“, עמ' כ"ה—מ"ו) 2, 3, 12, 63.
 68, 74, 104, 107, 108, 118, 123, 126, 168, 177, 193,
 197, 198, 207, 223, 225, 248, 260, 286, 349, 351—353,
 356, 359, 360, 363, 365, 370, 373—375, 378—379,
 382, 384—386.
 * עואץ, סעדיה — 124.
 עובדיה בן ראובן — 45.
 ? עורר, שאפע בן סעיד — 96.
 עזריה, סעדיה בן משה—זמר, רופא ותוכן מביאה-ליה.
 נפטר תרל"ה בערך) 148.
 * עזרא — 89.
 עמרם בן דוד בן עודד — 79.
 עמרם בן סעיד — 10.
 ערוסי, אברהם בן משה בן יוסף הלוי — (תרל"ח—
 תרצ"ד) 284.
 פנחס בן שלמה — 130.
 צאיירי, דוד בן יוסף בן חיים — 159.
 צאלח, אבן יחיא — (המאה ה"ז) 319—328.
 צאלח, יחיא בן יוסף — (מהר"ץ, נכדו של צאלח
 אבן יחיא, המאה ה"ח) 81, 244, 315, 329.
 אלצ'אהרי, יחיא (=זכריה) בן סעדיה — (המאה ה"ז).
 כנויים ספרותיים: אבנר, אבנר בן חלקי, 30, 52, 62,
 70, 71, 77, 84, 87, 91, 110, 114, 115, 175, 194, 203,
 208, 211, 256, 261, 270, 280, 288, 291, 292, 305,
 316, 331, 332, 357, 369.
 הקנזי, שלמה בן דוד — 6.
 אלשבזי, משתא שלם בן יוסף — (המאה ה"ז) 1, 22,
 64, 65, 66, 82, 88, 151, 183, 254, 276, 354,
 361—362, 377.
 אלשיך, שלום בן יוסף הלוי — (תרי"ט—תש"ד) 73,
 231, 236, 350, 355, 366, 368.
 שלום בן אברהם — 103, 144.
 * שלמה בן משה — 367.
 שלמה בן שלם ידיע בן אלראבעה — 92.
 * שלמה בן שר שלום — 120, 341.
 חם בר לוי — 140.
 * חמים בן יוסף — 101—102, 156.

ספרי תקנות ומנהגים של ירושלים

מאת

מאיר בניהו

העליות השונות, מכל קצו תבל, לארץ-ישראל, הביאו לידי ערבוביה בסדרי הקהלה בארץ. כל עדה ועדה ניסתה לייסד קהלה לעצמה וקבעה לה מנהגים כאותם המנהגים שנהגו בהם בגלותם. לאחר גלות ספרד השתלטו, אמנם, על הקהלה בירושלים בני הגולים, ובני העדה האשכנזית היו בעצם נספחים אליהם, אולם האשכנזים החזיקו במנהגיהם ואף השתדלו תמיד ליצור להם קהלה נפרדת משלהם. כשמספרם היה מועט קבלו על עצמם את תקנות הקהלה, וכאשר גברה-העליה מארצות אשכנז לא יכלו עוד ראשי הקהל להשפיע עליהם.

מצב זה גרם להתבדלות וסכב גם תקלות מרובות, בסדרי-חיייהם של העדות האלו מבחינה כלכלית ודתית. עוד במאה ה"ט" הצליחו ראשי העדה בירושלים וצפת לאחד את קהלות הספרדים, ותקנו "שלא יהיה רשאי שום אדם, יחיד או רבים, לעשות שום פירוד בק"ק יצ"ו לא לענין הבעלי-תורה ולא לענין הקופה וזולת ק"ק אשכנזים"⁽¹⁾. שמפאת אורח-חיייהם השונה ומנהגיהם הדתיים, לא הצליחו לאחדם. תקנה זו נתאשרה שנית ע"י חכמי ירושלים וצפת בשנת השפ"ג (1623) ונקבעה לדורות עולם.

ולא רק בשטח הצבורי-חילוני דרשו צביון אחיד אלא גם בשטח הדתי. בידינו ומנהגים: שלא "תהא תורה נעשית, ח"ו, כשתי תורות", עמדו "וקבעו הלכה פסוקה ברוב הענינים כפי דעתם" ואסרו "לשום חכם לשנות מדבריהם כלל"⁽²⁾. הנה כך כותבים, במבואם, מסדרי "תקנות ירושלים" בשנת תר"ב:

"להיות כי עיר העז לנו ירושלם ת"ו לא תחסר כל בה, ומימות עולם ושנים מקדם מאז היתה לשם, ויומא כי האידנא... עיר גדולה של חכמים ושל סופרים, ומעולם לא פסק אור תורה בכל דור ודור, והרבנים גאוני עולם היו מנהיגים את בני-דורם בהוראותיהם... וקבעו הלכה פסוקה ברוב הענינים כפי דעתם הרחבה, ונמצא שלפי ברירתם ובחירתם כן צריך להיות בכל הבא אחריהם, על-פי מדותם לא יפנה אנה ואנה ולא יפסוק המורה הוראה בדין הבא לידו כפי הכרעתו ושיקול דעתו, כי אם מצוה וחובה עליו לילך בעקבות הקדמונים... ואין רשות לשום חכם לשנות מדבריהם כלל, ולא תהא תורה ח"ו כשתי תורות... לכן ראינו להעלות על ספר רוב המנהגים המיוסדים על פי הסכמות הראשונים נוחי-נפש, הן מה שראינו כתוב ומפורש... והן כפי מה שקבלנו מפיהם ומפי כתבם, והן ממה שראינו בעינינו מעשה-רב ממי שהיה בקי בהם ובשמותיהם כנודע לכל"⁽³⁾.

ונמצאו חכמים שונים, בזמנים שונים, שאספו את המנהגים האלו לכל ישכחו, על-פי-רוב אסף כל אחד ואחד את התקנות והוראת-הדינים שנתחדשו בזמנו, או שאושרו וחוזקו לרגלי איזה מאורע, ארשום להלן את ספרי-התקנות הידועים לנו.

(1) נדפסה ב"ירושלים" של לונדן, כרך ב' עמ' 147-148.

(2) עיין להלן בציטט מספר "תקנות-ירושלים".

(3) "תקנות-ירושלים", הוצאה ב' ג' ע"א.

הרבה מתקנותיה ומנהגיה של ירושלים נתקבלו גם בשאר "ד" ארצות, אלא שנכל זאת
אנו מוצאים מנהגים מיוחדים גם למקומות אלו⁽⁴⁾.

א. התקנות הראשונות הידועות לנו הן מזמנו של הנגיד רבי יצחק הכהן שולאל:
"חידושי דינים" משנת ה'רס"ט, נדפס מתוך "כ"י ישן נוסח" בסוף ספר "חיים וחסד"
לר' חיים יצחק מוסאפיא, חלק א' ליוורנו תר"ד (דפים צ—צד)⁽⁵⁾. שאר התקנות מזמן זה
נשתמרו לנו בחלקם, בעיקר, בספר מסעו של רבי משה באסולה, שבקר בא"י בשנת רפ"ב,
והעתיק את "תקנות והסכמות שיש לק"ק ירושלים ע"ה" "הכתובות על לוח בב"ה"⁽⁶⁾.
תקנות אלו הן גם בענייני הדת וגם בענייני מסים וכדומה; "הסכמות" אחרות, בעניין שחרור
תלמידי-החכמים ממיסיהקהל, אף הן משנת רס"ט נדפסו ב"כתר-תורה" לרבי שמואל די-אבילה,
אמשטרדם תפ"ה (דפים א—ד); "כרם-חמד" לרבי אברהם אנקאווא, חלק ב', ליוורנו תרל"א
דף כ"ב ע"ב (סי' קל"ג)⁽⁷⁾.

ב. "תקנות קדמוניות", מזמנים שונים אשר תקנו חו"ר עיר עז לנו ירושלם
תובב"א⁽⁸⁾. כתב-יד באדהב סי' ש"ה (פרדס התורה והחכמה, ירושלם תר"ע). אוסף זה מכיל
תקנות שנעשו בשנת ת"ץ, ותקנות מאוחרות יותר עד להדפסת "תקנות-ירושלים".

ג. "בית זקנים". אוסף דינים, מנהגים ותקנות שכונסו עלי ידי חכמי הישיבה
הסד-לאברהם ובנין-שלמה בירושלים, "משנת תקי"א ואילך". שלשה כרכים עבים מקובץ זה
בגודל 4⁹, ראיתי בישיבתו של הרה"ח ר' יצחק באדהב בירושלים בכתב-יד⁽⁹⁾.

ד. "חידושי דינים מהלכות פסח ומנהגים מירושלים השייכים לליל-פסח...
אשר חברו ויסדו... גאוני ארץ מקרתא קדישא דירושלים". הובא לדפוס עלי ידי השד"ר רבי יצחק
דוד ו' רבי מעזיראוב תקס"ג; שנית — עם "תוספת-חידושים מר' אברהם אבלי בן
נפתלי מקיאב" חמ"ד, תקפ"ה; שלישית — כנ"ל, חמ"ד, תקצ"ה; רביעית — ווארשה תר"ן.
ה. "תקנות ירושלים" הנ"ל. נערך בשנת תר"ב עלי ידי ר' יעקב קאפילוטו
ור' אברהם אשכנזי שהיה אח"כ "ראשון לציון". נדפס: ירושלם תר"ב; שנית — שם
תרמ"ג; שלישית — בקובץ "הירושלמי" לר' באדהב, ירושלם תר"צ—צ"א. ר' דוד ו' שמעון,
רבה של עדת המערבים בירושלים חבר תוספות לתקנות אלו, ונדפסו עלי ידי בנו ר' אהרן ו' שמעון
בשם "שער-המפקד", בתוספת הערותיו (נהר-פקודי). חלק אורח-חיים, נא-אמון תרס"ח;
אבן-העזר, ירושלם תרע"ט⁽¹⁰⁾.

ו. "מנהגי הק"ק בית-אל יכב"ץ" (=יכון בצדק). בעיקר בענייני תפילה, כפי
שמעיד ר' שלמה משה חי גאגין בהקדמתו, הרי הרבה ממנהגים אלו "נתפשטו כבר בקהלות

(4) לא הובאה כאן רשימת המנהגים של שאר הערים, וכן ספרים שאינם מיוחדים לעניין זה, כגון
"ארץ-חיים" לר' חיים סתהון מצפת, ירושלם תרס"ה, שאסף לספרו את מנהגי-ירושלים וא"י בכלל.

(5) שנית — עם "תקנות גאוני ד' ארצות", ירושלם תרע"ד; שלישית — בקובץ "הירושלמי" לר' יצחק
באדהב, ירושלם תר"ץ, דף ב—ט.

(6) עיין: "מסעות ר' משה באסולה", הוצאת י. בן-צבי, ירושלם תרצ"ה, עמ' 83—88.

(7) ר' מרדכי הלוי רבה של מצרים במחציתה של המאה הרי"ז, מזכיר כבר את תקנות אלו, עיין:
"דרכי-נועם", ויניציאה תנ"ז סי' נ"ה, נ"ז; והשחה, "לקוטים מפירוש על התורה לר' רפאל מרדכי מלכי",
מהתקופה הנ"ל, עמ' 49—55; שם בעמ' 57—61, באו מנהגים שונים של ירושלם.

(8) "פרדס התורה והחכמה" שם, סי' מ"ב, בספר "בני-בנימין וקרוב-איש", ירושלם תרל"ו דף ק"ד ע"ג.
נעתיק מספר זה נ"ב סעיפים והועתיקו אח"כ במהורה השניה של "תקנות-ירושלים" ובקובץ "הירושלמי" ה"ל.

(9) חלק ממנהגים אלו פרסם לונץ ב"ירושלים" כרך א' עמ' 1—70; "לוח אי"י" לשנת תרנ"ט (שנה ד')
עמ' 5—55.

רבות" בירושלים, והפכו להיות כמנהגיהם הקבועים. תשעה מנהגים נכתבו ע"י הראשון-לציון, ר' חיים אברהם גאגין, ונדפסו בהקדמתי לספר "דברי-שלום" לר' רפאל אברהם שלום מזרחי, ירושלים תר"ג. בהוצאה השנית של ספר זה (ירושלים תרמ"ג), אספו בנו הנ"ל "בחברת הרב... יצחק קאלאמרו", עוד תשעים ושנים מנהגים, והעמידם על מאה ואחד.

והנה בעוברי על ספריהם של חכמי-ירושלים, נתגלה לפני ספר נוסף וחשוב על מנהגי ירושלים ותקנותיה. שם הספר "שלחן-מלכים" לר' יצחק ק' אברהם בואינו. פרטים על תולדותיו של ר' יצחק בואינו⁽¹⁰⁾, לא הגיעו לידינו ואין אנו יודעים גם את מוצאו. רבי מיוחס בכר שמואל, רבה של ירושלים באמצע המאה הי"ח, שהשתמש בספר זה, כותב בספרו "מזבח אדמה"⁽¹¹⁾ שהרב בואינו מעתיק, "משם רבו הרב הכולל הגדול כמוה"ר שבאע ז"ל, כמה מנהגי ירושלים; ר"י שבאע היה מגדולי החכמים בירושלים בראשית המאה הי"ז.

"בחדש שבט שנת התל"ז" מוצאים אנו את ר' יצחק בואינו חתום ראשון על קבלת-עדות בירושלים, וחבריו הם: משה ק' חביב — שני, ומשה ק' יעיש — שלישי⁽¹²⁾. בשנת תל"ט—ת"מ, הוא נוסע, כנראה בשליחות ק"ק ירושלים, לערי "פראנקיה" ובהיותו בליורנו הוא מסכים על פסק אחד של "הקנאי" ר' יעקב ששפורטש⁽¹³⁾, ומסיים את דבריו במלים אלו: "ולזהותי אורח נוטה ללון, ובפרט בהיותי בעיר ליאורני יע"א, הגם שהיא עיר גדולה של חכמים ושל סופרים, לא באתי על החתום כי אם להפיק רצון רבותי... החתום בסדר: כי אין לו חלק ונחלה אתכם. תושב עיר ירושלים תוב"ב, הצעיר יצחק בכמהר"ר אברהם בואינו ס"ט".

הרב חיד"א מזכיר ב"שם-גדולים", ש"מ"ה יצחק בואינו, רב א' מרבני עה"ק ירושלים בדור שלפני פנינו, חיבר שלחן-מלכים על ש"ע א"ח וי"ד מחידושי מהרי"ק ש"י⁽¹⁴⁾ וחידושי דינים מרבני עה"ק שלפני זמנו ותוך זמנו, ונמצא ספר זה בעיר קדשינו ירושלים ת"י⁽¹⁵⁾.

הרב חיד"א מזכיר את הספר גם בספרו "ברכי-יוסף"⁽¹⁶⁾, ומזכיר לנו על תוכנו: "והרב המחבר שלחן-מלכים הנ"ל הוא מהר"י בואינו שהיה מלקט איזה חידוש מרבני דורו מפיהם או מפי כתבם ומעלה על שלחנו ואין דבריו הלכה למעשה ולא כהסכמת הרבנים כמבואר מתוך ספרו וגם אני שמעתי כן מרבני עה"ק הוקנים", ומהמקורות, שיצוינו להלן, אנו למדים שרבני ירושלים סמכו על הספר גם לעניין פסק-הלכה, ולא כפי שמוסר כאן הרב חיד"א.

בספר זה אסף ר' יצחק בואינו את התקנות והמנהגים שנהגו מאז ושהנהיגו בימיו בירושלים, חכמי-ירושלים בדורות שלאחריו, הרבו להשתמש ב"שלחן-מלכים". כך אנו מוצאים בספר "פרי האדמה" להרב מיוחס הנ"ל שכותב: "שמעתי כי מנהג פה עיר הקדש ירושלים ת"י... וצריך לדרוש ולחפש בספר ש"מ (=שלחן מלכים) במנהג עיר הקדש"⁽¹⁷⁾. אחיו, ר' אברהם בכר שמואל

(10) בואינו, בספרות ופירושו: ס"ב.

(11) שאלוניקי תקל"ז, ארח-חיים ס"י ת"י דף ג' טור ד'.

(12) שו"ת מהר"ם ק' חביב, י"ל ע"י ר' שאול דוד סתהון, ירושלים תרפ"ו, השמטות לס"י ר' דף ס"ג ע"ב.

(13) שו"ת "אהלי-יעקב", אמשטרדם תצ"ד, ס"י ג' דף ג' ע"ג; בדף ג' ע"ג חתומים: אברהם קאנינו,

יצחק בואינו, יהודה אלחנני, יעקב ישורון לופיס, שמואל קישטא, שבתי בכמהר"ר שמואל מסיני.

(14) = מורנו הרב ר' יעקב קאשטרו, ממזרים.

(15) מערכת-גדולים י"י, רצ"ג.

(16) ארח-חיים, ס"י תקע"ה, אות א'.

(17) חלק ג', שאלוניקי תקס"ו, מ"ח ע"א; השוה שם ח"ד, שאלוניקי תקכ"ג, ח' ע"ד: "כתוב בס'

שלחן מלכים כ"ה, שמביא מנהגי ירושלים", וללא תי רשום את רבוי המקומות בהם הוזכר ספר זה.

מיוחס, כותב גם הוא בספרו "שדה הארץ" (18): "מצאתי כתוב בס' הנקרא שלחן-מלכים מכ"י של מוהר"י בואינו ז"ל, שאסף וקיבץ לענין דינא מה שנחלקו חכמי דורו על סדר הש"ע".
 כן מרבים לצטט מספר זה: ר' חזקיה די-טילוא בספרו "פרי חדש" (19); ר' נסים חיים משה מורחי בספרו "אדמת-קדש" (20); ר' מרדכי מיוחס בספר "ברכות-המים"; ר' נחמן נתן קורונל בספר "זכר נתן" (21), ועוד רבים אחרים.

מתוך הציטטים של הספר, הנמצאים בספרים הנ"ל, אנו למדים שרבים המה הידיעות המובאות בספר גם על תולדות הישוב היהודי בארץ-ישראל באותן התקופות וכדאי יהיה להביא כאן דוגמא אחת: הרב מיוחס הנ"ל כותב ב"מזבח אדמה": "נהגו בירושלים ת"ו יום המשמרה מאריכין בתחנונים ומתפללים על אורך הגלות... כ"ב (=כן כתוב) בס' שולחן מלכים, וכתב משם רבו הכולל הגדול כמוהר"י שבאע ז"ל, שסדר זה היו לומדים אותו זקני ירושלים ת"ו בכנה"ג (=בבית כנסת הגדול) בכל יום שני וחמשי, ובזמן שהיו לומדים אותו, נפל מן השמי' רעם גדול שבבית גאים, ובקע בקע גדול בבית גאים (22), ונעשה אותו היום קדוש-השם גדול, וכתב ז"ל: שעד אותו היום לא נתנו רשות לבנות אותו מקום (23), ומאותו הזמן החזיקו להיות לומדים סדר זה בכל משמרת ר"ח ע"כ (=עד כאן) (24).

כתב-יד חשוב זה אם יתגלה, עלול הוא להפיץ אור על תולדות הישוב בירושלים, גם לאחר הפרש ויגיעה מרובה לא עלה בידי לדעת מקום המצא, אולם החכם הירושלמי ר"י באדבה מסר לי כי הספר היה שמור עד הזמן האחרון בישיבת מיוחס, שלדאבונינו נמכרה כל ספריה ע"י אחד מבני המשפחה, ונתפזרה למקומות שונים.

(18) חלק ג', ליורנו תקמ"ח, א"ח סי' י"ד, ד' ע"א.

(19) עיין למשל בחלק אורח-חיים סי' ת"י.

(20) ח"א סי' ג', ג' ע"ב.

(21) וייען חרל"ב, בהקדמתו (עמ' 10) כותב: "גם לקחתי ממכה ספרי כתבי-ידות אשר רובם גנוזים...

כגון... שולחן-מלכים למהר"י בואינו".

(22) כדאי לציין שאגדה מעין זו, מספרים בני הישיבה בירושלים בשנת רפ"א: "והנה נתקצנו אנחנו בירושלים, וסדרנו כי בשמרות להתענות בכל שבוע יום אחד, והן חוזרות חלילה, להתפלל על כל הכל, והיום אשר סדרנו המשמרות, בלילה ההוא נדדה שנת מלכו-של-עולם, והראה לנו סימן-גאולה, ויררעם בשמים ה'... וזה היה ביום י"א לעומר... והבקר בהיותנו בבה"כ באומרנו: ובא לציין גואל, — באותה הנקודה עצמה היה רעם גדול, ...ובשעת הרעם נפלה אש מן השמים על הארמון של הגוים, על המרכז עצמו, ואבד ושבר גדע לארץ ה' מפסליהם... ונעשה בו חרבן גדול ויהי לנס" (אגרות-א"י), עמ' 165); ואולי שתי האגדות מוסבות על מאורע אחד?

(23) גם כימיו של ר' יצחק הכהן, היינו בראשית המאה ה"ח, היו כתי-הכנסיות בירושלים חריבים. בספרו "כתי כהונה" ח"א (אומיר תק"ו, סי' י"ז, ע"ה ע"ב), הוא כותב: "ובארץ צביו... ראיתי כמה גדולים ובעלי סוד ה' ליראיו עומדין להתפלל באמצע העזרה, גם בקהל ת"ת (=תלמוד תורה) אשר שם, אין שם אלא כיפה קטנה במקום ההיכל, ואנשים בה מעט ורוב הקהל מגול ה'".

(24) "מזבח-אדמה", שם.

כתובות מאיטליה בגנוי בית הספרים

מאת

יששכר יואל

בבית הספרים נמצאות 226 כתובות מאיטליה, שברובן הגדול הגיעו אלינו מעזבונו של מרדכי בן דוד חמיצר ז"ל, כפי שהודענו ב"קריית-ספר" כ"א ע' 1.
הקדומה ביותר ביניהן היא משנת רע"א מקרימונה; שבע כתובות הן משנות ש'—ת' והן מפאדובה וויניציאה, 28 משנות ת"א—ת"ק, 141 משנות תק"א—ת"ר, 49 משנות תר"א ואילך.
הכתובות נכתבו בשלשים ושמונה מקומות שונים, ואלה הם: 1) אוסטיאנו (כתובה אחת), אורבינו (1), איוריאה (1) אישפלוטה (1), אנקונה (19), בוזולו (2), בולוניא (1), בוסטו (2), גואסטאלה (1), גונארץ (1), ויאדאנה (1), ויניציאה (17), וירונה (11), טריאסטי (1), לוגו (7), ליורנו (3), מודונה (2), מונטיצלי (1), מנטובה (10), סביוניטה (1), סיינה (1), סיניגאליא (1), סנידה על נחל מסכו (1), פאדובה (18), פומפוניסקו (4), פינאלי (1), פיסארו (2), פירארא (15), פירינצי (1), ציטדילה (3), צינטו (3), קוריגיו (1), קסאל מונפיראטי (1), קרימונה (1), קרפי (2), רויגו (2), רומא (73), ריגיו (12).

אף על פי שניכר באוסף הזה שנרכש בשעתו מטעמים אסתטיים בעיקר ולא מבחינה עניינית, אפשר לנו לקבוע בעזרת החומר המרובה הזה קיום כלליים אחדים במנהגי יהודי איטליה בכתובותיהם. אתאר אותן כאן מפאת תכנן בלבד, ואת תאור צורתן מבחינה אמנותית הוצאתי מכלל דברי. אני מקוה שאיוה מומחה למקצוע יתעורר ויתאר את הכתובות גם מצד זה כראוי לתן. — אני מודה לפרופסור מ. ד. קאסוטו על כמה הסברים כלליים שנתן לי, ואני מודה לו ולד"ר ד. גולדשמידט על עזרתם בקריאת הכתובות הלועזיות שבכמה כתובות.
נזכיר את העניינים לפי סדרם בכתובה:

התאריך. כמעט בכל המקומות שמשם יש לפנינו כתובות מרובות, נודעת חבה יתרה ליום הששי כיום החתונה; רק באנקונה רוב החתונות ביום ד', וברומא בתחלה רובן ביום ד' ואחר כך רובן ביום א'. פרט לשני המקומות האלה נמצא שכשני שלישים של הכתובות, וביניהן הקדומות ביותר, הן מיום ו'.

(1) שמות המקומות הלועזית, בסוגרים שם המחוץ:

Ostiano (Cremona), Urbino, Ivrea (Piemonte), Spalato, Ancona, Bozzolo (Mantova), Bologna, Busseto (Parma), Guastalla (Reggio), Gonars (Venezia), Viadana (Mantova), Mantova, Mantov. Finale nell'Emilia, Pesaro, Ferrara, Firenze, Cittadella (Padova), Cento (Ferrara), Correggio, Casale Monferrato (Piemonte), Cremona, Carpi (Modena), Rovigo, Roma, Reggio nell'Emilia.

(2) אין זה נהוג ברוב המקומות הנזכרים במאמר הקודם על הכתובות שבספריתנו (ק"ס כ"א ע' 302), אבל אין זה מנהג מיוחד לאיטליה בלבד. גם בירושלים, למשל, יש המקפידים על יום ו' כיום החתונה, וס' "נחלת שבעה" סימן י"ב ס"ק א' מביא טעמים ליום ד' וליום ו' מתוך דרכי החיים שבארצות שונות. — לפי הגמרא, כידוע, אין נושאים נשים בערב שבת, והפוסקים הראשונים החמירו בדבר (רמב"ם, הלכות אישות,

הקפדה יתרה מקפידים בסימן הברכה שלא לישא אשה אלא בתחלת החדש בעוד הלבנה במילואה; רק ברומא ניכר שאין שמים לב לסימן זה.

מעריבי רגלים יש כ"ד כתובות: חמש מערב פסח, חמש מערב שבועות, י"ד מערב סכות (3). בימי "הספירה" ממעטים, כמובן, בנישואין אבל אין נוהגים איסור מוחלט. אנו מוצאים ד' אייר בריגיו (מספר 225 ברשימה דלהלן). י"ט אייר במנטובה (מס' 74), י"ט אייר ברומא (מס' 187), כ"ה אייר בפירארא (מס' 113), כ"ח אייר ברומא (מס' 155). לעומת זאת אין ל"ג בעומר יום מיוחד לחתונות, ויש בכל האוסף רק כתובה אחת (מס' 203) מאותו היום. — כתובה אחת מפאדובה היא מעשרה בטבת (מס' 97), וכתובה אחת מרומא היא מפורים (מס' 161).

לפי החדשים מתחלקות הכתובות כדלקמן: תשרי 19, חשוון 35, כסלו 12, טבת 20, שבט 8, אדר 21, אדר א' 6, אדר ב' 14, ניסן 14, אייר 6, סיון 35, תמוז 11, אב 11, אלול 14.

השמות. לפני הזכרת שם החתן יש הבדל קל בנוסח הכתובות. יש כתבים: ביום פלוני... בא הבחור (4)... ואמר לה (לוגו, מנטובה, פירארא ועוד); יש כתבים: ביום פלוני... איך הבחור (5)... אמר לה (רומא ועוד); ויש כתבים: ביום פלוני... הבחור... אמר לה (אנקונה, וירונה ועוד). בויניציאה משמשות שלש הצורות האלה בערבוביא: בפאדובה מוצאים בכתובות הקדומות את הצורה השלישית ואח"כ את הצורה הראשונה.

יש מקומות שמרבים שם בתארי כבוד לחתן ולכלה, למשל בויניציאה כפי שנרשם להלן בכתובות המיוחדות מס' ד-ז. בכתובה מפירנצי (מס' 128) כתוב: הגביר הנכבד הנשא והנעלה כמה"ר מיכאל יו"א בן הקצין הנשגב היקר והמפואר המשכיל כמה"ר עזריאל בולאפי יצ"ו אמר להרא בתולת הצנועה היקרה והנכבדת מרת אסתר מבי"ת בת הגביר הנכבד היקר והמפואר המשכיל כמה"ר גדליה סיניגאליה יצ"ו. האריכות הזאת איננה אפינית, (ואולי היא מיוחדת לחתן הזה שהיה איש מפורסם), כי בדרך כלל מסתפקים בתואר אחד או בשנים. בכתובות הקדומות כתיב פשוט ר' פלוני.

השמות הנהוגים אצל יהודי איטליה אמנם ידועים, אבל מפני שיש כאן קבץ של כאלפיים שמות איש ואשה, מותר אולי לציין קווים כלליים אחדים. מעטים מאד הזכרים הנקראים בשם אחד בלבד, לרובם יש שנים, שלשה ואף ארבעה שמות. שמות כפולים ומשולשים מוצאים גם אצל יהודי ארצות אחרות, אבל לא במדה כזאת. — מלבד שמות "האבות" בולט השמוש הרב בשמות מרדכי ושבתי, בפרט בכתובות מרומא. מצויים השמות מהללאל, מצליח, ניסים, חי, זה האחרון רק מצורף לשם אחר קודם לו: פחותים מהם יואב וישמעאל. כשמות נדירים מוצאים כאן אבא (מס' 5), אבטליון (116), אביעד (216), אדם (225), אלישמע (82), ברכיה (61), בתואל (132), ורדימס (27), זכות (72), חנניאל (134), טוב חיים (46), יום טוב (120), ינון (223), ישי (21), סולם (49), עזריאל (73), פלטיה (115), צדוק (106), שלומיאל (17), שלמיה (103), שם טוב (153), שר שלום (118), שרוג (196). לעתים רחוקות מצורף בכתובות שם לועזי לשם העברי. רוב הכלות נקראות בשם לועזי בלבד, בכתובות מעטות יש שם עברי ולועזי ביחד.

פ"י ה' י"ד יהרב המגיו (שם). אחר כך היו מתירים משום תקנת העניים, כדי שיוכלו להשתמש בסעודת שבת בסעודת הנישואין, ובמשך הזמן נהפך היתר זה למנהג, אולי כדי שלא לבייש את מי שאין לו.

(3) לכאורה ערב הרגל היה ערב שבת משום תקנת העניים ואפילו עולה עליו, כי בערב הרגל "ישתכר שיצאו ד' ימי המשתה בד' ימי החג" (מגן אברהם, סימן תרצ"ו ס"ק י"ח). אבל דוקא ברומא שלא מהגו בה חתונה ביום ו' אנו מוצאים בתקופה מסוימת יותר מרבע הכתובות מערב הרגל: עיין שם. — אגב, כל הכתובות מיאניטא שבידינו הן מיום ו' או מערב סכות.

(4) מוצאים גם צורה ארכה יותר: בא לפנינו הבחור (כגון מס' 2, 61, 86, 126) או: בא לפנינו עחי"ם הבחור (מס' 111).

(5) בכתובות מיאנינה כתוב: מעידים אנחנו ח"מ מה שהיה בפנינו איך מר הבחור... אמר לה.

ובשאריתן שם עברי בלבד. אוצר השמות הלועזיים גדול מאד, ויש ביניהם שמות אלילים כגון אולימפיה (מס' 189), דיאנה (45), אולימפיא, אלזירא, אליגרא, אמאליא, אניטא, ביאנקא, ברונא, גיוליא, גיימא, גראציא, דיאנא, ויאולאנטי, וירטואוסא, טוטוביני, טילצילה, לאוורא, ליאונורא, נינא, ספירא, פאוסטה, פאני, פלאמיניא, קולומבה, קוסטנצה, קליליא, ריינה, ריקטא (וגם השמות האשכנזיים אידלן, גוטולא, דייכן, פיסילה, פרישקה, צירלי, ריזלי) — כל השמות האלה נמצאים רק פעם אחת. שתיים, שלש או ארבע פעמים נמצאים אוראבונא, אנגיליקא, בונא, ברוניטה, גיודיקא, גיויא, דולסה (דולצי, דולציטא), דיאמאנטי, טיסאורא, לונא, ספיראנצא, פאצינצה, פיורה או פלורא, קונסולא (קונסולינא), קיארא או קלארא, השמות בילא, בינונוטא או בינינינדא, גיודיטא או יודיטא, גיינטילי או יינטילי, סטילא, סמיראלדא או איסמיראלדא, פירלא, ריגינינה, ריקא מופיעים חמש או שש פעמים, והשם רוסה שמונה פעמים. — בין השמות העבריים מצוי ביותר אסתר (עשרים פעם); אחריי באים לפי סדר מציאותם שמחה, שרה, חנה, מול טוב (נמצא עשר פעמים), רחל, ברכה, נחמה, יוכבד, טובה, לאה, מלכה, רבקה (נמצא שלש פעמים). פעמים יש דבורה, חוה, יעל, ופעם אחת אביגיל, אביחיל (! מס' 77), ברוריא, דינה, ראומה. שמחה ומול טוב מופיעים לעתים רחוקות גם כשם גבר (מס' 1, 42, 72). שמחה נזכרת במכתב ומה שמות הנזכרים בכל המקומות ומכל הזמנים, (מה שאינו נהוג ברוב הארצות האחרות), מפני שהשמות האלה נחשבים בעיני יהודי איטליה כחלק משם־הקדש שלהם. כמו שנהגים בבית הכנסת לקרא לעלות לתורה בשם המשפחה.

בנוגע לנדוניא ותוספת נהוגים מנהגים שונים. א. הן נזכרות במקובץ בסכום קבוע, עשרים לטרין של כסף לזו ולזו, בלי שום פירוט ובאור (6). המנהג הזה נפוץ מאד, למשל בלוגו, מודונא, פיסארו, פירארא, צינטו, רוויגו ועוד. אף על פי שאין זה אלא סכום פרמלי, אנו מוצאים בו הבדלים: באנקונה יש 10—20 על יד 20—20; בכתובה מאיווריא 20—3; בשתי כתובות מבוסטו 10—20, 10—10; בכתובה מטריאסטי 10—30.

ב. הן נזכרות בלי סכום, אלא הכל מתבאר ב"שטר הנצרי" שעשו הצדדים ביניהם (7) (מנובחה ועוד).

ג. הן נזכרות בסכום ממשי, אך פרטיות מתבארים בשטר הנצרי (רומא). ד. הן נזכרות בסכום ממשי ומתבארות בכתובה עצמה, בלי שטר נצרי, כך נהגו בוניציאה (בזמן היותה מדינה עצמאית), בוירונה (בזמן שהשתייכה למדינת ויניציאה, אחר כך נהגו שם מנהג ב'), בליוורנו (אחת מן הכתובות כמנהג ג'), ולרוב בפאדובה. — מובן מאליו, שהכתובות האלה מענינות אותנו ביותר.

הערובת של המנהגים האלה נמצא מלבד במקומות הנזכרים, גם בבוזולו ובקרפי. אני משער, שצריך להבדיל את המנהגים לא לפי המקומות והקופותיהם בלבד אלא גם לפי עדותיהם השונות, אבל על סמך החמר שבידי לא הצלחתי לברר זאת. הנדוניא מורכבת בדרך כלל משלשה חלקים: מעות מחושבים (כלומר כסף מזומן), בגדים, תכשיטים. לעתים היא כוללת גם "חזקה" על בית (בעיקר ברומא ומס' 21, 91) או ירושה, חוב שיש

6 פחד יצחק ערך כתובה, דף ק"ב ע"ב, מביא בשם שלטי גבורים פרק ט' דבבא בתרא דף רל"ד ע"ב: "מנהג איטאליאני לכתוב בכל כתובה עשרין לטרין כסף צרוף שלא לבייש העניות" (לא מצאתי בפרק ט' דב"ב). 7 שלטי גבורים בפרק ט' דב"ב (בעניין דברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים דמו, בגמרא דף קנ"א ע"א): "הרי מה שנהגו הלועזים (כלומר היהודים האיטלקים) בכל מקומות מושבותיהם שסך הנדוניא עושין ממנו שטר בערכאות של עובדי כוכבים היינו משום שנהגו לכתוב בכל כתובות שלהם בסופרי ישראל מאה לטרין של כסף צרוף שלא לבייש העניות שאין להם וכזה השטר בערכאות של עכו"ם מבארין באר היטב כך כל מה שהכניסה לו בנדוניא".

לגבותו סכום מחברת מהר הכתולות. (עיין מס' 52, 53, 99, 131). ובמקרה אחד (43) מזונות לאיש ולאשה ולזרעם.

סכום התוספת נמצא בדרך כלל ביחס קבוע לסכום הנדוניא, והיחס הזה שונה במקומות שונים. בליוורנו ואישפלטת התוספת שיה לחצי הנדוניא, בויניציאה וירונה וציטאדילה היא שליש, ברומא החלק הרביעי. באנקונה החלק החמישי, בסיינה (ובמס' 44) החלק העשירי. יש להניח שאיזה יחס קבוע ביניהן קיים גם באותם המקומות הרושמים בכתובה רק סכום פורמלי (לעיל מנהג א'). ועל אודות מנטובה, הרושמת את הכל בשטר הנצרי בלבד, יש לנו רמז מפורש בכתובה מסביוניטה: התוספת "כנהיג במנטובה". בפאדובה התוספת בכמה מקרים בלתי קבועה וקטנה, על פי רוב היא שליש, ויש גם מקרים של חצי או רבע. לאלמנה אין תוספת, אבל ע' מס' 46, 156. השטר הנצרי אינו בא אלא לקבוע את הפרטים הכספיים שבין החתן והכלה, והוא נזכר בכתובות גם בכמה שמות אחרים, כגון שטר העשוי בלשון איטליאנו (מס' 85) שטר השידוכין (49), שטר ערכי (60), חדושי תנאים (54), אינסטרומנטו (97), קונטראטו (69). — המנהג לכתוב שטר נצרי על יד הכתובה הוא קדום מזמן הכתובות שבאספנו. לקמן, בין הכתובות המיוחדות, נפרסם שטר נצרי כזה משנת שכ"ב: היא הדוגמא היחידה שבידינו.

בויניציאה ובליוורנו מקבל עליו החתן את כל הכתובה "כמלוה ורשו וכנכסי צאן ברזל", ובויניציאה ואישפלטת הוא מקבל עליו את אחריות הכתובה "לדעת הרשבי"א".

תנאים מיוחדים למטה מן הכתובה או בטור שני לשמאלה, אנו מוצאים בכמה כתובות מאישפלטת, אנקונא, ויניציאה, ליוורנו ובאחת מפאדובה (לקמן ג'—ו', ח' 4, 42, 68, 69). אין לראות בזה מנהגו הקבוע של איזה מקום, אלא יש שכותבים ויש שאין כותבים. תנאים מיוחדים אלה עוסקים בעיקר בענינים הכספיים שבין החתן והכלה, ומוצאים ביניהם שני תנאים הנוגעים במקרה שתמות הכלה או ימות החתן. אם תמות הכלה בלי זרע של קינא, קובעים בדרך כלל שהחתן יחזיר ליורשיה מחצית הנדוניא, אך יש שמבדילים: אם תמות בלי זש"ק בשנה הראשונה שאחרי החופה, יחזיר הכל; ואם בשנה השניה יחזיר החצי, ואם בשנה השלישית לא יחזיר כלום (עיין בכתובות המיוחדות מספר ה' תנאי א' ודומה לו מספר ג' תנאי ג'). ואם תנח זש"ק, הבעל יורש את אשתו, כדון תירה. — אם ימות החתן בלי זש"ק, תגבה הכלה כל הכתובה, ואם ינח זש"ק, יש שהיא גובה את הכל (באנקונה ובשתי כתובות מויניציאה), ויש שמשאירים להכרעת הזרע, אם לתת לה כל כתובתה או חצי עזבון בעלה (באישפלטת, ליוורנו ובכתובה אחת מויניציאה); הסכם מיוחד עיין בכתובה ג' תנאי ג'.

בכתובות הספרדיות מתנים, שלא יקח אשה אחרת עליה ושלא יגרשנה בעל כרחו, וברובן מבטלים מלכתחלה כל ויתור שתותר הכלה מכתובתה. — בכמה כתובות מחייבים את החתן, שאם יחלה חלי שיש בו סכנה, יתן גט לאלתר, כדי שלא תהיה אשתו זקוקה ליבם. למרות השויון הכללי של התנאים יש ביניהם כמה הבדלים בפרטים; עיין להלן לפי המקומות הנזכרים למעלה.

החתימות. במקומות רבים חותם החתן תחת הכתובה, כגון בבוביטו, ויניציאה, וירונה, פאדובה, ציטאדילה, רויגו. בדרך כלל חתומים העדים מצד ימין והחתן מצד שמאל, אך יש שהוא חותם לפני העדים מצד ימין או בין שני העדים באמצע או החתן מימין והעדים משמאל; שנויים כאלה יש למצוא בעיקר בכתובות מויניציאה. בכתובות לא מעטות חתמו החתנים בלועזית, ובמקרה אחד (מס' 49) חתם מישוהו אחר בשם החתן "מאחר שאינו יודע לכתוב". בשתי כתובות מויניציאה חתמה גם אם החתן (35, 42).

יש לציין במיוחד החתימות בכתובות מוירונה. בארבע מהן (מס' 50, 52—54) חתם הסופר אחרי העדים; במס' 55 הוא חתם כסופר וסהיד יחד עם עד אחר, ולפניהם חתם הרב הראשי ר' דוד שמואל פארדו (בלועזית); במס' 56, 57 חתמו הרב הראשי והסופר כעדים, שניהם בלועזית,

ובכתובה הבאה שניהם בעברית; במס' 59 חתם הרב הראשי "הצעיר עבדא דרבנן העומד לשרת בקדש דוד שמואל פארדו ס"ט" ביחד עם איזה עד אחר. — נראה שהרב רד"ש פארדו חתם בלועזית אם החתן עשה כן. כמעט בכל המקומות חוזרים אותם העדים וחותמים תחת כמה כתובות, ויש להניח שהם היו מ"כלי הקודש" של אותה הקהלה.

בכתובות מליורנו מאשרים, שהכתובה נרשמה ב"ספר הכתובות" של הקהלה, ועל גבן של רוב הכתובות מוירנה רשום בלועזית: כתובה של פלוני ופלונית, עם תאריך נצרי ומספר סדורי, ויש לחשוב שנרשמו (או נשמרו) בארכיון הקהלה. בכמה כתובות מויניציאה יש אשור רשמי שהכתובה תורגמה לאיטלקית, והאחרונה משם נכתבה על טופס רשמי שעליו שתי חותמות. הכתובה מקרימונה רע"א נתאשרה על ידי הנוטאר הממשלתי על גבי הטופס עצמו, והכתובה הראשונה מפאדובה מכילה גם את השטר הנצרי. דוגמאות מכל זה עיין להלן.

המסגרת והצורה. כמעט כל הכתובות כלן נכתבו על קלף חוץ משתיים או שלש, שבהן ציינתי להלן "ניר", ורובן ככלן נכתבו בכתב מרובע מהודר. יש מקומות שמסתפקים שם בהדור הזה בלבד או מוסיפים מסגרת פשוטה של פסוקים (כגון וירונה, פאדובה, פירארא), ובמקומות אחרים (כגון אנקונה, וויניציאה, ליוורנה, רומא) נהפכת המסגרת למלאכת אומנות מיוחדת. כאמור למעלה, אינני מתאר כאן את הכתובות מבחינה זו, אבל ציינתי להלן נושאים מיוחדים של התמונות שבכתובות, והזכרתי את הטכסטים השלמים הכתובים בהן. בכתובות רבות, בפהט מרומא, מצוירים כעין דגלי משפחה⁸; בכל המקרים האלה הוספתי סימן שאלה, מפני שיתכן שהציור ההוא אינו אלא קשוט בעלמא. י"ב המזלות מופיעים בכמה כתובות, אבל בשום כתובה אין מזלו המיוחד של חודש החתונה. תמונות של ירושלים ושל כלי בית המקדש מצויות בכתובות מויניציאה, כדי לקיים "אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי". — מסגרות שאינן אלא כתב זעיר-מתפתל בפתולים מסובכים, נמצאות בעיקר בכתובות רומא, והן מכילות שיר השירים, רות, מזמורי תהלים, "שבע ברכות" או פזמונים לחתונה. עיין גם להלן בכתובות המיוחדות מס' ח'. אף העניי שבישראל משתדל לכתוב כתובתו על קלף, ואין להתפלא שמוצאים כמה דרכי חשכנות. מס' 30 תפורה בתוך מסגרת זרה שחתכו מתוכה את הכתובה הראשונה; יש באוסף גם מסגרת ריקה כזאת, שלא רשמתי כאן, והכתובה מס' 213 חתוכה מתוך מסגרתה. מס' 112 מודבקת על גבי כתובה קודמת, ובמס' 109 כתוב כל התורף על הגרד. במס' 27 מגיעים התקונים בתוך הכתובה עד שנים עשר ולא ותרנו על הקלף.

פרטים הנוגעים למקום מקום לחוד עיין לקמן ברשימה ב.

א. כתובות מיוחדות

א. קרימונה, יום ו' ראש חדש אדר שני רע"א "איך ר' חננאל בר משה החתן אמר לה להא בתולתא דייכן בת ר' שמחה הלוי... ודין נדוניא בין בכסף בין בדהב בין בתכשיטין במאני דלבושא ובשמושי דערסא נ' לטריין... והוסיף מדיליה נ' לטריין". העדים: "עקב בן יהודה אליקים בן אליקים הכהן. החתן חתם.

למטה: באותו היום נותן החתן לכלה ד' אמות קרקע בחצרו במתנה גמורה ואגבן ואגב קנין סודר הוא מקנה לה ת' דוקטי זהב מילגא כתוספת כתובתה שיהיו בין הכל הכתובה ותוספת ת' דוקטי ועוד הוסיף לה כל בגדיה ותכשיטיה השייכים לגופה.

(8) עיין לקמן מספר ג, 7, 34, 42, 71, 90, 97, 132, 142, 144, 146—149, 151—155, 159, 173, 175, 181.

כשבע שנים אחרי כתיבתם נתאשרו שני השטרות הנ"ל על ידי נוטאר-העיר:

Ego Joannes Franciscus Bindus, civis Cremonensis, publicus apostolica et imperiali auctoritate notarius ac de collegio notariorum dicte civitatis.... duo instrumenta hebrayca vigore commissionis mihi date per Danielelem Hebreum in eis memoratum, prout apparet in instrumentis rogatis per me notarium antedictum, sub millesimo quingentesimo decimo octavo die septimo mensis... indictionis sexte pro nomine (?) confirmationis subscripsi signumque tabellionatus im[posui].

שם התודש וסוף המלה האחרונה חתיכים. משמאל לנוסח הנ"ל נמצא סימנו של הנוטאר בכתב יד. המראה את האותיות JFB יצלב. האשור כתוב בקורטובה רהוטה ובקצורים רבים. "דניאל" הנזכר בדברי הנוטאר צריך ודאי להיות "חננאל".

כתב מרובע ורבני אשכנזי. בלי שום קישוט ופסוק. (סימן 137).

ב. פדואה. יום ו' מרחשון שכ"ב. רבי יקותיאל נקרא ויין בר אשר ז"ל הכהן אמר להדא בתולתא אידלן בת רבי אברהם יוסף הכהן... ודן נדוניא ש"נ דוקטי... והוסיף... עד שהתוספת עם מאתן זווי הנ"ל הם סך הכל ק"נ דוקטי. העדים: שמואל בן הקדוש ר' יצחק ז"ל ה"ה הי"ד ש"ץ מק"ק פדואה, יוסף בכמ"ר יעקב ז"ל מפדואה; שניהם אשכנזים. החתן חתם: אני וויצלן בר אנשילן ז"ל (?) חתן.

למטה מן הכתובה שטר-נשואין נוצרי וזה לשונו:

In Dei Aeterni nomine amen. Anno natiuitatis Domini nostri Jesu Xri Millesimo quingentesimo Sexagesimo primo Indictione quarta die Veneris decimo septimo mensis octobris Paduae in contracta Voltus nigrorum seu hebreorum¹⁾ in domo habitationis infrascripti D. FrizZelle hebrei in quadam Camera superiori uersus viam publicam respiciente Praesentibus magistro Joanne Fraz Carolo filio magistri Pasqualis de supradicta contracta voltus nigrorum et magistro Martino Fabro quondam Jo Philippi mediolanensis habitatore ut supra Testibus ad infrascripta adhibitis uocatis et rogatis Cum contractum fuerit et sit uerum et legitimum matrimonium iuxta morem hebreorum inter D. Gentilem filiam D. Josephi della Man de Venetij et D. FrizZellem hebreum filium quondam D. Enselmi de Montagnana habitatorem de praesenti ut supra. Et conueniens sit quod ubi est matrimonium ibi etiam sit dos propter onera matrimonij substinenda. Iccirco D. Enselminus q. D. Benedicti de Castro franco hebreus ad praesens habitator Mantuae dedit et exbursavit et numeravit ad praesentiam testium et mei notarij nomine dotis dictae D. Gentilae de denarijs proprijs dicti D. Josephi eius sororis²⁾ prout idem D. Enselminus asseruit eidem D. FrizZella praesenti et ad se trahenti in tot (?) auro et monetis Ducatos Tercentos auri ad libras sex solidos quattuor pro ducato cum praesentia etiam D. Sarae uxoris dicti D. Josephi et sororis dicti D. Enselmini. Et ulterius praedictus D. FrizZelle ad praesentiam ut supra contentus et confessus fuit habuisse et recepisse in dotem et dotis nomine ut supra praedictae D. Gentilae et praefatis D. Enselmino et D. Sara dotantibus nomine dicti D. Josephi omnia bona mobilia et uestimenta ac catenas et alia fulcimenta argenti et auri quae erant praeparata pro dorso et usu dictae D. Gentilae. Et hoc ante praesens instrumentum et prout apparere dixerunt in eorum instrumento more hebraico celebrato. D. Franciscus etiam ad Abundantem cautellam idem D. FrizZellae omni exceptioni et probationi quibus uti vellet in contrarium. non habuisse scilicet et recepisse dicta bona. ac omni spei futurae habit³⁾ et receptionis. Insuper praedicta D. Sara promisit et se obligavit⁴⁾ per se et suos heredes in proprijs bonis et dote sua quam assecuravit. ut

(1) Volto dei Negri היה רחוב בפדואה שבו גרו יהודים רבים לפני זמן הגיטו ועל כן נקרא גם (עין 458, א.ו. J. E.) Volto degli Ebrei

(2) sororis כתוב בסוף השורה ונראה שהסופר השמיט בראש השורה הבאה את המלה mariti כפי שמתברר מתוך המשך המשפט.

apparere dixit ad officium magnificorum D.S. Civitatis Venetiarum, dare et soluere eidem D. FrizZelle praesenti et acceptanti pro se et sui heredibus in dotem ut supra dictae eius filiae ducatos quinquaginta auri ad libras sex solidos quattuor pro ducato hoc modo videlicet Ducatos decem annuatim usque ad integram satisfactionem declarando quod accipiat a die praesentis instrumenti omni exceptione iuris et facti penitus re[mota?]....

אחרי כן בסוף שורה כ' שבכתובה נחתך הקלף. תוכן התעודה הנ"ל: בעצם יום החתונה נכתב בדירת החתן שטר-נשואין זה בנוכחת שני עדים נוצרים. מאשרים את הנשואין בין גנטיליס בת יוסף ופריצל³) בן אנסלמינוס. אבי הכלה אינו נוכח, ובא-יכחו הם אשתו שרה וגיסו אנסלמינוס⁴). אנס' מוסר בשם אבי הכלה נדוניא בסך ג' מאות דוקאטי ליד יד החתן. המאשר את קבלתם. עוד הם מוסרים לו מטלטלים ובגדים השייכים לגוף הכלה. נוסף לכך מתחייבת שרה אס-הכלה באחריות נכסיה ונדונייתה. לתת לחתן ג' דוקאטי עשרה עשרה לשנה. מי הוא פרנציסקוס, הנזכר באמצע השטר, ומה תפקידו, לא הוברר לי. — מתוך שטר זה מתברר שתוספת החתן היא מחצית המעות המחושיבים.

העברית (בכתב מרובע) והלטינית נכתבו בדיו-זהב, שנשטשה מאד. אין שום קישוט נוסף. (סימן 136).

ג. פאדובה. יום ד' י"ב אדר תס"ג. בא הבחור הנכבד כמ"ר משה יצ"ו בכמ"ר שלמה מאדומים ז"ל ואמר לה לבחורה הכבודה והצנועה מרת צירלי מבת בת היקר והנעלה כמ"ר כשה משלום יצ"ו... ודא נדוניא... קכ"ה דוק' במעות מחושיבים ור"ח דוק' כבגדי משי צמר ופשתים הצריכים לגופה ועוד תק"ח דוק' וכ"ב גרוסי לגבות בויניציאה באופן שנתבאר בתנאים⁵)... והוסיף לה... רי"א⁶) דוק'. העדים: שמואל דוד בן יחיאל אוטולינגי, מרדכי בן דוד פאנו. החתן חתם.

למטה מן הכתובה תנאים מיוחדים וזה לשונם:

„אלה דברי הברית והתנאים שנתחדשו והותנו בשעת החופה קודם החופה בין הווג המבורך במז"ט... ואמרנו לנו עדים ח"מ הווג עלינו ע"נ וקנו ממנו כק"ג א"ס כי אנו משעבדים גופנו ונכסינו שקנינו ושנקנה מעכשו ולאשר ולקיים את כל התנאים האלה שאנו מחדשים עתה כעת קודם החופה בינינו ככתוב למטה בעה"ו.

ראשונה נשתעבדו הווג הנ"ל יצ"ו ביניהם שינהגו יחד באהבה ובחיבה כאורח כל ארעא ולא ינעלו ולא יעלימו ולא יברחו זה מזו וזו מה מאומה רק ישלטו בנכסיהם שוה בשוה כמנהג איש ואשתו ה' יאריך ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים אכ"ר.

שנית הודה בפנינו עדים ח"מ כמודה בפני ב"ד חשוב כמ"ר משה יצ"ו הנ"ל איך האמת כן הוא שקבל ובאו לידו מאת כמ"ר משה משלום יצ"ו תתמ"א דו"ל... וכ"ב גרוסי באופן זה [קכ"ה ור"ח דוק' כנ"ל בגוף הכתובה] ועוד לגבות בויניציאה מ"ב דוק' ועשרה גרוסי בכל שנה עד תשלום סך תק"ח דוק' וכ"ב גר' ולא יותר על כך כפי הדקריטו ממעלת דין ויטואריא נילי אטי דיל סיניור מיקול אנגיליו זאניני ביום [ריק] פיברארו אלף תש"ג למנינם באופן שנשאר כמ"ר משה משלום אבי הכלה הנ"ל פטור משעבודו שנשתעבד בשטר שנעשה בין החלקים הנ"ל ביום כ"ה גיינארו אלף ותש"ג בכל מכל כל כיון שקבל החתן יצ"ו הנ"ל כנ"ל כי כן הודה בפנינו בפירוש כנ"ל.

3) שמו הלועזי של החתן נמצא בשלש צורות: ויץ בגוף הכתובה, ויזלן בחתימת החתן, פריצל בשטר הנוצרי. כפי שהעיר לי בטוב פרוס' א. א. פראנקו מצוי השם Frizele בין יהודי פאדובה עד היום ונזכר גם אצל Morpurgo, L'università degli Ebrei in Padova nel XVI secolo ע' 8. ויץ או ויזלן לא מצאתי במקום אחר.

4) אין זה אנסלמינוס אבי-החתן, כי הוא מת כבר. אנס' זה היה אחד משני פרנסי ק"ק פדואה בשנת 1533. עיין בספרו הנ"ל של מורפורגו, ע' 13.

5) למטה. תנאי שני.

6) התוספת היא שליש המעות המחושיבים עם החוב שיש לו לגבות.

שלישית. שע"ד העדר ח"ו וב"מ התנו בפנינו שאם ח"ו וב"מ תעדר מרת צירלי הכלה הנ"ל בשנה ראשונה אחרי החופה בלי זש"ק שיחיה שלושים יום או יחוייב החתן... להחזיר ליורשי הכלה הנ"ל את כל מה שהכניסה לו המעות במעות והמטלטלים במטלטלים והמעות שנתנו לו לגבות בויניציאה יחזירם כולם כמו שנמסרו לו לגבות וכן יחזיר כל מה שגבה מן הריוח הכל בכל מכל כל כנ"ל. ואם ח"ו וב"מ תעדר הכלה הנ"ל בשנה שנייה שאחרי החופה בלי זש"ק כנ"ל או יחוייב החתן הנ"ל להחזיר ליורשי הכלה הנ"ל החצי מכל מה שהכניסה לו בעת החופה בין החצי מהמחושבים בין חצי המטלטלין בין החצי מהמעות שנמסרו לו לגבות בויניציאה אל אופיציו... כנ"ל. ואם ח"ו וב"מ יקרה שיעדר כמ"ר משה החתן הנ"ל בשנה ראשונה שאחרי החופה או תקח לה מרת צירלי כל מה שהכניסה לו בשעת החופה כנ"ל ועוד תקח משל בעלה יצ"ו הנ"ל השליש מהתוספת שיוסיף לה בעלה בכתובתה במקום המאתים זוז ופגם בתוליה. ואם ח"ו וב"מ יקרה שיעדר החתן הנ"ל בשנה שנייה שאחרי החופה או תקח לה מרת צירלי הכלה הנ"ל כל מה שהכניסה לו כנ"ל ועוד תקח משל בעלה שני שלישי התוספת שיוסיף לה בעלה בכתובתה כנ"ל וכנ"ל. ובשנה השלישית וזמן השלישית ואילך הדין חוזר לסיני שהבעל יורש את אשתו. והיא תגבה כל סכי כתובתא נדונייא ותוספתה משלם. ולעולם בעת הקדושין יהיה שלה ז'.

רביעית וע"ד הקטט ח"ו וב"מ יבואר שאם כאולי הכלה הנ"ל תהא קובלת על בעלה הנ"ל שעושה לה דברים שאין הדעת סובלתן או יחוייב בעלה הנ"ל לתת לה כל מלבושיה ובגדיה שימצאו אז בביתם ועוד יתן לה עשרים דוק' לפזר וילכו לפני בית דין או מבוררים שיפשרו ביניהם ואחר כך תחזיר לבעלה כל מלבושיה ובגדיה וגם יתר המעות שנשארו בידה ועל מקומם יבוא שלם.

חמישית וכן מרת צירלי... אמרה לפנינו עז"מ שכסף הנדונייא שהכניס אביה... בעדה לבעלה... היא רצויה ומפויסת מכל חלקה מנכסי אביה ואמה יצ"ו בכל מכל כל הראוי לה לנדונייתה ושלקן היא עושה להם פיטורים גמורים ומספיקים שלא תוכל לא היא ולא מבאי כחה ויורשיה לתבוע שום דבר אפילו משה פרוטה כיון שקבלה כל מה שראוי לה מנכסי אביה ואמה כנ"ל זה יהיה בלי שום ערעור ופקפקו כלל ועיקר מעתה ועד עולם.

וכל הנ"ל נצטוינו אנן סהדי דחתימי לתת מאת החלקים יצ"ו הנ"ל לעשות שטר חדושי הנאים זה שיועיל בין בדי' [בדיני ישראל] בין בדא"ה [בדיני אומות העולם] ושלא יפסל ולא יגרע כחן מחמת שום דבר שבעולם בביטול כל מני מודעות ותלדותיהן עד סוף יקנינא אנן סהדי מיד החתן והכלה יצ"ו הנ"ל מזה לזה ומזה לזה מיד כל א' לזכות חברו קנין גמור ושלם על כל מאי דכתב ומפורש לעיל במנא דכשר למקניא ביה מעכשו והיה זה פה פאדובה ביום ד' שנים עשר לחדש אדר התס"ג והכל שריר וקים. חתומים העדים הנ"ל.

התנאים האלה שונים בתכנם ובלשונם מן התנאים המיוחדים הנמצאים בשאר הכתובות שלפנינו.

כתב מרובע רבני איטלקי. בין התמונות שבמסגרת למעלה אריה. מופנה לצד שמאל. עומד על רגלו השמאלית וידיו מחזיקות ענף של דקל; למטה אריה כנ"ל. ימינו מחזיקה נר דלוק (או כוכב) ועל ראשו כתר. (סימן 15).

ד. ויניציא. יום ו' י"ב תשרי שפ"ג. איד החתן הנחמד משכיל ונבון כה"ר דוד ואליריו בן הגביר ונעלה כה"ר אברהם ואליריו אמר לה לכלתא בתולתא שושנת העמקים וכלילת ייפי מרת שרה... ודא נדוניא... ת"ק דוקאטי... בכ"כ מעות מחושבים ור' דוקאטי בכ"כ מטלטלין ושמושי ערסא... והוסיף... ת"ק דוק... הכל קבלם החתן הנזכר והעלם על עצמו כמלוה ורשו וכנכסי

צאן ברזל". העדים חתמו בצד שמאל: ציון בן שמואל פראנסי...; החתן באמצע; בצד ימין: יצחק גרשון [הסופר?]; כלם ספרדים.

בטור השני התנאים: "תנאי ראשון שלא יוכל ולא יורשה החתן הנ"ל לשום סבה אפשרית בעולם לישא ולא ליקח לו אשה אחרת בשום אשות בעולם כלל כל ימי חייו הכלה הנ"ל בעודה באשת עמו ואם יעבור וישאנה כנ"ל שיהיה מחוייב לתת ולפרוע לה תכף ומיד כל סכי כתובתה נדוניתה ותוספתה... ולפוטרה בגט כשר לאלתר באופן שתהא בו מגורשת ממנו ומותרת לכל אדם. תנאי שני שלא יוכל ולא יורשה החתן הנ"ל לפתות או לאנוס את הכלה הנז' שתמחול או תתן לו במתנה או תמכור לו או לאחרים שום סך מסכי כתובתה נדוניתה ותוספתה הנז'. ואם יעבור ויפתנה או יאנסנה ותמחול או תתן או תמכור כנ"ל שתהא מעתה ומעכשו המחילה או המתנה או המכירה ההיא בטלה וחשובה לכלים ככלי חרש הנשבר וכדבר שאין בו ממש. תנאי שלישי שאם ח"ו וב"מ יחלה החתן הנ"ל חלי של סכנה לפי דעת הרופאים המבקרים אותו שיהיה מחוייב החתן הנ"ל לתת לכלה הנ"ל תכף ומיד גט כשר בלי שום ערעור ופקפוק כלל באופן שלא תשאר זקוקה ליבם. תנאי רביעי שאם ח"ו יארע העדר מהכלה הנ"ל ולא ישאר ממנה זרע של קימא שיהיה מחוייב החתן הנ"ל להחזיר ליורשי הכלה הנ"ל מחצית הנדוניא שהכניסה לו. והחצי האחר יהיה וישאר לחתן הנ"ל. ואם ישאר לו ממנה זרע של קימא אזי ירש החתן הנ"ל הכל כדין תורתנו הקדושה הבעל יורש את אשתו. תנאי חמשי שאם ח"ו יארע העדר מהחתן הנ"ל בין שתשאר לה ממנו זרע של קימא בין שלא תשאר לעולם תקח ותגבה הכלה הנ"ל כל סכי כתובתה נדוניתה ותוספתה...". החתימות הנ"ל.

התנאים הנ"ל הם דוגמא של תנאים ספרדיים.

הכתובה והתנאים בכתב רבני ספרדי. מסגרת של פסוקים, אין קישוט. (סימן 270).

ה. ויניציאה. יום ו' ב' ניסן שפ"ד. "בא החתן הנחמד ונעלה הנבון כה"ר משה ב"ר יצחק שלום המכונה מוריטו ואמר לא [?] לכלתא צנועתא בתולתא דונא מזל טוב בת הנבון ומעולה כמה"ר שלמה אלחדיז זל"ה... ודא נדוניאה דהנעלת ליה מבי אחיה החכם הנעלה נעים וזמירות ישראל כמה"ר עזרא אלחדיז יצ"ו דוקאטי ת"ק מדודים... ודוקאטי ש' בכ"ב בגדי צמר ומשי ופשתים צעופים ותכשיטין השייכים לגופה... והוסיף לה דוק' ר"נ". אחריות הכתובה מקבל החתן עליו "לדעת הרשב"א. העדים: יהושע יעקב בן... היילפרון [אשכנזי], יוסף סאמי [ספרדי]. חתימת החתן באמצע.

למטה מן הכתובה התנאים:

"תנאי ראשון שאם ח"ו וב"מ תעדר הכלה בחיי בעלה בלי זרע של קימא אם יהיה בשנה הראשונה שלאחר החופה יחזיר החתן הנ"ל לאחיה החכם כמה"ר עזרא הנ"ל או ליורשיו כל סך הכתובה שהכניסה עמה שהם ת"ת דוק'. ואם ח"ו יארע העדרה בשנה השנית שלאחר החופה יחזיר החתן הנ"ל לאחיה הנ"ל מחצית הסך הנ"ל. ואם ח"ו יארע העדרה בשנה השלישית ואילך לא יחזיר כלום. תנאי שני אם ח"ו יארע העדר מהחתן הנ"ל בחיי הכלה הנ"ל בין ישאר לה ממנו זש"ק ובין לא ישאר לעולם תקח הכלה הנ"ל ותגבה כל סך כתובתה ותוספתה ונדוניתה הנ"ל וזווי מאתן דחזו לה. תנאי שלישי שאם ח"ו יחלה החתן הנ"ל חולי של סכנה לפי דעת הרופאים המבקרים אותו שיהיה מחוייב לפטור את הכלה הנז' בגט כשר באופן שלא תשאר זקוקה ליבם. תנאי רביעי שאם ח"ו היה דבר קטטה וריב ביניהם הכל יהיה כפי מנהג ק"ק פאדובה יע"א ובפנינו עדים ח"מ קבלו עליהם החתן והכלה הנ"ל לאשר ולקיים כל הנ"ל בשבועת בטוי על דעת רבים ויעשה בשטר תנאים זה דין נחוץ ומשפט מהיר בכל זמן ובכל מקום ובכל בית דין בין בד"י [בדיני ישראל] ובין בדא"ה [בדיני אומות העולם] דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי ובדא"ה כאלו נעשה ע"י סופר מתא לפני מושל העיר בכל תקוניהם ונמוסיהם ולא יפסל ולא יגרע כח שטר זה...". שלש החתימות הנ"ל.

התנאים האלה הם דוגמא של תנאים אשכנזיים או איטלקיים.

הכתובה והתנאים בכתב רבני ספרדי. בלי שום קשוח ובלי פסוקים. (סימן 139).

ו' ויניציא. יום ד' ה' ניסן ת"י. "החתן הנחמד נכבד יקר ונעלה כה"ר אברהם יצ"ו בן המנוח יקר ונעלה הגביר כה"ר יעקב מונין נ"ע אמר לה לכלתא צנועתא שפירתא דונא יודיטא מב"ת בת הישיש יקר ונעלה הגביר כה"ר דניאל ואלניסין יצ"ו... ויהיבנא ליכי מהריכי כסף זוזי מאה דחזו ליכי... ודא נדוניא דהנעלת ליה על ידי אביה הגביר הנ"ל יצ"ו שהוא מורשה שלה דוק' ז' אלפים וה' מאות די באנקו בעד דוק' ט' אלפים קורניטיש, והדוק' ז' אלפים וה' מאות הנ"ל נכתבו בבאנקו לחתן הנ"ל דיל פרופיו נומי די דיטא יודיטא ואלניסנא. ועוד סך דוק' ב' אלפים בכ"כ מטלטלין ושימושי ערשא ונכללו בהם סך דוק' ב' מאות וחמשים בכ"כ מטבעות זהב וחפצי זהב... הכל קבלם החתן הנ"ל על עצמו כמלוה ורשו וכנכסי צאן ברזל... ונתבאר שהכבודה וצנועה דונא שרה מונין מב"ת אם החתן הנ"ל יצ"ו נכנסה ערבנית פרענית קבלנית היינו פרינציפאלה פאגאדורה אין סולידום בעד כל נדוניא הנ"ל לכל הדברים המפורשים בשטר התנאים אשר מנגד... ע"ד הרשב"א ז"ל. העדים: ...אלחזב סופר וסתיד, משה בן מרדכי זכות. החתן וגם אמו חתמו בלועזית.

משמאל לכתובה התנאים: א—ד כמו לעיל מס' ד. "תנאי חמשי אם ח"ו יארע העדר מן החתן הנ"ל ולא יניח לה ממנה זש"ק כנ"ל [כלומר שיחיה שלושים יום] אז היא תקח ותגבה כל נדוניתה... ואם יניח לה ממנה זש"ק כנ"ל אז יהיה בבחירת הזרע ההוא או בבחירת האפטרופוסים לתת לה או כל נדוניתה... או מחצית נכסי עזבינו בלבד".

הכתובה בכתב מרובע והתנאים ברבנית ספרדית. (סימן 118).

ז' ויניציא. יום ו' טבת תצ"ב. "החתן יקר ונעלה כמ"ר יצחק יצ"ו בן הגביר יקר ונעלה כמ"ר אשר חפץ יצ"ו אמר להדא ארמלתא צניעתא מרת שרה מב"ת בת היקר ונעלה כמ"ר גבריאל ברוך קרוואליו יצ"ו... ודא נדוניא... ה' אלפים דוקאטי... היינו ג' אלפים דוקאטי בכ"כ מעות מחושבים וב' אלפים דוקאטי בין אבנים טובות ומרגליות כספים ועדיי זהב ומטלטלים השייכים לגוף הכלה. גם הנעלת ליה אלף ושמונים דוקאטי אשר יש לה לעת עתה בדיפוסטיו א"ל סאל"י הנותן לעת עתה ריוח שניים למאה היינו אלף דוקאטי קרן ושמונים ריוח שיש לה לגבות על הקרן הנ"ל אשר יוסבו משמה ויוכתבו לשם חתנה או לשם כבוד אביו יצ"ו הנ"ל כשיביא החתן עדות גמורה מעשיית הנישואין. ומלבד כל זה הנעלת ליה גם כן קרידיטיו שיש לה מב' אלפים ות"ק מטבעות של כסף הנקראים קרוואטי אשר הם ביד פראנציסקו גומיש מעיר ליסבונה אשר כבר הוסבו משם ודיטת של ביניטו וריקארדו שם שהיו משתמשין ממנו קרוואליו ומוקאטו בעסקיהם וסחורותיהם. לשם החתן ואביו הנ"ל אשר כל המעות או הסחורות שיעשו על ידי המכירות או החילופים והיסבות איזה סך שיבוא לידי החתן יצ"ו או לידי כבוד אביו יצ"ו הנ"ל ובאי כחם ויכתבו תחת שטר כתובה הזאת. זאת ועוד הנעלת לחתנה כל דין ודברים טענה ותביעה הנשארות לה נגד בית מוקאטי על שארית פרעון נדונייתה וכל מה שיגבה החתן הנ"ל ואביו יצ"ו הנ"ל מהם או מבעלי חובותיהם יכתוב גם כן תחת שטר כתובה הזה. אכן מה שבאולי יגבה לפרעון תוספת כתובתה תשאר הכלה הנ"ל גברת מהם לעשיית מהם כרצונה בכל זמן שיהיה... וגם הגביר... כמ"ר אשר חפץ יצ"ו אבי החתן הנ"ל נכנס ערב קבלן ופרעון היינו פייז' ופרינציפאל"ל פאגאטור וסימול אי"ט אין סולידום עם בנו החתן הנ"ל על כל סכי הנדוניא שהביאה הכלה הנ"ל לרשות חתנה ולידו ועל כל מה שבאולי יבא לידם לעתיד לפורעם מעידית שבנכסיו בכל מקרה שיוזמן באופן עצמו שקיבלם... לדעת הרשב"א... העדים: אברהם בן יצחק פאציפיקה, אהרן בן חיים מאוקראטה. החתן חתם.

all'italiano e signata al di fuori con il sigillo de me. Massimo Todesco Finzi qm Salamon
Pubblico Traduttore.

חותמת המתרגם.

הנדוניא מצטרפת מחמשה חלקים: מעות מחושבים, תכשיטים, דיפוסים, קרידיטו, שארית
נדוניאה הקודמת (כלי התוספת). למרות גודלה אין תוספת מצד החתן, מפני שהכלה אלמנה. הכתובה
תורגמה כחמשים שנה אחרי כתיבתה.
כתב רבני ספרדי בין הקישוטים כלי בית המקדש וי"ב המזלות. (סימן 271).

ה. ליוורנו, יום ד' ה' מרחשון תקנ"ו. איך החתן היקר הגביר כה"ר יוסף נר"ו בן
הגביר המפורסם כה"ר מרדכי עוזיאל נר"ו אמר לה לכלתא הבתולה הצנועה יעלת חן מרת שמחה
מב"ת בת המנוח הגביר המאשר כה"ר שמשון ז"ל מורפורגו... ודא נדוניא מבי נשא סך ג' אלפים
וחמש מאות ציקיגוס רומאנוס שעלה הערך שלהם לפייסאש. דא או"ו ריאליס מאישפאנייה ח'
אלפים רס"ח פייסאש ושני סואלדוס ושלושה דינירוס מפייסא כלם במעות מחושבים ונכלל בזה
הסך אלף ציק' רומ'... שהניחה לה להכלה הנ"ל אמה מרת דיאמאנטי מורפורגו נ"ע, וזאת לדעת כי
הנדוניא הנ"ל קבלה החתן הנ"ל מיד... כה"ר חזקיהו מורפורגו וכה"ר שמשון בן ישראל סיפילי
להוראם אפטרופסי הכלה... והוסיף לה מדיליה אלף ז' מאות וחמשים ציק' רומ' [חצי הנדוניא].

Jo Josef Uzieli Sposo affirmo quanto sopra.

Jo Lazzerio Sahadun Testimonio

Jo Salamon di David Malah Testimonio.

למטה מן הכתובה התנאים המיוחדים:

"תנאי ראשון קבל עליו החתן הנ"ל שלא ישא אשה אחרת עליה בחייה לא בתורת
אשה אמה או פלגש שלא על פיה ורצונה ושלא יגרשנה מאתו כל ימי חייה שלא כדין, ואם יעבור
וישא... או אם יגרשנה מאתו שלא כדין שיחוייב לתת לה כל סכי כתובתה נדונייתה ותוספתה...
ולפוטרה ממנו בגט כשר לאלתר... תנאי שני... שאם ח"ו תפטר לבית עולמה הכלה בחיי בעלה
הנוכח ולא ישאר לו ממנה זש"ק שיחוייב החתן הנ"ל להחזיר ליורשי הכלה הנ"ל חצי נדונייתה...
אבל אם ישאר לו ממנה זש"ק אז יהיה הכל מן החתן הנוכח... תנאי שלישי... שאם ח"ו יפטר
לבית עולמו החתן בחיי אשתו הנ"ל אם לא ישאר לה ממנו זש"ק אז תקח היא ותגבה כל סכי
כתובתה... בתשלום, אבל אם ישאר לה ממנו זש"ק אז יהיה בבחירת הזרע ההוא או אפטרופוסיהם
או לתת לה כל סכי כתובתה או לחלוק עמה כל כספי עזבון בעלה חלקים שווים. תנאי רביעי
קבל עליו החתן ונשתעבד שלא לקבל במתנה מאת מרת שמחה אשתו שום חלק מעט או הרבה
מסכי כתובתה... ושלא לפתותה כדי שתתן לו שום חלק מהם, ואם תעבור ותתן לו... מעתה
מתנתה אינה מתנה ודבריה אינם נחשבים לכלום... שלש החתימות הנ"ל ואחר כך: Por Jacob
Nunes Vais Ghisbar Caixero Salomon qm Jb Bonfil Registr. Dr. G. Del Vecchio Canc.

מסגרת הכתובה היא כפולה ארבע, כולה עשויה כתב זעיר מתפתל, ומכילה ארבעה שירים
ארוכים. השירים האלה פותחים: א' "דעי למרחוק היום נשאתי / ואחזת יום טוב במקום הכשר";
ב' "אחר לצד אחר פנה פניתי / ואשמעה מזמור שיר למנצח"; ג' "אמירה נעימה / כתיבה
יחיבה / לאחת אהובה / אמונת אמונים" (בסדר א"ת ב"ש); ד' "משטח אדמה כאשר כוננת /
חיים ושלוה הם יסודותיה" — לפנים מהמסגרות יש כמה ציורים (עמודים, גג, עיגולים), גם הם
עשויים בכתב זעיר, והם מכילים קטעי שירים שאינם מצטרפים.

השיר הראשון נתחבר לכבוד חתן וכלה, ולומדים ממנו שהחתן עסק באסטרונומיה ושבוים
חופתו היתה גם חופת אחותו. השיר השני הוא שיר ברכה כללי לחתן וכלה, ואין לומדים ממנו
דבר מסוים על הווג הנידון. השיר השלישי אין לו קשר לחתונה, אלא נראה שהוא מוסב על התורה.

השיר הרביעי מכיל תאור דור-הזהב, דור-הכסף וכו'. וז"ל: שיר מן הכיר בו חלק מן השיר החליפות" לר' שבתאי מאריני. השיר הרביעי לא נחבר איפוא לכבוד חתונה זו, וכפי הנראה גם לא השלישי: השני מתאים לכל חתונה, ומה בדבר השיר הראשון המכיל את הרמזים האישיים הנזכרים למעלה? בית ח' שבו פותח "עבר זמן קצין חורף הגיע", וזה מתאים לזמן חתונתנו (ח') במרחשון. אף על פי כן אני נוטה לחשוב, שהדברים הנ"ל לא נאמרו על חתן דגן, וזאת מכמה טעמים: ידועים לנו שירים שנתחכרו ונדפסו לכבוד חתונה זו¹, והם שונים מכל השירים שבכתובתנו. גם קשה לחשוב שידיד משורר, הרוצה לכבד ולשמח חתן וכלה, יסתיר את דבריו בכתב פיתולים מסוכך מאד שקשה למצא בו התחלה וסוף, אלא מתקבל יותר על הדעת שצייר הכתובה לקח לו איזו שירים מן המוכן, ולאחרונה: לפני בית ט"ז אנו קוראים "הוא מכני שלום בלי שום דופי / היא מבנות חיים כלילת יופי" וסוף השיר: "חיים ושמחה גיל הלא יכוננו / אחוה ושלום בם לבד ישכוננו", ויתכן מאד שיש כאן רמזים לשמות החתן והכלה: חיים בן שלום, שמחה בת חיים, כלומר לא לזוג שלנו.

הכתובה והתנאים בכתב רבני ספרדי, המסגרת בכתב מרובע. (סימן 144).

ב. רשימת הכתובות

חתם בלועזית באמצע. — תנאים: א' שלא יקח אשה אחרת עליה ושלא יגרשנה בעל כרחו. ב' שלא יפתח למחול מכתובתה. ג' אם תמות הכלה בלי זרע של קימא שיחיה ל' יום, יחזיר החתן ליורשיה מחצית הנדוניה. ד' אם ימות החתן בלי זרע, תגבה כל הכתובה, ואם יהיה זרע, "אז יהיה בבחירת הזרע או האבוסטרופוס שלו אם לתת לה כל סכי מכתובתה... או לחלוק כל העונון שיה בשוה". — יור, רבנית ספרדית. — (סימן 143)

אנקונא. שני מנהגים זה על יד זה: א) הנדוניה מפירטת והתוספת החלק החמישי של הנדוניה כולה: מס' 5, 8, 13—15, 20—22 (במס' 11 התוספת פי חמש מהנדוניה; במס' 23 התוספת רבע הנדוניה, כמנהג רומא, מן המעוֹת המחושבים בלבד, גם צורת הכתובה ולשונוה כשל כתובות רומא). ב) נדוניה ותוספת 20: מס' 6, 7, 9, 10, 16—19 (במס' 12 הנדוניה 20, התוספת 10). — במנהג א) רק במס' 15 שטר נצרי. במנהג ב) נדוניה ותוספת בשטר נצרי (מס' 17—19) או הנדוניה בלבד (6, 9, 10, 12) או שאין שטר נצרי כלל (7, 16).

תנאים מיוחדים יש במס' 5, 6, 8—12, 14, 17—19, כלומר בין במנהג א' בין במנהג ב', בין עם שטר נצרי

1 או סטאנו, ו"ג טבת תקפ"ו. שלום אברהם בן ישראל פנצי—ספיראנצא בת נתן יהודה פורת. נדוניה ותוספת 20. עדים: אברהם מזל טוב ויגיבאני, יעקב חי עופיב... במסגרת: "יבורכו חתן וכלה כבוד א' אדם ויהוה, יבורכו חתן וכלה כבוד א' אברהם ושרה, יבורכו חתן וכלה כבוד א' יצחק ורבקה". — (סימן 129)

2 אורבינו, ד' תמוז הרכ"ב. אליעזר חיים בן משה מנחם מוסקאטי—יעל בת אליה חיים פיורנטינו. נדוניה ותוספת 20. עדים: יצחק בן אברהם דוד צינגולי, יצחק ויטרכו. — (סימן 157)

3 איווריאה, ו' י"ב אדר תק"נ. דוד יוסף בן רפאל שלום אוליוויטי—שרה בת אהרן בן ציון הלוי. נדוניה 20, תוספת 3. עדים: אברהם שלמה בן יצחק וירונה, דוד יוסף יונה. החתן חתם. — (סימן 158)

4 אישפלוטה, ב' י"ד תשרי תקפ"ו. דניאל אהרן בן ישמעאל רפאל ואלינוסין—שרה בת דניאל חי ישרון. נדוניה: 3000 פיוריניס מעות מדודים, 600 בתכשיטי, 300 בבגדים; התוספת חצי הנדוניה. "לדעת הרשב"א". עדים: חיים מוסאפיא, אלחנן יוסף לוי מורטירה. החתן

(8) "שיר ושבתה... ביום שמחת לב החתן... הכה"ר יוסף בן... כמח"ר מרדכי עזיאל... ביום רביעי בשבת א' ישרי לחודש חשוון שנת ו'יהי' את יוסף לפ"ק. נדפס פה ליוורנו יע"א.
Componimenti poetici in occasione della fausta nozze del signore Josef Uzielli... colla signora Allegra Morpurgo... 24 עמ' בעברית, 19 עמ' באיטלקית.

אלישע שער אריה—בינוניוטא בת מיכאל פואה מעיר
סקאנדינאו. נדוניה: 50 סקודי, תוספת 250, עדים: יהושע
בן משה שמואל נחמן, Abram di Moise David Terni.
משה שמואל מתחייב לחליצה. — (סימן 241)

12 אנקווא, ד' ב' סיון תקנ"ב. מרדכי יצחק
בן שמואל פאנגולי—גינטילא בת דוד הכהן. עדים:
יהושע (8), יואל בן שמואל חמץ פונסיקא. שבתי מתחייב
לחליצה. — (סימן 249)

13 אנקווא, ג' ה' סיון תקנ"ו. מנחם שמואל
בן יהודה יונה פואה—ברכה מול טוב בת יצחק יהודה
לוי. נדוניה: 100 סקודי במעות מחושבים, 100 בעדי זהב,
100 בבגדים ותכשיטין. עדים: חיים יהושע שבתי (8).
יהושע בן משה אהרן פיאמיטא. — (סימן 246)

14 אנקווא, ד' כ"ב אדר תקנ"ט. אליה בן יוסף
ניאנאטי—גיודיקא בת מרדכי נסים שער אריה. נדוניה:
125 סקודי במעות מחושבים, 375 בעדי זהב ובגדים.
עדים: יואל בן שמואל חמץ, אברהם סרגי. משה שמואל,
מנשה מתחייבים לחליצה. — (סימן 247)

15 אנקווא, ד' י"א טבת תקס"ב. יוסף חיים בן
משה אהרן מהוקנים—בונא בת יוסף אברהם יונה. נדוניה:
200 סקודי במעות מחושבים, 200 בבגדים וכלי זהב.
עדים כמו במס' 13. — (סימן 239)

16 אנקווא, ב' יום, שבת תקע"ו. משה חזקיה
חיים בן ישראל נסים גוואסטאלא—נחמה טובה דמתקריאת
קונסולא בונא בת יצחק אליהו טרני. אין עדים. —
(סימן 238)

17 אנקווא, ד' ו' אלול תקפ"פ. שלומיאל אברהם
ישראל בן יחיאל חיים ויטריבו—דאמאנטי בת משה יהודה
נחמן. עדים: רפאל ישעיה אוולאי, יואל (14). אפרים
מתחייב לחליצה. — (סימן 13)

18 אנקווא, ד' י' אדר תקפ"א. מנשה אריה
יוסף נסים בן דוד לינטינארנו—גינליא בת שלמה פיאני.
עדים: יואל (14), שלמה משה סיפילי. אברהם ורפאל
מתחייבים לחליצה. — (סימן 250)

19 אנקווא, ד' י"ג טבת תקצ"ד. דוד שמואל
שבתי בן יהודה אברהם ישראל מורפורגו — אסתר
ספיראנצא בת משה יהודה נחמן. עדים: אברהם בן יעקב

בין בלעדיו. התנאים קבועים והם שלשה: א' אם תמות
הכלה בלי זרע של קומא שיחיה ל' יום, יחזיר החתן
ליורשיה מחצית הנדוניה. ב' אם ימות החתן, בכל אופן
תגבה הכלה את כל הכתובה. ג' אחי החתן מתחייב
לפטור בחליצה. במס' 21, 22 אין תנאים, רק התחייבות
לחליצה. בכל הכתובות התנאים בכתב רבני איטלקי.

5 אנקווא, ד' י"ד ניסן תקי"ב. משה דוד יהושע
בן מצליח הכהן—בילא פיורא בת שלמה בן אבא הכהן.
נדוניה: 350 סקודי במעות מחושבים, 150 בעדי זהב,
250 בבגדים ותכשיטין. עדים: שמואל בן עמנואל אליעזר
עלמאי, יוחנן בן חיים עזי. שמואל מתחייב לחליצה. —
(סימן 242)

6 אנקווא, ד' ו' אדר תקכ"ה. אפרים בן אברהם
פראטו—שמחה בת שלמה חי נחמן. עדים: משה שמואל
בן אליה ניניאטי, משה יהודה חיים בן יקותיאל מסיני-
גאלייא. החתן מתחייב "לעשות באופן שא' מאחיו שיש לו
במדינות הרחוקות יעשה חייב בשטר... לפטור איתה
בחליצה כשרה". — (סימן 248)

7 אנקווא, ד' ב' טבת תקכ"ח. משה בן קלונימוס
סגוויניטי—שושנה בת יוסף מורפורגו. עדים: כמו
בקודמת. דגלי-משפחה (?): אריה, מופנה שמאלה, עולה
על אילן; הדג מקיא את יונה, ירח, כוכב. — (סימן 251)

8 אנקווא, ד' י"ד תשרי תקל"א. יוסף ישראל
בן יצחק מטיני—מול טוב בת שלמה משה בן גבריאל.
נדוניה: 170 סקודי במעות מחושבים, 110 זהב ומרגליות,
220 בבגדים ותכשיטין. עדים: יהושע שבתי בן שמואל
מאסקולי, שבתי מוסקטו. אין תנאי ג'; אולי אין לחתן
אח. — (סימן 236)

9 אנקווא, ד' ו' כסלו תקל"ב. יצחק בן שמואל
שמעיה פאפו—אסתר בת מנחם רפאל הלוי. עדים: יצחק
בן שלמה הכהן, יוסף דוד מורפורגו בן משה חיים. משה
רפאל מתחייב לחליצה. "יבורכו כנ"ל מס' 1 עד "יעקב
ורחל ולאה". — (סימן 123)

10 אנקווא, ד' ו' טבת תקנ"ג. שמואל בן יוסף
חיים מורגיו — יוכבד בת ישראל מחוקנים. עדים: אליה
בן מרדכי ציוטאנובא. יהושע (8). מיכאל מתחייב
לחליצה. — (סימן 235)

11 אנקווא, ד' י"ג אדר תקנ"ב. יצחק בן

27 ב' סיון ה' כ"ב שבט תקמ"ט. נתן בן וורדימס פואה—האלמנה טובה גוטלא בת יהודה נתן מלאך. "מהר בתוליכי כסף זווי מאה". נדוניה 20, תוספת 10 עדים: יוסף בנימין צבי בן מנחם שלמה כהן, אלחנן חיים בן יוסף פאנו. החתן חתם. — (סימן 165)

28 ב' סיון ה' כ"ג אב תקס"ה. גמליאל יהודה בן נתן פואה—אביגיל בת אברהם יוסף ישעיה הלל פואה. נדוניה ותוספת 10. עדים: אלחנן בן רפאל שלמה לוי, זרח בן... אלחנן לוי. החתן חתם. — (סימן 166)

29 ג' אב סיון ה' כ"ד חשוון תקכ"ט. משה יהודה בן יוסף שבתאי—טילצילה בת אלעזר חי הכהן מכנסובה. נדוניה 31.000 ליטרין מטבע מנסובה, תוספת 4.650. עדים: שלמה רפאל בן זרחיה ח' יוסף מצליח בן משה פאדוה. — (סימן 135)

30 ג' אב סיון ה' כ"ד ניסן תקצ"ד. יעקב בן משה זאכס—שרה בת משה רפאל לוצאטו. נדוניה "בשטר נזירי". עדים: "אעלזר בן יואל עט", יחיאל בנימין פורמינגיני. החתן חתם. תפורה בתוך מסגרת זרה. — (סימן 146)

31 ו' אב סיון ה' כ"ה אדר תקע"ו. אברהם עבדיה בן יוחנן יעקב מילי—אסתר בת דוד חיים לוריה. נדוניה ותוספת "בשטרות שיעשו ביניהם". עדים: חניה קולוגיה בן יהודה חיים, אהרן יודה גורצי בן נחמיה. — (סימן 198)

ויניציאה. מריבם בתארי כבוד לחתן ולכלה. הנדוניה מפורטת, וכמעט בכל כתובה יש ענין מיוחד. על פי רוב, התוספת שליש המעות המחושבים או שליש מ"מ עם תכשיטין. נראה שלפני שנת ת' לא נקבע עדיין יחס זה, וגם אחר כך לא נקבע חקק כל יעבר (מס' 39, 42, 44). במס' 47 הוסיף החתן יותר, כדי "להראות חיבתו". במס' 35, 41 אין תוספת משום שהכלה אינה בתולה. אבל אין בזה כלל, עיין 46. ערבים גוספים מצד החתן עיין 35, 40—42. עד תק"י כתובים לפעמים שהחתן "העלה את הכל על עצמו כמלוה ורשן וכונס" צאן ברזל. כמעט בקביעות אחריות הכתובה היא לדעת הרשב"א. החתן חותם, במקום בלתי קבוע, פעמים רבות בלועזית. מסוף המאה ה"ח עד סוף המאה ה"ט יש שמחרגמים את הכתובה לאיטלקית, לא ביום כתיבתה אלא עשרות שנים אחר כך; התרגום הוא רשמי והמחרגם מעיר על כך

ישראל מוסאטי, שמואל חיים עלמיה. אחי-החתן הגדולים, גרשון ניסים ויוסף חיים משה מרדכי, מתחייבים לחליצה. (סימן 12)

20 א' אב סיון ה' כ"ה אלול תקצ"ו. שמשון מנחם בן חזקיה שבת מורפורגו—בינוניטא בת בנימין מרדכי הכהן. נדוניה: 400 סקודי במעות מחושבים, 100 בעריי זהב, 100 בבגדים. אין עדים. — (סימן 245)

21 א' אב סיון ה' כ"ה סבת תר"ב. יוחנן מנשה ניסים בן יוסף רפאל דוראנטי—שמחה בת אברהם אלקיסטאנטיני. נדוניה: 100 סקודי במעות מחושבים, 700 "בחזקת בית אחד בחצר היהודים ובגדי צמר ושמושי ערש". עדים: יצחק פאנצירי, ישי סניגאליא. יהודה ויחיאל מתחייבים לחליצה. — (סימן 244)

22 א' אב סיון ה' כ"ה אלול תר"ב. שמשון בן דוד חיים לואני—פלורא בת מהללאל מפירוגיא. נדוניה: 500 סקודי בתכשיטי נשים ושמושי ערשא. עדים: משה מאסקול, מרדכי ניסים צינגולי. אחי החתן מתחייבים לחליצה. — (סימן 243)

23 א' אב סיון ה' כ"ה אלול תר"ב. יצחק משה בן אברהם שמואל אנגולארא—אניטא בת יהושע נחמן. נדוניה: 25.000 לירי במעות מחושבים לבד מתכשיטין. אין עדים. — (סימן 237)

בידולה. שתי כתובות: באחת הנדוניה והתוספת מפורטת, באחת הן בשטר נצרי.

24 ב' אב סיון ה' כ"ה סיון תצ"א. יהודה חיים בן דוד חי—לאה בת שמואל חיים גורצי. נדוניה: 20.000 לטרין מטבע מנסובה במעות מחושבים, 4000 במלבושים ותכשיטין, תוספת 3600. עדים: מרדכי בן מנחם קנטון, יצחק בן משה סיגרי. — (סימן 196)

25 ב' אב סיון ה' כ"ה אלול תקס"ב. ישעיה בן אליעזר שמשון פואה—שרה בת יהודה חיים סונינו. נדוניה ותוספת "בשטרות שיעשו ביניהם". עדים: יוסף בן מאיר הלוי, עמנואל בן אליקים אנקונה. — (סימן 194)

26 ב' אב סיון ה' כ"ה סיון תר"ל. מתתיה בן משה הכהן—אסתר בת אהרן לוצי. נדוניה 20, תוספת 10. העדים חתמו בלועזית. החתן בעברית. — (סימן 193)

ביליו; תוספת 48. "כמלות ורשו וכנסים צ"ב... ע"ד הרשב"א". עדים: משה חי בן יוסף ויטורין, משה בן גפתלי מרסייליו. החתן חתם בלועזית. (סימן 272)

40. ויניציאה, ב' י"ד ניסן תפ"ו. יאודה חי בן משה מביאנקי — סטילא בת אליעזר הכהן. נדוניא: 300 דוקאטי במעות מחושבים, 700 בעדי זהב ומלבושי משי וכו'; תוספת שליש מ"מ. "ועל כלם נכנס יצחק אחי הכלה ערבן קבלן היינו פייו ופרינציפאל פאגאדור וסימול איט אין סולידום עם החתן". לדעת הרשב"א. עדים: יצחק בן אשר פאזיטיקו, אשר(?) בן משה ציווידאלגואי. החתן חתם בלועזית. תורגמה לאיטלקית בשנת 1729. (סימן 273)

41. ויניציאה, הצ"ב. עיין לעיל בכתובות המיוחדות מס' ז.

42. ויניציאה, ד' ח' אלול תק"י. יעקב בן דוד מינדים זלה"ה — אסתר בת משה קארדווי. נדוניא: 2850 דוקאטי במעות מחושבים, "שכלול בהם שש מאות דוקא" כמו שמפורש בשטר שעשו ביניהם", 500 במטל-טלין, 150 בתכשיטי זהב, "ומתחייבת מרת אביגיל אם החתן הנ"ל בעד הנדוניא פייוא פרינסיפאלא פאגאטריציו". תוספת חצי כל הנדוניא. "כמלות ורשו וכנסים צ"ב... ע"ד הרשב"א". עדים: שמחה בן אברהם קאלימאני, יוסף בן רפאל חיים באינו. החתן חתם בלועזית. תורגמה לאיטלקית בשנת 1797. — תנאים משמאל: א—ד כמו לעיל מס' ד; תנאי ה כמו במספר ה; חתימות הנ"ל בלי האם. — מרובע ורבנית ספרדית. תמונת ירושלם, כלי בית המקדש, י"ב מזלות, דגלי משפחה(?); שני אריות עולים על דקל; אריה מופנה שמאלה. עולה על אילן עבות. (סימן 269)

43. ויניציאה, ו' י" סיון תקי"ד. שמואל יוסף בן ישעיה רומאנין — אסתר בת דוד צרפתי. נדוניא: 400 דוקאטי במעות, 100 בתכשיטין, 1000 בבגדים, "ועוד יעלה בחשבון הנדוניא הנ"ל אלף ומאתים דוקא" על אשר מתחייב... אבי הכלה... להושיב באוכלי שלחן החתן והכלה... והילדיו אשר יולדו להם מפתו יאכלו ומכוסו ישתו במשך שש שני רצופים המתחילים בעצם היום הזה". תוספת שליש מעות ותכשיטין. לדעת הרשב"א. עדים: שלמה חי בן משה פסח, מיכאל בן יוסף דוד הכהן. החתן חתם. (סימן 140)

בחתימתו ובחותמתו (עיין לעיל מס' ז). תנאים מיוחדים עיין ד, ה, ו, 42; על מקרה "ההעדר" גם 47, 48—בתקופה האוסטרית חל שנוי גדול: מס' 48. — עיין מס' 99, 131.

32. ויניציאה, שפ"ג. עיין לעיל בכתובות המיוחדות מס' ד.

33. ויניציאה, שפ"ד. עיין לעיל בכתובות המיוחדות מס' ה.

34. ויניציאה, ו' ה' אד"ב ת"ב. יחזקאל משה בן יהודה המכונה ליאון בסאן—רחל בת יהודה רובירה. נדוניא: 500 דוקאטי במעות מחושבים, 300 בבגדים; תוספת שליש מ"מ. עדים: יהודה אריה ממודינא, [נח]מיה סארוואל. החתן חתם. דגלי משפחה(?); אריה זקוף. מופנה שמאלה. מחזיק ענף; מגדל ושני אריות עולים משני צדדיו. — (סימן 267)

35. ויניציאה, ת"י. עיין לעיל בכתובות המיוחדות מס' ו.

36. ויניציאה, ד' ח' חשון תכ"ו. משה בן שמואל הלוי מוגיל—ריולי בת יצחק הלוי מא"י. נדוניא: 2557 דוקאטי במעות מזומנים מלבד בגדיה וכו'; תוספת "עם המתאן" שליש מ"מ. עדים בשמאל: יעקב בן משה הלוי, שלמה חי בן נחמיה סארוואל. החתן חתם בימין. תורגמה לאיטלקית בשנת 1686. — (סימן 268)

37. ויניציאה, ו' י" חשון תל"ה. יהודה בן יצחק הלוי—חנה בת אברהם מאוסימו. נדוניא: 700 דוקאטי במעות מחושבים, 200 בתכשיטין, 300 בבגדים; תוספת שליש מ"מ ותכשיטין. עדים: משה בן יעקב..., שלמה חי (36). החתן חתם מעל העד השני. תמונת ירושלם. — (סימן 124)

38. ויניציאה, י"ב חשון תמ"ג. שמואל שמעיה בן שמחה אשכנזי—שרה בת יעקב לוי מינץ. נדוניא: 200 דוקאטי במעות מחושבים, 250 בבגדים; תוספת שליש מ"מ. "והעלם על עצמו כמלות ורשו וכנסים צאן ברזל". עדים: יצחק בן שלמה גדליה רומאנין, חיים ו' עטר. החתן חתם בלועזית. — (סימן 274)

39. ויניציאה, ד' י"ד תשרי תס"ז. מרדכי בן יוסף מפיסארו — חנה בת יוסף נורצי מפיסארו. נדוניא: 200 דוקאטי במעות מחושבים ותכשיטי זהב, 200 במו-

המעות המחושבים עם אבנים טובות או בלעדיהן „כנהוג“ (מס' 49—53). (ב) אחרי כסיל המדינה: נדוניה ותוספת בשטר נצרי „אישטרומינטו“ ולא בכתובה (מס' 54—59). בכתובה אחת לפי מנהג א' יש שטר שדוכין (נצרינ) על יד הכתובה (49). „חברת השיא בחולה“ נזכרת במס' 52, 53. החתן חותם; רק באחרונה (מס' 59) אין חתימתו. במס' 49. חתם אחר במקומו, מאחר שהחתן אינו יודע לכתוב. בכמה כתובות חתימתו בלועזית, והרב הראשי רד"ש פאדרו חתם במקרים אלה גם הוא בלועזית. — נהגו לרשום את הכתובות בארכיון הקהלה, וצינו זאת על גב הכתובה בלועזית, כגון מס' 52: Keduba del S. Mandolin Resignani. 239/1806. £2.

49 וירונה, ו' ג' אד"ב תמ"ה. גרשון בן יוסף רימיני — בילה בת סולם קילורני. נדוניה: 1000 סקודי במעות מחושבים, 500 בבגדים וכו'; תוספת שליש מ"מ „כפי המוסכם ביניהם בשטר השידוכין“; עדים: מרדכי בן שמואל חיים באשן, יואל בן... פינקרלי. יצחק בן יעקב כהן „חותם בשם החתן הנ"ל כי כן צוה אלי מאחר שאינו יודע לכתוב“ (סימן 210)

50 וירונה, ו' י"ב אדר תקי"ז. אברהם בן שלמה חי מאריני — פרישקה רוסה בת שבת בן משה שמעון באטיליאה. נדוניה: 600 דוקאטי במעות מחושבים, 100 באבנים טובות, 200 בבגדים ותכשיטין; תוספת שליש מ"מ ואבנים טובות כנהוג. עדים: מנחם בן יצחק נחיריה, מנחם יצחק בן יוסף ישראל רכא; שמואל בן בן ציון חיים. לוי מורטירה סופר הק"ק. החתן חתם. ציון ארכיון הקהלה. (סימן 219)

51 וירונה, ו' י"א סיון תקמ"ב. הרופא יצחק רפאל בן מרדכי ישעיה קונסיליו — שמחה בת ישראל בן מרדכי באשן. נדוניה: 1700 דוקאטי במעות מחושבים, 300 במובילי השייכים לגופה; תוספת שליש מ"מ. עדים: מרדכי בן שמעון חיים צורף, חזקיה [מטושש]. החתן חתם. (סימן 217)

52 וירונה, ו' כ"ט כסליו תקנ"ו. מנשה בן אברהם מנחם ריוניאני — שמחה בת משה שמעון באטיליאה. נדוניה: 1600 דוקאטי במעות מחושבים „ויוכללו בהם חפצי זהב ומרגליות... לערך מ"מ ומאתים דוק' שיש להכלה... מהחברת השיא בחולה...“ שש מאות ככ"ב מובילי השייכים לגוף הכלה; תוספת שליש מ"מ וחפצי

44 ויניציאה, ו' י"ב מרחשון תקט"ז. משה בן המנות דוד מורונא — שרה בת יצחק פאציפיקו. נדוניה „מבי אחיה אברהם“: 670 דוקאטי במעות מחושבים, 530 במטללים; תוספת עשירית הנדוניה. לדעת הרשב"א. עדים: שלמה בן משה הלוי מינץ, שלמה (43). החתן חתם לפניהם. כלי בית המקדש. י"ב מזלות. (סימן 121)

45 ויניציאה, ו' י' סיון תקי"ח. שבת חי בן יוסף גורצי — דיאנא בת רפאל קופיו. נדוניה: 800 דוקאטי במעות מחושבים, 1300 בעדי זהב וכו'; תוספת שליש מ"מ, לדעת הרשב"א. עדים: אברהם בן יצחק פאציפיקו, משולם בן אשר סקאראמילר. החתן חתם. תורגמה לאיטלקית בשנת 1781. (סימן 275)

46 ויניציאה, ג' י"ד מרחשון תקכ"ט. ברוך טוב חיים בן דוד לוצאטו — חנה בת יאודה חי מביאנקי ז"ל ואלמנת רפאל חי בן יצחק הכהן. נדוניה „מבי אחיה“ יצחק ושמואל: 600 דוקאטי במעות מחושבים, 500 בבגדים וכו'; תוספת שליש מ"מ, לדעת הרשב"א. עדים: אברהם (45). יוסף צרפתי. החתן חתם. תורגמה לאיטלקית בשנת 1792. (סימן 141)

47 ויניציאה, ו' ר"ח אדר תקל"ד. אליעזר בן יעקב קמאי — דולציטא בת שמעון מירורי. נדוניה „מבי נשא אשר קבלתה מאת אמה מרת יוסטינא“: 600 דוקאטי; תוספת 400 „להראות כמה חבתו לכלתו“, ובפנינו עדים... ביארו החתן וכלתו הנ"ל שבכל מקרה ההערך ושאר התנאים השייכים לנישואין יתנהגו בכל מכל כל כמנהג ק"ק ספרדים של עיר ליורני. לדעת הרשב"א. עדים: אברהם (45). יצחק לופס(?) פירירה. החתן חתם בלועזית. (סימן 142)

48 ויניציאה, ו' ב' ניסן תקצ"ד. משה מרדכי בן שלמה רונאטי — אסתר בת בנימין בן אברהם הירירא. נדוניה 20 והשאר בשטר נצרי; תוספת 20. „וע"ד ההערך חי' תנאי גמור התנו ביניהם להתנהג כמנהג ק"ק אשכנזים שבעיר הזאת וקודם לזה נעשו ההכרזות בב"כ ושאר דברים ככל חקי ומשפטי המלכות מאורנו הקיסר והמלך פראנציסקו הראשון ירום הודו“ החתן והעדים חתמו בלועזית: David Finzi, Giacomo Rietti. טופס רשמי עם שתי חותמות. (סימן 252)

וירונה. שני מוהג"ה זה אחרי זה: א) בתקופת מדינת ויניציאה: הנדוניה מפורטת והתוספת שליש

ותוספת מבוארות בשטר שעשו ביניהם החלקים. עדים : דוד שמואל בן יעקב פארדו, שמואל מרדכי בן יוסף לוי מורטירה, החתן חתם לפניהם, ציון ארכיון הקהלה. (סימן 218).

זהב ומרגליות כמנהג. עדים : יוסף בן שמעון מאריני, יחיאל בן מנחם כובי, חיים שלמה לוי מורטירה מסייע מע' הסופר הק"ק, החתן חתם, ציון ארכיון הקהלה. (סימן 214)

59 וירונה, ב' ל' סיון תר"ד, אברהם בן פינחס מיינשטר — רחל בת יאשיהו גרינו, נדוניה ותוספת מבו- ארות באישטרומינטו הנעשה על ידי יאן אנטוניו ארדואני נוטאיו. עדים : הצעיר עבדא דרבנן העומד לשרת בקדש דוד שמואל פארדו ס"ט, משה דוד לוי מוצי. (סימן 212)

53 וירונה, ו' י"ב מנחם תקנ"ז, יהודה מנחם בן משה שמעון באזילאה — ריקא בת ישראל באשן. נדוניה: 1400 דוקאטי במעות מחושבים, ויוכללו בהם המאתים דוקי שיש להכלה... מחברת השיא בתולה של עיר הזאת, 300 כתפצי זהב וכסף, 300 בבגדים ותכשיטים; תוספת שליש מ"מ וכתפצי זהב וכסף כמנהג. עדים: כמו בקודמת (...מורטירה סופר הק"ק), החתן חתם בלועזית. ציון ארכיון הקהלה. (סימן 216)

60 טריאסטי, ד' ח' סיון תקס"ה, יהודה אברהם ישראל בן דוד מורפורגו — חיה בת רפאל גרשון הלוי. נדוניה 30 ליטרין כסף צרוף, תוספת 10, "באופן וערך שנתבאר בשטר ערכי שעשו ביניהם". עדים: יצחק בן מאיר לוצאטו, מרדכי יצחק בן שמואל קולוניא, החתן חתם. (סימן 119)

54 וירונה, א' ה' סיון תקס"א, חיים ישראל בן קולונימוס בר יצחק גרינו — פיסילה בת קולונימוס בר אברהם גרינו, נדוניה ותוספת, "בשטר חרושי תנאים". עדים: כמו בקודמת, החתן חתם. (סימן 209)

לוגו. בכל הכתובות נדוניה ותוספת 20 לטרין של כסף.

55 וירונה, ו' י"א סיון תקפ"ו, נתנאל ברוך בן יצחק טוביה דיבינדיטי — סמיראלדא בת יהודה מנחם באזילאה, נדוניה ותוספת מבוארות, "באישטרומינטו רוגאטו באטי סיניור גבריאל פליונא נוטארו". עדים: David Samuel Pardo Rab. Mag., מצעירי צעירי צאן קדשים יוסף בלא"א מרדכי לוי מורטירה סופר וטהיר, שמואל חיים בן נחמיה, החתן חתם בלועזית. ציון ארכיון הקהלה. (סימן 215)

61 לוגו, ו' ו' טבת תצ"ב, בנימין בן זבולון גאליקו — רוסא בת יהודה פורלי, עדים: יצחק ברכיה בן יהודה אריה מפאנו, יצחק בן מנחם ממודינא. (סימן 153)

56 וירונה, א' ד' תמוז תקצ"ו, מנחם אברהם בן חנניה באסן — חנה לאה בת אברהם יעקב באזילאה, נדוניה ותוספת מבוארות באישטרומינטו רוגאטו באטי סיניור גבריאל פליונא נוטאיו. עדים: כמו בקודמת, בלי העד השלישי, שניהם בלועזית, וכן החתן, שתי חותמות ממשלתיות. ציון ארכיון הקהלה. (סימן 213)

62 לוגו, ו' י' אדר תקמ"ו, טוביה בן אברהם זלמן — דיאמאנטא בת ישראל יעקב טרייס, עדים: יאודה אריה בן יצחק ברכיה מפאנו, שבתי בן יצחק יחיאל. (סימן 185)

57 וירונה, א' י"ב מרחשון ת"ר, מאיר יעקב חיים בן יהודה חיים פינקרלי — ברוניטא בת אברהם יעקב באזילאה, נדוניה ותוספת באישטרומינטו הנעשה על ידי הגביר גבריאל פליונא נוטאיו. עדים: כמו 56, שניהם בלועזית, וכן החתן, ציון ארכיון הקהלה. (סימן 211)

63 לוגו, ד' ח' מרחשון תקע"ג, יוסף יאיר בן משה שלמה יחיאל חייו — רחל בת יצחק חיים מלויקיו. עדים: (מטושטש)... ריאטי... סיניגאליא. (סימן 189).

64 לוגו, ו' כ"ט אדר תקפ"ב, דניאל בן יצחק ברכיה פאנו — שמחה בת שלמה פורמיגיני, עדים: שבתי (62), עזרה מלויקיו. (סימן 154)

58 וירונה, ו' ד' סיון ת"ר, שמואל בן עזריה חיים נורצי — טאני בת אברהם יעקב באזילאה, נדוניה

65 לוגו, ו' א' טבת תר"א, משה יעקב בן מרדכי פאנגולי — ביילא בת משה מרדכי סיניגאליא, עדים: אברהם יוסף חי סיניגאליא, לוי בן אברהם שמעיה. (סימן 156)

66 לוגו, ד' ד' סיון תר"ז, יהודה משה בן אהרן

דוד בן אברהם יצחק הכהן יוסף בן חננאל גאליקו. —
דגלי משפחה(?) : אילן לימנו עולה אריה(?) ולשמאלו
פרחים; אריה מופנה ימינה, עולה על דקל(?) ולמעלה
כוכב. (סימן 145)

72 מודונוא, ו' ד' מרחשון תקצ"ב. מרדכי בן
שמשון מרדכי קרימא — ברכה בת אליהו חיים מודונוא.
נדוניא ותוספת 20. עדים : עזריה חיים בן יום טוב.
דוד זכות בכמהר"ר מזל טוב מודינא. (סימן 191)

73 מויסצלי דאונגנא, ו' ח' אד"ב תקכ"ט.
יהזקאל רפאל בן הלל אלחנן יידיה טואבי — לאה דבורה
בת משה זלמן טואבי. נדוניא ותוספת 20. עדים : יהודה
אריה בן שמואל קורקוס. יהודה נתן בן עזריאל ספורני.—
במסגרת שיר השירים. (סימן 187)

מנוטובה. נדוניא ותוספת מתבארות. בשטרות
שביניהם ואינו נזכרות בכתובה. — עיין מס' 84.

74 מנוטובה, ו' י"ט אייר תק"ד. יהודה משה בן
יצחק קוים — אסתר בת רפאל חיים הכהן. עדים : גור
אריה בן בנימין פנצי, אהרן בן יוסף ברוך קוים הרופא.
(סימן 200)

75 מנוטובה, ו' י"א כסלו תקל"ח. מנחם בן דוד
פראנקיט — מלכה בת יהודה חיים חי. עדים : ישראל
גדליה בן משה קוים, זרח יעקב בן רפאל נפתלי כ"ץ.
(סימן 203)

76 מנוטובה, ו' ד' סיון תקנ"ה. גרשון בן צמח
יהודה רושינה — ריקה טובה בת דוד חי. עדים : עזריאל
יצחק בן משה חיים הלוי, בן ציון מנחם בן משה יוסף
רומאנלי. (סימן 205)

77 מנוטובה, ו' א"א תקנ"ט. שלמה רפאל
בן דוד חי — אביחיל בת משה אברהם חי. עדים : כמו
בקודמת. (סימן 204)

78 מנוטובה, ו' ד' כסלו תקס"א. אהרן שהטיבו
שמו-חזקיה חיים בן ישראל חי לוריא — גינטילה בת
משה אברהם סלם. עדים : כמו 76. (סימן 206)

79 מנוטובה, ו' א' אלול תקס"ג. שמואל אליעזר
בן שלמה יצחק נוצרי המכונה אהרן חי — ריינה נחמה
בת יהודה חיים הלוי. עדים : בן ציון (76), מצליח משה
בן יהודה רפאל אריאני. (סימן 208)

מנחם פורלי — בינוניוטה בת שמואל גינטילמו. עדים :
אליהו חי בן זבולון גאליקו. ... החתן חתם בלועזית.
(סימן 127).

67 ליוורנו, ו' ח' אדר תרכ"ג. אברהם מאיר בן שבת
כאסי — אמאליא בת שמואל סיניגאליא. עדים : אברהם
מילוקיו יוסף פנצי. (סימן 155)

ליוורנו. התוספת חצי הנדוניא. החתן חתם, לפני
העדים, תנאים מיוחדים; עיין לעיל הכתובות המיוחדות
מס' ח' ולהלן מס' 68. בשנות ת' נהגו לרשום את הכתו-
בית בספר מיוחד של הקהלה. — עיין מס' 47.

68 ליוורנו, ד' ד' סיון תמ"ה. משה בן יוסף
הכהן — גידיקא בת יעקב אינריקס מיראנדה. נדוניא :
1700 פיאסס במעות מחושבים; 300 במטלטלין ושמושי
ערסא; תוספת חצי נדוניא. עדים : שמואל קושטה, דוד
דיל ריא. החתן חתם לפניהם. — תנאים למטה : א'
שלא יקח אשה אחרת עליה ושלא יגרשנה בעל כרחו.
ב' אם יחלה חלי של סכנה יסטרנה בגט. ג' אם תמות
הכלה בלי זרע של קימא, יחזיר מחצית הנדוניא. ד' אם
ימות החתן ויניח זרע של קימא, יהיה בבחירת הזרע או
האפוטרופסים לתת לה כל כתובתה או לחלוק צמה את
העובון בחלקים שוים. ה' שלא יקבל ממנה במתנה שום
חלק מכתובתה. — למטה רשום: Registrado en Libro
de Ketubot d'esto K. K. Letra E. no. 691 a 77.
In fide etc. Moise Israel Enriques V. Cancellario
da Nason Ebraea de Livorno, Jo ... Coen Gabaj.
(סימן 9)

69 ליוורנו, ו' י"ד ניסן תע"א. יהודה חיים בן
אברהם מונטי — דינה רחל בת יצחק נונים פראנקי.
נדוניא ותוספת מפורטות (מטושטש). "הכל כאשר נראה
מהקונטרא... מלוה ורשו ונכסי צאן ברזל". עדים : יצחק
לידף מאנירסה, דוד רכאת. החתן חתם ראשון בלועזית.
— תנאים משפאל : א, ב, ג, ה = א, ג, ה. ה
שבקימת: ד' שונה. מטושטש. נרשמה בספר הכתובות.
רבנות ספרדית. (סימן 11)

70 ליוורנו, תקנ"ו. עיין לעיל הכתובות המיוחדות
מס' ח.

71 מודונוא, ו' ד' חשון תקל"א. משה אהרן
ברכיה בן שלמה חיים סגוויני — ריגינא ספירא בת
אברהם שבתי אלקסטוניני. נדוניא ותוספת 20. עדים :

פאדובה, בהובן הגדול של הכתובות מפורטות הנדוניא והתוספת; במס' 94 נזכר על יד הפירוט גם שטר נצרי ובמס' 88 (לע"ל ב') השטר הנצרי אינו נזכר בכתובה אבל נמצא תחתיה גופה. במס' 105 הנדוניא והתוספת — ובמס' 97 הנדוניא בלבד — רק בשטר נצרי. במס' 98, 100 (של שתי אחיות) הן 20—10. בנוגע לתוספת גדולה עוד יותר תערובת המנהגים: על פי רוב היא שליש המעות המחושבים: מס' 92, 95 (שליש מעות מחושבים עם גבית חוב); 96, 97, 99, 101, 102 (שליש כל הנדוניא); חצי המעות המחושבים או הנדוניא: מס' 88, 98, 100; רבע המעות המחושבים: מס' 89; ביחס בלתי קבוע: 90, 91, 93, 103. — החתן חותם, רק באחרונה אין חתימתו. מברת מהר הכתולות מיוניציאה נזכרת במס' 99.

88 פדואה, שכ"ב. עיין לעיל בכתובות המיוחדות מס' ב.

89 פאדובה, ו' י"א טבת שני"ב. אהרן זרח בן יקותיאל הכהן — אסתר בת שמואל. נדוניא: 500 דוק' במעות מחושבים, 70 במלבושים ותכשיטין. "מלבד המטלטלים מירושת אמה"; תוספת רבע מ"מ עדים: שמואל בן אלחנן יעקב ארקולטי, ישראל בן יחיאל לוריא. החתן חתם. (סימן 253)

90 פאדובה, ו' ה' אדר שצ"ז. מאיר בן שלמה עזי — חנה בת אהרן זרח כהן. נדוניא: 1000 דוק' במעות מחושבים, 410 בבגדים ותכשיטין, 27 אוניות כסף; תוספת 300. עדים: יוסף סאמין, יהודה בן משה מפאנו. החתן חתם. — דגלי משפחה(?); קערה, איל מופנה שמאלה עולה על אילן; צפור מופנית ימינה, ידי כהן, כתר. (סימן 264)

91 פדובה, ה' ז' טבת שצ"ב. נפתלי בן משה אפרים כ"ץ — ברונה בת יעקב די ביינקי. נדוניא: 500 דוק', "שחייב האלוף מהר"ר אברהם קטאלני", 300 "שהם ערך חזקה אחת בחלטון" 100. במלבושים; תוספת 50. עדים: אברהם בן אליה קאטאלאני, צעיר שברופאים דוד חיים לוריא, החתן חתם. (סימן 258)

92 פאדובה, ו' י"ד שבט שצ"ד. בן ציון בן דוד גירונגי צרפתי — שמחה בת שמריה מורפורק. נדוניא: 700 דוקאטי במעות מחושבים, "ובגדים מלבושים צעירים ותכשיטים השייכים לגופה לפי כבודו"; תוספת

80 מנטובה, ו' ט' מרחשון תקס"ו. יצחק בן דוד ענו — שמחה בת דוד חיים לוריא. עדים: עזריאל (76). מצליח (79). (סימן 207).

81 מנטובה, ו' י"ג שבט תקע"ט. ישראל יוסף חיים בן יעקב אלחנן שלום מאיטאליה — יינטילה בת דוד חיים לוריא. עדים: יעקב בן הרופא ישראל גדליה קוים. שמואל חיים בן דוד-נפתלי סיניגאליה. (סימן 201)

82 מנטובה, ד' י"ד תשרי תקס"ה. עמנואל בן אליקים אקונה — מלכה בת גור אריה חי. עדים: יעקב (81). אלישמע מאיר בן אפרים עובדיה פאדובאני. (סימן 199)

83 מנטובה, ה' ה' סיון תקצ"ג. יוסף ברוך דמתקרי יוסף שמואל בן מלאכי ויטירבי — שמחה בת ישראל חי לוריא. עדים: יעקב (81). שלמה בן אליהו ויסינו. (סימן 202)

84 סבינויטה, ו' ט"ו אב תקצ"ט. מורינו הרב כמורה"ר יקותיאל חיים בן אליעזר חיים הכהן — ריקא בת בנימין שמואל מאדומים. נדוניא "בשטרות שביניהם"; תוספת "כנהוג במנטובה ומכונאר כנ"ל". עדים: יאודה משה בן ישראל חיים גואסטלה, משה הלל פואה בן שלמה רפאל. (סימן 197)

85 סבינויטה, ד' י"ג טבת תקע"ז. חזקיה נסים חיים בן מרדכי יוסף סעדון — מזל טוב בת ידידה ישעיה גאליקי. נדוניא: מקצתה בתכשיטין ומלבושים ומקצתה "שטרי חוב כמו שכתוב ומפורש בשטר העשוי בלשון איטליאנו ביום עשרה לחי' טבת, והאי שתא... עם שאר תנאים ופרטים המפורשים שם"; תוספת "עשרה למאה על המהר הנ"ל". עדים: חזקיה בן יהודה חזק, משה בן מתתיה אורוויטו. (סימן 151)

86 סיניגאליה, ד' ו' טבת תקצ"א. אליקים שמריה בן מהלאל רפאל גאליקי — חנה בת יצחק מקאמיריני. נדוניא ותוספת 20 בשטר נוצרי. עדים: יאודה שמואל אשכנזי סופר, שבתי מרדכי מקאמיריני. (סימן 192)

87 סניידה דיתוב על נחל מסכו, ו' י"ב אדר תקמ"א. יואל בן מנשה חפץ — רחל בת ירמיה רומאני. נדוניא: 1500 דוק' במעות מחושבים, 773 בזהבים וזמירי; תוספת 590. עדים: יעקב בן יוסף קוניליאן, אברהם אשכנזי בן מיכאל. החתן חתם. (סימן 170)

רמיני—קולומבה בת יוסף חיים גירונדי. נדוניה: 300 דוקאטי במעות מחושבים, 50 מחברת מהר הבתולות מעיר יוניצוא, 130 בתכשיטי זהב, 220 בבגדים; תוספת שליש מ"מ. עדים: יעקב (98), ישראל חזקיה בן מיכאל טריויס. החתן חתם. (סימן 261)

100 פאדובה, ד' א' אדר תק"ט. מרדכי בן בן ציון גירונדי—כינוייה בת יצחק מאריני. נדוניה 20, תוספת 10. עדים: יעקב (98), יצחק בן מנחם ממודווא. החתן חתם. — (סימן 260)

101 פאדובה, ו' ר"ח טבת תק"ל. יצחק בן שלמה מריני—שמחה בת אהרן מפאס. נדוניה 400 דוקאטי במעות מחושבים, 550 בבגדים ותכשי; תוספת שליש מ"מ. עדים: יעקב (98), ישראל (99). החתן חתם. — (סימן 259)

102 פאדובה, ב' ט' סיון תק"צ. שמואל חי בן שמשון הלוי — רבקה דמ' ריקטא בת אברהם חי רומאנו. נדוניה: 3000 טאלארוס; תוספת שליש. עדים: מרדכי שמואל בן בן-ציון אריה גירונדי, הלל בן שלמה יחיאל רפאל הכהן דילאל טורי. החתן חתם בלועזית. — (סימן 257)

103 פאדובה, א' י"ז אב תקצ"ו. גד דמ' וינטורא בן אברהם טרני — שמחה דמ' אליגרא בת אהרן רומאנין. נדוניה: 1148 לטרין אושטרין בכ"כ בגדים ושמושי ערסא, 86 במעות מחושבים; תוספת 300. עדים: שלמה שמואל בן גבריאל חיים מאנקווא, שמואל בן שלמה מריני. החתן חתם בלועזית. — (סימן 256)

104 פאדובה, ה' ט' מרחשוון תר"ד. שלמה שמואל פאשיפיקו בן גבריאל חיים מאנקווא—ביאנקא בת יצחק הלוי. נדוניה "מקרקעי ואגבן מטלטלי ושמושי ערסא ובגדים ותכשיטים ועודי זהב השייכים לגופה" 3186 לטרין אושטרין; תוספת שליש. עדים: דוד חנניה בן אליעזר שמואל ויסרבי, יהודה אריה בן מאיר אוזימו. החתן חתם. — (סימן 255)

105 פאדובה, א' י"א תמוז תר"ל. שמואל המכונה אליסאגורו בן יהודה הכהן—פאוסטא בת יהודה משה פורלי. נדוניה ותוספת "בשטר כלשון איטלקי". עדים: יוסף שבתי בן יצחק באזיבי, אלישע חיים בן משה זאמאטו. נר. — (סימן 240)

פומפוניסקו. נדוניה ותוספת 20 או בשטר נצרי.

שליש מ"מ. עדים: אברהם (91), בן שמואל קורקוס. החתן חתם. (סימן 263)

93 פאדובה, ו' ט' חשון תמ"א. גרשון בן ישראל כ"ץ מהחונים — ריגינה בת עזריאל כ"ץ מהחונים. נדוניה: 4000 דוקאטי במעות מחושבים, 500 בבגדים; תוספת 100. עדים: ישראל חזקיה באסאן, יצחק חיים כהן מהחונים. החתן חתם. (סימן 262)

94 פאדובה, ו' י' אלול תכ"ו. יהודה בן דוד פורת—ארמלא חנה בת שמואל הכהן. נדוניה: 2100 דוקאטי במעות מחושבים, אשר בהם נכללו השש מאות דוק' אשר נתחייב לה"ר אהרן הכהן אחיה יצ'ו ליתנם... בראטי כמו שנתבאר באר היטב בחידושי תנאים ובשטר נוצרי הנעשה ביניהם ביום ה'ל', 500 בבגדים; תוספת אין. עדים: שמעון בן שלמה היילפרון, אליעזר ראובן חי בן ברכיה מפאנו. החתן חתם. (סימן 265)

95 פאדובה, תס"ג. עיין לעיל בכתובות המיוחדות מס' ג'.

96 פאדובה, ו' י"ד שבט תע"ב. מרדכי הלוי בן יצחק—ברוניטה בת משה אהרן מושקאטו. נדוניה: 300 דוק' במעות מחושבים, 200 בבגדים ותכשי; תוספת שליש מ"מ. עדים: שבתי בן יצחק מריני, ישראל מאיר בן משה מנחם ירק. החתן חתם. (סימן 254)

97 פאדובה, ו' טבת תפ"ג. יחיאל משה בן יעקב טריאיסטי—פירלא בת מאיר לוצאטו. נדוניה "באינסטרומינטו שנכתב ונחתם אתמול על ידי סופר מתא"; תוספת שליש מ"מ. עדים: שבתי חיים בן יצחק מריני, נתנאל בכמהר"ר משולם הלוי. החתן חתם. — במסגרת: "חתן תמים וירא האל שמו יגדל בישראל. כלה חכמה ויראת אל גדול שמה בישראל. זיווג רצוי מהעולם יבורך הוא מאל נעלם. יגילו שניהם ימים ושנים חתן וכלה כולם דשנים. יבורכו שניהם החתן וכלתו ככרכת אברהם הון עושר בביתו". דגל משפחה(?): עגור, מופנה ימינה. ענף במקורו. (סימן 122)

98 פאדובה, ו' ב' חשון תקס"ו. שלמה בן יעקב מנחם טריויס—דולציטא בת יצחק מאריני. נדוניה 20, תוספת 10. עדים: יעקב בן אברהם ישראל חזק, שלמה בן אברהם דינה. החתן חתם. (סימן 266)

99 פאדובה, ו' ט' ניסן תקס"ו. דוד בן שמואל

עדים: פתח ח' בן מנחם חי ענו, שמואל ידידיה בן אליעזר נורצי. — (סימן 221)

114 פירארא, ו' ג' סיון תקנ"ה. מתתיה בן משה ריאטי—אסתר בת שלמה פינצי. עדים: יהודה חי בן דוד מלאוידה, שבת אלחנן בן מצליח פיסארו. — (סימן 231)

115 פירארא, ו' י' חשוון תקס"ה. אהרן יצחק בן בנימין ריאטי מילי—נחמה מול טוב בת פלטיה פיסארו. עדים: יהודה (114), משה חי בן שמואל פנצי. — (סימן 230)

116 פירארא, ד' ה' מרחשוון תקס"ה. יהודה אריה בן שלמה צאמוראני—בינוניטא בת גד פנצי. עדים: יוסף דוד בן יעקב חי בסאן, אבטליון בן עובדיה לאמפרונטי. — (סימן 222)

117 פירארא, ו' ג' סיון תקס"ה. משה בן יהודה פאנו—חנה בת שמואל ריאטי. עדים: שבת (114), יעקב אלישע בן נחמיה מאדומים. — (סימן 229)

118 פירארא, ד' כ"ד מרחשוון תקס"ז. דוד בן יעקב כהן פיראנו—אליגריטא בת חזקיה אדומים. עדים: יוסף (116), משה חי בן שמואל שר שלום פנצי. — (סימן 224)

119 פירארא, ד' ד' סיון תקי"ע. עזריה חיים בן מול טוב סגנויניטי—שרה רחל ברכה בת שמואל כרוך קאוולירי. עדים: שבת (114), משה (118). — (סימן 232)

120 פירארא, ו' ח' אלול תקי"ע. אלישע רפאל בן דוד הכהן—ליאונורא בת יום טוב מודיליאני. עדים: כמו 116. — (סימן 227)

121 פירארא, ו' ג' אדי"ב תקצ"ג. ישנעאל חיים בן נחמיה צאמוראני—נחמה בת יעקב דניאל קארפאנטי. עדים: שבת (114), יוסף (116). — (סימן 220)

122 פירארא, ו' י"ב אדי"ב תקצ"ה. יעקב חי בן פלטיה בסאנו—בילא יודיטא בת שלמה אדומים. עדים: שבת (114), יוסף (116). — (סימן 234)

123 פירארא, א' י"ד תשרי תק"פ. מרדכי בן שמואל ידידיה ריאטי—נחמה בת אלישע פנצי. עדים: יוסף (116), חננאל בן שמואל מתתיה נפי. — (סימן 228)

106 פומפוניסקו, ו' י"ב כסליו תקס"ד. נחמיה בן יצחק קנטון—דולסה פירלה בת יהודה קנטון. נדוניא ותוספת 20. עדים: אברהם בן כרוך ב"ש, צדוק בן מאיר הלוי מוכר ספרים [אשכנזי]. — (סימן 188)

107 פומפוניסקו, ו' ח' כסליו תקנ"ו. שמשון גבריאל חי בן אליעזר חיים קנטוני—סמירלדה פירלא בת אליעזר כרוך פאנו. נדוניא ותוספת "בשטר שיעשו ביניהם". עדים: שלמה בן יצחק כהן, יהודה חיים בן בנימין. — (סימן 190)

108 פומפוניסקו, ו' ח' טבת תקע"א. יונה מנחם בן יהודה יצחק משה קנטוני — אסתר מול טוב בת חנניה קולונייה. נדוניא ותוספת "בשטרות שיעשו ביניהם". אין עדים. — (סימן 184)

109 פומפוניסקו, ו' ה' אד"ב תקפ"ד. גבריאל מנחם בן רפאל כרוך באוולה — ברכה מלכה בת משולם חיים קנטוני. נדוניא ותוספת 20. מקום העדים חתוך. כל התורף כתוב על הגרד חוץ מן: בששי בשבת ה' אד"ב ה' אלפי וה' מאות ושמנ וארבע: השתמשו איפוא בטופס ישן משנת תקמ"ח שגם בה הל' ה' אד"ב ביום ו'. — (סימן 183)

110 פינאלי, ו' י' מרחשוון תקל"ב. יוסף חיים בן אליקים כרוך דונאטי—רבקה בת אליקים מאסאראני. נדוניא ותוספת 20. עדים: ישראל בן מרדכי רוויגו, שם טוב בן שמואל יצחק בילגראדי. — (סימן 72)

111 פיסארו, ד' ב' תמוז תקס"ז. יעקב בן אברהם מוסאטו—בילא בת יחיאל מפאנו. נדוניא ותוספת 20. עדים: ישעיה בן יוסף רומאנין, שלמה בן יוסף חיים מהוקנים. — (סימן 195)

112 פיסארו, ג' י"ג תשרי תקס"ה. יצחק בן משולם מפוליניו—שמחה בת נתנאל חיים באר. נדוניא ותוספת 20. עדים: משה נחמן מריקנאטי, יעקב בן משה פאנו. מודבקת על כתובה קודמת: פיסארו, ו' י"ד תשרי תקי"ג. יצחק בן יעקב מוסקאטו—בילא בת שבת מוסקאטו. נדוניא ותוספת 20. — (סימן 150)

פירארא. נדוניא ותוספת 20.

113 פירארא, ו' כ"ה אייר תקכ"א. בנימין בן שבת אלחנן ריאטי מילי—לאוורא בת מנחם ריאטי.

150 שיגבה מאת חברת מהר הבתולות שבעיר ויניציאה;
תוספת שליש מ"מ ותכש' עדים: משה חיים בן יעקב חי
לוצאטו, מצליח מנחם בן יצחק טרייס. החתן חתם. —
(סימן 149)

צינוטו. נדוניא ותוספת 20.

132 צינוטה, ו' ל' אדר תמ"א. משה חיים בן
זכריה מלי—סמיראלדא בת זרח כהן. עדים: בתואל בן
אהרן... סגרי, שבתי אלחנן בן יהודה חיים ריקאנאטי.
דגלי משפחה (?): למעלה: עץ תפוח (?): מימני עולה
אריה; למטה: ידי כהן. — (סימן 148)

133 צינוטו, ו' י"ד מרחשון תקס"ה. יוסף ברוך
בן יהודה חי הלוי—יוכבד בת יעקב ישראל מודונא. עדים:
מנחם משה בן מרדכי מלאך, שמואל בן משה אברהם
פרדאני. — (סימן 164)

134 צינוטו, ו' ל' תשרי תקפ"ב. יצחק חיים
בן יהודה חי הלוי—דבורה בת דוד פנצי. עדים: חנניאל
בן שמואל מתתיה ניפי, יצחק אל[ן] קים חיים אליה
קורקס בן בנימין. — (סימן 163)

135 קוריגיו, ד' ר' סיון תקנ"ג. אליה ברוך
בן מרדכי מסארנא—מזל טוב בת עובדיה פונטאנילה.
נדוניא ותוספת 20. עדים: ישראל דוד סיניגאליה, אליעזר
שבתי פינצי. החתן חתם. — (סימן 169)

136 קסאל מונפיראטו, ו' י"ג סיון תל"א.
יוסף בן בן-ציון כצ"י—ברורייא קלארא בת יהושע אהרן
כהן. נדוניא: 424 קרוסוני; תוספת שליש. "וקנינא... מיד
הקצין כמ' יוסף כהן הג"ל". עדים: שמחה (?) בן... יצחק
קציג' יוסף בן גרשון באקי. החתן חתם: יוסף כצ"י. בין
התמונות שבמסגרת: ירושלם. — (סימן 147)

137 קרימונה רע"א. עיין לעיל בכתובות המיו-
חדות מס' א.

קרפי. שתי כתובות: באחת נדוניא ותוספת 20,
באחת הן "בשטר שעשו ביניהם".

138 קרפי, ו' ג' סיון תקנ"ח. יצחק שמואל בן
ישראל מצליח מילא—בילא רוסא בת יהודה חיים סונינו.
נדוניא ותוספת 20. עדים: יצחק כרכיה בן שמשון יונה
קנסוני, מיכאל יעקב בן עובדיה פנצי. — (סימן 162)

139 קרפי, ו' י"ב שבט תקצ"ג. משה בן-ציון
בן מנחם נחמיאץ—ברכה בת מנחם אסקולי. נדוניא ותו-

124 פירארא, ד' ב' סיון תקפ"ו. יצחק בן אליעזר
צבי—כרכה בת ברוך פנצי. עדים: יוסף (116) משה
(118). — (סימן 226)

125 פירארא, ד' ר' סיון תק"צ. חייא בן יואב
משה חיים קארפניס—חנה מול טוב בת רחמים ניפי.
עדים: משה (118). יששכר בן יוסף חיים ריגיו. —
(סימן 223)

126 פירארא, ד' ר' ניסן תרט"ז. שלמה בן דוד
יחיאה—ראומה בת נחמיה משה קאלאברסי. אין עדים. —
(סימן 233)

127 פירארא, ו' י"א סיון תר"כ. אליהו בן
טוביה אקונה—נינא בת יוסף דוד הלוי. עדים: יהודה
אריה בן יששכר ריגיו, יצחק אליהו מנחם בן בן-ציון
אסקולי. — (סימן 225)

128 פירינצי, ד' ל' מרחשון תקי"ד. מיכאל בן
עזריאל בולאפ—אסתר בת גדליה סיניגאליה. נדוניא: 650
פיצי דא אוטו ריאלי במעות מנויים, 350 קורידו ותכש';
תוספת 200. עדים: מנחם עזריה בן יהודה מצליח פאדוזה,
חיים בן שלמה הלוי. החתן חתם בלועזית. — הערה
איטלקית מאת מוכיר הקהלה, שהעתיקו את הכתובה בספר
הקהלה. — (סימן 186)

ציטאדילה. התוספת שליש, בהבדלים. החתן
חותם: "חברת מהר הבתולות שבעיר ויניציאה" נזכרת
במס' 131.

129 ציטאדילה, ו' א' אדר תל"ג. יוחנן בן מרדכי
יואל מארין—פאצינצה בת בן-ציון גירון. נדוניא: 348
דוק' במעות מחושבים, 252 בבגדים וכו'; תוספת 116
ירביע. עדים: מאיר בן זכריה מימסטרי, ראפל[?] פסה.
החתן חתם. — (סימן 160)

130 ציטאדילה, ו' ב' חשון תמ"א. חוקיה בן
יוסף ריאטי—רייזנה בת בן-ציון גירונדי. נדוניא: 375
דוק' במעות מחושבים, 225 בבגדים וכו'; תוספת שליש
מ"מ. עדים: אבטליון בן משה מפאנו, אליעזר בן ישראל
פאנו. החתן חתם. — (סימן 159)

131 ציטאדילה, ו' ה' אלול תצ"ד. יצחק שבתי
רפאל בן יהודה רוקקה—רחל בת בן-ציון גירונדי. נדוניא:
450 דוק' במעות מחושבים, 100 בתכש', 300 בבגדים,

הנמצאים כאן אינו של משפחתו, כי אלו היה אחד מהם דגלם, וזיה ודאי מופיע בכל שלש הכתובות כאחד. אבל אין זאת ראייה, כפי שזיכר במס' 175/6. (3) כשבועים לפני החתונה.

הפרנס שמואל שקי—קיארא בת שבתי מיילי. נדוניה : 500 סקודי במעות מחושבים, בשטר של קונפלינטי. עדים : בנימין מנחם בן שם טוב חבלי, אברהם בן ישראל חיים טריונפו. באותיות ועירות : מזמורים כ"ה, מ"ח, צ"ד, פ"א, צ"ה, צ"ג, מ"ה; "קחי כנור שאי גילה", "אשא תפלה בעד חתן וכלה" (שניהם אצל דודון). דגלי מש-סחה(?); בחור מפנים, בימינו חץ מופנה אליו; כורת אי סלע ועליו ג' פרחים בודדים. — (סימן 319)

154 רומא, ד', ח' אלול תקנ"ז. יצחק משה בן אפרים קאמיאו — קונצולא בת משה יעקב מקאפוח. נדוניה : 600 סקודי, בשטר של [ריק]. עדים : שמואל יהודה בן גבריאל מקאסטר, בנימין בן יהודה דוד ברוכים. שיר השירים באותיות ועירות. דגלי משפחה(?); אריה, מופנה שמאלה. עולה על דקל; חצי סוס(?). מופנה שמאלה. — (סימן 132)

155 רומא, ד', כ"ח אייר תקנ"ז. שם טוב בן שם טוב מליפנצירי—רבקה בת אליה טוסקאנו. נדוניה : 600 סקודי בין מעות מחושבים ותכש' בשטר של פיא-מיטי. עדים : אברהם דוד בן יוסף טוסקאנו, יואב חיים בן שבתי מקאפוח. דגלי משפחה(?); אילן, לשמאלו עוף מופנה ימינה, לבנה שפגימתה בימין; אריה, כתר על ראשו, מופנה ימינה. עולה על אילן. — (סימן 331)

156 רומא, ב', י"ד תשרי תקנ"ט. שבתי גרשון בן משה יצחק מוירולי—אלמנה פלאמיניא בת אברהם מקאסטרו. נדוניה : 225 סקודי בין מעות מחושבים ותכש' בשטר של [ריק]; יש תוספת אף על פי שהכלה אלמנה. עדים : אברהם בן מאיר טוסקאנו, משה ברוך בן יהודה מילאנו. — (סימן 296)

157 רומא, ד', ט' סיון תקס"ב. שמואל בן יעקב קורקוס—ריגינא בת משה יעקב מקפוח. נדוניה : 700 סקודי במעות מחושבים, בשטר של דימארקו. עדים : מאיר בן אברהם דוד טוסקאנו, אברהם חיים בן יוסף שמואל בניניו. מגלת רות באותיות ועירות. — (סימן 288)

158 רומא, ה', ה' סיון תקס"ו. יוסף בן זכריה בונדי—דולצי בת יוסף מקאי. נדוניה : 300 סקודי, בשטר של [ריק]. עדים : שבתי יצחק בן יהודה מילאנו, "אני שבתי יצ"ו אני יהושע טליקצו בר דוד יוסף טליקצו עדי, שלמה דוד בן מצליח מקאסטרו. — (סימן 280)

אפרים קמיאו—קיארה בת שבתי מילאנו. נדוניה : 500 סקודי, בשטר של [ריק]. עדים : אהרן מנחם בן דוד טראסקאטי, מתתיה בן אברהם מפורתי. "יבורכו" (1) עד "כברך א' מרדכי הצדיק ואסתר המלכה". דגל מש-סחה(?); אריה זקוף מופנה שמאלה, על גבי שלשה סלעים, מחזיק ענף. — (סימן 133)

148 רומא, ד', כ"ו אייר תקי"ד. מנחם בן משה ממודיליאנו—טיסאורא בת מרדכי שמואל מקאפוח. נדוניה : 1000 סקודי, בשטר של [ריק]. עדים : יחיאל בכמהר"ר מביט גונזאגא, שמואל מנוח בכמהר"ר שבתי יצחק פיאנו. דגלי משפחה(?); תרנגול מופנה שמאלה, עומד על ג' סלעים, ירח וכוכב; אריה זקוף, מופנה ימינה, מחזיק ענף. — (סימן 128)

149 רומא, ד', ה' חשון תקכ"א. משה יעקב בן מרדכי שמואל מקאפוח—סטילא בת מרדכי שמואל ויניציאנו. נדוניה : 500 סקודי בין מעות מחושבים ותכ-שיטין, בשטר של קונטי. עדים : שלמה בן נתן ריגינא, מרדכי בן יצחק ברכיה ברפאל. דגל משפחה(?); אריה עומד, מופנה שמאלה, מחזיק גבעולי למעלה כוכב. — (סימן 282)

150 רומא, ב', י"ד ניסן תקכ"ו. משה ישראל בן אברהם גאטינא—יוכבד בת ברוך טירני. נדוניה : 200 סקודי בין מעות מחושבים ותכש', בשטר של [ריק]. עדים : שבתי יצחק בן מרדכי מקאפוח, יוסף שמואל בן דוד בניניו. — (סימן 283)

151 רומא, ד', כ"ט טבת תקכ"ז. יהודה בן משה מילאנו—אסתר בת יוסף ישראל משען. נדוניה : 450 סקודי בין מעות מחושבים ותכש', בשטר של [ריק]. עדים : שבתי חיים בן משה טריני, שמיאל בן אברהם פיאנו. דגל משפחה(?); אריה, מופנה שמאלה, נושא ענף. — (סימן 281)

152 רומא, ד', ח' אלול תקל"א. ידידיה חיים בן דוד בן די—ריגינא בת מרדכי שמואל ויניציאנו. נדוניה : 600 סקודי, בשטר של קונטי. עדים : גמליאל בן משה ברוכים, יצחק דוד בן משה סונינו. שיר השירים באו-תיות ועירות. דגלי משפחה(?); תרנגול, מופנה שמאלה, ושמש; אריה, מופנה ימינה, נשען על עמוד שממעל לו כתר. — (סימן 134)

153 רומא, ד', י"ז חשון תקמ"ז. אפרים בן

נדוניא: 400 סקודי, בשטר של [ריק]. עדים: שמואל יהודה בן גבריאל מקאסטרו, מהללאל חיים בן יוסף ברוך הכהן. באותיות ועירות: מזמור כ"ב; שבע ברכות; אשא תפלה בעד חתן וכלה; יפרו וירבו כרעננים; בשם אל חי הגיון לשוננו; קוראי מגלה הם ירננו. (הכל אצל דודון). — (סימן 120)

166 רומא, ד' י' אד"ב תקפ"א. שמואל מנחם בן יוסף שבתי פיפירנו—פירלא בת יוחנן הכהן. נדוניא: 300 סקודי בין מעות מחושבים ותכש' בשטר של [ריק]. עדים: מנחם בן אברהם בר מהללאל, שמואל בן שבתי ספיוקיניו. — (סימן 329)

167 רומא, ד' י"ט אד"א תקפ"ד. משה ידידיה רפאל בן אברהם יוסף מונולפו—ארמלתא מזל טוב בת דוד פיפירנו. נדוניא 650 סקודי בין מעות מחושבים ותכש' בשטר של קונפלינטי, אין תוספת. עדים: יוסף שבתי בן משה פיפירנו, מיכאל חיים בן שבתי מנולא. באותיות ועירות: שבע ברכות; אשא תפלה בעד חתן וכלה; יפרו וירבו כרעננים (שניהם אצל דודון); יבוכו חתן וכלה (1). — (סימן 320)

168 רומא, ד' ג' אד"ב תקפ"ד. בנימין בן שלמה יוסף מפטייליאני—פירלא בת שבתי גרשון ציטוני. נדוניא 450 סקודי בין מעות מחושבים ותכש' בשטר של קונפלינטי. עדים: אברהם חיים בן יוסף שמואל בניניו, יעקב יוסף בן שלמה פאסאנו. — (סימן 294)

169 רומא, ד' ח' טבת תקפ"ה. יעקב יצחק בן יהואל יהושע קאמפאניאני—טוטוביני בת ברוך טיראצינו. נדוניא: 100 סקודי במעות מחושבים, בשטר של [ריק]. עדים: שמואל יהודה בן גבריאל מקאסטרו, שמואל יעקב בן יהודה דוד רוקאס. — (סימן 299)

170 רומא, ב' י"ד תשרי תקפ"ו. דוד יצחק בן יעקב יוסף פאנצירי—בתולתא אסתר בת מנחם יצחק וולטריא. נדוניא: 600 סקודי במעות מחושבים וחזקת בית אחד, בשטר של קונטוצי; תוספת 125⁺. עדים: משה (156). שמואל משה בן שבתי ספיוקיניו. — (סימן 321)

171 רומא, א' י"ד תשרי תקפ"ו. מצליח בן דוד

159 רומא, ד' י"ד ניסן תקס"ז. דוד בן ידידיה חיים בן די—ריגינא בת משה ויניציאנו. נדוניא: 1700 סקודי בין מעות מחושבים ותכש' בשטר של שיפוני. עדים: יהודה יוסף בן שבתי רפאל חיים גונזאגו, גבריאל בן שלמה חיים מקאסטילונבו. שיר השירים באותיות ועירות. דגלי משפחה(?): אריה מופנה ימינה, עולה על עמוד; עוף (תרנגול?) ושמש. — (סימן 310)

160 רומא, ד' י"ד תשרי תקפ"ב. גבריאל בן יוחנן הכהן—אוראבונא בת אליה טוסקאנו. נדוניא: 300 סקודי מחזקת הבתים הכל כנראה בשטר של מוניט. עדים: יהושע גרשון בן דוד בנימין אשכנזי, "היקר אברהם דוד יצ"ו בר מורי ורבי מאיר טוסקאני". — (סימן 330) *

161 רומא, ד' י"ד אדר תקפ"ו. מרדכי בן מנחם מקאיו—סטילא בת ראובן מקאיו. נדוניא: 200 סקודי במעות מחושבים ותכש' בשטר של שיפוני. עדים: שמואל יהודה בן גבריאל מקאסטרו, יצחק יוסף בן יעקב בארצ'ו. — (סימן 338)

162 רומא, א' י"ד תשרי תקפ"ז. דוד יצחק בן אליהו סלמוני—גינטיילי בת יוסף פונטיקורבו. נדוניא: 300 סקודי, בשטר של שיפוני. עדים: אברהם דוד בן מאיר טוסקאנו, אברהם בן שלמה מפורטו. "יבורכו" (1) עד "מרדכי הצדיק ואסתר המלכה". — (סימן 130)

163 רומא, ד' י"ז אב תקפ"ז. ישראל בן יוסף חיים בר יקותיאל—זולצי בת יוסף מנשי. נדוניא: 125 סקודי במעות מחושבים ותכש' בשטר של [ריק]. עדים: יוסף שבתי בן משה פיפירנו, גבריאל חזקיה בן יוחנן הכהן. — (סימן 337)

164 רומא, ד' ט"ו טבת תקפ"ח. שבתי מנחם בן שמואל מנש—שמחה בת דוד פיפירנו. נדוניא: 350 סקודי במעות מחושבים, בשטר של [ריק]. עדים: אברהם דוד בן יוסף טוסקאנו, מיכאל חיים בן שבתי מנולא. — (סימן 325)

165 רומא, ו' י"ד תשרי תקפ"א. מרדכי יוסף בן שבתי יצחק מקאפוזה—גינטיילי בת רפאל מאלאטרי.

(4) זה המקרה היחיד בכתובות רומא, שהתוספת איננה רבע בדיק, בלי טעם ניכר. אני משער שהמעות המחושבים היו 500 והחזקה 100, והתוספת היא רבע המעות המחושבים בלבד.

178 רומא, ד' כ"ה כסלו תקצ"ב. יצחק היים
בן יוסף שבת סונינו—מזל טוב בת משה דוד גיינאצאנו.
נדוניא: 600 סקודי במעות מחושבים. עדים: מיכאל
(167), משה (175). — (סימן 328)

179 רומא, ד' ט' שבט תקצ"ב. מיכאל יעקב בן
משה מנשה רומאנילו—ריקא בת גמליאל הכהן. נדוניא:
550 סקודי במעות מחושבים, בשטר של צוקיחי(?) עדים:
יוסף אברהם בן מרדכי תנורי, אלישע (176). — (סימן 287)

180 רומא, ד' י"ב אדר תקצ"ב. ברוך בן יעקב
פיטיליאנו—רחל בת אברהם דוד בונדי. נדוניא: 300
סקודי במעות מחושבים ותכשי' בשטר של [ריק]. עדים:
שמואל (170). משה יעקב בן שלום קאיבאנו. —
(סימן 322)

181 רומא, ד' ב' תמוז תקצ"ג. יוסף שמואל בן
שבת פיאני—רוסא בת משה דוד גיינאצאני. נדוניא:
600 סקודי במעות מחושבים, בשטר של [ריק]. עדים:
יוסף אברהם בן מרדכי אלעזר יעקב תנורי, משה (175).
דגל משפחה(?): אילן צר שעליו מתחילים מלמטה, שני
אריות עולים עליו. — (סימן 326)

182 רומא, ד' כ"ט אדר תקצ"ד. מנחם חיים בן
אליעזר יצחק מודיליאני—רוסא בת שבת גרשון ציטוני.
נדוניא: 1000 סקודי במעות מחושבים, בשטר של קונ-
פלינטי. עדים: יוסף (179), משה (175). — (סימן 309)

183 רומא, א' י"ד תשרי ת"ר. אברהם בן מנחם
מקאי—לוגא בת שבת פאסאנו. נדוניא: 80 סקודי
בין מעות מחושבים ותכשי'. עדים: דוד מרדכי בן שמואל
יעקב ויליטרי, אברהם בנימין בן יאודה סונינו(?). —
(סימן 276)

184 רומא, ד' י"ח אלול ת"ר. יוסף בן אהרן
גאטיני—שרה בת מרדכי שלום סונינו. נדוניא: 1000
סקודי במעות מחושבים, בשטר של אלברטי. עדים:
יהושע גרשון בן דוד בנימין אשכנזי, משה יעקב בן
שלום קאיבאני. — (סימן 304)

185 רומא, א' י"ד תשרי ת"ר. משה דוד בן

יצחק ספיציקינו—פירלא בת יעקב יוסף קאיבאני. נדוניא:
400 סקודי בין מעות מחושבים ותכשי', בשטר של [ריק].
עדים: מהללאל חיים בן יוסף ברוך הכהן יהודה דוד בן
שמואל יעקב רוקאס. — (סימן 332)

172 רומא, ה' ה' סיון תקפ"ז. מנחם בן שבת
מקאפוא — חנה בת יחיאל תנורי. נדוניא: 90 סקודי בין
מעות מחושבים ותכשי', בשטר של [ריק]. עדים: שלמה דוד
בן מצליח מקאסטרו, יעקב יוסף בן מרדכי מגולא. —
(סימן 334)

173 רומא, ד' י"ב אדר תקפ"ח. מרדכי רפאל
בן יצחק הלוי—אסתר בת אברהם ספינרנו. נדוניא: 700
סקודי, "ומרוב חבתו אותה" הקסיף החתן 300 "כנראה
בשטר הנעשה באופיציו של פירוצי" ועוד הוסיף 250.
עדים: יצחק בן יעקב ציטוני, מיכאל (167), דגל מש-
פחה(?): שתי לביאות עולות על אילן(?). — (סימן 126)

174 רומא, ד' ט' סיון תקפ"ט. מצליח בן בנימין
יהודה ביסס—אנגיליקא בת הרופא יוסף אליעזר אברהם
קאסטילי. נדוניא: 800 סקודי במעות מחושבים, בשטר
של פירוצי. עדים: אהרן בן מרדכי רושילי, אפרים בן
אהרן מאלטרי. — (סימן 315)

175 רומא, ד' כ"ז כסלו תקצ"ז. שמואל בן שלמה
הכהן—פירלא בת אברהם גאטיני. נדוניא: 675 סקודי
במעות מחושבים, בשטר של שיפוני. עדים: מאיר בן
יעקב רפאל משען, משה יעקב בן אהרן יוסף אפרתי.
דגל משפחה(?): אילן גבוה ורחב, שני אריות עולים
עליו. — (סימן 302)

176 רומא, ד' י' אדר תקצ"א. שמואל בן שלמה
הכהן—בילא פירי(?) בת אברהם גאטיני. נדוניא: 675
סקודי במעות מחושבים, בשטר של שיפוני. עדים: אלישע
בן שבת גרשון ציטוני, יחיאל בן שבת יצחק. —
(סימן 311)

177 רומא, ד' י"ז מנחם תקצ"א. יעקב יוסף חיים
בן שבת רפאל מגולא—סמיראלדא בת משה יצחק מקא-
פוא. נדוניא: 500 סקודי בין מעות מחושבים ותכשי'
בשטר של פראנקי. עדים: משה ברוך בן יהודה מילאנו,
שלמה דוד בן שבת מנש. — (סימן 312)

(5) דומה מאד לדגל בק"ס שנה י"ז ע' 408 טבלא ה'.

(6) אחותה של אשתו הראשונה. עיין בקדמת.

במעות מחושבים, כשטר של דמיאני. עדים: משה ישראל בן הרב המופלא כמוהר"ר אליעזר חזן, ישראל בן יוחנן פיפירנו. — (סימן 291)

194 רומא, ד' ט"ו אב תר"י. משה בן הרופא נתן דיניאני—סטילא בת יהושע טאליאקוצו. נדוניה: 2000 סקודי במעות מחושבים, וחזקת דירה אחת משלשה חדרים אשר בעליה השנית שבחצר הגדולה אשר ברחוב הנקרא רחוב הבתי כנסיות מנין רמ"א כנראה בשטר הנעשה באופיציו של מוניטי; ת' 500. עדים: יעקב יוסף בן שלמה פאסאני, שמואל בן אברהם דוד טוסקאני. — (סימן 301)

195 רומא, א' כ"ו אב תר"י. יואב חיים בן משה יצחק מקאפואה—אוראבונה בת שמואל אהרן רוקאס. נדוניה: 800 סקודי במעות מחושבים, בשטר של גרא-דאסי. עדים: יעקב (172), יוסף... — (סימן 295)

196 רומא, א' כ"א מרחשון תר"ב. מנחם בן שרגו וושילו—שרה בת הרופא נתן דיניאני. נדוניה: 2400 סקודי במעות מחושבים, בשטר של מוניטי. עדים: מרדכי חי בן [בטושטש], יהודה שלום בן... ספיצקיני. — (סימן 327)

197 רומא, א' ח' ניסן תר"ב. אברהם בן עקיבא פיוריניטנו—אוראבונא בת יצחק חיים סוניני. נדוניה: 1700 סקודי, בשטר של טאסי. עדים: יצחק בן יהודה טיראצינא, אברהם בן משה אהרן מהרר. — (סימן 125)

198 רומא, א' י"ט סיון תר"ב. שמואל חיים בן יצחק אברהם פונטיקורבו—גינטילי בת ראובן פונטיקורבו. נדוניה: 2400 סקודי במעות מחושבים, בשטר של גראדאסי. עדים: ישראל משה חזן (193), אפרים יצ"ו בן לא"א ז"ל סרון [?], מאלטרי, שלמה סגיניני בן ונטורי. — (סימן 317)

199 רומא, א' כ"ג שבט תרס"י. בנימין בן מצליח קאלו—בינינוטא בת משה קאמפאניאני. נדוניה: 500 סקודי במעות מחושבים, בשטר של גראדאסי. עדים: משה (180), יצחק בן יהודה טיראצינא. — (סימן 289)

200 רומא, א' ד' ניסן תרס"י. אברהם ברוך בן ישמעאל בנציון חיים פיאטילי—פאציניא בת משה קאמפאניאני. נדוניה: 400 סקודי במעות מחושבים. עדים:

יעקב אהרן פיוריניטנו—אסתר בת אהרן יוסף אפרתי. נדוניה: 600 סקודי במעות מחושבים, בשטר של איל-בראט. עדים: מרדכי שמואל בן מנחם בר מהללאל, אברהם בן מהללאל פאנו. — (סימן 313)

186 רומא, ד' י"ב מרחשון תר"ב. שלמה בן יוסף שבתי פיפירנו—גיויא בת מרדכי רפאל פיפירנו. נדוניה: 850 סקודי במעות מחושבים. עדים: דוד (183), משה (184). — (סימן 336)

187 רומא, ד' י"ט אייר תר"ד. גרשון רפאל חיים בן שבתי יצחק מפורטו—אנגליקא בת מנוח יצחק וול-טירא. נדוניה: 600 סקודי במעות מחושבים ותכשי. עדים: דוד (183), משה (184). — (סימן 318)

188 רומא, ד' ט' תמוז תר"ד. שלמה חיים בן גבריאל קאסטילונבו—ריקא בת ראובן פונטיקורבו. נדוניה: 1200 סקודי במעות מחושבים, בשטר של גראטאס. עדים: יעקב (172), משה יחיאל בן גרשון חיים עזראכאיל. — (סימן 306)

189 רומא, א' ל' תשרי תר"ה. יהודה חיים שבתי בן משה מאמאטי—אולימפיא בת גרשון כהן. נדוניה: 600 סקודי. עדים: אליעזר יצחק בן מנוח חיים מודיליאני, יעקב (172). — (סימן 131)

190 רומא, ד' י' מרחשון תר"ה. יואב בן יוסף ישראל מלאסיטא—ויאולאטי בת ראובן פונטיקורבו. נדוניה: 1200 סקודי במעות מחושבים, בשטר של גרא-טאסי. עדים: מרדכי יעקב יוסף בן אברהם יצחק מקאפואה, יצחק בן יהודה טיראצינא. — (סימן 303)

191 רומא, א' כ"ח אדר תר"ה. שבתי שלמה בן אליהו שמואל אשכנזי—ריסא בת משה זבלון אשכנזי. נדוניה: 400 סקודי בין מעות מחושבים ותכשי, בשטר של טירצני. עדים: יאודה בן ידידיה מסיני, מרדכי (190). — (סימן 297)

192 רומא, ג' כ"ו אדר תר"ט. מנוח בן חנניה פיפירנו—אסתר בת מנחם מקאוי. נדוניה: 800 סקודי במעות מחושבים, בשטר של ויטי. עדים: דוד (183), מרדכי (185). — (סימן 286)

193 רומא, ו' כ"ט אדר תר"ט. אברהם בן אהרן בוגי—גייתיסא בת יואב מקאפואה. נדוניה: 700 סקודי

בחיים חיתו... כמ"ר אברהם רפאל מאלאטרי ז"ל... כלם
במעות מחושבים לבר מתכשיטי נשים כנראה בשטר
הנעשה באופיציו של בורניא; תוספת 289 שק' 67 באיוקי
וחצי, עדים: מרדכי שמואל בן מנחם שבתי בר מהללאל,
משה יצחק (200). — (סימן 279)

207 רומא, א' י' סיון תרכ"ח. שלמה יוסף בן
מרדכי רפאל סקאצוקו—שרה בת משה מנשי. נדוניא:
250 סקודי במעות מחושבים לבר מתכש' עדים: יהודה
בן אברהם סונינו, אברהם יצחק בן מרדכי יעקב יוסף.
מקאפואה. — (סימן 324)

208 רומא, א' כ"ג ניסן תרל"א. מצליח בן מרדכי
שלום מירול—טיטלא בת אליהו מוסקאטי. נדוניא:
96 סקודי בין מעות מחושבים ותכש'. עדים: שאול
חיים בן משה גבריאל ישעיה פינצי, יהודה בן יצחק
טיראצינא, ששי שלשה ניסן על הגרד. — (סימן 316)

209 רומא, ד' י' מרחשון תרל"ה. יחיאל אברהם
יצחק חיים בן אליהו חיו—קליליא בת מנוח ספיציקינו.
נדוניא: 29,000 לירי במעות מחושבים לבר מתכש',
בשטר של [ריק]. אין עדים. — (סימן 333)

210 רומא, א' י"ד מרחשון תרל"ה. יעקב בן
מצליח קאלו—גיוויטא בת שלום גאי. נדוניא: 1000 לירי
לבר מתכש'. עדים: מרדכי (190), יצחק (199). —
(סימן 277)

211 רומא, א' ר' תמוז תרל"ו. מרדכי יצחק בן
יהודא חיים טיראצינא—רוסא בת יהודא חיים פיורינטיני.
נדוניא: 1250 לירי בין מעות מחושבים ותכש'. עדים:
שאול (208), שלמה אברהם בן משה ברוך מילאנו. —
(סימן 308)

212 רומא, א' כ"א אב תרל"ט. שבתי יוסף בן
מרדכי מסיני—טיסאורא בת יהושע טאליאקוצי. נדוניא:
5960 לירי כלם על חזקת שני בתים לבר מתכש'. בשטר
של וינוטי. עדים: מרדכי (190), יוחנן בן שם טוב
ספיציקינו. — (סימן 300)

משה יצחק חיים בן מהללאל מסיני, משה יחיאל (188).
— (סימן 305)

201 רומא, א' ט' אדיא תר"ט. שמואל מנוח
בן משה מאמאטי—חנה בת הפרנס שבתי חיים אפרתי.
נדוניא: 1500 סקודי במעות מחושבים, בשכר של איל-
בראט. עדים: יעקב יוסף בן שלמה מאמאטי, מרדכי
(190). — (סימן 278)

202 רומא, א' ט' אדיא תר"ט. יצחק יוסף בן
הפרנס שבתי חיים אפרתי—לונא בת משה רינאני.
נדוניא: 1000 סקודי במעות מחושבים, בשטר של איל-
בראט, תוספת 250 "ועוד אבי החתן... מחפצו הטוב
בנשואין הללו הרבה לאוסיף לה מדיליה ומממוניה על
המהר הנ"ל חמש מאות סקודי". עדים: יעקב (172).
יצחק (199). — (סימן 292)

203 רומא, א' י"ח אייר תר"ט. משה יצחק בן
ישראל הכהן—אסתר בת הפרנס שבתי חיים אפרתי.
נדוניא: 1500 סקודי במעות מחושבים, בשטר של איל-
בראט. עדים: מרדכי יצחק ציטוני, משה (180). —
(סימן 293)

204 רומא, א' כ"ט כסלו תרכ"ג. שבתי בן
מרדכי מפורטו—גראציא בת ראובן ספיציקינו. נדוניא:
96 סקודי במעות מחושבים ותכש'. עדים: שאול חיים
בן משה גבריאל פינצי, ידידיה בן יואב טיראצינא. —
(סימן 323)

205 רומא, א' ה' כסלו תרכ"ה. מנוח רפאל בן
נחמיה טוסקאנו—וירטואוסא בת שלמה אברהם מפורטו.
נדוניא: 400 סקודי במעות מחושבים, עדים: יצחק
(190), שאול (204). — (סימן 307)

206 רומא, א' י"א תמוז תרכ"ו. שלמה יהודה
בן מרדכי מסיני—יוכבד בת שמואל יעקב מקאוי. נדוניא:
1158 סקודי 70 באיוקי, מהם 700 במעות מחושבים
והשאר "על חזקת חנות אחת בדרך רוא"ה (8) מצויינת
במספר קצ"ח ועוד מאה סקודי שהניח לה במתנה בעוד

(7) הפרנס שבתי חיים אפרתי השיא את בנו ואת בתו ביום אחד. — כנראה היה רצונו, שבנו יקבל
נדוניא של 1500 סקודי כפי שהוא נתן לשתי בנותיו (מס' 201, 203), ולכן הוסיף מצדו 500 לאלף שקבל
בנו מאבי הכלה.

(8) Via Rua רחוב העשירים בגנזי של רומא.

- 213 רומא, א' י"ז אב תר"מ. יעקב בן שבתי פאטוציו—לונא גיימא בת שלום סונינו. נדוניה: 10.000 לירי במעות מחושבים לבר מתכשי' בשטר של לופי. עדים: יצחק (199), אברהם בן משה ניסים סאלמוני. המסגרת נחתכה. — (סימן 14)
- 214 רומא, א' ד' כסלו תרמ"ט. מנוח בן אפרים קאמיא—איסמיראלדא בת שלמה ריניאני. נדוניה: 500 לירי במעות מחושבים לבר מתכשי'. עדים: שאול (208). אליעזר יצחק בן שבתי סופינו. — (סימן 290)
- ריגיו, נדוניה ותוספת 20.
- 215 ריגיו, ו' י"ג אלול תקמ"ט. מנחם בן ידיד-יה קרמי—שמחה בת ישעיה קרמי. עדים: אליקים בן אברהם פאדובאני, ישראל בנימין באסאנו. במסגרת "אשת חיל". — (סימן 175)
- 216 ריגיו, ד' כ"ח תמוז תקנ"ב. כתובה דאירכסא⁽⁹⁾: מנחם בן ידיד קרמי—שמחה טובה בת ישעיה קרמי. עדים: אליקים בן אברהם פאדובאני, אביעד בן ישמעאל ליאוצי. — (סימן 179)
- 217 ריגיו, ו' ה' חשון תקנ"ד. אליקים בן חזקיה לוי—יודיטא בת יצחק ספרדי. עדים: אליקים (216), אביעד (168). — (סימן 168)
- 218 ריגיו, ו' י"ד אב תקס"א. יעקב בן ישעיה ישראל מלאך—קונסולינא בת שמואל מתתיה ניפי. עדים: אליקים (216), חנניה אלחנן בן יצחק כהן. — (סימן 173)
- 219 ריגיו, ו' ד' חשון תקע"ח. דוד שלמה בן אהרן סנגויניט—ברכה בת אברהם עזריאל גאליקו. עדים:
- אליקים (216). יעקב ישראל בן ידיד קרמי. — (סימן 176)
- 220 ריגיו, ו' ז' אדר תקצ"ב. בנימין בן דוד גראסיט—בוהה בת יעקב דניאל קרפניטי. עדים: יעקב (219). יצחק שמשון בן ישעיה מלאך. — (סימן 174)
- 221 ריגיו, ו' י"ב אדר תקצ"ה. ישמעאל בן ירמיה מלאך—רוזא בת מצליח הלוי. עדים: יעקב (219). משה בנימין בן מנחם לוי. — (סימן 178)
- 222 ריגיו, ו' י"ג טבת ת"ר. ישעיה בן דוד גראסיט—קוסטנצא בת יצחק הלוי. עדים: יעקב (219). יצחק שמשון בן ישעיה ישראל מלאך. — (סימן 180)
- 223 ריגיו, ו' ג' חשון תר"ז. אברהם ינון⁽¹⁰⁾ בן דוד לינוג—שרה בת מנחם לוי. עדים: יעקב (219). יצחק (222). — (סימן 177)
- 224 ריגיו, א' י' תמוז תרי"ב. חזקיה מרדכי דמתקרי ציסארי בן אברהם ליאוצי—יעל דמתקריא גוליא בת יעקב ליאוצי. עדים: יצחק (222). מיכאל אברהם בן בנימין הלוי. — (סימן 181)
- 225 ריגיו, ה' ד' אייר תרי"ג. אדם בן מיכאל דיווריל—אסתר בת אברהם ליאוצי. עדים: יעקב בן מרדכי לוי קולונימוס בן יעקב דיאנה. — (סימן 172)
- 226 ריגיו, ב' ב' סיון תרי"ד. אלחנן חי בן משה לוי—יודיטא בת משה צוידאלי. עדים: יעקב אריה בן מרדכי לוי, אברהם חי אריאני בן יחיאל. — (סימן 171)

מפתח-השמות

כל "הכתב", "הלוי" סידרו בשמות-משפחה, וכן הציונים הגיאוגרפיים (מקום פלוגי). — בנוגע לכתוב הלועזי על שמות המשפחה עיין:
Mortara, Indice alfabetico dei rabbini... in Italia; Schaerf, I cognomi degli Ebrei d'Italia.

אדומים (מאדומים, מהאדומים)	— ריקא בת-בנימין שמואל 84
— אליגריטא בת חזקיה 118	אויזמו (מאויזמו)
— בילא יודיטא בת שלמה 122	— חנה בת אברהם 37
— יעקב אלישע בן נחמיה 117	— יהודה אריה בן מאיר 104
— משה בן שלמה 1	אויטולינגי, שמואל דוד בן יחיאל 2

(9) הכתובה המקורית שבמקומה נכתבה זו, נמצאת באספנו: עיין המס' הקודם.
(10) ינון שם משמות המשיח.

- אוליוויטי, דוד יוסף בן רפאל שלום 3
 אוסימו. עיין: אווימו
 אורויטו, משה בן מתתיה 85
 אזולאי, רפאל ישעיה [בן חיים יוסף דוד] 17
 [איטאליה] מאיטאליה, ישראל יוסף חיים בן יעקב אלחנן שלום 81
 אינריקס מיראנדה, גודיקא בת יעקב 68
 [אלאטרי] מאלאטרי, אברהם רפאל 206
 — אפרים בן אהרן 174
 — גיינטיילי בת רפאל 165
 — ריקא בת מרדכי 146
 אלחדב ו
 אלחדית, מזל טוב בת שלמה ה
 — עזרה בן שלמה ה
 אליעזר בן יואל 30
 אלקוסטנסני, ריגיינא ספירא בת אברהם שבתי 71
 — שמחה בת אברהם 21
 [אמאטי] מאמאטי, יהודה חיים שבתי בן משה 189
 — שמואל מנוח בן משה 201
 אנגולארא, יצחק משה בן אברהם שמואל 23
 אנסלמינוס פרנס ק"ק פאדובה ב
 אנקונה, אליהו בן טוביה 127
 — עמנואל בן אליקים 82/25
 [—] מאנקונא, שלמה שמואל. עיין: פאציפיקו אסקולי (מאסקולי)
 — אריה בן יעקב חי 140
 — ברכה בת מנחם 139
 — (חיים) יהושע שבתי בן שמואל 8, 10, 12, 13, 15
 — יצחק אליהו מנחם בן בן ציון 127
 — משה 22
 אסתר בת שמואל 89
 אפרתי, אסתר בת אהרן יוסף 185
 — אסתר בת שבתי חיים 203
 — חנה בת שבתי חיים 201
 — יצחק יוסף בן שבתי חיים 202
 — משה יעקב בן אהרן יוסף 175, 178, 181, 182
 אריאני, אברהם חי בן נחיהל 226
 — מצליח משה בן יהודה רפאל 80/79
 ארקולטי, שמואל בן אלחנן יעקב 89
 אשכנזי, אברהם בן מיכאל 87
 — יהודה שמואל 86
 — יהושע גרשון בן דוד בנימין 160-184
 — רוסא בת משה זבלון 191
 — שבתי שלמה בן אליהו שמואל 191
 — שמואל שמעיה בן שמחה 3
 באזולה. עיין: באזיליאה
 באזיבי. עיין: ב"ש
 באזיליאה (באסיליאה, באזולה)
 — ברונטא בת אברהם יעקב 57
 — גבריאל מנחם בן רפאל ברוך 109, 139
 — חנה לאה בת אברהם יעקב 56
 — יהודה מנחם בן משה שמעון 53
 — סמיראלוד בת יהודה מנחם 55
 — פאני בת אברהם יעקב 58
 — פרישקה רוסה בת שבתי בן משה שמעון 50
 — שמחה בת משה שמעון 52
 באסאן (באסן, באשן, בסאן, בסאנו)
 — יוסף דוד בן יעקב חי 116, 118, 120-124
 — יחזקאל משה בן יהודה ליאון 34
 — יעקב חי בן פלטיה 122
 — ישראל בנימין 215
 — ישראל חזקיה 93
 — מנחם אברהם בן חנניה 56
 — מרדכי בן שמואל חיים 49
 — ריקא בת ישראל 53
 — שמחה בת ישראל בן מרדכי 51
 באסי, אברהם מאיר בן שבתי 67
 באסיליאה. עיין: באזיליאה
 באסן. עיין: באסאן
 באקי, יוסף בן גרשון 136
 באר, שמחה בת נתנאל חיים 112
 בארוציו, יצחק יוסף בן יעקב 161
 באשן. עיין: באסאן
 באינו, יוסף בן רפאל חיים 42
 בולאפי, מיכאל בן עזריאל 128
 בונזי (בון די)
 — אברהם בן אהרן 193
 — דוד בן ידידיה חיים 159
 — ידידיה חיים בן דוד 152
 — יוסף בן זכריה 158
 — רחל בת אברהם דוד 180
 בונסיניור, אסתר בת מרדכי ניסים 145
 בונפיל, שלמה בן יעקב ח
 [ביאנקי] מביאנקי (די ביינקי)
 — ברונה בת יעקב 91
 — חנה בת יהודה חי 46
 — יהודה חי בן משה 40
 — יצחק בן יהודה חי 46
 — שמואל בן יהודה חי 46
 ביאנקיני, אלישע בן בנימין 140
 בילגראדי, שם טוב בן שמואל יצחק 110
 בינדיטי. עיין: ברוכיס
 ביניטו וריקארדו ו
 ביסס, מצליח בן בנימין יהודה 174
 בן אבא, בילא פיורא בת שלמה 5
 בן גבריאל, מזל טוב בת שלמה משה 8
 בניניו, אברהם חיים בן יוסף שמואל 157-168
 — יוסף שמואל בן דוד 150
 בסאן, בסאנו. עיין: באסאן
 ברי יקותיאל, ישראל בן יוסף חיים 163

- די אינה, קולונימוס בן יעקב 225
דיל ריאו, דוד 68
דיללא טורי, עיין: טורי
דינה, שלמה בן אברהם 98
הילפרון, יהושע יעקב ה
— שמעון בן שלמה 94
הירירא, אסתר בת בנימין בן אברהם 48
[הר] מהרר, אברהם בן משה אהרן 197
— חיים בן נחמיה 144
ואלינסקי, דניאל אהרן בן ישמעאל רפאל 4
— יודיטא בת דניאל ו
ואליריו, דוד בן אברהם ד
וויצל בן אנשלין ב
ולטירא, אנגליקא בת מנוח יצחק 187
— אסתר בת מנוח יצחק 170
ויגיבאני, אברהם מזל טוב 1
[וידה] מלאוידה, יהודה חי בן דוד 114, 115
ויטירבו (ויטירבי, ויטירבו, ויטירבי)
— דוד חנניה בן אליעזר שמואל 104
— יוסף ברוך (יוסף שמואל) בן מלאכי 83
— יצחק 2
— שלומיאל אברהם ישראל בן יחיאל חיים 17
וילטרי, דוד מרדכי בן שמואל יעקב 183, 186, 187, 192
וויטורין, משה חי בן יוסף 39
וויניצאנו, סטילא בת מרדכי שמואל 149
— ריינינא בת מרדכי שמואל 152
— ריינינא בת משה 159
ויסינו, שלמה בן אליהו 83
ויקוי, עיין: זקנים
[וירולי] דיווירולי (מירולי)
— אדם בן מיכאל 225
— מצליח בן מרדכי שלום 208
— שבתי גרשון בן משה יצחק 156
וירונה, אברהם שלמה בן יצחק 3
זאכס, יעקב בן משה 30
זאמאטו, אלישע חיים בן משה 105
זכות, משה בן מרדכי ו
זלמן, טוביה בן אברהם 62
[זקנים] מהוקנים (מליקיו)
— אברהם 67
— ג. ח
— יוכבד בת ישראל 10
— יוסף חיים בן משה אהרן 15
— עזרא 64
— רחל בת יצחק חיים 63
— שלמה בן יוסף חיים 111
חבלי, בנימין מנחם בן שם טוב 153
חזן, משה ישראל (ישראל משה) בן אליעזר 193, 198
[חזנים] מהחזנים, עיין: כהן מהחזנים
חזק, חזקיהו בן יהודה 85
- בר מהללאל, מנחם בן אברהם 166
— מרדכי שמואל בן מנחם (שבתי) 185, 192, 206
בר רפאל (ברפאל)
— יצחק ברכיה בן יעקב 145
— מרדכי בן יצחק ברכיה 149
ברוכים (בינידט)
— בנימין בן יהודה דוד 154
— גמליאל בן משה 152
— נתנאל ברוך בן יצחק טוביה 55
ב"ש [=בת-שבע] (באזיבי)
— אברהם בן ברוך 106
— יוסף שכתי בן יצחק 105
באטיני, (באטיניא)
— בילא פיורי בת אברהם 176
— יוסף בן אהרן 184
— משה ישראל בן אברהם 150
— פירלא בת אברהם 175
גא, גיודיטא בת שלום 210
גאליקו, אליהו חי בן זבולון 66
— אליקים שמריה בן מהללאל רפאל 86
— בנימין בן זבולון 61
— ברכה בת אברהם עזריאל 219
— יוסף בן חננאל 71
גאליקו, מזל טוב בת ידידיה ישעיה 85
גואסטלה, יהודה משה בן ישראל חיים 84
— משה חזקיה חיים בן ישראל נסים 16
גונזאגא (גונזאגו)
— יחיאל 148
— יהודה יוסף בן שבתי רפאל חיים 159
גינאצאנו, מזל טוב בת משה דוד 178
— רוסא בת משה דוד 181
גינטילמו, בינווינוטה בת שמואל 66
גירון, פאצינצה בת בן ציון 129
גירונדי, בן ציון בן דוד 92
— מרדכי בן בן ציון 100
— מרדכי שמואל בן בן ציון אריה 102
— קולומבה בת יוסף חיים 99
— רחל בת בן ציון 131
— ריינזה בת בן ציון 130
גראסיט, בנימין בן דוד 220
— ישעיה בן דוד 222
גרינו, חיים ישראל בן קולונימוס בן יצחק 54
— פיסילה בת קולונימוס בן אברהם 54
— רחל בת יאשיהו 59
גרשון, יצחק ד
דונאטי, יוסף חיים בן אליקים ברוך 110
— משה מרדכי בן שלמה 48
דוראנטי, יהודה בן יוסף רפאל 21
— יוחנן מנשה נסים בן יוסף רפאל 21
— יחיאל בן יוסף רפאל 21

- יעקב בן אברהם ישראל 98, 99, 100, 101
 חי, אביחיל בת משה אברהם 77
 — יהודה חיים בן דוד 24
 — מלכה בת גור, אריה 82
 — מלכה בת יהודה חיים 75
 — ריקה טובה בת דוד 76
 — שלמה רפאל בן דוד 77
 — שלמה רפאל בן זרחיה 29
 חייו, יוסף יאיר בן משה שלמה יחיאל 63
 — יחיאל אברהם יצחק חיים בן אליהו 209
 חמץ פוסטיקא, יואל בן שמואל 18.17.14.12
 חננאל בן משה א
 חפץ, יואל בן מנשה 87
 — יצחק בן אשר ז
 טאליאקוצו (טליקוצו)
 — טיסאורא בת יהושע 212
 — טטילא בת יהושע 194
 — שבתי יהושע בן דוד יוסף 158
 טוסקאנו, אברהם דוד בן יוסף 164, 155
 — אברהם (דוד) בן מאיר 162, 160, 156
 — אוראבונא בת אליה 160
 — מאיר בן אברהם דוד 157
 — מנחם רפאל בן נחמיה 205
 — רבקה בת אליה 155
 — שמואל בן אברהם דוד 194
 טורי, הלל בן שלמה יחיאל רפאל הכהן דיללא 102
 טיראצינא (טיראוינא, טיראצינו)
 — טוטוביני בת ברוך 169
 — יודיה בן יואב 204
 — יהודה בן יצחק 208
 — יצחק בן יהודה 190, 197, 199, 202, 205, 210, 213
 — מרדכי יצחק בן יהודה חיים 211
 טירני (טרני, מטירני)
 — אברהם בן משה דוד 11
 — גד וינטורא בן אברהם 103
 — יוכבד בת ברוך 150
 — יוסף ישראל בן יצחק 8
 — נחמה טובה קונסולא בונא בת יצחק אליהו 16
 טליקוצו, עיין: טאליאקוצו
 טרי... שבתי חיים בן משה 151
 טריאסט, יחיאל משה בן יעקב 97
 טרייס, דיאמנטא בת ישראל יעקב 62
 — ישראל חוקיה בן מיכאל 99, 101
 — מצליח מנחם בן יצחק 131
 — שלמה בן יעקב מנחם 98
 טריונפו, אברהם בן ישראל חיים 153
 טרני, עיין: טירני
 יהודה חיים בן בנימין 107
 יונה, בונא בת יוסף אברהם 15
 — דוד יוסף 3
 יחיא (יחיאה)
 — שבתי בן יצחק 62, 64
 — שלמה בן דוד 126
 יעקב בן יהודה א
 יחיאל בן שבתי יצחק 176
 ירק, ישראל מאיר בן משה מנחם 96
 ישורון, שרה בת דניאל חי 4
 כהן (כהן)
 — אהרן בן שמואל 94
 — אהרן זרח בן יקותיאל 89
 — אולימפיא בת גרשון 189
 — אידלן בת אברהם יוסף ב
 — אליקים בן אליקים א
 — אלישע רפאל בן דוד 120
 — אסתר בת רפאל חיים 74
 — בילא פיורא בת שלמה בן אבא 5
 — בנינוטא בת בנימין מרדכי 20
 — ברורייא קלארא בת יהושע אהרן 136
 — גבריאלי (חוקיה) בן יוחנן 160, 163
 — גיינטילא בת דוד 12
 — דוד בן אברהם יצחק 71
 — ויץ בר אשר ב
 — חיים בן יהודה 143
 — חנה בת אהרן זרח 90
 — חנה בת שמואל 94
 — חנניה אלחנן בן יצחק 218
 — טילצילה בת אליעזר חי 29
 — יוסף בן בן ציון יהושע 136
 — יוסף בנימין צבי בן מנחם שלמן 27
 — יעקב בן מאיר 141
 — יצחק בן אליעזר 40
 — יצחק בן יעקב 49
 — יצחק בן שלמה 9
 יקותיאל ויץ בן אשר ב
 — יקותיאל חיים בן אליעזר חיים 84
 — מהללאל חיים בן יוסף ברוך 165, 171
 — מיכאל בן יוסף דוד 43
 — משה בן יוסף 68
 — משה דוד יהושע בן מצליח 5
 — משה יצחק בן ישראל 203
 — מתתיה בן משה 26
 — סטילא בת אליעזר 40
 — סמיראלדא בת זרח 132
 — פירלא בת יוחנן 166
 — ריקא בת גמליאל 179
 — רפאל חי בן יצחק 46
 — שלמה בן יצחק 107
 — שמואל בן שלמה 175, 176
 — שמואל אליסאנדרו בן יהודה 105
 כהן (כ"ץ) מהחזנים, גרשון בן ישראל 93

- יצחק חיים 93
— ריגיינה בת עזריאל 93
— כובי, יחיאל בן מנחם 52, 53, 54
— כ"ץ, זרח יעקב בן רפאל נפתלי 75
— נפתלי בן משה אפרים 91
— כ"ץ מהחונים. עיין: כהן מהחונים
— כצ"ל, יוסף בן בן ציון יהושע 136
— לאמפרונטי, אבטליון בן עובדיה 116, 120
— לאנטירנארה. עיין: לינטירנארו
— לוי (הלוי)
— אלחנן בן רפאל שלמה 28
— אלחנן חי בן משה 226
— אליקים בן חזקיה 217
— אסתר בת מנחם רפאל 9
— ביאנקא בת יצחק 104
— ברכה מזל טוב בת יצחק יהודה 13
— דייכין בת שמחה א
— זרח בן ... אלחנן 28
— חוה בת רפאל גרשון 60
— חיים בן שלמה 128
— יהודה בן יצחק 37
— יוסף בן מאיר 25
— יוסף ברוך בן יהודה חי 133
— יעקב בן משה 36
— יעקב (אריה) בן מרדכי 225, 226
— יצחק אהרן 139
— יצחק חיים בן יהודה חי 134
— מיכאל אברהם בן בנימין 224
— מרדכי בן יצחק 96
— מרדכי רפאל בן יצחק 173
— משה בנימין בן מנחם 221
— נינא בת יוסף דוד 127
— נתנאל בן משולם 97
— עזריאל יצחק בן משה חיים הלוי 76, 77, 78, 80
— צדוק בן מאיר 106
— קוסטנצא בת יצחק 222
— רוזא בת מצליח 221
— ריינה נחמה בת יהודה חיים 79
— שמואל חי בן יצחק 140, 141
— שמואל חי בן שמשון 102
— שרה בת אהרן בן ציון 3
— שרה בת מנחם 223
— לופס פריירה, יצחק 47
— לוצאטו, ברוך טוב חיים בן דוד 46
— יצחק בן מאיר 60
— משה חיים בן יעקב חי 131
— פירלא בת מאיר 97
— שרה בת משה רפאל 30
— לוריא, (אהרן) חזקיה חיים בן ישראל חי 78
— אסתר בת דוד חיים 31
- דוד חיים 91
— יינטילה בת דוד חיים 81
— ישראל בן יחיאל 89
— שמחה בת דוד חיים 80
— שמחה בת ישראל חי 83
— ליאונ, שמשון בן דוד חיים 22
— ליאונ, אביעד בן ישמעאל 216, 217
— אסתר בת אברהם 225
— אסתר בת אהרן 26
— חזקיה מרדכי ציסארי בן אברהם 224
— יעל גיוליא בת יעקב 224
— לידיה, יצחק 69
— לינגי, אברהם ינון בן דוד 223
— לינטירנארה, אברהם בן דוד 18
— מנשה אריה יוסף ניסים בן דוד 18
— רפאל בן דוד 18
— ליפנצירי. עיין: פאנצירי
— מאזקראטה, אהרן בן חיים ז
— מאי, ריזלי, בת יצחק הלוי 36
— מאסאני, יעקב יוסף בן שלמה 201
— מאסאראני, רבקה בת אליקים 110
— מאריני (מריני, מארין)
— אברהם בן שלמה חי 50
— בניגוינה בת יצחק 100
— דולציסא בת יצחק 98
— יוחנן בן מרדכי יואל 129
— יוסף בן שמעון 52, 53, 54
— יצחק בן שלמה 101
— שבת (חיים) בן יצחק 96, 97
— שמואל בן שלמה 103
— מוגיל, משה בן שמואל הלוי 36
— מודיליאני (ממודיליאני)
— אליעזר יצחק בן מנוח חיים 189
— אפרים בן משה 146
— ליאונורא בת יום טוב 120
— מנוח חיים בן אליעזר יצחק 182
— מנחם בן משה 148
— מודונא (מודינא, ממודונא)
— ברכה בת אליהו חיים 72
— דוד זכות בן מזל טוב 72
— יהודה אריה 34
— יוכבד בת יעקב ישראל 133
— יצחק בן מנחם 61, 100
— משה בן דוד 44
— מונדולפו, משה יידיה רפאל בן אברהם יוסף 167
— מונטי, יהודה חיים בן אברהם 69
— מוניון, אברהם בן יעקב ז
— שרה ז
— מוסאטי, אברהם בן יעקב ישראל 19
— יעקב בן אברהם 111

— שרה בת יעקב לוי 38
 [מיסטרין] מימיסטרי, מאיר בן זכריה 129
 מיראנדה, גיוריקא בת יעקב אינריקוס 68
 מלאך, טובה גוטולא בת יהודה נתן 27
 — יעקב בן ישעיה ישראל 218
 — יצחק שמשון בן ישעיה (ישראל) 220, 222—224
 — ישמעאל בן ירמיה 221
 — מנחם משה בן מרדכי 133
 — שלמה בן דוד ה
 מלאסיטא, עיין: סיטא
 מנשה, שלמה דוד בן שבתי 177
 מנשה, דולצי בת יוסף 163
 — שבתי מנוח בן שמואל 164
 — שרה בת משה 207
 מריני, עיין: מאריני
 מרסיליה, משה בן נפתלי 39
 משה יהודה בן יוסף שבתאי 29
 משען, אסתר בת יוסף ישראל 151
 — מאיר בן יעקב רפאל 175
 מזיירה, מנחם בן יצחק 50
 [גולא] מנולא, יעקב יוסף בן מרדכי 172, 188, 189, 202, 195
 — יעקב יוסף חיים בן שבתי רפאל 177
 — מיכאל חיים בן שבתי 164, 167, 173, 178
 גוניס, יעקב ה
 גוניס פראנק, דינה רחל בת יצחק 69
 גורצי, אהרן יהודה בן נחמיה 31
 — חנה בת יוסף מפיסארו 39
 — לאה בת שמואל חיים 24
 — שבתי חי בן יוסף 45
 — שמואל בן עזריה חיים 58
 — שמואל אליעזר בן שלמה יצחק 79
 — שמואל יודיה בן אליעזר 113
 נחמא, איסא בת יהושע 23
 נחמיאז, משה בן ציון בן מנחם 139
 נחמן, אסתר ספיראנצא בת משה יהודה 19
 — דיאמאנטי בת משה יהודה 17
 — יהושע בן משה שמואל 11
 — שמחה בת שלמה חי 6
 ניאנאטי (ניניאטי)
 — אליה בן יוסף 14
 — מנשה בן יוסף 14
 — משה שמואל בן אליה 6, 7
 — משה שמואל בן יוסף 14
 נופי, חנה מול טוב בת רחמים 125
 — חננאל בן שמואל מתתיה 122, 134
 — קונסולינא בת שמואל מתתיה 218
 סאלמוני, אברהם בן משה נסים 213
 — דוד יצחק בן אליהו 162
 טאמי, יוסף ה

מוסאפיא, חיים 4
 מוסקאטי (מוסקאטו, מוסקטו, מושקאטו)
 — אליעזר חיים בן משה מנחם 2
 — בילה בת שבתי 112
 — ברונטה בת משה אהרן 96
 — יצחק בן יעקב 112
 — סטילא בת אליהו 208
 — שבתי 8
 מוקאטי (בית) 1
 מירגיו, מיכאל בן יוסף חיים 10
 — שמואל בן יוסף חיים 10
 מורטירה, אלחנן יוסף לוי 4
 — חיים שלמה לוי 52, 53, 54
 — יוסף בן מרדכי לוי 55, 56, 57
 — שמואל בן בן ציון חיים לוי 50
 — שמואל מרדכי בן יוסף לוי 57, 58
 מורטי, משה בן יצחק שלום ה
 מורפורגו (מורפורק)
 — גרשון נסים בן יהודה אברהם ישראל 19
 — דוד שמואל שבתי בן יהודה אברהם ישראל 19
 דיאמאנטי ה
 חזקיהו ה
 — יהודה אברהם ישראל בן דוד 60
 — יוסף דוד בן משה חיים 9
 — יוסף חיים משה מרדכי בן יהודה אברהם ישראל 19
 — שושנה בת יוסף 7
 — שמחה בת שמריה 92
 — שמחה בת שמשון ה
 — שמשון מנחם בן חזקיה שבתי 20
 מושקאטו, עיין: מוסקאטו
 מיוורה, דולציטא בת שמעון 47
 — יוסטינא 47
 מיילי, קיארר בת שבתי 153
 מיינשט, אברהם בן פינחס 59
 — שרה בת פינחס 141
 מילאווידה, עיין: וידה
 מילאנא, יהודה בן משה 151
 — משה ברוך בן יהודה 156, 170, 177
 — קיארר בת שבתי 147
 — שלמה אברהם בן משה ברוך 211
 מילי (מילא)
 — אברהם עבדיה בן יוחנן יעקב 31
 — יצחק שמואל בן ישראל מצליח 138
 — משה חיים בן זכריה 132
 מיליא... שבתי יצחק בן יהודה 158
 מינדיס, אביגיל 42
 — יעקב בן דוד 42
 מינץ (מנצי)
 — משה דוד לוי 59
 — שלמה בן משה הלוי 44

- סאמין, יוסף 90
[סאראני] מסאראני (סרני)
— אברהם 14
— אליה ברוך בן מרדכי 135
סארוואל, נחמיה 34
— שלמה חי בן נחמיה 37, 36
סגרי, עיין: סיגרי
סואבי, יחזקאל רפאל בן הלל אלחנן ידידיה 73
— לאה דבורה בת משה זלמן 73
סונינו, אברהם בנימין בן יהודה 183
— אוראבונא בת יצחק חיים 197
— בילא רוסא בת יהודה חיים 138
— יהודה בן אברהם 207
— יצחק דוד בן משה חיים 152
— יצחק חיים בן יוסף שבת 178
— לונא גיימא בת שלום 213
— שרה בת יהודה חיים 25
— שרה בת מרדכי שלום 184
סופינו, אליעזר יצחק בן שבת 214
סיגרי (סגרי)
— בתואל בן אהרן 132
— יצחק בן משה 24
[סיטא] מלאסיטא, יואב בן יוסף ישראל 190
סיניגאליא (מסיניגאליא, סיניגאליא)
— אברהם יוסף חי 65
— אמאליא בת שמואל 67
— אסתר בת גדליה 128
— בילא בת משה מרדכי 65
— ישי 21
— ישראל דוד 135
— משה יהודה חיים בן יקותיאל 6, 7
— שמואל חיים בן דוד נפתלי 81
[סיני] מסיני, יהודה בן ידידיה 191
— משה יצחק חיים בן מהללאל 206, 200
— שבת יוסף בן מרדכי 212
— שלמה יהודה בן מרדכי 206
— סיפיל, שלמה משה 18
— שמשון בן ישראל ח
— סלם, גינטילה בת משה אברהם 78
— סלמוני, עיין: סאלמוני
— סוניניטי, דוד שלמה בן אהרן 219
— משה בן קלוגימוס 7
— משה אהרן ברכיה בן שלמה חיים 71
— עזריה חיים בן מול טוב 119
— שלמה בן ונטורי 198
— סעדון, חזקיה נסים חיים בן מרדכי יוסף 85
— לצרו ח
— ספורני, יהודה נתן בן עזריאל 73
— ספיציקינו (ספיציקינו)
— גראציא בת ראובן 204
- יהודה שלום 196
— יוחנן בן שם טוב 212
— מצליח בן דוד יצחק 171
— קליילא בת מנוח 209
— שמואל (משה) בן שבת 116, 170, 180
— ספרדי, ידיטא בת יצחק 217
— סקאצקווי, שלמה יוסף בן מרדכי רפאל 207
— סקאראמילא, משולם בן אשר 45
— סרני, עיין: סאראני
— עזריאל, גרשון בן ישראל 146
— יוסף בן מרדכי ח
— עופיב... יעקב חי 1
— עזרי, יוחנן בן חיים 5
— מאיר בן שלמה 90
— עזראריאל, משה יחיאל בן גרשון חיים 188, 200
— עזריה חיים בן יום טוב 72
— עטר, חיים ז' 38
— עלמאי, שמואל בן עמנואל אליעזר 5
— שמואל חיים 19
— עמרון, אלישע בן שמואל 143
— ...גרשון בן שמואל 145
— ענו, יצחק בן דוד 80
— פנחס חי בן מנחם חי 113
— פאדובאני (פדובאני)
— אליקים בן אברהם 215, 216, 217, 218, 219
— אלישמע מאיר בן אפרים עובדיה 82
— שמואל בן משה אברהם 133
— מאדוה (מפדוה)
— יוסף בן יעקב ב
— יוסף מצליח בן משה 29
— מנחם עזריה בן יהודה מצליח 128
— פאטוציו, יעקב בן שבת 213
— פאנגול, מרדכי יצחק בן שמואל 12
— משה יעקב בן מרדכי 65
— שבת בן שמואל 12
— פאנו (מפאנו)
— אבטליון בן משה 130
— אברהם בן מהללאל 185
— אלחנן חיים בן יוסף חיים 27
— אליעזר בן ישראל 130
— אליעזר ראובן חי בן ברכיה 94
— בילא בת יחיאל 111
— דניאל בן יצחק ברכיה 64
— יהודה בן משה 90
— יהודה אריה בן יצחק ברכיה 62
— יעקב בן משה 112
— יצחק ברכיה בן יהודה אריה 61
— מרדכי בן דוד ג
— משה בן יהודה 117
— סמירלדה פירלא בת אליעזר ברוך 107

- פאנצירי (מליפנצירי)
 — דוד יצחק בן יעקב יוסף 170
 — יצחק 21
 — שם טוב בן שם טוב 155
 [פאס] פאס, שמחה בת אהרן 101
 פאסאני (פאסאני)
 — יעקב יוסף בן שלמה 194, 168
 — לונא בת שבת 183
 פאפא יצחק בן שמואל שמעיה 9
 — משה רפאל בן שמואל שמעיה 9
 פאציפיקי (פאציפיקי)
 — אברהם בן יצחק ז' 44—47
 — יצחק בן אשר 40
 — שלמה שמואל בן גבריאל חיים מאנקונא 103, 104
 — שרה בת יצחק 44
 פארדו דוד שמואל בן יעקב 55—59
 פאדאני עיין : פאדובאני
 פואה אביגיל בת אברהם יוסף ישעיה הלל 28
 — בינוניא בת מיכאל 11
 — גמליאל יהודה בן נתן 28
 — ישעיה בן אליעזר שמשון 25
 — מנחם שמואל בן יהודה יונה 13
 — משה הלל בן שלמה רפאל 84
 — נתן בן חורדיש 27
 [פולנין] מפולניא יצחק בן משולם 112
 פונטאנילה מול טוב בת עובדיה 135
 פונטיקורבו (מפונטיקורבו)
 — גיינטלי בת יוסף 162
 — גיינטלי בת ראובן 198
 — וואלאנטי בת ראובן 190
 — ריקא בת ראובן 188
 — שבת בן יצחק 142
 — שמואל חיים בן יצחק אברהם 198
 פונטיקא עיין : חמיץ פונטיקא
 [פורטו] מפורטו, אברהם בן שלמה 162
 — גרשון רפאל בן שבת יצחק 187
 — וירטואוסא בת שלמה אברהם 205
 — מתתיה בן אברהם 147
 — שבת בן מרדכי 204
 פורלי יהודה משה בן אהרן מנחם 66
 — פאיסטא בת יהודה משה 105
 — רוסא בת יהודה 61
 פורטיגוני (פורטיגוני)
 — יחיאל בנימין 30
 — שמחה בת שלמה 64
 פורת יהודה בן דוד ז' 94
 פורת, ספראנא בת נתן יהודה 1
 פיאטילי אברהם ברוך בן ישמעאל בנציון חיים 200
 פיאמיטא יהושע בן משה אהרן 13, 15
 פיאני (מפיאני)
 — גיויא בת שלמה 18
 — יוסף שמואל בן שבת 181
 — שבת יצחק בן שמואל 143
 — שמואל בן אברהם 151
 — שמואל מנחם בן שבת יצחק 148
 פיורינינו, אברהם בן עקיבא 197
 — יעל בת אליה חיים 2
 — משה דוד בן יעקב אהרן 185
 — רוסא בת יהודה חיים 211
 פיסיליאני, ברוך בן יעקב 180
 [—] מפיסיליאני, בנימין בן שלמה יוסף 168
 פינצי עיין : פנצי
 פינקרלי יואל 49
 — מאיר יעקב חיים בן יהודה חיים 57
 פיסא עיין : פסה
 פיסארו (מפיסארו)
 — מרדכי בן יוסף 39
 — נחמה מול טוב בת פליטה 115
 — שבת אלחנן בן מצליח 114, 117, 119, 121, 122
 פפירנו, אסתר בת אברהם 173
 — גיויא בת מרדכי רפאל 186
 — יוסף שבת בן משה 163, 167
 — ישראל בן יוחנן 193
 — מול טוב בת דוד 167
 — מנחם בן חנניה 192
 — שלמה בן יוסף שבת 186
 — שמואל מנחם בן יוסף שבת 166
 — שמחה בת דוד 164
 פיראנו, דוד בן יעקב כהן 118
 [פירוגיא] מפירוגיא, פלורא בת כהלאל 22
 פירירא עיין : לופס פירירא
 פנצי (פינצי)
 — אליעזר שבת 135
 — אסתר בת שלמה 114
 — בינוניא בת גר 116
 — בוכה בת ברוך 124
 — גור אריה בן בנימין 74
 — דבורה בת דוד 134
 — דוד 48
 — יוסף 67
 — מיכאל יעקב בן עובדיה 138
 — מסימו טודסקו בן שלמה ז' 45, 46
 — משה חי בן שמואל (שר שלום) 115, 118, 119, 124
 — נחמה בת אלישע 123
 — שאול חיים בן משה גבריאל (ישעיה) 204, 205
 — 214, 211, 208
 — שלום אברהם בן ישראל 1
 פנצירי עיין : פאנצירי
 פסה, רפאל 129

- פנצירי (מליפנצירי)
 — דוד יצחק בן יעקב יוסף 170
 — יצחק 21
 — שם טוב בן שם טוב 155
 [פאס] פאס, שמחה בת אהרן 101
 פאסאני (פאסאני)
 — יעקב יוסף בן שלמה 194, 168
 — לונא בת שבת 183
 פאפא יצחק בן שמואל שמעיה 9
 — משה רפאל בן שמואל שמעיה 9
 פאציפיקי (פאציפיקי)
 — אברהם בן יצחק ז' 44—47
 — יצחק בן אשר 40
 — שלמה שמואל בן גבריאל חיים מאנקונא 103, 104
 — שרה בת יצחק 44
 פארדו דוד שמואל בן יעקב 55—59
 פאדאני עיין : פאדובאני
 פואה אביגיל בת אברהם יוסף ישעיה הלל 28
 — בינוניא בת מיכאל 11
 — גמליאל יהודה בן נתן 28
 — ישעיה בן אליעזר שמשון 25
 — מנחם שמואל בן יהודה יונה 13
 — משה הלל בן שלמה רפאל 84
 — נתן בן חורדיש 27
 [פולנין] מפולניא יצחק בן משולם 112
 פונטאנילה מול טוב בת עובדיה 135
 פונטיקורבו (מפונטיקורבו)
 — גיינטלי בת יוסף 162
 — גיינטלי בת ראובן 198
 — וואלאנטי בת ראובן 190
 — ריקא בת ראובן 188
 — שבת בן יצחק 142
 — שמואל חיים בן יצחק אברהם 198
 פונטיקא עיין : חמיץ פונטיקא
 [פורטו] מפורטו, אברהם בן שלמה 162
 — גרשון רפאל בן שבת יצחק 187
 — וירטואוסא בת שלמה אברהם 205
 — מתתיה בן אברהם 147
 — שבת בן מרדכי 204
 פורלי יהודה משה בן אהרן מנחם 66
 — פאיסטא בת יהודה משה 105
 — רוסא בת יהודה 61
 פורטיגוני (פורטיגוני)
 — יחיאל בנימין 30
 — שמחה בת שלמה 64
 פורת יהודה בן דוד ז' 94
 פורת, ספראנא בת נתן יהודה 1
 פיאטילי אברהם ברוך בן ישמעאל בנציון חיים 200
 פיאמיטא יהושע בן משה אהרן 13, 15
 פיאני (מפיאני)

— גבריאל בן שלמה חיים 159
— יצחק בן מרדכי 142
— מרדכי בן שלמה 146
— שלמה חיים בן גבריאל 188
[קאסטרו] מקאסטרו, פלאמיניא בת אברהם 156
— שלמה דוד בן מצליח 172, 158
— שמואל יהודה בן גבריאל 154, 161, 165, 169
[קאפואה] מקאפואה (מקאפואה, מקאפואה, מקאפואה)
— אברהם יצחק בן מרדכי יעקב יוסף 207
— גינודיטא בת יואב 193
— טיסאורא בת מרדכי שמואל 148
— יואב חיים בן משה יצחק 195
— יואב חיים בן שבתי 135
— מיכאל בן מרדכי 142
— מנחם בן שבתי 172
— מרדכי יוסף בן שבתי יצחק 165
— מרדכי יעקב יוסף בן אברהם יצחק 190, 191, 201, 210, 212
— מרדכי שמואל בן שבתי 144
— משה יעקב בן מרדכי שמואל 149
— סטילה בת שבתי 142, 143
— סמיראלדא בת משה יצחק 177
— קונסולא בת משה 144
— קונסולא בת משה יעקב 154
— ריגינא בת משה 157
— שבתי יצחק בן מרדכי 150
— קארדווי, אסתר בת משה 42
— קארפניטי (קארפאניטי, קרפניטי)
— בונה בת יעקב דניאל 220
— חנה אלוירא בת מרדכי יוסף 140
— חייא בן יואב משה חיים 125
— נחמה בת יעקב דניאל 121
— קולוניא, אסתר מול טוב בת חנניה 108
— חנניה בן יהודה חיים 31
— מרדכי יצחק בן שמואל 60
— קולורני, בילה בת סולם 49
— קוניליאן, יעקב בן יוסף 87
— קונסיליה, יצחק רפאל בן מרדכי ישעיה 51
— קופי, דיאנא בת רפאל 45
[קורי] מקורי, דוד בן אברהם 144
— קורקוס, יהודה אריה בן שמואל 73
— יצחק אליקים חיים אליה בן בנימין 134
— שמואל 92
— שמואל בן יעקב 157
— קיס, אהרן בן יוסף ברוך 74
— יהודה משה בן יצחק 74
— יעקב בן ישראל גדליה 81, 82, 83
— ישראל גדליה בן משה 75
— קטאלנו, עיין: קאטאלאני
— קמיא, עיין: קאמיאו

פסח, שלמה חי בן משה 43, 44
— פראטו, אפרים בן אברהם 6
— פראנסקי, ציון בן שמואל 7
— פראנקיטי, מנחם בן דוד 75
— פראסקאטי, אהרן מנחם בן דוד 147
— צאפוראני, יהודה אריה בן שלמה 116
— ישמעאל חיים בן נחמיה 121
— צבי, יצחק בן אליעזר 124
— צוידאלי, יודיטא בת משה 226
— צורף, מרדכי בן שמעון חיים 51
— ציווידאלניאי, אשר(?) בן משה 40
— ציווטאנובא, אליה בן מרדכי 10
— ציטוני, אלישע בן שבתי גרשון 176, 179
— יצחק בן יעקב 173
— מרדכי בן יצחק 203
— פירלא בת שבתי גרשון 168
— רוסא בת שבתי גרשון 182
— צינגולי, יצחק בן אברהם דוד 2
— מרדכי ניסים 22
— צרפתי, אסתר בת דוב 43
— יוסף 46
— קאוולירי, שרה רחל ברכה בת שמואל ברוך 119
[קאין] מקאין, אברהם בן מנחם 183
— אסתר בת מנחם 192
— דולצי בת יוסף 158
— יוכבר בת שמואל יעקב 206
— מרדכי בן מנחם 161
— סטילה בת ראובן 161
— קאטאלאני (קטאלנו)
— אברהם 91
— אברהם בן אליה 91, 92
— קאיבאנו (קאיבאני)
— משה יעקב בן שלום 180, 184, 186, 187, 199, 203
— פירלא בת יעקב יוסף 171
— קאלאבריס, ראומה בת נחמיה משה 126
— קאלו, בנימין בן מצליח 199
— יעקב בן מצליח 210
— קאלימאני, שמחה בן אברהם 42
— קאמיא (קמיא)
— אליעזר בן יעקב 47
— אפרים שבתי בן אפרים 147
— יצחק משה בן אפרים 154
— מנחם בן אפרים 214
[קאמיריני] מקאמיריני, חנה בת יצחק 86
— שבתי מרדכי 86
— קאמפאניאי, בינוניוטא בת משה 199
— יעקב יצחק בן יחיאל יהושע 169
— פאציינצא בת משה 200
— קאסטילו, אנגליקא בת יוסף אליעזר אברהם 174
— קאסטילובו (מקאסטילובו)

- קנטון (קנטוני)
 — ברכה מלכה בת משולם חיים 109
 — דולסה פירלה בת יהודה 106
 — יונה מנחם בן יהודה יצחק משה 108
 — יצחק ברכיה בן שמשון יונה 138
 — מרדכי בן מנחם 24
 — נחמיה בן יצחק 106
 — שמשון גבריאל חי בן אליעזר חיים 107
 קציניק שמחה(?) בן... יצחק 136
 קרוואליה, שרה בת גבריאל ברוך ז'
 קרוואליה ומקאטני ז'
 קרימא, מרדכי בן שמשון מרדכי 72
 קרמי, יעקב ישראל בן ידידיה 219—223
 — מנחם בן ידידיה 215, 216
 — שמחה (טובה) בת ישעיה 215, 216
 קרפניטי, עיין: קארפניטי
 ראוינה, מנחם בן אוריאל חיים 141
 רבאי, מנחם יצחק בן יוסף ישראל 50
 קושטה, שמואל 68
 רוביריה, רחל בת יהודה 34
 רוינג, ישראל בן מרדכי 110
 רומאנו, רבקה ריקטא בת אברהם חי 102
 רומאנילי, בן ציון מנחם בן משה יוסף 76, 77, 78, 79
 — מיכאל יעקב בן משה מנשה 179
 רומאניק, יצחק בן שלמה גדליה 38
 — ישעיה בן יוסף 111
 — רחל בת ירמיה 87
 — שמואל יוסף בן ישעיה 43
 — שמחה אליגרא בת אהרן 103
 רוקאס, אוראבונא בת שמואל אהרן 195
 — יהודה דוד בן שמואל יעקב 171
 — שמואל יעקב בן יהודה דוד 169
 רוקקה, יצחק שבתי רפאל בן יהודה 131
 רושילי, אהרן בן מרדכי 174
 — מנחם בן שרגא 196
 רושינה, גרשון בן צמח יהודה 76
 ריאן, דוד דיל 68
 ריאטי, חזקיה בן יוסף 130
 — חנה בת שמואל 117
 — יעקב 48
 — לאורא בת מנחם 113
 — מרדכי בן שמואל ידידיה 123
 — מתתיה בן משה 114
 ריאטי מילי, אהרן יצחק בן בנימין 115
 — בנימין בן שבתי אלחנן 113
 ריגיו, יהודה אריה בן יששכר 127
 — יששכר בן יוסף חיים 125
 ריוניאני, מנשה בן אברהם מנחם 52
 רימיני, גרשון בן יוסף 49
 — דוד בן שמואל 99
 ריניאני, איסמיראלדא בת שלמה 214
 — לונגא בת משה 202
 — משה, בן נתן 194
 — שלמה בן נתן 149
 — שרה בת נתן 196
 ריקאנאטי (מריקאנאטי)
 — משה נחמן 112
 — שבתי אלחנן בן יהודה חיים 132
 רכאח, דוד 69
 שבתאי, משה יהודה בן יוסף 29
 [שלום] משלום, צירלי בת משה ג'
 שמואל בן יצחק ב'
 שמואל חיים בן נחמיה 55
 שמעיה, לוי בן אברהם 65
 שער אריה, גיודיקא בת מרדכי ניסים 14
 — יצחק בן אלישע 11
 — משה שמואל בן אלישע 11
 שקי, אפרים בן שמואל 153
 תנורי, חנה בת יחיאל 172
 — יוסף אברהם בן מרדכי (אלעזר יעקב) 179, 181, 182

מפתח-השנים

תפ"ד 143	תל"ג 129	תע"א א
תפ"ה 144	תל"ה 37	שכ"ב ב
תפ"ו 40	תמ"א 93, 130, 132	שנ"ב 89
תצ"א 24	תמ"ב 38	שע"ז 90
תצ"ב א, 61, 145	תמ"ה 49, 68	שפ"ג ד
תצ"ד 131	תמ"י 94	שפ"ה ה
ת"ק 146	תס"ג ז	שצ"ב 91
תק"ד 74	תס"ז 39	שצ"ד 92
תק"י 42	תע"א 69	ת"ב 34
תק"י"ב 5	תע"ב 96	ת"ז ז
תק"י"ג 112	תע"ה 142	תכ"ו 36
תק"ד 43, 128, 147, 148	תפ"ג 97	תל"א 136

תקצ"ז 20	תקט"א 218, 78, 54	תקט"ו 99, 98
תקצ"ט 84	תקט"ב 157, 25, 15	תקט"ז 111, 44
ת"ר 222, 184, 183, 58, 57	תקט"ג 79	תק"ז 50
ת"א 185, 65	תקט"ה 117, 116, 112, 60, 28	תק"ח 45
ת"ב 186, 21	133	תק"ט 100
ת"ד 188, 187, 104, 59	תקט"ו 158, 80	תקכ"א 149, 113
ת"ה 190, 189	תקט"ז 159, 118	תקכ"ד 106
ת"ו 223, 66	תק"ע 120, 119	תקכ"ה 6
ת"ח 191	תקע"א 108	תקכ"ו 150
ת"ט 193, 192	תקע"ב 160	תקכ"ז 151
ת"י 195, 194, 140	תקע"ג 121, 63	תקכ"ח 7
ת"י"ב 224, 198, 197, 196	תקע"ה 122	תקכ"ט 73, 46, 29
ת"י"ג 225	תקע"ו 161, 31, 16	תק"ל 101
ת"י"ד 226, 141	תקע"ז 163, 162, 85	תקל"א 152, 71, 8
ת"י"ו 199	תקע"ח 219, 164	תקל"ב 110, 9
ת"י"ז 126	תקע"ט 81	תקל"ד 47
ת"י"ח 200	תק"פ 123, 17	תקל"ח 75
ת"י"ט 203, 202, 201	תקפ"א 166, 165, 18	תקמ"א 87
ת"כ 127	תקפ"ב 134, 64	תקמ"ב 51
ת"כ"ב 22, 2	תקפ"ד 168, 167, 109	תקמ"ו 62
ת"כ"ג 204, 67	תקפ"ה 169, 82	תקמ"ז 153
ת"כ"ה 205	תקפ"ו 170, 124, 55, 4	תקמ"ט 215, 27
ת"כ"ו 206	תקפ"ז 172, 171, 1	תק"ג 154, 10, 3
ת"כ"ח 207	תקפ"ח 173	תקנ"ב 216, 12, 11
ת"ל 105, 26	תקפ"ט 174	תקנ"ג 135
ת"ל"א 208	תק"צ 175, 125, 102	תקנ"ד 217
ת"ל"ה 210, 209	תקצ"א 177, 176, 86	תקנ"ה 76
ת"ל"ז 211	תקצ"ב 220, 180—178, 72	תקנ"ו ח, 52, 107
ת"ל"ט 212	תקצ"ג 181, 139, 83	תקנ"ז 155, 53, 13
ת"מ 213	תקצ"ד 182, 48, 30, 19	תקנ"ח 138
ת"מ"ט 214	תקצ"ה 221	תקנ"ט 156, 77, 14
ת"נ"ב 23	תקצ"ו 103, 56	תק"ס 115

לפרט, לפרט קטן ולפרט גדול

ברשימת כה"י העברים בספריה של העירייה בלייפציג לפרנץ דליטש (1838) בס"י 10 יש תיאור של כ"י על קלף של טור יורה דעה. דליטש מעתיק את הקולופון של אותו כה"י, וז"ל:

„אני שלמה בר' דוד כתבתי זה ספר יורה דעה להר"ר משה בן הר"ר אליקים וסיימתי אותו בכ"ד ימים לחודש אב בשנת קע"ל (נ"ל קע"ב=1412). הערה זו היא לדליטש) והשי' יאיר עינינו במאור תורתו ללמוד בתוכו הוא יבנינו, ובני בניו עד יבא ישועת אריאל ויבא לציון גואל ברוך נותן ליעף כח.

על סמך קולופון זה רשם צונץ את שלמה שלנו בין המעתיקים שבגרמניה (צפה"ב, 1915, עמ' 116, ס"י 1124); הוא מוסיף: 1410 או 1412, עיין בקובץ לייפציג, ס"י 10.

בנידון כ"י זה אין שום ספק שנכתב בשנת ק"ע ושפתרון הר"ת הוא: „ק"ע לפרט, לפי שבספריה של ביה"מ לרבנים בסינסינטי יש קובץ כ"י של הסורים אבן העזר וחשן המשפט ג"ב על קלף בכתיבת אותו הסופר עצמו, ובקולופון שלו נאמר: „אני שלמה בר' דוד סיימתי זה הספר ביום ה' ימים בבסליו (המלה כפולה בכ"י) בשנת קע"ל באלף הששי וכתבתי באופנהיים להנ"ר (=להנדיב ר"צ) ר' מנחם בר' נתן ז"ל כדי להגות בו הוא וורעו עד סוף כל הדורו' הדורות (כך בכ"י) אמן סלה“.

כאן אי אפשר להגיה את המלה „קע"ל" באופן שיצא מספר מתאים של שנה אחרת, אולם מקרה זה אינו בודד ואופן כתיבה זה של התאריך נמצא גם במקומות אחרים כמו שנראה מזה ששטיינשניידר מזכירו בהקדמה לרשימת בודליאנה שלו (עמ' XIV), במקום שהוא מדבר על התאריכים השונים שהשתמשו בהם היהודים ואפני כתיבתם, גם לידו כותב טורים אלו נודמן כ"י שנכתב בפירודא בשנת „ת ק כ ו" ל" (עיין וילנסקי, אנואל של ביה"מ לרבנים בסינסינטי, כרך ט"ו, עמ' 246). גם בכתובת שבטופס אחד של ס. המכלול לרד"ק דפוס וויניציה משנת ש"ה, קנין בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים נמצאים הביטויים: „שנת ת פ ו" ל", „בשנת ת פ ט" ל" (א. יערי, ק"ס, שנה כ' עמ' 50, ס"י מ"ו). ומהתימה על חוקר גדול כצונץ שכל רז לא היה אנוס לו, ושבילי כתיב-יד נהירים לו, שנעלם ממנו דבר זה.

אמנם אי אפשר להסכים לדעתו של שטיינשניידר האומר שם שלמו זו צריך לקרות איתה „לפ"ק“, מפני שני טעמים: (א) אין להניח שאות אחת וביהוד שימשית, תעמוד במקום שתי מלים; הסופר היה כותב לפחות „לפ"ק“, אופן כתיבה ששטיינשניידר אמנם אינו מזכיר איתו שם, אבל הוא נמצא לפחות בכ"י אחד שנכתב בפראג בשנת תע"ט (עיין וילנסקי, עתון הנ"ל, כרך ר"ב—ג, עמ' 568, ב) אנו מוצאים בכמה כ"י את המלה „לפרט“ בלבדה, במשמעות „לפ"ק“ (גם כן עובדה שאין שטיינשניידר מזכיר אותה שם). למשל בקולופונים של כ"י שנרשמו ברשימת מרגליות בסימנים אלו: 433 (שנת קכ"ט לפרט בעיר ברצלונה), 505 (פה בראיטי שנת קפ"א לפרט), 539 (שנת שמונים וחמש לפרט היצירה), הכתיבה היא ספרדית, לפי דברי מרגליות; 868 (שלושנת (!) מ"ו לפרט); הסופר הוא ר' יהואל בן יקותיאל בן בנימין הרופא ממשפחת הענונים, מחבר ס' המוסר „מעלות המדות“, אנו מוכרחים לפי זה לימך שמלת „פרט“ בלבדה יש לה משמעות של „לפ"ק“ שלנו.

כדי שנוכל לשפוט אם שימוש זה של המלה הוא כדיו, אנו צריכים למצוא מתחילה את הקשר והשייכות של „פרט“ לזמן ולתאריך. לתמהוני לא מצאתי מלה זו במשמעות תאריך בשום אחד מהמלונים שבדקתי, היינו: לוי, יסעורב וערוך השלם, אעפ"י שכמו שנראה להלן, המלה במשמעות זו נמצאת בתלמוד. בן יהודה הביא גם כן במלוגו מלה זו בין המלים שנתחדשו בספרות שאחרי התלמוד, הוא מגדיר אותה כך (כרך י' עמ' 1565):

פרט הזמן, התאריך, הביטוי "פרט" וכו' אינו ברור וכנראה "התאריך" הוא פירושו: בן יהודה מביא שם שלש דוגמאות לזה: אבל משמעות "לפרט" אינה שווה בכולן. ר' ניסים גירונדי בתשובותיו ("לפרט היצירה") ומחר"ם מרוטנבורג משתמשים בה במשמעות תאריך (שלם) * אבל יצחק ברבי שלום, פייטן בן המאה ה"ב, האומר בפיוטו: אין כמולך באלמים — ציון לפרט וארשת (=תתקין) צרה אל אחותה נגשת, משתמש בה במשמעות תאריך מקוצר, אלא בהפוך הסדר, כנראה בשביל החרוז. בכל פנים אין בן יהודה קראה על השייכות של פרט ותאריך.

אם נסכם כל מה שנאמר במלונים על "פרט" נבוא לידי מסקנה, שמשמעותה העקרית של מלה זו היא דבר קטן, קטן בכמותו, או באיכותו, כלומר דבר שאינו חשוב, שנפרד מן דבר גדול, שנקרא באופן זה "כלל". על שם זה מכנים את הגרגרים הנושרים בשעת הבציר בשם פרט ("שני גרגרים פרט ושלושה אינן פרט"; פאה ו' ה'), פורט ואוכל (מעשרות ב' ו'), ואולי גם הפרטים על פי הנבל (עמוס ו' ה'), הוא על דרך זה, כלומר הנביא מוכיח את "השאננים בציון", שבשביל שהם יודעים לנגן חלקים קטנים מקוטים של ניגון הם מדמים את עצמם לדוד אבי המנגנים ("כדודי חשבו להם כלי שיר"). עפ"י רוב הפרט הוא חלק של הכלל: אין בכלל אלא מה שבפרט[יו] (וי"ג מידות דרבי ישמעאל), אבל לפעמים הפרט הוא הניגוד של הכלל, כמו: ריבוי ומעוט, למשל: איש פרט לקטן, על פי זה "פרט" אין לה באמת שום ענין לתאריך, אלא לתאריך מקוצר, על שם קיצורו, שימוש זה אנו מוצאים כבר בתלמוד: אמר רב פפא אי טעי האי תנא ולא ידע פירטי כמה הוה לישיליה לספרא וכו' ורש"י מפרש: אין אדם טועה במאות אלא טועה בשנה או בשנים והיינו פרטי דמאות ואלפים הוי כללי (עבודה זרה ט' א'), בי פעמים בשינוי לשון קצת, ולהלן (שם שם, ע"ב): ונחשוב כללי ביובלי ופירטי בשבועי, ורש"י מפרש: המאות ביובלי וכו', כמובן אי אפשר לקבוע מסמרות בדבר: לפעמים מציינים את התאריך בהשמטת האלפים בלבד בשם פרט, ולפעמים גם בהשמטת המאות, בעל הטורים למשל כותב: וכתב ר"י אם כתב הסופר החשבון כדינו הכלל והפרט אלא שדלג לבריאת עולם השטר כשר, ולהלן שם: וכן אם לא כתב חמשת אלפים אלא כתב הפרט וכו' (טור חשן המשפט, סימן מ"ג), אנו רואים מזה שכתובת "לפרט" במשמעות תאריך היא טעות, שאמנם תחזיקו בה כמה גדולים.

את ה"לפי"ק מגדיר בן יהודה במלוננו (שם) כך: "פרט קטן, פרוט מספר השנים מבריאת העולם בהשמטת האלפים, או האלפים והמאות, כגון שכתב תש"ג או ש"ג במקום ה'תש"ג: אם השמיט הסופר ולא כתב לבריאת עולם וגם לא כתב חמשת אלפים כשר ואפילו השמיט גם המאות ולא כתב אלא הפרט הקטן כשר (שו"ע ח"מ מג ב").

בן יהודה טעה כאן ב' טעויות: א) מותר לכתוב תש"ג במקום: ה'תש"ג או אפילו ג', במקום שאין לחוש לטעות, אבל ש"ג במקום ה'תש"ג הוא תאריך מזויף לא מקוצר, לפי שאסור להשמיט בתאריך אי אלו מספרים מאיזו מדרגה ולכתוב מקצתם, ב' ר' יוסף קארו מכנה ב"פרט קטן" את התאריך המקוצר רק כשהאלפים וגם המאות נשמטו ממנו, אילו היתה כוונתו למה ששם בן יהודה בפיו, לא היה כותב "כשר" אלא פעם אחת.

לפיכך=לפרט גדול אין לו לפי הנזכר למעלה שום משמעות, ועל כן גם לא זכות הקיום וצריך לכתוב במקומו: "בריאת עולם", או "ליצירה".

* כדאי לציין שאופן כתיבה זה נמצא בקולופון של כ"י קראי, היינו ס"ט 918 של רשימת בריטיש מוזיאום ("שנת ה' אלפים ומאה וששה לפרט").

על "ספר השירות ותשבחות של השבתאים"

כאחד המתעניינים בנושא הספר, ומתוך הערכה נאמנה על העבודה העצומה שהושקעה בו, יורשה נא לי להעיר את ההערות הבאות:

(א) בדרך כלל נדמה לי שצריך לתרגם את המונחים אונג, אאונא, מהשורש הלאטיני Unus אחד ומאחד (עיי' מספר א' בית ד' שורה א' ומספר ט' שורה ג' ועוד) ולא יחיד ומיוחד כמו שתורגם, שהוא מהשורש Unicum.

(ב) במספר א' סוף הבית ה' שלא תורגם "גייקמיז דירוני" מובנו כנראה עמק בלי מוצא, או בירא עמיקתא.

(ג) שם שורה ד' "ריי פינדר" נכון יותר לתרגם: מלכא עמיקתא.

(ד) שם בית י"ב המלים: "די לה דובלאדורה" שלא תורגמו, ביאורים: מצד הכפילות (מושג מן הקבלה), או המכפלה, כמו שמציע ידידי מ. עזרי.

(ה) שם עוד בשורה השלישית, הסברה הפשוטה נותנת לתרגם "איניל בינו אינטרו גואל": "בין נכנס גואל", ולא "אליו בא נכנס גואל", כי הבינו=היו גם כן מושג מן הקבלה, ונזכר בהמשך האוסף, אעפ"י ש"בינו" יוכל להתרגם "בא", משורש "בינר".

(ו) המלה "אריזה" במספר ו' בשורה י' ותוקנה בהערה "אפיזיה", נוח יותר להוציא את המקף שעי' ה' ולקרוא "אריזה", שמוכנו "הוג צחוק", ואתי שפיר.

(ז) במספר ח' בשורה ל"ג, רצוי לדעת לקרוא: "אינפישאן די קונטינו סין איסקאפאדורה" ולתרגם: "מתחיל תמיד באין סוף" כי תכלה — איסקאפאדורה — סוף, היינו הך.

(ח) במספר ט', בשורה ב', הנני מציע לקרוא את המלה "אמינו" שאין לה מובן "אבינו", הקרוב יותר לאמת ולרוח התפלה מאשר "עננו" כפי שהוצע.

(ט) במספר י"א המלה "מיכלוד" בשורה ראשונה, שלא תורגמה, מובנה בתורכית "יום הולדת".

(י) בשורה האחרונה של מספר ט"ז, נראה לי שהמלים "סובה שיטו מאטאן אוטרו נו טייני", ראוי לתרגם: "אם את טובה הנך הורג, אין תמורתך".

(יא) במספר מ"ה, בשורה י"ב, נזכרת המלה "בירמיזי", שלא תורגמה ובעל ההערות שואל אם היא מלה ספרדית. עלי לציין שזאת היא מלה ספרדית ותרגומה "אדום" או בצרפתית Vermeil והיא באה גם בצורה רפויה וירמיזי ומביעה במלונים חרשים וישנים רק שם צבע או נחל צבעוני, כמיהו. אלא שלמלה הזאת נשתמר בסלוניקי גם מובן אחר לשם פרי עץ קיצי מעט חמוץ, וזה כודאי שרד לשונו או ניב עתיק מאוד באחד המחוזות בספרד. הפרי שצבעו אדום דומה לזית קטן מוארך ונקרא בתורכית קיוילג'יק על שם אדמומיותו. מהפרי הזה שאוכלים אותו כפשוטו, מכינים בערי תורכיה, מין מתיקה הנקרא "לואפ די בירמיזי", כלומר בירמיזי מבושל עם סוכר שהוציאו מתוך הפרי את הגרעינים. סגולתו הרפואית של הבירמיזי היא שמשמש כתרופה לשלשול (קוליקה) כיתר סמלי הרפואה העוצרים. יהודי קושסא, גאליפולי ואדריאנופולי קוראים לו "אקראניה", כמו ביוונית, ותרגומו בצרפתית Cornouille. יצחק ר. מלכו

ר' מאיר אנאשיכון

בסיני שנה ט' (תש"ה) עמ' ש"ג מזכיר מאיר בניהו חכם בשם זה (אנאשכון) שזוכר בין חכמי ירושלים אחרי שנת ת"כ בשו"ת משפטי צדק לר' שמואל גארמיואן, בניהו כותב "ר' מאיר אנאשכון לא ידוע ממקורות אחרים". דבר זה אינו נכון. ר' מאיר ידוע בבבליוגרפיה של הקבלה הלוריאנית, ורמזותי על זה בציון שנה ה' עמ' 144, אך גם אני לא ידעתי אז מי הוא החכם הזה. ע"י הידיעה החדשה שהיה ממקובלי ירושלים באמצע המאה ה"ז, מתבארת עתה גם יתר ידיעותינו. ואצרך כאן מה שידוע לי על כתביו.

בניהו כבר עמד על השנויים בכתובת שם המשפחה לגבי מה שהביא שם על ר' יוסף אנאשרון או אנאשיכון. שנויים אלה חוזרים גם ביחס לשמו של ר' מאיר עצמו.

ר' מאיר זה העתיק את דרוש אדם קדמון של הרח"ו בכ"י שטרן בספרה, רשימת Perrerau סי' 93. כ"י זה נעתק לדבריו ב"אפריקה" ע"י איזה מאיר אנאשיכון. אפריקה יכולה להיות גם מצרים וגם מארוקו.

קביעת זמן ההעתקה אצל פרו "במאה ה"ד" אינה אומרת כלום שכן דרכו במקרים רבים להקדים כתבי יד יותר מדי. ר' מאיר עלה אח"כ לארץ ישראל או חזר אליה, ור' מאיר פפרש בירושלים ור' שמואל ויטאל (בנו של הרח"ו) במצרים הכירו את פירושו הארוך על האדרא רבא בזהרה.

בכ"י אדלר 2254 יש לנו העתקה יפה מאד של קובץ פירושי האדרא רבא שנערך ע"י ר' שמואל ויטאל. כה"י הוא מן המאה ה"ח. וזה לשון הקדמת העורך הרש"י: "אמר שמואל בנו של הרב מהרח"ו להיות שמצאתי באדרא רבא זאת שנים שלשה דרכים בכל מאמר ומאמר ועל הרוב הם פירושים קרובים זה לזה ועכ"ז להיות כי אין מדרש בלא חידוש קרינו ביה אל תמנע טוב מבעליו, וגמרתו בדעתי לכתוב כל הנמצא בידי מכל אבקה ריכל כדי שלא יהיה חבורי זה חסר מכל טוב". והנה הוא מביא כאן מלבד פירוש הרח"ו את פירושי שלשה הכמנים: הרמ"א, מהר"ר צמח ומהר"י ארזי. על פירושו של הרמ"א הוא מוסיף פעמים אחדות גם השגות עליו הפותחות "אמר מאיר לא הבנתי דבריו" וכיוצא בהן. וכן פותחים גם דברי הרמ"א עצמו פעמים אחדות: "ולע"ד מאיר שהכוונה..." יש כאן, איפוא, שני הכמנים בשם מאיר: האחד הוא מחבר הפירוש והשני מחבר ההשגות עליו. מחבר פירוש הרמ"א נזכר בשמו המלא בדף 96 ב עד כאן נמצא כתוב מפירוש האדרא רבא מ ה ר כ ה ג ד ו ל ה מ ק ו ב ל ה א ל ה י מ א י ר א ג ש ר י ו נ ז ל ה " ה ולא נמצא יותר מפירושו". ובעל ההשגות נקרא בדף 13 a ר' מאיר אשכנזי ואינו אלא ר' מאיר פפרש בירושלים, המהדיר האחרון של ס' עץ חיים. פירוש זה של הרמ"א נמצא גם בכתבי יד אחרים. בהעתק מארזקוני משנת תקע"ח בספריית קולומביה בניו-יורק המסומן Y 7 — X 893 נקרא המחבר בשם ר' מאיר אגאשי כון. בהעתק אחר, באוסף מסיאוב 164 בירושלים, כבר נשכה מי הוא הרמ"א הזה: "פירוש על האדרא רבא מהרמ"א, ולא אדע מי הוא". כ"י אדלר מכיל הרבה יותר מהעתק זה.

בשני כתבי היד אדלר ומוסאיוב נמצאות גם השגות נוספות על פירוש זה מאת ר' יצחק אבזמיר. עניינים שכתב אח"י יפת הגדול החכם השלם כה"ר יצחק אבזמיר על פירוש האדרא של מהרמ"א זלה"ה" (בכ"י אדלר דף 129—141). חכם זה הוא אולי אותו ר' יצחק אבזמיר שהעתיק בשנת תע"ד את גלוי הרח"ו על האדרא וזטא בכ"י באדבה 77.

מכל זה יש להסיק שר' מאיר אגאשיכון או אגאשיכון כבר היה בירושלים לפני ת"כ וספרו היה ידוע ונפוץ למדי. בפירושו על האדרא הוא מביא את ס' מבוא שערים להרח"ו שנמצא רק סמוך לשנת 1630 ע"י ר' יעקב צמח בירושלים. בין ת' ות"כ נתחבר כנראה פירוש הרמ"א. כאשר הכניס ר' שמואל ויטאל את ספרו לתוך קובץ הפירושים הו"ל, כבר לא היה בחיים.

"ספר מוסר" — לר' יעקב צמח ?

ב"ציון" שנה ח' (תש"ג) עמ' 111 גילה ב. דינבורג את דעתו על מחבר ס' מוסר הנדפס בשקלוב תקמ"ג. בהקדמת המו"ל נאמר שהספר "נמצא בכתובת יד ושם המחבר נעלם אף אחר החקירה וחפוש בניירות". לזה מוסיף דינבורג: "אבל מנוף הספר ברור שמחברו הוא המקובל הידוע ר' יעקב צמח שכן הוא כותב (סעיף ע"ב 1): דף י"ע"ב: ועיין מה שכתבתי בספרי זר זהב בפי' ויקרא על פסוק לא תשכית מלח ברית וגו', וכמו כן הוא מספר כמה פעמים על שהותו בירושלים ובקהלות תרכי"ל... ודומני שכותבי תולדותיו של ר' יעקב צמח וגם אחרים לא עמדו על כך."

דברים אלו מעניינים מאד והיו מצדיקים את שמחתו של דינבורג על "ההפתעה" הביבליוגרפית שהוא מדבר עליה בתחלת דבריו שם — אילו היו נכונים. לצערי, אינם נכונים והוכחותיו הן הן ראיות לסתור דוקא. וכדי שלא יבואו כותבי תולדות ר' יעקב צמח וייתלו בחידושו של דינבורג, מצוה היא להסיר טעות. מולו של "ספר מוסר" זה גרם לו שגם דעות מוטעות אחרות נתלו בשאלת מחברו, וכדאי להסיר גם טעות זו. דינבורג לא שם לבו לכך שכבר אליקים כרמוליץ² ניסה לזהות את בעל הספר שהיה לעינוי בהוצאה

(1) הספר הקטן מחולק לצ"א סעיפים, ועל פיהם ראוי לצטט, כי סימונם שווה בדפוסים המרובים של הספר.

(2) הכרמל (השבוועץ) שנה ששית עמ' 403. דבריו נכתבו בלי כל עיון בס' זר זהב עצמו.

אחרת, בתוך "ספר יראה" ברלין תפ"ד. אחרי כרמולי נמשך גם ברילל (8). גם הם נסמכו על הרמז אל ס' זר זהב — והסיקו מכאן את המסקנא החוזרת מאז בכמה וכמה ספרים, שהמחבר של "ספר מוסר" היה ר' דוד (אז: ברוך בן דוד, לפי שטיינשניידר) מפאראבישטש בעל ס' זר זהב, ילקוט על סמך הוזהר והמדרשים, שנדפס בקראקא, אולי בשנת ת"ז (4).

לאמתו של דבר, אין הרמז לס' זר זהב מוכיח אלא דבר שלילי, והוא שלא ר' יעקב צמח ולא ר' ברוך בן דוד חברו את ספר מיסר. כיצד? ס' זר זהב המובא כאן הריהו פירוש על התורה בסדר הפרשיות, והמחבר מזכיר את הפסוק בפרשה שביארו בספרו. ואילו ס' זר זהב לר' יעקב צמח הוא חיבור על "כל סעיפי השלחן ערוך לא חסר סעיף, ואצלי כתוב כל הנמצא בזהר ובספרים על ענין אותו הדין והרבה עניינים משלי כנלע"ד לחדש או להסכים עם הוזהר או הרב [האר"י] זלה"ה והוא ד' לפות נייר כתיבה דקה וכתוב בו עד הלכות שחיטה וראיתי עצמי בדוחק גדול מאוד ושלחתי ספר הנז' שקראתי שמו זר זהב... אל ההכם השלם כהר"ר בנימין הלוי ועוד היום כיודו ושלח לי מתנות ידו". עכ"ל הרב צמח בכ"ז של הקדמתו לס' קול ברמה שלא באה בדפוס הספר בקארעץ אבל היתה גם לעיני הרב חיד"א כפי שניכר מדבריו בשם הגדולים ח"ב בערך זר זהב (5). בדוקת דברי חיד"א בלבד היתה מונעת את דינבורג מהשערות המוטעות.

אך גם השערות של כרמולי וברילל אינה מבוססת יותר. ס' זר זהב שלהם אף הוא אינו מסודר כלל על פי סדר הפרשיות אלא על פי עניינים לפי סדר הא"ב, בעדותו של שטיינשניידר ואין שם דרוש "בפרשת ויקרא על פסוק לא תשבית וגו'! נמצאנו למדים שהכוונה לספר שלישי בשם זה, דבר שאין בו מן המתמיה כלל, והמחבר האמיתי נשאר סתום ונעלם כמו שהיה.

וגם מדבריו על "שהותו בירושלים" לא נוכל ללמוד אלא דבר שלילי בלבד: ר' יעקב צמח התישב בירושלים סמוך לשנת 1640 (בין שצ"ח ות"ג), וכל ספריו מוכיחים שבתקופה אחרי ת"ג היה תושב קבוע בירושלים (6). ואילו בעל ספר מוסר כותב כמי שביקר בירושלים באורח: "בהיותי בירושלים בשנת... ישמע" [תיכ] ראיתי שם המנהג הנכון [של] המתאבלים על חורבן בית המקדש, ובכל המקומות שהייתי אב"ד ור"מ תקנתי להם הסדר הזה והוא ורבים שהעתיקו, גם קצתו באו ע"י אחרים לדפוס" (7). דברים אלו בלבד דיים להוכיח בבירור שלא ר' יעקב צמח כתבם! ולמותר להוסיף אף זאת שמעולם לא היה הרב צמח אב"ד ור"מ מתיבתא בקהלות אחרות! ובסגנון זה כתובים גם דבריו בס' פ"ה: "תפלה חשובה מה שיחידי סגולה מסר לידי בתיותי בירושלים... בכך לא אמנע גם אני ממך אחי וידידי" אלו הם דבריו של אורח שעזב אח"כ את הארץ ולא שהה שם אלא זמן מועט.

"ספר מוסר" נדפס בראשונה ע"י ר' דוד לידא בשם "דברי דוד" כאשר כבר הוכח ע"י שטיינשניידר ברשימת הבורל. עמ' 876. ההוצאה הראשונה הופיעה בלובלין תל"א או תל"ד ולא ראיתה. ברילל טען שיש כאן אחת ממעשי הגניבה המרובים של ר' דוד לידא שייחס לעצמו ספריהם של אחרים, ודבריו נראים גם היום, ובפרט יש משקל להערתו שר' דוד לידא לא הזכיר בכל שאר ספריו את עליתו לארץ-ישראל אעפ"י שהיו לו הרבה הודמנויות לכך בספרים אחרים. אם שינה ר' דוד משהו בהיותו מעבד את כתב היו שנתגלגל לידו, לא איכל לומר, ולשם כך היה מן הראוי להשוות את ההוצאה הראשונה של ס' דברי דוד עם ספר מוסר בהוצאת תפ"ד (בספר יראה) שהמו"ל שלו הדפיס מכתבת יד שנמצא אתו "ושם המחבר נעלם". (דפוס שקלוב ואוסטרא אינם אלא הדפסות חדשות של ההוצאה התיא בברלין תפ"ד, והקדמתם נלקחה משם). ובפרט ראוי לבדוק אחרי פתיחת דבריו ליום שבת: "מלוי של שבת מלבד הפשוט עולה בנימי אליהו משי"ח ב"ן דוד" (8).

(3) ב-Jahrbücher שלה, כרך שני, עמ' 172.

(4) עיין הערותיו של שטיינשניידר על ספר זה ברשימת הבורליאנה עמ' 546.

(5) העתקתי את כל הלשון הנ"ל מכת"י הספר שמצאתי בספריית ה-Hebrew Union College. כ"ז זה עצמי היה בודי חיד"א כפי שיוצא מהערותיו בשולי הגליון.

(6) עיין פרומקין, תולדות חכמי ירושלים, ח"ב, עמ' 23.

(7) ס' מוסר סי' מ"ו.

לדברים אלו יש אולי כונה שבתאית, שהרי המאמינים בשבתי צבי דרשו כל לשון שבת על שבתי שהוא אותיות תשבי והוא משיח בן דוד. גימטריא זו נראית קצת "חשודה" בעיני. ואמנם היא נמצאת בבחינת תוספת מיותרת לפני התחלת הפרק על השבת הפותח ב"ת של שם היה. אילו היינו מוצאים תוספת "שבתאית" כזו בהוצאת הספר ע"י ר' דוד לידא לא היינו מתפלאים כלל, כי ספריו מלאים רמזים וגימטריאות שבתאיות מהסוג הזה. יחדיו השבתאות מלוח אותו מומן. אבל מניין נבאר את מציאותה של גימטריא זו בסי' יראה (תפ"ד) שלא מספרו של ר' דוד נדפסה — אם נאמין להקדמת המו"ל — אלא מתוך כתב-יד? יוצא, איפוא, שענין ספר זה טעון הקירה נוספת, והדבר היחיד שנוכל לומר עליו בוודאות הוא שאף אחד משלושה החכמים שנזכרו כמחבריו לא חיבר אותו!

לבסוף אעיר הערה לביבליוגרפיה של הספר: פרידברג רושם בבית עקר ספרים אות כ"ס 515 את דפוס שקלוב תקמ"ג שזה עתה תוארו ביותר דיוקנות אברהם יערי ב"קריית ספר" שנה כ"ב, עמ' 55 (שלא נגע בבחינת הכרוכות בספר). בידי נמצא גם דפוס אוסטרזה חשי"ד (ובאמת תק"ס) הנזכר אצל פרידברג. בשני הדפוסים האלה אין זכר לשם המחבר שפרידברג רשם שם: ר' דוד דרשן. כמובן, אין בהוצאות אלו התוספת של סי' אותיות מחכימות וכנראה מצא אותה בשתי ההוצאות האחרות שרשם: [לכוב תקנ"ט] וכן [לכוב תקצ"ג]. איני יודע על מה ביסס פרידברג את ציוני השנים בדפוסים חשי"ד, אך כרצוני להעיר שבידי נמצא ברך אחד המכיל שלושה ספרים שנדפסו בלי ספק בבת אחת תמוש"ד והם: א) סי' דרכי צדק עם דרך אמת (18 דפים בלתי מסומנים); ב) ספר המוסר על תוכחת מוסר, והוא הספר שאנו דנים עליו, בהוספת סי' אלפא (18 דפים בלתי מסומנים); ג) דבר שבקדושה לבעל ילקוט ראובני (24 דפים בלתי מסומנים). בתבנית 18:11 ס"מ. על שער הסי' דרכי צדק נאמר על המחבר ר' מענדיל מליסקא שהיה "אביו של הגאון הקדוש מו' נפתלי זצ"ל אבדק"ק ראפשיץ, ורבים אומרים שהוא כתב בו". מכאן מוכח, שהספרים נדפסו אחרי תקפ"ו, ובאמת נראה שנדפסו בלובב בשנות תקצ"ז עד ת"ר. וכאן נמצא על שער "ספר המוסר על תוכחת ומוסרים" כל ה"חידוש" של אליקים כרמולי על מחבר הספר: "חיבור יקר להלל מאד... מכותלי הבתים ניכר שיצא מפי אחד קדוש מגדולי הדור. ידיו רב לו בנגלה ובנסתר. והמחבר ז"ל העלים שמו על הספר לגודל חסידותו... אולם כאשר נודענו מגוף הספר הוא הי' בעל המחבר זר זהב על התורה נדפס בק"ק קראקא שנת ת"ז (הובא בש"י) והיה ר"מ בכמה קהלות וישב בשבת תחכמוני בירושלים תוב"ב ושמו היה ר' דוד זלתי"ה והיה מוכיח ודרשן גדול נדפס בק"ק אמשטרדם ובפרנקפורט דאדר". ההערה האחרונה נלקחה מן השער של הוצאת אוסטרזה. ואין לסמוך עליה, כשם שאין ערך לקביעת המחבר ע"י המו"ל האלמוני בלובב.

בידי נמצא ספר זה גם בהוצאות הנושאות עליהן שמות אחרים:
 סי' תוכחת מוסר, מלא ברכת ה' מהנהגות הקדוש האר"י זלתי"ה הכינו וגם חקרו אחד החסידים הראשונים נב"מ. לכוב, שנת דרך חיים תוכחת מוסר לפ"ק. Lemberg, gedruckt bei Joseph Schneider.
 1850. [12] דפים. 11:18 ס"מ. (פרידברג ת"ס 111 לא הכיר את זהותו עם ספר מוסר).
 סי' הנהגות ישרות מהאר"י הקדוש, הכינו וכו'. [כמו בקודם]. בדפוס הרבני... דוד צבי שרעניצל. Druck von D. H. Schrenzel in Lemberg / 1858. Hanhugos Jeschoras. בטופס שלי נמצאו [15] דפים וחסרים בסוף דף או שני דפים. (ספר זה לא נרשם אצל פרידברג).
 ג. שלום

מפתח שמות האנשים החברות והמוסדות בעברית וביודית

כוכב (*) על יד המספר מראה, כי באותו העמוד נזכר השם יותר מפעם אחת.

אביב, ב. 8	אמריקאנער אידישע קאנפערענץ.	בלנק, ש. ל. 129
אביטל, ל. 19	פרעלימינארער שטודיום-	בן-אליעזר, מ. 186
אביר, י. 195	קאמיטעט 117	כנבנשתי, ד. 209
אבן-זהב, א. 184	אמריקאנער פעדעראציע פאר	בן-גבריאלי, מ. י. 91
אבנון, י. 6	פוילישע אידן 201	בן-גוריון, א. 92
אברהם בן שלמה זלמן מוילנה 4	אמרי, ר. 102	בן-גוריון, ד. 7, 186
אברמוביץ, ז. 89	אנדסקי, ה. כ. 7, 90, 185	בן-גוריון, מ. י. 186*
אגדת האינגליזים והארכיטקטים 85	אנוך, ח. 6	בן-דוד, י. ח. 186
אגדת הרבנים דארצות הברית וקנדה 35	אפאטאשו, י. 41	בן-דור, ע. 91
אדיב, ר. 184	אפטער, ש. 41	בן-זאב, י. 186
אדיר, ג. 184	אפלטון 186	בן-חיים, א. 187
אדל, ג. 180	אפרת, י. 129, 212	בן-יהודה, א. 91
אדלר, י. י. 105	אפרתי, מ. 6	בן-יהודה, ב. 7
אדור, ש. 184	אפשטיין, י. 85	בן-יהודה, ח. 91, 187
אהרונסון, א. 86	ארזישצער, א. מ. 129	בן-ישראל, א. 195, 196
אהרנבוין, ח. 205	אריסטו 90	בן-מרדכי, ג. 26
אורבך, מ. 185	ארלונדוב, ח. 6	בן-נחום, י. 91
אורבך, מ. 89	ארינבורג, א. 6	בן-צבי, מ. 7*
אורבך, ש. ז. 89	ארץ ישראל, ממשלה, מחלקת	בני-ברית, א"י 85
אוליצקי, א. 4	העבודה 180	בונסקי, מ. 91
אולמן, ש. ב. 5	אשבל, ד. 6*	בונסלום, ב. צ. 91
אולסבג, ע. 89	אשכנזי, ח. א. 186	בק, ר. 187
אוסטרובסקי, מ. 89	אשמן, א. 186	בקי בן יגלי 104
איסישקין, מ. 37	באואר, א. 6	בקי, ה. 91
אופנהיים, ד. 203	בהרב, ז. 6	בקי, י. 187
איפנהימר, ח. 5	בובר, מ. 90	ברגמן, ש. ה. 187
אורי, ל. 211	בוים, י. 203	ברדיצבסקי, מ. י. 186*
אטיאש, מ. 5	בוך, י. מ. 6	ברוד, מ. 187
אטינגר, ע. 185	בוכוואלד, ג. 211	ברונפסט, מ. 187
אינזשט, ש. 89*	בונד, פוילן, אויסלענדישע	ברוקלין, בית הכנסת "ישראל
איקסון, א. 185	רעפערענצונאנץ 37, 207	הצעיר דבארא פארק" 203
אילון-סרגי, ד. 8*	בוצקובסקי, ה. א. 186	בר-יוסף, י. 187
אילת השחר 85	בורוכוב, ב. 6	בריטניה הגדולה, צבא, חילים
אלבק, ח. 5	בזנר, י. 186	יהודים 29
אלדמע, י. א. 89	ביאליק, ח. ג. 13, 90, 97	— מהנדסים ממלכתיים 43
אלושיץ, א. 90	בילר, ק. 6	בריל, מ. 91
אלויל, א. 91, 198	בין, א. 7	ברינגר, ד. ג. 87, 91
אלוני, ג. 90	ביק, א. 205	ברית החיל העולמית 180
אלמולי, ש. 90	בירון, ג. ג. 7	ברית טרומפלדור, א"י 180
אלפרין, ח. 90	בירנבוים, ג. 7	ברית השבת 180
אלקלעי, ר. 5	בית השטה 180	ברלוי, ב. 187
אמן, י. 90	בכרך, ק. 43	ברלין, מ. 113
אמריקאן סאקאלאווער	בלובשטיין, ש. 7	ברלין, ג. צ. י. 113
אינדעפענענעט פערציין 34	בלום, א. 7	ברמאיר, צ. 212
	בלום, ל. 90	ברמן, י. 187

- ברוט, ק. ב. 7
ברגר, י. ח. 2
ברושטיין, ש. 41
ברושטיין, מ. 7*
ברקוביץ, י. ד. 7
ברקלי, ש. 8*
ברש, אלכסנדר 8*
בתי-הודה, ג. 94
- גאדינער, ש. 41
גאראדאן, ה. ל. 41
גאראדאן, ע. 41
גבריאלי, ג. 8
גוטמן, ט. 8
גוטסדנר, א. 16
גוטסמן, ב. 8
גויטין, ש. ד. 188
גור, ג. ון 12, 188
גולדברג, י. ל. 89
גולדשטיין, י. 91
גולדשטיין, א. 8
גיוס, ס. ג. 8
גורדין, ז. 8
גורן, א. 91
- הגוש האורחי בפתח-תקוה 180
גינזבורג, י. ל. 111
גלאטשטיין, י. 41
גלובמן, ע. 92
גליקסברג, ח. 188
גלפס, י. י. 89
גפן, ש. ט. 92
גרוסמן, ל. 92
גרוסמן, ר. 92
גרידי, ש. 189
גריין בן-גריין, א. 92
גרינבוים, י. 9
גרינבלט, ג. 9
גרינברג, א. 92
גרינולד, י. י. 113
גרשם מאור הגולה 9
גת, י. ו. 9
- דאברושיין, י. 40*, 212
דאנאווסקי, י. 112, 212
דגניה ב' 86
דוכאווסקי, ב. 215
דוג, מ. 188
דוד בן אברהם בן הרמב"ם 92
דוידוביץ, ש. צ. 198
דויס, א. 188
דיין, ש. 188
דנובסקי, י. 112, 212
דנטה, א. 92
- דנציג, א. 9, 92
דפנא, מ. 9
- האגרי, י. ז. 190
האפשטיין, ד. 129
הברמן, א. מ. 9, 93
הוברבנר, ק. ק. 93
הורבין, ג. פ. 188
הורבין, י. א. 2
הייבלום, י. 198
הילמן, ש. י. 93
היס, ס. 9
הלליס, ש. 129
הלפרין, ח. 9
הלפרין, ש. 188
הס, מ. 190
- הסתדרות הכימאים בא"י, 3, 188
ההסתדרות הכללית של העובדים
העברים בא"י, 86, 93
— הסתדרות הפועלים החקלאיים.
רחובות 93
— הסתדרות הפקידים. התאגדות
העובדים באוניברסיטה 189
— מועצת פועלי ים-המלח 93
— מועצת פועלי ירושלים 93
— מועצת פועלי סדום 93
— מועצת פועלי תל-אביב ויפו.
אגודת פועלי המחש 180
— הנער העובד 93
— הקבוץ המאחד 86
הסתדרות המהנדסים הארדיכלים
והמודים בא"י, 85
הסתדרות העובדים הספרדים בא"י
86
הסתדרות הפועלים החקלאיים
בא"י, 93, 189
הסתדרות הצופים העברים בא"י.
קהלת צופי "מתתיהו" 86
הסתדרות הרופאים הוטרונריים
בא"י 1
הסתדרות רופאי השנים בא"י 3
הרכבי, צ. 3
התאחדות מגדלי הבקר בא"י 2
התאחדות התימנים בא"י 189
- וואלף, ח. 204
וואקסמאן, צ. ה. 35, 117
וויטלבוסקי, צ. א. 10
וולף, מ. 10
וולפסברג, י. 3, 10
ווילר, י. 10
ווינצ'ר, י. 10
ויל, ה. 189
- וילנאי, ז. 10, 93, 189
וילנסקי, מ. 10
וילקי, ר. 11
וינגיט, א. 101
וינטרויב, א. 93
וינטרויב, ג. 94
וינשל, ז. 11
ויסגל, מ. ו. 180
ויץ, י. 189*
- ויצמן, א. ז. 181
ויצמן, ח. 11*, 180
וכסלר, א. 8
וכסלר, ט. 189
ולפובסקי, מ. ז. 11*
- הועד הארצי למען החיל היהודי
189, 86
הועד הלאומי. מחלקת החנוך
189, 190
הועד המאוחד לחנוך דתי של
קהלות היהודים באנגליה 209
הועד המרכזי הארצי למען טהרת
המשפחה 190
ורפלי, ג. 94
ורפלי, י. 94
- זאב 11
זיבוטנסקי, ז. 86, 94, 105, 182
190
זגריס, א. 94
זדקי, י. 190
זוטא, ח. א. 11
זוסקי, ב. 40
זווער, 181
זילברטל, מ. 190
זינגער, ל. 117
זינגר, מ. 94
זלוצינסקי, ח. 190
זמורה, י. 101, 191
זמירין, ש. 11
זנליטנר, א. ח. 11
זסלנסקי, א. י. 190
זשיטלאווסקי, ח. 34, 207
- חבס, ב. 94
החברה העברית לחקירת א"י
ועתיקותיה, 94, 181
חומסקי, ד. 190
חוציק, צ. 95
חורגין, י. 190
חורי, ח. 113
חיפה. קהלה העברית 87
חיפה. התכניון העברי 181
חרימא, מ. 95

לעשינסקי, י. 207
לשכת העבודה הכללית לפועלי
חיפה 192

המאירי, א. 10, 188
מאסאריק, י. 35
מארכס, א. 108
מאריקש, פ. 129
מגנס, י. ל. 192
מואמי, ו. ס. 193
מודיליאני, א. 14
מולודובסקי, ק. 193
מונון, ש. 6
מונטגיו, א. 193
מוטנון, מ. 14, 100
מופסן, ג. 14
מור, א. 100
מורהוס, 95
מזאה, א. מ. 203
מורחי, אמעריקע 209
מייזל, ג. 34, 129, 213
מייזלר, ב. 94
מיכאלי, מ. 100
מיכאליס, ק. 193
מיכאעלס, 40
מסכלי, ב. י. 193
מילא, ד. פ. 12
מיללער, י. 212
מילן, א. א. 100
מילנר, ש. 211
מימון בן יוסף 193
מינץ, ב. 100, 197
מצקוויץ, א. 14
מלו, ה. 193
מלמד, נ. ב. 193
מלמד, ע. צ. 15
מלץ, ד. 14
מלצר, ש. 193
מנדלסון, ה. 193
מוקין, פ. 15
מעסטל, י. 40
מעריב, ד. 193
מפלגת פועלי א"י 87, 193
מפעל התורה בא"י 194
מקולי, ת. ב. 15
מראה-נוף, ש. 214
מרגולין, י. 15
מרגליות, ר. 194
מרמר, ק. 129

נאדל, מ. 100
נבון, א. 15
נהר, ג. 15

כהן, יעקב 191
כהן, יעקב בן שלום 32
כהן, י. ד. 191
כהן, מ. 203
כהן, משה 33
כהן, ר. ת. ח. 30
כהנובין, פ. 130, 212
כוכבא, מ. 12
כפולר, ב. 20
כץ, מ. 212
כץ, מ. י. 96
כצנלסון, ב. 2, 12, 13*, 16, 86, 87, 96
כרמי, י. 96

לאודרמילק, י. ק. 13
לב, ל. 86
לבטוב, א. 12
לבנון, א. י. 191
לוה, י. 191
לוינסקי, ק. 96
לוי, א. 192
הלוי, ח. ש. 9
הלוי, י. 184
לוי, ש. 13
לויזון, ש. 96
לויך, אמה 192
לויך, אשר 192
לויך, ח. 214
לויך, מ. 13
לויך, נ. 27
לובסבורג, ר. 13
לונדון, ג. 192
לופטינג, י. 97
לוצטו, י. 192
לוצטו, ש. ד. 97, 192
לוריא, ב.-צ. 209
לוריא, צ. 192
לוריע, ג. 129
לחובר, פ. 13, 97
ליבמן, ד. 99
ליבנון, י. 43
ליבנשטיין, א. 99
ליברמן, צ. 14*, 192
ליטבק, א. 100
ליטוין, א. 100
ליכטנבוים, י. 14*
ליכטנשטיין, י. 192
למדן, י. 14
לנדאואר, ג. 14, 100
לנדוי, י. 192
לנדסהויט, נ. 100
לעזי, י. ה. 41

טאראנטא, ת"ת "עץ חיים" 43
טבנקין, י. 95
טגורי, ד. 190
טויכש, י. ש. 117
טולדנו, י. מ. 190
טונס, ד. 11, 95
טוקצניסקי, י. מ. 95
טורברג, פ. 95
טורגניב, א. ס. 96*
טורי, י. 96
טורסקי, צ. א. 96
טחורש, א. ס. ג. 191
טילור, פ. ה. 96
טבורג, ב. פ. 96
טלוצחור, א. 11
טלינגטור, ש. 191
טנבוים, ב. 191
טרויש, י. א. 27
טרייסטער, ל. 41
טשעריקאווער, א. 34
טשרניחובסקי, ש. 12, 43

יבנה 191
יגור 191
יהודה הלוי 41, 191
יורדי, ק. 12
יום, ד. 12
יחידה עברית להובלה 29
יירשער וויסנשאפטלעכער
אינסטיטוט 30, 43
— היסטארישע סעקציע 34
ילון, ת. 90
ילין, ד. 12
יעל 181
יעקבוביץ, א. א. 12
יעקבסון, ב. 12
יערי, א. 195
יערי, י. 191
יפה, מ. ג. 12
יפת, י. 182
ירדני, צ. 12
ירחי, ש. 12
ירושלם. האוניברסיטה העברית
י"ב 182
— בית הכנסת כמנהג איטלקי
182
— בית המדרש למורים העברי
96
— הגמנסיה העברית. תלמידים 87
ישעיהו, י. 191
ישראל מריון 191
כהן, ב. צ. 33

- נובל, ג. צ. 10
 נוטיק, ד. 27
 נוימאן, י. 106
 גיר-דורק, ועד התנוך החרדי 214
 ניישטאדט, מ. 198
 נחמן מברסלב 194
 נסא, א. 15
 נסתר, דער 130, 212
 הנער הבורוכובי 87
 הנער העובד 182
 הנציגות של יהדות פולין 101
 סאכאטשעווסקי, י. מ. 42
 סויפט, י. 15
 סוירן, ד. ד. 32
 הסוכנות היהודית לא"י היועץ
 לעניני התגוננות בפני התקפות
 אויר 101
 — לשכת ההסברה 101
 — המדור לחפוש קרובים 194
 סולל בונג 194
 סופר, א. 27
 סופר, מ. 101
 סטימצקי 101
 סטרן, א. 194
 סטרניק, ש. 101
 סימון, א. 101
 סלגרי, א. 15
 סמואל, ל. 194
 סמילנסקי, מ. 101
 סמיש, ז. 15
 סמפטר, י. 101
 סנדו, ז. 195
 סנדפורד, ג. ר. 195
 סעדיה אלפיומי 195
 ספיבק, י. 15
 ספיר, י. 195
 סקלר, ה. 212
 עגנון, ש. י. 16, 101
 עובדיה, א. 16
 עין גב 183
 עליה חדשה 87
 עמיאל, מ. א. 96, 195
 עמנואל הרומי 101
 עמר, ר. 195
 עקביה, א. 101
 ערענבורג, א. 207
 פאולוס סילנטאריוס 212
 פאליאקערי, ה. 42
 פאפיערגיקאו, י. 198
 פאריינגונג פועלי-ציין —
 התאחדות פוילן 109
 פוירשטיין, א. 196
 פומרניץ, מ. 102
 פוסק, א. ז. 16
 הפועל המזרחי 102
 — הקבוץ הוותי 183
 פועלי אגודת ישראל בא"י 196
 פוקס, ה. מ. 102
 פורסט, א. מ. 196
 פורת, י. 112
 פטאי, י. 16
 פטאי, ר. 183
 פינגברג, ר. 102
 פיכמן, יוסף 102
 פיכמן, יעקב 16
 פינס, י. מ. 94
 פינסוד, י. 17, 102
 פינקרפלד, א. 89
 פיסארו, ק. 12
 פישמן, י. ל. 17, 180
 פלוטניצקי, ח. 86
 פלוטניצקי, פ. 86
 פלטי, י. 20
 פלסנר, מ. מ. 17
 פלר, י. 196*
 פעלדמאן, ש. ב. 209
 פרויד, ז. 17
 פרומק, י. 4
 פרוידמן-מקוב, צ. 196
 פרימן, א. ח. 17
 פריס-חורב, ח. 18
 פריסטלי, ג. ב. 18
 פרישברג, י. ז. 214
 פרלברגר, י. 20
 פרלמוטר, ד. 86
 פרטקי, ד. 212
 פריק, י. ל. 196, 213*
 פתח תקוה, עיריה 102
 פתייא, י. מ. י. 27
 צויג, ס. 18
 צוקערברג, י. ש. 205
 ציוניק, ב. 102
 צייטלין, ה. 3
 צלניקר, נ. א. 102
 צמח, ש. 102
 צפרוני, א. 85
 צידיקוב, א. 102
 צירציל, ו.ל.ס. 18
 קאברין, ל. 41, 212
 קאואקעוויטש, ע. 42
 קאטליאר, י. 214
 קבסניק-רבינוביץ, א. מ. 196
 קדרי, ש. 196
 קויפמן, יחזקאל 103
 קולודני, מ. 103
 קומיקו, ז. ב. 41
 קוניס, א. 103
 קופר, פ. 18
 קופרניקוס, ג. 182
 קופרשטיין, ל. 18
 קוק, א. י. 18, 103
 קורדואירו, מ. 194
 קורץ, י. 196
 קורצאק, י. 190
 קושניר, מ. 2, 103
 קיסיק, י. 130
 קיסמאן, י. 34
 קיפניס, ל. 18, 97
 קירי, א. 19*
 קלאר, ב. 193
 קלוזנר, י. 19
 קלוניצקי-קליק, ש. ז. 19
 קליגור, י. י. 196
 קליין, ז. צ. 112
 קלינמן, מ. 103
 קפליבצקי, י. 19, 103
 קפקא, פ. 103
 קפת חולים לעובדים לאומיים
 בא"י 183
 קפת התגמולים של עובדי עירית
 תל-אביב 103
 קצולסון, י. ל. 104
 קראקאווסקי, ל. י. 32
 קרויס, ש. 104
 קרונברג, י. ח. 27
 קרופניק, מ. 104
 קרייטמאן, א. 213
 קרמר, נ. 214
 קרן-טל, א. 186
 קרן היסוד 19, 183*
 קרגי, י. 104
 קרסל, ג. 104
 ראבאי, א. 213
 ראבלע, פ. 42
 ראוויטש, מ. 205
 ראסיק, ש. 42
 רבינא, מ. 26
 רבינוביץ, א. 196
 רבינוביץ, מ. 12
 רבינוביץ, צ. מ. 104
 רבינון, מ. 198
 רגלסון, א. 19
 רדלר-פלדמן, י. 183
 רובינשטיין, ש. 43

רודה, נ. 104	רמון, י. צ. 21	שלסינגר, מ. 2
רודק, צ. 104	רסקין, ד. 197	שמואלי, א. 26
רוזן, י. 104	רסקין, פ. מ. 129	שמורק, א. 26
רוזן, ש. 104	רשב"א 184	שמחה בונם מפשיסחה 104
רוזנבאום, ש. 88	רש"י 197	שמעוניביץ, ד. 26, 105, 197
רוזנברג, מ. ח. 196		שנברג, י. 197
רוזנצויג, א. 197	שאצקי, י. 109	שניאור, נ. 130
רומשניסקי, י. 211	שגל, מ. 20	שניאור זלמן בן ברוך 112
רוסו, ד. ד. 196	שווארץ, י. י. 42	שניאורסון, י. י. 120, 204
רופין, א. 19	שווארץ, מ. א. 85	שניאורסון, פ. 105
רות, ח. י. 20	השומר הצעיר 21, 197	שניאורסון, ש. ד. ב. 32, 205
רחובות, תחנה לחקר החקלאות 20	שוטהיים, א. ל. 37	שניצלר, א. 26
רטנר, א. 20	שור, א. צ. 21	שניידר, ש. 12
ריב, ת. א. 20	שור, מ. 109	שנקר, א. 198
ריבנר, נ. 104	שורצמן, מ. 30	שקספיר, עיין: שקספיר
ריבלין, י. י. 183	שטארקמאן, מ. 212	שפאן, ש. 91
ריגר, א. 197	שטילמן, י. 197	שפונמאן, ל. 117
ריד, מ. 20	שטינבוך, פ. 102	שפירא, ד. 26
ריידר, א. 20	שטינברג, י. 131	שפירא, י. 14
רייט, ר. 104	שטינמן, א. 105, 197	שפירא, מ. 100
רייכמאן, י. מ. 87	שטינמן, ה. 212	שקספיר, ו. 106, 198, 212, 213
ריכטר, י. 20	שטראוס, א. 21	שרפשטיין, צ. 40, 94, 95*
רילקה, ר. מ. 20, 197	שטרנברג, א. 13	
רינס, ח. נ. 202	שטרנברג, פ. 105	תבורי, א. 106
רמבה, א. 105	שלום, ש. 26, 105	תל-יוסף 106
רמון, ד. 105, 197	שלום עליכם, ד. 212	התנועה לאחדות העבודה 89
	שלמה בן-יצחק 197	תרן, ח. 198

מפתח שמות כל הספרים בעברית והספרים האנונימיים ביווית

אבטוביגורפיה [נהר] 15	אידיש. ראה: יידיש	אנחנו נוסעים לארץ-ישראל 43
אגדות למופת 185	איטליה 85, 131	אני מאשים 101
אגדות ובחורות 90	אילנה והמטריה 12	אניה קטנה 9
אגדת החרף 198	האימפריאליזם ועולם המחר 105	ארגעטינער ייווא שריפטן 219
"אגודת ישראל" בא"י 91	אל האין ונבקע 19	ארימילוס הרשע 105
אגרות אל מ. ה. לעטערס 97	אל המלובת 190	ארץ-ישראל [מפה] 209
אגרות הראיה 18	אל הנכדים 192	ארץ ישראל הארץ היעודה 13
אגרת הנחמה 193	אל-עלמין 186	ארצה 129
אוד מוצל מאש 101	אלדין ומגורת הקסמים 185	אשר ספרה אמי 16
אודיסאה בצפון 192	אליהו צפרוני 85	
אימר לציון 33	אלמת 102	באהלים 184
אומרים יש בעולם 185	אלף 163	באר חן 94
אינוער מריבונות 201	אלף בית 89	בדיקות פרמנטיביות 192
אינוער קאמף 109	אלף לילה ולילה 185	בדרכי התכניקה 1
אוצר הצמחים 102	אמדא מיליאני 14	בהמיר ארץ 129
אור הישר 93	אמון מקצועי בחשמלאות 43	בהסתדרות 183
איר-יום בשבת 18	אמונה ידע 96	בחבלי אדם 12
אז יושר 95	האמונות והדעות 195	בחיות ובעורף 15
אחרות העבודה 5	אמיל 196	בחרט הדוי 191
אחרון המהיקנים 18	אמרי אהרן 93	בחשאי 197
אחריתו של נאצי 194	אמריקה 103	ביאלוגיה של הדת 8
א-שם 190	אנגליה 196	ביאליק חייו ויצירותיו 13, 97
סי האידיולות 26	אנחנו הדור 129	ביאליק יום-יום 188

- ביד הגורל 129
 ביולוגיה כללית 8
 ביולוגיה אימפריאטיבי [עולי רומניה] 1
 בימי ענות 185
 כימים ההם 131
 בין אדם לקבוצה 103
 בין להבות 103
 בין לילה ללילה 10
 בין עם לארצו 90
 בין שתי מלחמות עולם 6
 בינחים 196
 בית בפרג 91
 בית יעקב 85
 בית ישראל 12
 בית הכנסת 216
 בית-שאן 91
 בית השואבה 32
 בית שערם 94
 בכל נפשנו 85
 בלדות סרביות 14
 בליל זה 193
 במבוכת הזמן 192
 במבחן השעה ולקראת הבאות 103
 במה ציונית 30
 במהיצתו של זיכרונסקי 105
 במהיצתו של יאנוש קורצ'אק 190
 במישור 180
 במעלה 1
 במעלה עקרבם 14
 במערכה המדינית 9
 במערכות התחיה 16
 במראה 189
 במשפחה 193
 במת הסתדרות העובדים הספרדים 86
 בן הסנדלר 7
 "בני-ברית" מהי? 85
 בני הישוב 180
 בני ציון 26
 בני תערובות 9
 הבנין מבטון משורין 91
 בנתיבות האמונה 105
 בנתיבי התכניקה 1, 44
 בסער ביום סופה 91
 בעיות החקלאות הפרטית 191
 בעיות העבודה 85
 בעיות הרוקחות 11
 בעיות השיכון המאורגן 85
 בעית האשה בספרות העמים 102
 בצרון 131, 44, 261
 בקור שיקאגא 204
 בראשית הסער 184
- ברית כהונה 203
 ברית השבת 180
 ברן יחד 9
 בשבילי התכניקה 1
 בשדות אקראינה 101
 בשוב אדם אל ארצו 104
 בשורת העולם החדש 197
 בת המלך והגמדים 18
 בתוך 1
 גורל יהודי רומניה 18
 הגוש האזרחי בפתח תקוה 180
 גזית 1, 131
 הגזע העברי 83
 גיל אדל 180
 הגלגל 85
 גליונות 131
 געדאנק און לעבן 45, 133
 געצעלטן 202
 גרם 9
 גשרים 212
 הדאר 216
 דב פרלמוטר 86
 דביר דוד 32
 דבר 1, 86
 הדבר והמפעל 19
 דברי ברל בצולסון 13
 דברים לאמיתם 87
 דברים על אהרן אהרנסון 86
 דון יוסף הנשיא 186
 ס' הדוקומנטים 8
 דין וחשבון [מחלקת-החנוך] 189
 רפים לידיעת הספר 86
 דפים ובחרים [ד. ילון] 12
 דקדוק הלשון הערבית 17
 דקלים 29
 ד"ר מ. שלסינגר ז"ל 2
 דרום 216
 דרום אפריקאנער זאמלבוך 202
 דרכי משה 33
 הכה נטיל אל ארץ הפלאות 18
 הגדה של פסח 33*
 הגדה של פסח [יגור] 191
 הגדה של פסח [תל יוסף] 106
 הגדת מרדכי 12
 הגה רא"ם 203
 הגנן 190
 הד הסתדרות העובדים הספרדים 86
 הד החנוך 44
 הד הישוב 1
- הד המורח 216
 ההתישבות החקלאית 7
 הוראות לבתי הספר 190
 הוראת העברית 188
 היהודים במצרים 102
 היוםם בכדור הארץ 95
 היש חכמה בחיות? 102
 הליכות שבא 90
 הם מרדו 184
 המלט 212
 המשך אנטאלאגיע 212
 הסכת והשכל 86
 ההסתדרות בירושלים 93
 ההסתדרות ברחובות 93
 הסתכלויות 193
 הצילו את האדמה 96
 הצעות בדבר מערכת המסים 195
 השגות שלא השיגו 102
 השגים ואפשרויות 185
 השכלת העם כארץ 2
 התאגדות עובדי האוניברסיטה 189
 דער ווידערשטאנד 30, 35
 ומעין מבית ה' 205
 וגצוק קרש 190
 זאת ארצנו 187
 זיכרונסקי לעולם ולעמו 105
 הזכרון 20
 זמן כפרה 205
 זמנים טובים 212
 זמירתי 193
 זרע יעקב 32
 דער חבר 202
 החברה 86
 הברות בקבוץ 2
 הז לי היום 105
 חדשות הכלכלה הארצישראלית 181
 חוברת לתלמידים 43
 חובת התלמידים 93
 חוגים 86
 חוד ופטר 12
 חורר 182
 חורבן יירות ורשא 101
 חזיון הרצל 16
 חזית החיל 180
 חיי אדם 9
 חיי הצמח 185
 החיים והמות 112
 חיים וייצמן 180
 חיים וייצמן על האוניברסיטה
 העברית 11

- החיל העברי 130
 חיל פשוט בתנועה הציונית 95
 חיל הקומאננדו 190
 חלום יום חמסין 7
 חלומות של בית-רבן 188
 החלוצי הצעיר 87
 המדת יעקב 203
 החמור הגבור 96
 חמש עשרה לקבוצה 180
 חמש עשרה שנות הצפייה 6
 חמש שנים לעירית פתח תקוה 102
 חנוך לגער 32
 החנוך המקצועי 197
 חנוכה תש"ג 86
 חנציה ופרומקה 86
 חקי עבודה 93
 חקירות ציטולוגיות 8
 חרות 87
 החשבון המעשי 196
 טהרת המשפחה 190
 טיולים וטיורים 189
 טכניקה ומדע 216
 הטמפרטורות היומיות 6
 יבנה 191
 יגעת-מצאת 104
 יד ושם ליהושע אריה הורביץ 2
 ידיעות [הסתדרות העובדים הספרדים] 86
 ידיעות [החברה העברית לחקירת א"י] 217
 ידיעות [המכון לחקר השירה העברית] 217
 ידיעות חזית הישוב 4
 ידיעות סטטיסטיות 187
 ידיעות התנועה לאחדות העבודה 89
 יהודי העולם 100
 יהושע 27
 יזבל-בין [סאקאלאניער, שיקאגו] 34
 יובל בוך [ת"ת טארנאטא] 43
 יובל העשור 183
 יוסף בלומנפלד 183
 יוסף חיים ברנר 2
 יונקר 187
 יחזקאל 27
 די יידישע טראגעדיע אין אייראפע 207
 די יידישע קאנפערענץ 37
 יידישע קולטור 212, 219
 יידישע שפראך 219
 יידישע שריפטן 46, 109
 יידישער קעמפער 201
 ייווא-ביבליאגראפיע 30
 ייווא בלעסער 46, 133, 219
 ילד ברחוב 187
 ילדי המערה בבנין אבנים 11
 ילדי העמק 192
 ילדים מצלים 94
 יליד הארץ 104
 ילקוט הילד 6
 ילקוט הפקחות 15
 ילקוט הצמחים 191
 ים 217
 ימי-הבנים והעת החדשה 96
 ימי זכרון 186
 ימי "קול האדמה" 3
 ימים ידברו 197
 יסודות הבעיה הלאומית 186
 יסודות הסוציולוגיה 104
 יסודות תורת החסון 4
 יצחק גולדשטיין 91
 יצחק ליב גולדברג 89
 יקוב הדין את ההר 92
 ישו הנצרי 19
 הישוב הקיבוצי בא"י 100
 יתמות 87
 לוח השמות השלם 8
 לורד ג'וזף 7
 לזכרם 2
 ל"ח טוניסות 101
 לחשבון עולמנו 196
 לי נקם ושלם 95
 ליאון בלום לפני שופטיו 90
 ליהודית 182
 ליר המלך 106
 למוד גבוה וחנוך הדור 20
 למועד 183
 לסר אורי 211
 הלפני 182
 לפני ההכרעה 192
 לקוטי אמרים 112
 לקט 183
 לקט שירים 130
 לקראת אחדות 192
 לקראת המועצה השלישית 183
 לקראת תקופה חדשה 26
 לשאלת יכולת הקליטה 9
 הלשון העברית בחנוך הדור 100
 לשוננו 44, 132
 לשיטת ההוראה בכחות היסוד 7
 לתנופה חדשה 193
 מאדם קירי 19
 מאונים 44, 132, 217
 מאיר באהבה 100
 מאיר עיני ישראל 30
 מאספים מדעיים 181
 מארק שאגאל 20
 מבוא למכניקת הקוונטים 188
 מבוא התלמוד [פורת] 112
 מבחר כתבי יוסף פטאי 16
 מבחר מאמריו [של ארלוזורוב] 6
 מבחר המסה העברית 91
 מבית ומחוץ 189
 מבנה המנוע והמכונות 102
 מבעיות החיל העברי 181
 מבפנים 2
 מבקרים בספרותנו 9
 מגזרות 10
 מגילה אלמגמע אלעלמי 219
 מגילת תרביית 102
 מגילת אבשלום וישרה 191
 מגילת אסתר 198
 המדות לאריסטו 90
 המדות לחקר ההלכה 195
 המדינה [אפלטון] 186
 המדינה [ברית טרומפלדור] 180
 המדינה העברית והדרך אליה 95
 מדיניות החוץ 102

- מדע ואמונה 187
 מדעי הטבע ובריאת העולם 5
 מדריך לגידול בנגות 11
 מדריך לחשבון אבטומטי 190
 מדריך תוצרת אי"י 182
 מדריך תל-אביב 187
 מדרש דוד 92
 מדת הצדקה והחסד 191
 מה שהיה 100
 מהופעת "רומא וירושלים" 104
 מהר"ל וזמנו 113
 מוסר המשנה 111
 מוקשי בנושי 89
 מורה דרך לטירון העברי 189
 מוריה 3, 194
 מושבי עובדים בא"י 188
 מזמורים לחילל היהודי 14
 מהברות לסוציולוגיה 100
 מחזור 33
 המחנות [סקלר] 212
 מחות לחיות 19
 מהליקים של כסף 188
 מחנה הפליטים 196
 מחסרים בברייתא ותוספתא 5
 מהקרים בכימיה 3
 מהרות [אלקלעין] 5
 המהרות [וינשל] 11
 המטפלת 15
 מי אשם במשבב הירקות? 189
 מי שלח למצולות-ים את מעפילי
 "סטרומה"? 193
 ימבלי 105
 היכבני בארצות הבלקן 197
 הכתב גלוי 106
 הכתבי ראש בית"ר 94
 הכתבים [זו גוף] 188
 הכתבים לישורר צעיר 197
 הכתבים מן הגולה הנאצית 101
 הכתבים מן המדבר 100
 הכתבים על המצב באוניברסיטה
 102
 ילידי עליון 194
 ילדו [כו-יהודים] 91
 ילדו דקדוקי 19
 הילחמה בשודדי ברבריה 97
 הילחמת שחרור 93
 יליצת ישרון 96
 ילידי צדק 13
 האחד השלישי לקרקע 192
 נחמור ישראל 186
 ייחוסות עבריות 7
 חינוך החלוקה 90
 המנגנון של ההפוך 104
 המנהיג הלבן 20
 מנחת כהן 30
 מסות היסטוריות 15
 המסכת 183
 מסכת טבע האדם 12
 המסע הגדול של ביבי 193
 מסע להודו 196
 מסע תימן 195
 מסעי גוליבר 15
 מספרי 1871 14
 מספרות ימי הבינים 90
 מעבדות לחרות 11
 מעגלות 14
 מעדני ארץ 89
 מעלות התורה 4
 מערכות 44, 132
 מעשים שהיו 186
 המפה העברית של אי"י 10
 מפי עליון 198
 מפי העם 196
 מפרחי הארץ 214
 מפת ירושלים 101
 מפתח ביבליוגרפי לספרות
 הפדגוגית 15
 מצבה 87
 מצודה 132, 217
 מצודת ירושלים 8
 מקיץ נדמים 95
 מקרא ומדרשו 26
 מרד האינדיאנים 15
 מרכז התאחדות התימנים 189
 משא חיים וייצמן 11
 משה אמת 101
 משה הס 190
 משירי גמא 9
 משלי עם בחרוים 10
 משנת הרב רמ"א עמאל"ה 96
 משק החום של הצמחים 103
 המשק המעורב 195
 המשק הערבי 99
 המשקיה 3, 182
 מתור המפלת 104
 מתחום אל תחום 14
 המתכתא 204
 לגד הדינה יהודית? 104
 הנגינה בכיזרטינה 193
 נגינות דחמים 195
 נוגות 14
 יוסף חפלה קצרה 27
 הנוער 87
 הנוער והמסכת אוסטובר 182
 נושא הדגל 91
 נושאים לחבורים 12
 ניו יארקער וואכנבלאט 219
 ניקולאי קופרניקוס 182
 נסיון שנכשל 94
 נעימת אהבתו ומותו 20
 הנערה הצ'כית 187
 נערים במחצבה 11
 נפילת פריס 6
 נפלאות גדולות 113
 נפתולי דור 182
 נציולוגיה 186
 נשירה רעים 187
 נשמות בישראל 100
 סביבה 109
 סדר קידושין ונישואין 17
 סדרי ההפריה 5
 הסוכרת 8
 סולל בונה 194
 סופרי עולם 92
 סטאלין 193
 סיני 44, 132, 217
 סליחות ופזמונים 9
 סלע השחפים 195
 הספורט 87
 ספורי נעם 214
 ספורים [מיאם] 193
 ספורים ואגדות [עגנון] 101
 ספורים לילדים 100
 ספורים מחיי החלוצים 187
 ספורים קצרים 43
 ספן צעיר הפליג בים 11
 הספר [בכרך] 43
 ספר הבטויים 40
 ספר יהושע 87
 ספר היוכל לכבוד א. מארכס 108
 הספר העברי 217
 ספר צייטליך 3
 ספר השנה של הסתדרות בני אי"י
 באמריקה 45
 ספר השנה של העתונאים 87
 ספרות ציונית-דתית 94
 הסרטוני הפה 198
 ספרי הראשון 99
 ספרה "הכפאי העברי" 195
 ספרית הבלש 16
 הספרית המסוה 16
 סתומים וסתומים 93
 סתרי החסידות 93
 זכרית במאצות הימחנות 12
 זכריות וזכריות 91
 יד משבר 188
 צוות 132, 183, 281

- עדות 196
 עוזנו 45
 עולם האגדה 12
 עולם אחד 11
 עולם החי 8
 העולם הצבוע 41
 העולם של אתמול 18
 העזרה הסוציאלית 87
 עזרה ראשונה במקרי-אסון 90
 עיון 218, 183
 עין הספר 3
 עינים עצומות 196
 על ברל כצנלסון 16
 על הטרור 186
 על המדוכה 3, 87
 על המוסר ועל החרב 196
 על סף המחר 183
 עלון [הסתדרות הרופאים הוטרינ-
 ריים בא"י] 1
 עלי חלד"י 203
 עלי, תימן 7
 עליה חדשה 14
 העם 88
 עם הניכוח הציוני 99
 עם וינגיט בחש 101
 עם התפר 180
 עמודים 3
 ערובי רשיות 10
 ערוך החצרן 13
 עשר שנות העליה החדשה 87
 עשר שנות קיום 103
 עשר שנים הזורע 181
 עשר שנים להסתדרות "הבונים"
 21
 עתידות 88
 פאר הדרים 6
 פאה שדה 16
 פדרה 197
 פי הרב 100
 פוט-פעיט 14
 פיליזער איד 201
 הפילמוס מסביב לשיבת היהודים
 10
 הפועל הצעיר 88
 פועלי החרושת 196
 הפטרורגפיה 4
 פליסופיה של המתמטיקה 189
 פלוגה עברית אחת על רמת-
 הכיבוש 88
 פנקס לפעילי ההסתדרות 183
 פנקס הניצולים 194
 פנקס קסן 86
 פסיכופתולוגיה של חיי יום-יום
 17
 פסקי חלה 184
 פרדס פתחיה 15
 פרקי הלכה 103
 פרקי חיי [רופין] 19
 פרקי למוד 96
 פרקים בתורת הטיס 20
 פרקים נבחרים מהספרות הערבית
 186
 הפרקליט 45, 88
 פתחו את השער 193
 ד" צוקונפט 213
 ציון 218
 ציוני דרך [גלובמן] 92
 ציוני דרך [יחידה עברית] 29
 הצלב השביעי 94
 צפרירים 129
 דער קאנטינענט 109
 הקבוצה 100
 הקבוצה והנוער 96
 קבץ [שם טוב גפן] 92
 קבץ ליובאוויטש 204
 קבץ מדעי לזכר משה שור 109
 קדם 45
 קדמוניות 11
 קדמוניות התלמוד 104
 קהילת-עם, רמת גן 88
 הקואופרציה של א"י 195
 קול ההסתדרות העובדים הספרדים
 86
 הקומדיה האלהית 92
 קונטרס [תחנה לחקר החקלאות]
 20
 קונרד ולנרוד 14
 קופות תגמולים 91
 הקוקאי הירוק 26
 הקישושה לפי תומאס 91
 קן אצילים 96
 קצור ההתפתחות הרוחנית של
 הילד 6
 קריאת גדולות 103
 ראש הגבעה 88
 הראשונים כבני אדם 7
 ראשי-פרקים בגיאוגרפיה מדינית
 188
 הרב ד"ר נחמיה צבי נובל 10
 רבי יחיאל מיכל פינס 94
 רבי שחיה בונם מפשיסחה 104
 רבן של ישראל 113
 רבעון [מחלקת העבודה] 180
 רודין 96
 הרופא והפילוסוף 105
 הרופא העברי 45, 132
 רחמי אב 113
 רמונים לעזר 197
 רמת ישי 105
 הרפואה 218
 רפואה וטרנירית 1
 רפואת השנים בא"י 3
 הרצח בדיונוף 30, 105
 רשומות 218
 רשומות חקלאיות 88
 רשימות חיל עברי 14
 שאר יוסף 96
 שבטים ועדות בכור ההסתדרות
 191
 שביבי אש 21
 שבילי החנוך 132, 218
 שבילי-החשבון 101
 שבילי לשון ערב 19
 שבילי רש"י 197
 שבלים 105
 שבת העולם 26
 השדה 88
 שדה יצחק 10
 שויון משקל כלכלי 186
 השומר והחומה 14
 שחרית 6
 שחרית חיי 18
 שיאונה 105
 שיבת היהודים לאנגליה 10
 שיחה בעניני החנוך 196
 שימור פירות וירקות בבית 15
 שיר ודמץ 104
 שירי האהבה 212
 שירי דאגה 212
 שירי יהודה הלוי 41
 שירי ציון 191
 שירים [טשרניחובסקי] 12
 שירים לילדים 26
 שירת הנמר 104
 שליחותנו בקינגרס הפועלים
 העולמי 7
 שם ושארית 92
 שמועסן מיט קינדער אין יוגנד
 32
 שמור על בריאותך 88
 שמור פירות 15
 השמוש באדוקטים 186
 שמות נבחרים לילדות 89
 שמות הרבנים 35

תנ"ך. נ"ך 26	תולדות הציונות 7	ס' השמות של רחובות ת"א 197
תנ"ך. נביאים ראשונים 27	תור את דומא 205	שמשון 190
תנ"ך. אסתר 198	תורה אור 33	שני ויכוחים 13
תעודה 218	תורה לילד 8	שעה לקריאה 105
התעשיה הארצישראלית 198	תורת בעלי חיים 15	שערי-קרב 191
תפארת בחורים 184	תורת החשמל 17	שערים 184
תפארת ישראל 191	תחבורה ונסיעה 93	שרה שנירר 12
תפלה וזכה 92	התחיקה החקלאית 9	שרי המאה 17
תפלות 27, 205	תחת שמי בסריבית 129	שריד ופליט 190
תפלות. סודר 33	תיו שין דלת 1	תהלות מלאכת השיר 192
תפלות לראש השנה 33	תיל על הדניסטר 192	תולדות היהודים במצרים וסוריה 21
תפסיר מסכת שבת 15	תכנית למודים כללית 214	תולדות היהודים בספרד הנוצרית 187
תקון הכללי 194	תכנית עבודה 197	תולדות יצחק 192
תקופת ירמיהו 205	תל-אביב 90	תולדות המורחי בא"י 89
תריבץ 45, 218	תלמוד בבלי 26	תולדות עם ישראל 185
תרגילי חשבון 196	תנועת הפועלים באמריקה 188	תולדות עם ישראל 185
תרי-עשר 27	תנופה בחקלאות כיצור? 99	תולדות עמנו בזמן החדש 26
תשי"ד שנת התאורחות 101	תנ"ך 27, 198	

מפתח ערבי

القاسم, أ. 201	الحسيني, أ. م. 200	أبو ذؤيب, أ. 186
الكليم 30	الخليل, ع. 29	الأورفيلي, ج. 122
محمود أحمد, ميرزا 108	الدجاني, ع ط 29	بنيامين التطيلي 116
مصطفى, ح. 201	السراج, ر. 200	التميمي, ر. 200
ولفسون, أ. 186	فلسطين, قوانين 201	الجمعية الزراعية الملكية 122

U.S. Congress. House 39	Weizmann, Ch. 40, 209	European Jewish Affairs 208
Universal Jewish Encyclopedia 110	Westminster Historical Atlas to the Bible 31	Wright, G. E. 31
Unterman, I. 131	Wickers, W. J. 107	Yehudah Halevi 129
Vega, L. A. de 214	William, Archbishop of Tyre 210	Yiddish Scientific Institute 43
Vilnay, Z. 10	Wizo Reader's Digest 202	Yishuv Front Line News 4
Vivre et penser 203, 222	Wizo-Review 202	Youth Bulletin, Jerusalem 184
Wachsman, Z. H. 119	Wolffsohn, D. 120	
Wald, M. 204	Women's International League for Peace and Freedom 120	Ziff, W. B. 122
Warr, W. 122	Woodruff, H. A. 120	Zilberts, Z. 33
Wassermann, J. 42	World Jewish Congress. Advisory Council on	Zionist Organisation. Youth Department 4
Wavell, A. P. 122		Zsidó Irások 37
Wedlock, L. 119		
Weil, F. L. 36		
Weisgal, M. W. 40		
Богдант, М. 211	'Советская Энциклопедия' 211	Лермонтов 43
Болгария. Законы 37	Гринберг, Н. 208	Хипатская перковь 200
Боровой, С. Я. 35	Гроссман, Л. 43	Хурн, Х. Г. 200
Гехалуц. Болгария 211	Грузенберг, О. О. 115	Центральный трибуна 30
Государственный Институт	Достоевский 208	

- Mayerberg, S. S. 206
 Meade, R. D. 115
 Medicus 107
 Mendelssohn, H. 193
 Menorah Journal 134
 Middle East Agricultural Development Conference 39
 Mikesell, R. F. 121
 Millas Vallicrosa, J. M. 41, 123
 Miller, M. 208
 Millgram, Ab. E. 113
 Modao 202
 Modern Churchman 134
 Modern Language Notes 134
 Modern Language Review 134
 Moskowitz, M. 36
 Moslem World 134
 Mouchly, J. 28*
 Munz, E. 36
 Muséon 222
 Nasza Tribuna 30
 National Conference of Christians and Jews 119
 National Geographic Magazine 48
 National Jewish Welfare Board 36, 119
 Neuman, J. 40
 Neumann, E. 121
 Neustadt, M. 199*
 New Hagadah 33
 New Judaea 210
 New York Jewish Theological Seminary of America 131
 North Carolina Historical Review 222
 Notes and Queries 134
 Notestein, F. W. 210
 Oko, A. S. 110
 Orientacion 109
 Palestine. Government. Accountant General 28
 — Dep. of Agriculture and Fisheries 28
 — Dep. of Health 107
 — Dep. of Labour 28, 107, 200
 — Dep. of Statistics 28, 108
 — Dep. of Surveys 107, 108, 199*
 — Laws 28, 199, 200*
 — Public Information Office 108
 — Soil Conservation Board 28
 Palestine Chemists' Organisation 3
 Palestine Exploration Quarterly 48, 134, 222
 Palestine Kennel Gazette 4
 Palestine Trade Catalogue 28
 Palestine Tribune 4
 Pares, B. 207
 Patton, J. H. 203
 Perfet, Isaac ben Sheshet 206
 Pharaon, N. A. 28
 Philip, George, and Son 121
 Philo Judaeus 207
 Pinsker, L. 210
 Plumer 38
 Poale Zion 121
 Pocket Guide to the Black Market 28
 "Poland Fights" 119
 Polish Jew 201
 Portnoy, A. 35
 Porton, J. 111
 Pritzker, M. 121
 Proceedings of the American Academy for Jewish Research 48
 Psychoanalytic Review 134
 Quarterly of the Department of Antiquities in Palestine 48
 Regelson, A. 33
 Regelson, A. 129
 Religion 109
 Religious Education 222
 Revue Du Caire 222
 Reznikoff, Ch. 42
 Richardson, A. 203
 Risco, V. 207
 Roback, A. A. 130
 Robinson, G. L. 31
 Robinson, J. 119, 115
 Romanoff, P. 122
 Rosenberg, S. 28
 Rosenblatt, B. A. 121
 Rosenthal, S. 30
 Rostovtzev, M. J. 40
 Rowe, A. 121
 Sachar, A. L. 119
 Saenger, G. 208
 Samuel, E. 108, 200
 Samuel, H. 211
 Samuel, M. 122, 213
 Scharfstein, B. 31
 Scheide, J. H. 31
 Schloss, J. 28
 Schmorak, E. 29
 Schwartz, J. D. 119
 Schweizerisches Gutenbergmuseum 222
 Segal, S. M. 33
 Serrano, L. 35
 Shakespeare, W. 29
 Shalom Aleichem 130, 213
 Shaw, H. 28
 Shenkar, A. 29
 Shipton, G. M. 210
 Short, A. R. 111
 Simpson, J. H. 39
 Slavonic and East European Review 134
 Sloan, G. L. B. 106
 Smith, R. 112
 Snaith, N. H. 31
 Sokolow, N. H. 214
 Solomons, P. M. 122
 Solomons, Z. M. 122
 Steinberg, M. 211
 Synagogue Light 222
 Szold, H. 35
 Tartakower, A. 37
 Tel Aviv District Court 29
 Teva 29
 Thompson, D. 39
 Toukan, B. 211
 Transactions of the Royal Society of Canada 48
 Tribuna Israelita 222
 Tulane Law Review 48
 Turner, R. 112
 Ujhéber elbeszélők 130
 Union of Orthodox Jewish Congregations of America 215
 Union of Orthodox Rabbis 35

- Gill, A. C. 118
 Gillet, L. 32
 Giving, G. 121
 Glick, J. 200
 Glucksmann, H. L. 36
 Gövsa, H. A. 115
 Goldschmidt, E. 8
 Gómez Crespo, J. 209
 Goodman, P. 209
 Gordon, C. H. 41
 Greece. Département hel-
 lénique de l'information
 118
 Greenstone, J. H. 205
 Grossman, R. 29
 Grossmann, K. R. 37
 Grotto, M. 107
 Gruenbaum, I. 107
 Guilelmus, Archbishop of
 Tyre 210
 Guillebaud, H. E. 111
 Guttmann, Th. 107
 Guy, P. L. 121
 Hadar 38
 Hagadah of Passover 33*
 Haifa, Municipal Corpora-
 tion 27
 Harington, Ch. 38
 Harvard Theological Re-
 view 47, 133
 Heller, B. 204
 Hellman, G. S. 34
 Herrmann, S. H. 198
 Hershman, A. M. 206
 Hertz, J. H. 204
 Herzl, T. 38
 Hesperia 221
 Hevesi, E. 36
 Historia Judaica 133, 221
 Hobman, J. B. 206
 Hocking, W. E. 121
 Hornstein, A. N. 27
 Horovitz, D. 199
 Housman, L. 214
 Houston, Tex. Congrega-
 tion Beth Israel 207
 Institute of Jewish Affairs
 115
 Isaac ben Sheshet Perfet
 206
 Isis 133
 Israel, E. L. 36
 Jabotinsky, V. 38
 Jarvis, C. S. 121
 Jerusalem. Exhibition of
 paintings by Polish sol-
 diers-artists, 1943 199
 Jerusalem. Hebrew Univer-
 sity. Geological Depart-
 ment 4
 Jewish Agency. Cttee. for
 the Jews of Occupied
 Europe 4
 -- Search Bureau... 194
 Jewish Annual 133
 Jewish Book Annual 218
 Jewish Frontier Association
 208
 Jewish Mirror 30
 Jewish Quarterly Review
 47, 133, 221
 Jewish Social Studies 47,
 133, 221
 Jewish Tribune 109
 Jewish Welfare Board 36,
 119
 Johnson, A. Ch. 31
 Johnson, F. E. 204
 Joint Emergency Cttee. for
 Jewish Rel. Educ. 209
 Jones, A. H. M. 206
 Jordan, W. K. 35
 Journal of the American
 Oriental Society 221
 Journal of Biblical Litera-
 ture 134, 221
 Journal of Economic His-
 tory 221
 The Journal of Educational
 Sociology 36
 Journal of the History of
 Ideas 134
 Journal of Near Eastern
 Studies 47, 134, 221
 Journal of Religion 134,
 221
 Judaica 47, 134, 222
 Juedische Rundschau 30
 Jung, L. 33, 215
 Jungerman, S. 107
 Jurkat, E. 210
 Kaminetsky, J. 215
 Kantrovitsh, M. 27
 Kaplan, Mitchell M. 110
 Kaplan, Mordecai M. 33
 Kase, E. H. 31
 Katsch, A. J. 123
 Katsh, J. 30
 Keren Hadass 112
 Kisch, G. 203
 Kissane, E. J. 202
 Kissman, J. 34
 Klein, A. M. 214
 Klein, H. 211
 Kohn, E. 33
 Kohn, H. 206
 Konikoff, A. 107
 Kosmala, H. 112
 Krakowski, L. J. 32
 Kreis der Buecherfreunde 4
 Kulischer, E. M. 37
 The Kvutza 199
 Lamson, R. S. 210
 Landauer, G. 27
 Landis, B. Y. 110
 Lasker-Schüler, E. 213
 Lederer, J. 107
 Lestschinsky, J. 118
 Die letzten Tage des
 Deutschen Judentums 27
 Levene, M. 115
 Levinger, L. J. 208
 Lichtenstein-Diamante, J.
 192
 Liebenstein, E. 199
 Lipshitz, A. 27
 Liptzin, S. 115
 Loewenson, J. 107
 London. British Museum
 111
 Loud, G. 210
 Lowdermilk, W. C. 38, 210
 Lowenthal, M. 35
 Lynx, J. J. 208
 Lyons, F. J. 199
 McDonald, J. G. 39
 MacDonald, W. 111
 Man 47
 Manasse, B. 199
 Margalith, A. M. 113
 Maritain, R. 40
 Mark, B. 37
 Markowitz, S. H. 118
 Martinon, J. 203
 Marton, E. 37, 115, 210*
 Marx, A. 108
 Masaryk, J. 119
 Massing, P. W. 208
 Maurois, A. 115

מפתח שמות המחברים והספרים האנונימיים בלועזית

- Acta oto-laryngologica orientalia 4
 Adler, C. 113
 Aharoni, B. 106
 Aharoni, I. 106
 Alter, V. 113
 American Academy for Jewish Research 48, 219
 American Association for Jewish Education 214
 American Friends of the Mexican Indian Jews 40
 American Jewish Committee. Research Institute on Peace and Post-War Problems 36
 American Jewish Conference 36, 117
 The American Jewish Year Book 36
 The American Journal of Economics and Sociology 46, 219
 American Zionist Emergency Council 209
 Anglican Theological Review 220
 Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves 46
 Antiquaries Journal 133
 Aronstein, R. F. 106
 Ars Islamica 46
 Ashbel, D. 6*
 Australian Jewish Historical Society 46, 220
 Az emancipáció multja és jövője 34
 Balscheit, B. 31
 Bamath 86
 Baratz, J. 198
 Baron, S. W. 36
 Baruch, B. 206
 Beard, A. E. S. 205
 Bearman, J. 214
 Ben-Chorin, S. 106
 Benjamin, J. P. 115
 Bentwich, N. 120, 209
 Berconsky, I. 40
 Bergmann, H. 112
 Bialik, Ch. N. 32
 Bible. Pentateuch 31
 Bible. Isaiah 202
 Bible. Psalms 111
 Biblical Archaeologist 46, 133
 Black, R. 211
 Bloch, J. 117
 B'nai B'rith. America. Anti-Defamation League 118
 Bodleian Library Record 220
 Boggis, R. J. E. 37
 Bonne, A. 27, 106
 Bowman, H. 209
 Brandeis, L. D. 120
 Broido, E. 120
 Bulletin of the American Schools of Oriental Research 46, 133, 220
 Bulletin of the Bible Readers' Union 46, 220
 Bulletin of the History of Medicine 133, 220
 Bulletin of the John Rylands Library 46, 220
 Bulletin of the New York Public Library 220
 Bulletin of the Polish Institute 133
 Bulletin de la Société Royale 220
 "Bund" 113
 Cadoux, C. J. 206
 Cardozo, B. N. 34
 Castle, E. B. 120
 Central Conference of American Rabbis 47
 Chagall, M. 40
 Chicago Jewish Forum 47
 Citron, S. J. 42
 Classical Quarterly 220
 Cohen, A. 113
 Cohen, B. 112
 Cohen, M. R. 36
 Cohn, E. B. 120
 Collet, A. 106
 Conference Record 30
 Contemporary Jewish Record 133
 Coopersmith, H. 40
 Coppens, J. 31
 Cornell Law Quarterly 47
 Cowan, Z. 120
 Crowfoot, J. W. 37
 Crozer Quarterly 220
 Cutler, E. 202
 Davidson, G. 118
 Degania 198
 Dental Journal 4
 Dick, W. C. 202
 Dodd, S. C. 106
 Dubnov, S. M. 34
 Dubovsky, B. 215
 Dugdale, B. E. C. 118
 Dugmore, C. W. 33
 Duker, A. G. 36
 Dumesnil, R. 203
 East and West Association 109
 Eder, D. 206
 Edidin, B. M. 206
 Eichrodt, W. 31
 Eisenstein, I. 204
 Elbogen, I. 206
 Emden, P. P. 113
 Epstein, I. 198
 Epstein, J. 211
 Erlich, H. 113
 Eschinzai, H. E. 186
 Ex Oriente Lux 220
 Faerber, M. 27
 Farmer, L. G. 209
 Feibelman, J. B. 118
 Feuer, L. I. 120
 Field, C. 206
 Filson, F. V. 31
 Fink, R. 120
 Fisher, M. 213
 Fishman, I. 215
 Folk-Lore 133
 Foreign Trade Institute. Tel-Aviv. 107
 Frances, J. 214
 Friedenthal, H. 130
 Friedenwald, H. 113
 Friedman, L. M. 114
 Fritsch, Ch. T. 31
 Fromm, B. 118
 Front de combat hébreu 4
 Gamoran, M. (Goldsmith) 214
 Garra del capitalismo 207
 Garstang, J. 209
 Garstang, J. B. E. 209
 Gartner, M. 121
 Gehman, H. S. 31
 Geological Magazine 133
 Gidion, R. 200

STUDIES

Assaf, S.: From Saadia b. David al-Adani's Commentary on Maimonides ..	240
Benayahu, M.: Collections of Regulations and Customs of Jerusalem ..	262
Kohn, P. J.: Two Unknown Hebrew Books from Constantinople Presses ..	245
Ratzaby, Y.: Yemenite Liturgical Poetry; a Bibliography ..	247
Scholem, G.: Chapters from סולם העליה by R. Yehuda al-Botini ..	161
Yaari, A.: Hebrew Printing at Shklow ..	49, 135
Yaari, A.: Early Hebrew Books ..	223
1. An unknown early edition of the Mishnah.	
2. Psalms, Spain before 1492.	
3. Prayer Book, Spanish Rite, Portugal before 1496.	
4. Sheerith Joseph, Salonica 1568.	

FROM THE LIBRARY COLLECTIONS

Athias, M. and Y. Ben-Zevi: A Sabbatean Book of Hymns (with notes by G. Scholem) (concluded) ..	73
Joel, I.: Italian Marriage-Contracts in the Library ..	266

NOTES

Abramson, S.: Additions to "Kirjath Sepher" XXI. 238 ff. ..	171
Ben-Jacob, A.: Additions to Yaari's "Hebrew Printing in the East" ..	82
Klausner, Y. A.: "Salvatio Romae" in a Yemenite Book of Maqamas ..	172
Loewenstein, H.: Was the Compiler of the "Locheimer Lieberbuch" a Jew? ..	83
Molkho, I. R.: Notes to "A Sabbatean Book of Hymns" ..	307
Scholem, G.: Note regarding the אגרת הקדש attributed to Nahmanides ..	84
Scholem, G.: R. Meir אנשיכון ..	307
Scholem, G.: The Authorship of ספר מוסר ..	308
Wilenski, M.: לפרט, קטן ולפרט גדול ..	305
Yaari, A.: Note on the Wunderbar List ..	84

BIBLIOGRAPHY

Palestine Publications

Periodicals and Collections	1, 85, 180
Books and Pamphlets	4, 89, 184

Hebraica and Judaica

Periodicals and Collections	29, 108, 201
Bibliography and History of Jewish Studies	30, 109
Biblical Studies	30, 111, 202
Talmud and Midrash, Rabbinic Literature	32, 111, 203
Jewish Philosophy and Religion	32, 112, 204
Kabbala and Hasidism	32, 112, 204
Liturgy, Ritual, Sermons, Ethics	33, 113, 205
History and Related Subjects	34, 113, 205
Jews in the Present	35, 117, 207
Zionism and Palestine	37, 120, 209
Ethnography, Folklore, Art	40, 122, 211
Philology	40, 123, 211
Mediaeval Hebrew Literature	41, 123, 212
Modern Hebrew Literature	41, 129, 212
Yiddish Literature	41, 129, 212
Literature in Other Languages with Jewish Themes	42, 130, 213
Juvenile Literature	43, 130, 214
Education and Teaching	43, 131, 214
Text Books	43, 131, 215
Hebrew Books on non-Jewish Subjects	43, 131, 215
Miscellanea	215

Periodicals	44, 131, 216
---------------------	--------------

LIST OF ABBREVIATIONS

a. o. : and others	n. d. : no date
Bd. : Band	n. p. : no place
c : copyright	n. pr. : no printer
col. : coloured	numb. l. : numbered leaf(-ves)
diagr. : diagram(s)	p. : page(s)
diss. : dissertation	p. l. : preliminary leaf(-ves)
ed. : editor, edition	pl. : plate(s)
facsim. : facsimile(s)	port. : portrait(s)
front. : frontispiece	pref. : preface
hrsg. : herausgegeben	T. : Teil
illus. : illustrated	tab. : table(s)
incl. : including	vol. : volume(s)
l. : leaf(-ves)	

KIRJATH SEPHER

BIBLIOGRAPHICAL QUARTERLY OF THE
JEWISH NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY, JERUSALEM

VOLUME XXII

Jerusalem 1945-46

The Hebrew University Press Association